LENGYEL JÓZSEF ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI

LENGYEL JÓZSEF

MÉRNI A MÉRHETETLENT

MÁSODIK KÖTET

TARTALOM

VISEGRÁDI UTCA

ELŐSZÓ
BEVEZETÉS
AZ ÚJ KIADÁSHOZ
1912. MÁJUS 23.
A „TETT”-TŐL A TETTHEZ
A RÓNEO
A TEÓRIA
MOSOLYGÓ ANTAL, MAGYAR WOBBLY
A HÁBORÚ UTOLSÓ ŐSZÉN
„DIREKT AKCIÓ”
NYISZTOR GYÖRGY SZAVA
MATRÓZOK, BOSNYÁKOK, ÚJSÁGÍRÓK, POLGÁROK
AHOGY MA LÁTOM
ÚTBAN A PÁRT FELÉ
A FORRADALOM ALTISZTJE
FILIPESCU
EGY „ELHÁRÍTÓ” ÉLETÉBŐL
A „RÉGI” VÖRÖS ÚJSÁG ÉS EGYEBEK
NÉHÁNY SZÓ A FÖLDKÉRDÉSRŐL
TÖMEGMOZGALOM
TOLONCHÁZ ÉS TOLONCKÓRHÁZ
„VOLT EGYSZER EGY GYÖNYÖRŰ SZÉP FŐHADNAGY...”
BALCSILLAG: 3
„KISFOGHÁZ”
MÁRCIUS 21
EGY MÁSIK A SOK KÖZÜL
LENIN A SZIKRATÁVÍRÓNÁL
A MÁSODIK VÖRÖS ÚJSÁG
TAYLORIZÁLNI AKAROK ÉS KORRUPCIÓT ÖLNI
MÖGLÖSZ ELVTÁRS
AZ ÉLEN AZ IFJAK
MINDEN SZÉP ÉS RENDBEN VAN
A VÁROS
JÚDÁS ÉS JUDIT
AZ ELLENFORRADALOM
AZ ÖSSZEOMLÁS

MILYEN AZ IFJÚSÁG?

KERESEM KÍNA KÖZEPÉT

FELHŐK FÖLÖTT
LEVÉL SANGHAJBÓL
A DÉLI FŐVÁROS
KANTON VALÓSÁGBAN ÉS IGAZÁN
KÍNA KÖZEPE: VUHAN
A HOLNAP: CSENGCSOU
A KÍNAI ZENÉS-DRÁMAI SZÍNHÁZ
MEZŐGAZDASÁG ÉS PARASZTI ÉLET - VONATABLAKBÓL NÉZVE
PEKINGI SZINTÉZIS

PRENN FERENC HÁNYATOTT ÉLETE

1 ÍGY MEGY EZ...
2 DEUS EX MACHINA
3 ÚT ÉS ŐRHÁZ
4 JEGENYÉK SORFALA
5 NOVEMBERBEN
6 ELFRIDE, ÚJRA...
7 A KASZÁRNYA
8 ELŐSZOBA
9 KÜVIR LAJOS
10 A HATALOM ITALA
11 HA MEGKAPJUK, AMIT AKARUNK
12 AZ ÉRTHETŐ GYŐZELEM
13 A MAGASLAT
14 LEHANYATLIK BUJTOR
15 BUJTOR HELYÉN BANICZA
16 AZ ÉRTHETETLEN VERESÉG
17 VEZETŐK
18 AMI FELEMEL ÉS VISSZAHÚZ
19 ÚJRA PRENNINGER ÉS ELFRIDE
20 TISZÁNÁL - DUNÁNÁL
21 CSERNY
22 A HOSSZÚ IDŐ
25 A VÉGES ÉS A VÉGTELEN
24 A BANICZA CSALÁD
25 EPILÓGUS

MIT BÍR AZ EMBER

ÚJRA A KEZDET
TREND RICHÁRD VALLOMÁSAI

VISEGRÁDI UTCA

KUN BÉLA ELŐSZAVÁVAL

ELŐSZÓ

Lengyel József elvtárs könyve nem történelemkönyv, nem is regény. Az emlékiratnak egy különös fajtája ez, amit ő történelmi riportnak nevez, vagy történelmi újságírásnak. Azért mondjuk, hogy *különös* fajtája, mert az írója a forradalmi történésből, amelynek közepében élt, éppen csak azt írja le, aminek *közvetlen* tanúja volt.

Lehetnek olyanok, akik az emlékirat-írásnak ezt a módját kifogásolják, s elvetik mint lírát vagy újságírást. A könyvnek jogosultságát azonban legeslegelsősorban az határozza meg, hogy szolgálja-e a munkásosztály felszabadításának, forradalmi munkánknak érdekeit. Ebből a szempontból nézve - az úgynevezett „szűkebb értelemben vett irodalmi értéktől" is eltekintve - Lengyel József könyve kétségtelenül értékes írás. Értékes azért, mert a magyarországi forradalmi mozgalmak és a Kommunisták Magyarországi Pártja történetének olyan érdekes tényeire világít rá, amiket manapság már még azok sem igen tudnak, akik ugyancsak cselekvői voltak annak a forradalmi történésnek, amelyekről Lengyel József elvtárs ír.

Különösen érdekes a ma szempontjából is mindaz, amit Lengyel József a Kommunisták Magyarországi Pártja *előfutárjairól*, a háború alatti antimilitarista mozgalmakról és a Kommunisták Magyarországi Pártjának *keletkezéséről* és harcairól ír. Most, amikor a Kommunista Internacionálé vezérének, Sztálin elvtársnak a „bolsevizmus történetének néhány kérdéséről" írott levele kapcsán, a kommunista pártok ideológiai tisztaságának megőrzése és bolsevizálásuk továbbfejlesztése céljából minden kommunista pártnak külön is kötelessége átnézni a saját múltját, megvizsgálni benne mindazt a salakot, ami a múltból maradt, amit a szociáldemokrata pártokból hozott, a könyv egész sor adata a magyarországi forradalmak története számára is értékes támaszpontot nyújt.

Lengyel József ebben a könyvben nem sokat kritizál, de azzal, hogy *őszintén, szépítgetés nélkül*, a múltba való *belehamisítás* nélkül mondja el a tényeket, elbeszéli a forradalmi cselekvők, szervezetek, csoportok nézeteit és felfogásait és cselekvésük módját, máris - bizonyos mértékben - kritikáját nyújtja azoknak a hibáknak, hiányosságoknak, amelyeket elkövettünk a forradalom előkészülete és vezetése folyamán.

A Kommunisták Magyarországi Pártja, mint a Lengyel József átélte események leírása is mutatja, három ideológiai forrásból vette eredetét. Az egyik forrás a háború alatti *antimilitarista, háborúellenes, forradalmi pacifista* mozgalmak voltak. Ezek a mozgalmak elsősorban *Korvin Ottó* nevéhez fűződnek, ideológiailag azonban főleg Szabó Ervin működésére, irodalmi munkáira vezethetők vissza. Ez az ideológiai forrás nem volt marxista forrás. Szabó Ervin már a 900-as évek elején otthagyta a forradalmi marxizmus talaját. A francia szindikalizmus hatása alá került, és a szó teljes értelmében kispolgári forradalmár lett. Ebből a kispolgári forradalmárságból származott az is, hogy már a háború előtti években a polgári radikalizmus vizeire evezett át. Bár kritizálta a velejéig opportunista, korrupt magyar szociáldemokráciát, ez a kritikája valójában ugyanannak a burzsoáziával való osztályegyüttműködésnek a talaján mozgott, amelyen paktált, üzleteskedett, alkudozott a szociáldemokrata párt vezérkara. A Szabó Ervin kritikája etikai, erkölcsösködő kritika volt csupán a szociáldemokrata pártkorrupcióval szemben. Akármennyire is igaza volt Szabó Ervinnek a szociáldemokrata párt feneketlen korruptságát illetően, ez a kritika nem hathatott marxista módon, termékenyítően azokra az elemekre, akik Szabó Ervin felfogásának hatása alá kerültek. A munkáselemek, akik ösztönös forradalmiságuk folytán tiltakoztak a szociáldemokrata párt osztályegyüttműködő és osztályáruló politikája ellen, már a háború előtt is kerestek ösztönös forradalmiságuknak, *tiltakozásuknak elméleti* kifejeződést, és így jutottak el Szabó Ervin szindikalizmusához.

Ezekből a munkásokból és néhány fiatal intellektuelből került ki a háború idején az antimilitarista mozgalmak vezető csoportja Magyarországon. Lengyel József könyvéből világosan láthatja az olvasó, hogy ez a csoport a háború ideje alatt alig-alig jutott el addig, ahová a zimmerwaldi egyesülés centruma eljutott. Felfogásuk inkább forradalmi pacifizmusnak volt nevezhető, mintsem szocialista forradalmiságnak. Mindamellett ez a csoport kétségtelenül forradalmi cselekedeteket hajtott végre a háború alatt. Nem az ideológiája vezette ebben a forradalmi cselekvésben, hanem a forradalmi ösztöne, a forradalmi ipari munkások bizonyos rétegeivel való egybekapcsoltsága. Azt lehetne mondani, hogy ez a csoport bizonyos mértékben ideológiája *ellenére cselekedett* forradalmian az imperialista háború, a magyar uralkodó osztály, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a reformista szakszervezetek bürokráciája ellen. Különösen az 1918 januári és júliusi sztrájkok idején. Ez a csoport mégis csaknem teljes egészében részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításában. Nagy részük végigharcolta azt a küzdelmet, amely a proletariátus és szegényparasztság élén folyt Magyarországon 1918-1919-ben a magyar burzsoázia és a nemzetközi imperializmus ellen, igen sokan közülük végigküzdötték a proletárdiktatúra harcait is, sokan megmaradtak a kommunista párt soraiban a proletárdiktatúra bukása után is. Néha külön utakon haladva, néha együttesen harcolt ezzel a csoporttal a baloldali szociáldemokrata csoport, amely csoport tagjainak nagy része több-kevesebb kapcsolatban volt Szabó Ervinnel. Ezek inkább belső ellenzéke voltak a szociáldemokrata pártnak, amennyiben nem szakadtak el általában a munkás-tömegmozgalmaktól azoknak az üldözéseknek következtében, melyet a szociáldemokrata párt vezérkara a legaljasabb eszközökkel folytatott ellenök. Tapasztaltabbak voltak, mint a Korvin Ottó körül csoportosult fiatalság, de a cselekvésben mögötte maradtak ennek a fiatalságnak.

Mindkét csoportnak közös bázisa az üzemi bizalmiak pompás forradalmi munkáscsoportja volt. Ezek jelentették mindkét csoport számára a tömegkapcsolatokat. Utánuk ment a budapesti és környéki, különösen a hadi ipari üzemek széles munkástömege. Ezek alkották a későbbi kommunista párt kádereinek nagy részét is.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának harmadik forrása a hadifogoly-mozgalom volt, amely a milliós munkás- és paraszttömegben megkezdődött Oroszországban már a februári burzsoá-demokratikus forradalom hatása alatt, és amelyet kiszélesített és kimélyített a Lenin bolsevik pártjának a vezetése alatt győzött 1917. évi októberi proletárforradalom. Ennek a mozgalomnak, amely Szamuely Tibort is adta a magyar proletariátusnak, Oroszországban kétségtelenül szélesebb volt a tömegalapja, mint Magyarországon a háború alatti antimilitarista mozgalmaké. A forradalom szele először Oroszországban érintette meg a magyar munkásokat és parasztokat 1917 februárjában. Ez a szél forradalmi viharrá vált 1917 októberében, és százezer magyar munkást és parasztot sodort bele a maga áradatába. Ezekben a forradalmi mozgalmakban hallottunk először közelebbről és részletesebben a Marx és Engels halála utáni egyedüli igazi forradalmi marxizmusról: *a bolsevizmusról*. Először került közvetlen tapasztalataink körébe *a forradalmi cselekvés*. Először vettünk részt a forradalmi marxista-leninista párt vezetése alatt valódi, következetes forradalmi harcban. Nagy magyar paraszttömegek Oroszország területén találtak először forradalmi vezetőkre a magyar munkások soraiban. Itt Oroszországban érlelődött meg először sorainkban annak a gondolata, hogy az opportunistává vált, szociálsovinisztává lett, osztályárulás gyalázatába fulladt szociáldemokrata pártot ott kell hagynunk, és *új pártot szervezve*, forradalmi vezetőhöz kell juttatnunk a magyar munkásságot és szegényparasztságot. Messze voltunk akkoriban még mi, ennek a mozgalomnak vezetői, harcosai attól, hogy megértsük a maga mélységében és átfogjuk a maga szélességében teljesen a bolsevik párt lenini tanításainak egészét. Akik a szociáldemokrata pártból kerültünk ki, hátunkon hordtuk még sokáig a szociáldemokrácia tojáshéját, amelyből elsősorban forradalmi ösztöneink segítségével törtük ki magunkat. A bolsevizmus tanításainak sok tételét csak

külsőleg sajátítottuk el. Nem váltak azok még vérünkké s a cselekedeteink kizárólagos irányítóivá. Egész sor kispolgári elem is odacsapódott a mi forradalmi mozgalmunkhoz. Ezeknek a gyökerei nem törtek át a felületen, nem hatoltak be a forradalmi munkásosztály talajának mélységeibe. Sokat megőriztek a kispolgári szociális származásukkal magukkal hozott nézeteikből. Valamennyien távolról sem tudtunk még az oroszországi bolsevikokhoz hasonlóan számot adni magunknak azokról a szociális, gazdasági kérdésekről, amelyekre feleletet kellett adni, hogy pontosan meghatározhassuk Magyarországon a forradalom mozgatóerőit, az osztályerőknek egymáshoz való viszonyát, valamint a forradalom konkrét feladatait abban az országban, amelyben az alapvető szociális ellentét a burzsoá és proletár közötti ellentét volt ugyan, de ahol a nagybirtok és a parasztság alapvető tömegei közötti ellentét is döntő kérdése volt a forradalomnak.

Innen származtak a forradalmi cselekvésben való *következetlenségeink*, amelyek főleg abban a két alapvető hibában jutnak kifejezésre, amelyek döntően meghatározták a magyar proletárforradalom sorsát: a hibák a *kommunista párt szerepének és a szociáldemokrácia értékelésének kérdésében, valamint a parasztkérdésben*.

Tudtuk azt, hogy a munkásosztály önállóan szervezett élcsapata, a kommunista párt nélkül nem lehetséges eredményes küzdelem a munkásság forradalmi osztálydiktatúrájáért. Tudtuk, hogy a proletárdiktatúra nélkül nem lehetséges a kapitalizmusról a szocializmusra való átmenet. Ezért - szemben a szindikalista elemekkel (akik egyáltalában nem akartak politikai pártot szervezni), szemben a baloldali (akkor még idézőjel nélkül: baloldali), szociáldemokratákkal, akik hozzánk való csatlakozásuk után sem akartak elszakadni a szociáldemokrata párttól, ezért ragaszkodott az Oroszországból hazatért s az orosz forradalomban, polgárháborúban fegyverrel, szóval, tollal harcolt hadifoglyok csoportja a Kommunisták Magyarországi Pártja haladéktalan megalakításához. Szemben a szociálsoviniszták pártjában maradt baloldali szociáldemokratákkal, akik már akkoriban is elöljártak a kommunisták üldözésében és gyalázásában, ezért adta ki a Kommunisták Magyarországi Pártja olyan határozottan és olyan lendülettel a szovjethatalomnak, a munkásosztály felfegyverzésének és a fegyveres felkelésnek jelszavait. De abból, hogy hátunkon volt még a szociáldemokrata tojáshéj, nem vetkeztük le még a szociáldemokrácia összes hagyományait, szükségszerűen következett az, hogy *döntő pillanatban*, amikor a hatalom elfoglalására került a sor, nem tudtuk helyesen *értékelni a szociáldemokrácia szerepét* és nem tudtunk számot adni magunknak arról, hogy a *kommunista pártra nem kisebb szükség van a hatalom megtartásáért, a szocializmus építéséért, mint a hatalom elfoglalásáért való harcban*.

Ugyanígy volt a *parasztkérdésben* is. A kommunista párt először hirdette Magyarországon a *munkásosztály és parasztság* forradalmi szövetségének jelszavát, a szövetség megvalósításának a forradalom győzelme szempontjából feltétlen szükségességét. Hirdette azt is, hogy a parasztság csak a városi és falusi munkássággal szövetségben, a munkásosztály hegemóniája és a kommunista párt vezetése mellett szabadíthatja fel önmagát. Ennyiben, de csak ennyiben és inkább csak külsőségeiben értettük meg a bolsevizmusnak a parasztságra, mint a proletárforradalom tartalékára vonatkozó tanításait akkoriban. Nem tudtuk azonban ezt a bolsevik jelszót tartalommal megtölteni, nem értettük meg, hogy Magyarország szociális-gazdasági szerkezete, a félfeudális maradványok léte adja meg az alapot a munkásság és parasztság szövetsége számára, és ezt az alapot csak úgy lehet kihasználni, ha a proletárforradalom elsöpri útjából a birtokmegoszlás, a birtokalkotmány és a mezőgazdasági munkásszervezet feudális maradványait, teljesíti azokat a feladatokat, amelyeket a burzsoá demokratikus forradalom (az un. Károlyi-forradalom) nem hajtott és nem is hajthatott végre, mert a forradalomnak uralkodó osztálya a burzsoá osztály volt, amelynek élén a finánctőke állott, ha a látható külső képviselete Károlyi Mihály gróf, Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond és Garami Ernő

is voltak. Nem értettük meg, hogy ezeknek a feladatoknak a végrehajtása már magában véve is lehetetlenné teszi a nagybirtoknak közvetlen átvezetését a szocializmusba, s szükségessé teszi, hogy a földosztás útján elégítsük ki a földmunkásoknak és a parasztság alapvető tömegeinek, köztük a középparasztságnak évszázados földéhségét.

Lengyel József könyve mindezt nem elméleti vizsgálódás vagy történeti kutatás eredményeinek előadása formájában tartalmazza. Nem is élezi ki általánosságban kritikailag ezeket a kérdéseket. Mégis igen érdekes anyagot nyújt mind e hibák megértéséhez ez a könyv. A háború és forradalom korszakában összeverődtek különböző szociális, ideológiai származású elemek egy pártba, a kommunista proletárpártba, amely alighogy megalakul, máris a forradalmi munkásság és parasztság nagy elemi erő hajtotta harcainak élére került. A harcoknak tudott *általános* irányt adni, tudott a forradalmi felkelés harsány szavú, lendületes agitátorává válni - úgyszólván néhány nap alatt. Még azt sem lehet megtagadni tőle, hogy igyekezett szervezetbe fogni a tömegeket. Ami azonban négy és fél hónap alatt a hatalom elfoglalása előtt nem alakult ki - ez éppen a kommunista párt végig következetesen forradalmi vezetőképessége volt.

Lengyel József elvtárs, aki központi pártlapunknak, a *Vörös Újság*nak szerkesztőségében dolgozott velünk, közel volt a párt vezető központjához, s ezt megelőzőleg benne volt a háború alatti antimilitarista mozgalmak középpontjában, inkább a szereplő személyeken keresztül mutatja meg a magyarországi forradalmi mozgalmak és annak vezető pártjának, a kommunista pártnak történelmi érdemeit és hibáit.

Mindezt, amit itt elöljáróul elmondottunk, szükséges volt azért elmondani, hogy az olvasók kritikai szemmel olvassák Lengyel elvtárs emlékezéseit, kritikai szemmel kövessék a forradalom cselekvő személyeinek nézeteit és tetteit, amelyek visszatükröződnek ebben a könyvben. Csaknem tizenhárom esztendő távlatából, tizenhárom esztendő tapasztalataival gazdagabban, tizenhárom esztendei bolsevik iskolázás után ez nem lesz nehéz feladat. Különösen most, amikor éles szemmel kell vizsgálnunk forradalmi múltunk hibáit, hogy értékesíthessük - e hibáktól megszabadulva - a forradalmunk történelmi érdemeit az új nagy harcban a Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetése alatt - a magyar proletárforradalom új győzelméért.

A forradalmi párt múltja, akár történelmi vagy elméleti kutatás eredményeinek előadásaképpen kerül a forradalom harcosai elé, akár olyanfajta félig szépirodalmi, félig emlékezésformában, mint a Lengyel elvtárs könyve, mindenképpen termékenyítőleg kell hogy hasson a forradalmi munkásokra, mert a *párt múltja a párt ideológiájának lényeges alkotó része*. A munkásosztálynak - mint Lenin mondotta - végig kell járnia a forradalom egész iskoláját. Az az időszak, amit ez a könyv felölel, nagy iskolája volt a magyarországi munkásságnak és szegényparasztságnak. Még nagyobb iskolája volt a Kommunisták Magyarországi Pártjának. De sem a munkásosztály, sem annak forradalmi vezető pártja részére nem jelenti az egész iskolát. Ebben a könnyen olvasható formában írt, érdekes és jellemző epizódokkal tarkított könyvben sok minden olyant talál az olvasó ezeknek az iskolaéveknek idejéből, aminek hasznát veheti akkor is, amikor elmélyülni kíván a magyarországi proletárforradalom nagy történelmi tanulságaiban. Ezért is ajánljuk ezt a könyvet minden magyar munkás jóindulatú figyelmébe és érdeklődésébe.

Moszkva, 1932. január 16.

Kun Béla

BEVEZETÉS

Könyvemet történelmi riportázsnak nevezem. Nem is regény, életrajz vagy történelem. Azért készült, hogy megtartsa azokat a tényeket, amelyeket láttam, s amelyek az ügy szempontjából - úgy hiszem - lényegesek. Az ügy: a forradalom, a proletárdiktatúra, a KMP keletkezése, harca, hibái, jövője.

Képek ezek, vázlatok, fényképek, amelyek ott, a dolgok közepette készültek. De a felvételek és a képek kidolgozása közt tíz esztendő telt el, s az agy nem tartja változatlanul a régi képeket. Másrészt az maradt meg, ami számomra erős élmény volt, amiről azt hiszem, jó ha megírom. Sok dologról talán már csak én tudok. A forradalmárok általában nem hosszúéletű emberek, nekem is sietnem kell. S a visszaemlékezés is előmozdítója a feltörekvő osztály előrejutásának.

Csak annyira rendezem felvételeimet, amennyire ezt a hasznossági szempont megköveteli. A rendezés abból áll, hogy egy helyütt megírom „ahogy ma látom”, másutt egész közelről mutatom Filipescu - drága testvérem - hatalmas matrózkezét. Fontosnak találom ezt a különböző fajta megírási módot, mert fontosnak tartom a dolgokat, amelyeket szándékomban van elmondani. A stílusbeli „egyenetlenség” talán éppen így ad tartalombeli egységet.

Lesznek, akik majd kifogásolják, hogy fontos dolgokat nem írok meg. Ez igaz. Egyes problémák egyszerűen azért maradnak ki, mert nem kerültem egészen a közelükbe. Akárhogyan is, tények állnak itt egy cél szolgálatában: lássanak mások jobban ott, ahol mi még tapogatództunk, botorkáltunk - de a kíméletlen jóratörekvés elszántságával.

Ajánlom könyvemet a Lékai Jánosok, Korvin Ottók és Mosolygó Antalok emlékének, akik elestek a harcban, ajánlom a kommunista ifjúmunkások legélőbb, legifjabb rohamosztagának, és mindazoknak, akik a proletariátus győzelméért harcra készek Magyarországon és az egész világon.

Berlin, 1929. október

AZ ÚJ KIADÁSHOZ

Ez könyvemnek, tudtommal, negyedik, de Magyarországon első kiadása. Nem hittem, hogy megérem, de sohasem kételkedtem, hogy eljön ennek az ideje. Nem mintha remekműnek tartanám a könyvet. Jól látom és érzem hiányait. A bizalmat az adta, hogy hazugság, tények ferdítése nincs ebben az írásban és az a meggyőződés, hogy igazság és igazi pártosság közt nem lehet ellentét.

Más dolog a könyvben ritkán mutatkozó, de mégis mindenütt jelenlevő értékelés. Ha a vasfegyelmet dicsérem, vagy a „kíméletlen jóratörekvést", vagy a problémátlanságot, vagy mondjuk az „Otthon" körben való szereplésemet (melyre provokáció kényszerített), vagy ha például nagyon élesen, s csak az akkori hibáit mutatom meg egyes elvtársaknak - vegye számításba az olvasó, hogy majdnem negyven év előtti helyzetről van szó, és hogy az értékelések 1929-ben, Berlinben íródtak, ahol és amikor az osztályharc élesedése elkövetkező nagy összecsapásokra figyelmeztetett. Akkor, 1919-ben és 1929-ben a közvetlen feladat így állt előttünk: miképp gyűjtsön a párt és a következőkben a proletárállam, legyőzhetetlen erőt a hatalom átvételére, a hatalom megtartására.

Az, hogy ma, amikor a hatalmat a népi" demokrácia birtokolja, mikor a pártnak a hatalom gyakorlását lépésről lépésre egyesíteni kell a szocialista demokratizmusban nagyra nőtt dolgozó nép egészének az uralomba való bevonásával, mikor az osztályharc időnkénti élesedése mellett a békéért való harc a legfontosabb probléma - ez nem teszi érdektelenné az 1919. és 1929. évi felfogást, ha a leírt tények - mint állítom, és ha kell, bizonyítom - maguk a kendőzetlen igazság.

Erre utal Kun Bélának itt közölt előszava, s én nem tartanám helyesnek, ha kihagynók (ismert példákat követve) a Sztálinra vonatkozó szavakat. Hisz ezek a szavak jellemzőek 1932-re, az előszó megírásának idejére, mikor még jó kommunisták se valamennyien tudtak különbséget tenni a sztálini szavak és sztálini tettek között.

Ami engem illet, főképp stiláris és magyarázó közbeszúrásokra szorítkoztam. Ahol a változtatások vagy betoldások lényegbevágóak, vagy mikor aktuális kérdést érintenek, ott ezt csillag alatti jegyzetben teszem, mert bizonyos mértékben meg akarom őrizni munkám dokumentumjellegét. Csak látszólag kivétel ez alól a „Nyisztor György szava" című fejezet, hol emlékezésemet csak kibővítettem, de lényegében nem változtattam.

Kivétel a „Möglösz elvtárs" című 1916-ban írt fejezet. Az olvasó látni és érteni fogja, hogy miért írom le „Möglösz" elvtárs tényked̄ésének ezt az epizódját... Valódiságáért felelek. Sokszor elmeséltem én ezt az elvtársaknak úgy „magunk közt". Azt hiszem, helyes, hogy „Möglösz" elvtárs dolgát a házi anekdotázás sorából kiemelve, mint jellemző tünetet publikálom.

Több mint negyedszázada az ifjúmunkások legifjabb rohamosztagának ajánlottam ezt a könyvet.

Most is a mai fiataloknak ajánlom, és kérem őket: legyenek bátrak és igazságosak. Tanuljanak hibáinkból, és lássák erényeinket. A feladat, mely rájuk vár, nem kisebb, mint az, melyet mi tűztünk ki célul. Tegyék valóban és teljesen a dolgozók hazájává a hazát, és így legyenek internacionalisták. A Lékai Jánosok, Korvin Ottók, Mosolygó Antalok, Nyisztor Györgyök lelke hassa át őket, mikor harcba szállnak a visszavonók, az egység örve alatt egységbontók, a

múltra sandítok, a népellenségek, a meddők, az elfajultak, a restaurálni kívánók mindenfelől összeverődött hadával - akár kesztyűs, akár kérges volt valaha a kezük.

Lássák az utat, melyről oly szépen írták nagyjaink, hogy „a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába” vezet. Lássák, és ne engedjék eltorlaszolni!

Budapest, 1956. augusztus

Lengyel József

1912. MÁJUS 23.

Ami van, nem jól van, a nemes nem nemes, a jog jogtalan - mindezt bélyei Bielek Dezső tanár úrnál tanulta meg a kisfiú, a tanár úrnál, aki csámpás volt és hitvány volt és nemes volt, Tisza István híve volt és a rend őre volt és elég kicsinyes és ostoba, hogy nyíltan éreztesse ellenséges érzületét egy kisfiúval.

Sokra ment a tanár úr evvel a félénk és vad, vad és félénk fiúval, akit ő Lucifernek nevezett.

- Lucem-ferens, világossághozó - felelt egyszer hirtelen a fiú, persze nem először, hanem mikor már ezt otthon sokszor át is gondolta - és azóta nagy tekintélye volt az osztályban. Most már ő támadott, ő volt a vezető. S mert tilos volt a tüntetésre kimenni, a tanár úr eleve megtiltotta, kiment.

1912-ben nem volt május elseje Magyarországon. A rendőrség megtiltotta volt a tüntetést. De aztán jött a május 23.

Iskolakerülőként indult velük a fiú, és aztán ment, egybeforrva az izzó tömeggel.

Mert izzó áradat volt ez, mely énekelve hullámzott előre, sisteregve özönlött vissza és torpant meg, feldöntött villamosokon ugrált át ujjongva, folyatta vérét, rohamra ment - és menekült.

A suhogó kardokra csörömpölő kirakatok feleltek és földből kitépett gázlámpák...

Huszárok ugrattak a gyalogjáróra. A tömeg visszahúzódott. Vissza a Nagymező utcán, a feldöntött villamostól az Oktogon térre.

Itt már vérfoltok sötétedtek. Ruharongyok, elvesztett kalapok hevertek szerteszét. Rendőrök tántorgó sebesülteket hurcoltak magukkal. Az elhagyott kalaptól a Mozsár utcai kapitányságig keskeny vérnyom mutatta az utat. Aztán a vérnyomok egész pókhálója, óriási pókháló, a közepén a kapitányság.

A tömeg újra gyülekezett.

Újabb roham!

Milyen furcsán, tompán koppan a keménykalap a rendőrkard alatt. Bizonyosan ünneplő kalapja volt az öreg munkásnak, őrzött kincs, amit a tüntetés örömére vett ki a szekrényből. Egész furcsán koppant... sose lehet azt elfeledni...

A tömeget szétverték. A fiú szaladtában kapott egy rúgást. Ezt sem lehet elfeledni...

Otthon veszekedtek. Az apja akkor már öreg volt és nagyon beteg. Izgatottan kiabált.

- Mind agyon kéne lőni a betyárját! Ha én volnék ott, beléjük lövetnék. És először beléd, akasztófavirág!

- Ilyent kíván a tulajdon vérének! - sírt az anyja.

- Bele! Én csak belé - kiabált egyre mérgesebben a beteg.

A fiú kisompolygott a szobából. A keménykalapos öregre gondolt ott a téren, aki nem tudott futni, akinek a kalapja olyan furcsán koppant. Jaj, miért is izgatódik úgy az apja... És mit mond majd másnap az iskolában. Vajon tagadja-e, hogy hol járt, vagy valljon be mindent, büszkén...

Amint besötétedett, újra csörömpöltek az üvegek, törték a gázlámpákat.

Sötétség borult a városra. Csak a katonalovak patkója csattogott a kihalt utcán.

A fiú nem feledte el a leckét. De ez a lecke még nem volt elég.

Amikor a háború jött, kínozta özvegy, szegény anyját, hogy engedje katonának. Hős szeretett volna lenni.

Csak később, hónapok múlva értette meg, hogy nem hőstettek készülnek ezen a mészárszéken, hogy szimulálni, hazudni kell, kibújni, menekülni. Aztán lassan érezni kezdte, hogy ez sem elég, mikor a vér folyik, és az uzsorások mázsásra híznak ezen a véren. Nemcsak elmenekülni kell, hanem valamit tenni. És keresni kezdte a hősiességet.

A „TETT”-TŐL A TETTHEZ

A Fészek-kávéház az Andrássy út és Szív utca sarkán elég piszkos helyecske volt. A konyha melletti telefonfülke hemzsegett a ruszniktól, de olcsó volt a műtej, a cikória-kávé, és néha jegy nélkül is lehetett kenyeret kapni. Nem is olyan kis dolog ez 1916-ban, a háború harmadik évében. Főképp pedig órákig elüldögélhetett az ember a kasszával szemközt, a Kassák-asztalnál. Itt a Fészek-kávéházban beszéltem először emberrel, akinek az írását ki is nyomtatták, itt fogadták el közlésre első írásaimat, ami egy még nem egészen húszéves embernek bizony jelentős élmény.

Nagy viták folytak itt az új, nem dekadens, forradalmi, minden eddigit megsemmisítő irodalomról és művészetről. Rövidesen afféle beltagja lettem az asztaltársaságnak, mely egy *Tett* című pacifista lapot adott ki.

Igaz, nem illettem én egészen a Kassák-csoporthoz. Nékik az volt a fő törekvésük, hogy „egész mások” legyenek, mint minden eddigi irodalom és művészet. Megdöbbentők, ha kell, groteszkek, érthetetlenek, hadd rökönyödjék meg a burzsoá. De bármily „őrült”-nek, vadnak, újnak hatottak akkor (és elavultak vagy elismertek ma) írásaik, mindez *logikai* műveletek eredménye volt, szembeállítások, szimultán felsorolások, montázs.

Az én első írásaim *pszichológiai* eredményeket adtak, gondolkodási folyamat feltárását, a kimondott szó és a fogalmazás közötti gyors gondolatsor lerögzítését. Azt, amit jó néhány év múlva Joyce vitt tökélyre és a tökélyen túlra az abszurdumig. Én „asszociációs játék” alcímet adtam első versemnek. A műszó: „belső monológ” később Joyce nyomán keletkezett. Csak egy-két ember figyelt fel írásaim sajátosságára, és legfőképp Osvát Ernő. Az öreg Osvát énmiattam jött el jópárszor a Fészekbe, pedig hát nehezen szívelte el a *Tett*-esek és később a *Ma*-isták hol alázatos, hol hepciáskodó szavait. Belőlem akart írót csinálni, támogatni, nevelni, lehetőségeket adni. De az én utam akkor nem az irodalmon keresztül vezetett, hanem a forradalom felé fordult - hogy aztán hol egyesüljön vele, hol elváljon tőle, és jól-e, rosszul-e, egy élet összességét tegye.

A Kassák-asztalnál ismerkedtem meg Demény Ottóval. Demény festő volt, de voltak ott jobb festők is. Sokat beszélt szociológiáról, filozófiáról, de beszéltek erről ott mások is, és talán világosabban, mint Demény. Talán nem is volt Demény forradalmibb, mint a Fészek-béliek jó része. A forradalmiság ott úgyszólván a természetes állapot volt. Mindenkit az orosz forradalom és a háború befejezése érdekelt. Kassák, a szerkesztő, akkoriban forradalmi volt, legalábbis a „formában”. De egyikünk se volt az, ami Demény: már az időben aktív, tevékeny forradalmár.

Demény sok mindenről beszélt. Irodalomról, freudizmusról, művészeti teóriákról. De beszélt ezen kívül Szabó Ervinről, aki a Fővárosi Könyvtár igazgatója, ott ül a sok könyv között, és mégse könyvmoly, Szabó Ervinről, aki hivatott lesz a magyar forradalom vezetésére. Sokat beszélt Demény az 1918-as nagy januári sztrájkról, a Ducsinszka-Sugár-féle illegális mozgalomról. A januári nagy sztrájk idején ez a csoport, melyhez Demény is tartozott, plakátokat ragasztott a gyárak kapujára. A plakáton kettétört fegyver és a felírás: „Egy fillért, egy embert se a hadsereg számára.”

Elmondtam Deménynek, hogy a januári sztrájk idején Ausztriában voltam, ahol megismerkedtem Eldersch szociáldemokrata képviselő fiával. Mikor a nagy sztrájkról a lapokból értesültem, úgy gondoltam, hogy az ő révén összeköthetném a magyar sztrájkmozgalmat az osztrák forradalmi mozgalommal. A fiatal Eldersch erre nagyon alkalmasnak látszott. Ismerte

a baloldali szocialistákat, s egy ízben elmesélte nekem, hogy apja életében egyetlenegyszer vágta pofon: „als ich jubelte, dass Fritz Adler den Grafen Stürgkh erschossen hat” (amikor ujjongtam, hogy Fritz Adler lelőtte Stürgkh grófot). Azt is elmondtam Deménynek, hogy írtam Komját Aladárnak - akit szintén a Fészek-kávéházból ismertem, s tudtam, hogy jól ismeri Hevesi Gyula mérnököt, ő meg vezető embere volt a januári sztrájknak. Ebben a levélben felajánlottam, hogy kapcsolatot teremtek Hevesiék és az ausztriai forradalmárok között. A dologból nem lett semmi, mert Komját ezt a levelet - ez a háború alatt nem volt ritkaság - sohasem kapta meg.

Egy ilyen beszélgetés folyamán Demény odaterelte a beszédet, hogy nekünk is tenni kellene valamit a háború ellen, hogy írás és filozofálás, az orosz forradalomért való plátói lelkesedés, sőt, Komjátnak Fritz Adlerhez írt szép verse sem elég.

- Tettekkel kell a háború ellen harcolni - mondta Demény.

- És ha vége a háborúnak? - folytattam most már én. - Mélyebbre kell nyúlni, az egész világot gyökerében megváltoztatni. Most úgyis minden romlik. Romboljunk le mindent, s csak aztán kezdjünk újra építeni.

Körülbelül ezt mondtam. Nem tudom, hogy milyen zavarosan beszéltem, de emlékszem, Deményt nagyon zavarosnak találtam.

Sok minden nem tetszett nekem Deményen. Elbeszéléseinek nem volt se vége, se hossza. Ideges volt, a keze mindig piszkos. Beszéd közben egyre puha radírgumit nyomogatott, vagy egy darab rajzolószénnel babrált. Nem tudtam azt se megbocsátani, hogy gyengén festeget. Azonban Demény mind gyakrabban kísért hazáig. Sokszor nem is tudtam tőle másképp szabadulni, mint hogy vég nélküli sétáinkat titokban az én budai lakásom felé irányítottam. Mikor a ház elé értünk, hirtelen becsöngettem. „Itthon vagyok”, mondtam, s akkor szegény Demény Ottó csalódott arccal búcsúzott el tőlem.

Demény mind gyakrabban beszélt arról, hogy ő a frontokon keresztül kimegy Oroszországba, beszél Leninnel és Kun Bélával.

Lenin nevét számtalanszor olvastam már az újságokban, Kun Béla nevét Deménytől hallottam először.

Az utazás azonban mindig halasztódott, Demény képeket festett, eljárt a Fészekbe, aztán megint Szabó Ervinről beszélt meg Jancsó Károlyról, aki a *Világ* című szabadkőműves lap munkatársa, és már a januári sztrájkkal is kapcsolatban állott.

Egy nap végre kijelentette Demény, hogy egy héten belül feltétlenül utazik. És ekkor megtörtént az, amit már rég vártam, de amit kérni nem lehet. Demény megadta a címet, hova forduljak: Sallai Imre, a Magyar Leszámítoló- és Pénzváltóbank hivatalnoka.

Ismertem Sallait. Néha ő is megjelent a Fészek-béli asztalnál. Nagyon keveset és igen csendesen beszélt, keskeny ajkát erősen összeszorította, és igaz megtestesítője volt, talán egyetlenegy versének, mely a „szerény fiatalember”-ről szól, aki csendesen halad az utcán, s közben a legfelforgatóbb, legmerészebb terveket kovácsolja. Örömmel mentem fel Sallaihoz, bejelentettem, hogy Demény „kapcsolt” hozzá. Megmondtam, hogy Demény azt üzeni, Sallai kapcsoljon engem tovább Szabó Ervinhez és Korvin Ottóhoz. Azt is megmondtam, hogy egy feltételhez kötöm munkámat. Csak akkor kezdek dolgozni, ha Demény elutazott, mert Deményt sokat beszélő fantasztának tartom.

Sallai csendesen mosolygott. Elfogadta ezt a feltételt. Szabó Ervinnel való megismerkedésemet azonban ellenezte, éppen mert erősebben be akar vonni az illegális munkába - mondta -, s Szabó Ervin személyére (Szabó Ervin ekkor már halálosan beteg volt) nagyon vigyáznunk kell.

Szabó Ervinnel, az akkori mozgalom titkos nagy vezetőjével sohasem beszélhettem. Pedig mindegyre izgatott Szabó Ervin alakja, ez a kicsi, sápadt, nagybajuszú ember, a pápaszem mögött láztól csillogó szemmel, aki ekkor már előadást tartani se kelt fel betegágyáról, aki nagy tudós, nagy forradalmár, akit - és erre nagyon büszkék voltunk - ekkoriban az orosz forradalmi kormány valami tiszteletbeli egyetemi tanárnak vagy ilyesfélének nevezett ki...

Demény néhány nap múlva tényleg elutazott. Nem jutott el Moszkváig, Ukrajnában a német csapatokon nem tudott átvergődni, s néhány hónap múlva Schiermeister néven, rettentő nagy szakállal szaladozott a pesti utcákon, igen titokzatos lett, és mégis mindenütt felbukkant.

Bizonyos, hogy helytelenül ítéltem meg akkoriban Demény-Schiermeistert. Fantaszta volt, az bizonyos, egyszer később komoly konfliktusunk is támadt vele, de mégis, ez az ember fáradhatatlan, legjobbfajta propagandista volt, „idők kovásza" és emberek kiválasztására kitűnő szemű. Egész sor aktív forradalmárt hozott a mozgalomba.

A diktatúra bukása után Demény Bécsből Romániân át Oroszországba akart jutni. Azóta eltűnt. Egyszer még Bécsben, nálam járt az apja, tőlem kért felvilágosítást a fia sorsáról. De ő eltűnt, semmi hír felőle.

Sallai, akinél azóta többször jártam, közölte velem, hogy Demény elutazott. Felküldött a Fabankba, hogy keressem ott Korvin Ottót; ő már tudja, hogy jönni fogok. Sallai kishivatalnok volt a Leszámítolónál, Ottó már valamivel magasabb állást töltött be. Mikor elmentem hozzá, fel-alá sétálhattunk a bank folyosóján.

Ottó nagyon kedves volt. Tudta, ki vagyok, tudta, kik társaságába járok, és az első megbízás, melyet kilátásba helyezett, mindjárt olyan természetű volt, amit jól el tudtam végezni...

- Népies, a katonák szája íze szerint való röpcédulákat akarunk kiadni. Te jól meg tudnál írni ilyesmit!

A megbízás, úgy, ahogy Korvin adta (egy kis mosoly, egy kis jóakaratú apáskodás - pedig alig néhány évvel volt idősebb -, s a mosoly és a szívélyesség mögött az erős, ingathatatlan akarat) jó serkentő volt a számomra. Ottó első meglátásra „csúnya" volt. Csak a nagy barna szeme volt szép, okos és nagyon jó, nagyon baráti.

Első pillanattól fogva igen nagy hatással volt rám. Megbízatása - kitüntetés. Sohasem kívánt olyat, amit magam is nem a legnagyobb örömmel csináltam. Soha ellent nem mondtam, pedig ez különben igazán nem volt természetem. De nem is tudok esetet, hogy csoportunkban valaki is ellenszegült volna Ottó akaratának. Nem is fejlődött odáig a dolog, hogy akaratok összecsapására került volna a sor. S mégsem volt ez puszta engedelmeskedés. A döntő az volt, hogy mindenki azt csinálta, amihez jobban értett, amire alkalmasabb volt, mint akár maga a vezető. A bajtársi szolidaritás és önfegyelem a legtermészetesebb eszközökkel tartott össze bennünket. Megtestesítője ennek az önfegyelemnek, megfeszített akaraterőnek, egy célba koncentráltságnak Korvin volt.

Első beszélgetésünk alkalmával az én ismerőseimről tárgyaltunk. Az írókról, akik forradalmi íróknak vallották magukat. Én persze Kassákot toltam előtérbe, aki kétségtelen a legjobb író volt a társaságban. Ottónak azonban nem tetszettek Kassák zseniskedő allűrjei, a hosszú haj, a fekete „anarchista ing", s hogy Kassák az írót tartja a világ tetejének, hogy Kassák szerint a

művész egy fejjel kimagaslik az emberiség piramisából. Ottó legfőbb kifogása Kassák ellen persze nem ez a teória volt, hanem hogy Kassák (ezt tudtuk) nem volt hajlandó a praktikus, veszélyes, apró, de fontos és hasznos munkában részt venni. Sokkal inkább érdekelte Ottót Révai József. Nem emlékszem már, Ottó felszólítására vagy saját kezdeményezésemre történt-e a dolog, tény, hogy Ottó általam vonta be Révait a munkába. Révai különös módon szintén bankhivatalnok volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál, és igen rossz verseket írt. Verseinél fontosabb, hogy már akkor foglalkozott marxizmussal, amelyről nékem akkoriban, és még jó ideig, fogalmam se volt.

Ottó hatása alatt ismerőseimet új szempont szerint kezdtem értékelni. A „jó író" megszűnt egyedüli szempont lenni, a fő kérdés az lett: tesz-e vagy tenne-e valamit a forradalomért?

A kávéházi nagy viták mindinkább elvesztették általános jellegüket. Néhányan most már határozottan forradalmárok voltunk, egymáshoz való szimpátiánk e szerint igazodott.

Még mielőtt Deménnyel behatóbban beszéltem volna, mindjárt az első versemnél nagy forrongás volt a kávéházi vízcseppben. Háborúellenes vers volt (és ebben a nagy különbség sok más író „belső monológjával" szemben), mely így kezdődött: „Nem baj, hahogy a férgese hullik, nem sírtunk soha, ha omlik a vér." Rozványi Vilmos, az egyik költő, megtámadta ezt a verset, mert csak a folyó háború ellen szólt, de nem minden és mindenféle vérontás ellen. Kassák mellém állt ebben a vitában; Rozványi és még néhányan kiváltak a *Tett*-ből.

A *Tett* után az újonnan alapított *Ma* című lapnál tovább folyt a szertekülönülés. Négyen: György, Komját, Lengyel, Révai, már nem akartunk a pusztán formai forradalomban tovább menni, nem vallottuk már, hogy a „forradalmian újformájú" vers egyben forradalmi tett is. Mi az akkori helyzetben eszköznek tekintettük a verset, melyet a forradalmi célnak alá kell rendelni. Ez volt a teoretikus magja az egyébként írói féltékenységgel bőségesen spékelt veszekedésnek. Kiváltunk, áttettük székhelyünket két vagy három sarokkal odébbra, a Kovács-kávéházba. Velünk tartott az asztaltársaság néhány kültagja is: Hevesi Gyula és Sing Henrik, a két mérnök, akiknek később igen nagy szerepük lett csoportunk sajátságos teóriájának kialakulásában.

Még a szabad versnek és a „forradalmi" formának voltam híve, amikor már a Kossuth-nóta dallamára írtam verseket a röpirataink számára. Ekkor még fennállt bennem a kettősség: másfajta népies és másfajta „forradalmi" verset írtam. Mentségemre szóljon, hogy népies verseim hatottak az „intelligens" verseimre, amit Kassákék nagy becsmérléssel meg is állapítottak, és Osvát érdeklődése megszűnt.

Persze, se Kassákéknak, se Osvátnak nem volt ugyan igaza, de most én se írnék olyan verseket, mint akkor. Irodalmi forradalmiság és forradalmi íróság szintéziseiből kellett kialakulni annak, ahol tartalom nem keresi a formát, forma nem keres tartalmat, hanem minden konkrét esetben magától értődőn - van.

A most leírandó időkben irodalmi kérdések nem érdekeltek, eszembe se jutottak.

A RÓNEO

Volt bennünk forradalmi romantika, csakhogy ez a romantika a tárgyilagosság romantikája volt. Se pince, se lobogó haj, se piszkos körmök és fekete ing nem szerepelt arzenálunkban. Ottó néhány apró kis mosollyal kísért megjegyzése a Demény-Schiermeister szakálláról megtette a kellő hatást. Sőt, Ottó kissé túlzott gondossággal öltözött. Mi többiek igyekeztünk magaviseletben és külsőben is a lehető legszerényebb, a cseppet se feltűnő formákat választani. A röpiratok gyártása is igen rendszeresen, tárgyilagosan folyt.

Korvin vagy Sallai Szabó Ervinnel megbeszélték a röpirat alaptémáját. Rendszerint Sallai, néha Ottó közölte aztán velem, miről szóljon Szabó Ervin véleménye szerint a röplap, s én továbbadtam a témát Révainak. Révai és én külön-külön megírtuk a röplapot. Én csupa ismert képben, jó, régi közmondásokban írtam, Révai volt a marxistánk. A két megírt röplap Sallai és Ottó útján visszakerült Szabó Ervin kritikája alá. Szabó Ervin ekkor már közel volt a halálhoz, de ezt a munkát nem adta fel. Szabó Ervintől megint Sallaihoz került vissza a röpirat, aki Szabó Ervin korrektúráit megszívlelve, a két röpiratból egyet csinált, bankbéli írógépén matricára írta, és a matricát elhozta a Visegrádi utca 15-be. Itt állt egy kis szobában a Róneo-sokszorosító, a papír és a festék. Sallai és én minden röpiratból sok ezer példányt készítettünk, de mindig csak annyit, amennyit el is tudtunk aznap szállítani. Elhibázott példányt, minden nyomot megsemmisítettünk. Itt az én szerepem be is fejeződött. Sallai és Ottó vitték a kész röpiratokat egyes bizalmi embereinkhez. A Budapesten átmenő katonavonatok kaptak egy porciót, sok ment a Pest környéki nagy gyárakba, a mátyásföldi repülőgépgyárba, Aszódra, Csepelre...

Pesten a május elseje rendszerint ünnepnap volt. Harcra csak akkor került sor, ha a rendőrség betiltotta a tüntetést, mint 1912-ben. Különben inkább tavaszi ünnepség volt ez, a városligeti vurstli egész éjjel nyitva, s az emberek énekeltek, ordítoztak. A falvakban felállították a májusfát, és Budapesten a nehéz tehervonó lovak sörényébe szalagokat fontak.

Szép, vidám tavaszünnep volt, néphagyomány, majális. A szervezett munkásság számára több is: felvonulás, szónoklatok, a nemzetközi szolidaritásra való emlékezés. De hogy kevesebb legyen a forradalmi, a nemzetközi, az osztályérzés - a szónoklatok főképp a választójog körül forogtak, ringlispíleztek.

Én a valóságos ringlispílt jobban kedveltem, mint a beszédeket. Csak mikor Ottó hatása alá kerültem, változott meg, de alaposan megváltozott, az én gondtalan és gondolatlan májusi, fiatalos nagy kedvem.

1918 május elsejére a szociáldemokrata párt nagy népgyűlést hívott össze a Városligetbe. Az Iparcsarnok lépcsőjén álltak a szónokok, körülöttük tízezernyi ember ünneplő ruhában. Sok szó esett, beszéltek a háború szörnyűségéről is, mert nem lehetett akkor már erről nem beszélni. Mi, akiket a Szabó Ervin iskolája tanított, már tudtuk, mire megy az egész. A beszéd végén mindig az általános választójogról volt szó.

De a tömegből egyre felhangzott az orosz forradalom éltetése.

Radikálisabb szónokok is beszéltek, hogy aztán - hiszen a rendezéshez értettek - újra a választójog jöjjön, a választójog az egyetlen orvosság.

A nóta, mely a jelszót adta, butaságában és művészietlenségben egyaránt hátborzongató „költemény”.

Általános titkos
Választói jogot adjatok,
Hazafiak leszünk
Nem hazátlan bitangok.

A Korvin-csoport röplapjai, melyeket külön május elsejére készítettünk, nagy tömegben kerültek a tüntetők kezébe. Egy csoport a város felé tartott. Mi velük.

- Éljen az általános titkos választójog!

- Éljen! - hangzott a tömegből.

- Éljenek az orosz testvéreink! Éljen az orosz forradalom! - kiáltották a mi csoportunk emberei.

- Éljen! Éljen! - kiáltották a tüntetők.

Először mi dobtuk a jelszót a tömegbe. De ez csak a kezdet volt, kezdeményezés, aztán maga a tüntető, a májusi tömeg mindegyre csak a forradalmat éltette.

A szociáldemokraták a Polgári Demokrata Párt helyisége elé vezették a tüntetőket, mivelhogy ez a kispolgári párt és vezére, Vázsonyi Vilmos volt a szövetségesük a választójogi kampányban.

A demokrata párt előtt aztán megkezdődött a felfordulás.

- Éljen a szociális forradalom! - volt itt a jelszó, amit kiadtunk.

- Éljen! - Le vele! - Éljen! - A kispolgároknak szánt tüntetés dugába dőlt. A tömeg, melyet azért hívtak egybe, hogy szóáradattal eltérítsék a „rossz gondolatoktól", a tömeg, mely már a januári sztrájk óta türelmetlenül forrongott, nem akart a választójogi maszlaggal megelégedni.

- Éljen a szociális forradalom! - ez lett ennek az 1918 májusi tüntetésnek a jelszava.

„Szociális forradalom", „forradalmi szocializmus" - ez körülbelül az orosz forradalom *egészét* jelentette számomra, és minden jel szerint a többiek számára is. A bolsevizmus, mensevizmus, szociálforradalmár közti különbséget nem ismertem. Az újsághírekből nem lehetett a differenciákat megérteni. Mi természetesen a legmesszebbmenő, legradikálisabb forradalommal értettünk egyet: Oroszországban a munkások egy mindent elsöprő és nyomában mindent újra építő forradalmat csináltak. Ezt akarjuk mi is? Ez nem azonos a szociáldemokráciával: tehát legyen a neve forradalmi szocializmus. Az európai lapok mindig szociálforradalmárokról írnak, mi is ezek vagyunk.

Magunk se tudtuk pontosan, mit jelent ez a szó, nem tudtuk, milyen fogalmakat takar. Mindenütt, ahol voltak, akik forradalmi elszántsággal véget akartak vetni a háborúnak és a szolgaságnak, „szociálforradalmároknak" nevezték magukat. Ennek alig van köze az orosz szociálforradalmárokhoz, inkább onnan ered, hogy a háborús országok lapjainak zagyva híradói nem tudták és nem is akarták az egyes forradalmi pártokat pontosan megkülönböztetni. Mikor a német „Prinzregent Luitpold" matróza, Alvire Köbis 1917 augusztusában Kielben bírái - gyilkosai - előtt állt, ez volt az utolsó szava: „Szociálforradalmár vagyok"...

Forradalmárok voltunk, bolsevik párt nélkül, mely vezetni tudott volna bennünket. De azért nem is voltunk olyan nagyon zavarosfejűek, mert igen egyszerű volt, amit akartunk. Azt akartuk, amit *ők*, az orosz dolgozók: békét és szabadságot. Párt, amelyik ezt így, ilyen egyszerűen és félreérthetetlenül akarta volna - nem volt. Ilyen párt csak néhány hónappal később lett. Amint a párt, a kommunista párt megalakult, elsőkül léptünk tagjai sorába.

A háborúellenes, főképp a katonáknak szánt röpiratokban sok közmondást, a parasztok előtt ismert fordulatokban használtam. Minden röpirat rámutatott az orosz forradalom példájára. A forradalomról, a szörnyű vérontásról terjesztett rémképekkel szemben azzal érveltünk, hogy egy nap doberdói pergőtűz több vérbe kerül, mint az egész forradalom. A legfőbb, a döntő érv pedig tényleg az orosz forradalom döntő érve volt: Oroszországban béke van, és minden parasztnak van földje. A röplap utolsó mondatát szinte minden esetben Kropotkin „Az Ifjakhoz" című röpiratából vettük, ebből az egyetlen előttünk ismert forrásból. Nagyra tartottuk ezt a röpiratot, már csak azért is, mert a háború alatt elkobzott könyv volt. Így tehát ez volt rendszerint az utolsó mondat: „Nem kell egyebet tennetek, mint saját elnyomóitok ellen fordítani a fegyvert, s a büszke és vállrojtos tiszturak halálsápadtak lesznek a félelemtől." Mindig beleírtuk, hogy „vállrojtos", annyira tiszteltük Kropotkint és az oroszokat. Pedig az Osztrák-Magyar Monarchia tiszturai nem is viseltek vállrojtot.[1]

Így a röplap egyik oldala. Politikai felhívás, manifesztum. A másik oldal számára aktuális verseket írtam, valami ismert nóta, rendszerint a Kossuth-nóta dallamára.

Az egyik vers így kezdődött:

Tisza Pista szomorkodik,
Vázsonyi meg búslakodik.

Egy másik szatirikus vers meg így:

Az uraknak nagy hasuk van,
Sok földjük és sok gyáruk van.

Tisza volt szemünkben a háború megtestesítője. Az első világháború történetének kutatói okmányszerűen megállapították, hogy Tisza kezdetben ellenezte a háború megindítását. Jól látta, jobban mint a többi államférfi, hogy a háború az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásának csak meggyorsítója. Mi tehát tévedtünk, mikor benne sejtettük a háború géniuszát. De nem tévedtünk abban, amit mindennap eseményei bizonyítottak, hogy ő a háborúnak, a háborús kormánynak legveszélyesebb vezére. Vázsonyit pesti bérházak undorító pöfetegének, penészgombájának tartottuk, és ebben nem tévedtünk. Vázsonyi a kispolgári demokraták vezére, a szociáldemokraták barátja, igazságügyminiszter korábban kijelentette: „A bolsevizmust pedig eltiprom."

A versírási teóriám ezeknél a verseknél alaposan megváltozott. Tudtam, hogy nem írok művészi verseket, de azt is tudtam, miért ilyen és nem másfajta verseket írok. Egyszer el is mondtam Korvinnak, milyen pszichológiai momentumokat veszek figyelembe. Először is az ismert dallam szövege könnyebben gyökeret ver, másodszor, a már esetleg elfelejtett szöveg, vagy annak valami érzésrezonanciája a dallam hallatára felelevenedik, s végre, ami az ilyen illegális írásoknál szerepet játszhat, dúdolni lehet a dallamot, mikor a szöveget nem lehet hangosan mondani.

- Örülök, hogy gondolkozol a módszereken - mondta Ottó. Pedig ő talán tudta, hogy olyasmit fedeztem fel, amit tiszta intuícióból mindig és mindenütt csináltak, s amit már régen felfedeztek. Én akkoriban különben minden héten felfedeztem valamit, amit általam még nem olvasott könyvekben már sokkal jobban megírtak...

---

[1] Az egyik ilyen röplapot a Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai (Budapest, 1956.) c. könyv V. kötetének 195. oldalán láttam viszont. (Szerző megjegyzése. 1956.)

„Lám, a búzakalász büszkén emelődik az égnek...” De a röpiratok írásánál döntőbb, mint élmény mélyrehatóbb volt a technikai munka. Amikor más emberrel együtt vagyok közös veszélyben. Egymás kezében vagyunk, felelősek vagyunk egymásért, vigyáznunk kell egymásra, saját magunkkal se lehetünk könnyelműek, mert ott a másik...

Testvéreim nem voltak, rokoni érzés mindig is hiányzott belőlem. Az iskolában volt két nagy és hosszantartó baráti viszonyom, de ezek a baráti viszonyok meglazultak, mikor az első asszony felbukkant életünkben. Most a barátságot is megelőző, felülmúló bajtársi egymáshoztartozás: ez volt a sorsdöntőn nagy élmény. Végre: tett - idézőjel nélkül!

A sokszorosítás rendszerint vasárnap délelőtt történt, mert ekkor volt Sallainak ideje, és ekkor volt a helyiség a legbiztonságosabb.

A helyiség, a Visegrádi utca 15, ettől az időtől kezdve nagy szerepet játszott a mozgalom történetében, ezért megpróbálom tervrajzát emlékezetből rekonstruálni.

Eredetileg Sámuel Izsó, az említett *Ma* című lap mecénása bérelte ezt a helyiséget a *Ma* szerkesztősége, Kassák lakása és saját rézgálic- és rafia-kereskedése számára. A nagy, teremszerű helyiségekben a *Ma* képkiállításai kaptak helyet. Sámuel irodája, később lakása egy kis szoba volt. Mellette volt a raktár és Kassák szobája. Ezek előtt a szobák előtt egy hosszú folyosó húzódott. A nagy szobáktól jobbra levő különbejáratú, jól elkülönített szobát Sámuel kiadta Sing mérnöknek, aki úgy tervezte, hogy a szobát laboratóriumnak fogja berendezni. A laboratórium berendezéséig sose jutott el Sing, a szoba üresen állt.

Ottó - talán Hevesi révén - megszerezte a szoba kulcsát. Itt készültek a röpiratok.

Se Singet, se Sámuelt, se Kassákot nem avattuk be a dologba. Ottó nem akarta. Az volt a véleménye, hogy félni fognak. Viszont arról meg voltunk győződve, hogy ha valamelyikük észre is venne valamit, semmi körülmény közt nem jelent fel bennünket és nem avatkozik a dolgunkba. Kassák minden ilyen munkát elavult módszernek, jelentéktelen részletnek tart, Sing pedig gyáva, és mindkettő örül, ha nem kell semmiről se tudni.

Ez a helyiség lett később, Sámuel jóvoltából a kommunista párt központja egész március 21-ig. Csak az utolsó szobában lakott Kassák, aki nem volt hajlandó lakását átengedni, más lakásba költözni. Hiába kérte Ottó, hogy adja át a szobát, neki szerzünk másik lakást. Kassák úgy látta jónak, hogy egész március 21-ig, bár a forradalmi szervezkedés ott zajlott (a szó legszorosabb értelmében) az ajtaja előtt, ő csak a mindig sértődött „Überforradalmár” marad.

Műhelyünknek sok előnye volt. Elsősorban a lakók közül senkit se lehetett felelőssé tenni az ott mívelt dolgokért, és senki se törődött velünk. Vasárnap a nagy szobák és Sámuel helyiségei üresek voltak, Kassákék is rendszerint elmentek kávéházba. A hosszú folyosón minden lépést már messziről meghallottunk, s ilyenkor jó előre leállítottuk a gépet. A magasföldszint vagy mondjuk félemelet is előnyös volt, nemigen találkoztunk házbéliekkel, és jól leláttunk az utcára. A lépcsőház felől is hallottuk a lépteket. A mi műhelyünkből egyenesen a lépcsőre lehetett jutni és onnan a ház mellékkijáratához.

De mi a folyosó felől jártunk a szobába. A folyosó ajtaja rendszerint nyitva volt, mert a házi perpatvarban élő Sámuel és Kassákék nemigen kívántak egymásnak ajtót nyitogatni. Sok ellopnivalója senkinek se volt, csak az egyes szobaajtókat szokták lezárni. Egyszer azonban a szokástól eltérően Kassákék lezárták az előszobaajtót, és eltávoztak. Bizonyára azért, hogy Sámuelt, akinél rendszerint nem volt kulcs, bosszantsák. A mi különbejáratú kulcsunk meg Ottónál volt, és így Sallai és én szép csendesen foglyok lettünk.

Szép, tavaszi napsütéses vasárnap délután volt. Elkészültünk a munkával, és nem tudtunk elmenni.

Leültünk az alacsony ablakpárkányra, beszélgettünk. De a beszélgetés valahogy el-elakadt. Idegesek voltunk.

- Még egy órája se, hogy be vagyunk zárva - mondtam -, és máris milyen borzasztó.

- Tudom, hogy bezárva lenni nem kellemes - felelte Sallai.

- És ha évekre becsuknak bennünket?

- Mi értük is dolgozunk - mondta Sallai.

Sallai Ducsinszkára gondolt, aki akkor már hónapok óta börtönben ült, s még tárgyalás se volt az ügyében. És egész sereg ember, az úgynevezett első garnitúra, mind börtönben volt. Aztán csendesen és tárgyilagosan még csak ennyit mondott:

- A börtön persze rém kellemetlen...

Az utca tavaszi fénye felcsigázta a vért, nem jutottunk valamiféle konklúzióhoz, nem is állt ez szándékunkban. Eszembe jutott Sing egy mondása, hogy az emberi élet, annak minden pillanata, felmérhetetlen érték, és hogy következetes materialista sohase kockáztatja, ami a legdrágább stb. stb. Sing logikája sokszor sarokba szorított, hisz tőle tanultam materialista gondolkozást, vagy azt, amit akkor annak tartottam. Mégis így fogalmaztam a magam számára a dolgot: *Kíméletlen jóratörekvők vagyunk, és oly nagyon szeretjük az életet, hogy meg is tudunk érte halni*. Ez volt az én akkori varázsformulám, nagyon jó munkahipotézis elszánt bajtársi körben és olyan időben, mikor annyi ember halt meg mindennap érdeke és akarata ellenére.

A rövid pár órás fogság talán nagyon is jó volt. Egész pontosan láttam a várható veszélyt, és mégis, csak azért is tovább akartam csinálni a dolgot...

Egyszerre Ottó lepett meg bennünket. Hevesen dörömbölt, s talán valami ilyesmit is mondott:

- A törvény nevében.

Rögtön eltüntettük a „bűnjeleket". Mikor a kulcs nyikorgott a zárban, védekező állásba helyezkedtünk. Már nem tudom pontosan mit csináltam, valami ütésre való tárgyat kaptam-e fel, vagy az ajtót szorítottam kifelé, amíg Sallai elpakol. Túl izgatott voltam, semhogy erre ma emlékezni tudjak. De jól emlékszem Ottóra, amikor belépett. Kissé kinevetett bennünket, aztán megdicsérte viselkedésünket. Ez nagyon jólesett. Ottó véleménye egyre fontosabb lett számomra.

Ebből és más alkalomból is sokszor beszélgettünk az illegális technika kérdéseiről. El lehetett volna-e menekülni? Ha nem, mit mondtunk volna? Micsoda lehetőségei vannak a rendőrségnek egy illegális helyiség kinyomozására? Ottónak már az első garnitúra lefogásakor volt dolga a rendőrséggel. Elmesélte tapasztalatait, a vallatási módszereket, hogy a rendőrtiszt viselő mindig azt hajtogatja, hogy a „másik már vallott". Andréka, a rendőrtanácsos és Nánássy, a politikai osztály vezetője, a két legügyesebb vallató. De ők se tudnak továbbjutni, ha nincs sorainkban áruló.

Rövidesen aztán komolyra fordult a dolog. Sallait, Mosolygó Antalt, a mátyásföldi repülőgépgyár munkását és még néhányat csoportunkból letartóztattak. Ők aztán meg is mutatták, hogy a vallatás és fogság próbáját jól kiállják.

Egy nap felmentem Sallaihoz a bankba. Azzal fogadott, hogy őt egy-két órával előbb két detektív vette szemügyre ott a bankban.

- Megismertem őket a pofájukról. Kétszer is benyitottak a szobába, valami ismeretlen nevű hivatalnok után kérdezősködtek, s közben folyton rám bámultak. Mikor elmentek, lementem a portáshoz, nem látott-e két ilyen és ilyen urat. - Dehogynem! - csodálkozott a portás - éppen hogy magát keresték.

Sallai biztosra vette lefogását. Meghagyta, hogy ne jöjjek többé a bankba. A rendőrség nyilván azért vár Sallai lefogásával, mert további nyomokat keres. Ez a várakozás azonban lehetővé tette, hogy Sallai a nyomokat eltüntesse, nekem és Ottónak „drótot" adjon. „Drótot adni" ismert kifejezés volt köztünk. A rendőrséggel hadilábon álló „hóhem gyerekek" így nevezték a figyelmeztető jeladást. Én tehát a bankból egy hadikölcsön-prospektussal a kezemben egyenesen a Dunakorzóra mentem a sétáló úri publikum közé. Ott csak nem keres Andréka forradalmárt! Emlékszem, még monoklit is akartam venni, mert ezt az üresfejűség legfőbb szimbólumának tartottam.

Még aznap elintéztem, hogy a Róneo és a sok jó papír eltűnjön a helyiségből. Kész röpiratot sohasem tartottunk ott raktáron. A megíratlan papirost és a gépet is biztonságba helyeztük.

Három napig - ez volt a régi megállapodás - semminek még csak feléje se néztem, sőt egy szép alibit is fabrikáltam magamnak... Három nap múlva aztán „véletlenül" találkoztam Korvinnal. Itt megtudtam, hogy őt egy egész éjjel faggatták a rendőrségen, de aztán bizony elengedték a bölcs urak.

Hanem Sallai elvtárs kötésig benne volt a bajban. A legtöbb, amit remélhetett, hogy nem golyót, hanem tizenöt évet kap. Ma sem tudom, hogy végződik az ügy, ha maga a forradalom bele nem avatkozik a dologba...

Persze hogy egy besúgó árulta el az ügyet, és ő juttatta Sallait rendőrkézre. De a döntő bizonyítékot az írógép szolgáltatta.

Valamennyi röpiratunk „á" betűje felül kicsit elmosódott volt, a „g" betű pedig legörbült a sor egyeneséből. Egy rendőrségi íráspróba a Sallai bankbéli írógépén elég volt annak megállapítására, hogy ő írta le a röpiratokat. Itt aztán nem használt a tagadás. A gép beszélt, bizonyítóbban, mint a spicli...

És minden írógépnek van egy és más sajátossága. Ugyanúgy meg lehet ismerni, mint a kézírást. Átalakul az emberi kéz alatt, s nincs a világon két írógép, amelyik egész egyformán írna... Csak három embert fogtak el. Sallait, Mosolygót és hát a forma kedvéért a spiclit. Tehát tulajdonképpen csak kettőt. Mikor Sallai látta, hogy rajta a tagadás nem segít, akkor inkább azt vallotta, hogy ő egyes-egyedül fogalmazta, írta, sokszorosította és osztotta a röpiratokat.

Nem tudom mennyire sikerült volna ez a beállítás, ha egy kicsit nem segít - egy igen különös férfiú személyében - a szerencse. Sallai Imre egy igen ügybuzgó hivatalnok kollégája nagy vallomással boldogította a rendőrséget: ő tud arról, hogy ez a veszedelmes ember, Sallai egész éjjeleket töltött elbújva a bankban, amikor is - mint a bölcs rendőrség belátta - nyilván a röpiratokat sokszorosította. Ezek után a mi elvtársunknak nem kellett egyebet tenni, mint töredelmesen bevallani: „Igaz." Aminek következtében a derék rendőrség sohase tudta meg, hol állott a Róneo...

A Róneo megmaradt, de a legtöbb összeköttetés szála az úgynevezett második garnitúra két ilyen fontos emberének „lebukása" után, elszakadt. Az idők is változtak, más, a forradalmat kirobbantó módszereken tanakodtunk; újabb röpirat-gyártásra tudtommal nem került sor. Mai szemmel nézve érdekes, hogy Sallai a két detektív bankbéli látogatása után nem is gondolt menekülésre. Úgy látszik se pénz, se illegális lakás nem állt rendelkezésünkre. A katona-rendőrség állandó razziái - állandóan keresték a „lógósokat" - szintén megnehezítették volna a

dolgot. De azt, amit annyi lógós sikerrel végigcsinált, mi meg se kíséreltük. Ma szinte elképzelhetetlen, hogy valaki a sokéves biztos börtönt nyugodtan megvárja. Ezen a ponton nem tudom magam visszahelyezni akkori gondolatmenetünkbe. De egy bizonyos: nem volt romantika. Nagyon vigyáztunk a magunk és az egymás bőrére, amennyire a mozgalom érdeke csak megengedte.

Én magam nem gondoltam menekülésre, erre nem is volt közvetlen okom. De egy későbbi búvóhely készítésére se gondoltam. Bíztam a jószerencsében, amely ténylegesen abból áll, hogy ott, ahol nincs áruló, megszűnik a rendőrség tudománya.

Különben még egy illegális nyomda volt Újpesten elrejtve, melyet Ottó mentett oda az első garnitúra, a Ducsinszka Ilona és társai lefogása idején. Ezt a nyomdát én nem ismertem, mint ahogy nem ismertem egy Solem néven dolgozó orosz szociálforradalmárt sem, akiről Sallai mesélt csudadolgokat.

Solem abban az időben, mikor én a mozgalomhoz közel kerültem, már eltűnt a láthatárról. Az volt a vélemény, hogy már visszament Oroszországba. Mi volt az Solemnek, a hadifogolynak a frontok között visszaszökni? Hisz Solem volt az, aki idegen és hadifogoly létére még nekünk segített. Nem volt nyomda. Solem egy nap egy kis kézi nyomdagéppel érkezett meg. „Szerezte!" Kis rongyos hadifogoly, idesodort levél messze fáról. S ő segít. Ő volt a sok hír után az orosz forradalom első élő küldöttje nálunk. Hogyan tudott ránk találni, hogyan tudott itt mozogni, ahol mi alig mentünk valamire? Nincs nyomda, mert nincs rá pénz, nincs helyiség, nincs semmi. Solem „szerez" nyomdát, hogyan, miképp, kitől - erről semmit se tudtunk.

A már csak messzi ködből feltűnő Solem fantasztikus magasságban állt előttem, és óriási hatása volt rám. Rám is, aki sose láttam. Az ő iskolája volt az illegális technika, amelyre most nagy szükség volt. Szociálforradalmár teóriájából nem hagyott nálunk látható nyomot, mégis, a gyakorlat során, nagyon közeledtünk a szociálforradalmárok felé. Talán éppen azért, mert - nem volt elméletünk.

Egyet tudtunk: forradalmat akarunk, olyat, amilyent az oroszok csináltak. A forradalom előkészítése az illegális technikától függ. Elmélet hiánya? Akadt nekünk teóriánk is, mely azonban igen különös utakra vitt bennünket a háború utolsó hónapjaiban. Különös már az is, hogy a teória csak a munkaperiódus, a harc után bukkant fel erősebben, mely köztünk és az államhatalom szervei közt eldöntetlenül, de a mi erősödésünkkel végződött.

Ki, kiért és miért fog forradalmat csinálni? Ez lett volna a gyakorlati kérdés. Miért jön szükségszerűen a forradalom? Ez a kérdésfeltevés még helyesebb lett volna.

A TEÓRIA

A második garnitúra lefogása után a gyakorlati munka megszakadt. Megint legális munka, az irodalom került előtérbe. Mi, a Kassák-csoportból kivált írók, forradalmi antológia kiadását határoztuk el. Szeptemberben vagy októberben adtuk nyomdába, és számoltunk azzal, hogy a könyvet elkobozzák. A megjelenés elhúzódott az októberi forradalom utánig, s így politikai jelentősége nem is volt.

Lapot is akartunk kiadni. Ez a lap, az első számok anyaga már a háború alatt együtt volt, azonban nagyrészt már nem irodalmi lap lett volna, hanem a velünk összeköttetésben álló mérnökcsoport orgánuma.

Ennek a mérnökcsoportnak Hevesi Gyula volt a főszervezője és teoretikusa. Hevesinek vezető szerepe volt a januári nagy sztrájkban. Tőle származik a mondás: „Csak huszonöt százalékkal kell a haditermelést csökkenteni, és a biztos veszteség a miénk." Akkoriban sokat írták az újságok: „a biztos győzelem a miénk"... Hevesi a termelés csökkentését nemcsak sztrájkkal gondolta elérni, hanem a mérnökök szabotázsával is, mint ahogy a mérnök, a technikus volt akkoriban az ő szemében a forradalom fő tényezője. Hevesi teóriája a marxi értéktöbblet-elméletet elvetette. Szerinte az értéktöbbletet, az értéktöbblet túlnyomó részét, a mérnöki, a technikai, a tudományos felfedezések szolgáltatják. Tulajdonképp a mérnökök, akik kénytelenek felfedezéseiket eladni a termelési eszközök birtokában levő kapitalistáknak - a proletár-mérnökök, organizátorok és felfedezők azok a tulajdonképpeni kizsákmányoltak, akiknek munkájából az értéktöbblet folytonos emelkedése származik. A munkásság csak természetes szövetséges, segédcsapat, a produktív alkotók felszabadító harcában.

Könnyű dolog volna ma Hevesi elméletét megcáfolni, ha ezt a munkát Hevesi már maga rég nem végezte volna el. Sokkal különösebb, hogy társaságunk azon tagjai is elfogadták Hevesi elméletét, akik akkor már szagoltak marxizmust. S még különösebb, hogy praktikusan mégis-csak - egy rövid periódustól eltekintve - tömegmozgalmat csináltunk, és később kivétel nélkül a kommunista párt tagjai lettünk. De akkor úgy félvállról intéztük el a marxizmust. Körülbelül így: jó, de elavult dolog. Én közben csak úgy hallomásból ismertem.

A szakszervezeti munkából, az elméletnek megfelelően, a mérnökök megszervezését tartottuk a legfontosabbnak. A különben is elég radikális vezetés alatt álló Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szövetségében Hevesi és még néhány forradalmi gondolkozású mérnök vezetése alatt, külön mérnökcsoport alakult. Ez a csoport volt akkor Magyarországon a legradikálisabb szakszervezet.

Világnézetünk már előbb a mérnökcsoport erős hatása alá került. „Materialistáknak" vallottuk magunkat. Katekizmusunk Sing *Világnézet* című füzetkéje volt, egy erősen Ernst Mach hatása alatt írt művecske.

Sing szobájában történt ugyan a röpiratok sokszorosítása, de ő sokkal jobban szerette a napozást, az evezést, a fürdést, a szexuális örömöket, semhogy a bőrét kockáztatta volna.

Számomra volt valami vonzó ebben az emberben, aki óriásnak született, és egy csecsemőkori baleset tette púpossá. Sing a legszenvedélyesebb vitatkozó volt, akit valaha ismertem. Szexuális kérdésekről szóló elméletei teljesen bolondok voltak, s már akkor megértettem, hogy furcsaságuk testi fogyatkozásában leli magyarázatát. Szerinte minden nőt elfog a szerelmi gerjedelem, ha egy férfi csak hozzáér. De társadalmi szabályok folytán és számításból elnyomja

eredendő ösztöneit, és ezért nem adja magát a férfinak. Pedig hát tévedett szegény feje - a lányok csak vele szemben voltak ilyen megközelíthetetlenek...

De amit különben beszélt, mikor elcipelt a Dunára evezni, az érdekesebb volt, mint mindaz, amit az egyetemen hallottam. Egy motorcsónak egy csövön vizet engedett ki.

- Ez ugyanaz, mint mikor maga anyagot cserél. Élő és élettelen, szerves és szervetlen közt nincs kvalitatív különbség. Az emlékezés minőségileg ugyanaz a folyamat, mintha egy tejesbögre mázán csorba marad az ütődés után.

Szorgalmasan olvastuk Ernst Machot, James *Psychologiá*-ját, Freudot. Sajnos, nem volt Leninünk, aki az empiriokriticizmus ellen felvette volna a harcot, és én nagyon megütköztem azon, hogy Kun Béla novemberben egy beszélgetés folyamán, amikor Mach került szóba, és én büszkén kezdtem kipakolni a tudásomat, egyszerűen a fejemhez vágta: - Oroszországban Mach a szociálforradalmárok teoretikusa, és a szociálforradalmárok ma mind ellenforradalmárok.

Hát lehet, hogy így van, de azért mégse így van - gondoltam, de felelni nem tudtam.

A Galilei-körben, illetőleg a Társadalomtudományi Társaság előadásain (a kört a rendőrség az első Ducsinszka-féle garnitúra lefogása után feloszlatta) szintén Mach és Avenarius teóriái vitték a főszerepet. Ezzel a radikális diákcsoporttal szervezeti kapcsolatot nem kerestünk. Ottó nem szerette őket: - A legtöbbnek csak jár a szája, de gyáva - mondta. Eljártunk hozzájuk előadást hallgatni, vitatkozni. Új embert innen a forradalom kitöréséig nem kapott mozgalmunk. Aki ebből a társaságból tettre hajlandó volt, az már az első garnitúra idejében besorakozott a mozgalomba. Mérnök- és zseni-szocializmusunk, machi-mechanikus materializmusunk mögött azért még ott volt Szabó Ervin szindikalizmussal és pacifizmussal kevert, de mégis forradalmi vezetése. Mindent összetartó erő pedig ebben a zűrzavaros „teóriában" az orosz példa volt. Mindnyájan forradalmat akartunk, „alapos" forradalmat, mely a háborút befejezi és új világ építésébe kezd. Egy percre se merült fel kétely, hogy jogunk van a forradalmi defetizmusra. Hisz önként vittük vásárra a bőrünket, ezt pedig önként, akkor, egy katona se tette. Az engedelmesség katonai hősisége helyett mi az ellenszegülés civil hősiségét éreztük igaznak és igazinak. És tudtuk, hogy a katonaruhás dolgozóknak a mi sorainkban kell legyen a helye.

MOSOLYGÓ ANTAL, MAGYAR WOBBLY[2]

Mosolygó.

Különösen furcsa név egy forradalmár számára, de főképp Mosolygó Antal számára. Legelső találkozáskor önkéntelenül is az ajkára néz az ember: vajon mosolyog-e. De Mosolygó ajkán nagyon hervadt a mosoly, s mikor az ajka szétnyílik, látszik, hogy a fogsor, a fogak sötétek, szürkésfeketék az ólomtól.

Igen, a mázoló szakmabetegsége, az ólommérgezés ott ült a mosolyában - és a festő szakmabetegsége, a tuberkulózis a keskeny, halvány arcán.

A sors furcsa játéka az is, hogy ennek az embernek szakmai betegségben kellett szenvednie. Neki, aki a munkát, kapitalisták szolgálatában, megvetette, gyűlölte, aki minden harctalan napban úgy saját maga, mint osztálya lealacsonyítását látta. Ez a sötétszőke, magas növésű munkás, a béres fia, gyermekéveiben maga is béres, aztán a kis falusi mester inasa, munkáshoz méltónak csak a lázadást tartotta.

Minden lázadó szó, amit a szolgáktól és később a segédektől hallott, megrögződött benne, égette. Valami nagy, türelmetlen, kacskaringós utakat nem tűrő igazságvágy lángja járta a vérét, hogy mindazt, amit helyesnek tart, tettre váltsa.

Tanoncsága végeztével városba költözött. Csak akarata ellenére vállalt munkát. Szégyennek tartotta élni és nem lázadni. Sehol se marad sokáig. Vándorló mesterlegény, járja a világot, nézi a világot, szét akarja feszíteni ezt a kizsákmányolással megbékélt világot. A „valcoló" (vándorló) segédektől az országutakon sokat lehet tanulni. Nemcsak az elégedett, nyugodt munkás lenézését, aki „mint az ökör" a kizsákmányoló igájába hajtja fejét, hanem a politikai tudomány morzsáit is. Nem keveset tudnak ezek a csavargók és vándorlegények, akikkel a szállásokon és az országutakon találkozott. Ekkoriban anarchistának nevezte magát. „Félre a szociáldemokrácia politikai vacakolásával! Munkamegtagadás, általános sztrájk, felkelés."

Könyveket keres és talál: a tudomány monopóliumát csakhamar megtöri, és Mosolygó Antal a munkásosztály felszabadításának vándorló apostola lesz. Csak pár napig dolgozik egy helyen. Már többet tud, mint a csavargók, és jobban érti a dolgot, mint a *Népszavá*-t előfizető szervezett munkások. „Munkamegtagadás, általános sztrájk, felkelés" - erről beszél a műhelyekben. Ha már mindent elmondott a munkásoknak, könnyű szívvel továbbáll.

Így jutott el egyszer Fiumébe, ahol az állami torpedógyárban éppen sztrájkoltak. Fiumében, ahol főként olasz munkások dolgoztak, sok volt a szindikalista. Mosolygó a gyárhoz ment, hamarosan beszédbe elegyedett a sztrájkőrséggel. Nagy akciókról, általános sztrájkról, felkelésről, osztálytalan társadalomról beszélt.

A sztrájkőrök egyike erre azt mondta neki:

„No, te nagyszerű dolgokról beszélsz. Van eszed és erőd. De vajon mit használ egyik embernek a másik emberhez való beszéde kis társaságban. Te sokat tanultál. Többet tudsz, mint én és egyes kollégák, akik itt a sztrájkot vezetik. De ha százszor többet is tudsz, és százszorosan

[2] Wobbly-nak hívják Amerikában az IWW szindikalista, valamikor erősen forradalmi szervezet tagjait.

igazad van, ez mégiscsak reménytelen dolog. Ezzel az erővel a tömegeket kell megmozgatni. Magában az, hogy te, mint munkás a munkások között élsz, az nem elegendő. Neked a szakszervezetek üzemi életébe kell belekapcsolódnod.

Nézz erre a gyárra. Tegnapelőtt itt négyezer ember dolgozott. Azt gondolod, hogy mindnyájan olyan messze jutottak a gondolkozásban, mint te? Nem, barátom. De ezek cselekedete mégis jelentősebb, mint tízezer olyané, mint te vagy. És ezt a tényt, mi, egy maroknyi ember, hívtuk életre."[3]

A szó, ha a Mosolygó-fajtában egyszer gyökeret vert, tetté is akart lenni.

Mosolygó felkerült Budapestre. A szakszervezetekben dolgozott. Szabó Ervin felismerte benne a pompás agitátort - Mosolygó Szabó Ervin révén megismerte az IWW elvi álláspontját és gyakorlati módszereit. 1913 nyarán a szakszervezetek leküldték a Zsilvölgybe a huszonnyolcezer bányászt szervezni.

Mosolygó jól csinálta dolgát. Olyan jól, hogy a hatóságok kiüldözték a bányavidékről. És a szocdemek már inkább örültek ennek. „Nagyon agilis, de nagyon szélsőséges agitátor."

Újra Pestre kerülvén, megalakítja a Szocialista Munkások Propaganda Csoportját. Az IWW kiadványait terjesztik, s Szabó Ervin a tanítójuk.

1914-ben mint tényleges katona vonul a háborúba, és mint katona agitál. A frontról leveleket ír üzemben dolgozó ismerőseinek a szakszervezetek hadikölcsön-jegyzése ellen.

Egy év múlva megszökött a frontról. A mátyásföldi repülőgépgyárban kapott munkát. Itt alakult az első munkástanács... Ekkor már Korvinnal tartott Mosolygó közvetlen kapcsolatot.

Mosolygó volt röplapjaink, úgy mondhatni, fő elosztó központja, és minden egyes lap biztos utakon haladt. Kaszárnyákat, katonavonatokat árasztottak el írásokkal. Mosolygó számtalan munkást ismert. Nagyon sokkal levélbeli összeköttetésben volt. Szabadságosok keresték fel...

A monarchia legdélibb sarkáig is eljutottak röplapjaink; Katona György matróznak Cattaróba küldte őket Mosolygó. A röplapok tanítása, bizonyos mértékben, a híres cattarói és pólai matrózfelkelésekben nyert kifejezést.

Mosolygó közvetlen befolyása alatt három gyár állott. A mátyásföldi és az aszódi repülőgépgyár s a budapesti fegyvergyár.

A fegyvergyár munkásai voltak az elsők, akik a raktárt kifosztva, felfegyverezték magukat, és fegyvereket osztottak a munkások között. Az aszódi munkások vezették a nagy földbirtokok első forradalmi kisajátítását. Hogyan használtunk mátyásföldi repülőgépeket röplapjaink szétosztására, erről majd később fogok beszámolni.

Mosolygó szavára sok ember hallgatott.

És ezek aztán tovább mint sejtalapítók működtek. Fő erejük az illegális propagandában volt.

Legális időkben Mosolygót még saját gyárában is hátraszorították. A diktatúra ideje alatt is, képességeihez és a forradalom ügyének tett szolgálataihoz viszonyítva, jelentéktelen szerepet játszott. Mosolygó a KMP alapítói között volt; a kommunista pártban megtalálta azt a pártot, amelyet mindig keresett. És mégsem jutott neki vezető szerep. Ez nem a forradalom hibájából, hanem azért történt, mert bár izzó kommunistává lett, mégis valahogy mindig Wobbly maradt...

---

[3] Mosolygó önéletrajzából, amelyet az SZK(b)P-ba való felvételekor írt.

A diktatúra bukása után börtönbe került. Megkínozták, ütötték. Tüdőbaja rosszabbodott. A Szovjetunió fogoly tisztekért cserélte ki. A jó ápolás újból lábra állította. Vasszorgalommal tanult. Életét azonban már nem lehetett megmenteni. Mosolygó Moszkvában halt meg, és mint kommunista halt meg, úgy mint amerikai hasonmása, az IWW alapítója, a nagy, a „big" Bill Haywood...

A HÁBORÚ UTOLSÓ ŐSZÉN

1918 őszén lent voltam Somogyban. Sok volt már a lógós katona. Mindenütt a szlavóniai „zöldkáderről" hallottam mesélni. A nagy erdők „zöldkáderében" tízezrével tanyáznak a legények. Puskáik, de még ágyúik is vannak, muníciós vonatokat tartóztatnak fel. Nincs elég csendőrség, mely le tudná őket fegyverezni, és nincs olyan katonaság, amelyet ellenük mernének küldeni.

Mennyi volt az igazság a „zöldkáderről" szóló történetekben, máig se tudom. De örömmel hallgatta a történeteket az egész falu. A „zöldkáderbeli" legényekről szólt a mese. Sobri Jóska, Savanyú Jóska, Patkó Pista, a régi betyárvilág hősei elevenedtek meg bennük. „A zöldkáderbeliek sarcot vetnek ki a falvakra, a gazdagtól elveszik a fölösleget, a szegénynek adnak."

A falunkban is volt egy legény, aki azt mesélte magáról, hogy volt a „zöldkáderben", és egy vagonban, üres hordók közé bújva jött haza. Ő volt a falu dédelgetett kedvence.

- Ennek legalább volt magáho' való esze - mondogatták az öregek, akiknek a fiai már elestek, vagy még kinn voltak a fronton.

Ez a legény nappal is elég nyíltan járt a szőlőhegyek közt. Még napszámba is eljárt. Az egész falu segítette. Ha csendőrjárőr közeledett, mindig idejében el tudott bújni. Akár volt ez a katona a „zöldkáderben", akár nem, a faluban a front elhagyása, a szökés több elismerésre talált, mint a háború. A parasztot különben egy percre, egy napra se fogta el háborús lelkesedés: - Nagy istencsapása a háború, és keserves elhagyni a földet, a szülőfalut. A harácsoló paraszt a háború alatt örömmel harácsolt, de félelme a háborútól sose szűnt. - Nem jó vége lesz ennek - ez volt még a meggazdagodott parasztnak is állandó szavajárása.

Viszont tény, a parasztkatonák voltak a legjobb katonák. Virtusból és még inkább tehetetlenségből. De alig ismerek ebben az időben született népi nótát, mely a háborút valami formában dicsőítené. Annál több a szomorú nóta. Az egyik nótát meg, melynek eredeti szövege így szól:

... Kikísérik a vasútra,
Ráborul a szeretője vállára,
Ne sírj csárdás Mariskám
Visszajövök háború után...

ekkoriban már meg így divatozott énekelni:

Kikísérik a vasútra...
Feldobja a risztungot a vagonra,
Erigy risztung csatázni,
Én meg megyek a lányokkal cicázni.

Sűrű, egyre fojtogatóbb gyűlölség forralta a falut a síboló kereskedők és a csaló, pofozkodó, hadiasszonyokat a segélykiosztásnál szerelemért zsaroló jegyző ellen. Nem egy, száz történetet hallottam a jegyzőről. (Az „őszirózsás", a polgári forradalom első napjaiban agyon is verték a parasztok ezt a jegyzőt, mint ahogy a legtöbb faluban jegyzők hullottak ezeken a napokon.)

A falu háborúellenes hangulata és az államhatalom gyengülése egyaránt érezhető volt. A csendőrök erélye a lógósok üldözésében szemmel láthatóan csökkent. A csendőröknek nem volt kedvük és bátorságuk se volt az elszánt, s minden fában, minden árokban, minden pajtában és minden emberben segítséget kapó szökevényeket üldözni. Csak vasúti állomásokon vagy városi razziákon fogtak még katonaszökevényt: a falu már nem adta ki visszatért fiát.

Én nagyon figyelmesen hallgattam, amit a parasztok beszéltek, és igyekeztem valami rendszert vinni az általános elégedetlenségbe, igyekeztem a kitöréshez közeledő lázadásnak valami organikus keretét vázolni. Kiinduló pont a meglevő elégedetlenség volt. Két-három szomszéddal, törpebirtokos parasztok voltak, sokat beszéltünk a tarthatatlan állapotokról. Egy nap néha csak egy lépéssel mentem előre. A pincében, faggyúgyertya fényénél, óvatosan bort kóstolgatva, lassan és körültekintőn mérlegeltük a dolgot. Minden kérdést szélesen kiszíneztünk, a mi falunkról, a falubeli boltosról beszéltünk, és hallgatóim, jobban mondva tervező társaim előtt a következő gondolatmenet fejlődött ki:

A boltosok visszatartják az árut. Jegyre nem akarnak adni. Nyerekednek a bőrünkön. Ezellen azt lehetne tenni, hogy egy szép napon bemegyünk a boltba, és elvesszük tőlük az árut.

De hogy történik ez? Az egyikünk elviszi az egész láda gyufát, kocsira rakja, hazaviszi. A másik a sót. A harmadik a rézgálicot. A negyedik a dohányt. Jó volna ez? Már eddig is csak cserekereskedésben lehetett valamit kapni. Pár bolt helyett ezer cserekereskedés lenne az eredmény.

Első következtetés: nem a boltot kell kirabolni és a gaz kereskedőt az üres boltban hagyni, hanem a boltot meghagyni, saját, a parasztok kezelésébe venni, és csak a kereskedőt kell elkergetni.

Természetesen, azonnal jött az ellenvetés: mégis jobb volna egy rablás, csak jól össze kell tartani, mert ha nyíltan beülünk az üzletbe, jön a csendőrség, és véget vet a mi újfajta boltunknak. Hosszú vita indult meg, el tudunk-e bánni a helybeli csendőrséggel, a présházakban van-e elég puska. Mert hát volt. Mindenki vadászgatott kicsit, régi kettészedhető fegyverrel, mert vadászati jogot parasztnak nem adtak. Mannlicher-puska is akadt jócskán. Új, háborús szerzemény...

Az egyik legénykedett, mások óvatosak voltak. De én újabb nehézséget mutattam fel.

Ha el is tudunk bánni a helybeli csendőrséggel, telefon és távirat újabb segítséget hoz a boltosoknak. Tehát előbb el kéne vágni a távíró- és telefondrótokat, meg kellene állítani a vasutat. De még így se tarthatnók magunkat sokáig. Egy kis faluval, kettővel hamarost elbánnak. Egész más volna, ha sok falu egyszerre ugyanígy csinálna. Így kell csinálnia, mert a boltosok és jegyzők mindenhol egyformák.

- Persze - mondtam -, ez nehezen megy. De Budapest már készül egy ilyenféle felkelésre, s ha a budapesti felkelés megadja a jelt, akkor itt az ideje, hogy a falvak is elkergessék a nyakukon élősködőket.

Propagandamunkám hatását közvetlenül nem láttam. A diktatúra alatt a parasztok közösen művelték az urasági földeket. Az egyik paraszt, Amerika-járt ezermester, a pompás öreg Banicz György, a szőlőművelésnek valóságos tudósa, akivel különösen sokat tanácskoztunk - mesélték -, szidta a Budapestről leküldött ilyen, olyan, jöttment zöldfülű agitátort... Még baja is lett belőle. A fehérterror pedig lemészárolta Banicz Györgyöt sok társával egyetemben. Sokat hallottam erről az esetről. Banicz György életéről vagy nekem, vagy másnak, bizony írni kellene...

„DIREKT AKCIÓ”

Szüret közben ért a hír Szabó Ervin haláláról. De jött egy másik hír is: a bolgár front áttörése. Itt a cselekvés órája, a döntő fordulat ideje. Egyszerre és egész világosan láttam. Ezt mutatta nemcsak a frontokról beszivárgó sok hír, ezt mutatta a falu. Budapestre utaztam, „munkába állni”.

A konspiratív munka élén Korvin mellett ekkor Hevesi állt. Mikor én visszatértem, már készen volt a terv: egy sikerült merénylet, mely kirobbantja a forradalmat.

A háború megtestesítője a tömegek előtt, a háborús miniszterelnök, később a parlament teljhatalmú elnöke, gróf Tisza István volt. Tehát ő pusztuljon.

Tisza ellen a háború alatt kétszer kíséreltek meg merényletet. Egyszer egy Kovács Gyula nevű képviselő, egyszer egy másik ember lőtt rá a képviselőházban. Mindkét merénylet sikertelen volt. A merénylők egyedül, nagy távolságból, egyszer a karzatról, egyszer a képviselői padokról céloztak Tiszára. A Lékai nevéhez fűződő, Ottó és Hevesi által előkészített merénylet már egészen más természetű volt. Tisza kivégzése nem az igazságszolgáltatásnak a bűnlajstrom végére tett pontja akart lenni, hanem szikra a nagy, kikerülhetetlen robbanáshoz.

A merénylet előkészítése igen gondosan történt. Ottó és Hevesi többször bementek a parlamentbe. Pontosan megfigyelték Tisza szokásait, ismerték Tisza lakáscímét, autója számát. Megállapították, hogy a parlament épületében aligha lehetne megközelíteni. Ellenben a képviselőházi ülés befejeztével feleségével együtt megy a várakozó autóhoz. Ilyenkor lassabban megy, mert a kövér, elhízott boltosnéra hasonlító felesége, aki minden ülést a karzatról hallgatott végig, csak lassan tudott mozogni. Az autóba való beszállás volt tehát a merénylet számára alkalmas pillanat.

Ottó megadta az autó számát, az én feladatom az autó figyelése volt. Ez igen megkönnyítette a munkát. Nem kellett Tisza után szaladgálni, ami feltűnő lett volna. Sokkal egyszerűbb volt megállapítani, milyen időkben szokott az autó a parlament és estefelé a Nemzeti Munkapárt klubhelyisége előtt állni.

Amint felfedeztem valahol az autót, rögtön, rendszerint telefonon jelentettem Ottónak: hogy „Schwarcz” - így neveztük Tiszát - itt és itt van.

A merénylet napján Ottó a Seemann-kávéházban, pár percnyire a parlament épületétől, ütötte fel a főhadiszállást. Talán egy árnyalattal sápadtabb volt, mint máskor, de nyugodt és mosolygó az arca.

Kimentem cirkálni a parlament környékére, míg végre jelenthettem: - Ma különösen könnyű megismerni az autót. Nagy női kalapskatulya van a tetején.

- Akkor - szólt Ottó -, még csak arra kérlek, menj el a takarmányközpontba. Keresd meg Lékai János kollégáit, és intézd el, hogy a járandó egy és fél kiló extrahúst küldjék el Lékai családjának. Mondd, hogy ő nem tud ma bejönni.

Ebből sejtettem csak meg, hogy a kis Lékai János, akiről eddig csak azt tudtam, hogy novellákat ír, és hogy súlyos tüdőbajos, hogy betegsége miatt a háború alatt is Svájcban élt egy ideig, ma elintézi Tiszát. Mindenkire inkább gondoltam volna, mint a szelíd Lékai Jánosra.

Elmentem a takarmányközpontba. Másfél kiló hús nagy dolog volt abban az időben, mikor jegyre alig lehetett valamit kapni. Önfeláldozó, nagy elhatározás sem mentesíti az egyszerű embert a mindennapi élelemért való gondoskodástól. Eljött az idő, mikor már nem szabad az

övéire gondolni, és az életet úgy kell szeretni, hogy meg is tudjon halni érte. De ez csak „aztán” lesz. Ma még, közvetlenül előtte, haza kell juttatni, az élelmet, amire „aztán” már sohase lesz idő...

Én a megbízást hamar elintéztem, és a takarmányközpontból újra visszamentem a parlament közelébe. Jó messze tartottam magam az autótól. Ott ődöngtem a nagy téren, s vártam a lövést, az izgalmat, csoportosulást.

De semmit se láttam, semmit se hallottam. Úgy látszik, mégse történik ma semmi - gondoltam. Tehát folyik tovább a munka.

Estefelé, mint már jó ideje mindennap, a Munkapárt klubhelyisége előtt sétáltam, hogy ellenőrizzem, Tisza szokásai nem változtak-e? Néha Nádass József helyettesített ebben a munkában. Az autó aznap nem jött a szokott időben. Már telefonálni akartam Ottónak, hogy „Scwarcz” ma nem futott be. De még vártam, hátha később mégis idejön. Unalmamban vettem egy estilapot. Itt olvastam Lékai meghiúsult merényletéről...

Ma már tudjuk, hogy a Lékai-féle merénylet, bár nem sikerült, elérte azt a hatást, amit egy merénylet egyáltalán elérhet. Hisz nem az volt a fontos, hogy Tiszát megfosszák életétől, a fontos a demonstráció volt: a politikai tiltakozás mindenre való elszántsága. Akkor nem így vélekedtünk, s mindenki szegény Lékait okolta a sikertelenségért. Eleinte nem is tudtuk mire vélni, hogy a mesterien előkészített merénylet nem sikerült. A lapok arról írtak, hogy Lékai kezéből idejekorán kicsavarták a fegyvert. Ez nem lehetett igaz. Lékainak az autó mellett kellett állnia; a kapu, ahol Tisza kijött és az autó közt a távolság alig két-három méter.

Mint később kiderült, egész kis dolgon hiúsult meg a Lékai-féle merénylet. Lékai, ez a szelíd, önfeláldozó fiú soha azelőtt fegyvert a kezébe nem vett. A tettre azért jelentkezett, mert úgy gondolta, súlyos betegsége folytán úgyis csak rövid ideig élhet, s ezért tőle a legkisebb áldozat az ügyért meghalni. Lékai nem értett a Browning kezeléséhez. Ottó ugyan elmagyarázta neki a fegyver szerkezetét, de a biztonság kedvéért a Seemann-kávéház mellékhelyiségében lövésre készen adta át Lékainak a fegyvert. Lékai viszont a magyarázatból arra emlékezett, hogy az „Entsicherung”-ot (kibiztosítás) az utolsó percben kell elvégezni. Mikor a fegyvert aztán az utolsó percekben kivette a zsebéből, nyilván visszatolta a kis csapot, így lezárta a már lövésre kész pisztolyt.

Új hadiszállásunkon, a London-kávéházban, a Nyugati pályaudvarnál, Korvin, Hevesi és én vizsgálgattuk és tárgyaltuk a merénylet menetét, a sikertelenség okát. Tisza kivégzésének tervét korántsem adtuk fel, s újabb merénylet előkészítésén dolgoztunk. Ottó újabb erőket vont a megfigyelő csoport tevékenységébe. Demény Ottót újra munkába fogta, s dolgozott a csoportban Sipos Erzsi, Stern Jolán és mások. Ezek Hevesi utasításai alapján az autó irányát, az út időtartamát állapították meg pontosan. Hevesi mérnöki tervezésével és Ottó szervező munkájával újabb, sokszorosan biztosabb csapásra készültünk.

Nekem Tisza Hermina úti villáját kellett szemügyre vennem. A Hermina úti frontot nem gyalog, hanem villamoson jártam meg. Néhányszor fel és alá zónáztam, és megállapítottam, hogy rendőr áll a kapuban, talán a házban is őrség van. A villa hátulsó frontja, illetőleg a kert szintén egy utcára nézett. Leszálltam a villamosról, bementem ebbe az elhagyott kis utcába, melyet főképp kertkerítések szegélyeztek. Egy szemeteskocsi mellett két utcaseprő beszélgetett. - Büdös háborús világ - szólt az egyik.

- Kéne valamit csinálni - vicsorgott a másik, éppen, mikor arra mentem.

Végignéztem az utcán. Egy ember se járt benne. De vagy harminc-negyven lépéssel odébb egy harmadik utcaseprő szorgoskodott. És messzibbre még egy. Kicsit elbámészkodtam, lassítottam és megnéztem az én utcaseprőim kezét. Fehér, fizikai munkától elszokott kezek voltak, afféle őrmesterkezek. Tehát a „botosok" söprik Tisza utcáját...

Tisza csendes megközelítése, ahogy ebből a tapasztalatból megállapítottuk, szinte lehetetlen volt. Marad a védőgyűrű erőszakos áttörése, nyílt támadás. Ezen tanakodtunk, erre gyűjtöttük az erőket. Csoportunk egyre növekedett. Sokan tudták egyik- vagy másikunkról, hogy legalábbis ismertük Lékait. Ez ekkor nem ijesztette, hanem vonzotta az embereket. A legális káderek: ipari tisztviselők, banktisztviselők szakszervezeti ellenzéke, egy csoport szindikalista cipőfelsőrész-készítő, összeköttetéseink a mátyásföldi és aszódi repülőgép-gyárral adtak embert a direkt akció céljára. Egy kémikus már gyűjtötte az anyagokat bombák gyártására.

Egészen messze eső emberek is, kivéve a rendőrséget, megtalálták hozzánk a kapcsolatot. A legjobban mulattunk Friedrich Istvánon, aki akkor kezdett a politikába beleszagolni. Pár hét múlva Friedrich már az úgynevezett lánchíd összeütközést vezette, ahol utoljára történt, hogy katonák a tömegre lőttek. Ez a Friedrich István - ekkoriban nagyon radikális ember, a diktatúra után pedig az első ellenforradalmi kormány miniszterelnöke, 1929-ben megint ellenzéki politikus - Szomolányi Dezső útján kereste velünk a kapcsolatot.

Szomolányi igen érdekes fiú volt: lángoló, fekete szemek, lobogó, sűrű, fekete haj. Rendszerint fekete ruhában járt. Rossz ajánlólevél volt nálunk, hogy a szociáldemokrata *Népszava* munkatársa volt. Főképp verseket írt a *Népszavá*-ba. Egy este Ottó lakásán volt összejövetelünk, és Ottó nevetve számolt be erről a tárgyalásról.

- Szomolányi mint Friedrich István követe jelent meg nálam. Friedrich azt üzeni, „adjunk" néki egy gépfegyvert és egy autót, és ő elintézi Tiszát. Én azt izentem vissza, ha nekünk autónk és gépfegyverünk van, nincs szükségünk Friedrich Istvánra.

Bizalmatlanságunk, ez ajánlat után, nemcsak Friedrich Istvánra, hanem Szomolányira is kiterjedt. Pedig szegény Szomolányi biztosan tisztességes fantaszta volt. Mert drágán fizette meg, hogy ismerte Friedrich István szerepét. A diktatúra bukása után, Bécsben, fehérgárdisták egy autóba csalták, átvitték a magyar határon, és azóta nyomtalanul eltűnt. Míg Szomolányi élt, Friedrich István - akkoriban „nemzeti", ellenforradalmi hős - nem volt egészen biztonságban.

Ugyanezen időben érintkezésbe jutottunk a szociáldemokrata párt egyik neves emberével - Kunfi Zsigmonddal. Kunfi, Vágó Béla, a szociáldemokrata ellenzék egy régi embere útján (aki ekkor már Ottóval összeköttetésben állt) pénzt küldött terrorista akciók végrehajtására. Egyben azt is megizente Kunfi, hogy pénz adásán kívül nem kíván velünk kapcsolatot fenntartani. Ezeken a bátor forradalmárokon is jót nevettünk. Mindenesetre volt valami pénzünk, az első pénz a mozgalomban. Eddig egyébként csak kis összegek kellettek, amelyeket Ottó minden valószínűség szerint a saját zsebéből fedezett. Apró személyes kiadásainkat, villamospénzt és hasonlót magunk fizettünk. Kassza vagy ehhez hasonló intézmény nem létezett.

Korvin kapcsolatairól csak annyit tudok, amennyit ő jónak látott nekem elmondani. Ő meglehetősen informálta kedvenc csoportját, a tett embereit. De konspiratív okokból nem érintkeztem a régi szociáldemokrata ellenzék embereivel, László Jenővel, Vágó Bélával.

Ekkor már együtt dolgoztunk egész sor, a különböző szervezetekben elszórt, forradalmi elemmel. Ottónak kapcsolata volt a MIMOSZ-szal (Munkások Irodalmi és Művészeti Szövetsége), az ifjúmunkásokkal s másokkal.

Az előkészületek kellős közepén voltunk, mikor gróf Tisza István beismerte, hogy a háborút elvesztettük. Az általa dirigált Wekerle-kormány lemondott.

Ez a politikailag fontos esemény, mely azt mutatta, hogy a monarchia készül a kikerülhetetlen összeomlásra, számunkra azt jelentette, hogy nem törődtünk tovább Tisza személyével. Nem a gonoszság, hanem egy rendszer megtestesítőjét láttuk benne, vagy inkább egy rendszernek a nép előtt megtestesült alakját.

Ezért minden Tisza elleni előkészület most egy csapásra megszűnt, és soha többé fel nem újult. De nem szűntek meg a terrorista tervek. Ottó új megbízása az volt, hogy szemléljem meg a terepet a monarchia új külügyminisztere, gróf Andrássy Gyula lakásánál.

A budai Andrássy-palotát véletlenül még belülről is ismertem, mert gyönyörű műtárgyai voltak ennek a kissé demokratikusabb grófnak, akit a süllyedő monarchia alkalmasnak vélt saját megmentésére.

Első napja járkáltam a Margit-rakparton, mikor egy érdekes csoportot láttam átvonulni a Lánchídon. Elöl egy szakasz díszbe öltözött gyalogos, mögöttük ezer vagy kétezer ember.

- Hova mentek? - kérdeztem az egyik tüntetőtől.

- Fel a várba, a királlyal beszélni!

Kicsit haboztam, kicsit furdalt a lelkiismeret, hogy elhagyom őrhelyemet, de mégis csatlakoztam a menethez.

Akadálytalanul jutottunk fel a várba, a királyi palota belső udvarára.

A király gödöllői kastélyában tartózkodott, de elterjedt a hír, hogy eljön a tüntetőkkel beszélni, eljön megtudni a katonáktól, hogy hogy áll a háború.

Jó egy óra hosszat beszéltek a palota egyik ablakából a különböző szónokok. Ki tudja, mit beszéltek, egy szó nem sok, de annyit se lehetett a beszédekből megérteni. Mint a némafilmek, ágáltak az ablakban.

A tömeg nyugodtan várt. A közben odaérkezett lovasrendőrök megelégedtek avval, hogy a tömeget az udvar egyik felébe terelték össze. A nagy várudvar másik fele üresen állt. Most már hallani lehetett a szónokokat, akik a király bölcsességéről beszéltek, a háború szenvedéseiről. A legradikálisabb kiáltás az volt, hogy „Éljen a béke!”. Én új jelszót dobtam a tüntetésbe: „Éljen a forradalmi szocializmus!” Az új jelszó erős visszhangra talált, de csak tovább is békésen vártuk a királyt.

Közben erősítést kaptak a rendőrök. És ekkor észrevettem, hogy a tömeget szorosan bekerítő lovasok most visszahúzódnak az udvar üres felébe, egész a falig.

- Jön az attak - szóltam oda szomszédomnak. Alig hogy ezt kimondtam, már vágta-vágtában, kivont karddal, csaptak közénk a lovasrendőrök.

Fejvesztetten rohantak az emberek a kardél, kardlap, patkótiprás elől. Én, talán csak mert egy perccel előbb észrevettem, mi készül, meglehetős számítással védtem a bőrömet. Az egyik vágtató lovas mögött szaladtam, oly közel a lóhoz, hogy sem ő, aki az előtte levőket verte, sem a mögöttem jövő lovasrendőr, aki a társa lovát is megsebesíthette volna, nem vette a fáradságot, hogy engem üssön.

A várudvarról kivezető kapualjban egy szoborcsoportozat gátolta az utat. Már egész emberhalom bukott ott egymásra az egyik szoboralak kinyúló lábszára fölött. A hátulról tolongok menthetetlenül feldöntötték az elöl megtorpanókat. Engem is az emberpetrence felé sodortak. Nem vártam meg, míg fellöknek, hanem átgurultam a jajgató embergomolyagon. Az elülső

udvaron gyalogosok fogadtak bennünket. Itt is folyt a nagy vagdalkozás, kardlapozás és kergetés.

A várhegyről lefelémenet egy fiatal pékinassal kezdtem beszélgetni. Még törölgette a vérét. Mire leértünk a várhegyről, nagyon jól megértette, hogy nem a királytól és nem kérni kell a békét...

Megmondtam Ottónak, hogy elhagytam őrhelyemet, és olyan dologba avatkoztam, amivel nem bízott meg. Őszintén szólva az történt, amit vártam is: Ottó nagyon helyeselte, hogy részt vettem a királyvárók tüntetésén.

Rövidesen aztán megváltozott a terv. Andrássy nulla, nem fontos. Az egész külügyminisztérium kérdése mellékes volt már; a tömegeket, de a valóságos politikai életet sem érdekelte.

Lukachich tábornok, Budapest katonai parancsnoka, számtalan halálos ítélet könyörtelen aláírója, katonák hóhéra volt a leggyűlöltebb ember ezekben a napokban. Tehát Lukachich ellen!

A Lukachich elleni terv nagyon egyszerű volt. Lukachich minden reggel pont fél nyolc órakor lemegy a József körút 46. számú lakásából az ugyanabban a házban levő borbélyműhelybe. Onnan hat csendőr kíséretében gyalog megy a közeli Conti utcába, a hadtestparancsnokságra. A katonai fogház is ott van, ott írja alá a halálos ítéleteket.

Október 29-én este Ottó azzal bízott meg, hogy az ipari tisztviselők helyiségében, ahol ekkoriban a mozgalom szálai összefutottak, adjak át Kramer Sándornak egy revolvert.

Ottó ekkor nagyon sok dolognak állt a középpontjában, nem akarta magát Kramer előtt revolver adásával kompromittálni. Én vettem át Ottótól a fegyvert és át is adtam a katonaruhás, fiatal Kramer Sándornak.

Kramer az utcán akarta lelőni Lukachichot. Azonban, mint másnap jelentette, nem sikerült Lukachich közelébe férkőznie. Ottó bizalmatlanul hallgatta a jelentést, melyet Kramer nyomán közöltem vele. Nem egészen bízott Kramerben, aki kicsit kalandos múltú volt, inkább csavargóféle, mint munkás. Nemigen tudtuk, ki ez a fiatal katona, pirospozsgás arcával, aki most egyszerre feltűnt valahonnan,[4] s mindig, minden gondolkozás nélkül, mindenre kész. Ottó kicsit szájhősnek tartotta Kramert. Alaposan tévedtünk, mert később az ellenforradalom bitófája alatt Kramer megmutatta, hogy bátran tud meghalni. - Éljen a világforradalom! - kiáltotta, mikor a kivégzéshez vezették.

Mégis, október 30-án más bízott meg Ottó a Lukachich-üggyel. Nem tudom, honnan jött ez a tartalék, ekkor láttam Fischert először.

Fischer éppen az ellenkezője volt Kramernak. Csendes, beteg ember, tüdőbajos, mintha már csak a szemei élnének. Fischer szó nélkül hallgatta végig Ottó utasításait:

- Hét óra huszonötkor bemegy a borbélyhoz, megborotválkozik. Pont fél nyolckor megjön Lukachich. Maga megvárja, míg a borbély beszappanozza, akkor odamegy egészen a közelébe és lelövi.

Ezen a reggelen megint villamoson utazgattam föl-alá a József körúton. Nem történt semmi.

[4] Ez tévedés, mert Kramer Sándor már évek óta tevékenyen részt vett a munkásmozgalomban, 1912-ben a Szabadság Budapesti Munkásképző Egylet elnöke volt. A háborút a fronton töltötte.

Délután találkoztam Fischerrel. Kiderült, hogy Fischer nem tartotta be pontosan az utasítást. Éjjel nem aludt, reggel hatkor ott cirkált már a borbélyműhely előtt. Hét órakor, üzletnyitáskor bement. Megborotválkozott, aztán hogy teljen az idő, hajat nyíratott. Mégis, öt perccel fél nyolc előtt mindevvel elkészült, s el kellett hagynia a helyiséget. Lukachich óraműnyi pontossággal jött. Fischer vissza is akart menni. De a csendőrök már gyanakodva nézegették, fel kellett adni a tervet.

Mit tehettünk? Fischer túlbuzgósága miatt hiúsult meg az ügy.

NYISZTOR GYÖRGY SZAVA

1918. október 30-ról 31-re virradó éjjel nagy összejövetel volt az ipari tisztviselők Erzsébet körúti helyiségében. Ott voltak a budapesti és Pest környéki nagyüzemek bizalmijai, az összes forradalmi szervezetek vezetői, munkások, diákok, mérnökök. A katonák ekkor már otthagyták a frontot; gróf Tisza István néhány nap előtt beismerte - amit akkor már nem lehetett nem beismerni -, hogy a monarchia elvesztette a háborút, s mint említettem, a Wekerle-kormány lemondott.

Az összejövetel arról tárgyalt: időszerű-e most, azonnal kiadni a köztársaság kikiáltásának jelszavát? Ebben a kérdésben nagy volt az ingadozás. A szónok is csak úgy általában beszélt a köztársaságról, és pufogó nagy szavakkal „kente el" a kérdést. Vágó Béla volt a szónok. Nemhiába jellemezte Szabó Ervin ezt az embert egyszer Korvinnak óvatosan és óvón: „Kisebbségi-konjunkturista-ellenzéki."

Én Ottó mellett álltam a terem végében, és inkább Ottót néztem, mint a szónokot. Ottó türelmetlen volt, ideges... Lehet, hogy Szabó Ervin szavai jutottak eszébe. Ekkor Nyisztor György lépett az emelvényre. Az „öreg Nyisztor". Mert már akkor, 1918-ban is az öreg Nyisztor volt ő, ötven esztendejével a legöregebb az egész teremben, és a városias ruhájú, jól-rosszul öltözött munkások, hivatalnokok, diákok közt az egyetlen csizmás, falusi ember.

Alacsony termetű, a háta már akkor is görnyedt. Ő volt az a földtelen magyar zsellér, akit meggörnyesztett, kiszített, kiszipolyozott a munka, a nélkülözés, a sokszor végeérhetetlennek látszó harc, az élet, melyet ő már fél százada élt, melyet ezer éve folytatott a magyar paraszt.

Csizmásan, fekete ruhában, nyakkendőtlen ingben, fehér parasztias ingben - melyet otthon derék, jó kezek mostak mindig igen tisztára - állt Nyisztor György az emelvényen, és beszélt nyugodtan, nem túl hangosan, de úgy, hogy nagyon jól megértsék minden szavát.

Magyarabb arcot nem láttam se azelőtt, se azóta. Hatalmas homloka alatt bölcs és átható nézésű, nem nagy szemek. Lelógó, erős bajusz, erős csontú arc - egy sovány, zsellér Móricz Zsigmond. Minden szava megfontolt, nyugodt. Íme, a magyar paraszt, akiről annyi frázist koptattak „lelkes, derék, úri szittyák", és akit úgy gyűlölnek, mikor azt akarja, amit Nyisztor akart: földet, szabadságot, szocializmust, békét. Magyarabb volt ez az arc, mint azé a sok magyar úré, akik svábbal, osztrákkal, angollal, franciával keveredtek, házasodtak, háltak, paktáltak. Magyar volt, amennyire tiszta magyar lehet egy országban, ahol annyi szláv és román élt és ezer év alatt annyi idegen megfordult, török járt, zsoldos garázdálkodott, nemzetközi tőke „seftelt".

Amit mondott, az magyar bölcsesség volt, s mivel a bölcsesség több mint csak magyar: a nemzetközi proletariátus, a dolgozók tudásának, tapasztalásának összefoglalása.

Nyisztor avval kezdte, hogy a köztársaság kikiáltása azonnali, halogatást nem tűrő feladat. „Köztársaságot!" Milyen tiszta és világos volt ez a sokféle kertelés után.

Aztán pedig - jól emlékszem, sohase felejtem - ez mondta:

„Az állam formájánál döntőbb azonban az állam és a társadalom lényege, az, hogy a munkásság, a dolgozók kezében legyen a hatalom."

Az „öreg Nyisztor”, a csizmás Nyisztor, a fehér inges, nyakkendőtlen Nyisztor mondta ki azt, amit kellett. Azt, amit akkor csak kevesen értettek, és senki sem mondott ki olyan következetes magától értetődőn, mint ez az ötvenéves, görnyedt, harci tapasztalattal, ősi tapasztalattal megrakodott falujáró paraszt, nemhiába földmunkások vezére.

- Na, mit szólsz az öreghez? - szólt hozzám Korvin Ottó. Szép, dióbarna szeme megtelt fiúi szeretettel, gyengédséggel és immár nyugalommal.

Ettől fogva sokszor ismételtem Nyisztor György szavait a következő napokban, hetekben, az ingadozó, őszirózsás forradalom napjaiban. Ismételtem őket később is, most is, ma is.

MATRÓZOK, BOSNYÁKOK, ÚJSÁGÍRÓK, POLGÁROK

Sokat hallottunk a dunai monitorok matrózairól. Mégis, mikor október harmincadikán este Ottó egy cédulával elküldött egy bizonyos helyre, nyilvánvaló lett előttem, hogy csak Beöthy László, egy pesti színházigazgató huszárhadnagy fia révén van velük kapcsolatunk. Ez bizony nem valami felemelő érzés.

No mellékes. Ez az összeköttetés, tehát ezzel dolgozunk. Ők gyűlölik Lukachichot.

Sok ide-oda szaladgálás után, már majdnem záróra volt, rátaláltam a New York-kávéházban a berúgott huszárra. Autóba ültünk, hogy ő rögtön kimegy a kikötőbe a matrózokat értesíteni.

Tízszer is megmagyaráztam: - Reggel hatkor, a budai Margithídfőnél, hat kiválasztott, elszánt embert.

- Reggel hat? Helyes!

- Jelszó legyen: „Éljen a forradalom!” - ajánlotta a beborozott, irodalomtörténész nagypapával és színházigazgató papával megvert huszár.

- Szó sincs róla - feleltem én. - Jelszó: „Az ördögét a kutyarossz időnek” és fehér kötés a mutatóujjon.

- És ha jó idő van?

- Akkor is!

Egész éjjel álmatlanul hánykolódtam. Nehéz ügy. De a matrózok mégis mások lesznek, mint ez a huszár. Hisz Ottó is ismeri őket. Ez csak az összekötő. Ottó mondta: kemény gyerek.

... Jelszó: „Az ördögét a kutyarossz időnek” és fehér kötés a mutatóujjon. Végre, ma sikerül.

Reggel hatkor ott állok a Margithídfőnél...

Matrózt látok nem egyet, tizet is.

Csak éppen nem az én matrózaim. Egyik se áll meg a villamosmegállónál, egyiken sincs a jel.

Civilek, katonák szaladoznak ide-oda. De hisz ez már így megy egy hét óta. Általános izgalom...

Nézelődök, várok. Egy falka ember jön át a hídon.

Á, most ráismerek a reggeli szürkületben. Molnár Ferenc, az ismert író úr közeledik a híd felől. Most jönnek az éjjeli kávéházból az újságíró urak. Ma sok dolguk lehetett. No, gondolom, nemsokára nyugalomba vonultok. Megkapjátok a „Felmentést”, tisztelt érdemrendes, haditudósító urak...

Hát ez meg mi? Kimeresztem a szemem. Igen, Molnár Ferenc a híres, nekimegy az egyik matróznak, és se szó, se beszéd, összepuszilja!

Ffű az anyja istenit, hát ez meg mi?...

Eh, mit törődöm én Molnár Ferenccel. Talán részeg. Én a matrózokra várok, puszizkodás nélkül.

De mi van az én matrózaimmal? Akiket nekem Ottó rendelt, hogy végrehajtsuk a parancsot.

Fél hét. Máris késő! Az a büdös, berúgott huszártiszt biztos mindent elfelejtett.

... Gyerünk! Vagy találok hamarjában más embereket, vagy holnapig kieszelünk valami mást.

Gyorsan át Pestre, megszemlélni a „terepet”.

A hídon katonaság. Egész szakaszokban állnak a hídfőnél.

A zsebemben egy csomó Várnai Zseni-röpirat, amit úgy mellékfoglalkozásként szoktam osztogatni. Vers. „Katonafiamhoz” a címe. A munkásanya szól: „Ne lőj, fiam, mert én is ott leszek.”

A bakák zárt formációban állnak. A közelben sétál a tiszt. Az arcok mozdulatlan merevek. Félmaroknyi röpiratot odanyomok a szélről álló bakának. A tenyér kinyílik, elfogadja a röpiratot. De az arcok és a szemek mozdulatlan maradnak... S mégis, ezek a bakák nem fognak lőni...

A Körúton már egész más katonákat látni. Összevissza szaladoznak. Rongyos, klórszagú, vérfoltos köpenyű sebesültek és újdonatúj egyenruhás, menetkészre öltözöttek. Egyesek derékszíj nélkül, mások meg teljes fegyverzetben. Sok volt a civil is, főképp munkások.

Én azonban csak keveset látok a sürgés-forgásból. Csak annyit, hogy akadályoz a sok rohanó ember az előrejutásban. Nem érek rá őket nézni! Nekem egy bizonyos feladatot kell végre-hajtani...

A Körút és Rákóczi út sarka. Itt kell állni az első megfigyelőnek. A gyógyszertár előtt.

Nincs ott a barátunk, György Mátyás, a költő. Egy ember, akinek a pontossága közismert. Mi ez? Megyek tovább a Körúton. Keresem a második őrszemet. Ez sincs a helyén!

Mi történik itt? Katonák körülfognak egy tisztet. Letépik a csillagjait. Egy százados maga szedi le a csillagokat a gallérjáról, és mézédes mosollyal adja át a bakáknak.

Egy kis önkéntesnek bajonettel vágják le a sarzsiját. Kicsit piros a fiú és remeg a félelemtől. De nem ellenkezik, hagyja, hogy lemetéljék a „krumplivirágot”.

Engem a sok gondom ellenére érdekelni kezd a mulatság. Egy tisztje sincs a monarchiának, aki ne kezesen válna meg a díszétől? Egy hőst se látni, egyet se, aki büszke volna a császár ruhájára, aki a bőrét reszkírozná a csillagjáért?

Most már úgyis nézhetem a színházat. Az én feladatom ma már úgyis elérhetetlen...

Vagy mégis! Ha találnék két embert, aki velem jön...

Szólok a katonáknak. - Gyertek, fiúk... - Meg is mondom, miről van szó.

De azok csak vállat vonnak. Nagy mulatság a csillagmetélés. Eszükben sincs velem jönni...

Fel egy szakszervezeti helyiségbe, a felsőrész-készítőkhöz. Ott mindig van pár ismerős.

A helyiség üres, az ajtó zárva.

Tovább. Tizenegyre már várnak az ipari tisztviselőknél. A jelentéssel. Mit jelentek? Most látom: hisz csak kilenc óra...

Eddig minden idegszálamat igénybe vette a feladat. Csak most szabadulok kissé fel, most nézelődöm először...

Nini! A szaladozó emberek, csillagmetélő katonák közt előbukkan valami, valami, amit még nem láttam. Egy új plakát... Olvasom a betűket és nem értem:

„GYŐZÖTT A FORRADALOM”

Mi? A forradalom győzött? Micsoda forradalom, aminek a győzelmét a plakáton veszem észre?

Mi ez? S mikor győzött? (Különben akármiféle forradalom, tény, hogy akkor győzött, amikor én éppen holtfáradtan az ágyba estem.)

Most látom csak. Mégiscsak más ma az utca izgalma, mint az előző napokban. Teherautókon katonák. A sapkájuk mellett őszirózsa. Halottak napjára szánt virág, örvendező katonák csákóján. A tisztek most már maguk is tépik a csillagokat. Emberek ölelkeznek. Ölelkezni nem szokott a pesti utca...

Persze, nem várok tizenegyig, rohanok, fel az „ipariakhoz”.

Itt már van néhány ember.

- Ki jön Újpestre? - kérdi Hevesi. - Van egy autónk, és Károlyiék szeretnék, ha kimennék a munkásokat megnyugtatni... Fosztogatástól félnek.

- Csak előbb egy zászlót.

Már hozza is a házmester a padlásról a nemzetiszínűt, amit minden győzelemkor kidugott a padlásablakon.

- Oszt visszahozzák ám! - mondja bizalmatlanul.

- Nem ígérhetjük - mondja az egyik elvtárs -, de kétharmadát mindjárt itt is hagyjuk. - Azzal letépi a fehér és a zöld sávot.

A kis autó elindult az immár vörös zászlóval. Rákapaszkodtak vagy tízen. Hárman ültek a hűtőn, egy-egy lógott a lépcsőn, öten szorongtunk az üléseken. Mire Újpestre értünk, a kis autó gőzölt az erőlködéstől.

Az újpesti vízművek bejáratánál bosnyákok álltak. A mohamedán bosnyák volt a monarchia legjobb katonája. Bátor és igénytelen. Tudtuk, ők voltak hivatva leverni a magyar felkelést. Csehországban magyar ezredek álltak e célból. A háború alatt nemegyszer használta a monarchia ezt a már negyvennyolcban is bevált módszert.

Most azonban nem mozdultak a bosnyákok. Talán, mert nem akartak mozdulni, talán mert már nem jött parancs... Ma se tudom, mi ment akkor végbe azokban a koponyákban. A barna, erős csontú, szikár arcok mozdulatlanok. A katonai formáció mozdulatlansága.

A vízműveknél, az izzólámpa-gyár előtt gyülekeztek a munkások.

- Beszéljen maga - szól nekem Hevesi, aki maga is izzólámpagyári volt, s most a bizalmiakkal akart hamar néhány szót váltani.

Felugrottam az autóra:

- Munkások, elvtársak. Őrizzétek a gyárat. Mert a gyár a tiétek. Minden a dolgozóké!

Körülbelül ez volt az egész beszéd. Aztán tovább az autón a nagy Wolfner bőrgyárhoz. Ugyanez a beszéd:

- A ti gyáratok! Ezért őrizzétek!

Még néhány rövid megálló, aztán vissza a város felé. A hűtőkészülék veszedelmesen gőzölt, a benzin is elfogyott. Egy gyár előtt meg kell állni.

- Adjatok benzint!

A munkások rohannak. Hozzák a benzint. Mások töltik a vizet a hűtőbe. A nagy sürgés-forgásra a mérnök úr is kikukkant.

- Hála istennek, vége a háborúnak - mondja. Úgy tesz, mintha örülne, hogy elvisszük a benzinjét... - Ezek a büdös csehek voltak minden baj oka - mondja bizalmaskodóan.

De torkán akadt a szó. Egy széles oldalfegyver, amilyet a tüzérek viseltek, szegeződik a mellének. - Mit beszélsz itt büdös csehekről? Olyan most már nincs! Csak büdös burzsujok vannak!

A mérnök elsápad, makog, hogy nem úgy és nem azért... meg így... A munkások arca szélesre mosolyodik. Nem is akartuk elfogadni, de még tartalékbenzint is gyömöszöltek egy kannával a szűk ülések alá.

Kár volt a benzinért - mint Pesten mondják, ha valaki túlságosan buzgólkodik. Délután már elvette tőlünk az őszirózsás forradalom az autót. „A forradalom győzött, további propagandára szükség nincs.” Ők tudták, miért.

Miután minket leszereltek, már csak nemzetiszínzászlós autók szaladoztak összevissza az őszirózsás forradalomban - míg aztán eljött a március 21.

AHOGY MA LÁTOM

Mozgalmunk rövid individuális, terrorista korszaka megszűnt az őszirózsás forradalom kitörése napján. Tisza megölése már nem a mi művünk volt. Vagy a matrózok csinálták saját szakállukra, vagy Friedrich István csinálta a matrózokkal és a „nemzeti tanács", ez az őszirózsás szervezet, hozzá közelálló tagjaival. Október 31-étől kezdve csoportunk a proletárdiktatúra megvalósítására törekedett.

A terrorista korszak csak az akkori idők pszichéjéből érthető meg. De voltak a pszichológiainál fontosabb momentumok is, melyeket együttvéve a marxizmus hiányának lehet nevezni.

Mi tartott bennünket vissza a marxizmustól? Először is, hogy alig ismerték néhányan közülünk. De még azok is, akik ismerték, a Hevesi-féle teóriát fogadták el, melynek aztán a Károlyi-idők elején megjelent Internationale volt a lecsapódása. Másodszor: a marxizmus „praxisát" (már ahogy az marxizmus volt) a szociáldemokráciánál láttuk. Ez csak elriasztott minden forradalmárt. Az idősebb vezéreink vagy maguk se voltak képzett marxisták, vagy szindikalista, pacifista elhajlásaik voltak, mint Szabó Ervinnek, avagy, legalább ebben az időben még teljesen inaktívak voltak, s csak később, Kun Béláék hazajövetele után kapcsolódtak a mozgalomba.

A magyar szociáldemokrácia kész reformizmust vett át német példaképétől, még mielőtt a parlamentarizmus reformistává tette volna. Forradalmi tradíciója volt a munkásságnak, de a szociáldemokrata pártnak nem.[5] Mint kisfiú ott voltam ugyan az 1912. május 23-i tüntetésben, de fogalmam se volt a szociáldemokráciáról.

Ellenben jól láttuk a szociáldemokraták aljas szerepét a háború alatt. A szociáldemokráciával egy zsákba dobtuk a marxizmust, s tudni se akartunk róla. Két példakép állt előttünk: Adler Frigyes merénylete és az orosz forradalom. Az Adler merényletet hallatlanul túlbecsültük... persze, nem olvastuk az Adler-féle merénylet bolseviki értékelését.

Ami a szervezést illeti, a terrorista merényletek, még a sikertelenek is, jól voltak szervezve. Hogy milyen apró dolgokon múlt a sikertelenség, azt már láttuk. Egy dolog teszi őket úgy hiszem - a terrorista organizációk történetében páratlanná: nem volt bennük spicli.

Egy gyanús eset volt Sallai lefogása körül, de a későbbi események azt látszanak bizonyítani, hogy az akkor gyanúsított embert mégse a rendőrség küldte közénk. A spiclimentességet bizonyítja az a tény is, hogy se a Korvin-perben, se azután erről az egész periódusról szó nem esett.

Korvin Ottó emberismerettel és nagy óvatossággal válogatta ki csoportja tagjait... De ez magában aligha lett volna elég. Itt is, mint minden dologban, közrejátszanak a társadalmi erők: a forradalmi hullám felfelé menő vonala, a burzsoázia lankadtsága.

A személyhez, a parancshoz kötött feltétlen, ellentmondást nem tűrő fegyelem alapfeltétele az illegális szervezeteknek. Ottó ezt a fegyelmet minden erőszak alkalmazása nélkül tartotta fenn. De ha szükség kerül rá, módjában lett volna erőszakot alkalmazni. Személyes befolyása a csoport tagjaira megadott volna minden eszközt. S ebben a szükséges konspiratív fegyelemben, ha a politikai alapok nem tisztázottak, nem is kis veszély rejlik.[6]

---

[5] Helyesebb lett volna így fogalmazni: Volt a szociáldemokrata pártnak is, de az első világháború alatt szinte teljesen elhomályosult. (Szerző megjegyzése. 1956.)

[6] Ez hovatovább közhellyé vált mondás. De még ma is legégetőbb problémáink egyike - és még sok a tennivaló, mire nem lesz égető probléma. (Szerző megjegyzése. 1956.)

A fegyelem és a bajtársi összetartás volt az erősségünk. De nem voltunk párt. Amit láttunk, ahhoz hozzászólhattunk. Meg is hallgattuk egymás véleményét. De a döntés egy kézben volt, s ha nem Ottó döntött, ez csak azért volt, mert ő a döntést saját belátásából átadta másnak.

Ekkoriban ez nagyon célirányos is lehetett. A forradalom hőskora volt ez.

De szebb és jobb és több ennél, hogy áll és él a tízéves magyar kommunista párt. Ennek a pártnak a léte adja meg ennek a régi mozgalomnak is az értelmét. Túlfejlődve ezen a szép hőskoron tudjuk csak látni, szeretni és becsülni ezt a bajtársi szép időt. De aki visszavágyik erre a fiatalos korszakra, az nem fiatal maradt, hanem megöregedett és - ellenforradalmár lett.

ÚTBAN A PÁRT FELÉ

Az októberi forradalom a Korvin-csoportban nem keltett illúziókat. Láttuk: ez nem az a forradalom, amit mi akartunk. A csoport Ottó és Hevesi vezetése alatt szorosan együtt maradt, a megbeszélések a London-szálloda kávéházában továbbfolytak.

A London-kávéház ott volt a Nyugati pályaudvar tőszomszédságában. A pályaudvar körül nagy a forgalom. Ezrével jöttek-mentek a hazatérő katonák. Vitázó csoportok álltak mindenfelé, mindenütt és egész nap. De különben is, minden villamos, minden utcasarok népgyűlés helye volt.

Meghallgattuk a Nemzeti Tanács embereit. Hock János, akit pedig úgy hívtak Pesten „a vörös pap" a Károlyi-palota erkélyéről a forradalom után még így szónokolt, a híres Vörösmarty verset idézve: „A legelső magyar ember a király." A vers második sorát „Érte minden honfi karja készen áll", nem mondta ugyan, mert egész Magyarországon nem volt senki, aki ilyen beszéden, fájdalmasan vagy gúnyosan, de ne nevetett volna.

A szociáldemokrácia a királykérdésben még semmiféle állásfoglalást sem nyilvánított.

Azonnali béke: ez volt a Károlyi-kormány legfőbb jelszava. Ez a béke azonban megvolt azáltal, hogy senki, egyetlen baka se akart harcolni, pedig hát a baka nélkül nincs háború, és nem volt olyan erő, mely a katonákat harcra tudta volna kényszeríteni.

Rendcsinálás: ez volt a második jelszó. Tisza Istvánt megölték, a vidéken pár üzletet kifosztottak, néhány, népet sanyargató jegyzőt agyonvertek. A hazatérő parasztkatonák és volt oroszországi hadifoglyok (akik már régebben visszaszöktek, s Magyarországon karantenekbe voltak zárva) fel akarták osztani az urasági földeket. Ezt megakadályozni mentek vidékre a rendcsinálók, szociáldemokrata vezetés alatt. Természetes, hogy ez a nacionalista társaság egyrészt hamarosan összetűzött nacionalista csehekkel, az országon belül pedig megvédte az uradalmi földeket; szóval ezt akarták-e a vezetők, vagy nem ezt akarta egy részük, de ténylegesen jó, szabályos ellenforradalmat csináltak. Minderről azonban én csak sokat hallottam, vidékre a két forradalom tartama alatt nem jutottam.

De hisz volt munka Pesten is elég. Minden vitázó csoport szívesen hallgatott ránk, akik a szociális köztársaságról beszéltünk, arról, hogy a munkások, katonák és parasztok tanácsának kell átvenni a hatalmat, „úgy, mint Oroszországban". November 5-én rendeztük az első szervezett tömeggyűlést a Tisza Kálmán téren. A még néhány nap előtt szigorúan konspiratív társaság megpróbálkozott az első tömegakcióval. De más, nagyobb jelentősége is van ennek a gyűlésnek, mint az, hogy nekünk újdonságos volt. Munkás-tömeggyűlés volt, a polgári forradalom első hetében, a szociáldemokrácia ellen. Mert ezt a néhány nap is megmutatta, hogy erre szükség van.

Igaz, nagyon siralmasan indult az ügy. Úgy látszott, hogy alig pár száz embert tudtunk összehozni. Az egész társaság megfért volna a Népopera[7] lépcsőjén. Én Walter-Veér Imrével, a köztársasági párt akkor szerepelni kezdő vezérével, vitatkoztam fenn a lépcsők tetején. A mi jelszavunk, amivel ezt a gyűlést összehívtuk, a „szociális köztársaság" követelése volt.

Veér, akit régebbről ismertem, hozzám fordult. Azt vitatta, hogy felesleges „szociális" köztársaságot követelni. Követeljük egyszerűen a köztársaságot! Ez akkoriban még oppozíciót

[7] A mai Erkel Színház. - *Szerk.*

jelentett a Károlyi-kormánnyal szemben. Én emlékeztem, mit hallottam Nyisztor Györgytől már néhány nappal előbb: az államforma magábanvéve nem döntő, lényeg az államforma tartalma.

- Mindnyájan köztársaságot akarunk, össze kell fogni - mondta Veér Imre.

- Nekünk csak az a köztársaság ér valamit, ahol a dolgozók az urak. Mint Oroszországban!

Ez volt az utolsó szó, amit Veér Imrével beszéltem. Ő eltűnt a nagy tömegben. Mert miközben így vitatkoztam Nyisztor György szavától vezérelve, íme, igen megszaporodtunk! Megjöttek az újpesti munkások. Többezren voltak, Hevesi vezette őket végig az egész városon. Ez a nagyobb tömeg magához vonzott még egész sereg kíváncsit.

Az újpesti munkások többségükben már ekkor mellettünk álltak, olyannyira, hogy Miklós Móric, egy újpesti vezető szociáldemokrata, szükségesnek tartotta, hogy a tüntetőkkel együtt, avagy azok mögött kullogva, szintén eljöjjön a Tisza Kálmán térre.

Nékem, bármennyire tiltakoztam is, kiosztott feladatom az volt, hogy Petőfi versét: „Akasszátok fel a királyokat" szavaljam. Most ehhez még egy feladatot kaptam Ottótól. Magához von, megmutatja Miklós Móricot.

- Ez a Miklós Móric beszélni fog. Ha „bremzelni" kezd, te adod neki az első pofont.

Elszavaltam a verset. Úgy ordítottam, ahogy torkomon kifért, és nagyon örültem, mikor vége volt. A torkom égett, s korántsem voltam biztos, elég érthetően ordítottam-e.

Fennmaradtam a lépcső tetején, odaálltam Miklós Móric mellé. De ennek elég jó szimatja volt. Ismerte az újpesti munkásokat. Nem „bremzelt", hanem körülbelül ugyanazokat mondta, mint a mi szónokaink.

A Tisza Kálmán térről a közeli Conti utcába, a *Népszava* szerkesztősége, a szociáldemokrata párt székháza elé vezettük a tömeget.

Jó ideje álltunk már a ház előtt. A tömeg a szocialista köztársaságot éltette. Vártunk, mit csinálnak, és mit mondanak a szociáldemokrata vezetők.

Végre kiállt az erkélyre, vagy az is lehet az ablakba Garbai, a „nagy melák ember", és szidta a Habsburg-monarchiát, mint a bokrot. De egyetlen szóval se mondta, hogy a szociáldemokraták köztársaságot akarnak. Szidta a Habsburgokat, de ezt nem mondta! A tömeg tiszta és világos jelszava a „szociális köztársaság" volt. Lehurrogták Garbait, mint még soha. Mert megértették. Én is szerettem volna kiabálni, de nagyon fájt még a gégém a szavalástól.

A már a Károlyi-forradalom előtt fennálló kapcsolat László Jenővel és a szociáldemokrata ellenzék többi, kevésbé megbízható vezetőjével most még közvetlenebb lett. Nékik számtalan munkás-összeköttetésük volt. Kapcsolatban álltak a vidéki városok - Nagyvárad, Miskolc, Sátoraljaújhely - forradalmi mozgalmaival. A kormány telefoncenzúrája László Jenő számára nem létezett. Három elvtársnőnk dolgozott a telefonközpontban.

- Kérem Nagy vagy kérem Rományi kisasszonyt. Itt László Jenő. - S László Jenő hamarabb kapott kapcsolást, mint a kormány akármelyik minisztere.

A csepeli nagy szikratávíró-állomáson Ottónak volt egy T. nevű embere. A szikratáviratok szövegét Ottó előbb kapta, mint a kormány.

A csepeli szikratávíró körülbelül november 7-én leadta nekünk a szovjetek táviratát, az úgynevezett Szverdlov-táviratot, melyet a Károlyi-kormány egyszerűen elsüllyesztett. Szverdlov[8] ebben a táviratban az orosz szovjetek nevében üdvözli a magyar forradalmat, s egyben figyelmezteti a magyar munkásosztályt, hogy a burzsoázia árulásával szemben résen legyen.

November 16-ára tűzte ki a Károlyi-kormány a köztársaság kikiáltását. Tovább várni, már a mi agitációnk, az általános néphangulat miatt se tartották célirányosnak. Erre a napra tartogattuk mi a Szverdlov-féle táviratot. Ottó és Sipos Erzsi százezernyi példányt nyomattak belőle, hozzátéve a megjegyzést, hogy a kormány elsikkasztotta az oroszok üdvözlő táviratát.

Hatalmas tömeg röpiratot reggel a nyomda előtt egy autóra pakoltunk. Ottó kiment velük Mátyásföldre. Akcióba léptek a repülőgép-gyári összeköttetések, Mosolygó Antal hívei repülőgépről szórták a tömeg közé Szverdlov üzenetét. Ezen kívül persze mindegyikünk maga is osztogatta a röplapot.

November 16-a megmutatta, milyen jól működő szervezet vagyunk. A hatás óriási volt. Nagy megelégedéssel hallottam, amint egy burzsuj halkan így szólt a szomszédjához:

- Ezt a bolsevikok csinálják. Papír helyett most bombákat is dobhattak volna...

Lám, mi jut eszébe egy burzsujnak! De az, hogy fél, attól is, ami nekünk eszünkbe se juthat, az nem is baj...

Mire így, az erős nyomás alatt megszületett a köztársaság, mi már messze jártunk a munkánkkal, mely, barát és ellenség szájából megkapta azt a nevet, melyre büszkék voltunk: „a bolseviki agitáció”.

Minden vonalon a tömegmozgalom felé iparkodtunk. Ottó valahonnan, talán Schiermeister-Demény útján, megszerezte Kun Bélának egy Moszkvában megjelent magyar nyelvű röpiratát: „Ki fizet a háborúért?” Ebből a röpiratból fakszimile kiadást nyomtattunk, mert úgy gondoltuk, hogy jó agitációs hatása lesz, ha Oroszországban megjelent röpiratot adunk a munkások és katonák kezébe. A hangulat mindenben és mindenre ez volt: „Azt akarjuk, ami Oroszországban van!”

Ez a mindenfelől egyértelműen jövő akarat valamiféle szervezetet kívánt. De se a mi csoportunk, se a szociáldemokrácia régi oppozíciója nem volt szervezet. Eddig is szinte csoda, hogy így ment a munka. Nem volt olyan fontos esemény, de nem volt még valamennyire jelentősebb szociáldemokrata gyűlés sem, ahol a mi jól instruált embereink fel ne léptek volna. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy valamennyien olyan aktívak voltunk, hogy mindig, mindenhová eljutottunk. S emellett arra is találtunk időt, hogy naponta egymással is találkozzunk. Ilyen fokozott aktivitást csak az ilyen közvetlen forradalmi helyzet tud kiváltani. De ez se volt elég. Nyilván szükség volt egy felvevő- és gyűjtőmedencére. Így keletkezett a Marx-kör terve, melyben a Marx név még csak részben jelentette, hogy a marxista elemek erősödnek mozgalmunkban. A Marx név, ez volt a vélemény, „jó gyűjtőfogalom” oktató és szervezési munkák összefogására.

A Marx-kör azonban sose alakult meg. Az alakuló gyűlésen lépett fel először nyilvánosan Seidler Ernő.

Nagyon csodálkoztam ezen a főhadnagyon, aki egészen a szájízünk szerint beszélt, és mégis a kör ellen foglalt állást. Oroszországi volt hadifogoly - hallottam valakitől a gyűlésen. Annál kevésbé értettem.

---

[8] Lenin írta alá elsőnek, de neve lemaradt a távíró szalagjáról. A moszkvai eredetin rajta van. - *Szerk.*

Rövidesen aztán kiderült a titok. Még ott este suttogva mondta nékem Ottó: - Kun Béla megjött Oroszországból, most egész másképp, egész más vonalon halad majd tovább a munka!

Az ülésen, amely a Városmajor utcában, Ottó bátyjának lakásán, de a háziak távollétében folyt le, s ahol a kommunista párt alakítását elhatározták, nem voltam jelen. De részt vettem az előkészítő munkákban és a tulajdonképpeni alapító gyűlésen, mely néhány nappal később a Visegrádi utca 15-ben történt.

Vagy nyolcvan-száz ember jelent meg ezen a novemberi estén a volt képkiállítási teremben. Nagyüzemek bizalmijai, Oroszországból visszatért hadifoglyok és a Korvin-csoport emberei adták az összegyűlteknek úgy egy-egy harmadát. Mikulik József volt akkor, bár csak rövid időre, a mátyásföldiek vezére. Ő volt Kun után az est főszónoka. Nekünk nagyon tetszett Mikulik, aki mint a gyár bizalmija az üzem automobilját használta már akkoriban.

A FORRADALOM ALTISZTJE

Még a párt megalakulása előtt, Kun Béla hazajöttével új kereteket kapott a munka.

Mi, akik eddig, a különben nem jelentős kiadásainkat, saját zsebünkből fizettük, a nyomdát, a röpiratokat pedig a Kunfi által hozzánk juttatott pénzből, most egyszerre fizetett pártmunkások, hivatásos forradalmárok lettünk.

Semmi okom sincs a fizetett pártmunkásság előnyeiről és hátrányairól itt vitázni. Csak a gyengébbek kedvéért jegyzem meg, hogy alacsonyabb fizetésünk volt, mint a szociáldemokrata szerkesztőknek és párttitkároknak.

Mindenki, akire szükség volt, most egész nap és ha kellett, egész éjjel dolgozhatott a párttól reábízott feladaton. Egyedül Ottó nem lépett ki a Fabanktól, mondván, hadd fizessék a fizetést, amíg el nem unják, dolgozni úgyis csak nálunk dolgozik.

Azelőtt összejöveteleink az elvtársak lakásán, valamelyik munkásegyesület helyiségében, legtöbbször pedig kávéházban folytak le. Most helyiséget béreltünk. Az Ügynök utcában volt a párt előkészítő szervezete, kis bútorozott szobában.

Itt láttam először Kun Bélát, Vántus Károlyt, Jancsik Ferencet, Nánássy Györgyöt és az egész sereg Oroszországból hazairányított elvtársat, akik mind itt jelentkeztek. Ide jöttek fel Rabinovics, Mondok, Kellner Sándor, a nyomdász, aki a szaratovi harcokról beszélt, Karikás Frici, a vasas, a „kis" Kovács, a kis parasztkatona és még számtalan más volt orosz hadifogoly.

Itt ismerkedtem meg Hirosik Jánossal, a régi oppozícióssal, akit évekkel előbb kizártak a szociáldemokrata pártból. Az ő fennhatósága alatt kezdtük, a két katona: Boross F. László és Hajdu Pali, valamint én, a tervbe vett *Vörös Újság* előkészítő munkáját. Boross is, Hajdu is a fronton csinálták végig a háborút, a háború szakította félbe egyetemi tanulmányaikat. Most megint nem olyan idők jártak, hogy tanulni lehessen. Újsághíreket vágtunk ki, szétosztottuk őket mappákba, szóval olyan irattár- és anyaggyűjteményfélét csináltunk.

Mindamellett ez a „rendszeres" munka csak a közöket töltötte ki ezerféle más munkák között Boross és Hajdu azelőtt a Károlyi-féle katonatanácsban voltak, most is volt ilyenféle dolguk.

Az Ügynök utcában jelentkezett a sok, Oroszországból hazatérő hadifogoly. Ők voltak bámulatunk tárgya, és bizony sokat tanultunk tőlük. Az agitátorképzőből magukkal hozták az előadási módot, a primitív, egyszerű, meggyőző és közérthető szavakat, amikre mi valahogy már régen vártunk. Ők a nagy forradalom eszközeiről és céljairól beszéltek úgy, azon a nyelven, ahogy mi röpiratainkban a háború befejezésére szólítottuk fel a mundérba kényszerített munkást és parasztot... De nemcsak ez! Számukra olyan egyszerű volt, hogy a bolsevikok kivételével minden más, magát akár szocialistának vagy forradalmárnak nevező irányzat a forradalom folyamán elpártol az ügytől. Mi csak a szociáldemokraták ellen voltunk, ők minden más irányzatot egyszerűen ellenforradalminak neveztek. Kellner és mások részt vettek a szamarai és szaratovi harcokban, ahol az „anarchisták" keltek fel a szovjetek ellen. Egy másik elvtárs Dora Kaplan Lenin elleni merényletéről beszélt, a szociálforradalmárok tetteiről. Büszkék voltunk, amikor elmesélte, hogy ő és a magyar vöröskatonák hogyan verték le ezt a felkelést. Karikás Frici elmondta a moszkvai harcokat a kadétiskola ellen, ahol a kadétok és fehérnépeik elsáncolták magukat, és napokig tartott a véres harc. Megtanultuk, hogy milyen fontos a postaépület, a vasút, a távíró erős megszállása, és hogy őrt állni a távíróhivatal előtt egyike a legveszélyesebb, legfontosabb és legbecsülendőbb feladatoknak.

Karikás magával hozta, ellenséges határokon át a vörös csillagot a sarló és kalapáccsal. Sohasem fogom elfelejteni a napot, mikor először volt - egy pillanatra csak - kezemben pártunk ezen szimbóluma. - Ezért a bőrét kockáztatta! - szólt Kun, amikor meglátta a csillagot. - Micsoda dolog ez! Micsoda dolog ez! Nem tudja, hogy magára itt szükség van?

Karikás nevetett. Kun aztán hamar átfordította a dolgot. - Adja csak ide - szólt, és kivette a kezemből a csillagot. - Ezt most én fogom hordani - és nevetett. Kun büszke volt Karikásra, Karikás büszke volt Kunra. Ritkán voltak emberek olyan közel egymáshoz, mint ők ebben az órában. S ezután mindenki Kun kabátján láthatta új jelünket.

Kevés dologra emlékszem olyan pontosan, mint a „kis" Kovács János egyik-másik elbeszélésére. Egyszerű földmíves volt Kovács János. Ott lakott Kun lakásán, Kun mellett volt Moszkvában is, itt is. Odaadó, öntudatos kommunista volt, és a maga módján igen jó megfigyelő.

- Mi magyarok a Lenin konyhájáról hoztuk a menázsit - mesélte -, mi voltunk a Kreml őrsége.

- Milyen ember Lenin? - kérdezte valaki.

- Tornyos eszű ember - határozta meg három szóval a magyar katona.

- Jó dolgotok volt? - kérdezte egy másik.

- Megvót, ami köllött.

Számtalan emberrel ismerkedtem meg ebben a lázas forgatagban, akik aztán eltűntek valamerre, mint ahogy eltűnt a „kis" Kovács is. Utoljára a diktatúra alatt hallottam róla a szomorú hírt, hogy a vonat elgázolta, levágta a lábát. Levéllel sietett ki Gödöllőre a főhadiszállásra. Itt érte a baj, miután olyan sok harcból épen került ki.

Neveknél több az, ami az arcok és kezek, mozdulatok nyomán maradt meg emlékezetemben. Arcokkal és kezekkel együtt pedig a sok új, amit hallottam. Partizánharcokról, illegális igazolványokról tanultam itt, a mi kis gyakorlati munkánk után egész csomó új dolgot. De még mást is tanultam. Kun egy nap tízszer is elmondta: - Tanuljanak, olvassanak marxizmust.

S ezekben a napokban használtam először Marx idézetet... Ez pedig így történt:

Egy famunkás jött be Hirosikhoz, s előadót kért, de azonnal. Hirosik Borosst és engem jelölt ki. Rögtön mentünk is a famunkások csoportjához, mely egy kis Rökk Szilárd utcai kocsmában már várt ránk.

Ekkor már erősen mozgolódott, különböző arculatok mögött, az ellenforradalom. A mi elvtársunk a kocsma elkülönített részébe hívta a gyűlés résztvevőit, és felszólított, beszéljek a kommunizmusról. Közben avval vesződött, hogy valami függöny-félével elfedje az ajtót. Kinn is munkások ültek, és én, még mielőtt az elvtárs a függönyözéssel elkészült volna, így kezdtem:

- Sose vesződjék, elvtárs. Nem kell elhúzni a függönyt! „A kommunisták nem titkolják szándékukat és nyíltan hirdetik..." - Azután folyt az idézet a Kommunista Kiáltványból. A munkások becsődültek a söntésből, nekem is, Borossnak is, aki szépen, értelmesen magyarázta a dolgokat, nagy sikerünk volt.

Ekkoriban már kicsi volt az Ügynök utcai helyiség, s mi Sámuel Izsó jóvoltából a Visegrádi utca 15-be tettük át főhadiszállásunkat. A nagyterem mindig tele volt várakozó, újonnan jelentkező, utasítást váró emberekkel; a kis szobákban azonban mégis lehetett dolgozni, mert Ottó őrséget állított az ajtók elé. Mikor megindult a *Vörös Újság*, a szomszéd házban még két bútorozott szobát béreltünk, mely a szerkesztőség és egyben Szamuely Tibor lakása is volt.

A párthelyiség védelme, spiclik feltartóztatása, merényletek megakadályozása volt az újságírói munka mellett fő feladatom. Hatalmasan növekedő mozgalmunkkal szemben egyesült a polgári és a szociáldemokrata ellenforradalom. A „rendcsináló" különítmények, Fényes László, egy népszerű polgári radikális újságíró matrózkülönítménye, ahonnan a kommunistákat mind kidobták, a rendőrség és a lassan ébredező reakció minden formája, ellentámadásra készült.

Nagyon jól emlékszem még a napra, mikor katonák jöttek hozzánk avval, hogy Kun Béla jöjjön ki az Üllői úti kaszárnyákba, a katonák hallani kívánják. Az egyik elvtárs már hozta is Kun bundáját. Kun sietve öltözött, és már közben mondta: - Adjanak velem revolvert. Úgy hiszem, ma történik valami. - Ottó Kun bundájába dugta saját revolverét, s Kun elment a várakozó katonákkal.

Úgy történt, ahogy Kun előre látta. A honvédlaktanyában, miközben a beszédet tartotta, az egyik ablakból rálőttek. A golyó célt tévesztett.

- Tudtam, hogy ez lesz, de a hatás is az volt, amit vártam - mesélte Kun, amint visszaérkezett.

A 32-es laktanyában is volt Kunnak, nagyon is veszedelmes kalandja. A szociáldemokraták által felbőszített katonák, más mint szociáldemokrata katona nem is volt, beráncigálták Kunt a kapu alá, és az egész őrség ráfogta a fegyvert.

- Láttam, hogy a „Verschluss", a zavar nincs nyitva - mesélte Kun közvetlenül az eset után. - Ha lőni akartok, nyissátok ki előbb a „Verschluss"-t - mondtam nekik. Ez hatott. Beszélni kezdtem velük, és az ügy rendbejött...

Nem volt titok, hogy az ellenforradalom rajtunk akar ütni, s hogy elsősorban Kun Bélát akarják megölni.[9]

Nyílt támadásban azonban bajos volt velünk szembeszállni; a Károlyi-kormány nem volt olyan erős, hogy megtámadja a pártházat. Csak néhány fegyveres őr állt ugyan a folyosón, de szükség esetén kaptunk volna segítséget. Egyébként a kormány fegyveres erői igen kevéssé voltak alkalmasak az ellenünk való harcra.

Cserny Jóska maga állt legtöbbször Kun szobája előtt. Revolverétől, kézigránátjaitól sohase vált meg. Úgy is aludt sokszor a Visegrádi utcában. Ez a hatalmas matróz nem ismert tréfát, és a Fényes-féle szociáldemokrata matrózkülönítményben is sokan hallgattak a szavára.

A párthelyiségben aludt Sámuel Izsó is, akinek az egész helyiségből már csak egy sezlon állt a rendelkezésére. És ez alatt egész arzenál volt elrejtve. Senki sem tudta, melyik éjjel fog Sámuel Izsó, aki néha cigarettával a szájában szokott elaludni, az egész párthelyiséggel, az ott alvó matrózokkal, katonákkal, átutazóban ott háló román és szerb katonaelvtársakkal együtt a levegőbe röpülni. De Sámuel mindig flegmatikus volt és mindig álmos. Ha a sok gyűlés után végre elült a zaj, nemigen bánta, mi van az ágy alatt, elaludt, mielőtt még az utolsó emberek kimentek vagy lefeküdtek volna. Háziúri jogát csak annyiban tisztelték, hogy meghagyták helyét a sezlonon, míg a többiek a földön aludtak.

---

[9] Úgy látszik, az ellenforradalom elég magasra értékelte Kun Béla jelentőségét, nem úgy, mint némely, a személyi kultuszt kiszolgáló „történészeink", akiket „félrevezettek". De ha félrevezették őket, milyen történészek? *Nos, és a tények* ferdítése, *meghamisítása?* Az élelmiszerhamisítás büntetendő cselekmény. A történelemhamisítás büntetlen? (Szerző megjegyzése, 1956.)

FILIPESCU

Az arcot úgy elmossák az évek. Nem is az arcáról ismerném meg, hanem a kezéről. Nem is a kezéről, hanem a kézfogásról. De azt a kézfogást nem felejtem el soha.

Valami homályosan világított folyosón fogtam vele először kezet. Egy elvtárs vezetett hozzá: „Adjál neki szállást. Konstanzai román matróz."

És akkor kezet fogtunk. S ha még lehetséges volna, hogy egyszer rosszul világított folyosón, akárhol, kezet fognék vele, megismerném.

Ha úgy most emlékezni kezdek, eszembe jut a keze és az egész ember. Nem az volt a különös, hogy nagy volt ez a vörös, kemény kéz, hanem ahogy átfogta a kezemet. Nagyon gyengéd volt a fogása a megkeményedett bőrű hajókötél-vastag ujjaknak, egyet szorított, de nem is nyomta össze az ujjaimat, hanem lágyan átölelt testvérföldek melegével.... Aztán, most emlékszem a combjaira, a sötétkék matróznadrágra, mely alatt izomárbocok sejtődtek, a kék civil zakóra, amit hónaljban egy szenvedélyes mozdulat felrepesztett... most már látom az arcát is: a római metszésű orrot, a szemet, a bátor, élénk barna szemet - szép volt ez a Filipescu, mint egy római istenszobor, és élő, élő.

Az úton beszélgettünk, és nekem futni kellett mellette és felnézni, mint egy bátyra; körülbelül a melléig értem, amiben dolgozott a hatalmas tüdő, ahogy sietett és beszélt.

Mit is beszéltünk?

Német és angol szavakat kevertünk. Én jó magyar dialektussal beszéltem nagy nehezen, ő pedig matróz-angolt beszélt és a Fekete-tengerre lekerülő bajor dunai hajósoktól elkapott német szavakat.

Értettem... - A román flotta... az összes hajókra felrepül a vörös zászló. A matrózok elfoglalják a várost... Aztán jönnek a parasztkatonák... „Brothers"... „testvérek" - magyarázza hadonászva... - és mégis ellenünk... „Gegen, gegen" - mondja törten németül, és mutatja, hogy az ő mellüknek szegződnek a fegyverek.

Én bólintok. Értem: a „brotherek" ellenünk jöttek.

- No nem baj. A tisztek hazudtak nekik. Nem lehet mindörökké hazudni.

- Megadtuk magunkat és „Alles red" - minden vörös elfogva, le a hajóról.

Neki menekülni kellett.

Romániában tudják, hogy ő elmenekült. Egy motorcsónakkal át a viharzó tengeren, Oroszországba.

Valamit magyaráz német-angol keverékkel, hogyan ment a motoros, és hogy egy éjjel visszatértek, és plakátokat ragasztottak a megszállt város falaira, a dokkokra, a hajógyárra. Aztán ő ottmaradt, bejutott az ország belsejébe, és hagyta, hadd lessék, mikor jön vissza a plakátokkal.

- Ha megfognak, agyonlőnek. Hadbíróság - magyarázta nevetve. - Három hónapig jártam Bukarestben, mindenfelé és hiába kerestek.

Ekkor már a széles Duna-hídon mentünk, és Filipescu mindenáron az ölébe akart venni.

- Mérgesek a dunai szelek. Ismerem a Dunát. Ott lenn a Fekete-tengernél. - Már mind a ketten éreztük, hogy ő az én felnőtt bátyám, ő, aki egyszer már egy fellázadt flotta parancsnoka volt és egy város ura.

A felnőtt bátyám volt, mert én akkor még csak őszirózsás, danoló, szónokló forradalmat láttam, és irigyeltem a bátyámat, és olyan nagy szerettem volna lenni, mint ő.

Egész úton szepegtem egy kicsit. Mit szól majd az anyám, ha egy ilyen nagy, kiszakadt hónaljú óriást hozok haza a tiszta kis lakásba, az ő csendes kispolgári hétköznapjai közé. Filipescu sokat beszélt a tisztekről, akiket „jobb mindjárt agyonlőni”... mit fog az én édesanyámnak beszélni.

De a hatalmas Filipescu, ez a szinte életnagyságnál nagyobb óriás tiszteletet parancsolt.

Az én anyám mikor meglátta, ilyesfélét érezhetett: ha ez az óriás ilyen szépen hazajön a fiammal, akkor ez a jó óriások közül való. Mert mi volna ennek a két ujjával összemorzsolni valakit, ha akarná. Miért jönne ide mosolygó, egészséges fogaival, hogyha bősz emberevő volna.

És az anyám odanyújtotta vaskos kis kezét az óriásnak, és a nagy fiú megfogta az ő madársimogató kezével az anyám kezét - ez is rendben volt, és az anyám barátsággal engedte be a lakásba.

Ágyat kértem barátom számára, és a pamlagon ágyat vetettek neki. A fiú örömmel nézett szét a szobában, könyvek, írószerszámok, képek között. Biztos látott már elegánsabb szobákat, tengerésztisztek komfortos kabinjait, de először volt otthon, egy tiszta nagy szobában, ahol a szekrényből hófehér ágyneműt szednek ki, hogy hálóhelyet csináljanak neki.

Az anyám aztán bölcsen kihúzódott a szobából, én bezártam az ajtót, és megmutattam Filipescunak kincseimet: a jól olajozott pisztolyt és a patronokat.

Szakértő szemmel megforgatta.

- A kézigránát jobb - mondta meggyőződéssel. Ekkor már inkább csak mozdulatokkal, szaggatott kiáltásokkal értettük meg egymást.

- Jön az ellenség - mutatta -, gépfegyverek, szűk utca... Takk... taka... taka... ssss... akkor dobni a kézigránátot... - mutatta az öklével - tojásgránát... a falhoz ütni, dobni. Aztán lőnek; az utcai harc nehéz, le kell vágódni a földre.

És levágódott. A bérház vékony falai megrendültek, a lámpa üvegei zizegtek.

Aztán előreugrott, megint levágódott, és rám nézve mutatta: „Így”.

Az anyám, úgy látszik, megijedt. Hátha megharagítottam az óriást, és az most velem akarja áttörni a falakat. Félénken bekopogott.

A szőnyeget gyorsan helyreigazítottuk, és kicsit pirulva, mosolyogva nyitottunk ajtót, én és a bátyám, a hatalmas Filipescu.

Az anyám csak az örömet látta a szemünkben, és végleg szívébe fogadta az óriást.

Különben nem volt valami barátságos vendégeim iránt, még ha csendesen viselkedtek is. De most egy egész tejeskenyeret hozott be, nagy tejeskenyeret, amit négy-öt napra szokott beosztani, és letette az asztalra.

- Egyen, barátom - mondta jó hangosan, mintha az ilyen nagy darab embernek a biztatást is hangosabban kellene mondani.

- Nem ért magyarul - mondtam én.

- Csak megértjük egymást - mondta az anyám, és széket tett az asztal mellé.

Filipescu felnevetett, és elkezdte enni a tejeskenyeret.

(Most jut eszembe, milyen lehetett a bátyám anyja, a Filipescu anyja. Biztos nagyon szegényen él valami romániai faluban, se írni, se olvasni nem tud, és könnyezve gondol az ő nagy fiára, aki elhagyta, és évek óta hírt se ad magáról.)

- Nagyon jó - mutatta Filipescu, mikor végzett a tejeskenyérrel. - Gut - erősítette németül.

Filipescu most már az anyám kedvence lett. Megfigyeltem már máskor is, hogy erős, nagy fiúknak szívesebben adott enni, mint a penészszagú literátoroknak.

- Ezen legalább fog az étel - szokta mondani. És ez nagyon fontos volt az én anyám racionális gazdálkodási nézete szerint.

Lefekvés előtt megkérdezte Filipescu: - Mikor kelünk fel?

- Fél nyolckor.

- Fél nyolckor? Nem lehet előbb?

- Dehogynem, ha akarsz. Kelj fel, megmosdhatsz, ahogy akarod. Mindent megmutatok.

Lefeküdtünk, de én keveset aludtam... Még tovább folyt a történet. Vörös lobogós szürke hadihajók, az ágyúk a remegő városnak fordítva, vörös kokárdás matrózok vonulnak díszmenetben... és mögöttük búgnak a kikötő szirénái...

És ha előbb még a kezére emlékeztem, most emlékszem a lépésére.

Hajnal volt. Álmatlanul forogtam az ágyban, mikor felkelt. Légy sem rebbent fel, olyan nesztelenül lépdelt. Hogy lehetett annyi gyengédség azokban a rettenetes izomkötegekben, amik a combját mozgatták? Hogy tudott úgy lépni, hogy a padló meg se reccsent?

Nem mertem felnézni, mert hátha megijesztem. Én őt. Én megijesztem őt. Mert ez a nagy gyerek még sírva fakad, és nem hiszi el, hogy nem ő költött fel... És oly jólesett ez a drága gondoskodás, hogy akartam: csak vigyázzon rám, vigyázzon rám az én bátyám sokáig. S nem mozdultam meg, míg mezítláb ki nem ment a folyosóra, hogy ott továbböltözzön, míg lágyan betette az ajtót.

Estefelé láttam újra. A párthelyiségben beszélt egy csomó románnal. Gégéből kiszakadt ordítások voltak csak... egy szót se értettem az egészből...

(Nem furcsa? Tízmillió nemzetiséggel laktunk akkor egy országban, volt néhány millió román, de mi magyarok annyit se tudtunk, hogy románul mondhassuk: „Jó napot” vagy „kenyér”.)

Megint együtt mentünk haza. Melle hevesen dolgozott, éreztem valahogy a halántékom mellett.

- Elmegyek - mondta. - Elmenni... ahol bojárok vannak és a parasztkatonák, ahol a bányászokat lelövik... oda.

- Miért éppen te? - kérdeztem. - A többiek régebben itt vannak.

- Én nem beszélni szobában. - Hatalmas öklét kirúgtatta. - Én katonák közé menni. Parasztkatonák, akkor flotta ellen... Most tudni, ki Filipescu... Filipescut keresik. Filipescut szeretik... Nem sokat beszélni. Más írja a lapokat. Én elvinni, felolvasni. Én tudok olvasni.

Még csak egy napja ismertem bátyámat, és máris a búcsúzás fellegei ereszkedtek fölénk. Ó, de milyen búcsúzkodás.

- Te eljönni Konstanzába - mondta. - Én érted jönni vasúthoz. Automobilon. Elöl gépfegyver, hátul gépfegyver. És pirosra lesz festve az autó, egész új pirosra. És szól örömében a gép-puska: tatataktaka és a másik is - tak-tak-taktak, úgy jössz hozzám a hadihajóra. Matrózok ott, csupa kamerád, beutazták a világot...

- De minek a lövöldözés. Spórolni kell a munícióval - mondom.

- Persze - bólogat nevetve. - Csak nagyon kicsit lövöldözünk. Mert te jössz, kamerado, csak egész kicsit. Fő, legyen autón gépfegyver, és söpörje utat.

Lefeküdtünk. Hatkor megint, mintha szárnyak volnának mázsás talpa alatt, nesztelenül öltözködött.

De most, mikor cipővel a kezében elment az ágyam mellett, kinyújtottam a kezem.

Ő megállt, elsimította csapzott hajamat, és megcsókolt.

- Este találkozunk? - kérdeztem.

- Persze - felelt. - Még búcsúzni akarok tőled, kamerado. Pár nap is tarthat. - Melle nehezen zihált. - Itt semmit csinálni. Bányáknál a katonák. Katonák és generálisok...

Este sokáig vártam rá a pártban. Aztán gondoltam, most már ismeri az utat, majd hazatalál.

Otthon az anyám fogadott.

- A barátod volt itt, búcsúzni akart. Majdnem sírt, hogy nem talált itthon. Vagy talán sírt is. Levelet hagyott, ott van az asztalon.

Nem a tintát használta, hanem a vörös tust, mely szintén az asztalon állt egy üvegben.

Egy nagy papiroson a levél. Nagyok a piros betűk, de nem egy óriás kezevonása, hanem a kisiskolásé, aki még alig tanulta a tollforgatást.

Az ormótlan betűk matrózortográfiája ez volt:

Drága Kamerado.

Kár, hogy nem találtalak, pedig nekem menni kell.
Majd látjuk egymást, ha meglátogatsz K-ban.
Köszöntöm a kedves anyádat.
Éljen a népek vörös egyesülése.

Ölel Filipescu...

Nekem is könnyek gyűltek a szemembe, hogy búcsúzás nélkül kellett elszakadnom bátyámtól.

De csak egy napig tartottam magamnál a levelet. Másnap este darabokra téptem. És mikor a széles Duna hídján árván bandukoltam hazafelé, az apró papírszeleteket beleszórtam a sötét vízbe.

Akkor még nem tudtam, hány forradalmár tetemét sodorja még ez a víz, de valami mozgolódást éreztünk - minek találja nálam a rendőrség Filipescu levelét.

Még egyszer hallottam hírt Filipescuról. Nemsokára, talán két hét múlva, mesélték, hogy „valaki” lenn járt az L-i tárnáknál, röpiratokat osztogatott, elfogták, felismerték, agyonlőtték.

Talán nem Filipescu volt. Akkor egy másik. Egész mindegy.

Egyszer, ha élek, én, ha elestem, más, elmegy Konstanzába. Újonnan vörösre festett automobillal, amin két gépfegyver van, várják majd a vonatnál. A géppuskák kattogni fognak. Egész keveset. Mondtam, spórolni kell a munícióval. Az egyik szürke acélhadihajón egy kabinban készítenek néki hófehér ágyat. Aztán megtöltik az olajtartályokat, a hajók elindulnak... Szabadok lesznek a vizek. Szabadok a földek. Amerre járnak, a dolgozók véresre tört nyaka kiszabadul a nehéz, évezredes járomból, és a földek, vihar söpörte szántók érő kalászai, elfogadják a zivatar áldó záporát.

Én Filipescu kezére emlékszem. De ha ez a kéz már rég el is mállott a föld alatt, és ha előbbutóbb én is Filipescu mellé kerülök, ez semmit, semmit se változtat a dolgon.

EGY „ELHÁRÍTÓ" ÉLETÉBŐL

Mint pártalkalmazott, a fizetést tulajdonképp azért kaptam, mert a *Vörös Újság* szerkesztőségében dolgoztam. De nem ez volt a legfontosabb, mint ahogy azt se tudom, mennyi fizetésem volt. A munkám nem volt valami fontos. Apró híreket írtam, melyekbe Szamuely Tibor, még ha akármilyen kis hír volt is, valamit mindig belejavított. Másik munkám az volt, hogy Hajduval és Borossal felváltva a félig-meddig illegális nyomdába vittem a kéziratokat.

Sokat láttam és tanultam ebben a szerkesztőségi munkában, de a legfontosabb dolgom Korvin Ottó megbízásai voltak. Ottó, aki mind a legális, mind az illegális szervezési munkát vezette, rám bízta az elhárító munkák végrehajtását, s rám bízta a „bunyógárdát". A „bunyógárdát", nagyobb csoportot, amelynek esetleges ellenséges támadást kellett volna elhárítania, Mosolygó Antal útján kaptam volna a mátyásföldi repülőgép-gyár válogatott embereiből. A gárda igénybevételére azonban nem került a sor. Megfigyelő munkára magamnak kellett az embereket összekeresnem.

Megfigyelőink egy része és én magam is ekkor már Nánássy György után jártunk. Ez a fiatal fiú, egyike a legügyesebb embereknek az Oroszországból hazatértek közül, kezdett Ottó szemében gyanússá válni. Vidéki utazásai mindig feltűnően sokba kerültek, a barátnője, egy aktív államtitkár leánya, szintén igényteljes hölgy volt. Közelebbit nem tudtam, de minden lépését megfigyeltük, és Ottó pontosan kapta a jelentéseket, egész addig a napig, amikor Nánássy nyíltan átment a rendőrség szolgálatába, jó összeköttetései voltak, egy rokona, Nánássy László kapitány volt a polgári forradalom után a politikai rendőrség vezetője.

Érdekes volt az az eset, amely karácsony éjjelén játszódott le, és amelyben az akkor még nem spicli[10] Nánássy és Mészáros Gábor szerepelnek.

Ottó egyszer behív a belső szobába, és elmondja, hogy egy matrózzal áll összeköttetésben, aki egy gépfegyvert akart neki eladni. A gépfegyvert már csak azért is meg kell szerezni, hogy más kezébe ne jusson. Ő már meglehetős messzire ment a tárgyalásokban, s csak később vette észre, hogy nem egyszerű „linkócival" van dolga, aki abból, hogy fegyver van a birtokában, pénzt akar kicsiholni, hanem ez a matróz provokátor, talán Fényes László, talán a rendőrség küldte.

- A matróz már mindent előkészített. Ami a leggyanúsabb: ő szerzi a kocsit is, amin a géppuskát el kell vinnünk.

- Nem is volna rossz, ha saját gépfegyverünk volna! - jegyeztem meg én.

- Hát szerezd meg - mondta Ottó -, Gábor és Nánássy hozzák le a lakásból, gondolkozz, mit tudsz csinálni.

Rövidesen kész volt a tervem.

A megbeszélt órában, éppen karácsony este volt, Nánássy és Mészáros Gábor, aki akkor már ismeretes volt előttünk a pozsonyi harcokból - ő vezette az ellenállást a megszálló cseh csapatok ellen az egynapos pozsonyi proletárdiktatúrában -, elmentek a megadott helyre a Dob utcába. Átvették a gépfegyvert és egy teli hátizsák patront a hozzávaló szalagokkal. Elváltak a matróztól, beültek az előre megrendelt kocsiba, és elhajtattak a Károly körút irányába.

---

[10] Nem tudom, tisztázódott-e később ez a kérdés. (Szerző megjegyzése, 1956.)

A Károly körút és Dob utca sarkán vártam rájuk egy másik kocsival. Mészáros Gábor áthozta a gépfegyvert és a patronokat. Nánássy a kocsiban maradt, és egy távollevő kávéházba hajtatott a spiclivel. A kocsisnak öltözött spicli nem mert ellenkezni. Így került a gépfegyver a mi birtokunkba.

Nagyon örültem, hogy ez ilyen jól sikerült. Pedig számomra csak most kezdődött a dolog „nehezebb" része.

A Népszínház utca környékére hajtottunk, ahol egy Szilágyi nevű emberünknél kellett a holmit leadni.

Vagy harminc lépésre Szilágyi lakásától megállítottuk a kocsit. Mészáros Gábor felkapta a gépfegyvert.

- Gyorsan fizesse ki a kocsit, és jöjjön utánam a hátizsákkal! - mondotta.

A kocsit ugyan gyorsan kifizettem, de a hátizsák olyan nehéz volt, hogy, miután lehúztam a bakról, képtelen voltam segítség nélkül a hátamra emelni. Két karomat a hátizsák szíja alá tettem, és úgy hurcoltam nagy nehezen a zsákot.

Mészáros már jött vissza. Rettentő dühös volt, hogy én nem jöttem gyorsan utána, hogy a kocsi még ott áll a sarkon, amiről én nem tehettem, s főképp, hogy én olyan lassan cammogok.

- Eh! - és avval kikapta kezemből a zsákot. Mintha pelyhet vinne, rohant fel a házba.

Mikor újra lejött, rettentően szidott engem, hogy micsoda ügyetlen és tehetetlen alak vagyok. Egész úton ki nem fogyott a szidásból. Pedig az út elég hosszú volt. Nem járt villamos, és - karácsonyéjjel lévén - lélek se járt az utcán. Sokára értem haza, holtfáradtan. Otthon megállapítottam, hogy a nehéz zsák a nadrágzsebemben levő lakáskulcs teljes lenyomatát préselte bele a combomba. Szép, egyenletes kék volt és olyan, mint egy bábsütő minta.

A mulatságos tulajdonképpen az volt, hogy Mészáros Gábor nem tudta megérteni, hogy az alig ötven-hatvan kilós zsák talán mégis nehéz lehet. Gábor mészároslegény volt, megszokta, hogy félökröket cipeljen. Különben Mészáros Gábor haragvása nem is volt valami tartós. Ahányszor még találkoztunk, mindig megörültünk egymásnak. Utoljára még a diktatúra után Bécsben láttam. Sikerült a Gyűjtőfogházból kiszabadulnia, hogy azonnal Bécsbe siessen, és jelentkezzék a pártnál. Aztán rövidesen bevégződött ennek a forradalmárnak az élete.

Brucknál kelt át a magyar határon, hatalmas tömeg röpirattal. De mindjárt a határállomáson elfogták, megláncolták. Mészáros Gábor még ekkor sem adta fel a harcot. Összeláncolt kezével leütötte az őrizetével megbízott csendőrt, és úgy ahogy volt, összeláncolva átrohant a Lajta-hídon, osztrák területre. A magyar határőrök és csendőrök utánavetették magukat, átmentek az osztrák területre, elfogták a bilincsektől akadályozott embert, és visszahurcolták a határon...

Azt se tudjuk, hol van eltemetve ez a ragyogó forradalmár. Per és minden formaság nélkül végzett vele az ellenforradalom bosszúja. Ennyit tudok Mészáros Gábor végéről, de azt nem tudom, hogy a köztársasági Ausztria csendőrei, akik látták az esetet, és tudták, miről van szó, közbeléptek volna. De minek is. A szociáldemokrata miniszterek se tiltakoztak a „nemzetközi jog" megsértése ellen...

Fegyverek dolgában elég gyengén álltunk. Inkább csak mindenki maga szerelte fel magát, ki-ki ahogy bírta. Nagyobb mennyiségű fegyver a fegyvergyári munkások jóvoltából jutott a prolik közé. De ezek a fegyverek elég silány minőségű Frommer-pisztolyok voltak. A párt közvetlen birtokában - az említett gépfegyveren és revolvereken kívül - csak néhány kézi-

gránát volt, amit a matrózok alkalomadtán otthagytak, valamelyes ekrazit, amit Ottó szerzett, s én őriztem otthon egy részét, meg nagyon kevés muníció. Szóval tulajdonképp nem voltak fegyvereink. Annál humorosabb volt a Rappaport esete.

Rappaport diák volt, és arról lett nevezetes, hogy a Károlyi-forradalom előtti napokban a Nemzeti Tanács kapujában állt, és mindenkit, aki fel akart menni, leigazoltatott. Azt beszélték róla, hogy Károlyi Mihályt is leigazoltatta, valahányszor be akart menni a Nemzeti Tanácsba.

Az októberi forradalom után nem volt kit leigazoltatni, és egy nap Rappaport megjelent nálunk a Visegrádi utcában. Ottóval beszélt és Ottó kidobta. De másnap és aztán mindennap megjelent Rappaport Ottónál. Ezer fegyvert kért, amellyel ő egy „egészen megbízható" diákcsoportot akar felfegyverezni, s ez aztán mindenben a rendelkezésünkre áll.

Ottó kereken elutasította, mondván, hogy számunkra diákcsoport nem megbízható, eszünk ágában sincs ilyen formációt szervezni.

De Rappaport nem tágított. Újra meg újra megjelent, a folyosón vagy akárhol, megfogta Ottót, „konkrét" és még konkrétebb és legkonkrétebb terveket adott elő, melyeket ő ezer diákjával végrehajtana. Ezek az ő emberei, éppen csak a fegyverekre várnak.

Végre is Ottónak elfogyott a türelme. Mikor megint jelentik, hogy a Rappaport akar vele beszélni, Ottó magához hív.

- Dobd ki ezt az őrültet, vagy csinálj valamit, hogy soha többé ide ne jöjjön.

- Megpróbálom.

Mint Ottó megbízottja, nagy komolyan meghallgattam Rappaport előadását, s amikor ez az ember, akiből úgy süstörgött a szó, mint egy tűzoltófecskendőből, egy pillanatra elhallgatott, hogy lélegzetet véve újabb szóáradatot zúdítson, így feleltem:

- Az ötlet kitűnő! Ezennel megbízom önt, hogy ezer megbízható emberével szálljon meg egy fegyverraktárt, és azonnal fegyverezzék fel magukat.

- De hát minekünk előbb fegyver kell - szólt Rappaport.

- Épp ez az első feladat: a fegyverek megszerzése - feleltem csökönyösen. - Ha ezt megcsinálták, mert ez csak a kezdet, akkor látjuk, hogy használható emberekkel van dolgunk. Akkor jöhet az, amiről maga beszélt.

Rappaport alkudozni próbált. Én azonban ragaszkodtam a feladatok pontosan ezen sorrendjéhez.

- Nálunk ezt mindig így csinálják - mondtam, mintha már százszor csináltuk volna.

Azóta se láttuk Rappaportot, de a diákcsoportot se...

Fontos feladatom volt a párt irattárának biztonságba helyezése. A detektívek látogatása egyre sűrűbb volt, házkutatásokat is tartottak, a párt irattárában viszont egyre jelentősebb mennyiségű cím és egyéb anyag gyűlt össze az idők folyamán.

A rendőrségen ekkor már voltak embereink, akik idejében figyelmeztettek bennünket a készülő rendőrségi akcióra. Néha persze hamis riadó is volt. Mindenesetre én elvittem vagy két aktatáskában a legfontosabb dolgokat, mégpedig a tőzsdebíróság irattárába. Felmentem a tőzsdére, Fonyó kisasszonyt kerestem. Fonyó elvtársnő aztán az akták mögé, a tőzsdebíróság polcain helyezte el a Kommunisták Magyarországi Pártjának legfontosabb iratait.

Ennél biztosabb hely, mint a tőzsdebíróság, aligha volt, s külön passzió már maga a gondolat is, hogy tőzsdeépületet használjuk ilyen célra.

Fonyó elvtársnő, mint irodaalkalmazott, mindent megmutatott.

- Jó pártközpont lesz - mondta nemegyszer. Bizakodón, jókedvűen nevettünk. Én mindenesetre jól megnéztem minden ki- és bejáratot.

Amikor a házkutatás veszélye elsimult, megint elhoztam az irattárból azt, ami a napi munkához kellett, a Visegrádi utcába.

Nálam néha meghálhatott valaki. Ezt többen tudták, és így lett szerencsém Varga Hugóhoz.

Varga Hugónak fekete lobogó haja volt, villogó fekete szemei, fekete inge. Nagyon titokzatosan nézett ezekkel a nagy, fekete szemeivel, és azt mondta magáról, hogy anarchista. De inkább csak hagyta, hogy mások mondják róla. Mindent lebecsmérelt, s mindenről más véleménye volt.

Nem tudtuk, mit akar és nem szerettük Varga Hugót. Míg nem beszélt, még csak tartott valahogy fekete inges tekintélye, amikor aztán párszor mégis kinyitotta a száját, csak az ellenszenv maradt meg.

Egy este későn a London Kávéházban ültünk, mikor S. Jolán elvtársnő megjelent Varga Hugóval.

Jolán félrehív.

- Vidd kérlek magaddal, nincs lakása.

Csöppet se voltam elragadtatva, és azt hiszem - mondtam néhány csípőset, hogy mindenki vigye magával a vendégét, nem vagyok hajléktalanok menhelye, s Varga aludjon a híd alatt. De Jolán erélyes lett, elvtársi szolidaritásra hivatkozott, és arra, hogy hideg van. Végre is hazamentem Varga Hugóval.

Varga egész úton nem tett egyebet, mint hogy mindent és mindenkit becsmérelt és értésemre adta, hogy ő kaukázusi anarchistákkal áll közvetlen összeköttetésben, maga is volt ott, és hogy hát körülbelül nincs ennél fontosabb dolog az egész világon.

Amikor hazaértünk a rendes meleg szobába, magam vetettem Vargának ágyat. Varga közben szétnézdelt a szobában. Nemes Lampérth Józsefnek három pompás nagy rajza lógott a falon. A Lampérth-képek voltak a szoba büszkesége.

- Egész szép, egész szép itt minden - mondta Varga, még mindig a Lampérth Jóska képeit nézdelve -, de ha én laknék itt, én mindent kidobnék a szobából.

Észrevettem, hogy Varga mester most nagy esztétikai vélemény leadását tervezi.

- A kép jó a lakásban - mondtam ingerülten.

- Felesleges - felelt kategorikusan Varga.

- Hm.

- Minden felesleges az emberen kívül - nyilatkozott tovább.

Ekkor már nekem is kedvem támadt a vitára, de másfajtára, mint Vargának.

- A bútor is felesleges a szobában? - kérdeztem és elkezdtem vetkőzni.

- Az is felesleges!

- Az ágy is?

- Az ágy is!

- Jobb ágy nélkül aludni?

- Jobb!

Én közben gyorsan levetkőztem, és beugrottam az ágyamba.

- Otthon a padlón szokott aludni? - kérdeztem.

Varga ekkor talán már észrevette, hogy valami nincs rendben. Még ott állt a kép előtt. Rám nézett, ránézett az ágyra. De most már nem hátrálhatott.

- Otthon igen - mondta.

- Ne zavartassa magát - szóltam én most mézédesen -, feküdjön csak nyugodtan az ágy mellé.

Szegény Varga szomorúan nézte az ágyat. Egyszerre csak mentő ötlete támadt.

- Mit szól az anyja, ha reggel érintetlen az ágy?

- Semmi baj. Reggel majd összegyűrjük egy kicsit.

Varga Hugó lassan vetkőzni kezdett...

Sajnos, nem játszottam végig a mókát. Vagy talán jó is, hogy megkegyelmeztem neki.

- Talán mégis észreveszik, hogy a földön aludt. Feküdjön az ágyba - mondtam.

Nem kellett kétszer mondanom.

Vargával még sokszor találkoztam a kommün bukása után Bécsben. Három gyerek apja volt ekkoriban, és gnosztikus próféta. A felesége Móricz Zsigmond húga. Néhányszor bevitték a Wagner-Jauregg klinikára, de mert nem volt közveszélyes, és mert a magyar kincstár biztosan nem akart érte fizetni, mindig kiengedték.

A „RÉGI” VÖRÖS ÚJSÁG ÉS EGYEBEK

Szándékosan nem írok itt a párt sok problémájáról, a katonák körében, a szakszervezetekben végzett munkáról, a szociáldemokrata pártban folytatott ellenzéki tevékenységről, saját pártunk szervezeti munkájáról. Ezekben nem vettem tevékeny részt; ha ezekről írnék, túllépném a magam állította kereteket.

Kicsit több közöm volt az ifjúmunkás-mozgalomhoz. Magam ugyan nemigen jutottam az ifjúmunkás-szervezetekbe, de mindig tudtam, mi történik. Jöttek a fiúk, és informálták Kunt meg a többieket az ott folyó munkáról. Az ifjak voltak pártunk egyik fő erőssége, az ifjak többsége velünk volt. Nem kellett új szervezeteket teremteni, a régiek a mi vezetésünk alá kerültek. Lékai János szavára hallgatott minden ifjúmunkás, és Lékai fáradhatatlan volt.

A *Vörös Újság*nál, mint már említettem, a munkám nem volt valami jelentős. De számomra mégis fontos volt, hogy láttam, hogyan készül a lap, láttam a különböző emberek munkamódszerét.

A *Vörös Újság* szerkesztője Szamuely Tibor volt. Ő ott is lakott a szerkesztőségnek berendezett szoba mellett, a másik bútorozottan bérelt szobában. Szamuely állította össze a lapot, ő rendelkezett a fiatalokkal, Borossal, Hajduval, velem.

A vezércikket Kun Béla, de legtöbbször Rudas László írta. Kun cikkeit nem mindig értettem meg, Rudas vezércikkei jobban tetszettek. De éppen ez volt számomra a legérdekesebb.

Rudas és Kun ott fenn a szerkesztőségben találkoztak.

- Na! Miről írjuk a vezércikket? - volt Kun kérdése.

Rudasnak mindig volt cikktémája. Elő is adta.

Kun végighallgatta Rudast, aztán rendszerint így ment a dolog. Kun elkezdte: - Elsőrangú, ezt meg kell írni! De most idehallgasson - és aztán Kun adta meg a témát, mely tényleg a legaktuálisabb, legfontosabb kérdést ragadta meg.

Rudasnak ezek a Kun által irányított cikkei voltak a *Vörös Újság* legjobb vezércikkei.

Kun nagyon dicsérte is Rudast: „Így ezt senki más meg nem tudja írni.” Szóval mindenki meg volt elégedve.

Kun apróbb jegyzetei, melyeket „zamjetkák”-nak nevezett, igen élesek és jók voltak; ezeknek a „zamjetkák”-nak ő volt a mestere.

Külön érdekesség volt számomra László Jenő írásmódja. Egészen különös gondossággal dolgozott, félnapig elült egy rövidke kis jegyzeten.

- Minden betű fontos - mondta, ha emiatt ingerkedtünk vele.

László a Klub-kávéházban írta a cikkeit. Ide rendelt néha, hogy vigyem fel a kész cikket a szerkesztőségbe. De mikor odaértem, a cikk még nem volt kész. Néha még egy-két órát kellett várni, míg a harminc sor aztán végérvényesen elkészült.

- Mit értetek ti újságíráshoz? - mondta egyszer nekem.

- Nagyon sokat - feleltem én szemtelenül, mert akkoriban csöppet se imponált az ilyen aprólékos munkamódszer.

- Nahát, majd megvizsgáztatlak egyszer - mondta László nevetve.

Egyszer aztán tényleg megvizsgáztatott. A témát így nevezhetnék: „A megyei közigazgatás korruptsága.”

Persze én nemigen tudtam felelni, se ellenkérdéseket feltenni. László pontosan és évtizedekre visszamenően tudott minden megyei, állami, pártpolitikai korrupcióról. Minden kinevezésnél vagy előléptetésnél tudta, miféle sógorság-komaság játszott a dologba.

Ez volt Lászlónak, a pesti prolik minden párt- és magánügye ingyen ügyvédjének az erős oldala. A magyar közélet és pártélet, a szociáldemokrata vezetők ezernyi emberi és politikai hibáit, bűneit, disznóságait ismerte, gyűlölte és számon tartotta. Cikkei mindig telibe találtak. Ez egyik oka a hallatlan gyűlöletnek, amellyel az ellenforradalom László ellen viseltetett. Senki se tudott annyi kompromittáló adatot, mint László. S a diktatúra alatt a magyar „igazságszolgáltatás” kis és nagy hordozói valamennyien László előszobájában tolongtak, és ajánlották fel szolgálataikat a „nagy ügynek” - vagy mint Váry Albert főügyész mondta a diktatúra kitörése napján: „Üdvözöljük a felkelő vörös napot.”

Ezek a hivatásos igazságtevők, ezek a Váry Albertek és társai ölték meg aztán László Jenőt, mert László Jenő túl sokat tudott róluk...

A papírrendelet folytán - az újságpapír még a háború alatt megállapított kvóta szerint kapták a lapok - mi egész demokratikus módon, illegalitásba voltunk kényszerítve. Papírt csak zugárusok útján vehettünk, amiért pedig a rendőrség akármikor rátehette kezét a lapra. Ez volt az egyik oka annak, hogy csak háromszor hetenként tudtunk megjelenni. Az emberek majdnem verekedtek, ha a jó jasszos pesti rikkancshangok elkiáltották: „Itt a vörös... Itt a vörös...” Mindazonáltal nem tudom ebből megállapítani, milyen hatása volt a lapnak. Venni mindenki vette, mert puszta megjelenése is szenzáció volt.

Ma talán mást találnék jónak és mást rossznak, mint akkor. Egyszer meg kellene írni ennek a lapnak a történetét, de nem itt és egész más szempontok szerint, mint ahogy itt teszem. Írja meg a magyar forradalom egész történetét még tíz, még száz vagy ezer ember. Azt hiszem, ez a száz vagy ezer történet, amely ugyanarról az eseményről szól, nemcsak tanulságosabb, de egymástól különbözőbb is volna, mint ugyanannyi, papiroson elgondolt, meg nem élt történet és történetecske. Én csak képanyagot gyűjtök; s a képek alá aláírást. Nem is minden képet. Más írjon regényt és lírát, emlékezést és történelmet. Főképp történelmet, mert az már nagyon kellene!

Egy nagyobb konfliktusra emlékszem a „régi” *Vörös Újság* szerkesztőségében, mikor Lukács György és a mögötte álló „szellemiek” csoportja, felajánlotta működését.

Mi, a Korvin-csoport emberei, ide számítom Borosson és Hajdun kívül Révait is, ellenségesen álltunk ezzel a csoporttal szemben. A „szellemiek” a háború alatt külön iskolát, kurzusokat nyitottak, s mint a német idealista filozófia pesti fiókintézete, a régi misztikusokat és Husserlt, Bolzanót, Fichtét tanulmányozták, antimilitaristák voltak, és a társadalomtudománnyal az akkor divatos Max Weber iskola szellemében foglalkoztak. Filozófiájuknál is elidegenítőbb volt, hogy a háború alatt nem küzdöttek aktívan a háború ellen, sőt később a *Szabadgondolat* című lapban, amelyet az őszirózsás forradalom után a galileista diákok újra megjelentettek, Lukács György még arról írt, hogy lelkiismereti okok tartják vissza a véres, diktatórikus, orosz módszerű forradalomtól. Számunkra érthetetlen volt, hogyan élhetett Kun ezzel a „segítséggel”. Ha azonban ma meggondolom, hogy Kun, az ortodox marxista, minket se tartott marxistáknak és mégis szívesen dolgozott velünk, akkor értem, hogy a Lukács-csoportnak is megörült.

Mi, a Korvin-csoport fiataljai, kissé háttérbe is szorultunk ezek mögött a sokkal nagyobb tudású emberek mögött. Egész csomó ellentét fennmaradt köztünk és közöttük még a diktatúra alatt is. A Lukács-csoport volt az „etikusok" csoportja. Révai egészen melléjük szegődött, mi többiek pedig egy kicsit megzavarodtunk. Különösen a diktatúra alatt, mikor az „etikus" vonások ezen a csoporton újra kiütköztek...

A tudatlanság kezdett kellemetlenné válni, és ez már magában véve is jó. De ijesztő volt, mi mindent kellett volna hamarjában megtanulni. Nemcsak Marxot, hanem Hegelt is, hiszen a „szocializmus a német idealista filozófia örököse" és továbbvivője, idézte Kun is Engels nyomán. Közben csak arra maradt idő, hogy a *Kommunista Kiáltvány*t, a *Bér, ár és haszon*t, a *Bérmunka és tőké*t, szóval a kis, magyarra is lefordított Marx könyveket olvassuk el. Ezen kívül olvasgattuk a Szabó Ervin által kiadott és magyarázatokkal ellátott *Marx és Engels válogatott művei*t. Itt különösen a *Gothai program kritikája*, a szocializmus lényegének ez a nagyszerű összefoglalása tett rám nagy hatást. Kun külön is figyelmeztetett bennünket erre a németül is ritkán olvasott kis remekműre és Szabó Ervin pompás előszavára. Kautsky *Marx gazdasági tanai* című *Kapital*-kivonatát is olvastam, de nem elég figyelmesen. Hogy mi az „áru fétiskaraktere", ebből ugyan meg nem értettem. A *Kapital*hoz pedig csak az emigrációban jutottam...

Most dolgozni kellett. Ki-ki mennyit tudott. Éreztük a növekvő felelősséget, de az nem akadályozta, a cselekvést. Liebknecht mondása lett ebben az időben jelszavam: „A cselekvésért való felelősséggel szemben áll a tétlenségért való felelősség." Cselekedni kellett. Minden döntésre nógatott, és mi örültünk ennek. Az ifjú párt nem riadt vissza semmiféle harctól.

Spartakus Berlinben harcolt. Liebknecht, Luxemburg elestek. „Csak azért is!" - „Trotz alledem!"

NÉHÁNY SZÓ A FÖLDKÉRDÉSRŐL

Sok mindent tanultunk, könyvből és abból, amit láttunk és hallottunk Még több dolog volt, amiről megtudtuk, hogy meg kellene tanulnunk. Közben egészen kritikátlanok voltunk - ezt legalább bizonyos mértékig - nyugodtan mondhatom többesszámban.

És itt ki kell emelnem, ha csak pár szóval is, a pártunk és az egész diktatúrára döntő jelentőségű föld- és paraszt-politikánkat. A különböző fázisok most, emlékezve és visszatekintve, sok mindent megmutatnak, amit az emlékfotográfiák magukban nem tudnának megmagyarázni. De íme a puszta felsorolás!

A háború alatt, mint már felemlítettem, röpiratainkban fő helyet foglalt el a földkérdés. Az orosz parasztnak a forradalom földet adott! Ez és a háború azonnali befejezése volt agitációnk fő, sőt egyedüli vonala.

Az őszirózsás forradalom után mintha ezt hirtelen egészen elfelejtettük volna. És miért? Egyszerűen elhittük, hogy a polgári forradalom beválthatja első gyengeségében tett ígéretét és tényleg földet ad a parasztnak. Ahelyett, hogy ismerve a demokráciát a földosztás energikus, azonnali, megváltás nélküli keresztülvitelét sürgettük volna, a földosztás ellen agitáltunk. Így Vántus Károly a mi hivatalos szónokunk, a földosztás ellen beszélt, mikor Varga Jenő, akkor még a szociáldemokraták képviselője, a Galilei-körben a földosztás mellett foglalt állást. Természetesen mi nem fogadhattuk el a Varga-féle földosztási programot, amely megváltás útján „adta" volna a parasztnak a földet. De mi a megváltás nélküli földosztásnak is ellene voltunk. Később Varga Jenő, a diktatúra alatt, velünk együtt a földosztás ellen, a szocializálás mellett volt. Mi, a Korvin-csoport, természetes, hogy a szocializálás leghívebb támaszai voltunk, és nem vettük észre, hogy a sorainkban meghúzódó ellenforradalom a diktatúra alatt még radikálisabb „szocializáló" volt, mint mi. Kunfi Zsigmond például magasnak tartotta a szocializálás határát, amelyet a diktatúra a 100 holdas parasztbirtokban állapított meg. Az antanttal való kapcsolat, a város élelmezésének szabotálása, a hadsereg szétzüllesztésére irányuló kísérletek és az ellenforradalmi bandák szervezése mellett, a szocializálás kérdésében elfoglalt álláspont is a szociáldemokrata ellenforradalom arzenáljába sorozódott.

A földosztás elmellőzése, ma már nyilvánvaló, nagy hiba volt. De mivel okoltuk meg akkor politikánkat? Ez nem érdektelen és nem tanulság nélkül való. Mert megokolásban nem volt hiány!

Első megokolás: mi iparilag fejlettebb ország vagyunk, mi átugorhatjuk azt a fejlődési fokot, amelyre a visszamaradtabb Oroszország kényszerítve volt.

A második megokolás egy hamis történelmi analógiára támaszkodott, melyet Rudas László hozott fel érvnek. Ez így szólt: „A napóleoni földosztás száz esztendőre konzervatívvá tette a francia parasztot. A magyar paraszt is konzervatív lesz, ha földje van."

A mi csoportunk a földkérdést nem politikai, hanem kizárólag termelési kérdésnek tekintette. Ez a „mérnök-szocializmus" vitte keresztül az ipari üzemek azonnali, teljes szocializálását is. Első nap szocializált egy rendelet minden „nagyüzemet". Nagyüzemnek vettek pedig, egy régi, elavult törvény alapján, minden műhelyt, amely húsznál több munkást foglalkoztat.

Ez a már fentebb érintett „mérnök-szocializmus" erős és tartós áramlat volt, olyannyira, hogy 1921-ben, mikor már a legtöbben megértették, micsoda hibát követtünk el, még voltak magyar kommunisták, akik a földosztást szindikalista, géppromboló jelszónak nevezték. De hiszen nem

is volt ez akkor olyan Kolumbusz tojása, mint ma, mikor hosszú, nem könnyű, nagy körültekintést, értést és megértést követelő folyamatban a szocializmus testet ölt.

Ma már nem is a hiba maga, mint inkább a hibaforrások érdekesek: a doktriner, apolitikus, antimarxista termelési teória, a polgári demokrácia túlbecsülése, a helytelen történelmi analógia - ami együtt pontosan az ellenkezője annak, mint amit Lenin kíván: „A konkrét helyzet konkrét analízise."

Minél világosabban látja a párt, ifjúságával, sok elemű összetételével együtt járt hibákat, a gyerekbetegségeket, annál kevésbé örülnek ezeknek a hibáknak ellenségeink. És ez nemcsak a magyar kommunistáknak fontos, hanem a magyar parasztnak is, aki már nagyon is visszakívánja az egykori „gaz bolsevikokat".

TÖMEGMOZGALOM

Visegrádi utca. A KMP központja. Csak ha elhagyunk minden hasonlatot gyűjtőmedencéről, kristályosodó pontról, hadsereg-főhadiszállásról, lázas munkáról, akkor kapunk igazi fogalmat a párt központjáról. Általában a pártközpont, nevezetesen az első központ a Visegrádi utcában semmiféle hasonlattal le nem írható, csak önmagával hasonlatos, a pártközponttal...

Akármilyen korán jöttünk, a folyosó és a nagy előszoba tele volt emberekkel. Sokan itt is aludtak. A padlón vagy a széken. Volt köztük, akinek mint őrnek, állandóan a helyén kellett lenni, hogy legalább a belső szobákat megóvják az emberáradattól. Itt aludtak azok az elvtársak is, akik átutazóban voltak, és már késő volt ahhoz, hogy valahol elhelyezzük őket. Voltak, akik egyszerűen csak aludni akartak, s addig könyörögtek az őrségnek, amíg ottmaradhattak. Ezek legtöbbnyire hazatérő katonák voltak.

Hajnalban érkeztek az újságok és röpiratok. Különböző helyiségekben halmoztuk fel azokat.

Még reggel volt, mikor sorra érkeztek az elvtársak, hogy beszámoljanak az elmúlt estéről. Mások tanácsot, útmutatást kértek.

Vidékről is érkeztek az elvtársak. Beszéltek. Összeütközések: tíz halott, húsz halott. A parasztok felosztották a földet. Vérfürdőt rendezett a „forradalmi kormány" egy különítménye... Salgótarjánban sztrájkoló bányászokra lőttek... Ugyanaz Tatabányán... Paraszt- és katonacsoport elveszi egy földbirtokos néhány ökrét. A falu örömünnepet ül. Szabadság! Béke! Ökröt sütnek nyárson. Éhező gyerekek, lerongyolódott katonák állnak a tűz körül, azt hiszik, hogy végre jóllakhatnak. Közben egy különítmény bekeríti az ökörsütőket. Sortűz dörren... Székely ezredek alakulnak tiszti vezetéssel... Sátoraljaújhelyen a munkások megragadják a hatalmat... Az aszódi repülőgép-gyár egy munkása a parasztok közé megy, és a parasztok elfoglalják egy báró földjét... Nagyvárad szónokot kér. Vántus menjen, őt ismeri ez a város... Csepeli muníciógyár. Nehezen megy itt a munka! Még a szociáldemokratákkal tartanak. Oda Jancsik megy! A vasasok még a háború előtti időből ismerik. Most Szovjet-Oroszországról akarnak hallani... Munkanélküli mozgalom: Karikás csinálja majd... Matrózok: Cserny... Katonacsoport. Gyári bizalmiak...

A leszerelt katonák és altisztek szövetsége kereken 5400 korona leszerelési illetéket követelt a kormánytól. Ebben a szervezetben is voltak embereink, akik a mozgalmat forradalmi irányba akarták terelni. Mindenüvé elküldtük őket. De még több helyről jöttek hozzánk, katonák, gyári bizalmiak, vidéki elvtársak, akik nyomtatványokat akartak, szónokot kértek.

Ezer helyről tört elő a mozgalom. Már akkor is akciókhoz kezdtek, amikor még a mi embereink nem alakultak meg pártszerűen. A párt még az agitáció stádiumában volt. Korvin Ottó igyekezett rendszert vinni a munkába. Megkezdte a szervezést, és naponta sok száz dolgot intézett el személyesen, és rajta kívül is a jó szervezők egész serege fogott a munkához.

Az első jelentős nagy szervezet, mely egész szervezeti apparátusával hozzánk csatlakozott, az ifjúmunkásoké volt.

Lékai Jánost, Tisza merénylőjét az őszirózsás forradalom szabadította ki börtönéből. Ő lett az ifjak hőse és bálványa, csak az ő szavára hallgattak.

Az ifjak a szociáldemokrácia mostohagyereke voltak. Kötelességük az előadások ájtatos végighallgatása és szájuk befogása volt. Pedig ez az ifjúság a háború alatt többször megmutatta, hogy bátor és harcképes. Mikor a felnőtt munkások, félve a behívásoktól mozdulni se

mertek, sokszor az inasok sztrájkoltak. Az Ericsson-telefongyár inasai, a Horváth Imre és társai, sztrájkjukkal megbénították ezt a hadviselés számára oly fontos üzemet. A háborús körülmények folytán valójában vezető szerephez jutottak. És egész üzemek sztrájkoló ifjai csatlakoztak a szocialista ifjúsághoz. De mindamellett, jobban mondva éppen emiatt - nemigen akartak róluk tudni.

Lékait régebbről is ismerték az ifjak. Mikor a háború alatt senki sem törődött velük, Lékai eljárt közébük, és híveket szerzett a forradalmi ügynek. Most pedig az egész ifjúság csatlakozott hozzánk. Az ifjúmunkások vezérei mindig személyesen beszéltek Kun Bélával. Emlékszem, hogy ragyogott Kun arca, ha a fiúk legújabb sikereiket beszélték el.

- Tudjátok, hogy a ti kezetekben van a legfontosabb feladat - mondta Kun, és ez volt a legjobb, amit mondhatott. Azt adta, ami a legjobban fejleszti az ifjúságot: tanácsunk nem gyámkodás - csináljátok jól saját ügyeteket. A felelősség tudatában az ifjak egyre nagyobb lelkesedéssel és önbizalommal folytatták a munkát.

A teljesítőképesség határát a kommunista számára az adta meg, hogy mennyit kívántak tőle. Utaink számát a hívások száma határozta meg.

A háborútól és nélkülözéstől felkavart, a burzsoázia által újra meg újra megcsalt tömegek kívánsága akadálytalanul áramlott a Visegrádi utcai helyiségekbe, és magával ragadott mindenkit, aki ott volt. Akiknek szónok kellett, szónokot kaptak. Ha egy anya a hadifogoly fiát kereste, akadt ember, aki útba igazította, levelet írt helyette. A KMP néhány hét alatt jelentős erőre tett szert. Maga a hozzánk küldött, egyre növekedő spiclicsürhe is kénytelen volt ezt, a maga módján elismerni. Ha egyiket vagy másikat felismerték és elkergették, még örült, hogy ép bőrrel szabadult. Inkább vállalták főnökeik szidalmát ügyetlen munkájukért, csak ne kelljen többé a Visegrádi utcába menniök.

Engem leginkább elhárító és összekötő szolgálatra használtak. Ezért ritkán mentem agitációra. Mégis a tömeg ösztökélt valamennyiünket a fokozottabb munkára. Egyszer aztán a párt minden épkézláb emberét mozgósította a februári elsejei lakbérfizetés megtagadásának mozgalmára. Én is a lakbér-megtagadás agitátora lettem. De a szociáldemokrácia erősen védelmére kelt a háziurak zsebének. A házmestereknek azt beszélték a fejébe, hogy az ő bőrükre megy a házbér-megtagadás. A munkásoknak meg „rendszeres” szocializálásról hazudoztak.

Egy ilyen gyűlésnél a feldühített házmesterek agyonütöttek volna, ha a kíséretemre kirendelt katonák nem tartják készenlétben oldalfegyvereiket. Csak nekik köszönhető, hogy elmaradt az, úgy látszik, jól előkészített verekedés.

A házbér-akció nem sikerült. Magában nem nagy dolog. De arra elég volt, hogy a szociáldemokraták lássák: a párt szervezetileg még nem elég erős, hogy bizonyos dolgokat kitűzött határidőre keresztülvigyen.

A szociáldemokrata vezérek uszítása őrjöngéssé fajult. Régebben még tettetett rokonszenvvel írtak az orosz forradalomról, és csak arra kerestek bizonyítékot, hogy Magyarországon nincsenek bolsevikok, csak zavarosfejűek, nyugtalanságot szítók, akik a szocializmushoz vezető utat akarják megnehezíteni. Most azonban nyílt támadásba mentek át ott, ahol még nagy volt az erejük: a szakszervezetekben, a munkástanácsoknál. És elsősorban a különítményeknél. A szociáldemokrácia döntő ütközetre készült...

A kommunizmus már tömegmozgalom. De szervezeteit nem lehet néhány hét alatt megteremteni...

TOLONCHÁZ ÉS TOLONCKÓRHÁZ

Három hónap múltán a kommunista párt olyan hatalom volt, hogy a polgári kormánynak tennie kellett valamit, ha nem akarta harc nélkül elhagyni a terepet. S ezért történt, hogy február 20-án éjjel a kormány átcsapott támadásba. A Központi Bizottságot s a párt számos funkcionáriusát elfogták. Többek közt engem is.

Cseppet se lepett meg, mikor úgy éjfél után kettő-három felé egy fegyveres „népőr" és egy civil detektív jelent meg az ágyamnál. Elfogtak, mert kommunista vagyok. Ezen nem találtam semmi csodálnivalót. Különben is már hetek óta járta a hír, hogy elfognak bennünket. Sőt, ez a híresztelés még többről is tudott. Közszájon forgott: „A kommunistákat kiszolgáltatják a francia gyarmati csapatoknak, akik Szegednél állnak."

Az okkal tisztában voltam, de érdekelt a megokolás. Kérdeztem a detektívet:

- Miért tartóztatnak le?

- Majd megtudja - volt a felelet.

- Megvernek bennünket? - volt mindjárt a második kérdésem.

- Ugyan, L. úr, hova gondol? - szólt a detektív, aki különben nagyon udvarias volt.

A házkutatást nem nagyon gondosan végezte. - Adja át, kérem, a revolverét - mondta.

Revolverem azonban éppen nem volt, mert odaadtam egyik megfigyelőmnek.

- Nincs revolverem - mondtam az igazat.

- Ugyan kérem. Magának ne volna revolvere? - szólt a detektív hitetlenül. Kénytelen voltam azt hazudni, amit egy eltűnt revolver kapcsán, egyszer nekem hazudtak. - Utcai razzián elvette tőlem a rendőrség.

- De maga, ilyen ügyes ember, tudott magának másikat szerezni.

Láttam, a detektív túl jó véleménnyel van rólam, s világért se hiszi el az igazat. Viszont nem akartam, hogy még sokat faggasson.

- Az igaz - feleltem -, csakhogy éppen tegnap történt az eset.

Amíg öltöztem, a detektív egyre kért, adjak neki revolvert, értésemre adva, hogy neki kellemetlen revolver nélkül megjelenni főnökei előtt. De revolverem tényleg nem volt, s a töltényeket és a fél kiló ekrazitot viszont, ami volt, nem találta meg...

Házkutatás és öltözködés egész kedélyesen ment volna, csak az anyám izgatta magát nagyon. Folyton azt hajtogatta: - A mi házunkban még soha nem volt hatóság. A mi házunkban...

- Ugyan anyám - mondtam én -, egyszer ezt minden családban meg kell kezdeni.

De ez a csöppet se jó vicc egész csodálatosan hatott. Az anyám, mintha kicsit mégis megnyugodott volna. A búcsúzás simán ment.

Alig értünk ki a házból, a Margit körút sarkán egy rendőrségi autó száguld felénk. Nánássy László, a politikai osztály vezetője ült benne.

Nánássy bevett bennünket az autóba, és továbbszáguldott. Nem a főkapitányság irányában mentünk, és ez nyugtalanított. Amint úgy a Vár felé közeledtünk, azt hittem, felvisznek a bosnyák laktanyába. Olyan hír is volt ugyanis, hogy fenn a Várban, a volt bosnyák laktanyába zárják a kommunistákat, míg kellő alkalom lesz őket a gyarmati csapatoknak kiadni.

- Kiadnak bennünket a feketéknek? - kérdeztem Nánássyt.

- Még idejében meglátja - felelte kurtán. Ideges volt. Folyton a civil télikabát fölé csatolt derékszíjon babrált.

De nem a várba vitt az út, hanem a Retek utcai rendőr-őrszobába.

Az őrszobán már több elvtárs volt. Robicsek, egy ismerős postatakarékpénztári tisztviselő, szemüveges, sovány ember, hajlott hátú, akinek az arcáról lerítt a sokgyerekes családapa s a rossz élelmezés. Ott volt Rákosi Mátyás és még néhányan.

Rákosi igen jókedvű volt, folyton viccelt. A rendőrök mosolyogtak a vicceken. Nagyon barátságosak voltak, beszélgetéseinket, melyeket szándékosan hangosan folytattunk, nagy érdeklődéssel hallgatták.

Csak egyet nem tudtunk meg a rendőröktől: miért fogtak el és hová visznek bennünket. Minden valószínűség szerint ők maguk éppoly kevéssé tudták ezt, mint mi. Ha tudták volna, mivel vádolnak majd bennünket, biztos nem olyan barátságosak...

Órák hosszat ültünk az őrszobán. Néha bejött egy-egy detektív, susogott valamit egy hivatalnokkal, aztán megint elment. Mint csakhamar kiderült, a Budán lakó elfogottakat mind itt akarták egybegyűjteni, és egy transzportban elszállítani. De Vágó Bélát, akinek, úgy látszik, jó értesülései voltak, nem találták a lakásán, s míg mi ott ültünk, őt keresték.

Már világosodott, tehát úgy 7-8 óra lehetett, egyszerre csak jött a parancs, és autókra pakolva elindultunk. Hova, ezt most se mondták meg. A kísérő rendőrök arca, mintha kicsit feszesebb lett volna, mint pár órával azelőtt. Lehet, hogy csak mert útközben jobban kellett ügyelniök.

Az útvonalból próbáltuk találgatni, hova visznek bennünket. De még mielőtt kitalálhattuk volna, miről van szó, a toloncház előtt álltak meg az autók.

- Á, van szerencsém! - kiáltja viccesen Rákosi, s megemeli kalapját.

De itt már nem értették a tréfát. Az őrt álló rendőrök durván ráförmedtek. A kapubejáratnál álló két gépfegyver is arra mutatott, hogy valami rendkívüli dolog készül. Fogalmunk se volt róla, hogy mi.

Apró, ráccsal elzárt rekeszekbe vezettek bennünket. Én Robicsekkel, a takarékpénztári tisztviselővel és Hajdu Palival kerültem egy rekeszbe.

Úgy látszik, általános lefogások vannak, gondoltam, amikor Hajduval összekerültem. De beszélni nem tudtunk egymással. A rendőr, aki benn maradt nálunk, a rekesztőben - ahol várni kell, míg a cellába kísérik az embert - felállított bennünket maga előtt. Végigmért valamennyiünket.

- Te négyszemű - kezdi az ordítást a pápaszemes, görnyedt hivatalnokon -, te biztos, hogy nem voltál a fronton - és evvel már arcul is vágja.

Hajdu Pali, zömök és pirospozsgás legény, aki tényleg csak pár hete, hogy levetette a mundért, megdühödik és előrelép.

- Én voltam a fronton - szól kihívón.

- Te voltál? - ordít a rendőr, és öklével Pali arcába vág, hogy az erős fiú megtántorodik.

Én erre már nem szóltam semmit. Se a társaimra, se a rendőrre nem néztem. A fehérre meszelt plafont vizsgáltam nagy érdeklődéssel, és így valahogy kikerültem a pofont.

A rekeszből ugyanis hamarosan levezettek bennünket egy nagy terembe, ahol már egész sereg elvtárs volt. És még egyre hozták az embereket.

Mi történik a külvilágban? Mi van a párttal, mi van velünk?

Néha ordítás, puskatusok csapódását hallottuk és sok nehéz csizma dobogását.

Aztán szivárogtak a hírek a később érkezőktől.

- Verik Kun Bélát!

- Kunt megölték!

- Mindenkit elfogtak!

S csak ekkor hallottam híreket az elmúlt este történtekről. - A Népszínház utcánál a tömeg összeütközött a rendőrökkel, a rendőrök egymásra lőttek, vagy lehet, hogy a tömegből lőtt valaki, az is lehet, hogy az egyik ház ablakából. Vagy féltucat rendőr meghalt, egy csomó megsebesült.

Ez volt tehát az ok. Ezért olyan feldühödtek itt a rendőrök.

- Kinn rettenetesen verik az embereket.

- Ránk is sor kerül rövidesen.

Megbeszéltük a Népszínház utcai esetet. Nékem eddig fogalmam se volt róla.

Annyit tudtam csak, hogy a parlament előtt, délután tüntetés volt, estefelé egy csoport ember még eljött a Visegrádi utca ablakai elé, éltették a kommunizmust. Ilyesmi mindennapos volt.

Sőt, ezen az estén még korábban el is mentem. Látogatóba kellett mennem, amire akkoriban ritkán volt idő.

Éjjel egy óra felé kerültem haza, s csak itt a toloncházban hallottam az egész esetről.

Mindnyájunk előtt nyilvánvaló volt, hogy rendőrségi provokáció rendezte az egész Népszínház utcai ügyet.

- Majd a munkások megfelelnek érte - mondta Ottó, aki szintén velünk volt a közös teremben.

A Kun Béláról terjengő híreket nemigen hittük el.

- Egy embert csak úgy egyszerűen nem mer megölni a rendőrség - volt a, különben kicsit naiv, vélemény.

Máskor meg minden fegyvercsörrenésnél, lábdobogásnál azt hittük: most megrohannak bennünket.

Mindazonáltal elég jó volt a hangulat. A saját sorsunk bizonytalanságát éreztük, de tudtuk, hogy kinn egy egész ország dolgozói csak a mi sorsunkkal törődnek, és mindent számon kérnek.

Hideg volt a terem téglapadlója. A mellette levő árnyékszékből befolyt a víz. Fáztunk és nem volt mit enni. Evés helyett cigarettáztunk. A terem egyetlen berendezése a vasmatracok voltak és a közepén végighúzódó alacsony cementfal. A matracokat, amiken láb helyett alacsony kampók voltak, erre a falra kellett ráakasztani, hogy ne egész vízszintesen feküdjék az ember.

Hamar beesteledett. Hideg volt. Kettesével összebújva, ruhástól lefeküdtünk a vasmatracokra. Gyorsan elaludtunk, és az egész társaság jól aludt.

Mosdás, öltözködés, evés elmaradnak, és így a második nap már hosszú. Cigaretta is szűken volt már.

- Úgyis elszedik tőlünk - mondták előző nap a beavatottak. Nem spóroltunk. Most az eldobált csutkákat szedtük fel, és új cigarettákat sodortunk belőlük. Tudvalevőleg négy eldobott csutkából három új cigaretta készül. Először kettő a két-két csutkából, aztán ennek a két cigarettának a csutkájából a harmadik. De a csutkák csutkái is hamar gyérültek, és már egy cigarettát adtak szájról szájra. Gyorsan végigszippantotta az egész társaság - kivéve a büszke és lenéző nemdohányosokat, akik közé Ottó is tartozott.

Miután náthás voltam és köhögtem, s a nedves téglapadló nem a legkellemesebb ilyen állapotban, az elvtársak tanácsára elhatároztam, hogy beteget jelentek.

A tésztaarcú kövér kulcsár, rosszkedvű és morgós hivatalnok, aki időnként benézett hozzánk, felvitt az orvoshoz.

- Hát jöjjenek - mondta, és én és Szilágyi Tibor követtük. Szilágyi, fiatal fiú, aki katonáskodása alatt súlyos tüdőbajt kapott, igen komolyan beteg volt. Itt a toloncházban ismerkedtünk meg. De csakhamar kiderítettük, hogy már volt egymással dolgunk. Az ő lakása volt az, ahol a gépfegyvert, amit Nánássyval és Mészáros Gáborral loptunk, elhelyeztük. A rosszkedvű kulcsár valóságos angyal volt az orvoshoz képest. Az orvos dühöngött, amint beléptünk. Alig vizsgált meg bennünket: köhögünk? Lázasak vagyunk? Tüdőbaj? Alaposabb vizsgálat helyett nem mulasztotta el velünk közölni:

- No a Kun, az már döglődik.

Éreztem, ahogy a vér elszáll a fejemből. Most tényleg rettenetesen aggódtam Kunért. Még soha életemben nem láttam ilyen aljas, kéjesen örömteljes pofát, mint ezét a fekete szakállas orvosét, mikor örvendezve közölte velünk, hogy a páciense meg fog halni.

Nem ok nélkül féltettem Kunt az orvos gyilkos szándékától. Ő volt az, aki egész horda ittas rendőrt a már félholtra vert beteg ágyához engedett, ahol Kunt másodszor és még rettenetesebben megverték.

- Összetörték a bordáját, de alaposan - mondta az orvos, és leste a hatást.

Mi nem feleltünk.

Megkaptuk a kórházi inget, köpenyt, s az apáca figyelmeztetett bennünket, hogy minden saját holminkat le kell adnunk.

Szilágyi két alsónadrágot hordott. Gyorsan megegyeztünk: én megtartottam az én alsónadrágomat, és az ő második alsónadrágját adtam be mint az enyémet. A nadrágot felhúztam a combomon, hogy feszüljön, és odarejtettem a pénzemet és Szilágyi néhány apróságát.

A kórházteremben igen vegyes társaság fogadott bennünket.

Mindenekelőtt itt feküdt Korbély elvtárs, akit az előzőnapi, a kommunisták ellen vezetett szociáldemokrata tüntetésben vertek véresre.

- Nagyon megrendezték ezt a szociáldemokraták - mesélte az újdonságot Korbély. - A húsipariak véres bárdokkal jöttek, a vasasok kalapáccsal.

A hatalmas szál prolinak egész teste, arca, szeme egyetlen kék véraláfutásos és véres hústömeg volt. Arca olyan dagadt volt, hogy nem látott, és azt hitte, megvakult, a hallása is meggyöngült. Beszélni is csak nagy kínosan tudott. Korbély elmondta, hogy mindenkit, aki kommunistának merte magát vallani, véresre vertek. Pogromhangulat van a városban, a rendőrök egészen fel vannak bőszítve, s mint az őrültek vagdalkoznak. Ez egyszer nem int higgadtságra a *Népszava*, nem „bremzel" a szocdem.

Korbély mellett még valaki feküdt. Ez egy kicsit gyöngeelméjű és epileptikus volt. Őt is érte néhány ütés ennél a tüntetésnél, mire elfogta az epileptikus roham. Nem is tudta, miért és hogyan került a tolonckórházba. Fogalma se volt semmiről, de hát ő is velünk együtt politikai fogoly volt.

Négyünkön kívül a teremben volt még tíz nemibajos; külön, a fal mellett földre tett matracokon fekete kenőccsel bekent négy rühes feküdt, akik meztelenül henteregtek. Az ajtó melletti ágyon egy öreg ember. „Marasmus" volt a fejtáblájára írva, ami úgy tudom, végelgyengülést jelent. Az úgynevezett „közönséges bűnözők" közt egyetlen határozottan ellenszenves alak volt csak, de ez meg is nyerte a felettesek kegyét. Ő volt a „szobagazda". A sebekkel borított vérbajos legényke amolyan segédápolói szerepet játszott. Ezért aztán az övé volt az egyetlen pár fapapucs, az egyetlen pléhkanál, továbbá joga volt kimenni a folyosóra. Ápolni senkit se ápolt.

Velem nagyon barátságos volt a szobagazda. Különösen, mikor megtudta, hogy pénzem van. Háromszoros áron, de ő szerzett dohányt, amit aztán kétfelé osztottam a „politikaiak" és a „közönségesek" közt.

A „közönségesek" különben nagyon büszkék voltak mesterségükre „Hóhem"-eknek, avagy „okosfiúk"-nak nevezték magukat, és szóban és nótáikban igen megvetették a „freiert" (újonc), azaz az olyan embert, aki még sohasem volt „siti"-ben (börtön), nem ismeri a „ház"-at, nem volt az „oberhé"-n (főkapitányság). A rendőrt parasztnak, prosztónak hívták, a lovasrendőrt emeletes parasztnak, a fegyvert lyukasztónak. Mindegyik dicsekedett tetteivel, aki már nagyobb dolgokat csinált, annak volt a nagyobb tekintélye. A testi erejükkel is nagyra voltak. Az egyik feketére bemázolt meztelen legény - tényleg hatalmas szál gyerek volt - már annyira ment a nagy, kölcsönös hazudozásban, hogy azt állította: egyedül lopott el egy zongorát.

Rólunk, kommunistákról, különös fogalmaik voltak. Főleg a szobagazda hangoztatta, hogy nekünk velük, a „hóhemekkel" kellene összefogni. „Freierek" ehhez az egész dologhoz, amit mi akarunk csinálni, nem értenek.

Barátsága jeléül a szobagazda megengedte, hogy ha kimegyek az árnyékszékre, ahol bokáig állt a víz, használhassam a papucsát. Sőt a kanalát is felajánlotta.

A cipőt használtam, de a kanalat nem fogadtam el. Inkább a csontról rágtam le a kevéske húst, ami a gerslivel együtt a betegkosztot jelképezte. Testi mivoltában és mindenképpen utaltam ezt a szobagazdát.

A marasmusos öreg folyton vizet kért. A szobagazda azonban nem adott neki, mert az öreg akkor mindjárt telecsinálta az ágyat. Ellenben majd minden félórában odaordított a szoba valamelyik sarkából az öregnek:

- Na vén zrinkó! Meghalt már?

- Még nem - nyögte az öreg.

- Kár - volt a szobagazda rendes mondása. Különben igen szentimentális nótákat dalolt. Kedvenc nótája volt:

Ilyenkor este mindig arra gondolok,
Mikor leszünk maga meg én boldogok,

meg a modern fogalmazású nóta:

Hittem mint egy öntudatos proletárhoz illik...

A hozzám való barátsága és szolgálatkészsége persze nem zavarta abban, hogy becsapjon.

Másodnapja voltam talán a kórházban, mikor egyszer csak int a szobagazda, hogy jöjjek az ajtóhoz.

Kinyitja az ajtót: Sallai Imre áll a folyosón, közvetlenül az ajtó mellett. Sallai arcán a derékszíjak csatjának egész pontosan felismerhető sötét véraláfutásos nyomai. Az orvosi vizitre várt egy sereg más ember között.

- Az új KB megalakult - suttogja Sallai.

Még akar valamit mondani, de aztán hirtelen továbblép. Engem a szobagazda visszahúz a terembe, és beteszi az ajtót. Szeretnék még Sallaival beszélni. De a szobagazda visszatart: - Már nem lehet.

De hisz tudom is a legfontosabbat. Az új Központi Bizottság megalakult. Él a párt, dolgozik, nem sikerült szétrombolni. A pogromhangulat csakhamar visszaüt szerzőire... Odafordulok a szobagazdához, aki néhányszor már hírt hozott Kun hogylétéről.

- El tudna-e egy kis cédulát juttatni Kun Bélához? - kérdezem.

- Hogyne. Van itt egy lány, egy fogoly, aki a Kun szobájában takarít. Annak csak szólnom kell.

Egy kis cédulára felírom:

„Az új KB megalakult."

Tíz koronát, vagyonomnak több mint a felét, adom a szobagazdának. - Ez kettőjüké, és ha lehet, Kun is ad érte valamit.

Ez lesz Kunnak a legjobb orvosság - gondolom, és eszembejut az orvos gyűlölt arca.

De Kun, mint később megtudtam, sohasem kapta meg ezt a cédulát. Meggyógyult enélkül is. De meghalt volna és nemcsak képes értelemben, ha a sok ezernyi magyar munkás nem aggódik sorsáért. Nem merték megölni Kun Bélát, féltek a munkásosztálytól.

Kifejezetten rosszindulatú ember csak ez a szobagazda volt. A többi fogolytársak kedvesek vagy hazudozók, jókedvűek vagy mogorvák voltak, szóval körülbelül az az átlag, mint a kinti életben. Sőt, volt egy határozottan jó gyerek közöttük, egy fiatal szőke fiú. Ez nem tolvaj volt, hanem betörő, és tettei miatt bizonyos tekintélye volt a társaságban. Ez adott vizet az öregembernek, amit rajta kívül csak én mertem megtenni, mert engem meg úgy a politikaiak legnehezebbjének tartottak. Valószínűleg, mert én kezeltem a pénzt. Sőt, ez a fiú többet tett, mint én. Éjjel is felkelt, és egy heregyulladásos, folyton veszekedős hangulatú legényre borogatásokat rakott...

Az ápoló rendőrt Kisújszállásinak hívták, az egyetlen jóravaló rendőr, akit ebben a börtönben láttam.

Ez a Kisújszállási szerette a „hóhemeket". Tetszett neki az ügyességük. A szobagazda ismerte ezt a gyengéjét, és avval szórakoztatta, hogy amint Kisújszállási hátrafordult, kilopta zsebéből az újságot. Nagy nevetés közt prezentálta aztán a „legújabb" híreket. Ezért a viccért a rendőr

nem is bánta, ha egy kis cigarettafüstöt szimatolt. S a vicc mindig megismétlődött. Akárhogy vigyázott a rendőr, a mi szobagazdánk értette a mesterségét.

Az orvos sohase jött be, s ennek csak örültünk. De az ápoló apáca, bizony sokkal szigorúbb volt, mint a rendőr.

- Már megint dohányfüst - mekegte, amint bejött az orvosságos üveggel, hőmérővel és a kanállal.

„Kedvestestvér”-nek hívtuk. A háta mögött „szűzkurvának” nevezte a szobagazda, aki különben az apácának is kedvence volt, mert „ájtatos kiskönyvet” kért olvasni.

A „kedvestestvér” ugyanazon orvosságot ugyanegy kanállal végigadogatta majd valamennyi ágynál.

Undorral néztem, amint a kanál ágytól ágyra felém közeledik. Nem mondhattam, hogy nem veszem be az orvosságot. Mikor a kanál végre ott volt az orrom alatt, az arcommal félrelöktem. Az orvosság kiloccsant a kanálból. A „kedvestestvér” nem igyekezett egy második kanállal adni, továbbment. Így megmenekültem egy esetleges fertőzéstől.

Azt hiszem, harmadnapja voltunk a kórházban, mikor kihallgatásra rendeltek bennünket.

- Ha benn melegetek lesz, az udvaron megint lehűltök - mondta a szobagazda, és kimutatott a havas háztetőre. Csakhamar megértettem, mire céloz. Kiderült, hogy a betegeket mezítláb vezetik a kórházból, át az udvaron, kihallgatásra.

Mikor a „kedvestestvér” jött, hogy átadjon bennünket a várakozó őröknek, kijelentettem, hogy cipő és köpeny nélkül nem vagyunk hajlandók átmenni.

- Ej, ej, milyen dolog ez? - méltatlankodott Krisztus menyasszonya.

- Odaadom a facipőt - közvetített a szobagazda.

- Mindegyikőnknek cipő és köpönyeg kell - erősködtem. - Nem megyünk meztelenül az udvaron.

A „kedvestestvér” kiment, és néhány perc múlva méltatlankodó, szigorú arccal átadta a kívánt köpenyeket és fapapucsokat.

Korbély még nem tudott járni. Sokkal nagyobb volt, mint én, és így aztán a kezével vállamra támaszkodott, mint egy mankóra.

A rendőrtisztviselő előszobájában puskás rendőrök ültek. Mikor jöttünk, vészjóslón doboltak a puskatussal a padlón, és olyan arcot vágtak, mintha mindjárt meg akarnának bennünket enni. Lehet, hogy ez már kötelességszerű színészkedés volt csak, s inkább nevetségesnek találtam.

Korbélynak most el kellett hagyni támogató vállamat.

A rendőrtisztviselő írnokában legnagyobb meglepetésemre volt osztálytársamat, Kenedich Lajost ismertem fel. Ez a Kenedich a világ legkonzekvensebb embere volt, és valószínű még ma is az, ha a rendőrök istene élteti. Második és harmadik gimnazista korunkban együtt szerkesztettük össze Kenedichhel „Nick Arthur” című detektív-regényeinket. Mint már a névből is kitalálhatja a nyájas olvasó, a húsz év előtt oly híres „Nick Carter” füzetes detektívregények nyomán írtuk remekműveinket.

Kenedich, ha nem tudta a leckét, és a tanárok - kételkedvén jövőjében - megkérdezték, mi akar lenni, akkor kijelentette: - detektív.

A negyedik osztály végeztével kimaradt a gimnáziumból, s én, aki ekkor már nem detektív, hanem világbajnok akartam lenni a 100 yardos síkfutásban, nem láttam többé Kenedichet.

- Szervusz, Kenedich, adj egy cigarettát! - mondtam egykori társamnak a mesterdetektívségben, a lehető legelfogulatlanabb hangon. Kenedich ennek szemmelláthatólag kevéssé örült. Nem tudta, megismerjen-e. A rendőrtisztviselő, Kenedich főnöke, azonban okosabb volt. Diszkréten kiment a szobából. Kenedich ekkor adott két cigarettát.

- Ez ugyan az előírás ellen van - jegyezte meg savanyú arccal.

- No iszen, tudok itt másképp is szerezni - feleltem gúnyosan.

- De kérlek, kérlek - tolta felém Kenedich a cigarettát.

- De valami mást kérek tőled. Írj az anyámnak. Csak annyit, hogy egészséges vagyok. Ebben csak nincs semmi?

- Kérlek! Szívesen - válaszolt Kenedich, és felírta a címet.

De Kenedich is becsapott, csakúgy mint a szobagazda. Sohasem írt az anyámnak.

Közben visszatért a rendőrtisztviselő. A volt mesterdetektív újra írnokká degradálódott, megkezdődött a kihallgatás.

- Ismeri Kun Bélát? - kérdezte a rendőrtisztviselő.

- Igen, hogyne - feleltem.

- Honnan?

- Kun egyszer egy nagyon szép előadást tartott a „Gólyavárban", ott láttam őt.

- Tetszett az előadás?

- Nagyon.

- A kommunista eszmékkel szimpatizál tehát?

- Mint minden szocialista.

- Írja - utasítja a rendőrtisztviselő Kenedichet -, a kommunista eszmékkel szimpatizál.

- Tessék hozzáírni, mint minden szocialista.

- Írja, amit mondtam.

- Tessék ezt belevenni, különben nem írom alá a jegyzőkönyvet.

Elég jól számítottam. A kihallgatás rögtön befejeződött.

Az első kihallgatás tűzpróbáját tehát kiálltam. Nem tudtam, mit akarnak tőlem megtudni. A védekezés ezellen csak az, hogy nem tudok és nem ismerek senkit és semmit. Jó, hogy erről sokszor beszélgettünk Ottóval. Különben talán elmentem volna „egy bizonyos mértékig", és a végén az ember nem tudja, mi mindent süt ki ebből a rendőrségi fantázia.

Nagyon helyes és nagyon értelmes a régi parasztfogás. A paraszt már a születési adatainál elkezd tagadni, nem emlékszik, bizonytalan. A bíróságok és a rendőrségek épületében mintha csak minden paraszt hülye volna. Valamit értelmesen elmondani egyik sem tud. A sok ügyvéd furfangjával, urak bíróságával tett tapasztalat óvatossá tette a parasztot.

- Ne legyen ügyvéd, mert sokan megkáromolják az életét - mondta nekem az egyik szomszéd, mikor megtudta, hogy belőlem „tanult ember” lesz. - Az ügyvéd seggen ülő rabló - mondta máskor egy öreg cselédasszony, ezzel különböztetvén meg az ügyvédet a másik fajtától, mely úton áll...

Az igazságszolgáltatásnak, rendőrségnek nincsen a népnél becsülete. Nem volt már a forradalom előtt sem. Ott lenn már rég tudták azt, amit a filozófusok mindmáig sem akarnak megérteni: az igazság és jog társadalmilag meghatározott formák, amelyeket az uralkodó osztály rákényszerít az elnyomott osztályra.

A rendőrt pedig Andrásnak hívják Pesten, avagy „Mihaszna András”-nak.

A mihaszna Kenedich azonban nem is volt olyan rossz rendőr. Mint hallottam, már a Ducsinszka-ügyben volt szerepe. Tintaszakértőség volt a specialitása. Ő állapította meg, hogy Ducsinszka Ilona íróasztalán, az itatólapon, a vörös kémiai tinta anyaga azonos ama bizonyos januári plakátok festékével, amelyekre írva volt: „Egy fillért, egy embert se a hadsereg számára.” Nick Kenedich talán tényleg mesterdetektív lett - feltéve, hogy volt protekciója.

„VOLT EGYSZER EGY GYÖNYÖRŰ SZÉP FŐHADNAGY...”

Még délután is forrt bennünk a düh, hogy mezítláb akartak bennünket átvezetni a fagyos udvaron. Korbély fájdalmakról panaszkodott, a daganat a szemén nem akart lelohadni, a lába fájt. Szilágyinak láza volt, kipirult arccal, kimerülten, szótlanul feküdt. Én egészséges voltam már, de annál inkább a dühösködésnek szentelhettem magam. Legfeljebb, ha a Kenedich mulattatott kissé.

Egyszerre csak nyílik az ajtó. Kisújszállási ápoló kíséretében belépett egy főhadnagy, a repülőtisztek uniformisában.

A főhadnagy kiküldi a rendőrt. Kissé elképedve nézi a piszkos kórházszobát.

Mi rámeresztjük szemünket.

Nem tudom miért, de mintha életemben ilyen szép, ilyen tiszta, jólápolt, fényes katonatisztet nem láttam volna. Barnaarcú volt, fiatal, s mégis a haja egészen őszes. A repülőtisztek fekete bőrkabátja csillogott most, mikor hónapok óta csak levágott sarzsijú tiszteket lehetett látni. Szóval, egészen varázslatos látvány volt, különösen ebben a szobában, ahová az orvos, a fekete szakállú ördög, se tette be a lábát.

A főhadnagy a meztelen, feketére mázolt rühesek mellett előrejött az asztalig.

- Gróf Károlyi Mihály szárnysegédje vagyok - szólt felénk, politikaiak felé fordulva. - Gróf Károlyi küldött önökhöz. Kérdezteti, van-e valami kívánságuk?

Én voltam ekkor már, valami hallgatólagos megállapodásból a vezető. Hamar összeszedtem magam első elbámulásomból.

- Nem kell semmi - feleltem erélyesen, mielőtt még valaki szólhatott volna. A társak kicsit aggódó szemmel néztek rám. Én annál inkább a helyzet ura akartam maradni, és elhatároztam, hogy többet egyáltalán nem felelek.

A fényes és gyönyörű tiszt elfogódva nézett rám. Én elfordultam tőle.

- Talán, ha valami olvasnivaló kellene...

Ekkor aztán elfogott a düh. Méltóságos tartásom egyszerre oda volt. A torkom összeszorult, s azt hiszem, a könnyeim jöttek dühömben. Ordítani szerettem volna. De nagy dühömben még azt is éreztem, hogy nem tudtam ordítani, pedig szerettem volna. - Ha Károlyi küldi, akkor gondoskodjék Károlyi, hogy kanalat kapjunk, hogy ne úgy együnk a csajkából, mint a kutyák, hogy papucsot kapjunk, hogy az árnyékszékben ne kelljen bokáig a húgyba lépni.

A katonatisztnek láthatóan kínos volt, amit mondtam.

- Az elnök úrnak fogalma sem volt arról, hogy önök itt milyen helyzetben vannak.

- Én ártatlan vagyok - szólalt meg most az epileptikus.

A katonatiszt azonnal papírt és ceruzát vett elő. Örült, hogy szóba állnak vele.

Az epileptikus elpanaszolta esetét, hogy ő egész véletlenül került az utcára, mikor a szociál-demokraták tüntetése volt, hogy megverték, és hogy rohamot kapott és hogy engedjék őt haza.

- Azonnal intézkedem - szólt a fényes katona. Aztán megint felém fordult.

- A többi dologban is azonnal intézkedem.

Én közben visszanyertem nyugalmamat, és nem feleltem.

- Talán hogyha könyvek...

Magamra húztam a takarót, és elfordultam. A szép katona zsebre tette papírját, és lassan, halkan köszönve, kiment a szobából.

- Ennek jól megadta - szólt át a szőke fiú a közönségesektől.

Én Korbély felé fordultam. - Szarunk a könyvekre. Nem igaz?

- Ezeknek ott fenn fogalmuk sincs semmiről - mondta Korbély. - Ezért muszáj, hogy elpusztuljanak.

Az intézkedésből csak annyi lett, hogy az epileptikust tényleg, néhány óra múlva elbocsátották. De nem is kerülhetett intézkedésre sor. Este kikaptuk a ruhánkat avval, hogy átvisznek bennünket a Gyűjtőfogházba.

A nagy Korbélyt alig tudtam lesegíteni a lépcsőn. Még nehezebben járt, mint délelőtt, egész súlyával rám kellett támaszkodnia.

A földszinten bezártak bennünket egy cellába. Órákig voltunk ott, és Szilágyi nagyon lázas volt.

Rossz órák voltak. A lázas beteg szomjazott.

A rendőr ott járt fel-alá a cella előtt. Kopogtam, vizet akartam kérni.

A rendőr rá se hederített.

Erre dörömbölni kezdtem és ordítani: - Adjanak vizet a betegnek.

A rendőr felrántotta az ajtót.

- Majd mindjárt kaptok puskatussal. - De csak a fenyegetőzésnél maradt, s újra megúsztam verés nélkül.

Mint később megtudtam, Jeszenszkynek hívták azt a szép repülőtisztet, Károlyi szárnysegédjét. Az emigrációban, ő is emigráns ma, találkoztam vele újra. És ez így történt:

Egy beteg asszonyt kísértem fel Bécsben az olasz konzulátusra. Rengeteg ember volt a szűk kis szobában. Mi, rosszulöltözöttek és szegények sorba álltunk, és órák hosszat nem kerültünk előbbre. Pénzesek, jólöltözöttek szóltak valamit a szolgának, és mindig eltűntek valami mellékajtón. A beteg asszony alig tudott állni. Már azt hittem, haza kell vezetnem és másnap újra szerencsét próbálni, mikor megpillantottam Jeszenszkyt.

Civilben volt, nem volt olyan fényes, mint ott a tolonckórházban, de mégis jólöltözött. Messze mögöttünk állt a sorban, újságot olvasott, s türelmesen várta, hogy majd egyszer ő is sorra kerül.

Én azonban ráemlékeztem a fényes tisztre, és odamentem hozzá.

- Ugye, Jeszenszky? - mondtam.

- Igen - felelte, de persze nem ismert meg.

- Vigye be, kérem, ezt az útlevelet. Maga meg tudja csinálni, hogy soron kívül beeresszék. - Elmondottam, miről van szó.

Jeszenszky felvette a régi tartását - odament a szolgához. Rögtön beengedték, és nem tellett bele tíz perc, megvolt a vízum.

Ha én nem kérem tőle ezt a szívességet, ő is órákig állt volna... és ezért, mert sorba állt, csak ekkor, de nagyon kibékültem belsőleg Jeszenszkyvel.

BALCSILLAG: 3

Mikor besötétedett, beültettek bennünket egy rabszállító kocsiba. Egész sereg rendőr vette körül a kocsit. Közvetlenül mögöttünk egy teherautó állt, tele rendőrrel; a teherautón gép-puska, a mi kocsink ajtajának irányítva.

Mikor a kocsi elindult, hallhattuk - a gépfegyveres autó a nyomunkban. A kísérők nem beszél-tek, még csak nem is fenyegetőztek.

Gyors tempóban ment a kocsi kihalt külvárosi vidékeken. Végre egy sötét épülettömeg előtt megálltunk. Gyűjtőfogház.

A rendőrök átadnak bennünket fegyőröknek. Két társamat kórházba viszik. Én egyedül megyek a fegyőr után.

Rácsok nyitódnak. A rácsnál ülő őrök beengednek bennünket. Aztán újra csukódnak mögött-tünk az ajtók. Különös folyosókon megyünk, három-négy emelet magas a folyosó, az emele-ten végig erkélyek és a zárkák ajtaja sűrűn egymás mellett.

Egy hang se hallatszik. Csak a fekete táblák a zárkák ajtaján, a táblákon a nevek mutatják, hogy a nehéz ajtók mögött anyaszülte emberek élnek. A lépések kongnak a folyosón. Elha-gyott templomok csendje profán zaj ehhez képest. Mintha minden aludna kővémeredten. De a folyosó kövén csillogó lámpafény mutatja, hogy vannak itt éberek, akik őriznek.

Az egyik vas csigalépcsőn felkísér a fegyőr az első emeletre, kinyit egyet a sok ajtó közül.

- Majd holnap leadja a holmiját - mondja. - Most menjen az ágyhoz.

A folyosói lámpák gyengén világítják meg a zárkát. Lassan odatapogatózom az ágyhoz. Ebben a pillanatban az őr már rám is csukja az ajtót.

A zárkából nem látok semmit. Teljes a sötétség. Ott vagyok az ágynál. A „hóhemek" akik mind ismerték a gyűjtőt, mesélték, a gyűjtő jó hely. „A gőzfűtés csöve pont az ágy feje alatt megy át." Tehát ráfeküdtem a híres ágyra, s abban a pillanatban el is aludtam.

Álomtalan mély álom. Aztán lassan, mintha álmodnék. Láncok csörömpölését hallom; mintha kőpadlón sok nehéz láncot vonszolnának. Vagy ébren vagyok? Fenn, magasan az ágy felett, mintha gyenge szürkület sápadozna. Biztosan álmodom. A tegnapi sok esemény összekevere-dik az álommal, hogy itt, ebben a modern fogházban, lánccsörgésről fantáziálok.

Lenn elhalkul a lánccsörgés. Kapuk csapódnak. Aztán megint. Hallom a lánccsörgést, de most nem alulról, a folyosóról hallik a csörömpölés, hanem a másik oldalról, az ablak felől.

Felállok az ágyra, a rácsba kapaszkodva felhúzózkodom az ablakhoz.

Alig dugom ki a fejemet, éles kiáltást hallok. Lelátok a szürke négyszögletű udvarra. A magas falak közt a reggeli ködben darócruhás alakok járnak körbe. A kezükkel furcsa jeleket csi-nálnak néha, mint a siketnémák. Onnan hallik, egész biztosan a lánccsörömpölés is. De mégis, ebben a szürke télutói ködben minden olyan fantasztikus. Egy őrt is látok, az őr kiált, felém kiált:

- El az ablaktól! - s fenyegető mozdulatot tesz.

Nem egészen értem. A toloncházban kinézhettünk az ablakon. Itt nem szabad? Óvatosan visszahúzom a fejemet, és úgy pislogok ki.

A rabok járnak körbe. És mindegyik, mintha egy madzagon tartana valamit a kezében. Mikor egy helyre érnek, ahol a felügyelő nyilván nem láthatja őket, gyors jeleket mutatnak. Most már értem, miért ezek a siketnéma jelek: nem szabad beszélni. Az ablakon kinézni se szabad...

Aztán elhal az udvaron a lárma. Lenn valahol kikulcsolnak és kitárnak egy nehéz ajtót.

Most megint a folyosóról hallik fel a lánccsörgés. Aztán zárkaajtók csapódnak és csönd. Megint halotti, halálos csönd. Őrök léptei kongnak néha a folyosón.

Eleresztem az ablak rácsát, lekuporodom az ágyra. „Tehát mégis: láncravert emberek." Nem fantáziáltam. Ez van! Mert eddig mégiscsak azt hittem, hogy a „kilenc fontos vasak" és „a rab a lábára vert vasat csörgeti" csak népköltészet és középkor. Nem, itt tényleges, valóságos, kovácsműhelyben készült vasak csörögnek. Vajon a modern fogház műhelyeiben készülnek-e, önköltségi áron, ezek a láncok? Ez volna a modern újítás.

Már dereng a zárkában. Körülnézek. Ez most a lakásom.

A zárka újabb meglepetés. Éppen mert ez meg pontosan olyan, amilyennek különböző leírásokban olvastam. Meglepően megfelel a sémának. A padka, az ágy, minden.

Csak egy berendezési tárgy áll itt, amelyről nem szoktak írni. Ez a „kübli", a szobaárnyékszék. Tehát az embernek a szükségét a szobában kell elvégeznie? Különös, erre nem gondol az ember, mikor börtönről gondolkozik... és hogy az ablakon csendesen kiszemlélődni se szabad... A szomorú rabok, akik kitekintenek az ablakon - a börtönszabályok megszegői...[11]

Nem sokáig gondolkoztam. Egyszerre megint ajtónyílás, csörömpölés. Egyre közeledik a zaj. Végre nálam is ajtót nyitnak. Egy darócruhás ember lép a zárkába, felkapja a küblit és kiviszi. A fogházőr az ajtónál marad, míg a rab visszajön a küblivel. Aztán újra rám csukják az ajtót.

Így hallom végigcsörögni az összes zárkákat, s megint csönd. Megint csak az őrök lépése kong.

Most kerekek csikorognak lenn, újabb, megint másfajta csörgés, újra ajtók nyílnak. Hozzák a reggeli levest.

Így kaptam kóstolót a normális fogházéletből. Az őr járkál a folyosón, benéz a figyelőlyukon. A küblit huszonnégy órában egyszer ürítik. Az ember hamar rászokik, hogy a küblit úgy használja, hogy ne egész nap kínozza ez az utálatos bútordarab.

Délelőtt félórai séta az udvaron, emeletenkint elosztva. Mi, politikaiak külön sétálunk. Nem a külön elbánás miatt, hanem mert fegyelmezetlen banda vagyunk, akik rossz példát mutatnánk a raboknak.

Ezért külön, egyenként hozat le bennünket a zárkából „főfoglár úr Bodnár", a balcsillag 3 ura. A földszinti folyosóra sorakozunk.

- A vasra állni! Távolságot betartani! - hangzik az első kommandó.

A „vas" - a folyosó alatt végighúzódó légfűtés cirádás fedőlapja. Azért kell ideállni, mert ez elég messze van a zárkaajtóktól, hogy a zárkában levőkkel ne érintkezhessünk. A távolságot azért kell „betartani, hogy egymással szót ne válthassunk, egymásnak valamit át ne adhassunk. Mikor aztán a sorok szép szabályosan álltak, Bodnár úr kivezetett bennünket az udvarra.

[11] A technika fejlődése megszüntette ezt a problémát. Az ablakok előtt, a modern börtönökben, ferde pléhvédők állnak, - „szájkosár"-nak nevezi őket a börtönhumor -, melyek csak felülről engednek némi fényt a cellákba. (Szerző megjegyzése. 1956.)

Egymás mögött körben megyünk. Persze, egyik hátramarad, a másik előre siet. Hiába kiabál Bodnár: - Távolságot betartani! - mi azért beszélünk egymással. Tudatosan igyekszünk a fegyelmet lazítani, kitapasztalni, meddig mehetünk.

A kis kövér Bodnár, a volt huszárőrmester, sötétvörös a dühtől. De mi éreztünk valami olyasfélét, hogy külön utasításai vannak ránk vonatkozóan, valahogy, hogy „jó szóval" próbáljon velünk rendbejönni.

Séta előtt és séta után a főfoglár mindig kis beszédet intézett hozzánk: - Hát nem lehet magukkal jó szóval kijönni? Hát nem akarnak maguk az én szavamra hallgatni? Ki ad maguknak enni? Én! Ki ad ruhát? Én! Ki gondoskodik magukról? Én! Nahát!

Ez volt a „főfoglár úr Bodnár" atyai szónoklata. De a mieink már nevettek, mikor Bodnár a ruháról beszélt. Mi nem is Bodnár úr darócát hordtuk, hanem mint vizsgálati foglyok a saját ruhánkat. Tulajdonképpen nem is Bodnár magánzárkáiban lett volna a helyünk. Csak azért tettek bennünket ide, mert féltek bennünket a városban tartani. A munkások ekkor már kiszabadításunkra készülődtek.

Az se tetszett Bodnár úrnak, hogy a fogházfelügyelőség egyre több engedményt tett. Először még rácsokkal elválasztva, de beszélhettünk látogatóinkkal, később a fogházirodában találkoztunk velük. A hetenként kétszeri látogatás, folytonos csomaghordás, levélkiosztás nem volt Bodnár úrnak ínyére. Nemcsak a sok munka miatt. A balcsillag 3 híres fegyelme meglazult. Lenn a földszinten a láncos „fegyelmiek" - a lánc a házi fenyítékhez tartozott, szökéskísérlet, renitencia miatt kaptak úgy harminc napi láncot a rabok - szintén zúgolódtak. A halálos csend is megtört, és ezt már Bodnár úr alig tudta elviselni.

S minden látogatás után még csak bizakodóbban, akaratosabban tértünk vissza a zárkákba. Jólesett, ha anyák jöttek jó kis ételcsomagokkal, jó volt, ha jöttek barátok, szeretők, de a legjobbak, a legbiztatóbbak az üzenetek voltak, amelyeket Csepel küldött, a Ganzgyár, a Fegyvergyár, az összes pesti gyárak.

- Eljövünk, kihozunk benneteket!

A legkevésbé azt bírta Bodnár, hogy első naptól fogva bizalmink volt és ez a bizalmi László Jenő.

Mikor én a gyűjtőbe kerültem, a többiek, akik nem voltak a kórházban, már egy-két napja ott voltak. László akkor már mindnyájunk nevében tárgyalt az igazgatóval, az orvossal, a fogház hivatalnokaival. Mint régi jogvédő, személyesen ismerte az egész társaságot, s nehéz volt őt rabként kezelni. Lászlónak sikerült mindennap újabb kedvezményeket kierőszakolni. Már sose volt a zárkájában. Jött-ment, kinyittatta a zárkákat, beszélt velünk. Ő szervezte az irodában a látogatásokat. A Gyűjtőfogház második párttitkársággá kezdett kialakulni.

Bodnár szónoklatai a régiek maradtak. Csak a hang lett kérő, kétségbeesett:

- Ki ad maguknak enni? Ki ad ruhát?

A régi fegyőr, aki nem ütött, nem káromkodott, hanem csak avval kínzott, amit a fogházszabályzat előír, avval, hogy vigyázott, hogy a rabok tényleg egy szót se beszélhessenek egymással, hogy felállt a csigalépcső fordulójára, hogy ott is betartassa a távolságot: Bodnár, a rendettartó fegyőrök példaképe kezdett élete értelmében kételkedni. Nem értette feletteseit. A magánzárka: magánzárka. Aki idekerül, az megérdemli. Ha kivételezni kell, azt ő, Bodnár teheti meg, jutalmul, jó magaviseletű rabokkal. De hogy ezeknek a politikaiaknak bizalmijuk van, aki úgy dirigál, hogy Bodnár már nem tudja, ki az úr a balcsillag 3-ban: ezt nem lehet elviselni.

Mi pedig egyre inkább éreztük, a börtön kezd körülöttünk szétfeszülni. Bodnár kivételével a fegyőrök már igen barátságos arcot mutatnak, a sok munka ellenére is igen szívesek, sőt szolgálatkészek. Lassan már László többet parancsolgat nekünk, mint a foglárok, csak László parancsára tartunk még valamelyes fegyelmet.

Mi úgy éreztük, hogy belülről feszegetjük a börtönt. De éreztük azt is, hogy kinn hatalmas, feltarthatatlan erők vetették neki vállukat a börtön falának, s rövidesen szétmállanak ezek a falak.

A magánzárkákban tarthatatlan lett a helyzet. A fogházigazgatóság már szeretett volna tőlünk megszabadulni. Mindenesetre lehoztak bennünket a balcsillag 3-ból. Az úgynevezett „kisfogház" egész földszintjét kaptuk meg úgyszólván saját használatra.

Jó is volt már. Én ugyan kitűnően éreztem magamat a magánzárkában, de az egyik elvtárs, aki már egyszer ült egy parasztlázadás miatt öt esztendőt, kezdett megbolondulni. A csendben hallani lehetett, amint fel-alá rohan a zárkában, feje neki-neki vágódik az ajtónak. Túl rövid ideig voltam magánzárkában, semhogy tudhassam, mit jelent az évekig tartó magányos elzártság.

„KISFOGHÁZ”

A kisfogház tulajdonképp a gyűjtő női osztálya volt, egyemeletes kis épület a fogház egyik udvarában. Most a női rabokat mind felvitték az emeletre. Kettesével laktunk a földszinti zárkákban, és az ajtók csak éjjelre voltak lezárva. Én Sallaival voltam egy zárkában, mindenkinek szinte szabad választása volt, illetőleg László Jenő jelölte ki, hogy hogyan lakjunk. Kunt is idehozták. Még kötések voltak a fején, koponyája le volt borotválva, sápadt volt, de egészséges.

Kérdeztem, megkapta-e levelemet.

- A toloncban semmit sem kaptam. A kórházban táncoltak csak igazában csizmával a mellemen.

- Jó, hogy ilyen erős szervezete van, Kun elvtárs.

- Igen - felelte Kun, és kifeszítette erős vállait. - De hogy ezt is kibírjam, az ügyben való nagy hit és bizalom kellett. Különben miért akarna kitartani az ember.

Jó dolgunk volt a kisfogházban. A látogatókat most már nem is a fogházirodában fogadtuk. Egyenesen bejöttek a cellába, semmiféle ellenőrzés nem volt. A látogatók száma pedig egyre szaporodott. Üzemek küldöttségei jöttek. A proliasszonyok a legjobb falatokat nekünk küldték. Készletre állt a jó ennivaló Ottó szobájában, aki aztán mint bizalmi szétosztotta. Mert ekkor rendes választott bizalmiaink voltak és László a főbizalmi.

A sok jó koszttól, nyugalomtól, sétától a kisfogházban hízni kezdtem. Ez már nem volt fogházélet. Mi voltunk az urak a fogházban.

Talán nem is értettük, nem érthettük, mi volt ez. Az első napok pogromhangulata a toloncban, aztán a balcsillag 3, a szigorú Bodnár osztályán és most a kisfogház. Pedig mindössze két hete voltunk fogságban. Künn történtek nagy változások, azoknak az ereje sugárzott át a fogház falán.

Künn bárdos húsipariak és rendőrtemetés, benn a toloncházban vernek bennünket.

A gyárakban beszélnek a kommunistákról. Mi a legszigorúbb magánzárkákba kerülünk, messze a város népes részétől, a gyűjtőbe, a temető mellé.

A munkásság mozgolódása erőteljesebb lesz, a kormány inog, a patkányok már el akarják hagyni a süllyedő hajót. A korrupt hivatalnokok már udvarolnak a holnapi uraknak. Szocdem vezérek kijönnek a kisfogházba Kunnal tárgyalni. Nemcsak a baloldali Landler, eljön a jobboldali Weltner Jakab is.

Mi nézzük, érezzük ezt a változást, de azért nem is sejtjük, milyen közel állunk a döntő fordulathoz. Kívülről a legjobb hírek jönnek: - Csepel elhatározta, hogy az egész üzem idevonul, kiszabadít benneteket. - Mi tudjuk, hogy ez nagy dolog, de nem tudjuk, hogy ez a döntő, hogy nem kell egyebet tennünk, mint bízni azokban, akik künn vannak. Jön a hír: a kormány csapatokat von össze a Gyűjtőfogház körül. Mielőtt Csepel jönne, az utolsó pillanatban felkoncolnak bennünket. De nagyon világosan látjuk, ha már jön Csepel, nincs, aki fegyvert merne ránk fogni.

Minden idegünkkel éreztük a változást. De más azt érezni, mint tudni és lemérhetni. A fogházból pedig nem lehet a tömegek hangulatát tudni, nem lehet útjukat lemérni.

A nevezetes platform aláírásakor, ebben a történelmi órában már nem voltam a Gyűjtőfogházban. A vizsgálóbíró előző nap szabadlábra helyezett.

Miután Seidler Ernőnél megtalálták a kiadások listáját, nem tagadhattam, hogy pénzt kaptam, a párt fizetett alkalmazottja voltam. Seidler meg is mondta, hisz most beszélhettünk egymással, hogy ezt nem érdemes tagadni. Viszont az volt az utasítás, hogy lehetőleg kiszabadulásra törekedjünk, künn újra munkába álljunk. Így mentem a vizsgálóbíróhoz.

A vizsgálóbíró természetesen a fizetéslistával kezdte.

Én a rendőrtisztnek azt mondtam, hogy senkit se ismerek. A vizsgálóbíró előtt nem tehettem egyebet, mint megmagyarázni, hogy a pénzt könyvek vásárlására kaptam, nevezetesen a Szabó Ervin által kiadott *Marx és Engels válogatott művei*nek vételére. Ezek akkoriban tényleg ritkaságszámba menő, drága könyvek voltak, és én valóban megbízást kaptam, vegyem meg ezeket a könyveket, ahány példányt csak fel tudok hajtani a könyvpiacon.

- Tud-e arról - kérdezte a vizsgálóbíró -, hogy a kommunisták fel akarták gyújtani a külvárosokat, a gyárakat, és meg akarták támadni a várost?

- Erről nem tudok, ilyesféle dolgokhoz nekem semmi közöm.

- Ha magának nincs is köze, de voltak ilyen tervek.

A vizsgálóbíró, nem tudom azelőtt és azután milyen volt, de aznap cseppet sem volt pökhendi. Nagyon udvariasan leültetett mindjárt a kihallgatás elején. Ezért érdemesnek tartottam egypár felvilágosító szót mondani.

- Nagyon valószínűtlennek tartom, hogy kommunisták ilyen gyújtogató tervekkel foglalkozzanak. A kommunisták nem akarják a termelési eszközöket elpusztítani. Ellenkezőleg, birtokba akarják venni. A tulajdonviszonyok megváltoztatása a közvetlen céljuk. Gyújtogatás egyenesen érdekük ellen volna. - A vizsgálóbíró igen szelíd volt, hagyott beszélni.

- Ha ilyen tervek merültek fel, az nem a kommunisták terve. Vagy a besúgók hazudtak, vagy provokátorok vannak a háttérben. Én már, ezt láthatja rajtam vizsgálóbíró úr, ilyen dolgokra alkalmas se volnék. Én a könyvek megszerzésével és hasonlókkal foglalkoztam.

Az eredmény az volt, hogy a vizsgálóbíró kijelentette: - Én önt ma szabadlábra helyeztetem. A vizsgálat természetesen tovább fog folyni.

Lenn a kisfogházban jelentettem, hogy szabadulok.

Minden oldalról jöttek hozzám az elvtársak.

- Aztán dolgozzatok odakünn!

Úgy mentem ki, hogy rövidesen visszajövök. Visszajövök Csepellel, Újpesttel, a Fegyvergyárral, a Ganzzal. Mosolygónak még külön is mondtam: - Eljövünk a mátyásföldiekkel.

Mindenkitől elbúcsúztam. Úgy hittük, nehéz harcban látjuk egymást viszont, nehéz munka után, de győzelmesen.

Úgy mentem el, hogy minden barátom ottmaradt, hogy minden kötelességem most az ő kiszabadításuk. Mint kiszabadult rab, külön saját feladatomnak tekintettem, én legyek a szabadítók első sorában, hogy szabadok legyenek Kun, Ottó és Mosolygó, Korbély, László és Sallai, mind, valamennyien.

Mindenre gondoltam, csak arra nem, hogy ők már másnap és harc nélkül kiszabadulnak, hogy másnap már magyar proletárdiktatúra lesz...

MÁRCIUS 21

Március 20-án késő délután bocsátottak ki a Gyűjtőfogház nehéz kapuján, március 21-én első dolgom volt, hogy jelentkezzem a Visegrádi utcában. Rögtön munkába állítottak, többek közt írásokat kellett volna Fonyó Sári elvtársnő segítségével biztonságba helyezni. De erre nem került sor. A elvtársak hírt kaptak, hogy estére „nagy dolog" készül. Én tehát erre a nagy dologra készültem fel. Elrohantam K. M. nevű volt iskolatársamhoz. Leszerelt katona volt, és szimpatizált velünk. Elkértem a nagy szolgálati forgópisztolyát, amit ő kérdezés nélkül ide is adott. K-tól haza rohantam, és már ahogy ment, felszerelkeztem. Bricsesznadrág, nehéz bakancs, nagy darab kenyér és egy vörös pántlika volt a felszerelés. Mire visszaértem a Visegrádi utcába, ott már tudták, hogy a gyűjtőfogházbeliek kiszabadultak, s útban vannak a város felé.

A Visegrádi utca 15. és 17-ben lázas munka folyt. Először írógépeket kellett rekvirálnunk a szomszédos irodákból, aztán, mivel a hely szűk lett, rekviráltunk egy házbéli lakást. Mindez egészen simán ment. A munka percek alatt úgy megszaporodott, hogy ezek a helyiségek is kicsinek bizonyultak. Egész sereg ember járt-kelt itt, akikről azt sem tudtuk, mit akarnak. Erre Hevesi Gyula vagy Szamuely Tibor, már nem emlékszem pontosan ki, megbízott, hogy tizenkét emberrel szálljam meg a tőzsdepalotát. Úgyis ott tartottuk Fonyó elvtársnő közreműködésével a párt titkos irattárát, és többször beszéltünk róla, hogy a tőzsde lesz a legalkalmasabb pártközpont.

A tőzsde megszállása éppúgy, mint a rekvirálás, simán ment. Nem tudtam, milyen megállapodásokat kötöttek a szociáldemokrata és kommunista pártok vezetői künn a gyűjtőben, tehát amennyire lehetett, védelmi állásba helyeztem az épületet. Hat embert kiállítottam posztra az utasítással, hogy minden közeledő járművet állítsanak meg, igazoltassanak, s ha nem akarnak megállni, lőjenek. Hat embert tartaléknak a tőzsdei büfében helyeztem el, magam pedig az egyetlen nyitva levő kapu elé álltam, az embereket igazoltatni.

Az elvtársak legnagyobb részét arcról ismertem. Az ismeretlenek közül sem volt nehéz a választás. Kizárólag munkások és újságírók jöttek. A munkásokat beengedtem, az újságírókat visszaküldtem. Nem egy újságíró biztosított törhetetlen kommunista érzelméről, s hogy másnap valami gyönyörűt fog írni. Én azt bizonygattam nekik, hogy másnap nem jelennek meg újságjaik, s hogy semmi szükség sincs jelenlétükre. Fegyveres munkások és katonák is jöttek nagyobb számban, olyanok vezetése alatt, akiket ismertem, s természetesen jöttek a párttagok.

Most kezdődik - gondoltam.

Mi történt a helyiségekben, nem tudom. Csak rövid percekre hagytam magam leváltani, különösen, mert még mindig vártam, hogy valahonnan, talán a közeli Váci út, Nyugati pályaudvar felől hallatszik majd a fegyverropogás. De minden csendes maradt. Rendőrnek híre-hamva se volt.

Benn aztán hallottam, hogy a polgárság, a rendőrség minden ellenállás nélkül megadta magát.

De más hírek is jöttek. - Három rendőrt agyonlőttek a Rákóczi úton - beszélte egy újonnan érkezett. (A három rendőr agyonlövése egyébként kacsa volt, rendőrt aznap lámpával se lehetett találni.)

Reggel hat óra felé, miután semmi bonyodalom nem volt, átadtam a szolgálatot, és hazaballagtam. Ruhástul feküdtem az ágyra és reggel kilenckor visszaindultam a tőzsdepalotához.

Megint élénk volt az utca, a konflis, amiben (fáradt lévén) utaztam, összeütközött a villamossal. Szóval körülbelül az a kép, mint októberben. Legfeljebb, hogy én nem a kabát alatt, hanem felett hordtam a revolvert.

A tőzsdepalota elé érkezve, egész sereg embert látok sorbaállni a kapunál. Mintha zsírra vagy cukorra várnának, de csupa jóruhás ember. - Mit állnak itt? - kérdeztem az egyiket, aki előző nap talán még tőzsdetag volt, és megszokásból jött a tőzsde felé.

- A pártnál jelentkezni.

- Jókor jut eszébe - mondtam.

Be akarok menni a kapun. - Tessék hátul sorba állni - kiált rám egy igen jókabátos úr, nyilván a demokrácia frissen sült híve. Én azonban jobbnak láttam kihúzni a revolvert és revolveraggyal közibük csapni, mire rögtön utat nyitottak.

Fenn is nyüzsgött már a sokféle jövevény, gyomorkeverítőn elvtársazták az embert, és minden ajtón befurakodtak.

Alig tudtam Korvin Ottót megtalálni. Ottó közölte velem, hogy a szocdemek igen erősen nyeregben vannak, de ez most így van rendben. Azt, hogy mit csináljak, hol jelentkezzek, nem tudta megmondani. Tehát hazaindultam.

Sétáltam, így séta közben találkoztam Karikás Frigyessel. Akkor még csak annyit tudtam erről a szép, erőteljes, energikus mozgású, nagy szürke szemű fiúról, hogy vasas, és hogy járt Oroszországban. Hogy milyen szép elbeszéléseket fog írni, akkor talán még ő se tudta. Karikás rosszkedvű volt. - Moszkvában másképp volt ez - mondta. - Az egyik oldalon álltunk mi, a másik oldalon a fehérek, és a vér csak ott találkozott, ahol a járda szélén összefolyt.

Én is lógattam a fejemet. Az újságok megjelentek, a rendőrséget egyszerűen átkeresztelték vörös őrségnek. De hát talán így van rendjén? Mit tudom én. Én csak katonája, lehet, altisztje vagyok a forradalomnak... Mindenféle ismerősöm szovjet állásban volt már, csak számomra kezdődött a diktatúra munkanélküliséggel.

Így múlt el néhány nap, míg találkoztam Vágó vagy Jancsik elvtárssal, pontosan most nem tudom, melyik volt. Az elvtárs kérdezte, hol dolgozom. Azt feleltem, hogy sehol, és hogy senki ajtaján se tudok bejutni.

- Azonnal menjen fel a *Vörös Újság*hoz, ott lesz a helye. Ez csak természetes.

Ilyenképp beszélt az elvtárs. Felmentem a *Vörös Újság*hoz, a *Budapesti Hírlap* volt szerkesztőségébe, s Jancsó Károly tényleg nagy örömmel fogadott. Kijelentette, hogy örül, hogy a kis kommunista csoport a szerkesztőségen belül egy emberrel megszaporodik.

Megkezdődött a munka. S az első néhány nap után, egész különösképpen, kezdtem mindent szépnek látni, s legalábbis azt hittem, hogy minden majd egyre szebb és jobb lesz.

EGY MÁSIK A SOK KÖZÜL

Szinte közvetlenül egymás mellett kellett volna március 21-én dolgoznunk Fonyó Sárinak és nekem. S most íme: mi mást látott Fonyó Sári. Mennyi más történik ővele ezen a napon. A történetíró számára itt az anyag, amiből úgy kell kihámoznia a magot.

De nemcsak annak lesz jó elolvasni most, itt, március 21-e történetét másodszor, aki tudományt akar kihalászni, hanem annak is, aki az életet akarja hálójába fogni. Néhány kis rövidítéssel tehát íme:

1919 MÁRCIUS 21.[12]

Írta: Fonyó Sári

Reggel kilenc óra. Sietek keresztül a Szabadság téren. Gyönyörű tavaszi reggel. A fák rügyeznek, a fű már kibújt, az aszfalt tiszta. Vajon a tavasz ilyen illatot lehel a munkásnegyedekben is? Kint Angyalföldön, a Váci úton, Kispesten is érezni a tavaszt?

Érezni, érezni, de ott nemcsak a fák rügyezése, a kertek zöld színe bizonyítja, hogy itt a tavasz. A csepeli és kispesti munkásság szervezetten csatlakozott a kommunista párthoz. Milyen szép a tavasz. S milyen hatalmasan pompás lesz ez a tavasz.

Megyek fel a tőzsde titkársági hivatalába, ahol dolgozom. A tőzsde tiszta, úri kényelemmel berendezett hivatali helyiségében a hivatalnokok szorgalmasan dolgoznak. Ide nem jut el a tőzsde játékzaja. A börziánerek jól tudják, hogy ezeknek a szegény, éhes, rongyos tintaproletároknak, akik itt teljesítik és végrehajtják garasokért az ő sok százezreket kitevő megbízásaikat, semmi közük nincs, és sohasem lesz ezekhez a százezrekhez.

Itt minden csendes. Ezek a szegény, öntudatlan emberek mindig azt a kormányt vallják a legbölcsebbnek, amely uralmon van, mindig azt a politikai rendszert kívánják állandónak, amely a jelen, pillanatban hatalmon van, mert a változástól, a bizonytalanságtól mindennél jobban félnek.

Itt az ajtók hangtalanul nyílnak, a lépéseket a finom perzsaszőnyegeken nem hallani, s így csak akkor veszem észre a mellettem álló, ezredorvosi egyenruhába öltözött elvtársat, akiről tudom, hogy a kommunista párt illegális Központi Bizottságának a megbízottja, amikor az jóreggelttel üdvözöl.

Kér, hogy jöjjek vele egy pillanatra a folyosóra, szeretne velem néhány szót váltani, s itt nem akar zavarni. Künn a folyosón másik elvtárs vár, aki közli, hogy a Központi Bizottság tagjai várnak, jöjjek azonnal vele, sürgős munka elvégzéséről van szó. Amikor visszatérek a hivatali szobába, és közlöm az osztály vezetőjével, hogy fontos ügyben el kell mennem, igyekezek vissza, ez az úr, aki „már" 1918 októbere óta tagja a szocdem-pártnak, gúnyosan megjegyzi: olyan jó kommunista pofája van ennek az ezredorvos úrnak, hogy minden lelkiismeretfurdalás nélkül le merném tartóztatni. - Vajon, ha akkor a szavakat tett követi, hogy igazolta volna ez a jó szocdem „úr", csak huszonnégy órával később, hogy ő mindig szívvel, lélekkel kommunista volt? Vagy 1919. március 21-én az elváltozásnak a járványa dühöngött Budapesten?

Az elvtársak társaságában igyekszünk le az utcára. Esni kezd. Kellemes meleg, tavaszi eső. Az utcákról még nem zavarja el az embereket. Amerre megyünk, a Lipótvároson, Belvároson

[12] Az *Új Előre* című lapban jelent meg New Yorkban.

keresztül, mindenütt jólöltözött, sétáló embercsoportok hullámzanak. Tizenkét óra felé jár az idő. Ezeknek a semmittevő, sétáló, csak az önmaguk gyönyörűségét hajszoló embereknek a gyárakban, a bányákban, a földeken magyar proletárok százezrei termelik a profitot ma, a szociáldemokraták alatt ugyanúgy, mintha a Habsburgok volnának uralmon.

A Belváros egyik éttermében várnak Guth Antal, a párt akkori titkára, Hevesi Gyula és Rákos Ferenc elvtársak. Az étterem gondtalan, néha-néha jókedvűen felkacagó vendégei közül egy sem sejti, hogy az a társaság, ahol az egyik asztalnál Guth elvtárs ül főhadnagyi egyenruhában Hevesivel, R-el és velem, a másiknál ugyancsak magasrangú egyenruhában két elvtárs - a Kommunisták Magyarországi Pártja szabadlábon levő stábja.

Mi is hangosan beszélgettünk egymással közömbös dolgokról. Közben Guth elmondja, hogy a Vyx[13]-féle jegyzék következtében, amelyet az éjjel nyújtott át a derék alezredes a Károlyi-kormánynak, s mely a demarkációs vonal visszatolását követeli, a kormány helyzete tarthatatlanná vált. Még nem tudjuk, folytatja Guth, mit fognak határozni a Károlyi-kormány és a szociáldemokraták, de nekünk figyelmeztetnünk kell a munkásságot a megváltozott helyzetre, s annak minden veszedelmére. Röpiratot kell a munkássághoz juttatni, még ma, a munka befejezése előtt. A technikai rész elvégzése az enyém. A tőzsde hivatalában jó sokszorosító gép van, hatszáz példányt is lehet rajta óránként készíteni. Megbeszéljük, hogy két óra után, amikor a tőzsdén a hivatalos órának már vége, hozzáfogok a sokszorosításhoz. Délután négy órakor feljön Lengyel József elvtárs, aki a tőzsdén jól ismeri a járást - amikor a rendőrségi házkutatástól kellett tartani, a kommunista párt könyvelését a tőzsde irattárában rejtettük el, s ilyenkor mindig Lengyel hozta és vitte a könyveket. Megbeszéltük, hogy ő elviszi az eddig már elkészített röpiratokat, jön Lengyellel egy elvtárs, aki a következő részletet viszi el. S így fog ez menni, míg csak a tőzsdén a kaput be nem zárják. Miután pontosan mindenben megállapodtunk, s a röpirat szövegén az utolsó javítások is megtörténtek, megyek bevásárolni, ami a munkához szükséges. Viaszlapokkal, a sokszorosításhoz szükséges papírcsomagokkal felszerelve körülbelül fél háromkor érek vissza a tőzsdére. A kapus, a liftes már megszokták, hogy délután is dolgozom. A háború óta, miután sokan bevonultak katonának, akik a fizetésüket részben tovább is megkapták, a hivatal többi alkalmazottainak kellett a bevonultak munkáját is ellátniuk. Az ajtókat gondosan magamra zárom, hogy senki se zavarhasson. Ha valaki a tőzsdések közül jönni talál, mire bejön, minden gyanúsat eltüntetek, s minden eshetőségre elkészülve nyitva tartom a nagy könyvelési könyveket, mintha azokon dolgoznék.

Hozzáfogok a munkához. Minden jól megy. Repülnek ki a sokszorosítógépből a kész röplapok. Négy órára már jócskán van készen. Jöhetne már Lengyel elvtárs.

Öt óra, hat óra, még senki sem jött, hogy elvigye a kész anyagot. Már nyugtalankodom, nem fogták-e le ismét Lengyelt, akit csak egy nappal ezelőtt bocsátottak szabadon. Folytatom a munkát. Már olyan sok van, hogy csak három-négyszerre lehetne feltűnés nélkül elvinni. Már sötét van, fáradt is vagyok, s még senki sem jött. Elhatározom, hogy elmegyek a Visegrádi utcába, a párt titkárságába, hogy valakit elhívjak magammal, aki eljuttatja a röpiratokat rendeltetési helyükre.

A reggeli gyönyörű verőfényből zuhogó eső lett. A Nádor utca kihalt, alig látni embereket. Felszállok egy 61-es villamosra, s ha az imént még itt-ott láttam egy-egy, az eső elől menekülő árnyékot, a Koháry utcában ember már egyáltalában nem látható. Az a kép, ami a Lipót körúton tárul elém, teljesen érthetetlen. Az üzletek már természetesen be vannak zárva, késő van. Azonban miért vannak a kávéházak vasredőnyei gondosan lehúzva? Valahogy a januári

[13] Vyx az antant haderők Budapesten székelő megbízottja.

és júniusi sztrájk napjai jutnak az eszembe. Az utca képe ugyanaz. Keresem a megerősített rendőrőrszemeket, de azok nincsenek. Rendőrt útközben egyáltalában nem látok. A Vígszínház előtt már hallható egy-egy „éljen" a Visegrádi utca felől. Egyéb még nem vehető ki. Ahogy közeledem, mindig erősebben és tisztábban hallható a sok ember torkából harsogó „éljen", s már kivehető „éljen a proletárdiktatúra". Most már szaladok. Mi történt? Ismét tüntetés, mint ma egy hónapja volt, amit Kunék lefogása követett? A Visegrádi utcában a kommunista párt titkársága előtt hatalmas munkástömeg. Az ablakból valaki beszél a tömeghez. Elképzelhetetlen lelkesedés. A szónokot állandóan „éljen a proletárdiktatúra!", „éljenek az orosz elvtársak!", „éljen Lenin!", „éljen Kun Béla!" s hasonló közbekiáltásokkal zavarják. Kérdezem egy elvtárstól: - Elvtárs, mi történt? - Ő egy hangos „éljen a proletárdiktatúra!" kiáltással válaszol. Természetesen én ettől a választól okosabb nem lettem, s elhatároztam, hogy a párttitkárságban, a legilletékesebb helyen tudom meg, mi történt.

A kapuhoz jutni majdnem lehetetlen. A kapun bejutni azonban egyáltalában nem lehetséges, miután egy előttem ismeretlen elvtárs áll a kapuban, s a leghatározottabban kijelenti, hogy ide pedig ő be nem enged, miután Szamuely Tibor elvtárstól ő azt az utasítást kapta, hogy ide csak azokat engedje be, akik a titkársághoz tartoznak, idegeneket ne!

Most már azután igazán nem tudom, mi történt, hol vagyok? Szamuely mondta ennek az előttem ismeretlennek, hogy idegeneket ne engedjen be. Hát Szamuely már nem bujdosik? Mi történt? Hát én itt idegen vagyok? Mióta? Igyekszem meggyőzni a kapu kérlelhetetlen őrét, majd erőszakoskodni kezdek, de semmi sem használ, különösen, amikor többször egymás után megkérdezem, mi történt? Most már azután igazán hallani sem akar a kapu tántoríthatatlan őrt állója arról, hogy beengedjen, minden erősködésem dacára, hogy én ide tartozom. Ha ide tartoznék, tudnia kellene mi történt, válaszol az elvtárs, s tuszkol el a kaputól. Ami ezután történt, még ma is úgy tűnik fel előttem, mint egy kellemetlen, rossz álom. Megjelenik mellettem egy detektív, akivel jól ismerjük így látásból egymást, sokat forgolódott őkelme a titkárság körül, különösen a februári lefogásokat követő napokon. Természetesen mi igen jól tudtuk, hogy az illető államrendőrségi detektív. A detektív „elvtárs" oda szól a kaput őrző elvtárshoz: - Engedje be az elvtársnőt, én ismerem, ide tartozik a titkársághoz. - És csodák csodája. A kapu megnyílik, s én ennek a detektívnek a jóvoltából bemehetek a Kommunisták Magyarországi Pártjának a helyiségébe.

Hát az a sok ember, aki itt bent van a titkárságon, hogy jutott ide? Kik ezek? A titkárságon a gyűjtőben letartóztatásban levő elvtársaink feleségeivel találkozom. Ez is meglep. Február 21-e óta ők nem jártak ide. Megkérdezem tőlük, mi történt? Csodálkozva néznek rám, s egyszerre kérdezik: - Hát maga nem tudja? - s folytatják: - Kikiáltották a proletárdiktatúrát. - Én csak egy „mi?" kérdéssel válaszolok. Mire az elvtársnők azt mondják: - Menjen fel a második emeletre, ott van Szamuely Tibor, ő majd mindent megmond.

A lépcsőn annyi ember jön-megy, hogy életveszélyes. Idegen emberek szorongatják egymás kezét, felnőtt férfiak csókolódznak össze. Mindenki csak azt ismétli: - Proletárdiktatúra!

Fent a második emeleten, valami burzsoá lakásában, ütötte fel Szamuely irodáját. Az előszobában s különböző szobákban ugyancsak a napi eseményeket tárgyalják. A nagy ebédlőajtót, ahol Szamuely elvtárs dolgozik, valaki közülünk, a régi kommunisták közül, őrzi, ide azután tényleg csak az mehet be, akinek itt komoly dolga van. Miután bemegyek a szobába, egy világoskék katonaköpenybe öltözött férfi jön felém. Kezet nyújt, s elmosolyodik. Csak most ismerem meg a mosolyról Szamuely Tibor elvtársat. Mosolyogva mondja: - Örülök, hogy maga sem ismert meg, Sári. - De még be sem fejezte a mondatot, a mosoly eltűnik az arcáról, komoly lesz, s elkezdi: - Hát maga meg hol járt mostanáig? Mindenhol kerestetem, sehol sem lehet megtalálni. - Most jut eszembe, hogy szemrehányást tegyek, hogy rólam teljesen meg-

feledkeztek, s hagyták, hogy egész délután teljesen haszontalan munkát végezzek, röpiratokat gyártsak, amelyeket már semmire sem lehet felhasználni. Miután röviden elmondom Szamuelynek, hol voltam, megint mosolyog, s azt mondja: - Most már nem fontos, hogy hol volt, az a fontos, hogy itt van. Írógépek kellenek, azonnal szerezzenek.

Az a két gép, amely a kommunista párt titkárságában és a *Vörös Újság* szerkesztőségében volt, ugyan már itt használatban van, itt kopognak rajta elvtársak, Szamuely egyszerre diktál, parancsot oszt, rendelkezik. Most nekem folytatja: - Vegyen magához egy felfegyverzett vöröskatonát, s hozzák el azt a sokszorosító gépet is, amelyen ma délután olyan sokat hiába dolgozott. Itt szükség lesz rá. - Míg Szamuely nekem így utasításokat ad, már el is készült a gépelt parancs. A Munkások és Szegényparasztok Tanácsa felhatalmaz, hogy minden helyiségbe bemehessek, onnan írógépeket rekviráljak; minden közlekedési eszközt díjtalanul használjak stb. stb. Könnyű a meghatalmazást megírni, de honnan vegyünk közlekedési eszközt. Majdnem futva megyünk Perl elvtárssal, a *Vörös Újság* kiadóhivatali alkalmazottjával. Gyalog megyünk a tőzsde épületéig. Perl elvtársnál csak egy revolver van, nem látni, hogy fegyvert visel. A tőzsde kapui már le vannak zárva. Csengetek, kinyitják a kaput. Megmondom az öreg Nyerges kapusnak, hogy elviszek egy írógépet. Az öreg szó nélkül beleegyezik. Megszokta, hogy hazavittem a lakásomra az írógépeket. Igen gyakran az öreg hozta-vitte. Nem érdekelte sem őt, sem azokat, akik az engedélyt adták az írógépek elvitelére, mit is gépelhetek odahaza. Az öreg azt hiszi, hogy társam az írógép elvitele céljából jött velem, s csak akkor kezd nyugtalankodni, amikor kérem, hogy küldje a fiát is velem, mert a sokszorosító gépet is elviszem. - Minek a sokszorosító gép? Mikor hozom vissza? Biztosan visszahozom-e? - s ehhez hasonló kérdésekkel és kérésekkel fordul hozzám. Visszahozom, visszahozom, nyugtatom meg az öreget. Az öreg nyugtalansága rémületté válik, amikor a tőzsde előtt hajtó kétlovas kocsit meglátva, Perl átadja nekem az írógépeket, revolverrel a kezében megállásra kényszeríti a kocsit. A kocsiban ülő igen jólöltözött két férfit kiszállásra szólítja fel. Azok természetesen - miként aznap az egész magyar társadalom, osztályra, rangra, vagyonra, felekezetre és nemre való tekintet nélkül - a legkisebb ellenállás nélkül engedelmeskedtek.

Most, a kocsiban kezdek csak gondolkozni, hogy is történhetett a diktatúra kikiáltása? Hol vannak a gyűjtőben fogva tartott kommunista elvtársaink? Hol van Kun, László Jenő, Vágó, Korvin? Miért nincsenek a kommunista párt titkárságában? Nyugtalanság vesz rajtam erőt. Rosszat sejtek. A Visegrádi utcába érünk. Az első embert, akivel találkozom, elkezdem kérdésekkel ostromolni. Hol vannak a gyűjtőiek? Mi van a szociáldemokratákkal, Csepel, a Váci út, Kispest munkásaival tudatták-e? Az elvtárs, már nem emlékszem, ki volt, elmondja, hogy Kunék még a gyűjtőben vannak. Tárgyalnak a szociáldemokratákkal. A szocdemek belátták, hogy a proletariátus diktatúrája az egyetlen mód, mely képes úgy a bel-, mint a külellenséggel a harcot sikeresen felvenni. A munkásság teljes egészében a diktatúra, a kommunista párt mellett áll. A hír ilyen formában megnyugtat. A szociáldemokrata vezérek belátták, hogy a mi utunk, a „gyújtogatók", a „csőcselék", a „rendbontók" útja - ahogy ők bennünket még tegnap is neveztek -, az orosz bolsevikok útja a helyes út! Ennek természetes következménye - így képzeltem én -, hogy a kommunista párt veszi kezébe a hatalmat, a vezetést, ez fogja irányítani a proletariátus diktatúráját. Megnyugtatott az a körülmény is, hogy ily módon elkerültük azt, amitől mi kommunisták annyira féltünk, hogy Budapest utcáin proletár proletárt fog gyilkolni. Így képzeltem. Így történt. Másként nem is történhetett. Igazolja ezt, hogy itt a kommunista párt titkárságán történnek az első rendelkezések. Szamuely Tibor, aki Oroszországban tanulta, hogy kell csinálni, vezetni, irányítani a munkát. Teljesen megnyugtat, amikor Szamuelynek jelentem, hogy meghoztuk az írógépeket, s ő azzal a kérdéssel fordul hozzám: - Hol vannak a kommunista bankmunkások? Azonnal meg kell szállni a bankokat. Rendőrségen, kaszárnyák-

ban, fegyvertáraknál, telefonnál már a mi embereink ülnek - mondja Szamuely. - Azonnal meg kell szállni a bankokat, mert ellenkező esetben reggel csak üres épületeket találunk. Meg kell akadályozni, hogy a burzsoázia kirabolja a bankokat, s elvigye a proletárállam vagyonát.

Az írógépek itt vannak, de nincs hely, ahol dolgozni lehetne rajtuk. Itt most már annyi az ember, hogy ilyen viszonyok között komoly munkáról szó sem lehet. Emberek jönnek, emberek mennek, kérdeznek, elbeszélnek, parancsot osztanak, parancsot végrehajtanak, a helyiség kicsi. - Nem, így nem lehet tovább dolgozni. Legjobban érzi ezt Szamuely, mert amikor megkérdeztem, hova tegyük az írógépeket, a válasz az, kár volt ide hozni őket, itt dolgozni úgysem lehet.

- Mondja, Sári - folytatja Szamuely -, emlékszik-e, hogy egyszer, amikor beszélgettünk, Korvin, maga meg én, hogy a proletárdiktatúra esetén hol kell berendezni a párt titkárságát, mit ajánlott maga?

- Tudom, emlékszem. A budapesti áru- és értéktőzsde épületét ajánlottam. Én ezt az épületet jól ismertem. Hét éven keresztül dolgoztam ott. Véleményem szerint ez a legalkalmasabb. Rengeteg irodahelyiséggel, nagyszerű telefonhálózattal, négy kijárattal az utcára, két óriási gyűlésteremmel, ahol eddig a börziánerek kötögették üzleteiket. El kell foglalni a tőzsdét, s át kell tenni oda a titkárságot.

Most már nem úgy megyünk, mint az írógépekért, Illés Artúr s én négy felfegyverzett vöröskatonával. Legelőször a telefonközpontot nézi meg Illés elvtárs. A tőzsde alkalmazottainak minden ellenkezése annyiban merült ki, hogy amikor az épületet a Tanácsköztársaság nevében elfoglaltuk, az egyik alkalmazott megkérdezte, hogy ő talán előbb telefonon engedélyt kér a főtitkártól az átadásra. Illés elvtárs megnyugtatja, hogy a főtitkár válasza bennünket nem érdekel, mi az épületet elfoglaltuk, s minden ellenkezésre a vöröskatonák fegyvere fog válaszolni. Erre a válaszra a derék ember úgy megijedt, hogy mindenáron ő akarja most már megmutatni az összes helyiségeket. Mindent kivilágíttatott, úgyhogy a bevonuló kommunistákat a tőzsde épülete, a finánctőke ezen erős vára, fényárban úszva várta.

Megjöttek az elvtársak a Visegrádi utcából. Egy szakasz vöröskatona vonul be a Munkások, Szegényparasztok és Vöröskatonák Tanácsa vezérének, a Kommunisták Magyarországi Pártjának helyiségébe, hogy védje azt.

Megkezdődik a munka. Papír, ceruzák, tollak, vonalzók, térképek kerülnek elő. Fel kell osztani a várost. El kell menni ellenőrizni, mi van a rendőrőrszobákban, be kell tiltani a szeszesitalok kimérését. Egyesek a borkészletek kiöntését javasolják.

Késő van. Éjfél már elmúlt. Lázasan folyik a munka, de azért itt-ott nyugtalan kérdések hangzanak el:

- Hol vannak Kunék?

- Éjjel okosabb kint maradniok a gyűjtőben - igyekszik megnyugtatni az elvtárs az éppen nyugtalankodó szomszédját. - Nincs talán autó - magyarázza a másik.

Végre! Jön Vágó, Korvin, Sallai. Hallatlan örömrivalgás, taps, nevetés, éljen. Az örömnek ezt a tomboló kitörését egy pillanat alatt halotti csend váltja föl, amikor Vágó Béla feláll az egyik asztalra. Mindenki tudja, hogy most Vágó közölni fogja azt, ami bennünket itt kizárólag érdekel. Vágó ma nem szónoki hatást akar elérni. Csendesen, nyugodtan, mint egy-egy személlyel folytatott pártbeszédben, kezdi: - A magyarországi kommunista párt központi bizottsága nevében eljöttem, hogy közöljem az elvtársakkal, önökkel, akiknek legnagyobb része a kommunista párt megalakítása óta részt vesz annak munkájában, a párt érdekeit és eszméit a legnehezebb pillanatokban is öntudatos forradalmárhoz méltóan védte és terjesztette - a mai

nap eseményeit. A Károlyi-kormány lemondott. Átadta a hatalmat a Munkások, Szegényparasztok és Vöröskatonák Tanácsának. A szociáldemokrata párt vezetősége, meggyőződvén arról, hogy a polgársággal kötött blokk nem vezetett eredményre, kiküldötte ma megbízottjait a Gyűjtőfogházba, hozzánk, a kommunista párt ott fogva tartott vezetőihez. A két párt megbízottai platformot dolgoztak ki és fogadtak el, melynek alapján megalakítják a Tanácsköztársaságot, s átveszik a hatalmat. A Népbiztosok Tanácsa megalakult - folytatja Vágó. - A Népbiztosok Tanácsának elnöke Garbai Sándor - mondja Vágó, mire a csend még nagyobb lett. Most az elvtársak már a lélegzetüket is visszafojtják, s csak az egymásra irányított kérdő tekintetek árulják el, hogy mindenki azt hiszi, rosszul hallotta a nevet és a szomszédjától vár megnyugtatást. - Kun Béla külügyi népbiztos - közli Vágó. - Ez az egybegyűlteket egy pillanatra megnyugtatja, hogy annál nagyobb legyen a nyugtalanság, amikor következik: - Böhm a szociális termelés népbiztosságának a vezetője, Rónai igazságügyi, Kunfi közoktatás, Csizmadia, Erdélyi, Pogány... - mind, valamennyien a szociáldemokrata párt vezetői,[14] akiknek a kommunista pártban tömörült munkásság csak „csőcselék” volt még tegnap is, a kommunista párt vezetői pedig éretlen rendbontók, akiknek a munkássághoz soha semmi közük nem volt és nem is lesz.

Nem nyugtat meg bennünket a népbiztos helyettesek névsora sem, bár azok túlnyomóan a kommunista párt tagjai közül kerültek ki. Mi fordítva képzeltük. A kommunisták állottak s állanak a tanácsok rendszere alapján, a szocdemek ellenezték.

- És a párt? - kérdjük többen egyszerre Vágót.

- A két párt egyesül, az elnevezésről most folytat Kun tárgyalásokat. Az egyesített párt helyisége az Erzsébet körút 41-ben, a szociáldemokrata párt titkárságának jelenlegi helyiségében lesz.

Ezek a hírek, a pártra vonatkozóak, teljesen lesújtanak bennünket. Vágó minden agitáló képessége csődöt mond. Vágó igyekszik meggyőzni bennünket, hogy ez csak átmenet, s most már csak rajtunk, a kommunistákon múlik, hogy azokat, akik nem fognak tényleg a proletárdiktatúra álláspontjára helyezkedni, akik szabotálnak, elsöpörjük az útból, hogy itt tényleges, erős és megdönthetetlen diktatúra legyen.

Vágót látszik igazolni az a körülmény, hogy reggel négy óra felé, amikor elkezdjük végigjárni a fegyver- és lőszerraktárakat, mindenhol a mi elvtársaink, a régi kommunista párt munkástagjai vannak. Meglett, komoly férfiak. Jelentik mindenhol egyformán: - Minden rendben van, minden csendes, semmi rendzavarás, semmi ellenállás.

Mire az utolsó helyen is ezt a megnyugtató választ kapjuk, s autónk a Soroksári úton igyekszik velünk vissza a városba, már hajnalodik. Pest környéki tejesasszonyok tejeskannáikkal sietnek a csendes, nyugodtan alvó város felé. A tavaszi reggel még hűvös, összehúzzák magukat, s nem veszik észre az utcasarkokra kiragasztott plakátokat, amelyek a proletariátus győzelmét hirdetik.

[14] Fonyó elvtársnő híven írja le a kommunisták 1919. március 21-i hangulatát. Mi volt ezeknek az embereknek további életútja - nem itt tárgyalandó kérdés. (Szerző megjegyzése. 1956.)

LENIN A SZIKRATÁVÍRÓNÁL

A magyar emigránsok egy Lenin-emlék-ünnepélyén beszélte el egy szem- és fültanú.[15]

Amikor a Forradalmi Kormányzótanács megalakult, szikratáviratban rögtön értesítettük az eseményekről orosz elvtársainkat. Megtáviratoztuk, hogy a külön kommunista és szociáldemokrata párt feloszlott, hogy helyébe az egyesült szocialista párt lépett. Megtáviratoztuk az egyezség lényeges pontjait és a Forradalmi Kormányzótanács tagjainak nevét. Orosz elvtársaink azt hitték, valamiféle misztifikációval, hamisított távirattal van dolguk.

S ekkor Lenin elvtárs összekapcsoltatta magát a moszkvai szikratávíró állomással, és felhívta Budapestet.

A csepeli szikratávíró jelentette a szovjetházban, hogy Moszkva beszél.

Kun elvtárs ment a telefonhoz, és a Kreml és a Duna-parti szovjetház közt megindult a beszélgetés.

- Itt Lenin. Kun Béla elvtársat kérem a telefonhoz.

- Itt Kun Béla. A Magyarországi Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsa és a győzelmes proletárdiktatúra nevében, üdvözöljük a győzelmes orosz forradalmat.

Lenin: Kun elvtárs van a telefonnál?

Kun: Igen.

Lenin: Igazolja magát!

Kun: Hogyan igazoljam magam, Lenin elvtárs?

Lenin: Igazolja magát!

Kun: Így, telefonon? Mivel?

Lenin: Mondja meg, Kun elvtárs, miről beszélgettünk mi utoljára?

Kun: Sokszor beszélgettünk, mire gondol Lenin elvtárs?

Lenin: Azt mondja meg, miről beszélgettünk legutoljára.

Kun: Most nem emlékszem rá pontosan.

Lenin: Gondolkozzék. Itt nálam, a Kremlben, közvetlenül, mielőtt elutazott volna Magyarországra?

Kun: Igen, most már emlékszem. Lenin elvtárs a parasztkérdésről beszélt.

Lenin: Úgy van! Kérem, Kun elvtárs, adja át az orosz forradalom üdvözletét a győzelmes magyar proletariátusnak. A magyarországi és oroszországi munkások, parasztok és katonák győzelmes diktatúrái mint szövetségesek folytatják a harcot a világforradalomért.

Így igazolta magát Kun elvtárs. Lenin útravalója a földkérdés volt.[16]

---

[15] Mikor ezek a sorok először láttak napvilágot, még nem lehetett megírni, hogy ez a tanú Alpári Gyula volt. Mert ebben az időben Alpári Gyula Az Internationale Presse Korrespondenz (a Komintern sajtótudósítójának) szerkesztője volt Berlinben. (Szerző megjegyzése. 1956.)

[16] Ez a kis fejezet Lenin messzelátásáról tanúskodik, és ironizálja Kun „feledékenységét". Az, hogy Kun egy szóval se tiltakozott megjelenése ellen (pedig sajnos, egy szava elég lett volna, hogy akár az egész könyv se jelenhessen meg), Kun Béla mellett beszél. (Szerző megjegyzése. 1956.)

A MÁSODIK VÖRÖS ÚJSÁG

Mikor én bekerültem a szerkesztőségbe, az már a Rökk Szilárd utcában, a *Budapesti Hírlap* volt szerkesztőségében tanyázott. Itt hallottam, milyen mulatságos volt ennek a régi reakciós Tisza-lapnak az elfoglalása, hogy remegtek és hogy hajladoztak a régi lap újságírói, és hogy megijedtek, mikor kijelentették nekik, hogy szolgálatukra nincs szükség.

A régi szerkesztőségből csak a szolgákat vettük át, néhány morcos öreg embert, akik évtizedek óta szolgálták az öreg Rákosi Jenőt, a *Budapesti Hírlap* szerkesztőjét, és nem nagyon jó szemmel nézték az újonnan jött társaságot.

Megbámultam az óriási, gyönyörű nyomdát, a kiadóhivatalt és a szerkesztők szobáit. Az újságírók szobái sötét, levegőtlen lyukak voltak, rozoga íróasztalok, poros papírokkal. Annál szebb volt a főszerkesztő szobája, melyben most Jancsó Károly, a mi főszerkesztőnk ült.

Most már olyan igazi szerkesztőség volt a szerkesztőségünk, nem úgy, mint a régi *Vörös Újság*nál. Mások voltak a munkatársak, mások voltak a feladatok, más volt, hogy mint délutáni lap jelentünk meg, hogy reggel mentem be a szerkesztőségbe, elvégeztem ott a munkámat, aztán elmentem ebédelni az Otthon Írók és Újságírók Körébe, és más volt az is, hogy aztán délután úgyszólván privátember voltam. De más volt az is, hogy a lap százezrével került ki a nyomdából, hogy mikor fogyóban volt a papír, sárga, ropogós csomagolópapíron jelent meg a lap; más volt, hogy a lap egy részét a hivatalos rendeletek foglalták el, más volt, hogy mi adtuk ki a harctéri jelentéseket, és hogy idővel és papirosfogytával mi voltunk az egyetlen déli, és a *Népszava* volt az egyetlen reggeli lap. Más volt az is, hogy már nem voltunk kommunista lap, hanem a Magyarországi Szocialista Párt lapja, akárcsak a *Népszava*, és hegy a *Népszavá*val való polémiánkat nagyon szőrmentén kellett lefolytatnunk, és végre, hogy mégiscsak kommunista lapnak éreztük magunkat...

A főszerkesztő Jancsó Károly volt, az egyetlen idősebb ember az egész szerkesztőségben. Jancsó, származására erdélyi dzsentri, valamikor közigazgatási tisztviselő volt Biharban. Nagy szenzációval tűnt fel a neve, mikor nyakasan és bátran szembemerészkedett a régi vármegyei praxissal, s szegény, elnyomott románok ügyéért szállt síkra. Nagy dolog volt ez a háború előtti Magyarországon. Mikor Jancsót erre elmozdították állásából, a szociáldemokraták Pestre hívták. Jancsó akkor jó név volt. Állást is kapott a szociáldemokratáktól az Országos Betegpénztárnál. Ez volt az úgynevezett „Burg", a „fellegvár". Ide helyezte el a szociáldemokrácia minden vezető emberét, akiknek ilyenképpen biztos megélhetést, anyagi függetlenséget biztosított, s akiknek aztán a párt bürokráciáját kellett alkotniok.

Azonban Jancsó Károly nem azért hagyta ott a magyar közigazgatást, hogy a betegpénztári állásért befogja a száját. A szociáldemokrata pártvezetőség nagy ámulatára Jancsó, amikor megindultak a belső harcok, a radikális ellenzék mellé állt. Kidobták a betegpénztárból, és Jancsó újságíróskodni kezdett. Mint az egész régi ellenzék, ő is belenyugodott a ténybe, hogy elvágták őket a tömegektől. Szabó Ervinnel tartott fenn kapcsolatot, és így került, mint a *Világ* című polgári radikális lap munkatársa, már a háború alatt összeköttetésbe az illegális mozgalom egyes csoportjaival. A kommunista párt megalakítása után a párt egyik legnépszerűbb agitátora lett, majd a parasztlap, a *Szegény Ember* szerkesztésével bízta meg a Központi Bizottság.

Mert régi és becsületes ember volt és szakmabeli újságíró, Jancsó lett a *Vörös Újság* főszerkesztője. Jancsó szívesen hagyta, hogy régi ellenségünket, a szociáldemokratákat támadjuk. Ok volt bővivel. A szociáldemokraták minden alkalmat felhasználtak a diktatúra gyengítésére,

a szakszervezeteknek az ellenforradalom frontjába való állítására. Jancsó örült, ha Hajdu Pali megtámadta a szociáldemokraták még mindig dédelgetett rendőrtisztjeit, vagy ha egy másik munkatárs megtámadta a szakszervezetek politikáját. De Weltner Jakab, a *Népszava* szerkesztője, sokkal agyafúrtabb, sokkal diplomatikusabb volt, mint mi, de meg Jancsó tényleg nem is tudta a *Vörös Újság*ot kellően vezetni, hiányzott hozzá a marxista képzettsége. Ezért néhány hét múlva Rudas László vette át a főszerkesztőséget, Jancsó Pest vármegye közigazgatásának élére került.

Régi „Visegrádi utcai" kommunista kevés volt a lapnál. Csak Hajdu Pali, Révai és én. Mi voltunk a legfiatalabbak, mint újságírók persze tapasztalatlanok. Mégis a többi kollégák igen kedvesek voltak hozzánk - talán, mert mi személyesen ismertük a „kormány vezető férfiait". Erősítést kapott a kommunista csoport Leitner Miska személyében. Erről a csendes, hallgatag emberről eddig mindenki csak azt tudta, hogy Lékai-Leitner Jánosnak, a Tisza merénylőjének a bátyja. Itt jobban megismertem ezt a makacs és konzekvens materialistát, aki már akkor arról beszélt, hogy az orosz forradalom egyik sarkpontja Azerbajdzsánban van, a bakui olajforrásoknál lesz az egyik pont, ahol támadni fognak az imperialisták. Leitner a külpolitikai rovatnál dolgozott. De nem nagyon hagyták dolgozni. Tölgy László, a segédszerkesztő nem volt megelégedve Leitner stílusával, s nem egy viccet csinált arról, hogy Leitner mindig Azerbajdzsánról beszél. Én jól megbarátkoztam Leitnerrel, sokszor beszélgettünk külpolitikai kérdésekről, a német forradalom kilátásairól stb. De beszélgettünk elméleti kérdésekről is. Akkoriban belefogtam Behterev *Reflexológiá*jának fordításába. Lélek és test egysége, a marxista materializmusnak teljes, minden jelenségre való érvényessége, ezek voltak beszélgetésünk fő anyaga. Akkor ellentétben voltam Révaival, aki komplikált hegeli marxizmusba és „etikába" bonyolódott épp ebben az időben.

A szerkesztőség többi tagjai volt szociáldemokraták és volt polgári újságírók voltak. Szociáldemokrata volt Gárdos Mariska, a Pártügyek naptárának összeállítója: Gárdos Sándor és Szakasits, a költő. Ezek az emberek a diktatúra után nagyon különböző árnyalattal, de valamennyien újra szociáldemokraták lettek.

A „baloldali" polgári újságírók akkor fene nagy kommunisták voltak, és velünk együtt ellenzéke a szociáldemokrata pártnak. Néhány kivétellel ma mind újra polgári újságírók, amennyiben nem libatoll-kereskedéssel cserélték fel az írótollat, mint Róbert Oszkár. Polgári és legpolgáribb vagy cionista újságírók, vállalkozók és ellenforradalmárok ma szinte valamennyien.

Egészen más Jancsó Károly sorsa. Az ellenforradalom börtönbe vetette Jancsót, de ebben nincs semmi különös, ez megtörtént a polgárokkal is. Amikor a románok bevonultak Pestre, néhány román polgári radikális visszaemlékezett Jancsó Károlyra, aki Biharban védte valamikor a szegény oláhokat, aki Pesten mint publicista a nemzetiségek elnyomatása ellen harcolt. Ezek a román nemzeti forradalmárok kiszabadították Jancsót a börtönből, és elhalmozták szívességgel.

Jancsó rögtön arra használta fel román összeköttetéseit, hogy egész csomó embert hozott ki a börtönből. Mikor a románok kivonultak Pestről, Jancsó is átment velük Romániába. S itt kezdődött Jancsó tragédiája. Harcolhatott Horthy és a magyar ellenforradalom ellen. De ennek ára volt: a román elnyomás ellen nem harcolhatott. Jancsó későn látta be tragikus és megbocsáthatatlan tévedését. Régi ismerőse, Goga Oktávián, a győzelem után kultuszminiszter. Egy nap Jancsó megjelent Goga előszobájában. „Kommunista vagyok" kiáltozta, míg el nem cipelték a beteg, kétségbeesett embert. Így szólnak a hírek Jancsó Károlyról, aki aztán nemsokára elborult elmével halt meg.

Más, még másabb a hír, amit az egyik öreg morcos szolgáról tudok. Ez az öreg, az Ady elleni támadásairól híres Rákosi Jenő vén szolgája, aki bennünket látni se akart, a diktatúra alatt kommunista lett. Anélkül, hogy észrevettük volna. Nem volt olyan hangos, mint a sok többi csatlakozó. De mikor megszűnt a diktatúra, az öreg nem szűnt meg kommunista lenni. A munkájából kidobták, sok minden baja volt, nem tudják, mi lett belőle. Öreg volt már.

TAYLORIZÁLNI AKAROK ÉS KORRUPCIÓT ÖLNI

A „Kommunista kultúra”-rovat vezetője lettem, és az *Ifjú Proletár*, az ifjúmunkások központi lapjának a főszerkesztője.

A kultúra rovatra a papírínség folytán alig maradt hely. Néhány kommünikét adtam le, lenyomattam a színházak heti műsorát, ennyi volt az egész vagy nem sokkal több.

Ezen kívül írtam egy cikket: „Általános munkakényszer és proletárfegyelem” címmel. Ezt Tölgy, a segédszerkesztő, nem közölte. Sohase volt hely. - Örökérvényű cikkek - mondta nevetve -, várhatnak.

Én azonban nagyon fontosnak találtam ezt a cikket, sőt kiegészítettem egész kis brosúrára. „Praktikus” példákat konstruáltam tételem magyarázatára. Ez a brosúra aztán - legnagyobb büszkeségemre - napvilágot is látott. Minden utcai árusnál kapható volt, és meg voltam győződve, hogy művem nagy segítségére lesz a kommunista termelés megvalósításának...

Hallatlanul „előre” voltam ebben a művemben. Ha még valahol akad egy példány ebből a brosúrából, egyik jó bizonyítéka lesz nemcsak az én, hanem azok zavarodottságának is, akik ezt a brosúrát kiadták. Tartalma körülbelül ez volt:

Bebizonyítom, hogy mindenkinek dolgoznia kell: „aki nem dolgozik, ne is egyék”. Ennek a munkának azonban racionális okokból kollektíve kell történnie. A példát az aratásból vettem: a kaszás, a marokszedő, a kévekötő és a kisgyerek, a kötélverő. Minthogy az egyik a másik nélkül nem tud dolgozni, a bérnek, azaz az egyes munkásokra eső értékeknek is egyenlőknek kell lenni. Ami pedig áll egy kaszásra, az áll az egész mezőgazdaságra és a többi, és a többi. Célom nem volt több és nem volt kevesebb, mint ezzel és az ezt követő röpiratok sorozatával a mezőgazdaság racionalizálását, vagy mint akkor gondoltam, taylorizálását propagálni. Mert hiszen a mezőgazdaság nagyüzembe vétele már megvolt... Amit közvetlenül propagáltam, az az volt, amit Marx a *Gothai program kritikájá*ban a második fázisnak nevez: mindenki képessége szerint termel, és szükséglete szerint fogyaszt.

A mezőgazdaság szocializálásában már a „második stádiumnál” tartottam. A napi harcokban való részvételem nem volt sokkal különb.

Az ellenforradalmi mozgalmak epizódoknak tűntek fel előttem, a térdre kényszerített ellenség utolsó vonaglásának. A pénz elértéktelenedése, kormányunk bankjegyeinek visszautasítása, úgy gondoltam, propagandával, felvilágosítással hamar rendbehozható. Különben is hallottam, hogy az elkobzott aranyból pénzt veretünk, és akkor: íme, mi az aranyat kiosztjuk, csak munkát és gabonát akarunk.

Mindennap minden jobban tetszett. A rossz étel: defetista jajgatás. Mert a Vörös Hadsereg mindennap erősödik. A szocdem ellenforradalom? Azzal majd elbánunk! Nem volt nálam kormányhűbb ember. Minden rendben volt - s ami nincs rendben, az meg apró maradványa a régi világnak, amit játszva elintézünk. Ilyen régi maradványa a korrupció is. Tehát ezek ellen a korrupt élősdiek ellen kell felvenni a harcot.

Igen kis dolgok voltak, amiket ennek a harcnak jegyében, úgy első kapásra megírtam. Megírtam, hogy az országos propagandabizottságba polgári egyének furakodtak be, és megírtam, hogy az ifjúmunkás ügyosztályban egy orvos monoklival a szemén tárgyal az ifjúmunkások-

kal. Közben gyűjtöttem a többi anyagot, és írtam belőle egy cikket, és név szerint is megneveztem egy helyettes népbiztost.[17]

Azonban Rudas László, a *Vörös Újság* ekkori főszerkesztője nem engedte leadni ezt a cikket. Erre írtam egy másik cikket úgy általánosságban a korrupció, polgári allűrök és polgárok befurakodása ellen. Ezt a cikket átengedte Rudas.

Másnap a *Népszavá*ban Weltner, mintegy feleletül, cikket írt ilyen címmel: „Neveket kérünk." Megtámadta a rágalmazókat, akik általánosságokat írnak a korrupció ellen, gyanúsítanak, és nem mernek konkrét eseteket megnevezni.

A Weltner-cikk megjelenése után magához hivatott Rudas.

- Kérem, leadhatja a cikket. De figyelmeztetem, hogy esetleg már holnap el kell hagynia a szerkesztőséget.

- Rendben van - mondtam, és magamban azt gondoltam, hogyha ezért el kell hagynom a szerkesztőséget, akkor szívesen elhagyom.

Azonban nem az következett, amit Rudas várt. Az ügy váratlanul szenzációs lett. A vizsgálat megindult, a vizsgálatnál kipakoltam dolgokkal, amiket nem írtam meg.

Egy vagy két nap múlva közlik velem a szerkesztőségben: - Kun kerestet, azonnal menj fel hozzá.

Ehhez a kerestetéshez mindenféle kombinációkat fűztek. Néhányan a „kollégák" közül kerültek, mint a bélpoklost. Azonban nem lettem „kegyvesztett". Kun megdicsért, és kért, hogy folytassam kíméletlenül a kampányt.

A helyettes népbiztosnak rövidesen le kellett mondania.

Az első ügy után egész búcsújárás indult meg hozzám a *Vörös Újság*ba. De a legtöbbször használhatatlan dolgokkal jöttek. Így például legalább két tucat középiskolai tanár járt nálam, mind azt jelentette, hogy egy elvtárs, aki ekkor meglehetősen vezető pozíciót töltött be, a háború alatt az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* című mű felelős szerkesztője volt. Sokan a hónuk alatt hozták a vaskos kötetet, a bizonyítékkal.

Persze elutasítottam őket. A felfedezés nem volt nagyon felemelő, de az elvtárs akkori munkája ellen nem volt kifogás, s nem jutott eszembe a régi dolgok miatt akciót kezdeni. Hiszen, ha csak az kell, lett volna elég szociáldemokrata, aki még sokkal cifrább dolgokat is csinált. Nem tudom, helyes volt-e eljárásom...

Voltak azonban komolyabb dolgok, amikben még az említett cikk előtt megkezdtem a nyomozást, s ahol már egyszer lőcsöt akasztottam Weltner Jakabbal. Ez a Bíró Dezső esete volt.

Bíró Dezső a *Népszava* üzletvezetője és a lap sportrovatának szerkesztője volt. Nagy szerepet vitt ekkoriban is a sportügyekben. Ennek a derék „szocialistának" sikerült valami módon kieszközölnie, hogy Brüll Alfréd, a Magyar Testgyakorlók Köre, egy polgári sportegylet elnöke „vissza"-kapjon egy nagyobb pénzösszeget, mégpedig nem szovjet-, hanem a régi, a lánckereskedésben ázsiós, „kék" pénzben. Ez dupla kijátszása volt az akkori pénzes bankrendeletnek. Érthető, hogy érdeklődtem a pontosabb részletek iránt.

Egyszer a szerkesztőségi telefonon beszéltem a dologról informátorommal.

---

[17] Most nem nevezem meg, mert szerencsétlen véget ért. (Szerző megjegyzése. 1956.)

Másnap bejött a szobámba Jancsó, mert ez még Jancsó idejében volt.

- Mit beszélt maga tegnap Bíróról telefonon? - kérdezte Jancsó ijedten. - Itt van nálam Weltner, Bíró és még egy sereg ember. Ki akarják magát végezni. Hát mi van?

Elmondtam Jancsónak, miről van szó.

- Én még egyebet is elhiszek erről a bandáról - mondta Jancsó -, de most nem tehet mást, mint tagad.

Bementünk a főszerkesztői szobába, ahol már ott ültek a nagy karosszékekben a szocdemek.

Weltner úgy fogadott, mint egy inkvizítor, s meg kell hagyni, szóról szóra elmondta az előző napi telefonbeszélgetést, azt, amit én mondtam a telefonba: - Ezért kitekerjük a pasi nyakát - és minden egyéb szóvirágot.

Én közben már nyugodtan gondolkodhattam a feleleten. Végighallgattam Weltner szóáradatát, és csak ennyit mondtam:

- Kérem, szembesítse velem, aki ezt az állítólagos beszélgetést hallotta.

Weltner vörös lett, mint a pulyka, Bíró meg sárga, mint a sajt. Weltner makogott:

- Majd még lesz folytatása az ügynek.

Eltávoztak ezek a sajtok, pulykák és az egész étlap, és a folytatás persze elmaradt. De megakadt az én nyomozásom is.

Weltnerék ezzel elárulták, hogy már a diktatúra elején kémkedtek utánunk. Sajnos, mi alig vetettünk ügyet erre a kémkedésre. Lebecsültük az ellenfelet.

De hogy is lehetett volna másképp? „Egy-két ellenforradalmi megmozdulást, néhány korrupciót le kell gyalulni, és aztán helyben vagyunk...”

Hát nem egészen így ment. Sőt egyáltalában nem így ment.

MÖGLÖSZ ELVTÁRS

A helyettes népbiztos panamáival kapcsolatban (mikor már köztudomású lett, hogy Kun Béla helyeselte a leleplezést) magához hívatott a belügyi népbiztos helyettese, Vágó Béla.

Ez a Vágó Béla, lelógó ritka kis bajuszával, mongolos vágású barna szemével, kissé kiálló pofacsontjával mokány magyart mutatott, és olyan zamatos köcskeméti tájszólással beszélt, hogy ez az én Somogyhoz szokott fülemnek külön, ritkán élvezett gyönyörűség volt.

- Üjjön csak lö - mondta Vágó -, majd mögbeszéjjük.

Nem tudtam, mit kellene megbeszélni, de szívesen leültem a nagy miniszteri szoba sarkában, és bámultam, hogy fogadja Vágó az ügyes-bajos embereket.

Bejön három ember. Az egyik elmond valamit. (Csak hazudhatnék, ha konkréten meg akarnám mondani, miről volt szó, de úgy rémlik valami nagyon zavaros és nagyon kis ügyről.)

Vágó türelmesen végighallgatta az emberek beszédét, aztán így felelt:

- Mönnyenek szépön haza, möglösz. - S mintha pontot tenne ezután a mondat után, kis szünetet tart. Aztán keményen, erélyesen, szemöldökét megmorcolva ismétli: - Möglössz!!!

Lekezel velük, és kituszkolja őket.

Az ajtó be se csukódhatott mögöttük, már tolakszik is befelé a másik küldöttség. Vágó ezeket is meghallgatja. Aztán:

- Mönnyenek szépön haza, möglösz. - S mintha pontot téve ezután a mondat után, megint keményen és erélyesen, két sz-szel, felkiáltójellel és szemöldök morcolásával. - Möglössz!!!

Jön a harmadik küldöttség. Ezek valami komolyabbról számolnak be. A régi emberek intézik a járás dolgait, és rózsaszínre mázolva, új nótára a régi táncot járatnák a paraszttal.

- Mönnyenek szépön haza, möglössz... Möglössz!

És a negyedik, ötödik, nyolcadik, a tizedik küldöttség.

És Vágó csak újra meg újra:

- Mönnyenek szépön haza - és - Möglössz.

Pontosan, mindig egyformán úgy szóban, mint hangárnyalatban és szemöldök-mozgásban.

Fészkelődni kezdek, szeretnék már elmenni. Vágó észreveszi.

- Így mögy ez egész nap - magyarázza. - Nincs egy pörc nyugta az embörnek.

- Nekem már a szerkesztőségbe kell mennem, Vágó elvtárs - mondom.

- No, majd máskor mögbesszéjjük - búcsúzik tőlem Vágó. Máig se tudom, mit akart velem mögbeszélni. - Maga feljegyzi, amit itt az emberek mondanak? - kérdem már távozóban.

- Jegyözze a fene.

- Estére emlékszik majd mindre, ügyek, nevek? - kérdezem kétkedőn.

- Mit emléközzem? Nem löhet most úgyse ezökkel foglalkozni. De megnyugtatom őket. A politikában ez a fő...

Este a Hungáriában mondom Ottónak és Sallainak.

- Voltam a Möglösz elvtársnál a belügyben - és azonmód eljátszottam, hogyan fogadja Vágó a panaszosokat.

Sallai halvány arca kipirult. - Disznóság - mondta csendesen, de valami belső fogcsikorgatással. - Hogy mer ígérni, előre tudván, hogy nem tartja meg!

- Nemhiába utálta Szabó Ervin - emlékezett újra Korvin Ottó.

Én másoknak is eljátszottam a mókát. És a „Möglösz elvtárs" csúfnév rajta maradt ezen a „politikuson".

AZ ÉLEN AZ IFJAK

Az ifjúmunkás-mozgalom, mely még a diktatúra előtt teljesen a párt befolyása alá került, most osztatlanul a miénk, a diktatúráé volt. Itt nem tudott becsempészkedni a szociáldemokrata ellenforradalom, itt tényleg a szocializmus megvalósításán dolgozott az ifjúmunkásság: kurzusok folytak, ment a tanulás, a szervezés. S mikor a frontra kellett menni, akkor a frontra ment a fél vezetőség...

A *Vörös Újság* szerkesztőségében szerkesztettem az ifjak lapját, az *Ifjú Proletár*t is. Ez jobb munka volt, mint a sovány „kultúra" rovat, több munkát is fordítottam rá.

Az általános optimizmus adta meg ennek a lapnak is a jellegét. Inkább tanító, mint politikai arculata volt a lapnak. S még a tanító cikkek között is túlsúlyban voltak a természettudományiak. Legjobb munkatársaim a mérnök-csoportból kerültek ki. Ifjú medikusokkal is írattam. A cikkek érdekesek voltak, népszerűen írottak, megfogták a fiúk fantáziáját. Sok ifjúmunkás jött fel, akikkel megbeszéltem a lap tartalmát, akik kritizáltak, tanácsot adtak. Én egy cikksorozatot írtam a tudomány hasznáról az emberi társadalomban. A technikai és természettudományos cikkek mellett még sok szépirodalmat adtam. De ebben már hiány volt. Kénytelen voltam kivonatosan Tolsztoj *Úr és szolga* című elbeszélését közölni, mert nem találtam jobbat, azaz hogy aktuálisat. Emlékszem egy jó elvtársnő rossz versére. Nem közöltem. Majdnem egészen hiányoztak a történelmi cikkek. Még nagyobb hiány volt aktuális politikai cikkekben.

Csak néha ébredtem fel egy pillanat idejéig a - gyakorlatra. Ha elkerültem az íróasztal mellől.

Az ifjúmunkások agitátorképzőjében tartottam tanfolyamot „Hogyan agitáljunk" címmel. A résztvevők közt kevés volt a munkás. Egy-két kivétellel diákok, gimnazisták voltak, akiket „érdekelt" az ügy, akik „meg akarták nézni", mit is lehet ezeken a kurzusokon tanulni? Ezért mindjárt avval kezdtem, hogy a tanulás nálunk kötelezettséggel jár. - Aki ezeket a tanfolyamokat végighallgatja - mondtam -, annak, ha kommandírozzák, ki kell menni a falvakba, ki kell menni a frontra, ott agitálni. Aki csak hallgatni, legjobb esetben vitázni jött a mi kurzusunkra, az mindjárt menjen is haza. - A régi, fegyelemre beállított Korvin-csoportbeli hang volt ez, és nagyon jól hatott.[18]

Szép volt az ifjúmunkás-mozgalom, a Lékai János lázas és mégis kemény kis keze alatt épülni kezdett valami, ami máig se dűlt össze, ami máig is él...

Az ifjúmunkások kongresszusa talán a legérdekesebb, és biztos a legszebb kongresszusa volt a diktatúrának. Itt végre össze is találkozott a politika és a nevelés. Lékai politikai referátuma fanatikus optimizmus volt, melynek a megvalósítás mindenre kész jó szándéka adta az erőt. Bizonyára ez a kongresszus is tele volt utópiával. De az ifjúmunkásság oly energiával látott az új világ építéséhez, hogy itt joggal nem látszott semmi lehetetlennek.

A Kormányzótanács néhány tagja is beszélt a kongresszuson, a kommunisták. A volt szociáldemokraták közül egyedül Bokányi Dezső jött el. Jeges hidegség fogadta. Bokányi ellen heves harag volt bennünk. Pár hónap előtt még ő volt a szociáldemokraták fő szónoka, s Bokányi

---

[18] A „tanítványaim" közül csak két-háromra emlékszem név szerint. Bogdány Rózsira, aki már meghalt, de van neki egy fia, akit Márciusnak hívnak, aki nekem ruhát adott, munkát szerzett, mikor erre szükség volt, Horváth Imrére, aki ugyanígy segített, mikor követségi tanácsos volt. Külügyminiszter lett.

nagyon elbánt velünk. Egy gyűlésen Bokányi saját kezűleg ráncigált le egy ifjúmunkásnőt a pódiumról. A jeges hidegség csak a kezdet akart lenni. Mert elhatározott dolog volt, hogy Bokányi verést kap, akármennyire népbiztos is. A jel a támadásra az első ellenséges szó, az első „bremzelő" szocdem frázis lett volna.

De íme, Bokányi felmegy a pódiumra és így kezdi:

- Fiaim!... - Szép, barna szemében megcsillan a könny, a hangja kicsit remeg a megindultságtól. Ez nem volt műmeghatottság, erre nagyon éles fülünk és szemünk volt, különösen Bokányinál, akit nem akartunk szeretni.

- Engedjék, hogy fiaimnak szólítsam magukat - hangzott az öreg Bokányi mély, szép hangja. - Hiszen régen volt, mikor én mint ifjúmunkás első lelkesedéssel indultam harcba a szocializmusért, melyet maguk meg fognak valósítani.

És Bokányi beszélt az ifjúságáról, régi harcokról, régi nélkülözésekről. Gyönyörű beszéd volt! Talán nem olyan, ahogy manapság beszélnek, hanem régimódi, költői képekkel teleszőtt beszéd. Szívesen kinevettük volna - de elragadott bennünket ez a régi tisztaságára emlékező öreg harcos, akinek mi, az ifjúmunkás-kongresszus, a régi ideálok megvalósítója voltunk. Meghatódtunk, s ha nem szégyelljük, elpityeredik az egész büszke ifjúmunkás-kongresszus... Olyan tapsot kapott Bokányi, mint senki más! Én a combomat csipkedtem, hogy ne bőgjek, hogy ne mutassam, hogy kisfiú vagyok.

A szünetben egymásra néztünk, mi, akik elhatároztuk, hogy leverjük a pódiumról az öreg „bremzelőt".

- Az öreg megfőzött bennünket - állapította meg az egyik fiú.

- De nem bremzelt - tette hozzá objektíven a másik, hogy ekképpen takargassa meghatottságát. S evvel elkönyveltük Bokányi sikerét. Hát ilyenek voltunk.

Akkor és azután is sokszor gondolkoztam azon, amit úgy hívnak: „a szónoki hatás elemei", éspedig azokon az elemeken, melyek nem az értelemre hatnak. Bokányinak nemcsak gyönyörű, megfogó hangja volt. Az is nagyon hatott, hogy Bokányi úgynevezett „szép ember" volt. Ez a szépség is kicsit régimódi, a lelógó, nagy bajuszát mintha ezelőtt tíz meg húsz évvel a szocialista vezérek képén láttuk volna már. Hát ilyen, kicsit olajnyomatos szépségű ember volt Bokányi. Az öreg építőmunkás inkább úgy nézett ki, mint az a derék, egészséges parasztgazda, az a kép, mely az ő rezidenciájában, a betegpénztárban lógott a falon. A józan gazdát és viruló családját ábrázolta ez a kép, míg egy másik a részeges parasztot illusztrálta, aki háza népével együtt nyomorban tengődik, tönkremegy.

Fontos az, hogy az agitátor már külsejében is olyan legyen, hogy a hallgatóság személy szerint is szívesen azonosítsa magát vele, valahogy így: „Szívesen lennék ennek a bőrében, szívesen lennék az, ami ő".

Ilyen meggondolásra akkor szükség volt. A már gyakran ellenforradalmi hangulatú falukból sokszor jött a hír, hogy a parasztok elkergették a „taknyos" és nem tudom miféle „pesti" agitátorokat. A primitív, főképp a paraszti hallgatóságra csak testileg is hibátlan ember tesz erős hatást. Persze, ez is csak általánosságban érvényes.

MINDEN SZÉP ÉS RENDBEN VAN

Az ifjúmunkások kongresszusa, azt hiszem, történelmileg is egyik kiemelkedő pontja a magyar diktatúrának. Nem csuda hát, hogy nagyszerűnek találtam, és tele boldog bizakodással dolgoztam. De sokkal csodálatosabb, hogy a néhány első nap után kezdtem mindent szépnek látni, semmi hibát nem találtam a diktatúrában, és - mindinkább apolitizálódtam.

A harcom a korrupció ellen egyik jele ennek az apolitizálódásnak. A szociáldemokraták elleni csatározásokra volt ugyan kedv a *Vörös Újság* fiataljai között, de nem folyt ez a harc komoly erővel, és nem is igen vettem részt benne. A „baloldali" mozgalmat pedig egyenesen elítéltem. A diktatúra gyengítésének tartottam a belső villongást és komolytalannak, mert főképp a IV. kerületi munkástanács, a Belváros, az intellektuelek, Demény Ottó, álltak e mozgalom középpontjában. Organizatorikus kapcsolatot, bár erre többször felszólítottak, nem tartottam velük.

A diktatúra nehézségeit egyszerűen átmeneti jelenségeknek tartottam. A frontokon jól álltunk, a cseh fronton előrenyomultunk - minden más: ellenforradalmi jámbor szándék és nem több. Maguk az ellenforradalmi akciók is csak epizódoknak tűntek fel előttem. A szovjetházba ugyan becsaptak a dunai monitorflottilla gránátjai, de aztán el kellett tűnni a néhány tiszt által vezetett felkelésnek, és jót nevettem a gyávákon, akikről egész legendák keringtek, hogy milyen nevetségesen viselkedtek, mikor lőtték a szovjetházat. Igaz, hogy nem is informált bennünket a tényleges helyzetről senki. A párt és az állam hivatalos lapjának voltunk munkatársai, de nem emlékszem egy szerkesztőségi megbeszélésre sem, ahol irányító vagy informáló utasításokat kaptunk volna...

Olyan jónak láttam a helyzetet, hogy megint volt szabad időm. Eljártam a szerkesztőségbe, elvégeztem a munkámat a lapnál és az *Ifjú Proletár*nál, egyszer-kétszer hetenként megtartottam az ifjaknál az agitátorképző kurzust, aztán elmentem az Otthon Írók és Újságírók Körébe ebédelni. A kosztot még túl jónak is találtam afféle újságíróknak, akik ide jártak, és a rossz kosztról panaszkodtak. Aztán körülbelül végeztem is. Elmentem a szovjetházba barátaimhoz, vagy a könyvkereskedéseket jártam, és könyveket vettem, mert másra pénzt kiadni nem volt mód, aztán elmentem az asszonyomhoz. Itt ugyan telebeszélték a fejemet, hogy minden lepedőt el kell cserélni élelmiszerre, különben a gyereknek nincs mit enni, de hát engem megnyugtatott, hogy egyelőre még van az asszonynak lepedője, aztán úgyis itt az aratás meg az új aranypénzt; ez a kis baj, és hogy az asszony lánckereskedőkkel paktál, egy csapásra elmúlik.

Nyugodt bizakodásomban azt hittem, hogy egy nappal a forradalom után most az evolúcióban vagyunk. Harci kedvem is nagyon megcsappant. Mikor például a budapesti munkástanács elhatározta, hogy tagjainak fele kimegy a frontra, én mint a VIII. kerületi munkástanács tagja, jelentkeztem az Üllői úti laktanyában. Álldogáltunk és vártunk ott egész délelőtt. Már a hosszú várás is megcsökkentette a lelkesedést. Az emberek azt kritizálták, ki jött el, ki maradt otthon. Mikor aztán megkérdezték, ki van munkában, mert annak nem kell a frontra menni, én jelentettem, hogy a *Vörös Újság*nál dolgozom... Itt kell megemlítenem ennél is súlyosabb hibámat, mely bizonyos mértékig Cserny Jóska rehabilitációja is legyen.

A diktatúra első heteiben történt még, hogy találkoztam Csernyvel. Jóska engem jól ismert, még a Visegrádi utcából. Elmondta, hogy micsoda pompás különítmény élén parancsnokol ő most, a burzsujok remegnek, ha őket, a „Lenin-fiúkat" látják. Ők verik le az ellenforradalmat, ők mennek minden veszélyeztetett pontra.

- De éppen egy ilyen gyerek kellene mellém, mint te vagy - mondta. - Ketten majd rendbetartjuk a társaságot.

Azt feleltem, hogy a „Kommunista kultúra” rovatát szerkesztem a *Vörös Újság*ban, és nincs érkezésem a „Lenin-fiúknál” dolgozni...

Nem hiszem, hogy én voltam az egyetlen, aki Cserny ajánlatát visszautasította. Így történhetett, hogy politikai vezetés híján a terrorista különítmény bizony nem mindig állt hivatása magaslatán.

Harci elszántságot akkor mutattak, mikor a szociáldemokraták unszolására a Forradalmi Kormányzótanács elhatározta, hogy feloszlatja ezt a terrorista különítményt. Akkor kiállították az ágyúkat tanyájuk, a Batthyány-palota elé, és gépfegyvereket raktak az ablakokba.

Ámbár mindvégig volt ebben a büszke és szilaj társaságban nem egy igaz és elszánt elvtárs. Ők voltak akkor, fekete bőrkabátjaikkal a pesti utca hősei. Ahol Cserny megjelent a fekete uniformisban, lobogó vörös sállal a nyakán, övében a kézigránátok, ott tudta az ember: ebben a városban forradalom volt.

A diktatúra bukásakor Cserny és a különítmény legjobbjai feleszméltek a veszély pillanatában, és harcolni akartak. Csak később a börtönben, mikor Cserny előtt minden elhomályosodott, tudták sima szavakkal megkeríteni ezt a szegény óriási és mégis gyönge jellemű matrózt. Cserny vallott, és sorra mutogatta, kik voltak a társai. Azt gondolta, árulása megmentheti. Csak a bitófa alatt értette meg újra, hogy a burzsoáziánál nincs kegyelem.

Nyomorult és szomorú szerepet játszott Cserny Jóska a börtönben. Vajon nem lett volna-e más Cserny Jóska és a különítménye, ha kellő politikai iskolázás és ellenőrzés alá került volna?

Cserny felett az ellenforradalom ítélkezett. Ha mi ítélhettünk volna felette, akkor róla is úgy szólna a nóta, mint a kuruc harcok Csernyjéről:

Kár, kár, kár vala Ocskay Lászlónak
Ekkora vitéznek, lenni árulónak.
De nem kár, kár, kár fekete hollónak
Szemeit kivájni hitvány árulónak...

A VÁROS

Budapest világváros. Balkán, Csikágó, Wildwest és Berlin is egyben. Külön humora van ennek a városnak, melyben az ellentétek találkoznak, ahol magyarok, németek, törökök, zsidók, szerbek évszázadokon át keveredtek egymással. De nem ezek a fajok adják a város jellegzetességét, hanem az a tény, hogy a lakosok legnagyobb része a faluból és a kisvárosból került fel: hisz Budapest csak 48 után, vagy inkább csak a 80-as években lett nagyváros. A munkások faluról jöttek. A régi városi munkások száma igen csekély, ezek is németek vagy zsidók voltak.

Budapestnek nincsenek tradíciói. A nacionalizmus is igen gyenge lábon állt, mert egy időben Habsburg-ellenes és Habsburg-párti, monarchista és monarchia-ellenes kellett hogy legyen. Nehéz volt Ferenc Józseffel is, akit 48 gyilkosaként gyűlölni és mint „apostoli jó öreg királyunkat" tisztelni tanítottak az iskolában.

A háború szörnyű eret vágott Magyarországon. De a gyártőke még hatalmasabb lett, és a nagybirtok úszott a kapitalista árral.

Az összeomlás utáni nemzeti handabanda éppoly hazug volt, mint az ellenforradalom „királyhű" volta. Ez a kuvasz-burzsoázia, a monarchia e „bátor" tisztjei semmiféle nyílt ellenállást sem fejtettek ki.

Csak mikor a diktatúrát belülről, a szociáldemokrata árulás szétmarcangolta, akkor merészkedtek ki búvóhelyükről.

De a vicc, a vásárcsarnokbeli agitáció, a „véletlen" beszélgetések a villamoson, ez volt a fegyverük, fegyver, melyet megtorlatlanul használhattak: „Miért diktál a proletár?" „Mert nem tud írni.

Számtalan vicc került forgalomba. Az antiszemitizmus is virágzott. Közben pedig folytonosan hűségesküket. A bezárt üzletek ablakain öles betűk: „Éljen a proletárdiktatúra!" Ez volt az ablakbiztosítás.

Csepel, mely március 21-én ki akart bennünket szabadítani, elégedetlenkedett. Sehol se volt olyan jó és annyi ennivaló, mint Csepelen, de ez se volt elég. A szociáldemokraták értették a dolgukat. Jött az egyik, és sült galambot ígért. Aztán jött a másik, és csodálta, milyen rossz a koszt...

A nyomda szabotált. A *Vörös Újság* lekésik a frontra induló vonatról. Dupla söradagot követel a nyomda. Először szesztilalom, most dupla sör. Szomorú, de azért csak csekélység...

Hisz mindez csak átmeneti nehézség...

A munkásezredek lába előtt dong a járda. Felfegyverzett prolik, a *Vörös Hadsereg* ifjú katonái. Nemzetközi ezred. Oroszok és szőke bécsi fiúk. És a komor legények a fekete bőrkabátban.

A Batthyány-palota előtt gépfegyverek állnak. „A vörösök hős serege áll...", nyomul előre, maga előtt kergeti az ellenséget. Románia jön ellenünk. A szerb a határon áll. De fut már a cseh, és fenn északról jönnek már az orosz testvérek, Lenin fiai.

Szamuely Moszkvába repül. Az orosz szovjeteket szorító gyűrű lazul. Az ellenség, melyet mi magunkra vonunk, megkönnyíti a testvérek harcát. Csak kitartás!

Hetek óta tanakodnak a polgárok. „Három napig se tarthatják már magukat.” „Az antant... jön az antant...” S mégis! Vörös diadalkapuk, vörös zászlók, vörös transzparensek. 1919. május elseje!

Dübörögnek a léptek...

Üresek a házak, az ablakok zárva. Vagy barát vagy, és a tömegben haladsz, vagy ellenség, s nem lobogtatsz kendőt az ablakból.

Ötszázezer ember, kétszer ötszázezer kemény, hadi, foszlós cipője csattog és dübörög a város gránit utcáin. A grániton, amit a munkások raktak, a grániton, amit munkásvér öntözött.

Munkások, asszonyok, katonák, gyerekek. Aztán jönnek, akiknek a lába ottmaradt valahol Grodeknél vagy Belgrádnál, az uzsoki szorosban vagy a Piavénél. Gránát tépte le ezeket a lábakat, mások lába meg elfagyott, mert papírtalpú cipőt szállítottak a hadimilliomosok.

Jöttek. Mind. Komolyan, komoran...

Kemény volt ez a város, kemény, mint az utcák gránitja, mely lábuk alatt dongott.

Szent Margit szigete, ősrégi gyönyörű kert a Duna közepén. Azelőtt beléptidíjat fizetett, aki ide akart jönni. Csak a gazdagok jártak ide. Proliból csak az, akinek mint szolga, kocsis, pincér, kertész vagy konyhai munkás akadt itt dolga.

Ma a gyerekeké a sziget.

„Minden a mienk” - kiáltja feléjük a vörös transzparens. S felnőttek ezen a napon nem jöhetnek a szigetre. Csak ha gyerekkel jönnek.

Vörös zászlódíszben a város. Vörös diadalívek, vörös árbocokon lobognak a zászlók. Újonnan mázolt villamoskocsikon hirdeti az írás: „Világ proletárjai, egyesüljetek!”, és jókedvűen fut délután a villamos a Hűvösvölgybe, a Városligetbe.

Már másnap kezdődött a morgás. „Vagonszám hozatták külföldről a vörös festéket. Inkább ennivalót vennének. Kár a drága pénzért.”

Igen. Drága pénzért hozattuk. És helytállunk érte.

Testvér, ne feledd a májusodat! Ne feledd a szépet és emlékezz a keserűekre! Ne feledd a május 26-ban, mikor az ünnep első órájában jött a hír: „Általános sztrájk Angliában”. Ne feledd a berlini május 1929-ben. Ne feledd el! Szeretet és bosszú egy - ikertestvérek. Csak aki nem felejt, tud szeretni, csak aki nem felejt, tud bosszulni.

JÚDÁS ÉS JUDIT

Dunakorzó. Hungária-szálloda. Valamikor az előkelő Budapest találkozóhelye. Délben a Dunakorzón sétált és flörtölt minden jólöltözött semmittevő, s este a Hungária-szállóban szupíroztak. A Hungária volt az előkelő idegenek szállója is, piros bársonnyal bevont lépcsőjén csak szobalányok, pincérek és előkelő gazdagok jártak, mióta a ház megépült. Egész tizenkilenc márciusáig.

Aztán márciusban két gépfegyver került a főbejárat elé, néhány bőrkabátos matróz, s parancsnokuk Dögei Imre.

A Hungária-szálloda pedig átkeresztelődött egyes számú szovjetházzá.

Itt laktak és itt étkeztek a népbiztosokba népbiztosok családja, a vidéki delegáltak, itt volt szobája azoknak is, akikre minden pillanatban szükség lehetett, a vörös őrség, a politikai ügyosztály, a külügy, a cenzúra, a *Vörös Újság*, az élelmezésügy legfontosabb hivatalnokai. Ez nagyon célszerű dolog volt. Éjjel az ágyból összedobolhatták a szükséges embereket, akár Korvinra volt szükség, akár Szamuelyre, akár a pénzügyi népbiztosra. Még éjjel lefolyhatott a tanácskozás, és reggelre már cselekedni lehetett. Főképp a kommunisták laktak állandóan a szovjetházban.

Nekem nem volt ugyan szobám, de én is gyakran feljártam, főképp régi barátaimhoz. Itt lakott két egymásba nyíló szobában Korvin Ottó és Sallai, másik két egymásba nyíló szobában Boross, Révai és Hajdu Pali. Ezek voltak azok a szobák, ahová gyakorta jártam. Boross-sal ifjúmunkás-ügyekről, Révaival és főképp Hajduval a lap körüli ügyekről beszélgettünk; Ottót és Sallait úgy régi ragaszkodásból látogattam. A többi szobába ritkán vagy sohase nyitottam be.

Az ottlakó emberekkel inkább csak az étteremben találkoztam, ahol - minden legendától eltérően - éppoly rossz koszt volt, mint minden egyéb vendéglőben, és rosszabb, mint az újságírók otthonában.

Sokszor találkoztam a folyosón, lépcsőházban, a hallban, Sinkó Ervinnel, aki akkor a szovjetház „legérdekesebb” embere volt. Egészen fiatal fiú, de hatalmas fekete szakállt viselt és fekete inget. Rettentően sokat beszélt, és tényleg „érdekes” volt.

A Károlyi-időkben nemzetiszínű szalag volt a karján és a területvédő ligánál dolgozott, aztán rövidesen Újpesten Kun első beszédénél tűnt fel mint szónok. - Legyetek ravaszok, mint a kígyó és erősek, mint a tigris - ilyenféleképp szavalt. Aztán eltűnt Budapestről, s a diktatúra alatt Kecskemétről jöttek róla hírek: Sinkó városparancsnok Kecskeméten, és minden szesztilalom ellenére úgy berúgott a jó kecskeméti bortól, hogy az árokból szedték fel. Aztán jött a másik hír: Sinkó futni engedett Kecskeméten minden ellenforradalmárt, Sinkó krisztiánus, tolsztojánus, Sinkó a vérontás, az erőszak ellen propagál.

Végre megjelent maga Sinkó, és a szovjetházban ütötte fel tanyáját.

Csakhamar hallottam, Sinkó nagy filozófiai vitázó csoportnak került a központjába, s ennek a vitázó csoportnak nem kis befolyása volt a magyar diktatúra politikájára. Sinkó „ellenfelei” az úgynevezett „etikusok” voltak, az a csoport, amely Lukács Györggyel együtt jött a kommunista párthoz. Lukács György elvtárson kívül Jelena Andrejevna Grabenko, Lukács felesége, egy volt orosz szociálforradalmár vitte a főszerepet. Ezek Heidelbergből, a heidelbergi egyetemről hozták, közvetve vagy közvetlenül, a német misztikusok, Kierkegaard és Fichte filozófiáját, egy kis Max Weber-féle szociológiát és főképp Hegelt, Marxszal keverve.

Nem ide tartozik kibogozni, hogyan függ össze forradalom és dialektikus filozófia, és mi utóbbi forradalmi ellentéte a mechanikus materializmussal szemben. Ma már tudom, akkor nem tudtam ezt. Ami engem dühös ellenállásra késztetett, az az volt, hogy Lukács elvtárs nagyon ellene volt a bizony mechanikus, de mégiscsak materialista természettudományi cikkeknek az *Ifjú Proletár*ban. S megrökönyödtem a „problémáktól", melyeket a külső periféria, Révai, aki mindjobban ide orientálódott és Boross elbeszéltek.

Elsősorban is felszólítottak, hogy mielőtt sokat ugrálok és hallani se akarok holmi etikusokról, olvassam el Dosztojevszkij *Karamazov fivérek*jét. Ez sokkal mélyebb, mint Tolsztoj! Főképp olvassam el a sztarec Szoszima beszédeit a „lassú hősiességről". Mert ez a „langsames Heldentum" több, mintha egy ügyért valaki meg tud halni. Meghalni, egy nagy dolgot minden elszántsággal véghezvinni könnyű dolog, de élni mint egy szent: ezt próbáld meg.

Elolvastam a sztarec beszédeit. Szép, szép, de mi közöm ehhez?

Aztán megtudtam, hogy milyen problémákat állítanak fel a szovjetház egyes szobáiban. S tényleg elállt szemem, szám.

Az egyik ilyen probléma: mi, kommunisták, olyanok vagyunk, mint a Júdás. A mi véres munkánk, hogy Krisztust megfeszítik. De ez a bűnös munka egyben a mi nagy hivatásunk is, Krisztus csak a kínhalálban lesz istenné, ami szükséges ahhoz, hogy megválthassa a világot. Szóval, mi kommunisták magunkra vesszük a világ vétkeit a világ megváltása érdekében.

S miért kell a világ vétkeit magunkra venni? Erre is megvolt, mégpedig az igen „világos" felelet Hebbel *Judit*jában: „Wenn Gott zwischen sich und mir die Sünde stellte, wer bin ich, dass ich dem widerstrebe?" Ahogy Isten megkívánhatta Judittól, hogy ölje meg Holofernest, és bűnt kövessen el, úgy megkívánhatja egy kommunistától is, hogy képletesen és fizikailag pusztítsa ki a burzsoáziát... - Egész világos, nemde?

Ez volt úgy körülbelül a fő probléma. Ezt a fő problémát támogatta a Dosztojevszkij *Fő-inkvizitor*a is, aki máglyára viszi Krisztust, mert Krisztus zavarná a boldog keresztény nyáj életét.

A vita a körül folyt, hogy igaza van-e a főinkvizitornak.

Sinkó a főinkvizitor ellen, Krisztus pártján volt.

Ezeknek a vitáknak semmi jelentőségük sem lett volna, ha csak a szovjetház egyes szobái szórakoznak ilyen problémafeltevésekkel vacsora után. A gyenge vacsora után nem tartott soká az emésztés.

De mint Júdások mentek ki egyes emberek a frontra. Mások mint Krisztus szerettek volna megfeszülni. A Szoszima-filozófia eljutott az ifjúmunkásság vezetői közé, sőt Sinkó személyében bénította az ellenforradalom leverését is.

Sinkó részben tanítvány volt az „etikusoknál", de egyben „mester" is. Ki győzte jobban a vitát, nehéz ma megállapítani.

De nem nehéz megállapítani, hogy mi volt az eredmény.

Sinkó Ervinnek sikerült olyan befolyásra szert tenni, hogy a Ludovika katonai akadémia hallgatóit, akiket június 24-én fegyverrel a kézben, véres áldozatok árán fogtak el, ezeket az ellenforradalmárokat, akik a telefonközpontból lövöldöztek a munkáscsapatokra, nem büntették meg. Még csak fogházba se zárták őket, a hajuk szála se görbült meg.

Az egyetlen büntetésük az volt, hogy naponta Sinkó beszédét kellett meghallgatniuk. És Sinkó a sztarec Szoszimát magyarázta nekik...[19]

Sinkónak rövidesen egész frakciója volt a szovjetházban. Az etikusok tisztelték benne a „megtért" bűnöst, aki most a végső konzekvenciákig vetkezi régi bűnös ruháját. Mások meg az etikusokat tisztelték, akik mindenféle „probléma" ellenére sem kímélik lelküket a nagy ügyért való elszánt harcban.

Korvin Ottó hiába nevezte Sinkót kóklernak és csirkefogónak, hiába nem bocsátotta meg néki a kecskeméti borozást és az ellenforradalom pártfogolását.

Egyszer éppen Sallainál voltam, mikor bejött Ottó.

- Alászolgája, fődetektív úr! - köszöntöm Ottót jókedvűen.

De Ottó egészen szomorú lesz.

- Ugyan, Lengyelke! Hogy mondhatsz te is ilyent?

- Na miért, hát ez vicc - mondom én.

- Vicc, de nagyon kínos vicc. Nem is tudod, milyen rossz nekem, hogy pont ezt kell csinálnom.

- Csak nem akarod abbahagyni! Nincs senki, aki helyedbe léphetne - mondom ijedten.

- Ez az. És nagyon is kell csinálni. Nemcsak a fehérek, a szocdemek is ellenforradalomra készülnek. Nagyon jól tudom... De - mondta aztán fájdalmasan - mégiscsak szomorú, hogy ez most a feladatom...

Ez egészen új hang volt Ottónál. Ügy és módszer, cél és feladat közti konfliktus: ilyenre mi, akiket én a kíméletlen jóratörekvőknek neveztem úgy magamban, azelőtt még álmunkban se gondoltunk.

Nem jártam az etikusok társaságában, de azért Jelena Andrejevna bölcs mondásai eljutottak hozzám is. „Bon mot" volt, hogy Jelena Andrejevna, aki nem tudott magyarul, mikor meglátta Lukács új könyvét - a *Taktika és etika* címűt, így szólt: „Nichtwahr - Taktik oder Ethik?" (Ugye - taktika avagy etika?) Ennek a kérdésnek a „mély" jelentőségét meg kellett, hogy magyarázzák, mert én bizony még nem olvastam Kierkegaardot, nem tudtam, hogy „Entweder-Oder" - és ami azon túl vagyon, az hívságos dolog. Ellenben magyarázat nélkül is megértettem Lukács Fichte-idézetét: „Umso schlimmer für die Tatsachen" (Annál rosszabb a tényekre nézve), és nem hagytam, hogy mélyebb értelmet magyarázzanak beléje. Az egész diktatúra alatt kézzel-lábbal és főképp csípős szavakkal védekeztem az etikus szósz ellen. Sinkót a legjobban szerettem volna a falhoz állítani.

Materialista és amennyire értettem, marxista maradtam az egész diktatúra alatt és a diktatúra után is jóidőre. Mikor aztán életem egy gyenge szakában megtorpantam, akkor aztán *konzekvens* követője lettem Sinkó Ervinnek. És ez azt jelentette, hogy kiléptem a pártból. Egészen logikus! Ha nem a kíméletlen jóratörekvő vagyok, ha bűn az, amit eddig legfőbb erénynek tartottam, akkor el a „bűntől", el a hazug „Júdás" ferdítésektől, el a bűnre való hivatottságtól.

[19] Lehet, és például Hevesi Gyula elvtárs is úgy véli, hogy túlbecsülöm Sinkónak a Kormányzótanácsra gyakorolt befolyását. Ez a „túlértékelés" azonban nem változtat a tényeken. (Szerző megjegyzése. 1956.)

Tényleg: Entweder-Oder, és két úrnak nem lehet szolgálni...

Csak nehezen szabadultam a logikus defetizmustól, és tértem vissza a „problémás” kommunistasághoz.

A párthoz pedig akkor mentem vissza, mikor megszűntem „problémás” kommunista lenni.[20]

Az egyes számú szovjetház. Előtte állt Dögei Imre. Itt volt a telefon, amin Kun Leninnel beszélt. Itt főzték a gerslikosztot valamennyi népbiztosnak. Ebbe a házba csaptak az ellenforradalom gránátjai, és a ház a Duna-parton nem a Júdás-probléma, hanem a forradalom háza volt.

[20] Az 1929-ben írottak az 1919-beli Lukács Györgyre vonatkoznak. Antiproblémás, bízó és talán túl magabízó szavak.

De maga a probléma azóta csak élesebben áll előttünk, és egy magasabb szinten - ahol igazság és pártosság egysége elválaszthatatlan - követel gyakorlati megoldást.

Itt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy Lukács György további munkássága igen bonyolult kritikai értékelést tenne szükségessé, ami nem sorolható ezen könyv feladatai közé. (Szerző megjegyzése. 1956.)

AZ ELLENFORRADALOM

Korvin Ottó apparátusa jól dolgozott. Ezen nem változtatott az a kis ellágyulás, hogy Ottó nem örült annak, hogy az ellenforradalom leverése, az ellenforradalom megakadályozása volt a rábízott feladat. Ottó nem szenvedélyes üldözője volt az ellenforradalomnak, de szenvedélyesen, elszántan védte a forradalmat. Óvatos volt, precíz, előrelátó, nem gyűlölt, de nem is sajnálkozott. Az emberei, akiket maga válogatott, hasonló fából voltak faragva.

Egy este a szovjetházban Ottó szobájában beszélgettem Sallaival, Ottó helyettesével. Sallai egy ellenforradalmi csoportról beszélt.

- Tudod - mondta Sallai -, az egyik olyan ronda alak volt, hogy a legszívesebben pofon ütöttem volna.

Egy emberről volt szó, akit Sallai hallgatott ki.

- Hát miért nem vágtad pofon? - mondtam én.

- Nem lehet. Az az ember a hatalmamban volt.

- De hisz ellenforradalmár!

- Agyonlőjük, ha bebizonyosodik. Azt igen. De pofonütni, az arcába vágni! Nem, Jóska, azt nem lehet. Azt mi nem csináljuk.

Ottó, aki eddig az asztalnál valamiféle papírokat rendezett, most odajött mögém, és a vállamra tette a kezét.

- Hát te, Lengyelke, ütnél? - kérdezte Ottó.

- Ha csak az használ! Persze - feleltem én legénykedve.

- Te még nem láttad őket, milyen gyávák, milyen aljasak, mikor felelni kellene azért, amit tettek, milyen nyálkásak. Elmenne a kedved, hogy hozzájuk nyúlj.

Ottó apparátusa mindent látott, tudott minden készülő ellenforradalomról, de sokszor tehetetlen volt velük szemben. Maga mesélte nekem, hogy ő még a szociáldemokrata ellenforradalom előtt engedélyt kért Haubrich József „népbiztos” elfogatására.

- Nem engedték. Már túl mélyen benne úszunk a dologban. S most, mikor Haubrich ellenforradalma, a június 24-e itt volt, ténnyé vált, még mindig alkudozunk Haubrichhal.

- De hisz ez borzasztó, tűrhetetlen - mondom én.

- Borzasztó? Na. Mindent előre tudunk, csak mindig várnunk kell, míg ők mozdulnak. Akkor aztán mégiscsak rajtuk ütünk.

Nagyon savanyú arcot vághattam, mert Ottó így folytatta:

- Azért nem olyan veszélyes a dolog! Ezt még nagyon jól kibírjuk... - és egy kis mosollyal a szája szögletében, vállamra ütött.

A diktatúra alatt nem dolgoztam Ottónak. Egészen érdemtelenül kerültem nagy terrorista hírébe. Az „Otthon”-beli újságíró kollégák tettek meg ilyen nagy emberré, különösen mikor a konjunktúra a forradalom bukása után úgy kívánta, hogy a kompromittált újságíró urak ellenforradalmi hősként szerepeljenek. Ezért tehát elmondom az „Otthon”-beli revolveres botrány hiteles történetét, melyért nem tudom, miféle főbenjáró vádak állnak még ma is ellenem.

Az ellenforradalom már mindenfelé mozogni kezdett, mikor az újságíró urak, akiket a papírhiány munkanélkülivé tett, szintén ellenforradalmi hangokat kezdtek pengetni.

A Közoktatásügyi Népbiztosság úgy határozott, hogy a feleslegessé vált újságírók, akik teljes fizetést kaptak, menjenek ki vidékre tanítónak. Én ezt túlzott és meg nem érdemelt gondoskodásnak tartottam. Nem úgy a most már ellenforradalmi levegőt szimatoló tegnapi felesküvők. Mert mind, mind felesküdött és „csatlakozott" az első napokban.

Mikor a rendelet megjelent, az újságírók szakszervezete gyűlést hívott egybe. Ezen a gyűlésen az örökké monoklis Szász Zoltán, a református püspök és műfordító fia, talán az egyetlen az egész társaságban, aki komolyan vette a demokrata meggyőződését, nyílt ellenforradalmi beszédet tartott.

Én ezen a gyűlésen nem voltam jelen. Nem is tudtam róla, nem is érdekelt. Örültem, hogy az evolúció likvidálta a polgári újságírást. Nem tudtam a gyűlésről még másnap sem, mikor a szerkesztőségi munka után szokás szerint az „Otthon"-ba mentem ebédelni.

Mint mindig, egyenesen az étterembe tartottam, ahol Olty Antal, a klubgazda és az *Ifjú Proletár* sportrovatvezetője a szokott viharos „szervusz kérlekalássan"-nal fogadott. Az ajtó mellett mindjárt találtam egy üres asztalt, leültem.

Alig kezdtem el enni, odaült asztalomhoz egy fiatal újságíró, akit arcról ismertem. Arról beszélt, hogy lehetetlen újságírókat más mesterségre kényszeríteni, lehetetlen, hogy valaki tanítónak menjen, aki újságírónak született és így tovább.

Az előzőnapi gyűlésről nem tudtam semmit, de a Közoktatásügy rendeletét ismertem. Egész tárgyilagosan mentem tehát a vitába. Azt magyaráztam, hogy mi, fiatal emberek még mindenütt hasznára lehetünk az ügynek, az a fontos, hogy igazán belekapcsolódjunk a munkába.

Rövidesen már jó néhányan álltak az asztal körül, s bele-beleszóltak a vitába.

- Egy idős ember menjen el néptanítónak? Mi? - kiáltotta az egyik.

- Dehogy menjen! - feleltem én. - Ha nem akar, hát maradjon! Még jobb is.

Erre nagy kiabálás.

- Taknyos!

- Újságíró ifjúmunkás.

Különösen egy idősebb ember kiabált és hadonászott az orrom előtt.

- Ez a forradalom? Ez a sajtószabadság? A cenzúra az úr!

- Ki ez? - kérdeztem valakitől.

- *Brassói Hírlap*... Tisza lapja volt - kapom feleletül.

A bácsi még mindig sajtószabadságról ordított, s az ökle mindjobban az orrom közelében járt. Láttam, hogy itt ugyan nem fogom nyugodtan végigenni a gersli-ebédet, s kezdtem dühbe gurulni. Most már én is kiabáltam.

- Vén, revolverezésben és hazudozásban tisztesre őszült sajtókulik. A háború alatt nem fájt a cenzúra? Csak most kell sajtószabadság?

Az öreg *Brassói Hírlap* elordította a jelszót: - Üsd! - s ketten már megragadták a karomat.

Csak akkor láttam, hogy minden oldalról körülfogtak, itt nyilván előre megbeszélt dolog, hogy elagyabugyálnak.

A szabad kezemmel kihúztam a revolveremet, és revolveres kézzel egy kört írtam le.

Akik karomat fogták, elengedték, a többi is visszahúzódott egy kicsit.

Kihasználtam ezt a pillanatot, s néhány ugrással a falhoz szaladtam. Itt egy kis távolságra támadóimtól, belehúztam a Browning csövébe a golyót. Ezzel túl voltam az első meglepetésen. A hátamat fedezte a fal és a revolverem, mely töltetlenül is oly jó hatást tett, végre meg van töltve.

A társaság nagy része az ajtó közelébe húzódott. Csak egy kövér úr vesződött a lehetetlen kísérlettel, hogy a kályha és a fal közé szorítsa magát.

- Menjen ki - kiabálta valaki.

Ezt én is a legjobb megoldásnak tartottam.

- Jól van, kimegyek.

Engedékenységem felbátorította őket. Megint előrenyomult a csapat.

- Aki a közelembe jön, lelövöm! - kiáltottam. - Menjenek ki és hagyják szabadon az ajtót.

Ekkor azonban majdnem mindent elrontott Pakots József, a hisztérikus novellista. Pakots feltépi az ingét, és így kiáltoz:

- Ide lőj! Ide lőj!

Eszembe se volt Pakotsból hősi novellahalottat csinálni.[21] De az, hogy nem lőttem, csak felbátorította a tisztes társaságot. Most már tényleg úgy látszott, hogy vagy beléeresztek valakibe egy golyót, vagy csúnyán megvernek. És ez utóbbira egyre kevesebb kedvem volt.

Szerencsére a lármára bejött az étterembe néhány elvtárs. Hosszas tárgyalások után eltettem a revolvert, és négy-öt elvtárs fedezete alatt elhagytam a helyiséget. Elöl ment Gallovich Károly, az anarchista, akiről mindenki tudta, ha megdühödik, az öklével szétrepeszt egy kávéházi márványasztalt, oldalt néhány *Vörös Újság*beli kolléga és író, hátvéd pedig a szolgálatkész klubgazda, Olty Antal volt. Így mentem le egészen a kapuig, s aztán sietve a szovjetházba.

Mire a szovjetházba értem, ott már tudták, mi történt. Sőt, a ház előcsarnokában már állt a szakasz vörös őr.

Az elfogandók névsora is készen már, az előző napi gyűlés eseményei alapján készült ez a lista. Én még egy vagy két személyleírást adtam, például a fiatal újságírón monogramos ing volt. Ezt még felírták a listára.

- Gyere egy óra múlva a parlamentbe - mondta Ottó.

Épp ekkor jön le a lépcsőn László Jenő.

- Te taknyos, mit hadonászol te revolverrel? - kiáltja már messziről.

- Maga megveretheti magát, ha kedve van - feleltem dühösen.

- Nana, nana, csak nem kell ugrálni - kiabált László, és már szaladt is tovább.

Épp el akarok menni, hogy végre a szovjetházban befejezzem megzavart ebédemet, mikor Szamuely Laci, Tibor öccse jön.

---

[21] S ma már tudom, hogy Pakots azért rendesebb ember volt, mint sokan, sokan mások. (Szerző megjegyzése. 1956.)

- Hát miért nem lőtt beléjük? - mondja szájbiggyesztve Laci.

- Nem volt ok lövöldözni - feleltem.

Szamuely Lacit éppúgy, mint László Jenőt, meggyilkolta az ellenforradalom. Ha Szamuely Lacinak volt igaza, ezt László Jenő halála bizonyítja.

A kihallgatásnál - Ottó irodája az országház néhány helyiségében volt - én is jelen voltam. Épp akkor érkeztem oda, mikor egy Ráby-Raab Simon nevű kövér pasast hallgatott ki Ottó.

Ez a derék magyar épp a zsidó „nebbich" szerepét játszotta.

- Engedjenek ki Palesztinában. Nem akarok én itt semmit. Én egy szegény zsidó vagyok.

Ottó hallgatott.

A kövér ember, aki azt hitte, valami bestiával lesz dolga, majd lefolyt a székről, mikor egy idő múlva Ottó végre megkérdezte:

- Mit tehetek én a maga Palesztinában való utazása érdekében?

- Útlevelet, Korvin elvtárs, útlevelet! Nézze - magyarázta Simon -, én itt csak útban vagyok. Adnak egy kis útlevélkét. És többet a híremet se hallják. Mit csináljak én itt? Maguknak is csak útban vagyok. Nem igaz?

- Egy évecskét, kettőt gondolkozunk rajta, Raab úr.

Raab még beszélni akart, de már vezették ki.

A következő Szász Zoltán volt.

- Ide hozatott, Korvin úr, mit kíván tőlem?

Szász Zoltán nagyon kimérten beszélt, nem elvtársazott, és evvel rögtön megnyerte Ottó szimpátiáját. Szász Zoltán volt az egyetlen, aki Korvin előtt kijelentette, hogy nem kommunista, hogy ellenzi a diktatúra módszereit.

- Erről majd még vitázunk, Szász úr - mondta Ottó. - Egyelőre úgyis a mi vendégünk marad.[22]

Annál jobban elvtársazott a többi egy tucat vagy még több újságíró, aki aztán a diktatúra bukása után sajáttollúlag nemzeti hőssé avatta magát.

De itt, Ottó előtt! Nemcsak hogy tagadták, hogy ellenforradalmárok, amihez minden védekező embernek végre is joga van, hanem olyan nagy forradalmároknak vallották magukat, hogy ha az ember nem Korvin Ottó irodájában ül, azt hihette volna, a Párizsi Kommün veteránjai adtak itt találkozót. Mert mind, kivétel nélkül, azt bizonygatta, hogy ő nemcsak most forradalmár, hanem már réges-régen forradalmár volt. A háború alatt, a háború előtt, mindig, már az anyja méhében.

„Írók"-nak neveztük azokat is, akik éjjelente belefirkáltak a plakátok szövegébe.

Volt ugyanis egy nem nagyon szellemes plakát, mely egy vöröskatonát ábrázolt, aki rámutat a nézőre, s az aláírás ez volt: „Te! sötétben bujkáló, rémhírterjesztő ellenforradalmár, reszkess!" Éjjelente az „írók" áthúzták a szót „ellenforradalmár", és fölibe mást írtak. De nem ez volt a veszedelmes, hanem hogy azt híresztelték: a népbiztosok a szovjetházban bőségesen esznek...

---

[22] Szász Zoltán a Korvin-perben mint tanú szerepelt. Minden szavából érződött Korvin Ottó iránti megbecsülése, az ellenforradalom megvetése. (Szerző megjegyzése. 1956.)

Egy plakát a frontra hívta a munkásokat. A régi pesti jelszó: „Vasas! Ne hagyd magad!” állt a plakáton. Ezt a szociáldemokrata ellenforradalom így egészítette ki: „...a frontra vinni!”

Nem voltam falun, keveset jártam az üzemekben, s a rémhíreket kötelességszerűen nem hittem el. Hiszen már május elseje körül szállingóztak rossz hírek, sokan már azt beszélték, hogy a május elsejét sem érjük meg. S mégis, micsoda május elseje volt az!

Beszéltem asszonyokkal, akik szidták az élelmezést. Megnyugtattam őket. Az aratás, cséplés után, tehát rövidesen, minden jobb lesz. Pedig nem lett volna jobb, mert a szociáldemokraták már szabotálni tudták a város élelmezését...

Mások a lakáshivatalnál előforduló korrupcióról beszéltek.

- Tessék adatokat hozni - volt a feleletem. Aztán nem hallottam többé erről az ügyről...

S még mindig azt hiszem, minden előre megy. Kis szociáldemokrata árulás. Majd betesszük oda a mi embereinket, és az ügy rendben van. Ami nincs rendben, rendbejön! Minden egyéb kispolgári gáncsolódás. Megmondta Kun Béla, hogy nem ígértünk aranyhegyeket. S tényleg nem ígértünk aranyhegyeket. Hát mi a baj? Kicsit szűk az élelmezés? Nem gondoltam arra, amire pedig gondolni kell, hogy a közömbösök türelme hamarabb elfogy, mint az enyém... S közben ezek már nem is voltak közömbösek; az ellenforradalom agitációja ügyesebb volt, mint a miénk.

Mert mit gondoltak rólunk, kommunistákról a közömbösök? A diktatúra után megtudtam, megtudtam pedig egy rokontól, az egyetlen rokonomtól, aki a bukás után egy napra szállást adott.

Ez a rokon, aki aligha hihette, hogy eddig betöréses lopással kerestem meg mindennapi kenyeremet, mikor megjelentem nála, megkérdezte:

- Legalább aztán van-e egy kis jó kékpénzed vagy aranyad?

- Honnan volna? - feleltem.

- Hát iszen ti minden aranyat elkoboztatok. Neked nem jutott belőle?

- Hogyan? Az aranyat közcélra koboztuk el.

- Hát akkor elég bolond voltál, hogy nem szedtél te is magadnak.

Lám a plakátírók jobban dolgoztak, mint a kommunista írók...

Nem volt pártunk. Az egyesült párt nyúlós tészta volt. Ellenben a szociáldemokraták szilárdan tartották a szakszervezeteket, szervezték az ellenforradalmat.

A régi munkásmozgalomban szociáldemokrata párt és szakszervezet egyek voltak. A szociáldemokraták a gyors egyesülés után a szakszervezetekben pártszerűen összefogták embereiket. Vitatkoztunk a szociáldemokratákkal a szakszervezetek szerepéről a diktatúrában, hosszasan, absztraktan, unalmasan a *Vörös Újság* hasábjain. Ők ellenben benn ültek a szakszervezetek vezető pozícióiban, és azt csinálták, amit akartak: ellenforradalmat.

AZ ÖSSZEOMLÁS

Az összeomlás egészen váratlanul ért. Se mint munkástanácstagot, se mint a központi lap munkatársát, engem soha senki nem informált. A bukásunkról mint befejezett tényről értesültem csak.

Korántsem hiszem, hogy a diktatúra bukását fel lehetett volna tartóztatni. A hiba a párt kérdésében, a hiba a földkérdésben lehetetlenné tették fennmaradásunkat. Ehhez járult még a visszavonulás a felvidékről. Egy Clemenceau távirat, s előrenyomuló csapatainkat a Forradalmi Kormányzótanács visszarendeli. Bedőltünk Clemenceau-nak, egy imperialista kormány ígéretének. Azaz a Kormányzótanács „dőlt be". A harcoló, forradalmi hadsereg nem értette és nem érthette, hogy miért. A Kormányzótanács hibája a csapatok öntudatára mért csapást. És mert a forradalmi hadseregnek más fegyelme van, mint egy, a kapitalisták kényszere alatt harcoló seregnek, ezek a csapattestek, amelyeket a Felvidékről visszavontunk, többé nem voltak harcképesek. Ez - nevezzük Eperjesnek - más volt, mint az orosz forradalom történetéből ismert Breszt-Litovszk. Más volt ez, mikor egy győzelmesen előrenyomuló forradalmi hadsereget visszavonnak, hogy Clemenceau-val a békéről tárgyaljunk, és más egy „perediská"-t, lélegzetvételt, kívánó szituáció, mikor a megtépett hadsorokat kell újra rendbeállítani. Eperjesnél formailag azt tettük, amit Breszt-Litovszknál az orosz forradalom. De az analógia helytelen volt. Már csak azért is, mert a magyar forradalom mögött már ott állt az orosz forradalom.

De ha már így történt, lettünk volna előkészítve a bukásra. Akkor a rendezett visszavonulás lehetséges lett volna. Nem a Dunántúl védelmére gondolok itt elsősorban, hanem az osztrák területre való átvonulásra, egy akció, mely tán a forradalomnak egy előbbi szakaszában az osztrák proletariátus mellénk állását váltotta volna ki. Mert ha rendületlenül áll is a tétel: „A proletariátus felszabadítása csak az illető ország proletariátusának műve lehet", ez nem jelenti, hogy országhatárok minden körülmények közt áthághatatlan akadályt képeznek. Míg egyfelől utópisták, másfelől meg nagyon is dogmatikusak voltunk.

Mindenesetre azt éreztük: nagyon is könnyen kaptuk a győzelmet, és nagyon is könnyen adtuk ki kezünkből. Majd másodszor jobban csináljuk, jobban, egész másképp...

Augusztus elsején Hajdu Pali közölte velem az utcán, hogy a Forradalmi Kormányzótanács lemondott, és a szociáldemokraták veszik át az uralmát. Ez úgy ért, mintha álomból riasztottak volna fel. De egyszerre nagyon kiment az álom a szememből. Villámszerűen elmúlt a politikai szendergésem. Azonnal, még abban a pillanatban tudtam: a szociáldemokrata uralom a fehérterror kezdetét jelenti.

Többet haza sem mentünk, s én aránylag nyugodtan aludtam azon az éjjel. Nem, mert a Peidl-kormány szép demokrata ígéreteiben bíztam, hanem, mert egy fürdőkádban feküdtem, mely felett egy csecsemő fehérneműje száradt.

Tíz évvel ez után a nap után megkezdtem ennek a könyvnek az írását. Mert úgy gondolom, elérkezett az ideje. Jönnek majd, akik kiegészítik ezt a történelmi riportot, mások regényt írnak, még mások történelmet...

„Die Philosophen haben die Welt verschieden i n t e r p r e t i e r t; es kommt aber darauf an, sie zu v e r ä n d e r n".[23]

---

[23] A filozófusok a világot csak különbözőképpen *magyarázták*, de a feladat az, hogy *megváltoztassuk*. Lásd *Marx-Engels*: Válogatott művek 2. kötet. Szikra, 1949. 401. old. *Szerk.*

MILYEN AZ IFJÚSÁG?

AHOGY NEGYVEN ÉV MÚLVA LÁTOM

Azt se tudom, dicsérjem-e, szidjam-e a fiatalembert, a negyven év előttit, akire emlékezni nehéz, akiért lelkesedni felesleges, de megérteni nem ártana. Ha másért nem, hogy kicsit jobban értsem a mai húszéveseket, és így kontrolláljam magamban a kopás okozta hibákat, melyekről motorom bizonyos zörejei adnak hírt szakértő fülemnek. Hát például, hogy tetszene neked, öregúr, ha szinte kivétel nélkül húsz-huszonöt évesek és alig harmincévesek volnának mindenütt az élen? Ők magyaráznák neked: mi a teendő, mi a jó, mi a gyengeséged, mik a hibáid. És tennék ezt nem kíméletesen, vagy ami még rosszabb: mosolygós képükről leolvashatnád, hogy vén hülyének tartanak, reménytelen esetnek, legfeljebb himpókos lábú igáslónak, melyet kegyetlenül adott kegyeletzabbal etetnek ugyan, de viszolyogva: hátha semmi haszna se lesz ebből a nagyban elképzelt nemzetgazdaságnak. Ugyebár nem tetszene? Ugyebár objektíve helytelennek tartanád? De hát negyven év előtt te így néztél az öregekre.

Öregekre? Emlékezz csak kissé pontosabban! A negyvenéves már öregnek számított, az ötvenéves aggastyánnak, hatvanon felüli embert szinte nem is ismertél; egy hetvenéves egyetemi tanár csak mint múmia szerepelt elképzelésedben. Az efféle öregember hivatása szerinted legfeljebb nagyapaság, dédapaság lehetett; azt, hogy ilyen korban valaki egész jó éjjeliőr lehet, még nem tudtad.

Bizony, bizony! Mindig az az öregember, aki tíz évvel idősebb nálunknál, 1919-ben harminchárom év volt ez a legfelső korhatár. Kun Béla volt harminchárom éves; őt tekintettük a még teljes erejű, de már mérhetetlen tapasztalatokkal gazdagodott férfinak, akit ezért - és a vezérnek kijáró megbecsülésből - neveztünk „az öreg”-nek.

Mindenki, aki idősebb volt harminchárom esztendősnél, már alig számított. Pedig igazában öreg (bár jóval fiatalabbak, mint én ma), csak Nyisztor György volt és Bokányi Dezső. Valójában csak most értem, hogy mily csoda erő, milyen hit, mennyi szellemi frisseség gazdagjai voltak, mivel oly nagyszerűen hozzánk fiatalodtak.

Hej, de rossz volna az idők országútján állni, mint valami törött karú gipsz szent, Nepomuki János, „Öreg tizenkilences, könyörögj érettünk” aláírással. Ezért hát nézzük: milyenek voltunk, és legyen ez okulás nekünk és azoknak, akik majd negyven év múlva lesznek öreg „ötvenkilencesek”...

Volt a fiatalos merészségben valami - a tapasztalatlanságból is magyarázható - biztonság. Biztosan jártunk szakadékok szélén, mert nem tudtuk és nem hittük, hogy lezuhanhatunk. Akinek úgy tetszik, nevezheti ezt tudatlanságnak is. Csak sötétben való tapogatózásnak nevezni nem lehet. Mert igen nagy világosság mutatta előttünk az utat. A kor lelki alkatának bonyolult magyarázata nem felesleges, azonban itt elég a perdöntő bizonyíték: törvényeink és rendeleteink biztos kézzel, remegés nélkül megírt szövege, melyek világosságból kristályosult testébe évezredes prókátori furfang horga se bírt volna belekapaszkodni. Ez volt az az idő, mikor minden ember megértett minden törvényt, és tudta, mit tart a nép hatalma jogosnak vagy jogtalannak.

És gyorsaság, és „kis” dolgok kicsiségének forradalmi tagadása! Este a margitszigeti Nagyszállóban, a főnök megvert egy kis borfiút, ami még aznap éjjel tudomására jutott az ifjúmunkások központi bizottságának. Mert ott minden időben a helyén volt az, akinek a helyén

kellett lenni. Másnap kijöttek a helyszínre, lefolytatták és befejezték a vizsgálatot. Harmadnapra már bírósági ítélet is volt. Pénzbüntetést szabtak ki a főnökre és három- (vagy öt-, vagy nyolc- - pontosan nem emlékszem) napi börtönt. A börtönbüntetést feltételesen, arra az esetre, ha újabb törvénysértést követ el... És az ítélet nem volt „nem jogerős", hanem jogos volt, erős és jogerős.

Megvetettük azokat, akik a bölcsesség ürügyével így érveltek:

- Hiszen szép, szép, amit akartok. De száz évig kell nevelni, tanítani, mire „ideáljaitok" megvalósulhatnak.

Nem voltunk nagytudású szociológusok. De annyit azért tudtunk, hogy előbb az anyagi és politikai feltételeket kell megvalósítanunk, és csak ennek utána, azaz ezzel együtt, kezdődhetik a tanítás. Ez ma, ugyebár, egyszeregy. Negyven év előtt erről még vitatkozni kellett.

Igaz, hogy mi meg mindent napok, hetek, hónapok, de legfeljebb évek alatt tartottunk elérhetőnek. Azt hittük - annak ellenére, amit mint mondtam, tudtunk, hogy a helyes törvény kihirdetése azonos a biztos fundamentum megépítésével... Hát negyven esztendő már eltelt azóta, további tíz esztendő nem lesz elegendő, hogy minden úgy legyen, ahogy lenni kellene, de mindmáig is vallom, hogy nem azoknak a bizonyos „higgadt bölcsek"-nek volt igazuk, hanem a mi fiatalos hevünknek. Nekünk, akik nem unokáinknak, hanem magunknak, fiatalságunk teljében, rögtön akartuk - „az egészet".

Ismertem az óvatosok fajtáját, a „birtokon belüliek" ráérő érvelését és a fogfájósak logikáját. Egyik legrégibb, talán tizenhat-tizenhét éves korombeli naplófeljegyzésem így szólt: „Akinek rossz a foga, hallani se bírja, ha más a cukrot ropogtatja."

A néném férje, a Tóni bácsi, sziszegett, és bedugta a fülét, mikor én egy nagy kékesfehér süvegcukor darabját egyszerűen átharaptam. Tóni bácsinak műfogai voltak. Az ő fürdőszobájukban láttam először fogakat vizespohárban. Jókor jött tapasztalatot és értelmét jegyeztem fel jókor. És szerencsém, hogy nem felejtettem el máig se, amikor már éjjelente én is pohárban őrzöm harapó-eszközeimet.

Hát nehéz dolog, kérem szépen, ezekkel a fiatalokkal, nagyon nehéz. És valószínűleg ma is olyanok, mint én voltam akkoriban, nagyon rosszul viseltem el, ha valaki jóakaratúan megvállveregetett.

1914-ben, surbankó legénykék, önként akartunk a frontra, a háborúba menni. Mert nem volt nekünk itt Magyarországon se Jaurès-ünk, se Liebknechtünk, akik a világosság első fényeit gyújtották, és főképp nem volt Leninünk. Még a hírük is csak eltorzítva ért el Magyarországra, sokkal később és csak kevesekhez.

Miből tanultunk, és miért tanultunk oly gyorsan? Abból, amit láttunk és mindinkább megértettünk. Abból, hogy a gazdagok, a protekciósok felmentetik magukat a „hősiesség" alól, és otthon lebzselnek, akárcsak az aktív, a hivatásos tisztek zöme. A bakák halnak, a törzstisztek élnek, a generálisok (ha az agyalágyulást és aggkori gyengeséget nem számítjuk) halhatatlanok... A katonaasszonyokat meggyalázzák a falusi jegyzők, a katonaanyákat becsapják; a népet kisemmizik.

Mi, a városba került fiatalok, rájövünk először arra, hogy nem igaz, aztán arra, hogy az ellenkezője igaz annak, amit az újságok írnak. Tehát ha Angliát „perfid Albionnak" nevezik a lapok és Franciaországot elzüllött, degenerált országnak, ettől a csalódott fiatalság jó része anglomán lett és frankofil - egészen az ostoba túlzásig.

A faluban ez a folyamat másként ment végbe. A falu a háború elején se vesztette el józanságát, önkénteseket nem adott a háborúnak. A faluban az orosz hadifoglyok embervolta volt minden nyálfröcskölő, soviniszta agitációnak legjobb és mindennél konkrétabb ellenszere.

A hazugság hazugságvoltának ez a felismerése volt az igazsághoz való eljutás dialektikus útja. Hol voltunk már, a háború második évében attól a nótától, hogy „Megállj, megállj, kutya Szerbia", mellyel 14-ben a világháború kezdődött. 14-ben már a szociáldemokrata Marseillaise is kevés volt, és a „Fel, fel, ti rabjai a földnek" kezdte biztatni az erősödő akaratot, 19-ben aztán, már nemcsak magabiztató felszólítás volt ez a dal, hanem vérrel megpecsételt valóság. Hisz itt harcoltak velünk oroszok, osztrákok, más népek fiai; Rothziegel, a bécsi munkásifjak parancsnoka, magyar földet áztatott vérével. A proletár internacionalizmus jelenvalósága hatotta át százezrek tudatát, azokét is, akik ezt nem tudták volna szavakban megfogalmazni. Elég volt azt tudnunk, hogy a bajor tanácsköztársaság és Spartakusz Berlinben a mi küzdő testvérünk, és a bolseviki Oroszország örök szövetségesünk.

Megtanultuk, amit apáink elmulasztottak tanítani.

Nem keveset adunk, mikor 1917, a nagy szocialista forradalom és Magyarország 1919-ének tradícióit és nagy tanulságait adjuk át a mai fiatalságnak, mondván: innen jöttünk, míg elértünk a mai napig. Sokkal többet adunk át, mint amennyit mi apáinktól kaptunk. De ha számot vetünk apáinkkal, számadásra kötelezzük magunkat az ifjúság előtt, és bizony nem könnyű a dolgunk. Minekünk kellett volna erősebbnek lenni és bátrabbnak, akkor (ki meri azt állítani, hogy ez nem volt lehetséges) még idejében meg tudtunk volna birkózni a fasizmussal, még mielőtt kitört a második szörnyű háború, melybe a világ majdnem belepusztult. Mennyi vérbe, mennyi áldozatba került, hogy a mi generációnk se tette meg egész emberi kötelességét: mindent. És így ha az első világháborúért „okolhatjuk" apáinkat, a másodikért csak magunkat „okolhatjuk". De a harmadikért se fiatalnak, se öregnek, semmi élőnek nem adatik bocsánat.

Itt az a gigászi feladat, amellyel a mai ifjúságnak megbirkózni rendeltetett. Feladat, melyre a mi erőnk kevés volt. És nekik kell tető alá hozni a szocializmus nagy világátfogó épületét és megérteni a világ szépségét és az élet értelmét. Csak egy félelmet nem ismerő, egészséges, egyenes lelkű nemzedék képes ezt a feladatot elvégezni - hagytunk rátok elég munkát, ifjaink.

Jó tulajdonsága az ifjúságnak, hogy gyorsan határoz és cselekszik. De ez nemcsak lelkiismeretes fiatalok tulajdonsága, lelkiismeretlen vének is képesek erre, hisz éppen ők gyakran a nagyon „erélyes"-ek. A fiatalokra valami más és jó a jellemzőbb. Az, hogy nem szeretik az ingadozó nyelvű mérleget és az ingadozó nyelvű nyelvet; s az „egyrészt", mely átbillen a „másrészt"-be, a „nohá"-t és „ámbár"-t, ami látszatra felette bölcs dolog, de sok rohasztó megalkuvás tenyészágya. Jönni kell, látni, győzni. Idejében jönni, élesen látni, teljesen győzni. Mindig ez volt és marad az ifjúság feladata.

Hinni kell és tenni! *A cselekvésért való felelősséggel szemben ott áll a nemcselekvésért való felelősség.* Ezt Karl Liebknecht mondta és még soha, senkinek nem volt több joga így beszélni. Mert így tudott meghalni is. Ezt a liebknechti értelemben vett felelősségérzést tartom ma is a szabad, optimista, humánus erkölcsiség fontos alaptörvényének.

Balzac egyik regényében leír egy talizmánt, melynek az a tulajdonsága, hogy a beteljesült kívánságok arányában zsugorodik, és a talizmánnal arányosan sorvad a sorsát előre tudó ember élete. Az új ember kívánságaitól a talizmán növekszik, és életünk végével se sorvad el az élet. Mert minden, amit tettünk, végeérhetetlen eseménysorozat folytatása - és egyben elindítója. Szabad akaratunk a dolgok folyásánál áll, és dialektikus erejével a rosszat is jóra

tudja fordítani. Ma az atomerő feltárásának folyamához érkeztünk. De az atomerő nem jó és nem rossz. Jó vagy rossz aszerint lesz, amerre az emberi akarat irányítja.

Ifjúi hevünkben sokszor úgy éreztük, hogy túl lassan forog a történelem kereke. De ez inkább szemfényvesztő látszat. A kerék oly gyorsan forog, hogy nem látjuk a küllőket. Máskor meg úgy tűnik: egy nap leforgása alatt rengeteg történt - de egy egész év alatt alig több a semminél. Aztán elmúlik egy évtized, és egyszerre arra eszmélünk, hogy megérteni is nehéz, annyi minden megváltozott. Ifjúi hév és öreges értetlenség ne zavarhassa a tisztánlátó értelmet. Minden kincstári és szabványoptimizmus nélkül is bízni lehet a mai ifjúságban, mely akarva, nem akarva, türelmetlenségében is, a tanítványunk.

„Minden, ami van: ésszerű" - ez egy nagy filozófiai rendszer alapja. A minden korok ifjúsága ehhez hozzáteszi: ami megvan, az már nemcsak, *van*, hanem egyben már a *volt* is s így, léte pillanatától fogva mindinkább kezdi elveszíteni ésszerűségét. Semmi se ésszerű, ami már megkövesült láva: a világ forró, forrongó ősanyaga az ésszerűtől az ésszerűbb felé hömpölyög. A mi materialista-dialektikus világnézetünk és a fiatalság ösztönszerű továbbakarása egymásra talál, és szintézisbe tudjuk foglalni az ifjak és öregek közti - örökösnek képzelt - ellentétet.

KERESEM KÍNA KÖZEPÉT

ÚTINAPLÓ

FELHŐK FÖLÖTT

IL/118-on Ferihegy-Seremetovó, azaz Budapest-Moszkva. Az első, a legrövidebb ugrás, az első lélegzetvétel az indulástól a célig. Csak nekem furcsa, akit egy emberöltő választ el a pillanattól, mikor először láttam repülőgépet, a pillanatig, mikor először voltam utasa egy gépnek. Én még Blériot-ért lelkesültem a mátyásföldi mezőn, de mindössze egy éve, hogy néha repülőgépen utazgatok...

Talán ezért furcsa ez a kisfiú itt a gépben. Még egyszer se nézett fel könyvéből. Mi az az érdekesebb, ami jobban leköti, mint a jelen? Mit olvas? „Űrhajóval a Marsra" vagy: „A branyiszkói szoros hősei 1848-ban?"

Két asszony meg szorgalmasan horgol. Mi készül? Csipkealátét porcelántörpéhez a neobarokk vitrinbe? Vagy gallér a kisestélyihez?

Egy fiatal férfi ismerősöket üdvözöl, akik leereszkedőn megismerik. Együtt kezdtek, úgy tíztizenkét év előtt, de amazok feljebb jutottak rangban. Az üdvözlő most megmutatja: „Én is itt vagyok, itt fenn - a versenynek még lesz folytatása." Valami ilyesféle...

Kínai gyártmányú, javított minőségű, Parker rendszerű toll a kezemben.

Mikor írni tanultam, acéltollat mártogattunk a tintába. De falusi iskolamesterünk lúdtollat hegyezni is megtanított bennünket. Merthogy mit lehessen tudni - de lúd és toll az mindig lesz...

Töltőtollal írni manapság már elavult technika. A mai író írógéppel ír és autót vezet. Én azonban átugrom a fejlődésnek ezt a fokát, nekem repülőgép a közlekedési eszköz, és magnetofon lesz a munkatársam. Úgy vagyok, mint az evenkek és nyenyencek. A halzsírmécses után nem petróleumlámpa, hanem rögtön villany; gőzmozdonyt sose láttak, de repülőgépen már utaztak.

Nékem magnetofon lesz hű, megbízható, pontos titkárom, ahogy az öreg Goethe titkára a hű Eckermann volt.

Bizonyos számú forintok ellenében mindenkinek lehet már Eckermannja - ami korántsem jelenti, hogy napjainkban a Goethék száma olyan arányban szaporodik, mint a gépi Eckermannok, a magnetofonok száma.

Seremetovo, ahová már megérkeztünk, Moszkva új repülőtere. A harmadik? Az ötödik? Nagyon modern, de hallom, épül már a még modernebb. Az óriási repülőtér szélén nyírfaerdő. A sudár törzsek között a későn nyugvó nap sugarai tiszta fénnyel világítanak át.

Gyors utazás, hosszadalmas várakozás. A váróterem, kivált ha átszállóhely, a fájdalomig fokozódó sűrű unalom tartálya, szinte temploma; újabb start előtti idegrontó térdeplés.

Csak a nyírfák, az orosz föld idelátszó nyírfái szépek. Részvétlenek. Nem vesznek részt a repülőtér életében, és nem néznek részvéttel az érkezők és indulók felé. Lehet, hogy már holnap bővítik a repülőteret, és fejsze éri tövüket. Mégis ők a nyírfák, földbegyökerezőn örökkévalók. A levegő, melyben mi csak utazunk - őket élteti.

TU/114. Beszállás. A stewardess műanyag-zsákocskákat oszt szét a töltőtollak számára. Mert olyan magasságban fogunk repülni, ahol a töltőtollból kifolyik a tinta. Viszont az ember, az kibírja a magasságot. Előkerül a ceruza.

Légi cethal gyomrában vagyunk. Kondicionált levegőt szívunk. Plusz húsz fok a hőmérséklet. Körülöttünk, mikor felérünk a kellő magasságba, mínusz negyvenöt. Mindezt világító-táblácska közli az utassal.

Fények, fények, fények. Száguld a gép, de még mindig látszanak az óriásvárosok fényei. Aztán felhők tömkelege közé kerülünk, átsiklunk rajtuk, majd a felhők fölé, tízezer méter magasba, és íme: napkelte.

Napkelte, mert keletre szökünk az éjszakából, nyolcszázötven kilométer sebességgel. Számunkra ez az éjszaka szinte semeddig se tartott.

A felkelő nap, mintha alulról világítana, a felhők is alattunk vannak. Fehérek és szürkéskékek, mint a hótorlaszok.

Valami mélykéket is látunk, tengerszínűt, tele zúzmarás jéggel... mintha jéghegyek úsznának délre. Már lefelé ereszkedünk.

Lefelé. Ezt jelzik a gép falán felvilágoló tábla számjegyei. Ezt jelzi a fülünkben a furcsa pattogás. Azért az ember is megérzi a légnyomás változását.

Lefelé. A fényes nap eltűnik, felhőrétegben siklunk. A gép lassít. Lassít és ez ijesztő.

Ijesztő, de azért figyelek. A nap sápadt korong, a felhő fekete fal... Most végeláthatatlan hómezők: síkság és tószerű kékség. Tudom: felhők. És mikor újra világít a nap, olyanok, mint fenn északon, a Taimir-félszigeten márciusban. A napfény is úgy hideg és úgy új, mint hosszú sötétség után.

Megszűnt a gép zúgása? Én lettem süket! A jelzőtáblán piros figyelmeztetés: „Biztosító szíjat felcsatolni.” „Dohányozni tilos!”

- Omszk - mondja a stewardess.

Az órámra nézek. Közel három órája repülünk.

Újabb kis felhőkön megyünk át, azt mondanám „helyi jelentőségű felhőkön”. Aztán lenn, mezők és erdők. Hajnali zöld. Fénylő vizek. Város. Ahogyan magas hegyről látszik egy város. A gép zúgását nem hallom. A fülem belseje, a koponyám legmélye ropog. Süketen megyek le a géphez tolt lépcsőn.

Budapest-Moszkva két és fél óra, Moszkva-Omszk három. Átszállás - és tovább. De mikor hallani kezdek, hallom: „Az irkutczki repülőtér nem fogad.” Most aztán még kiadósabb és idegesítőbb várás, mint Seremetovóban.

A váróterem tömve. Leszerelt katonák, mérnökök, kolhoztagok.

Az egyik váróteremben ágyak, sűrűn egymás mellett. Összecsukható vaságyak. Az ágynemű hófehér. Hely itt nincs.

Egy kedves lány, elragadóan nőies a repülők sötétkék, férfias szabású egyenruhájában, egy szállodába kalauzol bennünket.

Reggelizünk. Vagy ebédelünk? Nappal van, de azért szívesen alszunk a szállodai szobában, türelmetlenségtől álmosan, hosszú várakozásra elszántan.

Jól alszom. És ekkor felköltenek. Tizenkét órát álltunk Omszkban, de még nappal van.

Újra TU/114. Omszk-Irkutczk, ami újabb három óra. Néha a felhők alatt látszik a tajga. És folyók. A régi ismerőst vélem felismerni, a Jenyiszejt. Még innen a magasról is megdöbbentően nagy. Komorságában vonzó. Hiszen szeretem...

Jenyiszej, vagy tán nem is ő volt - ez a nagy folyó -, hanem egy ismeretlen, akit ismerősnek vélek. Aki akármilyen is, de nem először látott, és az ég is ismerős felettem.

Akárhogy siet is a gép - most napnyugtába jutottunk. Narancsvörös peremű szürke felhők - alattunk.

Irkutczk - és újra: a váróterem. Az éjjelt itt fogjuk tölteni. A „szokott" várakozás, melyet megszokni nem lehet. Az irkutczki repülőtéren azonban, úgy látszik, szokásos. Itt intézményszerűen berendezkedtek rá. Erre vall a nagy és komfortábilis szálloda. Hideg-meleg víz, fürdőszoba, minden, minden, ami kell - és nem kívánt.

Nem kívánt. Pedig aztán mégis jó, hogy csak reggel indulunk tovább. Míg a TU/114 feljut a felhők fölé, látni lehet a Bajkált. Kék kék kék a „Szép híres tenger, megszentelt Bajkál..." A dal, melyet sose felejtek el. Nehéz, rekedt basszus énekli... az emlékezés. Mélyre nyúló öblök, erdő borította hegyek éles gerince... Már el is tűnt. Múlt és távol itt egy; a tejszínű felhők, mint a feledés. És mint az anyatej. Aztán napfénybe érünk, az örök jelenbe...

Az ember megnézi az óráját. Bár nem emlékszik pontosan, hogy pesti időt mutat-e, moszkvait vagy omszkit. Reggel van, ez bizonyos. A nap baloldalt. Következésképpen útirányunk: dél.

Magasság: tizenegyezer. De itt lelátunk a földre. Alig-alig egy felhő. Sárgásbarna sivárság. Homokdombok, dűnék - a Góbi-sivatag. Vasútvonal keskeny csíkja. Egy vonat, őrház. Pusztaság. Néhol ritkás felhő, fekete árnyfoltja a barna homokon. Út. Valamikor teát szállító tevekaravánok jártak erre. Most teherautó ablaküvege csillan fel hozzánk.

Még a TU/114-en is hosszú ez az út a sivatag felett... De végre; zöldes legelőfélék látszanak. Aztán már gyorsan friss vetéstáblák fölé jutunk. Kanyargó utacskák. Itt emberek élnek.

Milyen szép: emberek élnek.

Nem kellene itt leszállni? Megállni, itt maradni? Hátha itt lakik a boldogság, az irdatlan pusztaság határán?

De ó! A szőke stewardess már savanyúcukrot osztogat, és tudom, ez azt jelenti: nemsokára lebocsátkozunk a földre. Vattát is kapunk fülfájás ellen...

Hegyek fölé értünk. Éles fogú, fűrészfogú hegyeken fel és le kúszik a Nagy Fal, a sokat emlegetett, a megcsodált, a szimbolikus. Átrepülünk felette.

Pekingi repülőtér. A gép leszáll, befut. Egyenruhás tiszt jön fel hozzánk. Rendőr? Vámhivatalnok? Dehogy! Orvos. Az oltási bizonyítványt kell felmutatni, a sárga kiskönyvet, mely bizonyítja, hogy himlő és kolera ellen beoltottak bennünket.

És kiszállhatunk. A kondicionált levegőjű TU/114 kijáratánál megcsap bennünket a forróság. A gép forrósodott így át?

Mikor kiszállunk, s már a lépcsőn megyünk lefelé, akkor értem csak: a júliusi Peking fogad negyvenfokos hőséggel, szürkepárás éggel.

De itt nem váróterembe jutottam. Megérkeztem. És ez valami egészen más! Nem unalmas, mert ide akartam megérkezni.

És a terem, mely fogad, a maga kínai nyelvén beszél, ám nagyon érthetően. Nagyszerű, korszerűségében pompás épület, „célgép” a szó közvetlen értelmében is, melyet óriási, vörösre lakkozott oszlopok tartanak - vörös lakk: a kínai építészet hagyományos színe és anyaga.

LEVÉL SANGHAJBÓL

A boríték:

Túlvilág - Café Central

Kedves Főúr! Kérem, adja át ezt a levelet Kisch szerkesztő úrnak, hisz utazásából megérkezve biztos még aznap benéz magukhoz.

L. J.

A levél:

Kedves Egon! Felteszem, hogy nálatok odaát is javultak a közlekedési viszonyok, az angyalszárnyak elavultak, a mennyei postaigazgatóság se alszik, és - ha nem vagy valami nagy riportúton - nemsokára megkapod ezt a levelet. Abban, hogy benézel a kávéházba, egy pillanatig se kételkedem. De nem tudom, hogy ott nálatok elérték-e - azt kétlem, hogy túlhaladták volna - a mi kis százszemélyes lökhajtásosainkat...

No jó. Erről úgyis te csinálod majd ott az első riportot, drága öregem, „Rasender Reporter", ifjúságom példaképe.

Amit közölni akarok, a következő:

1. 1933-ban megjelent könyved: *China Geheim* adatai egytől egyig elavultak; ellenben

2. Kitűnő könyved ma már pótolhatatlan forrásmunka azok számára, akik Kína egy már régmúltnak tűnő és eltűnő periódusát kívánják tanulmányozni. Értéke ugyanaz és a múlttól való távolsága majdnem akkora, mint Goncsarovnak 1853-ban Sanghajról írt útilevele, melyet a *Pallada Fregatt*ban olvashatunk.

3. Legfantasztikusabbnak látszó reményeid és vágyaid teljesültek - és mindaz, ami aljas, gonosz, imperialista elnyomó és prostituált volt Sanghajban, eltűnt, elvitte az áradat.

Eléggé ismerlek, tudom, hogy adataid elavulása akkor is hidegen hagyna, ha még élnél, és tudom, hogy reményeid teljesülése még halottaidban is - hogy is mondjam - felélesztik lelkedet. Lehet, hogy tifelétek ezt nem így mondják. Bocsásd meg, amit megbocsátani életedben soha senkinek nem tudtál, a pontatlan fogalmazást. És most már rátérek a tárgyra.

Előbb azonban még megnézem a lexikont. Mégpedig jobb híján, az 1957-ben Leipzigben megjelent kétkötetes kis Encyklopédiát - mely helyesen állapítja meg: *Sanghaj* a Vuszung folyó partján fekszik, huszonhat kilométerre a Jangce folyótól és hetven kilométerre a Jangce torkolatától. Lakosainak számát 1953-ra 6,2 milliónak adja meg. Nos, ez így is volt. Ma már 7 millió.

A lexikon következő címszava: *„Sanghajozni."* Jelentése: „Leitatott matrózokat hiányos legénységű hajókra hurcolni, különösen »halálhajókra«, és ott szolgálatra kényszeríteni. Főképp Sanghajban gyakorolt fogás."

Nem kétlem, hogy ma is gyakorolt fogás a sanghajolás, nem kétlem, hogy különösen „Halálhajók"-ra - azaz, értéküket meghaladó összegre biztosított és egy tájfun halálos ütésének szánt hajókra - ma is így cipelik a legénységet. Csakhogy sanghajolás, ha előfordul is a világ különböző kikötőiben, de Sanghajban sanghajolás már nincs. Mert a nemzetközi matrózklubban - melyről még kell majd pár szót szólni - a kínai elvtársak vigyáznak, a külföldi, esetleg kelleténél kissé erősebben „bepiált" matrózokra...

A lexikon következő címszava: *Sánkér*, a nemi betegségből származó fekély, melynek, mint ott olvashatjuk van „lágy” és „kemény” válfaja. Ez sincs Sanghajban. Pontosabban, se kapni, se továbbadni nem lehet. Mert nincs prostitúció. Ilyen szempontból sok matróznak elég unalmas lehet Sanghajban a Vuszung folyón horgonyt vetni. Nőt Sanghajban pénzért nem kapni, sőt szabályosan megnősülni is aligha lehet átutazó idegeneknek.

Az utazó még megérkezni is másképpen érkezik manapság Sanghajban, mint azelőtt. Az „azelőtt” pontosan a XX. század közepéig számítandó. Nem a tenger felől jut a Jangce és a Vuszung folyón át Sanghajba, mely az 1842-ben adott koncesszió idejétől fogva 1949 tavaszáig az ellenséges imperialista erők betörésének egyik legfontosabb kapuja volt. Ma az utazó, aki a kínai nép jóváhagyásával a népi Kína államának tudatával és beleegyezésével jön Kínába, rendszerint a szárazföld felől közelíti meg Sanghajt. Repülőgépen. Vagy vasúton a Peking-Nanking-Sanghaj vasútvonalon. Én persze, mert valamit látni is akartam, vasúton jöttem. Csakhogy ez nem kétnapi út, mint te írtad, hanem egynapi, és még sohase ültem olyan kevéssé rázkódó (ez is a jó aláépítmény), olyan jól ruganyozott vasúti kocsiban, mint a Peking-Sanghaj-i gyorsvonaton. És minden fülke kisasztalán, az ablak előtt, egy cserép virág. Ez a cserép virág - ez a régi Kína is és az új Kína is, egyben.

Nankingtól fogva a Jangce völgyében visz a vonat, annak a folyónak a völgyében, melynek birtoklása oly értékes volt, hogy az imperialisták állkapcsa nem tudott szétnyílni, mikor értelmük talán már azt tanácsolta: ereszd el azt a zsákmányt. Így történt, hogy jó néhány fogukat otthagyták Kínában. Így történt aztán, hogy a műfogsor - Csang-Kai-sek Tajvanban - akárhogy is mesterkedjen az amerikai dentistery, jóformán bele se tud harapni Kínába. Ez a szerencséjük. Persze, ők nem akarják tudni és képtelenek megérteni, hogy ez a szerencséjük. Csak ha már eljátszották a szerencsét, akkor értik ezt majd meg - szóval későn...

A Jangce völgyében ma is mindenféle Kínát látunk. Azt is, amelyet még te is láttál. A rizsföldek öntözésének következő módjait figyeltem meg.

1. ember bambuszrúdra akasztott vödörrel meri a vizet;

2. taposómalom. Rendszerint öt ember testsúlyával emeli fel kerékre szerelt apró edényekben a magasabb szintű csatornába a folyó vagy főcsatorna vizét;

3. bivaly jár körbe-körbe, és egy olyan szerkezetet hoz mozgásba, amellyel a bolgárkertészek öntözték valaha paprikájukat, paradicsomukat;

4. szélmalomszerű vitorlákkal hajtott vízmerítő, azaz hogy filléres papírforgókhoz hasonlítanak, csak nagyok, barnás és fehér vászonból vannak;

5. bárkára szerelt szivattyúk motorja,

6. gátak és víztárolók nagyarányú modern rendszere. Ezek végzik az öntözést, Kína ősi és legmodernebb mezőgazdasági műveletét.

Ez a hatféle öntözés együtt él, egymást egészíti ki, egymást segíti. Ezt, a régi, új és legújabb módszerek együttesét a népi Kínában „mindkét lábon állás”-nak nevezik. Így nevezik ezt a földművelésben: és az apró „népi kohók” és legmodernebb vasművek egy időben való keletkezésének titoktalan titka is ez. Mellesleg a népi kohók egy része főképp csak az iparilag fejletlen, de vasérctelepek közelében levő vidéken maradt meg, másik része már közép és nagykohóvá alakult, s ugyanakkor nagyon sok gazdaságilag szükségtelen, drágán termelő, sok munkaerőt lekötő kiskohó már beszüntette működését. Megcsinálták a lapátnak, ásónak való és a kordék abroncsára kellő vasat; a többit és továbbit már más üzemek végzik.

Nos, legalább hatféle vízgazdasági eljárás működik együtt - ennyifélét láttam. Most, júliusban, látni zöldellő rizsvetést, rizspalánta ültetést és aratást is. A Jangce völgyében évente kétszer aratnak.

Errefelé az idén nagyszerű termés lesz. Amiből a régi - azaz tíz év előtti időben - a parasztnak itt csak annyi haszna volna, hogy nem hal éhen. De annál több haszna volna a spekulánsnak, mivel fenn északon bizony szárazság van, és milliókat fenyegetne éhhalál. Nos: nem lesz hasznuk a spekulánsoknak, és ami ennél fontosabb, aminél fontosabbat ott fenn az égben sem hallhatnál - ebben az országban, a népi Kínában, még szárazságos, nehéz években sincs többé éhhalál. Sehol és soha!

Neked, aki közel harminc év előtt jártál Kínában, ennyiből is világos, hogy mit végzett az új népi Kína államhatalma. Ha csak annyit tett volna - de ennél sokkal többet tett -, akkor is megdönthetetlen hatalom lenne. Mert ha a jó termésű országrészek nem bírják ellátni a szárazságtól sújtottakat, akkor külföldön, valutáért, ezüstért-aranyért vásárol gabonát, de nem engedi, hogy éhen haljon a nép - ami pedig azelőtt a „természetes folyamat" volt Kínában - és gyarmati, félgyarmati országokban még ma is az...

Folyók. Csatornák. Csatornák, csatornák. Félarasz szélesek a barázdákban, és rizsföldet elöntők. És olyanok, hogy vitorlás dzsunkák úsznak a rizsföldek között. A messziről látszó vitorlák mintha magán a földön siklanának. Víziutak épülnek, vasúti kitérők, hidak, vasútvonalak. Egyik helyen látom: egy kerek kő szélébe - (a kő mint egy kisebbfajta malomkő) tíz lyukba kötél van erősítve. Tíz ember a kötél segítségével emeli a követ, és nagy erővel csapja az újonnan hordott töltésre. Vasúti kitérő alapzatát döngölik. Egy másik állomáson ugyanezt a munkát modern lánctalpas traktor és úthenger végzi. Éjjel primitív kokszégetők százai festik pirosra az eget. A kiskohókról már szóltam. Most nagykohók jönnek, majd roppant cementgyár. Európában is legmodernebbnek számítanának.

A víztárolóknál kacsafarmok, a csatornákban halászat. Vannak halastavak is - ez természetes velejárója az öntözéses gazdálkodásnak.

Így közeledik manapság az ember a hétmilliós Sanghajhoz és - július lévén és Nankingból jövet, ahol éjjel 36 fokot mutat a hőmérő, és a ventillátor nem segít - nem csoda, ha irigyli a bivalyokat, akik az ebédszünetet egy kis lubickolásra is felhasználják. Csak kígyózó hátgerincük és szarvuk áll ki a vízből. Jól megtermett állatok és ha szárazak, palaszínűek.

Mindezt a kékruhás kínai paraszt keze élteti. A földeket, az állatokat, a gyáraival, peremkerületeivel már mutatkozó óriásvárost, melyhez közeledünk. A parasztról kellene beszélni, de egyelőre elhalasztom: már megérkeztünk Sanghajba.

A nagy pályaudvart szinte nem is látom, azaz olyasfélének vélem, mint egy moszkvai pályaudvart. Egyetlen vágya van az embernek, bivalyt irigylő vágy: valami cseppfolyós hideg elembe mártani izzadtságtól lucskos, ragadós testét. Amit nagyon hamar végre is hajthat: az autó gyorsan elviszi a kényelmes hotelbe, melyet úgy hívnak: „Béke-szálloda".

Egon, te ismered a Béke-szállodát... Ne vitatkozz!

Ismered, csakhogy akkor Cathay-Hotelnek hívták - és éppen tőled tudom, hogy a híres Sassoonok tulajdona volt. Azé a családé, melyről megírtad, hogy többek közt az övék volt minden sanghaji villamos, minden sanghaji omnibusz, a Nanking-Road [olyan mint Pesten a Rákóczi út, Bécsben a Mariahilferstrasse, Berlinben a (volt) Friedrichstrasse] nagyobbik része, az egész Szecsuan-Road a Soohov-csatornáig és a Bubbling-Well Road fele - ahol Sassoon úr, istenem, egy Rothschild lány férje - tündéri kéjlakot és parkot építtetett...

Egon! Mindezt már csak a te könyvedből lehet kihalászni. Rajtad kívül ezt csak néhány Sanghaj történetével foglakozó kínai tudja még. A Sassoonok eltűntek, a Cathay-Hotelből Béke-szálloda lett, és egy ijesztően nagy szobában élvezem a fürdő utáni felfrissülést. A szoba bal oldalán három ajtó. Az első, mely az előtérre nyílik, a szolga szobája. Ez üres. A második húsz öltözet ruhának való fogast és fiókokat, polcokat tartalmaz; az én két kis kofferem tartalma szinte elvész benne, mint porszem a sivatagban. A harmadik ajtó a fürdőszobába vezet. A fürdőszoba az jó, ha ízlésem szerint kicsit túl sok is benne a tükör.

Minden elegáns és szolidan épített. A pincérek udvariasak. Ez ugyebár, azelőtt is így volt. Csak a szemük nézése most valahogy más: jóakaratú és barátságos. Ez aligha lehetett így a te idődben. És borravalót manapság ne kínálj nekik, mert nemcsak hogy nem fogadják el, de komolyan megsértődnek. Hogy ez pedig nem így volt, az biztos. Úgy hallom, hogy a borravaló divatja Kínában teljesen eltűnt. Ezt csak elhiszem. De egyet becsületemre állíthatok: európaitól nem fogadnak el borravalót. A mai kínai nemzeti és emberi büszkesége igen érezhető, többek közt ebben is.

Drága Egon! Sok riporterbravúrod közül az egyik, ahogy a sanghaji színjáték szereposztását leírod:

Kényszervámok Kényszerkölcsönök Kényszerbehozatal	Anglia
Előbbiek éjjeliőrei Előbbiek testőrei	India Orosz fehérgárdisták
Korrupció Ópium-lebujok Kerítés. Prostitúció	Franciaország
Előbbiek őrei	Annam
Spiclik Előbbiek Kurvák személyzete	Orosz emigránsok
Háború és provokáció katonai végrehajtói	Japán
Gyermekmunka Standard Oil Tobacco Comp. Missziók és Colleg-ok útján való elnemzetietlenítés	Amerika
Telekspekuláció	Zsidók
Katonai tanácsadók Fegyverkereskedelem	Németország
Adósságbehajtók	Portugália
Hoi A-Lai (játék)	Baskok
Az idegenek bennszülött segítőtársai	Kuomintang

Ezt az áttekinthetőségében felülmúlhatatlan szereposztást most egyetlen nagy matematikai zárójelbe, egyetlen nagy társadalmi záróténybe foglalhatjuk, és hozzáírhatjuk: egyenlő nullával. Nincs! Sanghajban nincs. Máshol, az más. Máshol van, nagyon is van Standard Oil és van Tobacco Comp., és még más kompániák. Kuomintang is van még némi agyonütetlen, de csak Tajvanban, betegen. Az USA hajók szivattyúin át kap mesterséges táplálást, amerikai dentistek rakják a műfogakat szétvert állkapcsába.

Eltűntek a Sir Sassoonok, akik ópiumkereskedéssel megalapozott és telekspekulációkkal és egyebekkel megsokszorozott vagyonuk elismeréséért angol nemességet kaptak. Eltűntek maguk az angolok is, a franciák is. Annam és India hazament, és önálló lett. A portugáloknak és telekspekuláló zsidóknak híre se maradt.

Eltűntek - ez volt a legkevesebb -, amit te már 1933-ban „A forradalom által elsodort iszapnak" neveztél: a fehérgárdisták és a kínaias kiejtéssel „Poluszki gelsz"-nek nevezett prostituáltak, az orosz emigráció nőtagjai, létalapja és központja a nemibetegségeknek, akikre ezért sok matróz emlékezett - bár nem hálával, de élete végéig.

Hát persze, ezeknek az eltűnése egy cseppet se csodálatos. Az orosz fehérgárdista és burzsoá emigráció, már 1933-ban láttad, oszlásnak induló hulla volt. Az áruba bocsátott feleségektől és lányoktól, akiket ritkán nagyban, de gyakran kicsinyben, éjjelente többször árultak - persze nem származtak unokák. Sanghaj kloákái ezt a szennyes iszapot rég levitték a Jangce folyón.

Mindez természetes. De ami fontos, ami új, hogy *nincs utánpótlás*. A gésák az utolsó japánokkal együtt menekültek el Sanghajból, és Kína a prostitúciót éppúgy megszüntette, mint az emberkereskedés egyéb válfajait. Nincs például - ami volt -, hogy egy vállalkozó felvásárolta éhező parasztok gyermekeit -, akik aztán az ő hasznára dolgoztak a textilgyárban. Megszűnt a távolkeleti kikötők lebujainak kínai lányokkal való rendszeres ellátása.

Sanghajban sehol és semerre se látni prostituáltakhoz hasonló női lényt. „Likvidálták" a prostitúciót. A volt prostituáltakat falun telepítették le, átnevelik őket, dolgoznak.

Nem tudom, hogy van-e titkos prostitúció? Őszintén szólva, nem kutattam - én meghívott rokon voltam, akit a tiszta szobába vezettek - szégyelltem volna a szemétdomb körül szaglászni.

Elhiszem-e, amit mondanak, hogy megszűnt a prostitúció? Elhiszem! Mert ennél sokkal nehezebb kampányt is sikeresen elvégeztek itt! Képzeld el: ebben a júliusi forróságban, ebben a túlzsúfolt hétmilliós városban nem találsz legyet. Kiirtották.

Megdöbbentő, számunkra, európaiak számára felfoghatatlan, hogy milyen erőket tud a népi Kína egy kampány érdekében mozgósítani. Nincs légy. Nincs bolha és poloska. Nincs egér. Nincs patkány. Sajnos, veréb sincs. A verebeket is kiirtották - túlbuzgóságból -, és ez állítólag megzavarta a biológiai egyensúlyt. Nos, importálni fognak verebeket, viszont az utolsó legyekre - egyszer egy repülőgépen, egyszer egy vasútállomáson láttam - légycsapóval vadásznak hallatlan buzgalommal.

Megdöbbentő az erő, ahogy egy kampányt végrehajtanak. Jelenleg a köpködés elleni kampány folyik feliratok és köpőcsészék segítségével, és minden jel szerint - azaz hogy a köpködésnek semmi jelét se látod se középületekben, se az utcán - nagy sikerrel. Amit a népi kormány kíván a néptől, azt a nép végrehajtja. Mert szakadatlanul tapasztalja, hogy a népi hatalom sohase kíván tőle rosszat vagy esztelent. Amit százmillió rendőr nem tudna rákényszeríteni egy népre, azt a nép, jó tanácsra hallgatva, önként végrehajtja. Ez „csak" egy „kis" példa, melyet én nem tartok se „csak"-nak, se „kicsi"-nek. Ez a megdöbbentő erő nekünk, Kína barátainak, roppant biztatás, Kína ellenségei pedig jó volna, ha komoly figyelmeztetésnek tekintenék, mert

hasonlít a japánok kiveréséhez. És jó volna, ha a Kína területére bemerészkedőkhöz intézett már több mint száz komoly figyelmeztetést is úgy tekintenék, hogy a komoly figyelmeztetés nagyon komoly figyelmeztetés. Egy hatalmas nép magabiztos nyugalma ez, mellyel játszani veszélyes...

Matróz is voltál egyszer, „Leichmatróze", s egész életedben a matrózok iránti vonzalom volt a gyengéd. Nekem is. Alig van írásom, melyben matróz ne szerepelne. Én a Balatonnál születtem, te a Shakespeare által felfedezett Cseh-tenger partján. Sós vízzel először akkor találkoztunk, mikor kisfiú korunkban a torkunk fájt, és a mamánk sós vízzel gargalizáltatott bennünket. Nem tudom, hogyan kerül az ilyen ember lelkébe a tenger és a matrózélet iránti vonzalom. Tegyük fel, hogy az olvasmányai útján, szóval romantikája miatt. De ez csak a kiindulópont. Később nagyon jól megismertük a romantikátlan matrózéletet is és nagy kikötők életét...

1912-ben voltam először Hamburgban. Világháború előtti „nyugodt" békevilágban - vagyis mikor az egész világ már a nagy háborúra készülődött. De én csak tizenhat éves voltam, és élni készültem.

Jómódú, aranyórás, a hasán vastag aranyláncos, nagy kipödört bajuszú nagybácsimmal a vidéki ügyvéddel és a fiával, unokabátyámmal jártam Hamburgban, a Streit's Hotelben laktunk, az Alsterre néztek szobánk ablakai. Azért emlékszem erre ilyen pontosan, mert soha még ilyen elegáns helyen nem laktam, és soha még olyan pompás reggelit nem szolgáltak fel előttem, mint abban a hotelben. A vajgömböcskékből épült piramist a pincér rögtön újjal, szebbel váltotta fel, ha egy kicsit megbolygattuk a piramis szabályos formáját.

Előzőleg pedig Schwinemündében (ez most Swinoujšcie) láttuk a császárt, II. Vilmost, aki jachtján Korfuból érkezett meg. Mi kirándulóhajóról bámultuk a császárt, a jachtot, mindent. A kirándulóhajó erősen az oldalára feküdt, mert mindenki oda tódult, ahol látni lehetett a kacskakezű császárt, amint a tengerésztiszteket vállveregette. Joviálisan, de teljes erőből. Mert kacskakezű volt.

Nos, ilyen előzmények és körülmények közt mentünk a Streit's Hotelból Sankt-Pauliba. Ez a városrész a mulatók, lebujok, kocsmák egész városa. Egy mulató fölött nagy reklámtábla:

Szegedy Gollásch
Ungarischer Volkstänzer

Ide persze minket, magyarokat, nem lehetett becsalogatni - amit ma már sajnálok. A többi szórakozóhely se ígért többet, mint amit Pesten is megtalálhattunk a Ligetben. Egyre tovább mentünk, aranyláncos, bajuszos nagybácsim vezérlete alatt. Sankt-Pauli mélye felé. Míg egy jól megtermett rendőr meg nem állított bennünket:

- Tovább, uraim, ne menjenek. Mert arra - mutatta - nem felelek a testi épségükért.

Ez, kérem szépen, 1912-ben történt, II. Vilmos császár birodalmának legvirágzóbb idejében, a rendjéről híres Németországban, a világ egyik legnagyobb kikötővárosában. Mert éppen hogy kikötővárosban voltunk.

Itt Hamburgban láttam korán reggel egy matrózt, kinek biztosítótűkkel összekapcsolt londoni *Times* volt egész öltözéke, így tért vissza a hajójára - mert vagy nem figyelmeztette a rendőr, vagy nem hallgatott a rendőr figyelmeztetésére. Pedig Hamburg és Sankt-Pauli csak híres volt. A hírhedt, az Sanghaj volt - a matrózok elcipelése - sanghajing...

Nos, hagyjuk az emlékeket és a múltat. A sanghaji kikötőben a rakpartnál és bójákhoz kötve láttam néhány fekete angol kereskedőhajót, egy szép, hófehér, új jugoszlávot, egy rozsdamarta vén görögöt, mely valamikor talán zöld lehetett, néhány szovjet hajót, Sanghaj minden ország tengerjárói előtt nyitva van, kivéve a japánokat és amerikaiakat. Mellesleg épp ez időben jár egy japán halászati bizottság a kínai kikötőkben - talán már rövidesen változások várhatók.

Nos, a matróz, hosszú és fáradtságos útján Sanghajba érkezve éppen azt nem találja már itt, amiről valaha Sanghaj, az egész világon híres volt: - a lebujokat, bordélyokat, játékbarlangokat, ópiumtanyákat. Ha csak ezekre van kedve, akkor jobb, ha a hajója fedélzetén marad - bár cseppet sem gyönyörűség ez forró júliusban a bűzlő Vuszung folyón. No de ha az orra megszokta - mondjuk a tündéri Velence csatornáinak nyári bűzét - akkor ez is jobb, mint a be nem teljesülő remények.

Ellenben, ha egy kis italra van kedve, ezt a nemzetközi matrózklubban találhat. Egy nagyon elegáns, volt angol mulatóhely a mai matrózklub, ahol kiszolgálják a matrózokat - amíg nem tökrészegek. Vagyis addig a határig, míg a kormányzás nem mondja fel a szolgálatot, s a hajó - azaz a matróz - egy kis oldaltdőléssel, imbolygással csellengve még haza tud sodródni hajójára. Vagy pedig engedelmesen felmegy a harmadik vagy a negyedik emeleten levő szobába - mert fenn vendégszobák is vannak.

Ha verekedés kezdődik - ami egyre ritkábban fordul elő, közli velünk a klub kínai vezetője -, akkor józan kínaiak szétválasztják a harcolókat; csak a legritkább esetben kell rendőrséget hívni. Aki biliárdozni akar, a biliárdszobába megy, aki olvasni, az a könyvtárterembe. Egy angol úri klub bőrfotelei várják. Vannak egyszerűbb mulatságok is: hinta, céllövölde. A céltárgyakat megvilágító villanykörtét egyik oldalról deszka védi, úgy látszik, a villanykörtét eltalálni néha érdekesebb, mint a víz tetején ugráló tojást...

De fontosabb, hogy ebben a klubban jól felszerelt üzlet is van, melyben a nap és éjszaka minden órájában vásárolhat a matróz. Csecsebecséken, dísztárgyakon, gazdag faragású és egyszerű matrózládákon kívül használati tárgyak is kaphatók. Egyszerű munkaruhák és finom szövetek, nagyszerű selymek. Igen mérsékelt, igen előnyös áron.

„Na ja. Ez mind nagyon szép. De a matróznak nők is kellenek" - ismétli majd valaki.

Hát nőt nem kap. Ezt a szükségletét vagy kielégítette Japánban vagy Hongkongban, Manilában vagy Macaóban, vagy kénytelen várni, amíg visszakerül nőügyekben bőkezűbb helyekre.

Sanghajban nincs nő - ezt csak itt Európában nem tudják, de minden matróz, aki kínai vizeken jár, tudja már - tehát nem is olyan veszélyes és cseppet se meglepő.

Merevség? Nos, ezt a merevséget Kína nem hajlandó megszüntetni. Prostituáltakkal Kína senkinek se szolgál. A klub fiatal és energikus vezetője - aki valószínűleg nem egy verekedésnél játszotta a békítő nem egészen veszélytelen szerepét - nagyon érthetően fogalmazza álláspontjukat: „Vagy a kapitalizmus erkölcse befolyásolna minket, vagy mi befolyásoljuk az idejövő idegent a mi erkölcsi felfogásunkkal." És nincs mese.

„Ha ilyen puritánság uralkodik, bizonyára virágzik a titkos prostitúció" - hangzik újra az ellenvetés. Aligha. Mert túl veszélyes. És én legkisebb jelét se láttam. De ha valahol zümmög még egy légy, és valahol kódorog még egy prostituált - száz légycsapó és önkéntes rendcsináló likvidálja ezt a maradékot.

Működik a sokemeletes szórakozóhely, melynek közepén pompás cirkuszt láttam, a több mint egy tucat teremben sokféle stílusú kínai színház játszik és csodálatosan tökéletes bábszínház. Mindegyik teremben hatszáz-hétszáz ember ülhet. A legfelső emeleten tetőterasz és vagy

hétszáz személyt befogadó teremben európai hangszereken játszó szimfonikus zenekar. De van a folyosókon poffember is és erőmérő.

Ha a matrózoknak kedve van színházba menni, autóbuszt küldenek ingyen a kikötőhöz. Ha népi kommunát akar meglátogatni, akkor autóbuszon viszik oda is. De nő - nincs, ópium nincs, részeg matrózra a kínaiak vigyáznak - akinek ez nem tetszik, unatkozzék!

A labdajátékos baszkok is eltűntek valahol - mert a labdajáték jó ugyan, de a baszkok hivatásos labdajátékosok; s itt Sanghajban ezek a játékok lóversenyszerű fogadásokkal voltak összekötve. Ezt az új Kína nem tűri. Nem volt időm kitudakolni, mi lett ezekkel a baszkokkal. Ellenben láttam egy agárfuttatás egykori versenypályáját, amely egy francia vállalkozó tulajdona volt. A fedett, de falak nélküli pálya most szabad színpad. A nézőtér tizenháromezer ember befogadására alkalmas, a színpadon ötszáz ember számára van hely. Az öltözők nemcsak kényelmesek, de finom ízlésességükkel különböznek európai színházak öltözőitől. A magyar népi együttes itt lépett fel, ebben az új színházban - ők lehetnek a tanúim - több színház öltözőjét látták, mint én.

Körülbelül száz évig volt Sanghaj a világ egyik legnagyobb és leghíresebb kikötője - 1842-ben, az első ópiumháború után Kanton, Amoy, Fucsou és Ningpóval együtt „nyílt kikötő", és az imperializmus kínai bázisa, századoknak majdnem feléig. A kínai kikötők közt Sanghaj még most is az első, és a folyamhajózásnak alig lehet nagyobb kikötője, mint ez a világ legnépesebb völgyében épült óriás. Igaz, hogy Tiencsin, pontosabban az előtte, közvetlenül a tengernél újonnan épülő Sinkang és a Kína legdélibb részén a mesébe illő gazdagságú tropikus Hainan-sziget közelében épülő Csancsiang fejlődnek most legrohamosabban.

Goncsárov, akinek a *Pallada Fregatt*ját ma is érdemes elolvasni, 1853-ban többek közt így ír Sanghajról.

„Az angolok előtt megnyílt öt kikötő egyikének a vázlatos leírásából Ön aligha vonhatja le a következtetést, hogy Sanghaj milyen ragyogó szerepet játszik már ma, és fog még játszani. Kereskedelme méreteivel már most elhomályosította az itteni vizeken Hongkongot, Kantont és Sidney-t, és az első helyet foglalta el Kalkutta után. És mindezt az ópium tette. Érte a kínai odaadja teáját, selymét, fémeit, gyógynövényeit, festékét, verejtékét, vérét, erejét, eszét, egész életét. Az angolok és amerikaiak hidegvérrel elveszik mindezt, és pénzzé változtatják. És ugyanilyen hidegvérrel viselik el a régi, már el is némult szemrehányást az ópium miatt. Pirulás nélkül hallják, és egymásra tolják a felelősséget. Az angol kormány hallgat, mást nem is tehet, mert sok vezető államférfi maga is mákot termel indiai ültetvényein, és maga szerel fel hajókat, és küldi őket a Jangcéhez. Tizenhat mérfölddel Sanghaj előtt, a Vuszungon, egész flotta áll úgynevezett ópiumhajókból. Itt rakják át a mérget. Más hajók hozzák, és rakják itt ki - ezek csak tovább adják a rakományt. Ezt a kereskedést a kínai kormány tiltja, sőt átokkal is sújtja. De mi értelme van az átoknak - ha hiányzik az erő."

Erős pedig csak 1949-ben lett Kína, mikor népi hatalom vette kezébe Kína dolgait.

Öröm olvasni, hogy milyen jól látja Goncsárov már 1853-ban a kínait és imperialista kizsákmányolóját: „Nem tudom, hogy kettőjük közül ki tudná civilizálni a másikat: vajon nem-e a kínaiak az angolokat udvariasságukkal, szerénységükkel, sőt még kereskedői hozzáértésükkel is."

Goncsárov sokat ír az európaiak durvaságáról, gorombaságáról, hogy lökdösik, ütik-verik a kínait. Nem idézem, mert ez ismeretes. Ma, ebből - dialektikus ellentét - az európai, az amerikai iránti hideg lenézés és egy nehezen fékezhető japánellenesség maradt. Azt kell mondanom, hogy ez a ma pozitívum. Pozitívum, mert a népi hatalom azért a sovinizmusnak nem

enged teret, a dolgozó népek nemzetköziségét állítja politikája vezérlő csillagául és vigyáz, hogy a dolgozó népet ne tévesszék össze az imperialista kormányokkal.

Goncsárov pontosan megjósolta Sanghaj jövőjét: „... Kanton és Hongkong szükségképpen vesztettek jelentőségükből attól az időtől kezdve, hogy a kereskedelem északon megindult. De egészen alaptalan az az aggodalom, hogy ebből a két város teljes hanyatlásának kell következni... Sanghaj fejlődését előnyös földrajzi fekvésének köszönheti. Óriási folyónál terül el, amely mellett feljebb néhány igen népes, iparos- és kereskedőváros fekszik, többek közt Nanking és Szu-csu-fu. Sanghaj önmagában véve, lakosságát tekintve, egész jelentéktelen hely, lakosainak száma mindössze háromszázezerre tehető, ami egy kínai városnál kevés. De Sanghaj egyben kereskedelmi előváros az említett városoknak és különösen azoknak a tartományoknak, ahol a legjobb selymet és teát termelik - ezt a két eddig legfontosabb cikket, amellyel Kína a gyapotért, gyapjúért és más európai és amerikai árukért fizetett. Csak az ópiumkereskedés bonyolódik le ércpénzben, éspedig legnagyobbrészt ezüstpénzben."

1853-tól, a *Pallada Fregatt* megírásától 1933-ig, a China Geheim megírásáig és 1949-ig, minden úgy történt, ahogy Goncsárov előre látta. Kanton lakosainak száma - melyet Goncsárov egymillióra becsült - a duplájára emelkedett. Sanghaj lakosainak száma meghússzorozódott hatmillió lett. Sanghaj lakosainak száma azóta is emelkedik, és elérte a hétmilliót. De ez már nem újabb munkaerők beözönlése, hanem a járványoktól és gyermekhalandóságtól nem tizedelt természetes szaporulat. Sanghaj ma is nagy kikötő, de a legnagyobb kikötő Tiencsin. Ahogy Kanton elsőbbségét elfoglalta az északibb Sanghaj, úgy vette át bizonyos mértékben Sanghaj szerepét a főváros, Peking közelében levő Tiencsin, azaz Szukong.

Az elmúltnak, a nem levőnek felsorolása alaposan elhúzódott. De enélkül hogyan kezdhetném el felsorolni azt, ami van, hogyan tudnám megmutatni a mai Sanghajt?

Nem elég, ha most végre leírom: „Sanghajnak most is nagy textilipara van." Azt is hozzá kell tennem: „De nincsenek meg az Angliából importált alacsony textilgépek, melyek a gyerekek számára tették lehetővé - nem mondanám, hogy kényelmessé - a gépek kiszolgálását." Van és tovább fejlődik a textilipar. Van vasipar és gépgyártás. Textilgépek, liftek, nyomdai gépek Sanghajból jutnak az ország belsejébe. Gyártanak automobilt, a hajógyárban egyelőre 10 000 tonnás tengerjárókat gyártanak. Ám ezernyi dzsunka orrára még mindig nagy halszemeket festenek - noha Kína találta fel az iránytűt.

De a kínaiak mindezt - a 10 000 tonnás hajók gyártását is - természetesnek találják, és kezdetnek veszik. Vezetőink előbb egy másfajta üzemet akarnak megmutatni, ahol „a hangya megeszi az elefántot".

Pregnáns, szimbolikus jelentőségű mondatok viszik a nép közé a kínai párt és állam irányító szavát. Ilyen „Virágozzék százféle virág", mikor az irodalom és képzőművészet dolgairól van szó. Mellesleg szólva, a százféle virágot alaposan megválogatják... Ilyen jelszó a: „Két lábon kell járni" - ami azt jelenti, hogy az új nagyüzemek mellett a kis- és törpeüzemeket se szabad még elhanyagolni. A „kétlábon járásnak" egyik megjelenési formája az, amiről most beszámolok, az üzem, ahol „a hangyák megeszik az elefántot".

Az a fajta üzem ez, melyet kínai barátaink lehetőség szerint minden barátjuknak elsőként mutatnak meg, későbbre hagyva modern, nagy gyáraikat.

Amit mi láttunk, fémmegmunkáló üzem. 1956-ban jött létre, öt kis vacak kócerájból. És ma sem más, mint kóceráj a felsőfokon. Kócerájok kócerája. Mindössze nyolcvan szerszámmegmunkáló gépe van, melyeknek 80%-a harminc évnél öregebb. És van egy híres és nagy

esztergapadjuk, melyet „nagyapa” néven becéznek. Ez az öt és fél méteres „nagyapa” nyolcvanöt éves.

Az egész üzem egyetlen magas csarnokból áll - mely inkább hasonlít cirkuszi sátorhoz, mint szerszámgépgyárhoz - bambuszrudakból van összeszerkesztve. Most nyáron, jó szellős, de milyen - amikor Sanghajban olyan idő van, mint nálunk novemberben? Nehéz elképzelni.

Nos, 1958-ban ez az üzem is részt kért és részt kapott a „nagy ugrás” (íme, egy másik közérthető jelszó) végrehajtásából. Bessemer-kemencék tizennégy tonnás alkatrészének megmunkálása lett a feladata. A megmunkálandó tömb be se fért az üzem kapuján. Ki kellett dönteni a kaput - ami mellesleg nem lehetett nagy munka ennél a gyárnál, ahol a nagycsarnok is bambuszrudakból készült.

A lényeg, amit láttam, a következő. Egy óriási fogaskereket esztergálnak - ez az elefánt. A munkás a munkadarab közepén állva irányítja kis megmunkáló gépét - a hangyát. Az idén, 1960-ban kétezer-ötszáz tonna nyomású hidraulikus préseket készít ez a kócerájok kócerája.

Nem nagy gyár, és bizonyára drágábban termel, mint a világviszonylatok kívánnák. De még egy ilyen kóceráj-óriásra is szükség van ma, Kína iparosításának hőskorában.

A munkáslétszám 274 ember; az utóbbi három évben újabb munkást nem vettek fel, a régiek közül senki se hagyta el a gyárat. Egyetemet végzett mérnöke nincs az üzemnek - ilyen kis üzem nem kap mérnököt, 1960-ban, gyakorlati munkája alapján, két munkásuk kapott mérnöki oklevelet - mellesleg szólva, a „praktischer Ingenieur” diplomák Európában se ismeretlenek.

A termelés összértéke ebben az üzemben oly mértékben emelkedett, hogy az még a kínai viszonyokra se jellemző. E számok helyett, melyek nem jellemzők, inkább leírok egy kis vitát, mely útitársam és sofőrünk közt folyt, egyik sanghaji utunk alkalmával.

Egy nagy Plymouth-Savoy-jel járunk - legújabb modell. Ami egyrészt azt mutatja, hogy az amerikaiak nem is olyan nagyon tartják be a kereskedelmi bojkottot, másrészt pedig azt, hogy a kínaiak a lehető legjobban gondoskodnak barátaikról.

A vita azzal kezdődött, hogy én túl luxuriózusnak tartottam ezt a gépet, míg útitársam - Budapesten egy kis Skoda boldog tulajdonosa - bebizonyította, hogy hat személy számára az efféle Plymouth-Savoy a célszerű gép, mert úgymond, csak tizennyolc liter benzint fogyaszt száz kilométernyi úton.

A vitába a tolmácsunk - a magyarul kitűnően beszélő Csej Pong-fej barátunk - útján bevonjuk a sofőrt is.

- Száz kilométerre tizenhárom liter benzin kell - mondja ez a sofőr, akit én öreg párttagnak nézek, és kétségtelenül tapasztalt sofőr.

Eleinte azt hisszük, hogy a fordító hibásan számította át a komplikált mértékegységeket. Ez néha megtörténik.

De nem volt tévedés. Az öreg sanghái sofőr nagyon jól ismeri az európai és az amerikai és az egyéb mértékegységeket.

- Liter kell tizenhárom - erősíti. - Azaz aszerint: hogy kinek a számlájára vezetem az autót. Ha az autó gazdája nem mi volnánk, akkor húsz-huszonhárom liter kellene.

Csak ezután kezdtük észrevenni, hogy amint a legkisebb lehetőség adódik, kikapcsolja a motort.

Ha valaki sofőr, akkor így akarja és tudja a nép nagy ügyét szolgálni. Kínában, ahol a benzin és petróleum kevesebb, mint kellene, ez a tíz liter, amit minden száz kilométernél megtakarít a sofőrünk... de a világért se akarok szorozni és összeadni.

Ám számok nélkül mégse boldogulunk. Nyolcszázezer ember lakik új lakásban; téglából épült, közműves házakban. Ez, ha elgondoljuk, hogy a népi hatalom első tíz évében épült, bizony nem kevés. Az utóbbi években épült lakástelepek jobbak és szebbek, mint az előző években épültek. Sok a fa, a kert, áruházak, mozik, sporttelepek, gyönyörű óvodák és bölcsődék. De ez csak nyolcszázezer ember lakásgondját oldotta meg egy olyan városban, ahol a lakosság több, mint kilenctizede élt európai fogalmak szerint elképzelhetetlen nyomortanyákon.

Sanghaj nyomortanyáit nem észrevenni senkinek se sikerült. De azért az Orvosságok utcája és mellékutcái körüli házakat aligha láthatta utazó. Itt nem is vályogházak voltak, hanem szalmakötelekre mázolt agyagból készült a fal, szalmatetővel. Esős időben a sár miatt volt szinte lehetetlen odajutni, nyáron a koleraveszély tartotta vissza az idegent. Mint a kínaiak mondják, csak egyben volt itt teljes szabadság, mindenki ott végezhette el szükségletét, ahol akarta. A riksakulik lakónegyede volt ez. Ma se dísze a városnak, a lakások ma is - teljes összkomforttalansággal „rendelkeznek". A Valéria-telep ehhez képes Rózsadomb. Tehát gyors nyelvű és lassú eszű európaiak szemében irtózatos putrik. A változás „mindössze" a következő:

1. A teljesen használhatatlan házakat igen primitív újakkal cserélték fel, a többit kitatarozták.

2. A szűk sikátorokat kikövezték.

3. Csatornázták az egész városnegyedet.

4. Negyvenkét utcai vízcsapot szereltek fel.

„Micsoda szegényes újítások!" mondja majd egy kispolgár. Különösen ha közöljük vele, hogy az Orvosságok utcájában és sikátoraiban 1300 négyzetméter területen 4300 család, 20 000 ember használja ezt a negyvenkét utcai vízcsapot. Nos, azelőtt a távoli folyótól hordták a vizet. Volt ezenkívül egy, egyetlenegy kút, melynek vizéért egy kínai gengszter szedte a vámot.

Ezek után talán érthetőbb lesz, mit jelent az, hogy most csatornázás van és kövezet és vízcsapok.

Az autót régen elhagytuk, ezekbe a sikátorokba nem tud behajtani autó. De jobb is így! Gyereksereg gyűrűjében megyünk - itt ritka az idegen. A gyerekek jól tápláltak, tiszták, fekete meggyszemük jókedvűen csillog.

Az utca szélén hüvelykujj vastag fák - nemrég ültethették őket. Itt az utcán, egy asztal körül, jó tucat idősebb férfi ül - most tanulják a betűvetést.

Az óvodába egyenesen az utcáról megyünk be; azelőtt valami nagyobb üzlethelyiség lehetett. A gyerekek üdvözlő szava betanult. De az a bizalom, ahogy hozzánk jönnek, kezet adnak - ez a nevelők munkáját dicséri.

Ennek a nyomornegyednek a rendbehozatala olyan hatással van az emberre, hogy az új lakótelepeket, a kertes - és körülbelül Magyarország vagy Kelet-Németország legjobb óvodáival egyenrangú óvodákat - szinte természetesnek tartja az ember. A csodálatosat itt ezeken az egykori nyomortanyákon találja meg.

Egy másik volt nyomortanyán is jártunk, a „Kis vízpart" nevezetű negyedben. Ez közelebb fekszik a hajdani európai koncessziók területéhez, ezért a házak itt téglából készültek - nem úgy, mint az előbb leírt tűz- és koleraveszélyes utcában -, de a lakosságon is érezhető volt ez a

közelség. Itt rablókból, prostituáltakból, tolvajokból és alkalmi munkásokból állott a lakosság zöme. Éhség és munkanélküliség, rendőrök zsarolása és gengszterek uralma volt a legfőbb veszedelem.

De még egy Egon Ervin Kisch számára, aki oly ragyogóan írja le a gengsztervezér temetését - még egy Egon Ervin Kisch számára is újdonság lesz, amit itt hallottam: annak idején a temetés engedélyezéséért is fizetni kellett a gengszternek.

A „Kis vízpart" negyedet ezelőtt „A Csang család telkei"-nek nevezték. Vagy harminc szűk sikátorból áll, ahol csak gyalog lehet közlekedni. Mint említettem, a házak itt téglából épültek, ám a kövezet új. A gyerekek itt is szépek, drága kínai bambínók, tiszták, egészségesek. Mind hozzád rohan, kezet akar fogni, simogatást vár, és tiszta, ragyogó fekete szemmel néz rád, egy távoli világ nagyorrú, szürke szemű, ősz hajú követére.

Nem vagyok barátja az interjúknak, különösen, ha azok fordító közvetítésével történnek. Ezért olyan kellemes Jün Fin-linnel, a nőbizottság tagjával beszélni, aki megmutatja, hogyan él ez a városrész, és inkább nőtársairól beszél, mint magáról. Csak nagy nehezen tudom meg, hogy szövőgyári munkásnő volt. Egyébként kezein, ujjain meglátszik régi foglalkozása. Kicsi, erélyes, tiszta arcú, tiszta szemű. Tartózkodó viselkedését csak a mosolya, baráti kézfogása oldja fel szavaknál érthetőbben. Körülbelül harmincéves lehet. Mi mindent élhetett át egy kínai nő, aki most harmincéves.

Talán tízéves volt vagy nyolcéves, mikor elkezdett dolgozni a japán kapitalista gyárában, ahol mint Pesten:

A szövőgyárak ablakán
Kötegbe száll
a holdsugár,
a hold lágy fénye a fonál
a bordás szövőszékeken
s reggelig, míg a munka áll,
a gépek mogorván szövik
a szövőnők omló álmait.

Húszéves volt, mikor végre embernek érezhette magát. És most az egész „Kis vízparti" negyed háromezer-hetvenhat családjának, a 13 004 főnyi lakosságnak minden gondjában osztozik...

Csüről, egyik nőtársáról, a lakóbizottság tagjáról ez a kis Jün a következőket meséli:

„Csü azt gondolta, hogy szerencsétlenség volt nőnek születni. Mert mi vár rá? Házasság, gyerek, háztartás, kosárcipelés, főzés, a szennyesruha örökös mosása - mindhalálig. Még szerencse, hogy jó férjet kapott, nagy szerencse. Mégis mindig mozdulatlan volt az arca, mosolytalan. »Lélektábla« ez a név ragadt rá, mert olyan volt az arca, mint a halott emlékére készült tábla. Most részt vesz minden társadalmi munkában. Még sportol is. Néhány dalt is írt. Újabban »Szitakötő« lett a neve..."

A bölcsődék, óvodák, közös étkezdék lehetővé teszik, hogy az asszonyok és öregek is dolgozzanak, és keresetükkel hozzájáruljanak a család jövedelméhez. Varróműhelyen kívül van egy kis üzem, ahol telefonkészülékeket szerelnek össze. Egy másikban villámhárítókat csinálnak. Másutt hulladéklemezből csavar alá való karikákat vágnak - néhány régi lábhajtásos és néhány már villanyerővel dolgozó gépen.

Ezeknél is fontosabb a gyári dolgozók életét megkönnyítő szolgáltató szervezetek - az, amit mi Budapesten a második műszak likvidálásának neveznénk. Az étkezők és óvodák nem minden. Fillérekbe - azaz fen-ekbe - kerül a ruhamosás. Vállalják gyerekek fürdetését, öregek mosdatását. Analfabétáknak levélírással segítenek. Több mint százfajta szolgálatot vállalnak. A háziasszonyok munkaideje $6^1/_2$-7 óra. Ezt követi 1-$1^1/_2$ óra tanulás.

Kínai testvér-barátaim megkérdezték véleményemet a látottakról. Nem volt könnyű felelni.

- Ha azt mondanám: „Minden nagyon jó és szép” - ezzel egy burzsuj véleményét nyilvánítanám, aki magában azt gondolja, hogy egy kínainak már az is túl jó, ami van. Ha kispolgári volnék - és látnám, hogy sok minden csak ennyit változott, és a riksa előtt futó kulit most a triciklit hajtó szervezett munkás váltotta fel - akkor könnyen elkiabálhatnám: „Borzasztó! Micsoda elmaradottság!” De én, úgy hiszem, hogy látom a megtett utat, és látom a továbbvezető utat. Mit mondhatnék egyebet, mint azt, hogy a kínai nép széles úton, biztos úton, megdöbbentő gyorsasággal és feltarthatatlanul halad előre.

Egon! Nem mulaszthattam el mindezt közölni veled. Ha lehet, gyere vissza megnézni a mai Kínát. Hiszen te sose szoktál szabályos útlevéllel és vízummal utazni...

A DÉLI FŐVÁROS

A pekingi gyors napkeltekor érkezik Nanking közelébe, a Jangce folyó partjára. Húsz órát utaztunk, de mire Nankingba érünk, még eltelik vagy két óra. Nos, így is kevesebb mint fele annyi idő alatt tettük meg az utat, mint Egon Ervin Kisch 1927-ben.

A gyorsvonat szerelvényét, tizenkét pullmannt, három részre osztják, és egymás mellé állítva tolatják a kompra. Ha a mi kocsink középre kerül - semmit se látunk.

Szerencsénk van. A bal oldali sorban állunk. Látjuk a Jangcét.

Mindig félek, ha olyan pillanat következik, amikor valami óriásit, hatalmasat kell majd meglátni. Egy gyerekkori csalódás emléke kísért. A falusi kisfiú egyszer túl alacsonynak találta a sokat emlegetett Pest három-négy-ötemeletes házait...

De nem! A Jangce nem csalt meg. Engem se, aki már láttam óriás folyókat: a Jenyiszejt és az Obot.

A hajnali ködben a még veszteglő kompról nem látni a túlsó partot. Napfelkelte kis szellője fodrozza a vizet. Halászbárkák siklanak. És siklik már a mi kompunk is, a felkelő nap sugaraitól rőtes-sárgás vízen.

Nekünk, akik nézni jöttünk, nézelődni és szétnézni, a hosszadalmas átkelés, mely a szerelvények szétszedésével-összeállításával együtt másfél-két óráig tart, nagyon is kedvünkre való. De a „forgalom" nem tűrheti az ilyen késlekedést. Ki tudja, hány óra ez, ha egész évre összegezik, és megszorozzák a személy és teherkocsik számával. Ezért épül az új híd, melynek egyik pillére most tűnik fel a hajnali ködben. Ez a híd sokkal nagyobb kell legyen a már kész vuhani hídnál. Ez itt a folyó alsó folyása, ámbár még körülbelül hatszáz kilométerre van a torkolat. A folyó olyan mély, hogy a legnagyobb tengerjárók is feljöhetnek idáig, a tízezer tonnások még ezer kilométerrel feljebb is. Gigantikus híd kell ide, és lesz is itt... ahol ebben a pillanatban egy kis csónakból kinyúló csáklya kiránt egy kacsát...

Az egész művelet tíz másodperc, legfeljebb. Mi volt ez? Kinek a keze emeli, irányítja a csáklyát? Kié a kacsa, amit elkapott? Ki volt ez a furcsa halász tíz év előtt? Koldus? Király? Mit mondanak róla mások, és mit mondana ő? Az „igazat" és „valódit" megtudni elég volna-e rá egész életem? Csak megmagyarázni is beleférne-e tíz kötetbe? Véletlen, hogy éppen arrafelé néztem, ahol a csáklya kinyúlt. Hisz annyi itt a csónak és kis vitorlás most a hajnali halász-szerencse idején.

Nanking, helyesebben Nankin, azt jelenti: „Déli főváros". Másik neve: „A sárkány és tigris városa". A múlt század közepe felé a Tajping-felkelés székhelyeként „A mennyei birodalom fővárosa" volt a neve. Li Taj-po meg Csinlingnek nevezi, mert a Hat dinasztia idejére (220-587) emlékezik. Századunk első felében jó ideig a Csang Kaj-sek Kuomintangjának központja volt. Ma Csiangszu tartomány fővárosa, 1 200 000 lakossal. Kínában közepes nagyságú város ez, kicsit vidékies.

Szép kerteket látok... Bár nagyon messze van még Kína déli részétől, Nanking arról híres, hogy Kína egyik legforróbb „katlana". A másik kettő is a Jangce partján fekszik: Vuhan és Csung-king.

Nos, az első katlant most kipróbáljuk, itt az összkomfortos hotelban, mely gyarmatosítók, kínai generális-spekulánsok (ez a két foglalkozás a Kuomintangban szabály szerint egy

személyben egyesült) számára épült, de még kondicionált levegő nélkül. Csak ventillátorok vannak és gőzfűtés. Jelenleg, júliusban, az előbbire van szükség; délelőtt tizenegykor az északra néző elfüggönyözött szobában 34 fok a hőmérséklet. Ám sietve autóba kell ülni, várost nézni - mielőtt az igazi, a délutáni hőség kezdődne...

Először a polgárháború mártírjainak emlékmúzeumába visznek bennünket. Az emléktárgyak és képek csak halványan emlékeztetnek - másképp nem is lehet - az 1927-től 1949-ig egyfolytában tartó harcra. De a park, melyet itt a városszéli kopár dombokon ültettek, a vesztőhelyen, ahol százezer embertől vették el az életet és a szép emlékmű, többet mond, mint a múzeum.

Virágcsokorral megyünk fel az emlékműhöz vezető lépcsőkön. Várni kell. Éppen egy úttörőcsoportot vesz le a fényképész, nagy fekete takaró alá bújva.

Innen a Tajping-felkelés múzeumába rohan velünk az autó. És itt is: egy óriási jelentőségű szabadságharc - és nagy gonddal-szeretettel összeállított néhány száz nyomtatvány, pecsét, kép. Sok minden és mégis majdnem semmi. Hisz a Tajping-felkelés, másfél évtizednél tovább (1850-66) tartott, a „Nagy Béke Mennyei Birodalmát" akarta megvalósítani, és az utópisztikus és keresztény eszmék egyesítésére törekedett.

És már nem a feudális rendszer egyes fekélyeit akarta kioperálni, hanem az egész rendszer megszüntetéséért szállt harcba. Mi ez a pár kép és emlék és ágyú?

A múzeum egy régi hercegi palota különböző pavilonjaiban kapott helyett. A belső udvarokban kertek, tavak, grották, mesteri kompozíciójú átnézetekben, építészeti keretbe foglalt törpe tájképek, őserdők törpe fákból, törpe dzsungelek. Természet és építészet harmóniája, nagy művészet, *A vörös szoba álma* kíván eszembe jutni...

Tovább kell menni? Gyorsan?

Barátom elmosódott pillanatfelvétele örökít meg egy törpekert mellett - ahol *sietve meditálok*...

Nankingban már nemcsak zöld teával és cigarettával kínálják meg a vendéget, mint például Pekingben. A Tajping-múzeumban, az elmaradhatatlan teázás előtt, illatosított és forró vízbe mártott kis frottírtörülközőt is adnak, ami arcnak, orrnak, nyaknak, kéznek egyaránt kellemes. A hotelben az ágyakon, ahova ebéd után lefekszünk, a lepedő fölött gyékény, és frottírtakaróval takaródznánk, ha bírnánk. A forróságtól és a ventillátorok mérhetetlen használatától mindketten betegek vagyunk. A változatosság kedvéért ma Molnár Géza lázas, hőmérséklete 38 fokon felül. Nekem is maradt még egy kevés pekingi bronchitiszemből. A hőségtől kiütéses a testem.

Tolmácsunk - ifjú mentorunk, Pong Fej - ezt nem hagyhatja annyiban. Elcipel bennünket a hotel kis ambulatóriumába. S így azt se mondhatjuk, hogy messze van, nem megyünk, hogy pihenés a legjobb orvosság...

Az orvosnő, termetére, tizenhárom-tizennégy éves gyermeklányra hasonlít. Sovány, csúnyácska kis nő. Ez utóbbi, tudniillik a csúnyasága, különbözteti meg a gyerekektől, akik kicsi korukban elragadóan szépek, csudás kerek a pofikájuk és szemük ragyogó, elragadó, fekete cseresznye.

De jó kis orvos ez a kis orvosnő. Kínai orvosságokat ad, melyek enyhítik a köhögést, és a kámforos orvosság gyorsan meggyógyítja a kiütést.

Még mindig a „kötelező" néznivalóknál tartunk. Mikor a délutáni forróság „enyhül", a Szun Jat-szen-emlékműhöz hajtatunk.

E. E. Kisch könyvéből tudom, hogy tízmillió dollárba került. Már ő megírta, hogy a Kuomintang - mely Szun Jat-szen elveit elárulta - a reklám kedvéért emelt ilyen, Washingtonéhoz hasonló, de annál is nagyobb emlékművet. 390 lépcsőn kellene felmenni a még mindig 39 fokos hőségben.

Ez kicsit sok. Nem megyek fel, bár Szun Jat-szent nagyon tisztelem.

Ezzel be is fejeződött az obligát megnéznivalók sorozata, és az emlékműhöz tartozó parkon át, melyet a természet az elmúlt harminc év alatt gyönyörűre formált, pompás autóúton, mely felett az aránylag még fiatal platánok máris tökéletes boltozatot alkotnak, megyünk tovább, oda ahová már én akarok menni.

A Csiangszu tartomány hagyományos festészetének intézete

A kitűnő autóutat makadámút váltja fel. Innen egy mellékútra térünk, melyet egészen felvert a fű. Az autó megáll. Jobbra már csak egy kis gyalogút látszik.

Ezen a gyalogúton megyünk.

Olyan itt minden, mint valami elhagyatottabb hűvösvölgyi úton. A fák is, a hegyoldal is, a levegő is; nincs olyan meleg, mint lent a városban.

Három ember jön velünk szembe. A festőiskolában tudják, hogy jövünk, hát persze, elibénk jöttek. Elöl egy égő szemű, gyors mozgású fiatalember. Mögötte két öreg, ősz szakállú, tiszteletre méltó mester. A fiatalember az igazgató helyettese, Ja-mi. Az egyik öreg - de mit írjam le hosszadalmasan, mikor úgy hasonlít Ho Si-Minhre a vietnami bölcs öregemberre, aki költő is... A mestert Csen Szun-jennek hívják. Kézfogása és mosolya azonnal barátságot teremt. A másik mester alacsony termetű, öregesen köpcös. Ez már a szomorú testesség... Neve: Tin Szö-csin. Zárkózottabb, vagy egyszerűen csak fáradtabb.

Mögöttük néhány tanítvány érkezik, tisztes távolban. A gyalogút, melyen most együtt megyünk, egy kis patak hídján át vezet az iskolához. Pavilonszerű kínai villa ez, valami gazdag emberé lehetett ebben a nankingi Hűvösvölgyben. A villa előtti térségről messze ellátni a várost körülfogó erdős hegyekre.

Belépünk a házba.

Piros lakk felületű oszlopok tartják a termet, melynek felső részén emeleti körfolyosó látszik. Leülünk egy fekete fából faragott ovális, szép intarziákkal díszített asztalhoz. Valamennyi tanítvány megjelenik; tiszteletteljesen körbeállnak.

A fiatal igazgató - zöld teát iszunk, és forróvizes frottírkendőkkel frissítjük magunkat - elmondja, hogy az intézetben milyen alkotómunka folyik. Negyven tanítványuk van. Egyelőre nincs internátusuk, a városban élnek, autóbuszon jönnek az iskolába. De remélik, hogy hamarosan lesz lakótelepük is. A művészet feladatát abban látják, hogy minél közelebb kerüljön a néphez.

Csakhamar áttérünk a lényegre, azaz megnézzük a falon függő képeket és az albumot - az iskola legjobb munkáiból készült, mintegy száz reprodukciót. A színes reprodukciók nyomdatechnikailag is elsőrendűek. A művek közt nem kevés a remekmű. Ismétlem: remekmű, mely fenntartja és folytatja a kínai festészet legjobb tradícióit. Hagyományos témák: tájképek, madarak, magas hegyek közt megtorló felhők. De a mai élet jeleneteit is sok sikerült kép ábrázolja.

A legeslegszebbnek én azt a rajzot találtam, mely egy öszvért és egy öszvérhajcsárt ábrázol lejtős hegyi úton. Szembe velük, vihartól ferdén, felhőszakadás. És a vihar és élőlények akaratának küzdelmét látom és érzem egymásba szögellni. A cím: „Ércszállítás a hegyekben." Sokkal kevesebbet mond, mint a kép. Jó képeknél ez rendszerint így szokott lenni - rossz képeknél fordítva.

Eddig a fekete ovális asztalnál ültünk, teáztunk, forróvizes törülközőtől frissültünk, beszélgettünk. Most felszólítanak: üljek az ablak melletti asztal közelébe, ahol ajándékot fognak számomra készíteni.

A terem sarkában, két ablak összeszögellésénél, nagy asztal áll, melyre ágytakarószerű flanellt terítettek. A tanítványok fehér, finom rizspapírt tesznek az asztalra, festéket, ecsettartó edényt, szilkéket, vizet. Egyetlen szék áll az asztal mellett, ahová engem ültetnek le. A tanítványok körénk gyülekeznek. A Ho Si-Minh arcú öreg mester odalép az asztalhoz, rám néz. Olyan érzésem van, mintha portrébа kezdene.

A mester gyors mozdulattal kiválaszt az ecsettartóból egy meglehetősen vastag ecsetet, és a vízszintesen fekvő papír bal felső sarkából energikus függőleges vonalat húz. Aztán párhuzamos vonal következik. Az erős fekete vonalat vízzel helyenként elszürkíti, majd más ecseteket vesz kézbe. Roppant gyorsasággal dolgozik. Néhány perc múltán egy fenyőfa körvonalait látom.

Csen Szun-jen váltogatja az ecseteket. Most az erdei fenyő dupla tűleveleit festi, ecsetének hirtelen két hegye lett - a két fenyőtű egy kézvonással kerül a papírra -, mint ahogy a természet is egyszerre alkotja őket.

Újra rám néz - véletlenül-e, vagy mert figyel?

Most a törzset és ágak rőtes sárgáját jelző színfoltok egészítik ki az erdei fenyő képét.

A fenyőfa kész. Ekkor Csen Szun-jen, a Ho Si-Minh arcú mester, otthagyja az asztalt. Előlép a másik mester Tin Szö-csin. Keze öregesen remeg, mikor megmártja az ecsetet, és míg kikeveri a szükséges szürkés színt. De amint a papírhoz ért ecsete, ez a húsos kis nagypapakéz már nem remeg. Könnyedén fut a fenyőfa törzse alatt keresztben a Mei-virág ága. Leheletszerűen illeszkednek rá a vadrózsa színére emlékeztető virágok... már kész is.

Most megint Csen Szun-jen mester lép a takaróval bevont asztalhoz, és a kép jobb felső sarkában hozzáfog a felírás elkészítéséhez. A felülről lefelé futó első sor értelme: „Örökké virágozzék barátságunk." A második sor: „Lengyel József elvtársnak szeretettel 1960 júliusában, a csiangszui festészeti intézet." A harmadik sor: „Tien Szö-csin festette e Mei-virágot, Csen Szun-jen festette a fenyőfát, és írta a jeleket." Amiből az is látható, hogy a kalligrafia önálló művészetnek számít...

A tanítványok most kemény alátétet helyeznek a papír alá, ahova piros festékkel ők nyomják a mesterek pecsétjét. A kép kész. Alig néhány percet kell még szárítani, hisz a rizspapíron átütő vízfestéket felitta a terítő.

A kép: én vagyok, azaz ahogy kínai mesterek hallomásból, a beszélgetésből, a rámnézésből - na és bizonyára főképp udvariasságból - elképzelnek. Én vagyok a büszke, sziklán nőtt öreg fenyő és a télen is, az élet telén is, virágzó Mei-virág.

Hát jó! Bár így lenne! Nagyon köszönöm!

Az öreg mesterek fiatalabbak, mint én. A Ho Si-Minh arcú és energikus öreg fenyő hatvankét éves, a Mei-virág hatvan éves. Mert hiszen engem festve, gondolom, magukat is festették.

(Mikor elolvastam Obrazcov írását Csi Paj-sin-nál tett látogatásáról, akkor értettem meg csak, hogy mennyi az ilyen ajándékrajzban a humánusan konvencionális udvariasság, de mennyi a finoman választott egyéni megkülönböztetés is.)

A Szun Jat-szen emlékművet körülvevő park erdőben folytatódik, és az erdőben régi műalkotások és öreg parkok vannak. A Li-Ko kolostort és a pagodát körülfogó park a természet és építészet egyesült művészete.

A kolostor 1381-ben épült, és megdöbbentően hasonlít egy késő román bazilikára. Falai teljesen kopárak; már a mandzsu dinasztia seregeinek betörése idején kiégett, azonban mindmáig erősen állnak. Ez alkalmassá tette börtönépület céljára, ami - természetes - nem kerülte el a Kuomintang figyelmét. Csang Kai-sekék börtönnek használták.

A kolostortól lépcsők és teraszok vezetnek felfelé a hegyre, a „Lelkek völgyének pagodájá”-hoz. A pagoda kilenc emeletes, magassága hatvan méter. De mivel már a kolostortól kezdve felfelé megyünk, tulajdonképpen sokkal magasabb. Az odavezető dupla lépcső mindkét oldalán díszfák, a kertészet remekművei állnak és a két lépcső közötti lejtős területen kőbe vésett domborművek. Az egyik domborművön felül a kerek nap, alatta spirális felhők, lejjebb sziklafogú hegyek, a hegyek alatt víz hullámvonala.

Aki alulról jön, már messziről látja a ferdén fekvő képet a lépcsők között.

Nem messze innen, ezekben a hegyekben van az első Ming-császárnak a pagodával és kolostorral egykorú sírja is. A sírhoz vezető utat szobrok szegélyezik. Hosszú szoborallé. Párosával egymással szemközt, az út elején vadállatok. Aztán két elefánt, két teve, két ló. A lovak után a harcosok párjai, és a sor végén - azaz a halott császárhoz is közelebb - hivatalnokok. Az allétól jutunk az első kapuhoz és onnan a pagodához. Aztán a sír előkertje következik: újabb pagoda. Végül egy bejárat nélküli hosszú, nagyon magas fal előtt kell megállni, melynek másik oldala nincs. Mert az már maga a hegy és a hegyben valahol a sír.

A sír nincs feltárva. Állítólag roppant nehéz volna megtalálni a bejáratot - talán nem is itt a falból nyílik a bejárat. De lehet, hogy nemcsak ez a nehézség; hanem a kegyelet sem kívánja a sír feltárását.

Bizonyos, hogy babonás hit is fűződik a Ming-sírokhoz. Peking környékén, ahol a későbbi Ming-császárok sírjai vannak, egyet feltártak. Az archeológust, aki a feltárást vezette, nemsokára repülő-szerencsétlenség érte... Ki nem mondottan arra célozgatnak némelyek, hogy életveszélyes háborgatni egy Ming-császár nyugvóhelyét. A kínai archeológusokat azonban ez a babona aligha tartja vissza. Csak idő kell a tanulmányozáshoz és pénz a feltárás költségének fedezésére.

A parkokban, különösen a pagoda és kolostor körül, rengeteg a madár. De itteni tolmácsom (a kitűnő Pong-Fei beteg útitársamnál maradt) túlságosan városi ember. Az évszámokat jól tudja. De majdnem elhitette velem, hogy a nagy fehér madarak, melyek százával tanyáznak a pagoda körül - gólyák.

- Nem gólyák! - mondom.

- Akkor darvak.

- Nem is darvak - felelem. De hogy mik, azt én se tudom megmondani.

Az ujjnyi nagyságú cikádák, tücskök dolgában, melyek itt - mint a hotel kertjében is - napkeltétől napnyugtáig egyfolytában tartják koncertjüket - nem volt vita.

Amilyen közvetlen a képzőművészet és építészet megértése, amilyen egyszerűen alakul ki emberi kapcsolat öreg és ifjú festőkkel, annál nehezebb az írókkal szót érteni, pedig mindenütt ők voltak a vendéglátóink, és körülbelül egy tucat vacsorát adtak tiszteletünkre Kína különböző városaiban.

Mert hát mit tudtam én róluk? Azt, amit a bemutatásnál nevükhöz valaki hozzátett: „Kitűnő költő", „Ismert kritikus", „Jeles prózaíró". És mit tudtak ők rólam? Ugyanezt és ugyanennyit.

Igazán széles körben komolyan Kínában csak Petőfit és Petőfinek is a kínai vers jellegéhez közelálló hatsorosát: „Szabadság, szerelem" - ismerik. Nagyon jó névjegye ez irodalmunknak, de a magyar irodalom ismertetése szinte csak a kezdeténél tart.

Engem mindenütt mint „a régi harcost" üdvözöltek - ez náluk, úgy látszik, komolyabb dolog, mint Európában. Én viszont nemcsak hogy a kínai banketteket, de a savanyúkrumplit se szeretem régi babérokkal ízesíteni, és rendszerint az ifjú generációra tartottam pohárköszöntőt. Mondván, az ő dolguk az új témák megírása.

A beszélgetésben még így is felszínre került a kérdés: elnézhetjük-e a fiatal író művészi gyengeségét, ha tartalmilag helyes, amit ír? Úgy láttam, sokan szívesen megbocsátanák maguknak az ilyen gyengeséget, bár nagyon is jól tudják - nem volnának kínaiak, ha nem tudnák -, hogy forma és tartalom elválaszthatatlan egység. Én a selejttermelés ellen beszélek. „Nem szabad elszabott ruhát, rossz cipőt adni a vevőnek, de gyenge írást sem az olvasó kezébe. Ha kommunista csinál rossz cipőt vagy rossz verset, az kétszeres bűn. A szerkesztőnek kötelessége alaposan foglalkozni a kezdő íróval, akit rá kell szorítani a művészileg magas színvonalú munkára. Kötelesség az olvasóval és kötelesség az irodalommal szemben.

Amennyire megtudhattam, némelykor Kínában is azzal érvelnek a mai írások ellen, hogy művészileg gyengék. Hát ne legyünk művészileg se gyengék! Molnár Géza igen okosan támogat. A forradalom tízéves évfordulójára készült pekingi tíz nagy épület művészi nagyszerűségére hivatkozik. Azt hiszem, nankingi barátaink nem puszta udvariasságból helyeseltek.

A vacsora, a hotel különtermében bankettnek is beillett, és nagyon hasonlított a körülbelül egy tucat más bankettre, melyet Kína különböző városaiban, tiszteletünkre rendeztek. Mindenütt a helyi specialitásokat vonultatták fel, kivéve Pekingben (ebben is főváros), ahol a szecsuáni vendéglőben tartották a bankettet, melynek kulináriája - úgy mondják - a magyar konyhára emlékeztet. Nankingban egy erősen megpaprikázott valami, amit galuskának néztem, nagyon ízlett. Kiderült, hogy apró folyami rák. Felszolgáltak lótuszgyökérből készült salátát is. Én a tavakban virágzó lótusz látványát többre becsülöm, mint a gyökeréből készült salátát. (Jobb a lótusz magva is. Olyanféle, mint a még tejes, friss mogyoró.) A hal pedig rengeteg pirított hagymától borzasan került az asztalra, és felettébb ízletes volt. A többi fogást már nem tudom felsorolni, a „mindössze" tíz-tizenkét fogást - tekintettel, hogy szerény kis vacsoráról van szó.

Az ital rizsbor, vagy erős rizspálinka és valami aszúborszerű ital, de valószínűleg ez is rizsből készült.

A terítékek, a csészék, szilkék, tányérkák - és a bankett kezdetekor a szalvéták a pohárban - a felszolgált ételek színe és formája és persze a szakácsművészet is - csupa nagy tradíciójú műalkotás.

Az ételeket a vendéglátók rangidőse, a házigazda, szünet nélkül rakja a tányéromra. Az italt kecses mozdulatú leány tölti, egy nő képében megjelenő Ganümedész, aki annyiban lehet életveszélyes, hogy rögtön észreveszi, ha egy csöppet is ittál a pohárból, és - újra tölt.

Az első tósztot a házigazda tartja, mégpedig a hideg ételek, saláták felszolgálása után, az első meleg étel előtt, melyre nekem, a meghívottak rangidősének, válaszolni kell az első meleg étel után. Lévén én: „az öreg harcos”.

Azt, hogy én „öreg harcos” vagyok, ezt minden további nélkül érdemnek ismerik el.

Arra nem gondolnak, hogy hátha ez az öreg harcos az évek során konzervatív vén szamárrá vedlett?

Lehet, hogy gondolnak. De számukra elég, hogy az én országom írói engem küldtek, és az ő dolguk annyi, hogy már ezért is tiszteljenek. És ezt szívesen teszik. És ebben, hogy szívesen teszik, éppen ebben - kínaiak.

A nankingi rádiótechnikai intézet méretekben is lenyűgöző. Most háromezer hallgatója van, a tanítók és instruktorok száma kilencszáz. Azért ilyen sok a tanító, mert az intézet tanulóinak számát hatezerre akarják emelni: ennek megfelelően már most képezik az oktató kádereket.

Ma is egész város már, saját konyháival, sporttelepeivel, diákszállóival, tanszemélyzeti lakásaival. Saját nyomdájuk is van, ahol a jegyzeteket sokszorosítják. A nyomda bérmunkát is vállal, ha marad kapacitás.

Az intézet saját márkájú rádiókat készít, melyeknek jó hírük van. Nemsokára saját készítményeikből szerzett bevétel fogja fenntartani az intézetet.

Sok laboratóriumot és műhelyt mutattak meg, amelyekről szakértelem hiányában, nem tudok véleményt mondani. A 80 000 kötetes könyvtárukban a legújabb angol, német, sőt magyar szakirodalom és a nehéz valutába kerülő külföldi szakfolyóiratok is meglelhetők. Ez a tény számomra is érthető.

A hallgatók egynegyede lány. A diákok eltartása havonta tíz jüanba kerül. Kevés ez? Ha úgy számítjuk, hogy egy jüan nyolc forint és negyven fillér, akkor fantasztikusan kevés. De ha az eredményt látjuk - a fiúk és lányok jól tápláltak, vidámak, barátságosak, ha szabadok, örömmel üdvözlik a vendéget, ha dolgoznak vagy sportolnak, észre se veszik se az igazgatót, se a vendéget, akkor minden rendben van.

Az igazgató Csang Szü-tien. Nem rádiószakember. Egyike azoknak a polgárháborút megjárt kommunistáknak, akiket most más, még komplikáltabb munkára jelölt ki a párt. A megfelelő helyre állította.

Meggyőződésem, hogy Csang Szü-tien gondolkodás nélkül teljesíti a parancsot, ma a nevelést. Igen! Így! Csakhogy ez az ember a gondolkozás nélkülinek látszó fegyelemhez *gondolkodás útján, lázadás útján jutott*. Az iskolájáról úgy gondoskodik, mint egy ezredes a csapatáról. Legyen élelem és muníció, legyen pihenő a harc után és a csapatának lelkesedése ne csökkenjen. Így oldja ő meg ezt a mai harcászati feladatot: a fiatal rádiótechnikusok kiképzését, melyet a hadvezetőség, a párt, reá bízott.

Csang Szü-tien és a mai kínai párt és állam kádereinek milliói saját maguk elgondolása eredményeképp cselekszenek, egy végiggondolt folyamatot ültetnek át a gyakorlatba.

Csang Szü-tien azért volt lázadó a győzelmet megelőző években, hogy a mai Kínának annál hívebb katonája lehessen. Ez az ő „gondolkodás nélküli fegyelmé”-nek gondolkodással megszilárdított alapja. Azért beszélek erről, mert ez tipikus eset. Ilyen, polgárháborúban megedzett harcosokból állnak a mai Kína vezető- és középkáderei.

Vajon milyen lesz a következő generáció, mely már nem lázadóból lesz hű állampolgár, hűsége már nem forradalmi erény, hanem úgyszólván hivatalnoki pontosság? Világos, hogy az ilyenek közt sok olyan is lesz, aki akármilyen kormány hivatalnokaként pontos hivatalnok lenne. De kétségtelen, hogy ebben a második generációban is sokan, nagyon sokan, éppen hogy azért lesznek hívek, mert saját élettapasztalatuk a nép felemelkedése, mert a munkás-paraszt-katona állam alkotmánya az, amit gondolkodva is az egyedül elfogadhatónak ismernének el. A kínai nép forradalmi hagyományú nép. Történelmi múltja bizonyítja, hogy saját eszével ítéli meg az államhatalom intézkedéseinek helyességét.

Keletkezhetnek ebből a nagy fegyelemből bizonyos merevségek? Igen, keletkezhetnek. Elsősorban abból, hogy ők a kérdést mindig úgy állítják: vagy barát, vagy ellenség. És egy nagy nép, mely tizenegy év alatt óriásléptekkel haladt előre, bizony büszke, magabízó. De azért eléggé kínai a kínai, azaz bölcs és realista is, hogy ne veszítse el a józanságát saját eredményei okozta büszkeségében.

Jól mennek a dolgok a nankingi rádiótechnikai iskolában. Vannak rosszabb iskolák is? Bizonyára. De én Fótra vinném az idegent, aki gyermekotthont kívánna látni Magyarországon. Mert Fót egy már elért csúcs, a többi ehhez a csúcshoz kell, hogy igazodjék. És helytelen volna úgy nézni a kínai eredményeket, ha nem az ugrás rekordján mérnénk őket, hanem arra fordítanánk a figyelmet, hogy a rendszer egyszer-másszor le is ütötte a mérce rúdját.

Kora hajnali órában hagyjuk el a várost. A város lakói még alszanak. Mégpedig az utcára kihozott, bambuszból készült fekhelyeken. A gyalogút felét ezek az ágyak és alvók foglalják el.

- És nem zavarja őket senki? - kérdem.

- Éjjel nincs lárma - feleli kínai barátom.

- Gyerekek, lányok, asszonyok - teszem fel pontosabban a kérdést - és senki se háborgatja őket? Huligánok, tolvajok, csintalankodók.

- Ilyen nálunk nincs. Így nem pajkoskodunk...

Később Kantonban és főképp Vuhanban, ahol nagyon nagy a hőség, láttam, hogy a város lakói szabad ég alatt éjjeleznek. Vuhanban, ahol rengeteg a gyár és még kevés az energia, éjjel több órás áramszünet van, és ilyenkor a milliós város utcáit nem világítják. De mindenki nyugodtan alszik az utcán.

Csodálatos, nem rendőri, hanem emberi közbiztonság van a mai Kínában a nagyvárosi sötét utcákon...

Lám, micsoda egzotikum!

KANTON VALÓSÁGBAN ÉS IGAZÁN

Mi lehetne kellemesebb, mint az Aihun Hotel kilencedik emeletén szieszẗázni, hanyatt fekve nézni, ahogy a déltengeri szél fátyoltáncban egyesül a nyitott ablak sárgás nyersselyem függönyével? A függöny felduzzad, mint a vitorla, és a mennyezetig emelkedik. Összecsavarodik, mintha láthatatlan szűz testet akarna befedni, libeg, kissé várakozik, meglendül... majd szinte megáll, újra hullámzik és felcsap... A ritmus komplikált, változatai végnélküliek. Órákig elnézi az ember - ha kicsit bántja is hülye lelkiismerete, hogy ilyen jó dolga van.

„Ez most déli szünet, a munka később kezdődik, hűvösebb időben" nyugtatja meg az ember ezt a hülyét. Pedig a hülyének van igaza. Először is, mert az az esti „hűvösség" nem is olyan hűvös, ha az ember dolgozik, másodszor pedig most is dolgoznak... Csak ki kell nézni az ablakon, le a folyóra. A bárkák, dzsunkák, tehervivő csónakok most úsznak lefelé a folyón. Reggel, mikor felébredtem, valamennyi felfelé tartott. Az ár és apály változását használják ki: ezen a folyón még itt Kantonban is a tengeri ár- és apály szabályozza az időbeosztást - és semmi más.

Munka, munka és munka. A Gyöngy folyó szemben levő partján sok uszály hordja a követ. Most, apály idején, jól látni: új rakpartot építenek. Sok uszály, dzsunka és lejjebb egy gép: úszódaru. Ha magam sohase dolgoztam volna, könnyebben megnyugtatnám magamat. Körülbelül így: „Nekem nehéz volna, de neki nem. Megszokták a meleget."

- Miért hazudsz! - feleli a nem felejtő. - A meleget nem lehet csak úgy „megszokni". Nehéz munkától, mikor fákat döntöttél, harmincfokos hidegben is kiizzadtál. A melledről izzadság folyt, mikor a lábad fagyott. De ha megálltál, egy perc múlva egész testedben dideregtél... Pedig a hideg ellen könnyebb védekezni.

Dehogy könnyű, dehogyis könnyű, dehogyis lehet megszokni a nehéz munkát nagy melegben. A nehéz munkát csak kibírni lehet. Hajcsárja - az éhség. Vagy hajtóereje - a kötelességtudás.

Kantonban nincs éhség, éhhalál senkit sem fenyeget: munkanélküliség sincs. A nagy erő Kantonban tehát a kötelességtudás, mely lelkesedéssé erősödött. Mi is ismerjük ezt az erőt, értjük és értékeljük. A csodálatra méltó az, hogy itt már jó egy évtizede tart, szakadatlanul...

Ezen gondolkozom az Aihun Hotel kilencedik emeletén (mint később kiderült a kilencedik emelet, a pompás kilátáson kívül egyéb figyelmesség jele is volt), mikor a déltengeri szél játszik a függönnyel, és lent, alattunk, öreg kis gőzösök pöfögnek asztmásan, és a sárgásbarna folyó tele van narancsszínű és sárga és foltozott vitorlájú fekete-vörös, vörös-fehér, kék-fekete dzsunkákkal, a partmenti deszkából ácsolt kikötőhidacskák mellett sűrűn, több sorban áll ezernyi dzsunka, ötvenezer vagy még több olyan embernek állandó és egyetlen lakóhelye, akik még csak ezután kapnak talpalatnyi földet a földön...

Tizenhét emeletes hotel az Aihun. A felső emeleteken vannak az éttermek. Jó szálloda, még központi fűtése is van (itt, ahol sose esik hó), de a sanghaji szállodákhoz képest mégis szegényes. Például nem minden szobának van fürdőszobája, nem minden szobának van telefonja (ez persze nem az én szobámra vonatkozik), és nem feltétlenül a pincér nyitja ki a szobádat. (Sanghajban a folyosó kiszolgálója jön, és kitárja előtted az ajtót.) A folyosó, nevezetesen a telefonfülke környéke, lármás. Kínai és külföldi vendégek együtt laknak ebben a szállodában a japán delegációval, mely halászati kérdésekről tárgyal és egy dán hajó matrózaival, akik talán Hongkongból ruccantak át pár napra... Levélpapírt vagy tintát akkor hoznak, ha külön kérem. De akkor gyorsan, és a kötelezőnél kedvesebb mosollyal. A liftes egyetlen magyar szót is tud,

és valahányszor feljövünk a szobáinkba (vagy magasabbra emelkedünk az étterembe), világért se mulasztaná el ezt az egy magyar szót használni: „Szerbusz.” Rendes magyarok járhattak itt előttünk...

A szállodát egyébként (nem úgy, mint Sanghajban), kínai kapitalisták részvénytársasága építette. Kantonban azelőtt se a külföldi milliomos cégek főnökei laktak, hanem csak ügynökeik, szakembereik, előadóik, bevásárlóik. De ők is szívesebben tartózkodtak a közeli brit koronagyarmaton, Hongkongban, és szívesen rándultak ki a közeli portugál gyarmatra, Macaóba - ott jobban érezték magukat.

Hongkong egyébként alig egy óra járás vasúton vagy autón...

Igen, ilyen közel vannak „ők”, és ezért is kell erről és Kanton történetéről néhány szót mondani.

1842-ig Kanton volt Kína egyetlen nyílt kikötője. Külföldi hajók csak Kantonba jöhettek. Történelmi adatok tanúsítják, hogy már a VIII-IX. században eljutottak ide arabok; az arab kikötőkkel és Indiával Kanton tartotta a kapcsolatot. A XVI. században portugálok jöttek a Gyöngy folyó torkolatához, és máig is ott vannak Macaóban. A folyó másik partját az angolok foglalták el az első ópiumháború után, 1841-ben. Ugyanakkor a nankingi békekötésben Kantonon kívül még négy kínai kikötő megnyitását is kierőszakolták.

Hongkong milliós város, ma is nagy kikötő, mely abból az előnyből él, hogy a Gyöngy folyó nagy óceánjárók számára nem hajózható. Sok áru kerül innét Kínába, melyet itt átraknak a tengerjárókból vasúti kocsikba vagy folyami hajókba. Az angol import Kantonban szembetűnő. Angol autók járnak, melyeken a vezető ülése - mint Angliában - a kocsi jobb oldalán van. Könnyebb és - bár ehhez nem sokat értek - jobb kocsik, mint az amerikaiak. Angliának - tekintettel az USA-ra, a szövetségesre - követe ugyan nincs a Kínai Népköztársaságban, de itt és Pekingben is van állandó kereskedelmi kirendeltsége. Amennyire csak lehet, igyekszik magának piacot biztosítani, és - felismervén saját helyzetét - ma már nem nagyon hangoskodik a Kína elleni provokációkban. Akármilyen „keményfejű” konzervatívak ülnek is Anglia kormányában, az amerikai fejvesztettségbe igyekeznek nem belekeveredni. Amire sok nyomós okuk van; Hongkong közelsége csak egyike ezeknek az okoknak.

Macao már 1557 óta portugál kézen van. Jelentősége ma már úgyszólván semmi. Világszerte ismert nevét az erről a gyarmatról származó, itt feltalált szerencsejátéknak köszönheti - a „makaó”-nak. Kereskedelme: leánykereskedés. A mai Kína felől azonban már efféle árut nem kap, és ilyen árut oda nem szállíthat. A másik üzletág helyi jellegű: játékbarlangok. A harmadik: kábítószerek. Ebben is megszűnt a Kína felé irányuló forgalom. Egyrészt, mert felette veszélyes volna kábítószert csempészni, másrészt, mert Kína kábítóan józan. Óriási jövője tündérképeit látja - és ehhez nem kell se ópium, se kokain, se heroin, semmi, amit Macao tudna szállítani...

A gyarmatosító imperialistát ott gyűlölik a legjobban, ahol közelről ismerik. Ez az eset Kantonban, de Hongkongban is. Először Hongkongban 1925-ben, a nagy sztrájk idején, izzadt terhek alatt a hódító, mikor nem akadt munkás, aki a holmiját, akár a kofferjét is, kézbe vette volna. Először Kantonban futamítottak meg angol tengerészgyalogságot kínai felkelők. Itt élt és működött Szun Jat-szen, a nagy államférfi, kinek élete végén Lenin lett a példaképe, Ő alapított itt egyetemet 1924-ben. És itt nyílt meg ugyanezen évben a parasztmozgalom vezetőinek tanfolyama. És itt volt 1927. december 11-e hajnalától december 15-e délutánjáig az *első kínai tanácsköztársaság*...

Goncsárov, aki 1853-ban járt Kínában, már akkor kiállította Kantonról a bizonyítványt, mely a mi szemünkben Kantont legékesebben dicséri. Miután elmondja véleményét, miszerint nincs békésebb, engedelmesebb, türelmesebb, udvariasabb nép, mint a kínai, Goncsárov így folytatja: „...kivéve a kantoniakat. Ezek, mint általában a nagyvárosi köznép, gorombák és háborgók."

Ez is eszébe jut az embernek az Aihun szálloda kilencedik emeletén, ebben a déli fekvésű szobában, mely érdekes módon hűvösebb, kellemesebb, mint a más égtájra nyíló ablakú szobák. Mert Kantonban a folyóról jövő déli szél uralkodik, és az többet ér, mint akármilyen ventillátor. És talán azért is hűvösebb a szoba, mert délben itt oly magasan áll a nap, hogy nem süt be az ablakon. Délután hatkor a szálló hajók füstjétől megfeketedett kőépületének nagy árnyéka már átfekszik a folyó egész szélességén, és eléri a túlpartot. Délen vagyunk, hirtelen sötétedik.

A városkép, szinte azt mondanám, kissé olaszos. Túlzás? Nos, annyi bizonyos, hogy inkább hasonlít olasz városhoz, mint Pekinghez.

Pekingben az 1949 előtt épült lakóházak szinte kivétel nélkül földszintesek, és az utca felől magas szürke fal látszik, egyetlen ablak nélkül. Csak a kapubejáratok szakítják meg a falat, de az udvarba belátni onnan se lehet; a kapubejárattól szemben, mintegy másfél méterre a kaputól, fal áll, és csak jobbra vagy balra fordulva lehet bejutni az udvarra. Kanton, különösen a belváros, sokemeletes, sokablakos, sokszínű. Feltűnő, hogy a házak felső emeletén is vasrács van az ablakon. - Miért? - kérdem.

- Mert a felszabadulás előtt sok volt a betörő - felel az egyik kísérőnk.

- Azért, hogy a gyerekek ki ne potyogjanak - feleli a másik. - Azt hiszem, mindkét magyarázat helytálló.

A főútvonalak árkádosak. Az árkádok napsütés ellen védenek, de még inkább a felhőszakadás, zivatarok, tájfunok ellen. Éjjel itt alusznak a fülledt lakásból menekülő emberek. Nankingban az ágyukat is kiteszik az utcára, itt lesöprik az árkádok alatt a köveket, a kőre gyékényt tesznek, és arra ágyaznak.

Délvidéki nép él itt, hangos, élénk, jókedvű, szenvedélyes. Szívesen van az utcán. A nők színesen öltözködnek, vagy tiszta feketében, mint Olaszország egyes vidékein. Termetre a kantoni kisebb, mint az észak-kínai, különösen a nők, akik sokszor már a vietnami nőkre hasonlítanak. Kedves arcúak, gyengéd testalkatúak. A férfiak közt azonban nem ritka az atlétatermetű, izmos testű. Halászó, evező, tengerjáró nép ez, Kínának egykor legnagyobb kikötőjében. Merészek, függetlenek. Az elnyomás nem alázatosságra tanította őket. Most, többek közt - hja, modern idők - arra is büszkék, hogy Kantonból kerülnek ki Kína legjobb úszói...

Az utcák este a legforgalmasabbak. Aki csak teheti, este megy bevásárolni vagy sétálni. A kultúrpark tele néppel. A mama a hátán viszi a szopóst, a kissé nagyobb a papa nyakában lovagol, és járni tudó kettő-három topog még körülöttük... Évente hét és félmillió ember látogatja ezt a nem is nagy szórakozóhelyet, melyben persze van színház és ping-pong, panoptikum és görkorcsolyázás, egészségügyi kiállítás, vízinövény kiállítás, cirkusz és - Kantonban vagyunk - déltengeri halak gyűjteménye. És még sok egyéb. A park múltjáról és jövőjéről - ahogy már Kínában szokás - az igazgató informál egy pompásan berendezett teremben. És amint szokás, közben finom zöld teát iszogatunk. A különbség annyi, hogy a kislány (a hivatalsegéd, aki másutt szerényen ült a terem sarkában nagy termoszpalackjai mellett, és csak újabb teák töltésekor közeledett az asztalhoz), itt Kantonban velünk együtt ül le az asztalhoz.

A kultúrpark múltjáról csak annyit, hogy 1935-ben a japánok lebombázták az ittlevő, főképp angol raktárakat, és az így keletkezett pusztaságon épült a mai kultúrpark.

Egyébként a város centrumát többé-kevésbé megkímélte a háború. A Gyöngy folyó partján álló kisebbfajta felhőkarcolókat nem érte baj. Mert az intervenció azt hitte, hogy az övé lesz még újra Kanton, a forradalom pedig nem rombolt, mert jól tudta, hogy Kanton és Kína ezután már csak az övé lehet.

„A piros virágok halmán", csodálatos délszaki park közepén áll a katonai felkelés emlékműve. 1957-ben készült el, a felkelés harmincadik évfordulójára.

Még emlékszem, amit a felkelés egyik szemtanúja (talán részvevője) a felkeléssel kapcsolatban valamikor elmondott. A legfájóbb sértés, az elesettek meggyalázása - és a barátok és hozzátartozók bánata - az volt, hogy a bosszúállásban tobzódó ellenség nem engedte eltemetni az utcán szanaszét heverő holtakat. Az emlékmű tehát nem is sírhely felett áll, hanem, ami itt nagyon fontos, ezt a gyalázatot megszüntető szimbólum. Így hát ez az emlékmű, ez a park, azt hiszem, a kínai ember számára még sokkal drágább, mint a mi számunkra lehetne.

Efelől is kérdeztem itteni kísérőnket. Ő csak annyit tud, hogy nem sírhely felett áll az emlékmű. „Több mint ötezer-hétszáz" elesettről beszél. A szemtanú negyvenezret mondott.

De nemcsak a számszerű adatok különböznek. A felkelés egész története se világos előttünk, s a *Kína rövid története*, mely 1960-ban magyarul is megjelent, ezen hiányt cseppet sem pótolja.

(Furcsa könyv ez különben is. Talán nincs egy fogalom se, melynek akkora szerepe volna e könyvben, mint a földterület mértékegységének, a mu-nak. Ez érthető. De szerzők nem mondják meg, hogy mennyi egy mu, hanem csillag alatt jegyzik meg: „Az ebben a könyvben használt mértékegységek a különböző dinasztiáktól függően változóak. A mai mértékegységhez való viszonyukat még nem tisztázták pontosan." (22. old.) Aztán még több mint százszor beszélnek erről a mértékegységről, újabb kori viszonylatban is, de nem teszik hozzá: kb. $^{1}/_{15}$ hektár, majdnem 700 négyzetméter. Ezt más forrásból kellett megállapítanom.)

A kantoni kommuna emlékmúzeuma sok érdekes képet gyűjtött össze. Egy nem kínai arcképet is látni. Borogyin óriási, fekete szakállú arcát, azonban az egész felkelés képe ettől se lesz világosabb.

Szívesen hivatkozom Goncsárov 1853-ban írt útinaplójára. A *Pallada Fregatt* írója sok mindent nagyon élesen látott. Különösen az angol imperializmus arcát. Goncsárovnak szemét ez irányban az tette élessé, hogy épp akkor érezni lehetett a krími háború előszelét. Nos, akármi volt is az ok - igazmondása tiszteletre méltó.

Amit Goncsárov Kínával kapcsolatban az állameszme hiányáról ír, már sokkal kevésbé helytálló. De ez is érthető: 1853-ban a Mandzsui-dinasztia és uralkodási rendszere már a legnagyobb fokú züllés állapotában van. Ebből Goncsárov 1853-ban olyan általánosító következtetéseket vont le, melyek a régebbi korra nem voltak helytállók, ma pedig pont az ellenkezőjét látjuk és érezzük.

A kínai nép ma a materializmusban gyökerező szocialista állameszme heroikus korszakát éli. Ha a polgárháború idejét is ideszámítjuk, már nagyon hosszú idő óta. És ami a legfigyelemreméltóbb, hogy úgyszólván népének minden egyes emberében.

Ezt megérteni nekünk se nehéz, mi is ismerjük a nagy népi megmozdulások roppant erejét. Az egyéni élet is számos példát mutat: hány kiváló ember szentelte egész életét, élete minden

pillanatát egy nagy cél elérésére. Ami egészen kínai: az az egyéni hősiességnek *mindennaposság és általánosság*. A hősök ugyanazok a papák és mamák, akik esti levegőzéskor a hátukon, a nyakukba és kézen fogva viszik és vezetik a gyerekeiket, akik megtöltik a színházakat, önkéntesen irtják a patkányt és legyet, és ha kell, önként mennek az első hívó szóra, fegyverrel harcolni szocialista hazájukért. Áldozatkészségük nem kivételes, hanem köznapi jelenség és nem ellentéte a köznapi egyszerű életüknek. Ez a kínai áldozatkészség és köznapi élet nem váltogatja egymást, az egyik nem gátolja a másikat - az egész élet morális-heroikus, egyszerű és magától értetődő.

És ha ez a kínai életszemlélet nem is új, új az, hogy mi, nemkínaiak is látjuk és értjük. Persze nem mindenki, és a polgárok helytelenül látják a lényeget. Némelyek még ma se jutottak túl Goncsárovon, aki szerint Kínában állítólag hiányzik az állameszme. Mások meglepődve és ijedten látják a változást, és erre, a másik végletbe esve rögtön „sárga veszedelem”-ről kezdenek beszélni. Mert nem értik, vagy nem akarják érteni, hogy a kínai ember *nemzeti öntudata* egy új, magasabb alapzaton épül: a *szocialista nemzetközösségen*.

Ettől persze a polgári világ baja ugyan nem kevesebb, de az emberi haladás, a humánum számára ez a fontos. Nem fenyeget a sovinizmus veszélye, mely bizony fenyegetne, ha a mai Kína nem szocialista volna, és következésképp a hazafiság se volna az egész nép ügye. Ez esetben a hazafiság és nemzeti érzés olyan veszélyes formákat ölthetne, amilyennek példáját Japán mutatta századunk első felében, s melynek veszélye Japánban és az Egyesült Államok jóvoltából, ma se múlt el. A kínai, a népi Kína úgy és annyira hazafi, ahogy a felszabadult népnek a szocializmus forradalmi építésének korában kell természetesen hazafinak és szocialistának lennie.

Nagy feladatok megoldását követelik az idők. Előítéletek felszámolását, az osztályon belüli ellentétek feloldását. Mert volt ez is bőviben, még itt Kantonban is, ebben a felvilágosult, haladó városban...

Tíz évvel ezelőtt a Gyöngy folyón és a belétorkolló folyókon és csatornákon hatvanezer ember lakott dzsunkákban. Ezekből ötezer család, húszezer ember már átköltözött (néha nem is szívesen) új, modern, szárazföldi lakásba. Maradt - nem negyvenezer - hanem ötvenegyezerháromszázötvenhét ember, tízezer-nyolcszázhatvanhét család a dzsunkákban. Mire ezek a sorok napvilágot látnak, újra hatvanezerre emelkedne a számuk, ha a lakásépítés tempóját nem fokoznák. De fokozzák és fokozni kell, mert az azelőtti ötven százalékos gyermekhalandóság csökkent, nincs kolerajárvány, nincs tífusz és vérhas, és nincs - ami járványoknál is kínzóbb volt és veszélyesebb - munkanélküliség. A népesség erősen szaporodik.

A mai dzsunkalakók egy része szárazföldön dolgozik, műhelyekben, gyárakban - s már ez is új jelenség. A legfőbb foglalkozás persze a hajózás, szállítás. A szállítást szövetkezeti alapon szervezték meg; a dzsunka továbbra is magántulajdonban maradt.

Mikor keletkezett ez a dzsunkaváros a Gyöngy folyón? Senki se tudja. Feltehetőleg árvizek, szárazság és más szerencsétlenségek hajtották a népet erre a vidékre, ahol három aratást ad évente a föld.

De a föld nem fogadta be a jövevényeket, a föld urai nem engedték őket letelepedni a szárazföldön. Csak a folyón volt számukra hely. Dzsunkát kellett építeni, venni, vagy rabolni a jövevényeknek, akik aztán a dzsunkán éltek, születtek, utódokat hagytak, meghaltak és nemzedékek végtelen során át dzsunkalakók maradtak.

Szárazföldi és dzsunkalakó egymással házasságot nem köthetett. Dzsunkalakónak, ha talán valahogy pénzhez jutott is, nem volt joga földet vásárolni. Alacsonyabb rendű népként kezelték őket. „Tojásnépség" volt a gúnynevük. A tojás, a szétlöttyenő, vékony héjú, megbüdösödő tojás - Kínában alja-embert jelent és arculcsapó szidalom.

Senki se fogadta be őket, embervoltukkal senki se törődött, de annál inkább törődött velük mindenféle hatalom embertelen céllal. A férfiakat erőszakkal cipelték katonának. De sokszor elég volt az éhség, és maguktól is ráadták a fejüket a zsoldoskatona megvetett mesterségére. A munkanélküliség nem változtatott az adózás kötelességén. A vízhasználati, horgonyzási és fejadót - nem kérdezték, honnan veszik - meg kellett fizetni. Az adóhivatalnokon kívül számon tartotta őket a rendőrség is. A rendőrség megkövetelte, hogy megvesztegessék. A már megadóztatott, a rendőrségtől külön kibérelt kikötőhely tényleges használatáért, a gengszterek erős szervezetei is beszedték a harmadik adót; hiszen az ezernyi dzsunka felett ők voltak az igazi, a tényleges hatalom. A közigazgatást és rendőrséget is ezek a nagyarányú, jól szervezett és gazdag vállalkozókkal szövetkezett gengszterek tartották a kezükben, és ez szinte nem is volt titok. Ez a harmadik adó volt fontosságát és összegét tekintve is az első. Nem volt se munka, se kikötőhely, se személyes biztonság a dzsunkán, míg a gengszter nem kapta meg azt, amit és amennyit követelt.

Ha a népi állam csak a rendőr és gengszter zsarolást szüntette volna meg, már ez is sorsdöntő változás lett volna. De ezenkívül a régebbi, kilencvenöt százalékos analfabetizmust is jelentékenyen lecsökkentették. Már sok felnőtt el tud olvasni egyszerű nyomtatványt vagy plakátot. A gyerekek közül pedig nem mind, de már nyolcezer jár a kilenc osztályos általános iskolába. Száz gyerek gimnáziumban és - a felszabadulás tizenegyedik évében vagyunk csak - néhányan az egyetem első évfolyamán tanulnak. Nem volt olyan könnyű idáig jutni. A városiak megvetették a dzsunkalakót, a dzsunkalakók gyűlölték a városiak gőgjét, és féltek a csúfolódóktól. Nem akartak közeledni azokhoz, akik „tojásnépség"-nek nevezték őket. Gyerekeiket is féltették a gonosz csúfolkodástól. No és az öt-hatéves gyerek már munkaerő volt a dzsunkán, szóval pozitív tétel. Ezért se adták szívesen iskolába a gyereküket! A kezdet kezdete (milyen egyszerű, mikor már rájöttek) a bölcsőde volt és az óvoda. Az egyéves, kétéves gyereket az anyja főzés, evezés és minden munkája közben is, szakadatlanul a hátán hordta. Hisz különben egy perc nyugalma nem lett volna, a gyerek akármikor a vízbe pottyanhatott. Az ilyen, csak terhet jelentő apróságot szívesen adták bölcsődébe, onnan óvodába. Aztán az ilyen óvodás már maga kéretődzött az iskolába. S közben a dzsunkalakók maguk is belátták, hogy az iskola, az iskoláztatás, az jó.

Vezetőinkkel meglátogattunk egy dzsunkát, mely persze kissé kilakkozta a valóságot - tudniillik a dzsunka berendezése valóságban is lakkfestékkel volt bevonva. Olyan szép és tiszta kis hajó, hogy ha ilyen weekend dzsunkám volna a Balatonon, sose mennék az írók Alkotóházába.

Sikerült megállapítanom, hogy ez a dzsunka, melynek padlója olyan, hogy cipőben, súlyos illetlenség tiszta deszkáira, szépművű gyékényére lépni - szálloda. Átutazók bérlik, körülbelül napi másfél jüant fizetnek, ami nem kis pénz itt.

Azt is sikerült kérdéseimmel és keresztkérdéseimmel, megállapítani, hogy miben látja helyzete javulását a dzsunka tulajdonosnője, egy idős és kevés szavú özvegyasszony.

Az első, s számára a legfontosabb:

- Nem kell kiállni a partra és a vendéget hívogatni.

- Miért nem kell hívogatni?

- Ezt most a lakáselosztó hivatal végzi, szervezetten.

- Hát még mi a jó?

- Az, hogy a parti vízvezetékből most ingyen kapok vizet teavíznek, főzéshez.

- Azelőtt nem így volt?

- A tiszta vízért fizetni kellett, csak a folyó vizét használhattuk.

A látogató erre nem is gondolt. Azt hitte, hogy a partról a kikötőhídra és onnan a dzsunkába vezetett villanyvilágítást fogják dicsérni. De a villanyvilágítás, úgy látszik, természetesebb, vagy kevésbé fontos, mint az ingyenes tiszta víz.

A kisebb, igen tisztán tartott, és állandó kikötőhelyükről nem mozduló dzsunkákon kívül vannak nagyobb dzsunkák, ahol a lakás a hajó orrában van, a többi helyet szállítás céljára használják. Ezeken jön Kantonba a főzelék és nagy bambuszketrecekben a baromfi, ezekben jön a fa, a homok jó része, a rakpartépítéshez a kő - szóval a kétmilliós város szükségleteinek tetemes része.

Nézem, ahogy a szorosan egymás mellett fekvő dzsunkák közül egyik indulni készül. Ketten vannak rajta. A férfi csáklyával dolgozik és bambuszrúddal. Az asszony a kormánylapátnál áll. A mellettük levő kisebb dzsunkán most úgy látszik, csak egy százesztendősnek látszó öreganyó maradt. Az öreg néni is manővríroz. Utat szorít az induló dzsunkának. Sikerül: a két vén teknő egy karcolást se ejt egymáson. Ügyesség kell ehhez, tapasztalat, de ez se volna elég, emberség is kell hozzá.

A népi kormány egyik legelső intézkedése volt, hogy eltiltotta a „Tojásnép” csúfnevet. A csúfnevet kipusztították. A dalaikat viszont, melyeket senki se ismert, melyek sajátságosak és különlegesek, nem hagyják kipusztulni, gyűjtik, megőrzik.

És egyszer, persze nem holnap, eszébe fog jutni egyik-másik kantoninak, ami nékem is eszembe jutott: ezt a szép kis dzsunkát, szépművű, ügyes, viharálló, gyors hajót - másra úgyse kell már - még mindig egész jó volna weekend-hajónak használni. Sőt, ilyen célra érdemes volna újakat is építeni...

Akármennyire él is még a dzsunkaváros, azért ez már mégiscsak a múlt. De múlt, bizonyos értelemben a város központja is, a sokemeletes üzletházak, hotelek, noha új, pompás kiállítási csarnokot is építettek, mert Kantonban mutatják meg a külföldi kereskedőnek az új Kína termékeit. Az új Kanton mégis a külvárosokban épül, ahol új gyárak emelkednek, és munkások költöznek új lakásba. A volt dzsunkalakók is idejönnek.

Kertek közt szép, színes, levegős házak. A kínaiak régtől fogva mesterei a tájkép és építészet egységbe foglalt művészetének. Ennek, itt Kantonban a legszebb, régi példája az 1380-ban emelt csodálatos épület, mely „A tenger meghódítása” nevet viseli. Négyemeletes, piros falú, zöld tetejű; minden emeletnek zöld a párkánya és örökzöld dombon áll, hegyek előterében.

Újak a pompás stadionok. S ami fő, újak a lakótelepek és a modern gyárak. Vagy a kommuna-emlékművet körülfogó parkban például egy fedett terasz. Ennek a szép terasznak a szép parkban az a különös érdeme, hogy pontosan ott építették, ahol mindig hűvös szellő teszi kellemessé a tartózkodást. Kőasztalok és színes fajanszból készült ülőalkalmatosságok várnak az emlékmű látogatóira, akik itt megpihennek és a diákokra, akik itt tanulnak. Gyerekek játszanak a közelben. A hangos Kanton itt csendes. A látogatók a csendet éppúgy óvják, mint a virágot. Kik, melyik város lakói, tudnák ezt utánuk csinálni.

A mindenütt megismétlődő bankettet itt egy újonnan épült vendéglőben rendezik, újonnan ültetett park közelében. Az épület uralkodó színe: kék. Kék fajansz és kék üveg. Az ajtók és falborítás barna és arany. A vendéglő udvarán kis tó. Lótuszvirágok, grották. A természetes sziklák fantasztikus formájúak. Rajtuk törpefák egész erdeje. Elragadóan szép, annyira szép, hogy engem elfog az ellentmondás ördöge. - Nem lett volna jobb tíz egyszerű vendéglőt építeni?

Molnár Géza barátom nem ért egyet ezzel és velem.

- Ez L. elvtárs különvéleménye. A proletariátus, az uralkodó osztály, ünnepi alkalmakkor megengedheti magának az ilyen luxust.

Vendéglátóink diplomatikusan kitérnek e vita elől. Személyük szerint ők nagyon puritánok. Az egyik pár nap előtt tért vissza a faluból, ahol egy teljes évet töltött paraszti munkában.

Az ételek a híres kantoni szakácsművészet remekei. Folyami és tengeri rákokat, zöldtök belsejében feltálalt csodaételt, különböző ragukat eszünk, mit tudom én, mit. Tekintettel a nyári melegre - ez a szerencsénk -, nem kapunk a híres kantoni ételből, a főnix, sárkány és tigrisből, melytől már a nankingi írók (rosszmájú népség az író), óvtak bennünket. Magyarán szólva a főnix: az csirke, a sárkány: az kígyó és a tigris: macska - és együtt valami kantoni szakácsművészeti költemény. Én viszont a kulináriákban az egyszerű prózát szeretem.

Az ételeket egy pincér hozza a teremnek is beillő különszobába. A pincértől egy kis pincérnő veszi át a tálat, és ő osztja az új fogást tányérainkra kecses, jól megtanult, finom mozdulatokkal és mosollyal.

Már szinte megbántam, hogy kifogásoltam ezt a fényűzést, mely bevallom, jóleső. Oly szép minden, oly harmonikus és talán a legkedvesebb az összes hivatalos vacsorák közül.

A Kantonban élő magyarok közt „régi" ismerőseink is voltak. Két fiatal mérnök és az egyiknek a felesége. Együtt utaztunk Moszkvából Pekingig, és jól összebarátkoztunk. Elmegyünk hozzájuk.

Kotédzsszerű házakban, gyönyörű délszaki parkban laknak a külföldi mérnökök. Magyar, német és más demokratikus országok küldöttjei. Ehhez hasonló külföldi kolóniákat 1930 körül láttam a Szovjetunióban. De micsoda különbség! Oda akkor, a nyugati országokból jöttek a specialisták. Nagyszerű és lelkes emberek is, de nem mind az. Voltak barátok, és volt sok afféle szedett-vedett ember, svindler és svihák. Például emlékszem Krematorszkba két amerikai „mérnök" érkezett, és hónapokig „terveztek" valami „egészen rendkívülit". Míg aztán nagy nehezen rájöttek, ott a helyszínen, hogy a két amerikai „szakembernek" fogalma sincs gépekről, vasművekről. De ez még nem volt elég. Csak mikor már felsőbb helyen is meggyőződtek róla, hogy két sarlatánt etetnek és fizetnek nehéz valutával, akkor küldték őket haza. Kiderült, hogy ez a két „mérnök" facér borbélysegéd volt Amerikában, és a borotván kívül más acéltárggyal csak igen felületes ismeretségben vannak. Efféle melléfogásról Kínában már szó se lehet, helyettük a Szovjetunió megfizette már az egész tandíjat...

A külföldi mérnökök szellős lakásai, a gyönyörű park, a kínai barátok figyelmességét tanúsítja. Sajnos, banánon és pálmákon kívül a parkban viperák is vannak, sőt állítólag valaki kobrát is látott. Nos, kobramarás egy se volt. Ez talán inkább fantázia. Sokkal reálisabb a szúnyogmarás. Az újonnan érkezett fiatal asszonyka lábát bizony dagadtra csípték a szúnyogok. Nyilván nyugtalanul aludt, és a lába kikerült a megmentő szúnyogháló alól. Mire felébredt, megvolt a baj. (Most értettem csak, hogy miért a hotel kilencedik emeletén helyeztek el bennünket, ott nincs szükség szúnyogházóra. És most értem, hogy a magasépítkezésnek itt

ilyen előnye is van.) No de az újonnan jövők megtanulnak szúnyogháló alatt aludni, kantoni viszonyok közt élni, ahogy megtanulta ezt az a magyar mérnök és felesége is, akiket ők most leváltanak.

Az elutazó rendkívül okos és rokonszenves házaspár nem győzi mesélni, milyen gyorsasággal épülnek egész utcasorok, új utak. Azt is elmondják, hogy tavaly még utcán és középületben egyaránt, mindenütt köpködtek. Ekkor egy határozat felülről, népi jóváhagyás alulról - és a köpködés megszűnt. Egyik napról a másikra.

- Akkor se köpködnek, ha senki se látja?

- A parancs semmi, a végrehajtás akarata a döntő.

- Hát igen... Nálunk még az utcai szemetelést se tudják megakadályozni...

Elmesélik barátaink, hogy tavaly, árvíz következtében, nagy nehézségek voltak. (Erről a Kanton melletti népi kommunában is hallottunk.) A lakosság naponta egyszer kapott egy tányér rizst, így éltek két hétig. Kína többi tartománya segélyt ajánlott, de ők a segélyt nem fogadták el. A maguk erejéből lábaltak ki a bajból. Két hét múlva már megduplázhatták a rizsadagot, és nemsokára minden rendbe jött.

- És mennyi áldozata volt a makacsságnak?

- Egyetlen ember se halt éhen. Ha a tartomány vezetősége odáig hagyja menni a dolgot, hogy akár csak egy ember is éhen hal, akkor a tartomány vezetőségét egészében leváltották volna. Azonfelül, hogy a közvetlen bűnöst külön is megbüntetnék. Ez itt szigorú szabály, és ezt mindenki tudja. A nadrágszíjat néha meg kell szorítani, de éhhalál - ami itt nemrég még a világ legközönségesebb dolgának számított -, az nem lesz, és nem lehet. Ebben - pestiesen szólva - nincs mese!

- Ezt nyilván tudja a nép.

- Tudja, és minden intézkedést szentnek tart. Tíz, tizenegy év óta csak jó tapasztalataik voltak. Itt Kantonban és a kantoni tartományban ma is az első vezető garnitúra dolgozik, már tizenegyedik éve. Senkit se váltottak le.

Ezt a hazakészülő mérnökházaspár mondta el. Természetesen a magyar mérnökök gyakorlati és kísérleti munkája továbbra is folytatódik. Híradástechnikai berendezéseinket kísérletezik ki trópusi körülmények között.

Az újonnan jöttek is kezdik magukat jól érezni a kínaiak között. A fiatalasszony már sok szép kínai csecsebecsét vásárolt. A két fiatal mérnök elégedett munkájával. Sőt - igaz, soká kellett keresni - találtak egy cipészszövetkezetet, ahol negyvenhatos kaptafa is akadt, szóval lesz szandálja is ennek a két óriásfinak. Történetesen mindegyikük úgy 190 centiméter magas lehet. Ehhez képest nem is élnek nagylábon.

Az Elefántcsont-faragóknak egész utcája van Kantonban. Persze, megnézzük, hogyan készülnek egy darabból a híres golyók, melyeknek belsejében kilenc-tizenhat, sőt huszonhat golyó forog, teli finom, apró figurával és díszítéssel.

Az egyik szövetkezeti műhely vezetője megmutatja és elmagyarázza a csodatárgyak készítését. Először gömbölyűre esztergályozzák az elefántcsontot, aztán tizennégy lyukat fúrnak beléje. Ezeken a lyukakon át, különböző kis vésők segítségével, hatolnak egyre mélyebbre, míg a többi oldalról induló vésések összeérnek, és a golyó belsejében levő golyók forgathatók lesznek. Ezután - de részben egy időben - készítik a belső golyók csipkeszerű díszítését és a

burokgolyó domborműveit. A golyót aztán, éppily díszes és szintén elefántcsontból készült állványra függesztik. Körülbelül két hónapi munkába kerül egy ilyen dísztárgy elkészítése. Külföldiek szívesen vásárolják, keresett exportcikk.

A golyók és egyéb faragványok, szobrocskák, az elefántagyar egész hajlatát kihasználó legrészletesebben kifaragott dzsunkák és egyebek a csontfaragók ügyességét dicsérik. Exportcikkek. Ám ezeknél is érdekesebb munka volt egy tengeri rákok fogását ábrázoló elefántcsontfaragás. A halászkosár vízinövények közt áll, rákok nyüzsögnek a kosárban és a kosár körül. Ifjú mesterével nem sikerült találkozni, mert - és ez igen jellemző - éppen Pekingben volt a művészek (írók, képzőművészek, színészek) kongresszusán.

Csodálatos virágok illatoznak kinn a parkban. Nappal jó őket látni, éjjel érezni. Pálmák, magnóliák, sose látott gyümölcsök. Az egyiket „Sárkányszemnek" hívják, és nem tudom, mihez hasonlítsam. A másik fán termő dinnye. Aztán banán. Az ananász úgy terem, mint nálunk a káposzta. Sajnos, a legtöbb virágnak és növénynek a nevét se tudom, de a fordító se tudja... Egyébként az se segítene, ha tudná a kínai nevét, mert magyar neve úgyse lehet. Sajnos, aminek nem tudjuk a nevét, az elkallódik emlékezetünk raktárában. Nincs gyökere, és legfeljebb úgy marad ott, mint a poétikus dilettáns negyedéig teleírt „Emlékkönyv"-ében a kifakult préselt virág... Aminek nem tudunk nevet adni, az elveszett.

KÍNA KÖZEPE: VUHAN

A térképen, körzővel és vonalzóval kimérve az ázsiai földrész közepe Kizil, a Jenyiszej felső folyásánál, az autonóm tuvai köztársaság tízezer lakost számláló fővárosa, a szovjet-mongol határ közelében. Oszlop is hirdeti: itt van Ázsia közepe.

Ha Kína közepét keresnők körzővel és vonalzóval, azt valahol kopár és lakatlan hegyek közt találnók, ahol még ennyi lakos sincs. Kína igazi közepe azonban sokkal keletebbre fekszik, közelebb a tengerhez. A Sárga folyó és a Jangce völgye körül kell keresni, a legtermékenyebb föld, a legsűrűbb népesség vidékén.

Ámbár az is kétségtelen, hogy Kína nyugati része: a kopár fennsíkok és hegyek - Tibet, a Himalája északi lejtői - és az északnyugati sivatagok, ezek a ma gyéren lakott óriási területek is növekedni fognak jelentőségükben, ha feltárják és kiaknázzák e vidékek ma még a földben rejtőző kincseit, ha felépülnek a nagy vízierőművek és víztárolók.

Ma azonban, úgy látszik, Vuhan a középpont, ez a három város egyesüléséből alakult közel kétmilliós város, ahol a Hansuj folyó a Jangceba torkollik. Vuhanig, bár ezer mérföldre van a folyó torkolatától, a tízezer tonnás tengerjárók még a legszárazabb évszakban is feljöhetnek. A folyami hajók további másfélezer kilométerre juthatnak el a nyugati nagy hegyek közé.

Hosszát tekintve a Jangce a világ ötödik folyója, de legelső, ha azt számoljuk, hogy mennyi embert éltet a Jangce völgye. Vuhan, azaz a három város, melyet ezen a néven egyesítettek, Hankou, Hanjan és Ucsan már régtől fogva kilenc tartomány középpontja. Ezt a helyzetét most acélkapocsként erősítette meg a Jangce fölé épült híd.

Az újságok sokszor ismertették a híd történetét vagy adatait, mégis nekünk, magyaroknak, egy folyóparti fővárosa ország lakosainak, Budapest hídjait szerető embereknek érdemes meg is jegyezni néhány adatot. Akár csak az összehasonlítás kedvéért is.

A híd 1670 méter hosszú. Víz fölötti része, a két főpillér közt 1156 méter. A folyóban nyolc pillér áll egymástól 128 méter távolságban. Magassága a víz színétől, az eddig ismert legmagasabb vízállás idején is tizennyolc méter, tehát a tízezertonnás hajók átbocsájtására alkalmas. Kétvágányos vasúti híd ez a Kanton-Peking fővonalon. A vasúti híd felett van egy huszonkét és fél méter széles felső híd is a kocsiforgalom és a gyalogjárók számára.

A hídfő nyolcemeletes ház magasságú, és kis pagodaszerű építmény tetőzi be. Ebben a hídfőben hangtalan liften emelkedünk a magasba: itt van a híd karbantartási irodája. Nagyon kedves és nagyon finom fiatalember, egy kínai mérnök mondta el a fentebb ismertetett és még számos adatokat.

A lift zöld, a falak zöld-fehérek, a karosszékeken fehér huzat. A karosszékek fája barna - Jangce színű. Zöld üvegpoharakba töltik a barnás teát, a poharakon maratásos fehér képecskék; gyengéd tájak: házikók, pálmák. A kínai fogadószobák, bizonyos konvencionális egyformaság mellett, a helynek megfelelő külön szín- és formaharmóniát mutatnak. Itt a Jangce hídfő belsejében: zöld és fehér. Nem porcelán, hanem üveg, az egyetlen hely, ahol üvegpohárban kapjuk a teát.

A fiatal mérnök büszke a hídra: 172 millió jüan helyett csak 138 millióba került; 1955 szeptemberében kezdték építeni és 1957 októberére, a tervezettnél tizenöt hónappal előbb készült el. Szeretettel emlékezik a huszonnyolc szovjet mérnökre, akik esőben-szélben együtt dolgoztak a kínai munkásokkal, és nemcsak ezt a hidat építették, hanem egyben kiképeztek egy kínai hídépítő munkás- és mérnökgárdát, ami éppolyan fontos volt, mint ez az első híd.

Azt is elmondja, hogy igen fejlett technikai megoldásokat alkalmaztak. Nem a szokott módon, víz alatti keszonokban építették a pilléreket, hanem huszonnégy-huszonöt csőből álló köteget fúrtak e meder alatti sziklába, és ezekbe a csövekbe öntötték a vasbetont.

A rozsdabarna folyók partján épült város lakóterülete a felszabadulás óta megkétszereződött. Vörös, vakolatlan téglaházak: szoba, konyha, vízvezetékkel - ez volt a lakásépítés első sorozata.

Csak aki látta az új házak közelében álló, a most már mindinkább eltűnőben levő viskók tömkelegét - a korhadt deszkafalú házakat, ahol a lyukak gyékénnyel vannak befoltozva - csak az értheti meg, hogy a lakosság rengeteg önkéntes munkával, a legnagyobb készséggel segíti a lakásépítkezést. A saját házaikat építik - és ezentúl az egész nagy országot.

Vuhan - ez is ide tartozik - nyáron Kína egyik legforróbb városa. Most, a nyári forróságban az emberek az utcán alusznak, nyugodtan, békésen. De télen mínusz 15° hideg se ritkaság. Szinte elképzelhetetlen, mi lehet itt télen. A kantoni dzsunkalakók a vuhaniakhoz képest paradicsomi örömök közt élnek; Kantonban a leghidegebb hónap középhőmérséklete plusz 15°. Érthető, hogy a népi hatalom Vuhanban költi a legtöbbet lakásépítésre. A második sorozatban épült házak balkonosak, falaik vakoltak. Már magasabb a lakáskultúrájuk, de persze még nem „összkomfortosak". Aki nem érti meg, hogy ma Vuhanban még nem lehet összkomforttal építeni, az jobb, ha leteszi ezt a könyvet. De itt is hozzáteszem: nem arról van szó, hogy a kínainak ez is elég jó, ahogy a burzsuj gondolná, hanem arról, hogy a legsürgősebben kell egymillió embernek nem luxust, de emberséges lakást biztosítani.

Vuhan központi jellegét az is fokozza, hogy itt épült és épül tovább Kína egyik legnagyobb nehézipari központja. A vasércet és kokszolható szenet a közeli hegyekből kapják. A vuhani kohókról, martinkemencékről, gépgyárról szóló sok számadatot nyugton hagyom jegyzetfüzetemben pihenni. De egy „személyes" természetű örömömet nem tudom nem elmondani.

1932-ben a dnyeperi erőmű megnyitásáról és a Don-medence nagy gyárvárosáról, Krematorszkról írtam az itt olvashatókhoz hasonló jelentéseket. Az egyiknek a címe „Krematorszk, a gigászok anyja" volt. Arról szólt, hogy a krematorszki nagy kovácsműhely fogja felszereléssel ellátni a Szovjetunió épülő vasműveit. Itt, most Vuhanban, láttam, hogy a Szovjetunióra vonatkozó jóslatom - „túlteljesült". Az egyik martinkemencéhez tartozó, 250 tonnás portáldarun ezt a felírást olvastam: „Készült 1959-ben, Krematorszkban"...

De az ipar, közlekedés, építkezés ez nem az egész Vuhan. Reggel hétkor látom, hogy szemben a szállodai szobám ablakával, az erkélyen két fiú hegedül. Az utcai lárma elnyel minden hangot - csak a furcsa pantomimot látom. De tudom: nem néma ez a két hegedű.

A filmszínházak színes plakátja a Dosztojevszkij *Félkegyelmű*jéből készült színes filmet hirdeti. Beszélik, a filmnek sikere van. A szálloda, ahol lakunk, a Szung-család tulajdona volt. Övék volt az egész utca és ki tudná felsorolni, mi minden egyéb. A Szungok a négy „nagy család" egyike volt. Egy másik nagykapitalista kínai családra a Csangokra egy nagy bankpalota emlékeztet. Sokemeletes, piros épület, a földszintje fekete márvány. Csang Kai-sek személyes tulajdona volt...

De térjünk vissza a szállodába. Összkomfortos ugyan, csak meglehetős öregecske. Van hideg és meleg vize, de arra már nem gondoltak, hogy az éjjeliszekrényen is legyen lámpa, vagy hogy a villanyt az ágyból is el lehessen oltani.

Viszont az étteremben minden a legízletesebb, a legtisztább. A kiszolgálás - mely Kínában mindenütt nagyszerű - minden eddigit felülmúl. És ez nem a Szungok érdeme, bár az étterem vezetője, Jü, már a régi időkben is itt dolgozott. Néhány kérdést teszek fel Jünek, akit tiszteletből Jü-laónak, öreg Jünek neveznek.

- Mivel magyarázza, hogy az ön által vezetett étteremben az abroszok tisztábbak, mint bárhol, ahol eddig jártunk?

- Mi, a személyzet, megállapodtunk, hogy háromszor takarítunk: hatkor, tizenegykor és délután négykor. Ebből kettő nagytakarítás. Ennél többet nem tudunk tenni. Kevés a jó kiszolgáló-személyzet, mert tavaly vidékre helyezték a már tapasztalt pincéreket. A mostaniak tanulók. Csak fél éve vannak itt.

- Én úgy látom, minden rendben van. Miért itt a legízletesebbek az ételek?

- Ismerjük a vendégek szokásait és ízlését. Tapasztalatcserére küldjük dolgozóinkat, és hát én is sok éve dolgozom a szakmában.

- Ez még nem elég magyarázat.

- Más helyen is jól dolgoznak. De talán azért tetszik önnek, mert minálunk már sok magyar mérnök étkezett, és megfigyeltük: mit szeretnek. Tengeri halat, rákot csak akkor szolgálunk fel, ha a magyar vendég külön kér ilyesfélét.

- Látom, az étlapon angol és oroszon kívül magyar szöveg is van.

- Ezt egyik vendégünk szívességének köszönhetjük.

- Említette, hogy új, tapasztalatlan személyzettel dolgozik. Én meg azt látom, hogy a fiatal lányok nagyon ügyesek, gyorsak, kedvesek, szerények, és nincs jobb szó, finom modorúak.

- Tanulnak. Az alapismereteket: tálalást, terítést és hogy melyik oldalról kell az ételt a vendég elé tenni. Próbákat tartunk, a fiatalok kiszolgálják az öreg pincéreket. Ezenkívül nyelveket is tanulnak. Hetenként két órát angolul, két órát oroszul és két órában a pekingi irodalmi nyelvet.

- Családja van, tiszteletre méltó Jü-lao?

- Feleségem meghalt. A fiam a Jangce folyami kikötőben dolgozik. Néhány év előtt befejezte a közlekedési technikumot. A leányom üzemben dolgozik.

- Ön, tiszteletre méltó Jü-lao párttag?

- Nem.

- Mit kíván az élettől, mit szeretne még elérni?

- Fiam és lányom már önálló. Jól akarom végezni a munkámat és nevelni a fiatalokat.

Nemcsak az olvasót, engem se elégít ki ez az interjú. De az interjúnál többet mond az a gárda, melyet Jü nevelt.

A lányok világoskék vászonruhát hordanak s fehér köténytt. Pontosan olyat, mint a budapesti kórházak ápolónői. Mind fiatal, tiszta. Különösen szép nincs közöttük, ilyeneket Kantonban láttam, de figyelmességükben egytől egyig bájosak. A tányérok, ételek pillanatnyi pontossággal kerülnek eléd, a poharak rögtön megtöltődnek, de ez Kínában mindenütt így van. A többlet: hogy például mikor épp áramszünet van Vuhanban, és az asztalon gyertyák égnek, mikor rá akarsz gyújtani, a tenyerükkel védik az imbolygó lángot.

És kedvességükből hiányzik minden kokettéria, pincérnői kacérság. Borravaló-várásról szó sem lehet. Saját, privát gondjaik nem jutnak felszínre, nem gondolom, hogy nincsenek, de nem látszanak. Mintha az egész életük értelme csak a munka lehető legjobb elvégzése volna.

Persze, van hivatástudat Európában is. Operáló sebészeknél gyakori és rendszeres. Az élet többi ágaiban is megtaláljuk, kertészeknél, állatgondozóknál, de hivatalnokoknál, sőt íróknál is. Ha nem így volna, ha Európában a hivatástudat ismeretlen, akkor semmi mód se volna megérteni ezeket a húsz-huszonkét éves lányokat.

Az interjú után megkérdeztem Pong-fej barátomat: - Miért voltak egy ilyen érdekes ember feleletei ilyen kevesetmondók?

- A kínai - felelte Pong-fej - olyan, mint a termoszpalack. Kívül hideg, belül forró.

A hasonlat jó. Mert a kínai termoszok valóban ilyenek.

Még sokat írhatnék Vuhanról. A gyönyörű tavakról, a kedves emberekről, akik vuhani tartózkodásunk utolsó napján egy tóparti üdülőbe vittek bennünket, lótusz borította tavak közé. A lótusznak itt eszik a gyökerét, magját, virágát, de európai értelemben vett mindent felejtő „lótuszevőket" nem találtam. Ki tudna itt a világ gondját mások vállára rakva, nyugodtan pihenni? Az is nagyszerű, hogy hajnalban madárdalra ébredhettem. Csakhogy itt áll már a szoba közepén a bepakolt, ugrásra kész koffer, a nyugtalan élet tigrise, hibáim és nemhibáim szimbóluma... Tovább kell menni, mert hátha nem is Vuhan Kína közepe.

A HOLNAP: CSENGCSOU

1960. július 29-én egy kis csöndes eső szitálgatott Csengcsou felett. Milyen jó! - gondoltam, aztán megtudtam, hogy kerek egy év után, nemrég, már esett itt egy kis eső. Utána újabb szárazság jött - és a Kínai Népköztársaság kénytelen volt nagy mennyiségű gabonát vásárolni, többek közt Kanadától.

A nyugati „szabad világ" agitációja számára jó falat, ha azt hiszik, hogy a népi demokráciának nincs betevő falatja. Azt megírják, hogy a kínai kormány kénytelen külföldön gabonát vásárolni, de arról hallgatnak, hogy ez - már volt alkalom erről beszélni -, merőben új jelenség, hogy azelőtt a kínai császárok és a Kuomintang nyugodtan hagyta, hogy milliók éhen haljanak, most pedig minden anyagi eszközt arra használnak fel, hogy a szárazság sújtotta vidéket ellássák élelemmel.

De ez bizony édeskevés volna. Csak a Hoangho (nálunk Sárga folyó) szabályozása oldhatja meg Kína élelmezésének problémáját. Olyan évben, mikor szárazság van és olyan évben is, mikor ez a folyó „Kína öröme és gondja" (így nevezik) - elárasztja a beláthatatlan szántóföldeket. A legmagasabb és legalacsonyabb vízállás közt huszonkét méter a szintkülönbség. A folyó 4000 év alatt kétszer változtatta folyásirányát. 1852-ig, például 600 kilométerrel délebbre torkollt a tengerbe, mint ma; a kínai történelem feljegyzései szerint 1600 nagy árvízkatasztrófát okozott, és valószínűleg a szárazságok évei se kevesebbek.

Ma körülbelül egymillió hektáron van a Hoangho vízrendszerében öntözéses földművelés, egymillió hektáron 1960-ban is volt termés. De ezt a területet duplájára lehet és kell emelni. A folyó szabályozásával, a víztárolók megépítésével, már 1967-ben egymillió KW energiát ad a folyó, melynek energiatartaléka körülbelül 27 millió KW.

És ekkor talán azt mondhatjuk, hogy Csengcsou, Honan tartomány fővárosa Kína közepe - vagy egyik közepe.

Ma Csengcsou kisváros. 1959 végén mindössze 600 ezer lakosa volt. Jóllehet, a felszabadulás előttinek négyszerese, ez még a kezdet kezdete. Hisz ez a város a 167 ezer négyzetkilométernyi területű, 45 millió lakosú Honan tartomány fővárosa. Itt keresztezi egymást az északdéli Peking-Vuhan-Kanton fővonal és a kelet-nyugati Lienjünkang-Lojang vonal, mely a tengerpartról a Nagy Fal középső részéig halad, amelyet a Nagy Falon túl a Szibéria-Turkesztán vonalig építenek tovább.

Csengcsouban már felépült Kínának egy új textilközpontja, óriási, modern gyárak, melyek a Honan gyapotját dolgozzák fel.

Csengcsounak szinte előnye, hogy nemrég még isten háta mögötti, elfelejtett vén város volt, könnyebben épül új várossá. Új és ugyanakkor ősi város, Csengcsou, Kajfeng és a Hoangho parti városok három-négyezer éves múltra tekintenek vissza: itt fejlődött ki először Kína ősi kultúrája. És itt éled majd újra, nagyszabásúan és ragyogóan. Az „Aranyvíz sugárút" most épült és épül tovább; itt lesznek egy leendő központ tudományos intézetei, egyetemei, kiállítási palotái. Egy pompás új szálloda már kész, s még két sokkal nagyobb is épül. Épül a hagyományos kínai gyógymód egyeteme, az európai rendszerű orvosegyetem már áll. De a legnagyobb és legfontosabb a Sárga folyó szabályozási munkálatainak központja. Itt dolgozzák ki a folyószabályozás részletes terveit, innen irányítják a munkát, melynek eredménye már néhány év múlva az lesz, hogy a Sárga folyó megszűnik „Kína bánata" lenni, és itt lesz Kína örömének központja, az ősi és új egyesül majd itt.

A régi Csengcsou és az egykori főváros, Kajfeng történetét belepte a por. Nemrég még arról szólt a vers:

Van út - de járni rajt nehéz
A villany ég - de alig pislog
Elég egy fuvallat - nem is kell szélvész,
Hogy az egész port felkavarja.

Ma Csengcsou fantasztikus méretekben építkezik. A kisváros egy óriás lépéssel a legnagyobb városok közé fog emelkedni - a legmodernebb város lesz és ugyanakkor a legősibb kultúra városa. A régi kultúra emlékei még állnak, egy kitűnő színháza (melyről más helyütt lesz szó) él. S ami mindent meg fog oldani: a nagy folyó szabályozása. Ezen dolgoznak kint a gáton és az Aranyvíz sugárút nagy intézetében.

Egyébként a birodalom éghajlati viszonyait tekintve, Kína közepe nem a két nagy folyó partján van, hanem a két folyó közti vízválasztón. A Csing-lingsan-hegység alkotja az észak és dél közötti határt.

Csakhogy nem földrajzilag és nem is egy fontos városban találjuk meg egy olyan birodalom közepét, mely történelme folyamán gyakran nevezte magát „Központi Birodalomnak", hanem államszervezetében. Mert Kína egész történetét a népi hatalom győzelméig a központi hatalom és a feudális feldarabolási törekvés állandóan hullámzó harca jellemezte.

A központi, császári hatalom a földet csak haszonélvezetre adta hivatalnokai kezébe, a birtoklók a maguk tulajdonául szerezték meg a földet. Ez a harc, mely Európában a középkorban dúlt, Kínában csak nemrég fejeződött be. Mindkét fél igénybe vette a paraszti tömegek elégedetlenségét. A parasztok hol a császári hivatalnoksereg ellen lázadtak - és kerültek a feudális kizsákmányolók markába -, majd a feudális kizsákmányolók ellen indultak harcba, kiket, ha legyőztek, a császári hivatalnokok határtalanul mohó zsarolásának lettek áldozatai.

Mikor a terjeszkedő és piacokat kereső kapitalizmus a XIX. században egyre inkább érdeklődött Kína iránt, az európaiak, kik nem történelmi kategóriákban mérték e jelenséget, egy, a feudalizmusban megmerevedett országot láttak itt, ahol pedig állandó volt a hullámzás. Ezenkívül megrekedt kultúrát láttak, és megfigyelésüket visszafelémenően is érvényesnek tekintették. Az a tény is megerősíteni látszott elképzelésüket, hogy évszázados és évezredes műkincseket találtak, melyek még romjaikban is azt látszottak bizonyítani, hogy a kínai kultúra nemcsak hogy nem fejlődik, de valamikor sokkal fejlettebb volt, mint a Csing, a mandzsu dinasztia uralkodásának utolsó századában.

Valóban Kína még soha olyan mélyre nem süllyedt, mint mikor az imperializmus is belenyúlt dolgaiba és az eddigi erők, feudalizmus - császári önkény, közé ők is és a kínai komprádor burzsoázia is beékelődött. Ekkor lett hatalmas az a kínai négy nagy család, melyek egyikéhez, a Csang-okhoz tartozik Csang-Kai-sek.

Az állandó hullámzás, a feudalizmus és császári egyeduralom közti harc, melyben mindig a dolgozók, a parasztok fizettek forradalmi elszántságukban vérrel, pénzzel, utolsó falat kenyerükkel és rizsükkel, napjainkban, a proletárforradalmak korában dialektikusan megoldódott. Nem a feudalizmus győzött a kapitalizmussal a császári hatalommal szemben, és nem a kapitalizmus likvidálta a feudalizmust. Annak, akinek a vérét eddig a kizsákmányoló erők kihasználták, a dolgozó népnek győzelme a két ellentmondást új szintézisében oldotta meg. A forradalom győzött, mikor a dolgozó százmilliók nem az egyik vagy másik kizsákmányoló oldalára álltak, hanem mindkettő ellen harcolva, és a külföldi, japán és más imperializmust kiűzve, a maguk céljáért, saját győzelmükért a maguk harcát vívták. Az államhatalom, a

központi vezetés a népi forradalom győzelmével szintézishez érkezett, egyetlen erővé egyesült. Megszűntek az ellentétek, melyek a népet széthúzták. Ami megmaradt, az népen belüli ellentmondás, mely a népen belül oldódik is meg.

Kína, melynek évezredes filozófiája szakadatlanul a kormányzásnak bölcs útját kereste, filozófiailag és gyakorlatilag egységhez érkezett. Kormányzók és kormányzottak egységessé váltak személyben és gondolkozásban.

A kínai filozófia a nép aktív segítségével megoldotta saját évezredes problémáját.

A KÍNAI ZENÉS-DRÁMAI SZÍNHÁZ

Olyan országban járunk, melynek nyelvét nem ismerjük. Ilyenkor a szemünk a legtevékenyebb: figyeljük az utcát, az embereket az utcán, figyeljük az embereket munkahelyükön, nézzük az épületeket, a képzőművészet és építészet alkotásait. Irodalmi ismereteinket közvetlenül csak a színházban gyarapíthatjuk. Annál is inkább, mert a színházban a látvány nem a felület, hanem a lényeg.

1960 színházi évadának talán legnagyobb sikere, a *Női hadvezérek* című darab, melyet a legfiatalabb, a *negyedik* pekingi „opera"-együttes mutatott be. Egy régi, tradicionális színmű új feldolgozása ez - egyébként Kínában az is a tradíciók közé tartozik, hogy a régi darabokat felújított formában adják elő - tradicionális stílusban.

A darab a X. századba viszi a nézőt, az első felvonás a Jan család házába, ahol a család egyetlen felnőtt férfitagjának, a hadban levő tábornoknak ötvenedik születésnapját készülnek megünnepelni. A házat nők népesítik be. Nagynénik, sógornők, nővérek, a tábornok felesége, anyja, nagyanyja. Mert csak asszonyok maradtak ebben a házban és a tábornok fia, még alig serdülő gyermek. A családfő: a tábornok nagyanyja, több mint százéves öregasszony.

Ebbe a soközvegyes házba, a születésnapi ünnepség előkészületeinek kellős közepén, érkezik meg a seregből két alvezér. A két alvezér nehéz szívvel vallja be a feleségnek és az anyának, hogy a tábornok, a Jan család utolsó férfitagja is elesett a legutóbbi csatában.

Ez a két nő - és a nézők is - tudják, hogy mi történt. De a család többi tagja és a százéves öregasszony mit sem sejtenek, és készülnek az ünnepre.

Megkezdődik az ünnepség. A gyenge öregasszonyt két menye vezeti fel gyengéden a magas díszhelyre, és mindenki feltűzi hajába a hosszú élet jelét, a piros virágot. A tábornok fia bort tölt a serlegekbe: mindenki apja egészségére igyék. Az anya rettenetes lelki kínok közt üríti ki poharát. A feleség is megkísérli, de nem képes lenyelni az italt. Elájul. Fia kivezeti a teremből. És a két alvezér se tud inni.

A nagyanya gyanút fog. Mért lett rosszul a menye? Mért nincs itt az unokája? És ha a tábornokot visszatartja a háború, miképp jöhettek el alvezérei? És miért szabadkoznak itt remegve, mikor íme, a hős Jan egészségére kellene serleget emelni? A kis öregasszony feleletet követel. A marcona hadfiak végre is sírva mondják el a szomorú hírt, és bocsánatot kérnek, hogy eddig titkolták.

A nagyanya keze-teste remeg, arca eltorzul, a néző aggódik: ott a szeme előtt halhat meg a gyenge öregasszony. De ő, nehezen bár, de leküzdi fájdalma jeleit, és íme, már nem remeg. Poharát, melyet unokája hosszú életére akart kiinni, a hős emlékére üríti.

A második felvonás első képe a császári palotába vezeti a nézőt, ahol éppen két miniszter vitatkozik. Az egyik azt ajánlja, hogy kérjenek békét, békét kényre-kegyre. A másik miniszter a harc továbbfolytatását tartja szükségesnek, és felszólítja (a nézők felé fordulva) a császári palota udvarán álló tábornokokat, hogy vonuljanak seregeikkel a tangutok ellen. De hiába a felszólítás. Nincs vezér, aki vállalkoznék a háború folytatására.

Megjelenik a császár. A miniszterek ellentétes véleménye őt is megzavarja, mert az első miniszter a tábornokokra mutat: lám, nem vállalják a további háború kockázatát. A másik miniszter ekkor azt indítványozza: kérdezzék meg a Jan család asszonyait. Ők bátrabbak és tapasztaltabbak is, mint a császári udvarban, a palota udvarán lebzselő tábornokok.

A következő kép újra a Jan család házába vezet, ahol épp gyászszertartásra készülnek, mikor a császár minisztereivel és kíséretével megjelenik.

Élénk vita kezdődik az első, a megalkuvó miniszter és a hajthatatlan asszonyok közt. A császár az asszonyok érveire hallgat, és a második miniszter javaslatára az elesett tábornok százéves nagyanyjára bízza a fővezéri tisztséget. Az ellenvetésre, hogy ő egyedül nem vezethet egész hadsereget, felvonul a család valamennyi nőtagja és az egyetlen férfi, a tábornok fia. Az első miniszter újabb érvet dob a vitába: „Nem elég, bosszúvágyból harcba indulni." Mire az egyik özvegy így felel: „Nem érti a hazaszeretet lényegét, aki a mi harci készségünkben csak bosszúvágyat lát."

Ezután a hadgyakorlatok képét látjuk. A Jan család női már harci díszben, négy zászlóval a vállukon (minden zászló egy ezredet jelent) hosszú fácántollas sisakban a nagyanya előtt gyakorolják a harci fogásokat.

A kisfiú, a dédunoka is hadba akar vonulni. De a dédanya csak avval a feltétellel adja beleegyezését, ha a fiú már olyan ügyes, hogy a harci tornában édesanyját képes legyőzni.

Megkezdődik a párbaj. A fiú viaskodás közben kéri az anyját, hogy csaljon egy kicsit, engedje át a győzelmet. A dédmama észreveszi, hogy párbaj közben alkudoznak, s tisztességes viadalt követel.

A nagynéni - aki harci mesterségre tanította a fiút - viadal közben utasításokat ad neki. De ez se hozna győzelmet, ha végül az anya nem enged fia könyörgésének: a harmadik menetben leroskad, s így lehetővé teszi, hogy a gyermek Jan is elinduljon a hadjáratba.

A harmadik felvonás első képében a tangut királyt látjuk. Gúnyolódik: íme, a császár már csak fehérnépeket tud ellene mozgósítani. De megkezdődik az ütközet és a király fiával együtt csak futással tud menekülni a Jan család asszonyainak szilaj támadása elől.

A tangutok királya most hadicselre készül. Egy völgykatlanba akarják becsalni az utolsó Jan férfit, a tapasztalatlan gyermeket, ahol majd a királyfi párviadalban megöli. És, ha a Jan család és serege követi a fiút, ők elállják a völgykatlan egyetlen bejáratát, és az egész sereg ott pusztul a hegyek közt.

Ez a terv. De a százéves hadvezérnő tudja, hogy unokája, a tábornok, már járt ebben a völgyben, és ki is jött onnan. Tehát valahol még egy kijáratnak kell lenni, s így a csel kivédhető. A sereg benyomul a völgybe. A kis Jan fiú apja lován ül, a ló ismeri az utat. És apja hű lovásza kíséri. De még ezzel a segítséggel se tudnának kijutni a völgykatlanból, ha nem találkoznak egy paraszttal, aki - miután megtudja, hogy ezek a hadvezérnők a hős és igazságos Janok családjából valók - felhagy a tettetett tudatlanságával, némaságával, és a titkos úton kivezeti őket.

Most aztán a női hadvezérek szorítják a hegyekbe ellenségeiket. A felgyújtott erdő, mellyel őket akarták megsemmisíteni, az ellenséget semmisíti meg. Aki élve megmenekült, azt szemünk láttára kaszabolja le a Jan család hadserege. Az ütközet végén újra megjelenik a császár és két minisztere.

Az ellenség előtt behódolni kész intrikus fejéről a Jan fiú harcias nénje, a fiú mestere, rántja le a miniszteri tisztséget jelző fejdíszt.

Nem kell hosszasan fejtegetni, mi teszi ezt a darabot aktuálissá a mai Kínában - melyet az ENSZ nem hajlandó felvenni tagjai közé, s melynek felségvizeit állandóan háborgatják.

A darab dramaturgiai felépítése kiváló. A feszültséget állandóan fokozza, hogy a néző sokszor többet ismer a tényleges helyzetből, mint az egyes szereplők. Nem új módszer ez, de minden esetben hatásos.

De nem felesleges feltenni a kérdést: miért mennek az emberek - ahelyett hogy a fentiekhez hasonló „műsorismertetés"-sel megelégednének - színházba? Miért vonz az ezernyi színház minden este sok milliónyi nézőt?

A kínai színház komplex művészet. Epikus és drámai, beszéd, ének és zene; stilizált beszéd, stilizált ének, látványos akrobatika, pantomim - és egyben események és lelki átélések finom megmutatása.

Az európaiak talán akkor kezdtek felfigyelni a kínai színházra, amikor Európában Wagner zenedrámáinak „Gesammtkunst"-ja került az érdeklődés középpontjába. Feltehető, hogy ilyenképp jutott az európai nyelv közhasználatába a kínai zenés dráma megjelölésére, az „opera" szó, és a legismertebb alapján a „Pekingi opera" elnevezés. Pontatlan megjelölés ez, de pontosabb megjelölés túl hosszú volna. Zenei-prózai-pantomim dráma? Ehhez is hozzá kellene tenni „jelképes-realisztikus". És még mindig volna hozzátennivaló: „szintetikus". Vagy inkább: „integráló"...

Minden mozdulat, hang, ruhaviselés és ruhák színe a játékstílus által meghatározott és Kínában közismert hagyománytól függ. Ha az anya és fiú fehér ruhát viselnek - az a gyász jele. Ha a gyászhírt hozó alvezér keze remeg - az ugyanazt jelenti, mint nálunk. De érzelmet fejez ki az is, ha a ruha hosszú ujja egészen beborítja a kezet és megint más érzelmet, mikor néhány mozdulattal újra felfedik a kezeket. Tiszteletadás, ha a jobb kéz átfogja a bal kéz csuklóját. A feltartott hüvelykujj megelégedés jele. De az a néző is megérti a pantomim értelmét, aki nincs „beavatva" az egyes mozdulatok jelentőségébe. A harcok: felülmúlhatatlan gyorsaságú, akrobatikus pantomimviharok. Ezek a harci pantomimok - és a színdús selyem-brokát ruhák - ragadják meg mindenekelőtt az európai nézőt. Aki tovább akar haladni a megértésben, annak fel kell fedeznie azt is, hogy mikor a jobb láb felhúzódik a térdhez, és a kézben bojtos lovaglópálca van, ez lóra ülést jelent. A lovaglás: roppant gyors, apró lépésekből keletkező hullámzó mozgás...

Ám nemcsak a lovaglást, kocsijárást, folyón való átkelést és más hasonlót ábrázol jelképesen a kínai színház, hanem olyasmit is, amit könnyű volna eredetiben a színpadon bemutatni. A színésznő, aki varr vagy hímez, sohasem tart tűt és cérnát a kezében, hanem megjátssza a varrás vagy hímzés pantomim *lényegét*. (Obrazcov kitűnő könyve, azt hiszem, e helyen téved, mikor a vándorszínészek szűkös körülményeivel magyarázza, hogy pl. nincs díszlet-ajtó. Hisz nincs és nem volt díszlet-ajtó a privilegizált pekingi udvar színház gazdag színpadán se.)

A kínai színház művészeinek minden mozdulata: az egyszer és mindenkorra megkeresett és megtalált lényeg. Innen a mozdulatok, mondjuk a példának felhozott varrás, rendkívül kifejező pontossága és ugyanakkor a *naturalizmus tudatos kerülése*. Ezt sematizálásnak nevezni hibás leegyszerűsítés volna. Mert a nevetésnek a kínai színpadon pontosan megállapított, de körülbelül (a számért nem állok jót) hatvan változata van, pszichológiailag igen differenciált, a néző számára azonban rögtön érthető változata. Ugyanennyi lehet a harag, bánat, öröm, meglepetés jelzéseinek skálája, amit ezenkívül a megfelelő kézmozdulat és testmozdulat is fokoz.

Mindez - erősítik színészek és rendezők - nem jelenti, hogy a színész nem rögtönözhet. Sőt, néha a szövegben is rögtönöz. A színész egyéni képességeinek széles tere marad. Ha nem így

volna, honnan lenne olyan nagy híre - nemcsak Kínában, hanem az egész világon is - a női szerepeket játszó színésznek Mej-Lanfangnak, akit e sorok írója már negyedszázaddal ezelőtt látott a színpadon, és aki mindmáig, öregkorában is, az érzelmes női szerepek legnagyobb mestere.

Persze minden színésznek rengeteg kéz- és lábmozdulatot kell ismernie, és már az érthetőség okából is, igen pontosan megjátszania. A színre való belépés (mely ha szobáról van szó, már az ajtónyitás pantomimjából érthető) különböző fajait, a színről való távozást, lépcsőn felmenést, lépcsőn lemenést, hegymászást, hosszú gyaloglást, lovaglást, oldallépést - ki tudná valamennyit felsorolni - sajátos mozdulatok fejeznek ki. Csak annyit még a lépésekről, hogy van kísértetlépés is - úgy hogy a néző nyomban felismeri: íme, kísértet.

A kézmozdulatokról egész tanulmányt lehetne írni - valószínű, hogy vannak is ilyen tanulmányok a kínai színházművészet irodalmában. De még jobb volna verset, verseket írni a színésznők (és Mej Lan-fangok) kezéről. Nem kétlem, hogy ezeket a verseket már megírták, és biztosra veszem, hogy még sok verset írnak kínai színésznők kezéről.

A kínai zenés dráma beszéd és énekhangja „nemtermészetes", és a külföldi néző számára nemcsak értelmi szempontból, hanem a hangszínezés szempontjából is, meglehetősen idegen. Sokat kérdeztem efelől kínai barátaimat, színészeket, rendezőket. Magam azt találtam ki, hogy a különös hanghordozás onnan származik, hogy a pekingi udvari színházban, a mandzsu dinasztia (1644-1911) idejében csak férfiak szerepelhettek; férfiak játszották a női szerepeket is. Más együttesekben meg kizárólag női szereplők játszottak. Kínai barátaim magyarázata másképp hangzik. A „díszített hang" - ahogy ők nevezik - azért kell, mert a női hang túl magas, a férfihang túl mély volna.

El kell fogadni ezt a magyarázatot. De ez sem lehet az egyetlen ok, és a lényeget valahol ott és abban kell keresni, hogy a kínai művészet kerüli a naturalizmust. Mégpedig úgy kerüli, mint a kínai festészet: a részletek pontosságával, az emóció-értékek felfokozásával. Mert az se véletlen, hogy Kínában olajfestésű, európai naturalizmusú képeket csak múzeumok falán vagy illusztrációként lehet látni.

Díszlet, berendezés nagyon kevés van a színpadon, de amit a színpadra tesznek, az nem „háttér", az mindig dramaturgiailag szükséges, „játszik" a darabban. A színészek öltözéke hallatlanul színpompás, és a legdrágább anyagokból készült. Régebben a színész kénytelen volt kosztümjét saját pénzén csináltatni, most erről, persze, a színház gondoskodik. A ruha maga is megmutatja, ki áll előttünk - ez, mellesleg nem kínai specifikum. Az arc festése a szemöldök, homlok, arcszín, rendszerint erős felfokozása a természetesnek. De vannak arcfestések, melyek nem fokozások, mert szinte semmi közük a valósághoz. A vonalak, körök, pontok s gyakran a színezés is az arcon jellembeli tulajdonságokat jeleznek. A komikus figura arcán és orrán fehér foltok teszik felismerhetővé a később megmutatkozó jellemét. A számtalan darabban fellépő igazságos bíró, akinek alakjával a magyar olvasó Li Hszung-tao *Krétakör* című darabjában ismerkedhetett meg - mindig kávébarnára festett, vastagon feketére csíkozott arccal jelenik meg.

A pontosan meghatározott színű ruhák, mozdulatok és arcfestés korántsem jelent feltétlen kötöttséget. Mert például egy generális mindig marconára kifestett arccal, harciasan magasra emelt lábbal lép be. De ha túlozza ezeket a lépteket, és hangját túlságosan dörögteti, evvel már megmutatja ostobaságát, gyengeségét. Egyéni jellemzésre, ellenpontozásra - nagy színészegyéniségek kialakulására, minden hagyományos kötöttség mellett is, szabad a tér.

A pekingi stílusú színjátszás zenéjéről Rewi Alley *„Pekingi Opera”* című könyvében következőket írja:

„Minthogy a pekingi opera lényege az operai tartalom, egy színész se juthat elsőrangú szerep eljátszásához, ha nem tud énekelni, igen jól énekelni. A külföldi nézőnek időre van szüksége, míg - a pekingi közönséggel azonos módon lesz képes az egyes énekszámok értékelésére. De ha figyelmesen hallgatja a zenét, felfogja majd az előadás finomságait, és végül azon fog csodálkozni, hogy kezdetben miért nem a zenei előadás értékének adta az elsőséget.”

- Élő színészek vagyunk, nem gépek. A színészi sajátságok szerint változnak a gesztusok - mondja a pekingi negyedik színház rendezője és tanítója, akivel alkalmunk volt beszélni. A színészek kosztüm nélkül ismételték meg előttük a darab egyes jeleneteit, a rendező az asztalon kopogtatta ki a szükséges taktust.

A negyedik együttes, mely a „Jang család női hadvezéreit” bemutatta, a pekingi stílusú zenés drámai színház új, már a felszabadulás után kiképzett csoportja.

A színészek átlagos életkora huszonkét év. A régi művet Fan-Csung-hung és Lü Zsuj-min drámaírók, a dramaturgiai osztály munkatársai dolgozták át.

Az új, a negyedik és a régibb együttesek közt nincs stílusbeli eltérés, bár vannak új darabjaik, melyek nem olyan szabályosak, mint a Jang család. A művészekkel való beszélgetésből kiderült, hogy ők kizárólag a pekingi stílus folytatásában látják hivatásukat. Stíluskeveredést nemcsak hogy kívánatosnak, de lehetségesnek se tartanak. Nyugati darabot nem játszanak, és nem vesznek részt a realista kínai filmművészet munkájában.

Ezek a tények. Így kell ennek lenni vagy maradni? Ennek eldöntésére e sorok írója nem vállalkozik.

Kérdésemre a főszerepet játszó huszonegy éves lány - megbocsájthatatlan könnyelműség, hogy a nevét nem találom meg jegyzeteimben - eljátssza a jelenetet, amikor unokája születésnapját ünnepli, azt a pillanatot, mikor az alvezér megvallja, hogy unokája elesett. A színésznő most nem a nagyszerű selyembrokátban áll előttünk, hanem kék nadrágban, fehér blúzban. Egy huszonegy éves kínai lány arca még szinte gyermekarc...

De íme, itt előttünk, hirtelen megöregszik. Az arca ráncos lesz, mozdulatai köszvényesek. *Megvénült kezei* remegni kezdenek. Először a kisujja, aztán a gyűrűsujja, a hüvelykujja és már az egész keze...

Fang Tun-hsziao, az a miniszter, aki a harc folytatását kívánja, és Ko Csung-hua, a defetista miniszter megszemélyesítője előadják vitájukat...

Vang Ven-su, aki az elesett hős édesanyját játssza, most előttünk, maszk nélkül, ismétli meg a születésnapra való készülődést, és a pillanatot, mikor meglátja a közeledő alvezéreket.

Megdöbbentő, hogy ezek a fiatal színészek, maszk nélkül és alakjukat megnagyító kosztüm nélkül is, milyen valódi, pszichológiailag elmélyült alakításra - nem is alakításra, megtestesítésre - képesek.

1951-től 1958-ig voltak a pekingi stílusú színészképző iskola növendékei, tíz-tizenegy éves korban kezdtek általános és színészi oktatásban részesülni. Egyelőre még csak gyakornoki fizetést kapnák. Ők maguk se tartják művészi kiképzésüket tökéletesnek - amivel - a látottak alapján - e sorok írója nem tud egyetérteni.

Manapság mindenki tudja már, hogy a kínai írás nagyon bonyolult, írástudó - különösen a felszabadulás előtt - nagyon kevés volt. Nos, ez nagy hátránya a kínai írásnak. De van előnye is. Az, hogy bármily dialektus szerint mondják is ki az írott szót, az írás egyértelmű, minden olvasó számára érthető. Nem mondhatjuk ugyanezt a kínai nyelvjárásokról. A beszélt nyelv egymástól igen különböző dialektusokra oszlik. A sanghaji ember a pekingi nyelvjárásnak csak kis hányadát érti, a kantoni még kevesebbet. Sanghaji és kantoni is - nemegyszer figyeltem meg - beszélgetés közben egyszerre csak jeleket rajzol mutatóujjával -, az írásjel segítségével tisztázza a fogalmakat.

A pekingi dialektus a legelterjedtebb és egyben a hivatalos államnyelv, de mégis az a furcsa helyzet, hogy az egyetemes érvényű kínai nyelv egyelőre csak az írásjegyekben él.

Már csak ezért is fontosak a „helyi", tartományi, városi színházak, melyeket naponta milliók látogatnak. Kínában mintegy négyszáz állami zenés drámai színtársulatot tartanak számon; a műkedvelő csoportok száma beláthatatlan, és művészi hatásuk egyre jelentősebb. A színház, mely az illető város vagy tartomány minden lakosa számára érthető, így a nép legszélesebb írni-olvasni nem tudó rétegeihez is szól, akárcsak a mesemondók, énekmondók. Mellesleg a patriarkális helyhezkötöttség megszűnte szükségessé, az írni- és olvasni tudó rétegek szélesedése pedig lehetővé tette, hogy írással is magyarázzák a színpadon lejátszódó eseményeket. A nagyvárosok színházaiban (ahol feltehető, hogy különböző vidékekről származó nézők ülnek) a színpadtól jobbra és balra két táblára vetítik a szükséges magyarázó szöveget. Ez segítőeszköz a megértéshez. De a legfontosabb, és a kínai néző ezt megszokta és meg is kívánja - hogy a szereplőket már belépésük pillanatában felismerje ruházatáról, maszkjáról és a mozdulatok jelképeiből (melyeket jól ismer), és akkor is megértse a cselekményt, ha a szavak egy részét nem értené, ha a nyelv klasszikusan ódon is.

Mindezek betetőzése, felsőfoka a színészi játék realitásból eredő közérthetősége. Én, aki nagyon kevés jelképes mozdulat értelmét ismertem, követni tudtam a darab menetét. Sőt sok jelenet megértéséhez elég lett volna a színész vagy színésznő kezére figyelni: a kínai színész keze egész tragédiát tud érthetővé tenni. Mivel pedig díszlet alig van, a figyelem erősebben összpontosul a színészre, mint a szokványos európai színházban. A pantomimikus mozdulatok, a felfokozott „díszített" szó, a zene, mely nemcsak kísér, de figyelmeztet és jelez is, az öltözet és maszk megsokszorozza az érthetőséget és túl az érthetőségen az átélést.

Átélést és kielégülést. A néző a jó győzelmét, a rosszak büntetését kapja ajándékba. Nevezzük ezt happy-endnek, erkölcsi normák győzelmének, a művészet nevelő hatásának, az élet értelmében való hit erősítésének, az igazi életértékek mérlegének, vagy a népmesék költői igazságszolgáltatásának. A népmesék költő igazságszolgáltatása - ez lesz a leghelyesebb kifejezés, mert a kínai színház legősibb, legmélyebb gyökereire mutat, melyek mélyebbek és ősibbek egyes stílusok sok száz éves tradícióinál is.

Sematikusság? Nos, igen, ha a sematikusságon nem leegyszerűsítést, nem elszegényesítést, nem szabványosítást értünk, hanem a *komplikált valóság érvényes végeredményét, lényegét, kánonját*. A kínai színház tökéletességre törekvése, ez a mindenütt érezhető törekvés: a kánon varázsa és a rossz értelemben vett séma taszítása.

Következzenek most újra tartalmi ismertetések, noha ma már a magyar olvasó is sok kínai színmű tartalmát ismerheti Obrazcov kitűnő könyvéből.

A kantoni színházi fesztiválon - mely az 1960. júliusi összkínai fesztivál egy része volt - két darabot láttam egy vidéki színház előadásában. Az elsőnek címe, melyből egy részletet mutattak be *Csao Cun megírja a kérvényt*. Tipikusan tradicionális darab; a régi Kína hivatalnok-világát viszi színre.

Egy kerület újonnan kinevezett bírójának, Csao Cunnak, szép ifjú felesége megtudja, hogy apját hamis vád alapján börtönbe vetették, és éppen az ő férje kerületéhez tartozó börtön foglya. A bíró hosszas kérés után beleegyezik, hogy megvizsgálja az ügyet, és hacsak lehet, kiszabadítja apósát.

Elhozatja az iratokat, melyekből kiderült, hogy elődje már halálos ítéletet hozott ez ügyben. Megdöbbenve állapítja meg, hogy a minisztérium is jóváhagyta már az ítéletet. Erre megtagadja felesége kérését. Nem mer ellenszegülni a minisztérium végzésének.

De abba nagy nehezen beleegyezik - bár még ez is kompromittálhatná -, hogy felesége férfinak öltözzék, és megkeresse a császár vidéki körúton járó küldöttjét, kinek majd átadja a kérvényét. A kérvény megírását is vállalja. A felesége már keveri a tust, midőn a férj megint megtorpan. Hisz ez is veszélyes. Mert mi lesz, ha megtudják, hogy a kérvényező az ő felesége, sőt megtudják, hogy az ő keze írása a kérvény. De a szépasszony addig kéri, erőszakolja, követeli a kérvény megírását, míg Csao Cun rettenetes izgalom, félelem, remegés ellenére is, teljesíti felesége kívánságát.

Ez a részlet így leírva, és különösen e sok történettel együtt, amit a feleség (mint narrátor), a színpadon elmond leánykori életéről, családja viszontagságairól - igen tipikus, de nem túl érdekes és meglehetősen „epikus" volna -, ha nem lenne a színészi előadás. Pompás a férjet játszó színész, Je Csin-fej, mikor felesége már tusba mártotta, és ő kézbe vette az ecsetet, de mégse bírja leírni az első betűt. A keze remeg, teste izzad, nem és nem bír belefogni az írásba. (A már elmondottak után szinte feleslegesnek tartom megjegyezni, hogy se a tus keverése, se az ecset bemártása satöbbi nem naturalisztikusan történik.) A feleség alakítója: Du Miau-huj, térden csúszik a férj felé: át az egész színpadon, hihetetlenül gyors mozdulatokkal. Olyan artistateljesítmény ez, mely önmagában is csodálatra méltó. De ezek részletek: a zene, a szó, a mozdulatok olyan tökéletesek és egymást fokozók, hogy elegendő az alaphelyzet némi ismerete, és minden lélekrezdülést megértünk. Szebb kezeket, pontosabban kifejezőbb kezeket és mozdulatokat elképzelni is nehéz. És erre - mint már jeleztem - a kínai nézőnek is nagy szüksége van -, hisz olyan nézők előtt játszik az együttes, mely szavaikat nem mindig érti.

Ugyanez az együttes modern tárgyú darabot is bemutatott, címe: *A kincsfa*. Ez egy 1947-ben megtörtént esemény színházi feldolgozása.

A kincsfát - ritka, a babona szerint szerencsehozó fácskát, egy koldusgyereknek öltözött partizánfiúcska hozza, a gazdag földesúr házába. A fa eladásának ürügyével akarja kicsalni házából a földesurat, a helyi ellenforradalom vezérét. Ugyanakkor a többi partizán - az újévi ünnepségek ürügyén - maszkokba öltözve a faluban tartózkodik, és így készül a kellő pillanatban az őröktől körülvett ellenség házába jutni.

A partizánfiút a földesúr testőrei elfogják. A szobalány menti meg, akit valaha éhező szülei adtak el a földesúrnak. (Itt, meg kell jegyezni, hogy ez teljesen reális, tipikus életrajzi adat; az éhező gyerek megmentésének egy módja volt.) A fiú a testőröknek azt vallja, hogy a leány testvérnénje; és a, persze nem testvér, szobalány megerősíti ezt a vallomást. Végre kicsalják a földesurat a ház udvarára, ahol a partizánfiú agyonlövi. Ekkor megjelennek a maszkokba öltözött partizánok, és persze elbánnak az ellenforradalmárokkal.

Noha a darab tények alapján íródott, itt bizony erősen érezhető bizonyos sematikus leegyszerűsítés. Különösen erős ez az ellenforradalmár földesúr monológjában, aki nem mulasztja el összes gaztetteinek tüzetes felsorolását, még az ópium csempészést se felejti ki.

De a színészek ebből a darabból is darabot csinálnak! Pompásan játszik a földesúr: Sö Csung-sen, a szobalány: Ling Szi-lung és a testőrbanditák is. Megjegyzendő: a testőrbanditák mármár realista pantomimjátékán látszik, hogy kísérleti darab ez, átmenet a hagyományosból egy modernebb színjátszó stílushoz, ami - ha az alapvázat szerencsésebb kéz írja - tökéletesebben sikerül. Ez a vidéki színház nem talált olyan segítőtársra, mint a pekingi negyedik opera-együttes. A hagyományos darab megmaradt a hagyományoknál, az új téma nem bírta, azaz csak külsőségeiben vette át a hagyományt. Pedig a színészek képessége ezt a helyi operát is nagy feladatok megoldására tennék alkalmassá.

Csengcsouban, Honan tartomány fővárosában, a honani helyi „opera" előadását láttam. A darab címe: *A fővárosba!* Ez a darab legtipikusabb, számos változatban ismert cselekményt dolgoz fel.

Egy ügyes leány, aki gyönyörűen tud hímezni, szegényen, de feddhetetlen tisztességgel él apjával. Ő hímezte egy gazdag kisasszony nyolc díszruháját, a kisasszony hozományát, és átadja őket a menyasszonynak. Ez a szegény lány magának is hímzett ugyanilyen nyolc ruhát, hisz ő is menyasszony: vőlegénye egy fiatal tudós, nagyon rendes, de szegény ifjú. Azon az éjjelen, mikor a gazdag kisasszony megkapta hozományát, két rabló - az egyik polgári foglalkozása szerint törvényszéki szolga és egyben nyomozó, a másik egy félszemű mészáros (félszemű sárkány) - elrabolják a gyönyörű ruhákat, és meggyilkolják a kisasszony szobalányát. A két rabló egy elhagyott szentélyben osztozkodik a zsákmányon. Nem veszik észre, hogy egy koldus húzódik meg a szentély mögött, aki itt akart éjjelre pihenőt találni. Az osztozkodásból verekedés támad, a verekedésből gyilkosság; a törvényszéki szolga megöli cinkostársát. De mikor észreveszi a szentély mögül felbukkanó koldust, azt hiszi, hogy szellemek üldözik, otthagyja zsákmányát, és menekül.

A szegényember házában - látjuk - a leány átadja magahímezte díszruháit vőlegényének avval, hogy tegye zálogba a ruhákat, és az így kapott pénzen utazzon a fővárosba. Mert az ifjúnak a messzi fővárosba kell utazni, a háromévenként ismétlődő tudományos vizsgán kell megjelennie. A fiatalember elfogadja a lány áldozatát, de nem tudja, hogy a lány - mert erről gyengédségből szó nem esik - egy hímzett zacskóban pénzt is rejtett a ruha közé.

A gyilkosság ügyében megkezdődik a nyomozás, melyet maga a gyilkos, a törvényszéki nyomozó vezet. Kiderül, hogy egy ifjú betett a zálogházba nyolc olyan ruhát, amilyent elraboltak. A nyomozó összebeszél a zálogház tulajdonosával és a gazdag lány apjával, és így könnyű a gyanút a fiatal tudósra hárítani. A járási kormányzó pedig anélkül, hogy az ügyet alaposan kivizsgálná, megelégszik azzal a bizonyítékkal, hogy a fiatalember nem tudott a ruha közé rejtett pénzről.

Hiába tanúskodik most mellette a szegény lány és az apja. Sőt az öregembert és a fiatal tudóst kínzással kényszerítik vallomásra. A fiatal vőlegény végre beismerő vallomást tesz, hogy így megmentse a kínzásoktól menyasszonya apját.

De a lány és az apja most elindulnak a városba panaszt tenni. És mi látjuk (!) a hosszú gyaloglás minden fáradalmát. Végső erejüket megfeszítve érkeznek meg a fővárosba, ahol sikerül az igazságosságáról híres Pao főbíró (kit a *Krétakör*ből ismerhet már a magyar olvasó) színe elé kerülni. Elmondják néki a zálogba tett nyolc ruha igaz történetét. Pao a fővárosba idézi az összes érdekelteket, maga pedig álruhába öltözve elindul kinyomozni az esetet. Az álruhás

Pao találkozik a koldussal, aki éppen a városba igyekszik, hogy letétbe helyezze a rablók eldobta holmit. Pao tehát már most megállapítja, hogy valóban két egyforma hozomány létezik.

De a teljes igazság - melyet a néző elejétől fogva *ismert*, s így elejétől fogva *izgul* érte - a színpadon csak itt, a törvény előtt derül ki. Hisz a gyilkos személyét csak itt ismeri fel és leplezi le a koldus. Pao pedig nemcsak a derék ifjút adja vissza az életnek, nemcsak a rablógyilkost ítéli halálra, de megbünteti a zálogházast is, és megfosztja tisztségétől a felületes, gondatlan járási kormányzót.

A darab minden szereplője megérdemelné, hogy kimerítően méltassuk művészetét. Ehelyett azonban csak a darab két szereplőjével és a színház igazgatójával folytatott másnapi beszélgetés lényegét szeretném itt leírni.

Teng Hua-jüvel, az igazgatóval, a koldus szerepét játszó Kau Ta-vanggal és a derékig érő szakállú kerületi kormányzót alakító Szö Feng-jün asszonnyal sikerült találkoznom. A többi színész épp egy kaszárnyában adott elő jeleneteket; nem tudtak eljönni a baráti találkozóra.

Kau Ta-vang elmondotta, hogy negyvenöt éves, harmincöt éve színész. Már a színházban észrevettem, hogy ő a közönség kedvence. Minden mozdulata komikus, éneke mulatságos és tökéletes akrobata. Nemhiába ijedt meg tőle, tartja földöntúli lénynek a rabló. De a magyar közönségnek ennél is érthetőbb és pontosabb leírást adhatok róla. Ő a kínai Latabár Kálmán. Bájában, naiv ügyességében és a közönségre kacsintó ravaszkodásában egyaránt emlékeztet rá.

*Szö Fetig-jün*nél már nehezebb a dolog. Magyar megfelelőjét hiába keresném. Húsz éve színésznő, harminc-harmincöt évesnek látszik, középtermetű, és egyszerű fehér blúzában, kék nadrágjában nem hasonlít a színházi monumentális és ugyanakkor szép férfialakra, amelyről mégis rögtön érezzük, hogy nő.

Megkérdezzük Szö Feng-jünt (neve fordításban azt jelenti: Főnixfelhő), hogy szeret-e férfiszerepeket játszani, és csak férfiszerepeket játszik-e?

- Igen - feleli Főnixfelhő. - Mikor a színtársulathoz kerültem, női szerepek tanulására fogtak. Saját kérésemre kaptam férfiszerepeket. Fiatal férfi-értelmiségi szerepét szoktam játszani, a hszanoszeng típust. De íme, idősebb szakállas férfit is játszom, mely közel áll a lao-szeng típushoz. Modern darabokban középkorú asszony szerepét játszom.

Kérdésünkre elmondja, hogy azelőtt a hagyományos darab színészei modern művekben nem léptek fel. Most a színészek kombinálják a két irányzatot - melynek egységét ő így látja: - Igazi lelki konfliktusokat akarunk kifejezni.

Az igazgató, Teng Hua-jü a két irányzat múltját és jelenét magyarázza. A keleti irányzat közel áll a pekingi játékstílushoz; a hang itt is „ferdített", azaz „díszített", a mozdulatokat szigorú előírás állapítja meg. Ezek *indulatos* darabok (ami alatt, úgy látszik, heroikus darabokat ért). A másik irányzat a nyugati (persze kínai-nyugati és a huj nemzetiség által befolyásolt) *lírai*. Ezekben a hang és a mimika is realisztikusabb. Különösen líraibb zenéjében tér el a pekingi iskolától.

Ehhez Kau Ta-vang, a komikus színész igazán színészi megjegyzést fűz. - Mindig a szerepadta szükségességből indulunk ki. Ez dönti el, hogy milyen hangon énekelünk.

Az igazgató is megerősíti ezt, és elmondja, hogy a honani színháznál régebben se tartották magukat a mandzsu szabályhoz, hogy csak férfiak lehettek színészek. Az, hogy Főnixfelhő férfialakításokat kedvel, azért nagyon jó, mert fiatal férfinak hangját igen szépen érzékelteti.

Főnixfelhő ehhez hozzáteszi, hogy ő alaposan tanulmányozza a férfimozdulatokat. A színházi férfilépést és a valóságosat is egyaránt. Szavainál is meggyőzőbb, ahogy mindjárt el is játszik egy fiatalembert, aki először lát meg egy szép lányt, megjátszva az első beszélgetésüket, az örömet, a kérelmet, mindent.

Kérdésünkre, hogy hányféleképp tud örömet vagy egyebet kifejezni, természetesen nem tud számokkal felelni - ez a kérdező részéről is csak - higgyék el - ravasz fogás volt.

És elmondja Főnixfelhő, hogy régebben a színészek a társadalmi ranglista legalacsonyabb fokán álltak. „Belőled már csak színész lehet" - mondták a szülők a rossz gyereknek. Színészi fizetésből a régi világban csak kevés színész tudott megélni. Mindenféle más munkát is kellett vállalni. Az impresszáriók kizsákmányolták a színészeket, őket meg a gengszterek fosztogatták, akik még „tiszteletbeli", ingyen előadást is követeltek...

Ma ő (a színház egyik főerőssége) háromszáz jüan fizetést kap. Sokat dolgoznak, falura, kaszárnyákba, népi kommunákba járnak vendégszerepelni.

- Ezért külön fizetnek? - kérdezi a „haknihoz", „pendlizéshez" szokott európai.

- Dehogy! Így is dupláját keressük egy gyárigazgató fizetésének - mondja elpirulva Főnixfelhő.

A beszélgetés még folytatódott. De azt hiszem, már alig tudnék sok érdekeset közölni az olvasóval. Azaz hogy nagyon is bonyolult kérdések következnének. A commedia dell'arte és kínai típusok lényegbeli különbségéről, kínai szereptípusokról, a kínai színdarabok mondái és regénybeli gyökereiről, a kínai színművek forrásairól, a két legnépszerűbb klasszikus darabról a *Fehér kígyó, kék kígyó*ról és a *Majomkirály*ról, a komplex színházról, a kínai narrátorról - sok, egy általános ismertetés kereteit szétfeszítő dologról.

Mindezek helyett egy kívánsággal zárom beszámolómat: bár mielőbb láthatná a magyar közönség a honani tartomány együttesét, a pekingi negyedik együttest és még sok kínai színház előadását. Egy nagy nép nagy tradíciójú és nagyon élő művészetével ismerkedne meg. A sikerért ezennel kezeskedem.

MEZŐGAZDASÁG ÉS PARASZTI ÉLET - VONATABLAKBÓL NÉZVE

Tizenöt éve hordok magammal egy képet, egy élményt, melyről, Kínába készülve, az volt az érzésem: az lesz a kulcs a mai Kína megértéséhez. Előzmények nélkül mondom el, és az előzményekkel kapcsolatban csak Solohovot idézem: „Ne siettessenek, kérem, annak is eljön az ideje."

Úgy emlékszem, Vangnak hívták azt a kínai parasztot. Mi kettőnknek kellett veteményes kertté tenni egy feltöretlen földdarabot, ásónyom mélyre megforgatni a gyepet, állatoktól, géptől megtaposott sose szántott talajt, a füvek és gyomok gyökerei közül kirázni a jó földet, s a gyomokat az út szélére dobni. És lazítani, aprítani a hantokat, hogy sárgarépa, saláta, dohány teremjen már az első évben.

Tudtam, mit kell csinálni, hogyne tudtam volna, mikor azt is tudom, miképp kell földet rigolérozni új szőlő alá: három ásónyom mélyre. De hát nem éreztem semmi közömet ehhez a munkához, ehhez a földhöz, és mit bánta ez a föld, ez a volt legelő, hogy miért hullik rá az én verejtékem? Norma szerint, hozzá helytelen norma szerint kaptuk, amit kaptunk és kész. Ez minden. Így hát, mi tagadás, ha nem néztek a kezemre, én csak feléig nyomtam az ásó vasát ebbe a földbe. A nagy, aprítatlan hantokat gereblyével betakargattam, a felszínt elegyengettem. Gyorsabb és könnyebb mára. Holnapom nem volt...

Arra persze vigyáztam - a ma miatt -, hogy az, akinek kötelessége lett volna a kezemre nézni, ne vegye észre mesterkedésemet. Ám amit a felvigyázó elmulasztott, azt észrevette Vang, aki nem messze tőlem, a neki kimért helyen a saját normájáért dolgozott.

Odajött hozzám, megállt mellettem.

- Nem lenni jó! - mutatott a begereblyézett hantokra.

- Jó! - feleltem. - Norma lenni!

Vang sovány, sárgás arca kipirult a haragtól. Szó nélkül visszament a saját területére, áthozta gereblyéjét, és további szó nélkül elkezdte kirángatni a bozontos göröngyöket, szétverte őket, újra elegyengette a földet. Mikor elvégezte, se ment el. Ottmaradt és nézte, hogyan fogok dolgozni.

Én persze a magam igazát védtem. Csak azért is, továbbra is feléig nyomtam a földbe az ásó vasát.

- Nem lenni jó! - kikapta kezemből a szerszámot. - Nem jó! - és egy egész sort ásott, minden hantot szétvert. - Ez jó.

- A szerszám vasa - mutatta - egészen el kell hogy tűnjön a földben. - Ez jó!

- Nem jó norma, nem jó ásni - feleltem dühösen.

- Ehh! - méltatlankodott Vang, és tovább ásott.

Ekkor jött felénk a felügyelő - amit egyébként Vang vett észre elsőnek. Felegyenesedett, cigarettát sodort, és úgy tett, mintha éppen csak tüzet kérni jött volna ide, hozzám. A saját acéljával a saját kovakövén csiholt tüzet, a saját vattáját tartotta a szikrához, rágyújtott. Aztán, mintha tőlem kérte volna, kezembe adta a szerszámokat, és átballagott munkahelyére. Szótlanul dolgozott ebédig, többet felém se nézett.

Én, amint csak lehetett, megint fele mélyre ástam, csak azért is.

Dühös voltam az egész világra. Vangra is! De az ellene való haragom délidőre már elpárolgott. Hiszen tagadhatatlan, hogy ez a kínai nagyon vigyázott, hogy senki se tudjon a köztünk lefolyt vitáról - mert hisz vita volt ez, elvi vita.

Én megnyugodtam, de Vang még délben is haragudott. Külön ült ebédelni, ette az ebédlevest. Pedig mikor pár nappal ezelőtt együtt hordtuk a zsákot, jó barátok voltunk. Egymást nem csaltuk, és egy csajkából kanalaztuk délben a levest, este a kását... Ebédkor visszaadtam a tűzszerszámját. Mellesleg nekem is volt kovám, acélom és hamus vízben kifőzött, napon szárított taplóm...

Nos, én még ma is ökölre mennék, ha valaki azt merné mondani, hogy nem volt igazam. Legfeljebb azt ismerem el, hogy az én igazságom a kisebbik igazsága volt, a kínaié a nagyobb, a mélyebb.

Nehezen, nem egyhamar, de aztán rájöttem, hogy ez a Vang csak egyféleképp tud dolgozni: jól. Még ott se tud ezen változtatni, ahol testi gyomrunkba a norma bokszolt és lelkünk piexusába az igazságtalan megalázás. Ennek a kínainak, úgy látszik, szent volt a föld, melyet keze érint és áldás a termés, mely mégiscsak az egész világé, így magyarázgattam magamnak később ezt az esetet.

Nos, ezt a Vangot akartam én most látni a saját-közös földön, szülőhazájában, szabadon.

- Persze azt találta, amit előítéletének megfelelően találni akart - mondják majd, nem is kevesen.

- Igen, azt találtam - felelem. - De előítéletem, jól van, legyen előítélet, egy tapasztalaton alapult. Ehhez a tapasztalathoz itt Kínában, nagyon egyszerű és szemmel látott érvek járultak: Kínában nem lehetne élni, ha rosszul művelnék a földet. Az ország nagyobbik, a nyugati része szinte csupa hegység és pusztaság és jóformán lakatlan, a keleti, kisebb részén, a termékeny völgyekben pedig százmilliók laknak. Ez tette kérlelhetetlen szükséggé és emelte vallássá a földművelő gondosságát.

Ez így van, de azt is hozzá kell tenni, hogy ez az ősi és örökölt szorgalom és földszeretet nem olyan egyszerű és feltétlen, és nem az a fajta „ősi ösztön", amivé (éppen az európaiak) szívesen miszticizálnák, misztifikálnák, mitologizálnák. A kínai történelemre vetett futó pillantás is megmutatja, hogy gonosz uralkodói rendszerek idején - legutóbb a Kuomintang uralma alatt - csökkent a megművelt föld területe. Viszont alkotó periódusok idején a megművelt terület nagyobbodik. A kínai ember szorgalma és földszeretete tehát történelmi kategóriák között lesz érthetővé.

Ha valaki elfogultság vádjával illetne, ha azt hinné, hogy én önkényesen látni akarok bizonyos tulajdonságokat, akkor hadd hozzam fel szemtanúnak Goncsárovot, aki érzelmeiben a polgárságnak is csak a határán állt, feudális, cári hivatalnok, de igen realista szemű író volt. Goncsárov írja 1853-ban:

„A kínaiak - eleven és dolgos nép: munka nélkül jóformán senkit se látsz."

„Minden parasztember és parasztasszony tisztán van öltözve"...

„... Elég egy pillantás, és azonnal látjuk, hogy földművelő országban vagyunk, és megvan az oka annak, hogy a bogdihán (a kínai császár) évenként egyszer kezével megérinti az ekét, mint az ország legfőbb és legfontosabb szerszámát. Minden tárgyat meggondoltan, nem akárhogy, használnak fel munkájuk közben. Minden kidolgozott és befejezett itt. Sehol se látni hanyagul

vagy nem a maga helyére lerakott szalmát, nem látsz ledőlt kerítést, vetések között kóborló kecskéket vagy teheneket. Sehol se hempereg hanyagul otthagyott és haszontalanul korhadó gerenda vagy akármilyen efféle, valamire használható tárgy. Itt, úgy tűnik, minden forgácsnak, kavicsnak, szemétnek megvan a maga rendeltetése, és felhasználják..."

„A talaj természeténél fogva mocsaras, de mocsárnak nyoma sincs, és egy rőfnyi föld sincs, amit ne szántottak volna fel. Az egyik sor és barázda sose szélesebb vagy keskenyebb, mint a másik. A házikók is, bármily szegényesek és kopottak, de ésszerűen épültek; mindent számításba vettek építésükkor, minden a maga helyén van és minden a lehető legjobb rendben."

Elég az emlékekből és régi tanúságtételekből! Megpróbálom leírni, amit magam láttam. Repülőgépről, vonatablakból nézve, vagy a Peking környéki a Kínai-Magyar barátságról elnevezett népi kommunában tett látogatáskor, a Kanton közelében meglátogatott kommunában, ahol saját termesztésű ananásszal kínáltak és banánnal és olyan gyümölccsel is, melynek nevét ott hallottam először. Mindezt együtt így nevezem: „vonatablakból nézve". Azért így, mert nem több.

Említettem, hogy Kína nagyobbik része kopár hegyóriásokból, zord fennsíkokból és sivatagokból áll. Ebből a gyér lakosságú óriási területből a Góbi-sivatagot láttuk, repülőgépről, tízezer, tizennégyezer méter magasból. Júliusban, odafelé menet, teljesen száraz és kopár volt, és a folyók medre száraz. Hazafelé jövet, augusztusban, helyenként víz is látszott a folyók medrében és néhol gyér legelők.

Utunk, amelyen a kínai földművelésre rápillanthattunk, valójában Pekingben kezdődött. Pekingből vonaton mentünk Nankingba. Nankingból vasúton Sanghajba és Sanghajból vasúton Hangcsouba. Hangcsouból repülőgépen - de helyi járatú (alacsonyabban szálló) gépen - Kantonba, Kantonból vasúton Vuhanba, Vuhanból repülőgépen a Csengcsouba és Csengcsouból megint vasúton, de éjjel, vissza Pekingbe.

És most átadom a szót a vonatban írt jegyzeteimnek, melyeket csak zárójelben kommentálok...

Indulás, Peking 8.55, Tiencsin 9.55. Négymilliós város (Nyilván téves. Lexikon adatai szerint 1953-ban 2 690 000 lakosa volt.) Óriási, új üzemek. Minden hulladék, vas, fadarabkák, gondosan halomba gyűjtve. Új nagy házak és kis vityillók. Némelyik négy négyzetméternél aligha nagyobb! Rengeteg gyerek az utcán, a házak udvarán. Állomáson indulóütemű zene, hangszóróból.

A vonat simán gördül, a fülke négy személyes, kényelmes, ahogy lenni kell hosszútávú gyorsvonaton. Még papucsot is adnak. És természetesen, nagy termoszt forró vízzel, csészéket, teát. Ami azonban meghat, az a fülke asztalkán álló cserépedény és benne persze nem középre ültetve, hanem asszimmetrikusan egy csöppnyi növény. Miniatűr fácska, mohába ágyazva. A cserépen felírás: (Pong-Fej barátunkat megkérem, és ő lefordítja:) „Szép edény, tiszta víz"...

Síkság, öntözéses gazdálkodás. Ez itt a fő. Ahol nincs öntözés, ott bizony látszik a kukoricán, hogy az idén nagy szárazság lehetett.

Traktort látunk. Majd egy csöpp ekét, csacsi húzza. Aztán egy nagyobb eke, előtte egy ökör. Vagy egy bivaly. De a legfontosabb eszköz a kapa, a kínai paraszt dolgos, szent (így írtam naplómba, maradjon így) kezében.

Egész Kína területéből 1,6 milliárd mu a szántóterület. Lexikon!!! (Ezt a napló tanácsolja, tehát itt egy felszólításnak teszek eleget, és megnézem a lexikont: „1 mu $^{1}/_{15}$ hektár, közel hétszáz négyzetméter. Egész Kína területe kb. 9,6, más adatok szerint 9,9 millió négyzetkilométer, tehát majdnem akkora, mint egész Európa, mely 10,1 millió négyzetkilométer. Lakosainak

száma viszont nagyobb, és ezeknél több mint kilenctizede itt a szántóföldeken lakik, Kína területének alig több mint egytizedén." De valójában 1,6 milliárd mu 100 millió hektár a megművelhető föld; kellő agrotechnikai berendezések, vízművek stb. segítségével ez a terület háromszorosára lesz emelhető a jövőben...

1918-ban csak 82,1 millió
1928-ban csak 75,5 millió

hektárt műveltek meg, és a Koumintang idejében 1937-42 közt a vetésterület még $^1/_2$ millióval csökkent, és csökkent a termésátlag is, mert az öntözőművek sok helyütt elpusztultak.)

Hopei tartományon száguld át vonatunk. Itt, ahol nincs csatorna a szikes földön, csak tamariszkbokrok szűkölködnek. A csatornák kiszáradtak. Hónapok óta nem volt eső...

De íme, újra nagy zöld területek, itt megint van víz a csatornákban.

Házak agyagból. Ahogy Szibéria faország, ez itt agyagország. Ott alig van más, mint faház, itt minden fadarabka érték. Öntözött ország ez, míg Szibéria esőország és a hó és harmat élteti a földet. De ott a folyók a kietlen északra folynak, a Jeges-tengerbe, itt meg mind keletnek, termékeny meleg völgyekben.

A lapályból most egyszerre sziklacsoportok meredeznek. A sziklák falán nagy fehér betűk, felírások. A számomra érthetetlen írást fordító nélkül is megmagyarázza a sziklafalra festett Picasso-galamb...

A sziklák után azonnal a Sárga folyó, a Hoangho. Egyharmadára apadt. Csak a meder közepén folyik a víz, mely ma, július 12-én nem szélesebb, mint Szolnoknál a Tisza.

A három kilométeres vasúti hídon át Csengcsouba érkezünk, Honan tartomány fővárosába. Messziről nagy gyárak tömege látszik, közvetlenül a vonat mellett vályogtéglából épült házikók tömkelege. Tovább robogva apró síremlékek a földeken. Tehát nem igaz, hogy a kínaiak egy év múlva beszántják a sírokat - ahogy valahol olvastam.

Folyók, hegyek - teraszos földművelés. A vízmosásokban víztárolók, minden tenyérnyi helyet kihasználnak.

Hegyek, Szentgyörgyhegy? Tapolcai völgyvonulat? Ez most Gulács... Most Csobánc - még vár is van a tetején... Ha nem vár, akkor talán fénytávíró?

Az édeskrumplit (batába) most ültetik, a kukoricát kapálják. A teraszokon mi van? Tea?

Egy újabb Badacsony kéklik... Molnár Géza éppen Prenn Ferencet olvassa (nagyon udvarias fiú) - ami máskor, és szerintem - talán nem, de most kár...

Órák óta megyünk ezen az áldott földön; a vonat keresztbeszeli a termékeny, nyugatról keletre húzódó völgyeket. Halványzöld mezők közt fekete ciprusok. Sárgásbarna föld, kékruhás parasztok. Helyenként narancssárga a föld, helyenként barna. Kékruhás parasztok. A közeli hegyek zöldek, a távoliak kék-feketék. A legsziklásabb hegyoldalt is, ameddig csak lehet, megművelhető teraszokra lépcsősítették.

Néhány tehén. Tehénpásztor. Esik az eső. Végre! A pásztor sásból, vagy inkább kukoricahéncsból (?) való, derékig érő körgallérban áll.

Tehenek. Itt a pásztor körgallérja sárga viaszosvászon. Egy harmadik nyáj. A pásztoron kék esőköpeny, gyári termék - amennyire ez a vonatablakból megítélhető.

Eső és nagy esőzések nyoma. A felhők alacsonyan lógnak. A legtöbb emberen sárga viaszos-vászon körgallér. Itt az eső még megmenti a termést... A vasúti fülkében most is harminc fokot mutat a hőmérő.

Körülbelül három órai út - 180-200 kilométer - után a táj megint lapos. Palántákat ültetnek, csak én nem tudom, hogy mifélét...

Kúp alakú kis sírhalmok, néha hat-nyolc sír egymás mellett. A dombocskáknál megszakad a palánták szinte léniával húzott sora, néhány fa is áll a síroknál. Van temető, ahol talán hetven-nyolcvan sírhalom is van, szintén a földeken, fák között.

Ez már Anhuj tartomány. Itt nagy esőzések voltak; most is csöpörög az eső. A rizsföldek barázdáiban szépen áll a víz. A sárga körgallérok - mint megtudtam - olajozott vászonból valók.

A folyók színültig, vizük sárga. Mélyzöldek a mezők. Így tehát a szárazság verte vidéken se lesz éhhalál. Mégpedig kizárólag azért nem lesz, mert szocializmus van. Különben lenne!

Délután 5.30. Tehát körülbelül 650-700 kilométerre vagyunk Pekingtől.

Hegyek. Derékig felhőben, talpig ködben.

Újabb Szentgyörgyhegyek, Csobáncok, Badacsonyok, Gulácsok. Ahol a nagyapám hajtott kis kocsiján a szőlőbe.

A kedves Pong-Fej városi fiú, hétmilliós város fia, sanghaji. Csak a ricinust ismeri fel, a kukoricát és a rizst. Így sokszor nem tudom, mit látok.

Azaz, azt látom, hogy itt már főképp rizsföldek vannak. Megkérdem. - Ez gazdag vidék?

Mire Pong-Fej barátom, aki két és fél évig élt Magyarországon, így felel: - Közepes. Olyan, mint Heves megye.

Csakhogy én, magyar író, nem nagyon tudom, hogy milyen Heves megye. Csak azt tudom, hogyan él „Marci Hevesen". Jól... (Kicsit többet kellene tudnom, és akkor jobban érteném az összehasonlítást. Egyébként barátom kitűnően tud magyarul. „Embere válogatja" - mondja egyszer, olyan kifejezés ez, melyet nem minden pesti használ...)

Messziről egy szép pagoda látszik. „Innen száz kilométerre van Kon-fu-cse vagy helyesebben Kunze (nálunk Konfucius) szülőhelye."

Este hétkor egy harmadik Gulácsot látok, Szigligettel együtt.

Besötétedett.

Sok száz sötétvörös tűz sűrűn egymás mellett. Primitív szénkokszolás - világosít fel Pong-Fej. Kokszoló kályháktól, kohóktól vöröslik az ég alja minden város körül. Még olyan városok körül is, ahol a gyorsvonat meg se áll.

- A törpe népi kohókból, melyek 1958-ban keletkeztek, errefelé már alig működik egy-kettő. De a kiskohók még működnek, az ő idejük még nem járt le.

A vasúti kocsi folyosóján panaszkönyv, mely egyben vélemények és javaslatok könyve. Be-jegyzés nincs egy se.

(Idáig tartanak feljegyzéseim a Peking-Nanking-i útról. És mivel az út további részét s a Nanking-Sanghaj-i utat más helyütt írom le, az elbeszélés színhelyét most áttesszük a Sanghaj-Hangcsou-i vonatba...)

Itt a rizstermelés a fődolog. A tengerközeli lagúnás tájon sok a mocsár, tele fehér és piros lótuszvirággal. A lótuszgyökér, a lótuszrügy, a lótuszmag élelmiszer. Ami nem zavarja, hogy szimbolikus jelentősége is legyen. A buddhista templomok udvarán lótuszvirág nyílik kőedényekben, a templomok ornamentikájában is lótuszvirág - „mely iszaphoz nő, és mégis tiszta”...

Hangcsou környékén már sok a teaültetvény és bambuszliget. Ez már dél, szubtrópikus vidék.

A Hangcsou-Kanton-i helyijáratú repülőgép nem száll olyan nagy magasságban, mint a modern lökhajtásos gépek. Számunkra előny, hogy jobban látjuk a földet. Éles, fűrészfogszerű hegyláncok felett repülünk. A dél-kínai hegyvidék. Kopár, meredek, még fű is alig nő rajta. A völgyekben a szántóföldek zöldek, szürkék, lilák, vörösek egész a cinóberig. Íme, ez a termékeny vörösföld. A folyók, a tavak kékek, zöldek, szürkék, barnássárgák. Tájképfestő szeretnék lenni.

Mindenütt teraszos földművelés. A vízcsatornák innen felülről: pillangószárnyak erezete.

Már Hangcsouba menet és a repülőgépen is, ezen gondolkozom, hogy mit csinálna itt a traktor? Csak keskeny gyalogutak vannak és vízgazdálkodás. A paraszt legjobb segítőtársa a körbe-körbe járó, a csatorna vizét emelő bivaly. Ezen a vidéken minden megművelt föld öntözéses, még a kenderföld is.

Gondolom, a szállítóeszközök modernizálásával kellene kezdeni. A vasútvonal mentén ezt látjuk is: Csepel-teherautó hordja a követ. De a legtöbb követ még bambuszrúdra akasztott kosárban hordja két-két ember. Az útépítés a feladat eleje és bizonyára a nehezebb fele. De a második fele se lesz könnyű, és már ma is sok gondot okoz az üzemanyag. Az olajlelőhelyek - az eddig ismertek - a belsőmongóliai sivatagban - oly messzire vannak a népes keleti országrésztől, hogy nagyméretű kiaknázásukhoz feltétlenül olajvezeték kell. Kell, és ha kell, meg is lesz majd, de ma Kína lakosságának mintegy negyven százaléka foglalkozik szállítással és a szállítással kapcsolatos munkákkal. Tibetbe, Mongóliába természetesen nagy autóutak kellenek; sok már meg is épült. De itt, ezen a vidéken, és fel egész Pekingig az ősrégi közlekedési módnak, a csatornákon való hajózásnak van talán a legnagyobb jövője. A lassúbb, de legolcsóbb, a nagy térfogatok és súlyok szállítására alkalmas víziútnak.

A folyók mind nyugat-kelet irányban folynak. Északot és délt a tengeri hajózás köti össze és az ország belsejét csatornák. A Nagy csatorna, mely 1700 kilométer hosszú, és éppen Hangcsoutól vezet Pekingig, részben már időszámításunk előtti időkben épült. A 14. vagy 15. században kétségtelen, hogy kész volt teljesen. Ezelőtt száz évvel eliszaposodott ez a nagy csatorna, sok helyen használhatatlanná vált. Most, a folyók szabályozásával párhuzamosan újítják fel ezt az óriási művet. A közlekedés, az öntözéses földművelés, plusz víztárolók és gátak (melyek hossza egy, már azóta tán elavult adat szerint is negyvenkétezer kilométer) ez volt, és ez lesz megint Kína vérkeringése.

Kínai tartózkodásunk elején Peking közelében a „Kínai-Magyar barátság” nevét viselő népi kommunába mentünk, melyet minden magyar, szinte kötelességszerűen, meglátogat. Több órát töltöttünk a kommunában. Voltunk a központban, megnéztük a földeket, a sertéstenyésztést, a kertészetet - de én ezt is a „vonatablakból látottak” közé sorolom. Mivel, magyarázni se kell, alig több ennél.

Hasonló a véleményem a saját hazánkban elkövetett író-kiruccanásokról is, még ha az napokra vagy hetekre (ha jó idő van), elhúzódó „tanulmányozás” lenne is. Nem ritkán olyan képek születnek így, mint egy ügyetlen fényképész műtermében, ahol a vőlegény és menyasszony egymás kezét fogva, bambára fagyott arccal néz a gépbe. És a géphez olyan szöveg íródik, mint mikor a fürdővendég érdeklődik „a nép egyszerű gyermekének” élete felől... Ha pedig ez így van idehaza, mennyivel inkább így lesz ez egy távoli országban, ahol - igen jó, de mégiscsak közbevágó fordítás is - nehezíti a helyzetet.

Tehát csak a két szememre hagyatkozom, melynek, sajnos se mikroszkóp, se más eszköz nem segít.

Mennyire megbízható a szem? Régen, mikor a kínaiak nem segítettek látni az utazónak, bizony nem volt megbízható. Nemcsak a „keleti misztikát" keresők tévedhettek, de az olyan utazók is, akik gazdasági előnyöket kutató kémszemlélettel nézték ezt a földet. Még néhány évtized előtt is az volt a nézet: „Kínában nincs nagybirtok". S ezt nem íróasztalnál spekuláló tudósok állították, hanem igen fürge szemű gazdasági szakemberek. Arra a megfigyelésre alapozták, hogy sehol se láttak nagy, összefüggő nagybirtokot, nagyüzemi földművelést.

De a kisparaszti földművelés árendába vett földeken történt, nagybirtokon és a föld magántulajdonban volt. Éppen akkor, mikor az imperialisták behatoltak Kínába, és a kínai föld egyre jobban érdekelte őket. Éppen ez időben, a Mandzsu dinasztia legmélyebb süllyedésének idején lett feudálisok és kínai „nagycsaládok" tulajdona a föld. Mint már annyiszor a kínai történelemben, a földtulajdonra törekvő feudalizmus és a központi császári uralom (mely minden földet a magáénak tekintett) közti vetélkedésben épp az előbbi volt ekkor túlsúlyban. Míg, végre, annyi évszázad után, az államhatalmat elfoglaló dolgozó népé lett minden.

Több falu egyesüléséből alakult ez a tipikusan városközeli kommuna. A huszonhatezer főnyi lakosból tizenegyezer dolgozik itt.

Termőföldje ötvenhétezer mu, melynek körülbelül négyötöde öntözéses. Ez sok földön két termés betakarítását teszi lehetővé. Az öntözött föld kilencven százalékát elektromos hajtású szivattyúk látják el vízzel, kilencszáz kútból. Tizenkét traktorjuk van, ötszáz kétkerekű (gumikerekű) taligájuk, négy teherautójuk (köztük egy a magyar kormánydelegáció ajándéka), szerszámjavító műhelyük, téglagyáruk, zöldségfeldolgozó üzemük.

A családok évi bevétele, önmagában semmitmondó szám - melyet jegyzetfüzetemből kimásolni felesleges volna. Mint ahogy nem írom ide az iskolalátogatás, ambulatóriumok és kultúrintézmények számbeli adatait se. Burzsoá-országból jött látogatónak ez érdekes volna. Én azt találnám meglepőnek, ha nem volnának szülőotthonok.

Látom: az emberek normálisan tápláltak, ami a már évek óta ittélő honfitársaink szavait erősíti: éhínség nincs, és nem lehet a népi Kínában - még ha árvíz vagy szárazság sújtja is (mert a csatornázás és a gátak sok helyütt még nem készek) az ország egyes részeit. A szocialista országban ebből nem lesz, és nem lehet éhínség. - A kommuna lakossága naponta kétszer jóllakásig ehet a közös konyha főztéből. Kevés ez - mondják odaát gúnyolódva? Ajánlom, hogy erre vonatkozólag kérdezzenek meg egy dél-ázsiai parasztot. Vagy akár egy dél-olaszországit. De nem mulaszthatom el hangsúlyozni, hogy ez nekünk kevés. „A rendkívül szerény igényű" kínai, aki „egy marék rizzsel megelégszik" - ez gőgös, idejétmúlt, burzsoá vélemény. Ma a kínai nép megtette a legnagyobb ugrást - az éhhaláltól a relatíve kielégítő táplálkozásig. Ez itt az új, ez ma a döntő. Ezután jön a többi, az aránylag könnyebb. Kell, hogy jöjjön.

„A kínai-magyar barátság" kommunárok vidékén a volt földesurak egyike se volt parasztgyilkos ellenforradalmár. Ezért ma is itt élhetnek, dolgozhatnak, s élnek is, és dolgoznak. Ötévi tisztességes munka után „leveszik róluk a sapkát", ami azt jelenti, hogy dolgozóknak tekintik őket. Van köztük egy-kettő, aki már párttag. A legtöbbjük a kommuna tagja. De van, aki még „tömegellenőrzés alatt" dolgozik, és van még néhány, aki adminisztratív ellenőrzés alatt áll. Fizetés, juttatás tekintetében nincs különbség. A vezetőségbe, legalábbis ma még, nem választják be őket.

És a vezetők? A hétfőt és a keddi napot adminisztrációs munkában töltik, a többi napon, akár a többi tagok, részt vesznek a kommuna termelési munkájában.

A kertészet, a növénytermelés nagy szeretetről és hozzáértésről tanúskodik. Sok ezernyi melegágy, háromezer üvegház van a kommunában, és mi tetszésünk szerint mentünk be hol az egyikbe, hol a másikba. Pompásak a dísznövényeik, különösen a sajátos módszerrel formált, sokéves, csodálatra méltó törpefáik, melyeket egy ilyen városközeli kommuna kitűnően értékesíthet. Sok zöldséget visznek be Peking ellátására, gyümölcsből főleg gránátalmát.

Az itteni kertészektől, növénytermelőktől volna mit tanulnunk. Mesterségbelit is, mást is. Azt, amiből valamikor Vang adta nékem az első leckét.

Most, mikor Vangok a saját-közös hazai földön dolgoznak, és a kínai császár nem érinti meg egy évben egyszer és jelképesen az ekét (jelképesen a Habsburg-császárok is megmosták egyszer évente a szegények lábát), hanem minden párttag (akármilyen funkciót is tölt be), minden író, minden hivatalnok, évente több hónapot - és esetenként egész évet - tölt falun nagyon reális fizikai munkában -, a kínai paraszti élet még inkább megtelt magasztos erkölcsi értelemmel. Erősíti a milliónyi Vangot a biztonság, hogy elenyészett az éhhaláltól való félelem. Erősíti a megbecsülés, mely az erkölcsi kötelesség teljesítésért, jó munka végzésért, kijár. Jó munka, a morális magaslatba emelt kötelességtudás - ebben látom a kínai élet „titkát" -, melyet babonák már alig, vallási problémák pedig régtől fogva se nyugtalanítanak.

Mindezt a földműveléssel kapcsolatban mondhattam, és a gyári, iparosi munkával kapcsolatban ismételhetném.

Állattenyésztés dolgában a kommuna messze elmarad a magyar - hogy más példákat ne hozzak - színvonal mögött. Nem jó szándékban van hiány, hanem lehetőségekben és valószínűleg hozzáértésben is. A kacsafarmot és a vízgyűjtő medencékben újonnan létrehozott halgazdaságot ugyan nem láttam, és azok talán kitűnőek. De megnéztem a disznóhizlaldájukat, és az bizony nemigen érdemel dicséretet.

Sovány süldőket, vaddisznó kicsinyeire emlékeztető sávos, apró malacokat láttam, noha a kanok félelmetes pofájú, óriási, fekete szörnyetegek. A jófajta tenyészállatok, melyeket Európa még Darwin idejében kezdett kinevelni, hiányoznak; tenyészállatok beszerzése kellene. De ez csak a második lépés lehetne, mikor sáros ólak helyett már modern, betonfürdős hizlaldát építettek. Az etetés se olyan, mint kellene. Úgy látszik, csak zöldséghulladékokon és konyhai moslékon tartják az állatokat. Hetvenöt kilós súlyban adják át a sertéseket az államnak, nagy, csontos, sovány állatokat. Pedig körös-körül kukoricaföldek állnak. Soká ez így nem maradhat. Kínai barátaink nemsokára papírt és ceruzát vesznek majd a kezükbe, és akkor kiderül, hogy a kész sertéshús többet ér, mint a kukorica és dara...

Sok olyan helyen megfordultam életemben, ahol kínaiak voltak a kertészek, a veteményes kertek munkásai, és kínai volt a molnár. Láttam városokat, ahol a mosodákban kivétel nélkül kínaiak dolgoztak. Sok kínai szakács főztjét ettem, és tudom, hogy a Csendes-óceán tengerjáróin majdnem kivétel nélkül kínaiak a cookok, a hajószakácsok. De sehol se találkoztam kínai tehenésszel vagy sertésgondozóval, vagy kocsissal. Most már értem, talán. Bár Kína-járó jezsuiták a 18. században azt írták, hogy nincs ízesebb étel, mint a kínai sonka.

A sanghaji hotelben román sportolók friss ananásszal kínáltak meg bennünket, amit a Kanton melletti Sin-Tjien kommunában kaptak ajándékba. Aztán néhány nap múlva minket is megvendégeltek ugyanott, ananásszal és banánnal. Tehát - és ezért emlékeztem meg a Sanghajban kapott ananászról - ez a Sin-Tjien-i kommuna olyan, amire büszkék kínai barátaink, amit szívesen mutatnak meg a vendégnek. Amiből arra lehet következtetni, hogy az átlagon felüli.

Nos helyes is, hogy ezt mutogatják. A tiszta szobába vezetik a vendéget. Ám az is lehet, hogy csak azért viszik éppen Sin-Tjienbe a vendéget, mert közel van Kantonhoz.

Tizennégyezer család, negyvenhétezer ember él ebben a Kantontól tizenkét kilométerre fekvő kommunában. Körülbelül egy tucat termelőszövetkezet egyesült itt: húszezer mu földön termelnek zöldséget, tizennyolcezren gyümölcsöt, a többin rizs, cukornád, gyógynövény, illatos olajat adó virág terem.

Állattenyésztésükből csak a hetvenezer szárnyas és az ötszáz méhkaptár jelentékeny. Van ezenkívül tizenháromezer sertésük, hatszázhetven tejelő bivalyuk és kétszázötven bivaly igásállatuk.

Van mészégetőjük, téglagyáruk, zöldségsavanyító és limonádékészítő üzemük, szeszfőzdéjük, sőt kis vegyigyáruk is, ahol rovarirtó szert és műtrágyát készítenek. Természetesen mezőgazdasági szerszámokat, taligákat is. És van - mert kell ez itt - csónak- és dzsunkaépítő műhelyük. Mindezek kisüzemek, összesen ezerkétszáz embert foglalkoztatnak; új üzemek, csak két éve, 1958 augusztusában keletkeztek, mikor a kommuna megalakult.

Mindennél nagyobb jelentőségű volt a gátak és csatornák rendbehozása és kiépítése, melyen 1959 októberétől 1960 áprilisáig kétezer ember dolgozott. Egy millió jüanba került; a költségek 80%-át a kommuna fedezte, az állam 20 százalékkal járult hozzá. Befejezték, és most árvíz és szárazság ellen védve vannak, Amíg nem volt kommuna, az építéshez nem volt elegendő erő. Negyvenezer mu föld volt árvízveszedelemnek kitéve.

És micsoda föld! Évi két rizstermés után egyszer még burgonyát is ad. Zöldségből régen is évente öt-hat, most pedig hét-kilenc termést takarítanak be. Napi kétszázhuszonöt tonna zöldséget szállítanak Kantonba és évi tizenkilencezer tonna gyümölcsöt.

Megint elhagyom az átlagkeresetről, iskoláról, egészségvédelemről szóló számadatokat. Az emberek normálisan tápláltak és kedvesek - ez ékesebben beszél akármilyen számoknál.

Pompás friss ananásszal és érett banánnal vendégeltek meg bennünket, ami a magamfajta északibb haza fiának persze rendkívüli élmény; ne csodálják, ha annyiszor emlegetem. Aztán kimentünk a gyümölcsösbe. Láttunk mandarin-, narancs- és gránátalmafákat és rengeteg dinnyefát. Ez a fán termő dinnye talán valami átmeneti forma a banán és tök között. Még zöld volt. Megkóstolni, sajnos, nem lehetett, de ha nem volna érdemes, biztos nem termesztenék. Ennyit, azt hiszem így is nyugodtan mondhatok. A „Sárkányszem" nevű gyümölcsöt (melynek latin elnevezését az egyik fán lógó táblácskáról leírtam magamnak: Euphoria longa [Steud]) - azonban megkóstolhattuk, és igen ízletesnek találtuk.

A mandarinfák sorai közt vizes árok - ebben itt rizs terem. A dinnyefák sorai alatt, a közökben - ananász. Az egymáshoz illesztett pálcákra felfutott bab alatt - hagyma. Csak a cukornád-ültetvény olyan sűrű, hogy nincs alatta második növény.

A víz hoz itt minden áldást, és - míg nem volt kész a gát - az hozott minden bajt is. Trágya, öntözővíz, közlekedés, minden a víz.

Délelőtt tizenegy óra. Itt a szemünk előtt kezd felnyomulni a dagály hozta víz a csatorna iszapos medrébe. A dagály naponta kétszer szorítja a csatornába a Gyöngy folyó vizét. Ilyenkor térnek haza a városból a dzsunkák, melyek az apály kezdetekor szinte maguktól úsztak le a kantoni piacra. Az apály óráiban kimert iszap pedig nemcsak tisztítja és mélyíti a csatornát, hanem ez a földnek legjobb trágyája is.

Négy kis vontatóhajója van a kommunának és összesen ötszáz tonna űrtartalmú bárkájuk. A három teherautó szinte csak ráadás. Ámbár nem is ráadás, mikor sürgős az út, vagy tájfun őrjöng a vizeken.

Éltető víz, termékeny a föld a kínai ember szorgos keze alatt.

Ám volt itt a népi kommuna megalkotása előtt élet bizonyára már sok ezer éve. Áll még az utolsó földesúr utolsó kastélya. Középkori várnak nézném, ha nem mondanák, hogy alig néhány évtizede készült. A négyzet alakú magas épület széles és mély vizes árkok veszik körül, felvonódhíd kötötte össze vagy választotta el a külvilágtól. Négy felső sarkán bástyák, szabályszerű őrtornyok. Ma már persze, rendes, állandó híd vezet be. Egy hangszóró ontja a dobos és réztányéros muzsikát.

Ez utóbbi részletek nélkül, és ha nem mondják, hogy meglehetős új épület, azt hihetne az ember, hogy azon Li úr udvarházát látja, melyet a *Vízparti történet*ből, ebből a régi és máig ragyogó kalandregényből oly jól ismer.

Az itteni földesúr nem volna ma a népi kommuna egyszerű munkása, mint a Peking melletti volt birtokosok. Mert ő, ez a Li Fu-lin, a kantoni felkelés vérbefojtásakor bizony igen vezérkedett. Ezért megillette volna egy golyó. Ugyancsak ő, Li Fu-lin, egy parasztnak levágatta a fülét, mert egyetlen földre hullt „sárkányszem”-et felemelt a földről. Egy apró gyümölcsöt, mely ezrével terem minden fán, és melynek jó ízét éppen most kóstolgattuk... Ezért még egy golyó várt volna rá.

De az ilyen Li Fu-linek idejében abbahagyják a hősködést, és kereket oldanak. Sikerült Hongkongba szöknie, és sikerült pár év előtt ágyban meghalnia. A volt cselédei mesélték el nekem. A pontos értesüléseikből én arra következtetek, hogy volt szolgái állandóan érdeklődtek volt gazdájuk hogy- és hollétéről. Nyilván sajátkezűleg szerették volna kiegyenlíteni tartozásukat.

Li úr megszökött, és eltűnt a világból, de a föld az itt maradt, és ez a fontos. Itt maradt a kastély is és az ősei tiszteletére épített kápolna, vagy hogy nevezzük ezt az itt terpeszkedő templomot. Itt maradt az emléke is. És ez, Li Fu-lin rossz emléke, oly hasznos, mikor nehéz napok jönnek, hogy akkor is tudják: olyan rossz napjaik, mint mikor Li Fu-linra jártak a jó napok, sohase lesznek.

Utunk Kantonból visszafordult észak felé, Vuhanba. Ez kereken ezerkétszáz kilométer. Vendéglátóink különös figyelméből a vonat utolsó kocsijában kaptunk helyet, hol a kocsi hátsó harmada körös-körül ablakos terem volt. Fotelok, díványok, virágok. A kocsi legvégén, szép edényben egy leanderfa. A fülkékben az ablak melletti kisasztalnál kissé kényelmetlen az ülés; az ember nem tudja elhelyezni a térdét. De felfedezzük ennek a kényelmetlenségnek a jó okát: az asztalka fedele alatt mosdó van elrejtve; ügyes és tisztán tartott berendezés.

Most délről északra szeljük át a dél-kínai hegységet, a tengertől távolabb, mint idejövet, mikor repülőgépen jutottunk át felette.

A hegyek hirtelen emelkednek ki völgyek síkjából, éles, hegyes, sok csúcsú hegyláncok, nagyon kínaiak, és cseppet sem hasonlítanak a Tátikákhoz, Csobáncokhoz, melyeket Nankingba menet láttam.

Itt is mindenfelé öntözéses a földművelés. A meredek hegyoldalakon pedig újonnan ültetett, öt-hat-hét évesnek látszó lucfenyők, faiskolák. De még pálmafákat is látni errefelé.

Gyorsan sötétedik; a vonat száguld. Ám reggel még mindig ugyanez a tájkép, néha pálmafák is. A Szuan folyóhoz értünk, Hunan tartományba. A Szuan a Jangce egyik mellékfolyója. Hajózható, és olyan széles, mint a Duna.

Egyik helyen kévékben a rizs, másutt éppen ültetik a palántáját. A vízparton dinnye, lugasszerűen a víz felett. Minden tenyérnyi földet kihasználnak, és ahová úgyszólván semmit se lehet ültetni, oda fákat ültetnek. Szinte az egész ezerkilométeres úton mindenfelé fásítás. Ha engem kérdeznek (ami lehet, hogy kár lett volna!), azt mondom, hogy egymástól túl nagy távolságra ültették a fenyőcskéket. Görcsös-görbék lesznek a fák, szálfaerdőt nem így kellene ültetni. De biztos tudják, hogy mit miért csinálnak. Talán cellulózét akarnak csak, hisz épületfának, állványnak a bambusz könnyebb, jobb és gyorsabban nő.

Nagy tavak és nagy folyók mentén rohan a vonat. A Li folyó - két Duna, de a Jangcenak ez is csak mellékfolyója, magában Hunan tartományban is csak második folyó. Vitorlázók könnyen manőverezhetnek - gondolom - kevés, és kis vizeken szerzett tapasztalataim alapján.

A vasutat kitérőkkel és második vágány építésével korszerűsítik. Itt azonban szinte kizárólag emberi erővel végzik a munkát. Vállon átvetett rúd, rajta két kosár, a kosárban a nehéz agyag.

A hajnali lehűlés rég elmúlt. Délelőtt huszonnyolc fokot mutatott a hőmérő, délre már harmincöt fok lett.

A vasúti kocsi forró pléhdoboz. Szerencsére a termes részben a ventillátoron kívül egy kis huzat is van. Egy kínai család levegőzik itt, asszonyok, gyerekek és egy férfi. A férfi felsőruha nélkül, trikóban ül. Pong-Fej barátunk látásból ismeri, s ő mondja, hogy katona, altábornagy.

Jobban megnézem ezt az embert. Középtermetű, erőteljes, negyven-negyvenöt éves korú férfi. A jobb karján lőtt seb helyét látom: a forradás elöl kicsi, hátul nagy és mély. Elölről kapta sebét.

Több megfigyelésre nem futja az erőből. Ha akkora a meleg, és a pesti tropikál nadrág undorítóan rátapad a térdre, akkor se tájkép, se úti élmény nem érdekli az embert. A zöld tea kicsit azért segít. Fejenként 3 fent fizetünk a teáért, vagyis 28 fillért. A kalauz állandóan ellenőrzi, hogy teli-e a csészénk, és azonnal utánatölt a termoszpalackból. Az egész 22 órás út folyamán.

A nagy hídra érünk. Ez az első vas- és betonkapocs Dél-Kína és Észak-Kína közt. Vagy inkább Közép- és Dél-Kína közt? Hol is van a „központi birodalom” - így nevezte régen Kína saját magát - közepe? Nehéz erre egy feleletet adni. Olyan nehéz, mint amilyen könnyű sok felelettel válaszolni. De valami arra késztet, hogy mégiscsak feleljek. Ott látom Kína közepét, ahol a rizstermelés találkozik a búzatermő vidékkel, tehát valahol a Sárga folyó és a Jangce között. Vagy mégis Vuhan volna a közép?

Azazhogy az igazi közép az ötszázmillió Vang, a hatszázötven millió Vang, a milliárd jövendő Vang áhítatos szép munkája egész Kínában. Nem titok: egy milliárdan akarnak lenni.

PEKINGI SZINTÉZIS

A repülőgépen érkező Pekingben lép először kínai földre, és itt is hagyja el, mikor felszáll a kínai felségjegyet viselő gépbe. Kétszer jár itt, útijegyzeteit tehát vagy Pekinggel kezdheti, vagy Pekingben fejezheti be. Én az utóbbi módot választottam, az összes látottakból igyekeztem ezt a várost megérteni - már amennyire képes voltam rá.

Peking nevének értelme: északi főváros. Ennyiben ellentéte Nankingnak, a déli fővárosnak. De több is ennél, Peking a valódi és egyetlen főváros, már sok évszázada politikai és közigazgatási centruma a nagy birodalomnak. Sok évszázada, de a kínai történelem sok évezredét tekintve aránylag fiatal város.

Kubilaj kán, Dzsingisz kán unokája alapította nem is egészen nyolcszáz évvel ezelőtt. A mongolok fővárosa volt, kik ez időben leigázták a kínai, a han nemzetséget. Ám amikor a felkelések megdöntötték a mongolok uralmát, a győztes Ming-dinasztia Nankingből ide Pekingbe tette át székhelyét. Nyilván stratégiai okokból; újabb betörések ellen Pekingből kellett védeni az országot. Így lett Peking - és maradt mindmáig - az ország fővárosa, bár a Ming-dinasztia után 1644-ben újra mandzsu, a Csing-dinasztia került uralomra. Ezt 1911-ben polgári köztársaság követte, majd a japánok, később a Kuomintang birtokába került, 1949-ben foglalta el a népi Kína felszabadító serege. Peking főváros maradt. Túlélte a különböző régebbi fővárosokat, Nankingot, mely a Jangce folyó partján, Kajfengot, mely a Sárga folyó partján földrajzi helyzeténél fogva méltán volt a nagy ország központja, és Cseng-csout, ezt a gyönyörű fővárost, mely a legdélibb pontja annak a Nagy Csatornának, melynek legészakibb végén Peking áll.

Peking eleinte inkább végvár, mint középpont volt. Niacs másik kínai város, mely oly közel - alig hatvan kilométerre - feküdne a régi Kína védelmi vonalához, a Nagy Falhoz. Klímája nem kellemes. A tél hideg, a nyár kontinentálisan forró-fülledt, szélviharok homokfelhőket hoznak át a hegyeken a Góbi-sivatagból. A tenger sincs elég közel, és a Nagy Csatornának - mint említettem - nem központja, hanem végállomása. A közeli folyók jelentéktelenek. Ma, a számos vasút- és légivonal jóvoltából, inkább középpont, mint alapítása idején - és nyilván emiatt is tartotta meg, immár tradicionális, fővárosi mivoltát.

Pekinget hatalmas falakkal körülvett négy, óriásfalakkal elválasztott városrész alkotta. Legbelül áll a Tiltott Város, a kínai császár és a császári udvartartás Téli Palotája, áthatolhatatlan falakkal körülvett sok száz épület, egymásba nyíló udvar, pavilonok.

A császári Tiltott Város mellett, az utolsó császárok és a Kuomintang idejében egy második város is tiltott lett: a külföldi követségek negyede. Fal vette körül, és a követségek mindegyike is magas, erődítménynek beillő falakkal voltak megerősítve. Nemcsak a követség palotája és hatalmas parkja volt itt, hanem a követség „védelmére” ide hozott katonai alakulatok kaszárnyái is. Ebben a városrészben nem lakhatott kínai, hacsak nem tartozott valamelyik követség szolgaszemélyzetéhez.

A császári Tiltott Város ma múzeum. A követségi épületek is állnak. A Magyar Népköztársaság nagykövetsége például az Osztrák-Magyar Monarchia volt követségének falai közt kapott helyet. De olyanfajta privilégiumokat, amilyeneket 1900-ban az úgynevezett „bokszer lázadás” után csikartak ki az imperialisták a lezüllött Mandzsu-dinasztia császárától, azt, hogy a saját katonai erőikkel biztosították a „területenkívüliséget”, a mai népi Kínától senki se kap, és nem fog kapni. Ha netán egyes imperialista államok Kína elismerésével addig akarnának

várni, míg újra saját katonaságukkal erősíthetik meg „diplomáciájukat”, akkor bizony az idők végéig várhatnak - pontosabban szólva, saját létezésük végéig. Kína nagyhatalom. Ez a nagyhatalom, melynek Peking a fővárosa, kész a barátságos viszony kialakítására kis és nagy országokkal egyaránt, és mindig a teljes egyenjogúság elvei szerint. Másképp sehogy.

Csak három epizódot ragadok ki Peking történetéből, mindhárom már a mi XX. századunkban történt.

1900-ban az egyesült imperialisták „büntető” expedíciót vezettek az úgynevezett „bokszer lázadás” ellen. Így nevezték ők azt a népi felkelést, melynek eredeti neve: Ji-Ho-Csüan - Az Igazságos és Egyetértő Öklök Társasága. Ebből csináltak, fordították, forgatták ők a „bokszolók” „bokszer” elnevezést... Anglia, az Egyesült Államok, Japán, Németország, a cári Oroszország, Franciaország, Olaszország és Ausztria-Magyarország összesen harmincezer jól felszerelt katonája - no és persze a Mandzsu-dinasztia és burzsoázia hitványsága - 1900-ban elegendő volt a mozgalom leverésére. Számtalan gyilkosságot követtek el nemcsak a harcban, hanem akkor is, mikor ez a katonaság és kincsekre éhes diplomatáik kifosztották a várost. Mesébe illő kincseket hurcoltak magukkal, császári kincseket, magánházak vagyonát, pagodák és kolostorok műtárgyait. A rablók sokszor egymással is összeverekedtek a zsákmányon, és a Nyári Palota, Peking melletti császári kéjlakok, a martalócok garázdálkodása idején tűzvésznek estek áldozatul. Íme, a művelt népek, a nagyhatalmak kultúraterjesztői. Ezek után írta alá a Mandzsu-dinasztia a jegyzőkönyvet, melynek értelmében a fentebb említett módon, tiltott város lett a pekingi követségi negyed.

1949. A népi Kína felszabadító hadserege Peking elfoglalására készült. A Kuomintang urai összes hadiszereiket, lövedékeiket a Téli Palota udvaraiba és helyiségeibe hordatják. Igaz, hogy magas falak veszik körül a Tiltott Várost, de az évszázados pavilonok lakkal bevont faépületek. Egyetlen ágyúlövés, és égne a fa, a lakk, megrepedne a márvány, olvadnának az aranyozott bronzszobrok, törne a porcelán, lángolnának a selyemszövésű és madártollakból összeállított képek. De talán a drágakövek is megolvadnának, kivéve azokat, melyeket a Kuomintang tisztjét idejekorán zsebre vágtak, arra számítva, hogy még idejében - szándékosan használom ezt a nem finom kifejezést - olajra léphetnek.

Mért csináltak a Kuomintang vezetői ebből a tűzveszélyes helyből arzenált? Ostobaságból? Könnyelműségből?

Nem! Kitűnően számítottak. Ők tudták, hogy kikkel van dolguk, ismerték a népi Kína vezetőit, azok gondolkodásmódját. Csak a lapjaik, a külföldnek adott nyilatkozataik nevezték őket rablóbandának, barbároknak. A műkincsek közt felhalmozott arzenált valóban egyetlen lövedék se érte. S néhány nap késéssel talán, a népi Kína így is elfoglalta a fővárost, melynek egész dolgozó népe az ő oldalukon állt.

1959. Peking elfoglalásának, a népi Kína fennállásának tízéves évfordulója. A tízéves évfordulóra, tíz nagy épületet emeltek - tíz hónap alatt. Az Országos Népi Gyűlés Palotáját, melynek ülésterme tízezer ember tanácskozási helyéül szolgál, fogadóterme ötezer embert kész vendégül látni, és Kína minden tartományának a sajátos építészeti stílusában készült kisebb termei is vannak. A másik a Történelmi Múzeum, a harmadik a Nemzetiségek Kultúrájának Palotája - a város legmagasabb épülete. A negyedik a repülőtér és várócsarnoka. Az ötödik - hogy legalább a felét felsoroljuk - a pályaudvar, egy óriásország vasúti forgalmának méltó központja. Mind a tíz épület tíz hónap alatt épült a tizedik évfordulóra. Nemcsak igen korszerűek, nemcsak legjobb anyagból és a legnagyobb gondossággal, hanem építészeti formákban, színükben, díszükben is technikai és építészeti műremekek, a modern építészet és a kínai hagyomány nagyszerűen megoldott szintézisei.

Ezek az új középületek nem a régit utánozzák, és nem a modernet majmolják, nem a régi és új elemek keveréséből kombinált eklektikusan gigantikus cukrászipari termékek, amire pedig annyi példa van, hanem az építők az új célok tudatában használtak fel minden új és régi anyagot és formát, s alkottak szintézist a nép új szükségletei, a nép megújult öntudata, a nép újraéledt szépségeszménye szerint.

Nem vállalkozom a történelmi múzeum anyagának még futólagos leírására se. Csak megemlítem a szextánst, melyet 1080-ban szerkesztett egy kínai tudós, a könyvnyomtatás őseit; ezekről és a porcelánokról még Európa is tud.

Ami meglepő és elgondolkoztató, hogy Kínában kiásott legrégibb tárgyak díszítő motívuma ugyanaz, amit mi „tipikusan" görögnek, illetőleg a Földközi-tenger medencéjéből származónak képzelünk - például a meander-szalag. Nyilvánvaló, hogy ez nem lehetett „kapcsolat", „befolyás", „motívumvándorlás" vagy hasonló, hanem azt mutatja, hogy az ember mindenütt ember, aki embervoltánál fogva, mindenütt megalkotja azokat a díszítő formákat, melyeknek szükségessége azonos gyökerekből táplálkozik. Csak jóval később differenciálódik a világ különböző tájain az élet és a művészet, de a gyökerek azonosak. Ha nem így volna, nem tudnók egymást megérteni; nemcsak a népek, de két ember se értené egymást. Nem volnának kifejezési eszközök, nem volna egy nyelv se, következésképp nem volnának - a differenciálódás és helyi elzáródottság következtében keletkezett - különböző nyelvek, és persze nem volna mód, hogy egyik nyelv szavait lefordíthassuk a másik nyelvre.

De az egész emberiséget azonos gyökerek táplálják, megértjük egy másik ember találmányát, átérezzük az idegen nép művészetét, egy nép nyelvén írt mű lefordítható más nép nyelvére, és át bírja adni a közös gondolatot, eszmét, írást, élményt - mert alapjában nem idegen az idegen! Ha ez nem így volna, ugyan mit is érthetnék meg Kínából, és mit érthetne meg akár a magyar olvasó magyarul és magyarán írt írásomból? Nos, álljunk meg itt, ez már nem múzeumleírás...

A Nemzetiségi Kultúrák Palotája - néprajzi múzeum. Barátom és útitársam, Molnár Géza, egyet-mást megírt róla egy cikkében, se ismételni, se fölös módon kiegészíteni nincs szándékomban.

A palota tetejéről, 67 méter magasból minden oldalról látni Pekinget, és ez nagyszerű. Alattunk, jobbra a Tiltott Város, a Téli Palota. A nyeregtetők sokaságán csillog az aranysárga; a császári szín, a pavilonok piros lakk oszlopai fölött. Ez a pompázatos csillogás csak jobban kiemeli a régi Peking szürke falú, szürke fedelű, földszintes egyhangúságát, és messzebb, a város nyugati szélén, látszanak a sok emeletes új lakótelepek. Kész házak és daruk - olyanok így messziről, mint a mi lágymányosi vagy Üllői úti és egyéb építkezéseink.

A lakóterület a Népi Kína Pekingjében egy évtized alatt másfélszeresére emelkedett. De még az is kevés, mert a lakosság száma ötszörösére növekedett. Mi lesz ebből? Megoldható-e a pekingi lakásprobléma? - kérdem.

- Nehéz, de megoldható!

Kínai felelet, kommunista felelet. Pedig azt a megoldásnál is figyelembe veszik, hogy a legközelebbi jövőben évi tizenötmillió népességszaporulatra számíthatnak. Később - többre.

A földszintes Peking szélesíti utcáit. „A Hosszú Nyugalom Útja", melyet az említett és más, új középületek szegélyeznek, körülbelül hetven méter széles. Ez az út a Tiltott Város főkapujánál nagy térré szélesedik. Itt, a fal előtt, vannak az ünnepségek tribünjei. A tér szemben levő oldalát a város második körfalának ősi hármaskapuja és fala képezi. A tégla alakú tér szélesebb oldalait egyik felől a Népi Gyűlés Palotája, a másik oldalon a Történelmi

Múzeum keretezi; ünnepségek idején ezen a téren egymillió ember gyülekezhet. A többi milliók „A Hosszú Nyugalom Útján” állnak...

A Téli Palota piros-sárga pavilonjai az én szememnek valahogy túldíszítettek. De tele vannak felülmúlhatatlan szépségű műkincsekkel. A tróntermekben kék emaillal bevont bronzfőnixek, a pavilonok falán pompás festmények és egzotikus madarak tollából készült képek, melyeknek színe soha ki nem fakul. Jadekőből faragott vagyont érő szobrok és dísztárgyak. Az udvarokat hatalmas bronz oroszlánok, óriási bronz teknősbékák, arannyal bevont bronz elefántok ékesítik - valamennyi a hosszú élet szimbóluma.

De nemcsak a Téli Palota van tele drágaságokkal. Láttuk a kínai buddhista „Nagylelkűség és nagy bölcsesség templomát” és a hozzá tartozó kolostort, mely rengeteg ereklyét őriz. Mint kuriózumot említem a 158 kiló súlyú aranypagodát a lótuszvirágon, melyet 800 drágakő díszít. Mint kuriózumot említem azt is, hogy az egyik szerzetes, akit cellájában (igen szép dolgozószoba ez a cella) felkerestünk, arról érdeklődött, hogy sok buddhista van-e Magyarországon? - amivel kissé zavarba hozott volna, ha a Kínai Buddhisták szövetségének alelnöke - aki a Népi Tanácskozó Testület tagja - ügyesen nem tereli másra a szót.

Ennél a kinccsel teli kolostornál is megkapóbb látvány a nagy park közepén, egy domb tetején emelt buddhista templom, az „Újévi Ünnep pagodája”. Sötétzöld tujafák és ciprusok fogják körül. A háromrészes pagoda ibolyaszínű és zöld. Két fehér lépcsősor vezet talapzatához, a lépcsőt törpefenyők és törpepálmák szegélyezik. Embermagasságnál kisebb törpék, de vastag, mohos, évszázados a törzsük.

Ritkán érezni ily áthatón, hogy az építészet az arányok művészete, és hogy az építészeti műremek színpompája és proporciója mennyire egységet kell alkosson a körülötte levő éggel, fával, élőlénnyel.

Éppen naplemente volt, mikor a pagoda megtekintésével úgyahogy végeztünk. Fecskék százai siklottak a pagoda díszei és a fák között. Nélkülük és az emberek nélkül, akik ott jártak, nem volna élő és ható nagyszerűség ez a naplementével sötétülő ibolya és zöld csempecsillogás és építészeti ritmus.

„Az Újévi Ünnep Pagodájának” alapjait 1420 körül, tehát a Ming-dinasztia idején rakták le. Mégis rokonsága a tíz új középülettel nagyon érezhető. De ugyanakkor - és ez a legnagyszerűbb - mennyire mások ezek a más ünnepségre épült óriások!

Zárkózott és zárkózó város volt a régi Peking, előretolt vár a Nagy Fal közelében. A váron belül újabb várak; a Tiltott Várost roppant fal osztja két részre. Palotaforradalom esetén az egyik felének elfoglalása még kevés lett volna a győzelemhez.

De a földszintes szűk utcák is zártak. A házak nem látszanak, és a magas, szürke falakon egyetlen ablak sincs, csak kapubejáratok. És ha kinyílik a kapu: a kapuval szemben attól egy méterre, vagy alig valamivel többre, újabb fal mered. Jobbra vagy balra kerülve juthat csak az ember az épületekkel szegélyezett első udvarba. És itt csak a cselédség lakásai és a háztartási épületek állnak. Innen, egy pavilonon keresztül, juthatunk a második, sokkal díszesebb udvarba, majd újabb pavilonon áthaladva - akinek mód adatott - a legszebb, pompás fákkal ékes udvarba, majd onnan a ház urainak lakosztályába. Minden gazdag pekingi ház a Tiltott Város kicsinyített mása volt, valóságos kis palota, teli kincsekkel. A császárváros hivatalnokai, főtisztjei, gazdag kereskedők laktak itt, kíváncsi szemektől elrejtőzve.

A kapu elé emelt fal, így magyarázzák, arra szolgált, hogy a rossz szellemek behatolását megakadályozza. A rossz szellemek ugyanis csak egyenes irányban tudnak közlekedni. Ha netán kapunyitáskor mégis behatolnának, beleütköznek a szemben álló falba, mely ily módon megvédi a ház lakóit. Ám lehet, hogy nem is a rossz szellemek ellen való védekezésből építkeztek így, hanem a rossz lelkiismeret takarta el fallal a belső udvarok életét a külvárosok sárkunyhóban lakó szegényei elől.

Ma a földszintes Peking számos épülettömbjét lebontják, szélesítik az utcákat. A forgalom így is szédítő. A forgalmi rendőröknek önkéntes segítőik vannak, öreg nyugdíjasok, akik a keresztutcákon és az áttört városfalaknál hangerősítőn figyelmeztetik a járókelőket a helyes közlekedés szabályaira.

A villamosvonalakból már csak egy működik. A forgalom zömét autóbuszok és trolibuszok bonyolítják le. De sok a személyszállító és teherszállító tricikli is, a riksák mai utódja. És ez nem fog egyhamar megváltozni - sok még a szűk utca, ahova autó vagy kocsi be se tud hajtani.

Persze, könnyű volna azt javasolni, hogy szereljenek kis motort - valami javított kiadású „Dongót" - a triciklire. De mielőtt ilyen „kézenfekvő" javaslatot tennénk, gondoljuk meg: hány millió ilyen kis motor kellene és mennyi benzin hozzá? Egyelőre Kínának nincs elég benzinje, ami van, az a nagy autóknak, teherautóknak, autóbuszoknak kell. Az olajforrások óriási távolságban vannak. Majd ha megépül a csővezeték, más vonatkozásban is beszéltem erről - akkor derül ki, hogy kellenek-e a „Dongók" milliói, vagy már valami egész más kell... Különben se érzek jogot „bölcs" tanácsok osztogatására. A budapesti „Közért" szégyenletes triciklijei jutnak eszembe, melyeket fiatalkorúak tipornak keservesen, míg a kínai tricikliket mégiscsak felnőtt férfiak hajtják... Különben is biztosra veszem, hogy kínai barátaink az én tanácsom nélkül is tudják mit, mikor, hol kell kezdeni, folytatni - és befejezni. Amit a rovarok, a köpködés, a fertőzés elleni harcról más összefüggésben már elmondtam, szinte feleslegessé teszi, hogy ismételjem: az új Peking tiszta. Csak megemlítem, hogy az új nagy középületek egyike, az óriás méretű áruház a rettenetes júliusi forróság ellenére is hűvösebb, mint az utca, és tiszta a levegője.

A szintézisnek szinte iskolapéldája a hagyományos kínai gyógymód és az európai orvostudomány felsőbb fokon való egyesítése.

A kínai-tibeti gyógymódnak - és gyógyszertannak sok évezredes tradíciói vannak. De fejlődése a múlt századokban megtorpant. Egyrészt a tradíciók súlya alatt egy helyben topogott, másrészt a művelt kínaiak szemében - az európai befolyás következtében hitelét vesztette ez a tudomány, e tudománynak némely elavult módszere. A kínai burzsoázia már a múlt század közepén jóformán feladta saját orvostudománya fejlesztését, és csak az európai gyógymódokat és orvosságokat fogadta el. A nép ugyan továbbra is a régi, bevált, tapasztalat által hitelesített gyógymódot és orvosságokat használta, de az orvosképzés tökéletesítésére, a hagyományos gyógyítás tudományos fejlesztésére nem volt mód. A kitűnő, nagytudású orvosok mellett, akik átmentették a régi gyógymód tapasztalatait, elszaporodtak a kuruzslók és sarlatánok is. Ezen az áldatlan állapoton változtatott a népi uralom, mely itt is szintézist teremtett.

Senki sem várhat tőlem részletes, tudományos értékű értekezést a kínai gyógymódról, melynek már európai nyelveken hatalmas irodalma van. Csak a látottakról szeretnék egyet-mást közölni, és doktor Szunggal és doktor Szonggal folytatott beszélgetésünk egyes részleteit.

A pekingi egyetemi városrész közelében, pompás kertben áll a kínai hagyományos gyógymód klinikája, ahol két orvossal találkoztunk.

Szung a hagyományos gyógymód tapasztalt mestere. Széles vállú, erőteljes negyven-negyvenöt éves férfi. Szívesen, a tapasztalt előadó jártasságával magyaráz, és magán vagy rajtunk mutatja, amit elmagyarázott, így a fordítónak könnyű a dolga.

Szong doktor körülbelül harmincéves. Sápadt, sovány, kevés beszédű, csendességével is figyelmes. Szong először az európai orvostudományokból szerzett doktori diplomát.

A két orvos most együtt dolgozik.

A pulzusból a kínai hagyományos gyógymód sokkal részletesebb diagnózist igyekezett kitapintani, mint az európai orvostudomány. A kérdés: mennyire sikerült ez? Szung doktor módszere szerint a bal kar csuklója alatt vizsgálják a szívet, ugyanott, a csuklótól kissé feljebb a beteg bal karján a májat és még egy kicsit feljebb a vesét. A jobb karon a tüdő, feljebb az epe és más szervek állapotát. A pulzus enyhe és erősebb szorítása szintén új, további következtetésekre ad módot.

Szung doktor módszereit ezután végigcsinálja Szong is. Aztán jönnek az ő, „európai" vizsgálatai. Vérsejtszámolás, röntgen, kardiogramm, analízisek - ezeket Szung doktor veti össze a saját pulzusvizsgálatokból nyert diagnózisával.

Itt csak a pulzusvizsgálatról adtam és szántszándékkal leegyszerűsített képet. De rengeteg más tapasztalati tudás anyagát is ellenőrzik. A kínai orvosnak a beteg bőre, körmei, arcszíne igen sokat árul el. A beteg beszédhangjára éppen úgy figyelnek, mint a szívdobogás hangjaira, vagy mozgására, vagy arra, ahogy a beteg előadja panaszait.

Együtt és egymást segítve gyakorolják Szung és Szong a tűszúrásos gyógymódot, ezt a talán még a kőkorszakból származó módszert. Annyi bizonyos, hogy a szúrásokat, valamikor, kőből csiszolt tűkkel végezték a mai ezüsttűk helyett. A gyógymódnak rendszeres, írásban fennmaradt alapelvei kétezer évesek, de ekkor már természetesen óriási tapasztalat adta tudással kellett rendelkezni.

A hagyományos kínai orvostudomány szerint az emberben tizenkét „vezeték"-en közlekednek az élet funkciói. Ez a tizenkét vezeték nem azonos az érrendszerrel, és nem mindenütt esik egybe az idegrendszerrel. Ezen a tizenkét vezetéken 361 pont van, amelyekben ha (lassan vagy gyorsan, mélyre vagy felületesen, rövid vagy hosszabb időre) tűt bocsájtunk, az bizonyos zsibbadásos érzést okoz, mely elterjed a testben, és - sokszor nagyon távol a szúrás helyétől - enyhülést, gyógyulást eredményez. (Pl. Sz. elvtársat, a magyar követség ideiglenes ügyvivőjét a fülcimpán alkalmazott szúrással gyógyították ki, rendkívül gyorsan, nehéz torokgyulladásából. Húsz percig volt fülében a tű.)

A tűszúrásnak nem szabad fájni. Ha fáj, ez annyit jelent, hogy rossz helyre, nem a kellő ponton át ment a tű. A szúrás okozta zsibbadásos érzés hasonlít az áramütéshez. A vegetatív idegeket éri? Néha igen, máskor nem! És a tizenkét vezeték - melynek anatómiai helyét nem találjuk - talán mindent megmagyaráz? Nem, mert a feltételezett tizenkét vezeték mentén álló 361 ponton kívül van 97 olyan pont is, mely a gyakorlatban, tűszúrásra, gyógyítóhatást ad. Ezt hogyan kell magyarázni?

Viszont az eredmények nem csekélyek. Mi, látogatásunk alkalmával bénulásos betegeket láttunk. Agyvérzés, részben szifilitikus eredetű betegség folytán bénultakat, akik közül a tűszúrásos gyógymód sokat teljesen meggyógyít, másoknál legalábbis csökkenti a bénulást.

Nem vállalkozhatok értékelő ítéletre. A tűszúrásos gyógymódot ma már a világ sok táján tanulmányozzák, és különösen a Szovjetunióban nagy irodalma van. Aki a kérdést behatóbban akarja tanulmányozni, ezeket a munkákat veszi elő. Még csak azt említem meg, hogy például Pekingben a tűszúrás és elektromos áram kombinációjával is kísérleteznek.

A tűszúrásos gyógymód azonban csak egy része a kínai orvostudománynak. Részben azért emeltem ki, mert ezt tartották Európában a „legbarbárabb" gyógymódnak. Még a kitűnő szemű E. E. Kisch is csak lenézéssel és borzadással tudósít róla.

A kínai gyógyszertan sokkal nagyobb elismerésre talált. A szenzsen gyökér rendkívüli gyógyhatását nehéz volna nem elismerni. A gyökér sokszor emberformájú. Talán a középkor mandragorája ez, melynek varázshatásáról annyi régi mese szól. A világszerte elismert gyógyszerek közé tartozik egy távol-keleti szarvasfajta megújuló szarvából nyert orvosság is. A gyógynövények ismerete Kína ősi tudománya.

De amit most Kínában véghezvisznek, az nem egyes szerek vagy gyógyításmódok átvétele - és átadása -, hanem a két egymástól függetlenül fejlődött hatalmas orvostudomány anyagának dialektikus szintézise.

Persze a modern kémiában, mely legújabbkori tudomány, vagy az ősi tudományban, a matematikában, nincs külön európai vagy kínai iskola. A tudomány itt egyetlen folyamban hömpölyög. S annyi bizonyos, hogy komolyabb, szorgalmasabb diákot, mint a kínai diák - például a mi egyetemeinken - elképzelni is nehéz. És tudjuk, számos példával igazolhatnánk, hogy nemcsak a szorgalmuk, de az eredményeik is kiválóak.

A kínai színház szintéziséről külön fejezetben szóltam. A festészetben a mai Kína más úton halad, mint az európai, és valószínűleg ez a másik, a saját útjuk az egyedül járható.

Az európaihoz hasonló olajfestményt csak művészileg alacsonyrendű formájában találjuk meg - mint naturalista szándékú illusztrációt. Például a pekingi történelmi múzeumban ilyen olajfestmények igyekeznek népszerű módon érthetővé tenni az ősember, a barlanglakók életét. Hasonló illusztráló olajfestményeket láttam a csengcsoui múzeumban, ahol számos képen mutatják be az ott lefolyt 1923. évi nagy vasutassztrájk egyes jeleneteit. Céljuk ugyanaz, mint a pekingi múzeumban. Érdemük, hogy a valósághoz híven igyekeznek megörökíteni a történteket. Azt is, amikor a katonai parancsnok a szakszervezetek három vezetőjével tárgyal: egy asztal körül ülnek, és az asztalon négy pohár tea. Azt is, mikor a hóhér széles, régi formájú kínai pallosa fejezi le és be 1923 nagy vasutassztrájkját. (De van ebben a csengcsoui múzeumban egy számunkra igen érdekes tárgy: egy 1923-beli röpirat, melynek címlapján régi ismerősként Bíró Mihály híres „Kalapácsos ember"-ét látjuk viszont.)

Ami szép, művészileg jelentős - megfigyelésem szerint -, a kínai hagyományos festészet stílusában készül, ezt a stílust folytatja, fejleszti, és teszi alkalmassá a mai festő-nemzedék új témák kifejezésére. Tehát nem oly módon fejlődik ez a művészet, mint az építészet, ahol az új építőanyagok - üveg, acél, cement - és az épületek új funkciói - repülőtér, gyár, lakótelep, pályaudvar, gyűlésterem, stadion teljes szintézist követel.

A kínai filmművészet még nem találta meg sajátos formanyelvét; a jelentékeny műveknek még majd ezután kell születniök.

Érdekesnek tartom viszont kínai barátaink véleményét az utóbbi évek szerintem legkiválóbb szovjet filmjeiről. S mivel ezt a véleményt sok, többek közt igen felelősségteljes poszton álló embertől is hallottam és szinte szó szerint egyező formában, azt hiszem, helyén való erről megemlékezni. Körülbelül így hangzott:

- A *Szállnak a darvak* káros hatású. Mert mit érezne a katona, ha azt mutatják neki, hogy míg ő a fronton életével védi a hazát, menyasszonya megcsalja egy aljas bujkálóval? A *Ballada a katonáról* szintén elfogadhatatlan. Muszájból és gyávaságból eredő hőstettet választ kiindulópontul - ez pedig éppenhogy ellentéte a tudatos, igazi hősiességnek. Az *Emberi sors* főszereplője sem alkalmas pozitív hős. Hiszen, mint Solohov elbeszéléséből már az elején kitűnik, fegyelmezetlen ember, akit ezért kitesznek munkájából - egy sofőr, aki iszik... És mind a három film túl rettenetesnek mutatja a háborút.

- Tehát? - kérdezem én.

- Az igaz ügyért harcolni nem borzalmas.

- De igen. Borzalmas! Ám, ha elkerülhetetlen lesz, harcolni fogunk. És nem is rosszul. - Ez az én stereotip válaszom.

És mikor ez egy alkalommal, mondhatnám diplomáciai szinten került szóba, én a vendéget kötelező mérséklettel és a barátot kötelező őszinteséggel így fejeztem ki nézetemet.

- A *Szállnak a darvak*kal szemben emelt kifogást az önök igen szigorú, de mélyen gyökerező morális felfogása diktálja. Mi ezekben az ügyekben könnyebben találunk mentő vagy magyarázó, sőt mentőn magyarázó körülményeket. De helytelennek találnám, ha erről vitába kezdenénk; olyan területre tévednénk, mely túlnőne a film megvitatásának keretein. Én szeretem ezt a filmet... A *Balladá*t még nem láttam (ez a beszélgetés időpontjában így volt igaz), és egy mű tárgyának ismeretét nem tartom elegendő alapnak, hogy egy művészi alkotásról véleményt nyilvánítsak. De igenis vitába kell szállnom az *Emberi sors* megítélésével. Ez a film, mely művészeti szempontból már azért is figyelemre méltó, mert nem kisebbíti, hanem fokozza az alapjául szolgáló elbeszélés értékeit. Most azonban a tartalom lényegéről van szó, melyet így fogalmaznék meg: a háború minden pokla se bírta tönkretenni a szovjet ember - egy tipikus átlagember - mélységes emberségét. Ez az elpusztíthatatlan, a háború tüzében hamuvá nem vált humánum, ez itt a lényeg. Az egyszerű, nem hibátlan ember, a szovjet valóságban élő ember lelki tisztasága.

Ezután részletesebben beszéltem a filmek művészi kitűnőségéről, a *Szállnak a darvak* és az *Emberi sors* színészi, rendezői és operatőri kiválóságáról. Ha már ismerem, nem kevésbé dicsértem volna a *Balladá*t is. De ezt itt ismételni felesleges. Lényegesebb volna kínai barátaink véleményének forrását feltárni.

Az egyik okot arrafelé kell keresni, hogy Kínában sokkal közvetlenebbül érzik az imperialisták támadó szándékát, mint akár nálunk, pedig mi is éppen eléggé érezzük. A Tajvanból indított provokációk, keveset mondok, hetenként ismétlődnek. És hol Korea, hol Laosz felől, de szinte állandó a nem hideg, a forró háború közelsége. Az „Egyesült Nemzetek" tanácsában Csang Kai-sekék bitorolják Kína helyét, mikor a népi Kína helye a nagyhatalmak közt volna. Ha így nézzük a dolgot, a kínai népnek bizony nem sok oka van bízni a békés együttélés lehetőségében. Következésképp semmi oka olyan helyzetben, mikor állandó támadások érik, a háború borzalmasságát állítani előtérbe. Kína a békés egymás mellett élés gondolatát közvetlen tapasztalatból nem ismeri, nem ismerheti. Ám a kommunista pártok közös értekezletén el tudta ismerni a békés egymás mellett élés lehetőségét, és a szocialista országok együttesében, a munkásosztály egységében élve képes bízni realitásában.

Így látom én a filmek bírálatának és a világhelyzetnek összefüggését. Csak a szocialista és békeszerető országok, a felszabadult gyarmatok erősödése szilárdíthatja meg Kína bizalmát a békében. És ez teszi majd lehetővé többek közt azt is, hogy a háború borzalmait reálisan mutató művészi alkotásokat a mai Kína politikailag is helyesnek találja. Mert a kínai ember nem „egészen más", mint mi, hanem igenis egészében olyan, mint mi vagyunk. És esetleges

ellentmondásai - az ő szavukkal - a népen belüli, feloldható - és már feloldott - ellentmondások.

Úgy hiszem, itt kell közölnöm azt a rövid pohárköszöntőt is, melyet a búcsúzási banketten mondtam el, mely - lenyűgöző, megható figyelmesség, amilyennel még soha, sehol se kényeztettek - egyben az én születésnapomat is ünnepelte. A bankett házigazdája Mao-Tun volt, a kiváló, nálunk is ismert író és a hatszázmilliós Kína művelődésügyi minisztere, ki mellesleg megemlítette, hogy velem egyidős. Volt ideje erről is tudomást szerezni.

Ezen a baráti meghittségben felejthetetlen estén én kissé formálisabb voltam, mint minden előző alkalommal. A pohárköszöntőt gyorsan leírtam, hogy pontosan fordítsák:

„Miniszter elvtárs!

Mikor Ön egy kis nép küldöttjét egyenrangú testvérként fogadja - ezzel a nagy Kína mély bölcsességét ékesen bizonyítja!

Mi erős, egységes, pártját szerető népet látunk itt. Láttunk leküzdött nehézségeket. Láttunk nehézségeket, melyekkel győzelembiztosan viaskodnak.

Nem ismerjük a nyelvet, és így a mai irodalomról kevesebbet tudtunk meg, mint szeretnők. De ezt pótolta, amit a szemünk felfogott; a színművészet, festészet, a régiből kifejlődött monumentális építészet látása - hogy itt csak a művészetekről beszéljek. Számunkra ez egy általános és sokrétű fejlődés bizonyítéka.

Köszönjük, hogy lehetővé tették, hogy lássuk a szocialista Kínát, melyen az egész világ békeszerető népeinek és munkásosztályának szeme függ.”

Lehetett volna jobban, ügyesebben, pontosabban beszélni. Én így fejeztem ki, amennyire képes voltam, 1960 augusztusában azt, amit 1960 novembere, a Kommunista Pártok értekezlete, végérvényes szavakba foglalt.

PRENN FERENC HÁNYATOTT ÉLETE

REGÉNY

1
ÍGY MEGY EZ...

A Keleti pályaudvar porhályogos nagy üvegszeme részvétlenül nézi a várost. Kosaras és kofferes emberek sietnek át a Baross téren. Középen a szobor talapzatán és a szobor körül kiszikkadt, rokkant katonák üldögélnek sok bajt látott, fertőtlenítéstől szagló, szétmálló köpenyekben. Gyanakvó szemű parasztasszonyok guggolnak kerek kosaraik mellett, melyekben hadi idők kincseit rejtegetik. Sebesültek kódorognak. Arcukon kórházszobák sápadtsága, idegesek, és mintha valamit keresnének. Katonarendőrség járőrei mennek át egykedvűen a téren, és tűnnek el a pályaudvar valamelyik sarkán. Még eltűnésük is félelmetes. Meleg őszi idő van, és a kora délelőtti nap füstjébe-porába klór- és jodoformszag keveredik. A harmadik háborús év térdel a város mellén.

Fiatal katona megy át a téren, a 32-es gyalogezred kék parolijával a zubbonyán. De ha nem viselné a pesti háziezred paroliját, akkor is, a mozgásán is meglátszik, hogy ennek a városnak a szülöttje, hogy számára a házak, az aszfalt olyan, mint hegyek lakóinak a szikla és az erdő. Lustán lépked, mint szokott, aki zsebre vágott kézzel jár. Fakókék szeme úgy mustrálja az üldögélő katonákat és a kosaras asszonyokat, mint aki nevetséges és buta vadembereket lát, kiket kissé irigyel is, mert olyan együgyűek.

Arca nagyon fehér, a szőkésvörös hajnak szeplős sápadtságával, szája kissé duzzadt vörös csík. De ez a fiatal arc már megtanulta, hogy közömbösnek és fölényesnek mutassa magát.

A fiatalember egyenruhája a padon üldögélő katonákéhoz képest tiszta és rendes. A derékszíj előírásosan meghúzva, bakancsa gondosan fényesített. A háború harmadik évéhez képest mintakatona ez a Prenn Ferenc, öreg ezredesek és vezérőrnagyok öröme. Szeme hízna öreg totyakosoknak, ha látnák, mert ők még a háború harmadik évében is megállítják az utcán a nem „forsriftosan” öltözött katonát.

Egy százados megy át a téren. Prenn Ferenc strammul kivágja a tisztelgést.

A szobor talapzatán üldögélő rokkantak nem mozdulnak, csak a szemük beszél: „Ez se volt még odakint.” De nem haragszanak rá, hiszen még tejfölösszájú.

A fiatal katona megy tovább. Alig észrevehető, ideges, gyors mozdulatokkal néz körül. Érzi ő, élesen érzi a hátába szúródó szemeket. De hadd nézzék őt ezek a szitatüdejű, féllábú „hősök”, akik azért hősök, mert féltek attól, amitől ő nem fél: igazolvány nélkül „lógós”-ként végigmenni a Baross téren. Szinte magára dühös, hogy érzi a nézésüket. Mit törődik ő velük, az ő véleményükkel? Semmit! Őt a sok dinnyehéj is jobban érdekli a tér útjain és a kocsiút szélén. Számára, aki a pesti utcán nőtt fel, ezek a szerteheverő dinnyehéjak az ősz, a hideg, az eső közeledtét jelentik. Ez a nyugtalanító és nyugtalan gondolat sietésre ösztökéli.

A Keleti pályaudvaron túl, a Thököly út. Forgalmas, élénk, kispolgári vidék, a kirakatokban olcsó áruk várnak a mellékutcák kevéspénzű lakosaira. Tavasztól őszig erre járt ő minden vasárnap gyalog, végig a Thököly úton, vagy ha pénze volt, villamoson. Mikor fiatalabb volt, a nagy futballmérkőzésekre, mikor nagyobb lett, tovább, ki a lóversenytérre. Egy ismerős borbélytól néha jó tippeket kapott. Hétköznap meg a Thököly útról befordult a Nefelejcs utcába, úgy ment a Garay térre. Az utolsó négy-öt évben főképp utcai árus volt, eredeti mesterségét el is feledte. Mert nem is olyan fiatal, mint ahogy a rokkantak gondolták, kik sápadt, naptól és munkától ki nem cserzett városi arca szerint ítéltek. Prenn huszonkét éves, és fakókék hideg szeme, apró ráncok a szája körül az élesebb megfigyelőnek elárulták volna, hogy ez a

csinos fiú már sokat látott, kikóstolt, megpróbált, sokból kiábrándult, hogy tizennégy éves korában már mindent tudott és megvetett.

A fiatal katona befordult a mellékutcába. A saroktól számított második házban kis kávémérés. Óvatosan bekandikál az ablakon, és néhány házzal tovább megy. Aztán, mintha valami hirtelen eszébe jutott volna, megfordul, és benyit a kávémérésbe.

A piszkos helyiség hat asztala közül csak az egyik asztal foglalt. Négy katonaruhás kártyázik, ketten nézik. A fiatalember valami köszönésfélét mond, széket hoz magának, és leül az egyik kártyázó mellé. Zömök, izmos vállú, vörösesbarna bajuszú, harmincöt év körüli férfi ez; félig kigombolt katonakabátjából a neccingen át kilátszik a szőrös melle. Az újonnan jött csendesen kibicel. A játékosok minden lárma nélkül rakják a kártyát. A kávés is csak odajön hozzá csoszogó papucsban, és szó nélkül megáll mögötte.

- Később - szól Prenn könnyedén.

A kávés elmegy. „Később", annyit jelent, hogy a vendégnek nincs pénze.

A Garay tér környékén ez nem szégyen. Az ilyen vendég, az efféle legényke most semmit se rendel, de talán holnap, de lehet egy óra múlva, kit érdekel, milyen ügyek után, nagy cehhet csinál, mintha égetné zsebét a pénz. Hitelezni persze nem lehet, mert háborús idők járnak, az emberek egyszerre csak eltűnnek. De a pénztelen vendég, kivált ha ismerősei közé ül, akár záróráig is maradhat.

Lejátszották a partit. Pénzek vándorolnak egyik helyről a másikra. A kávés odacsoszog, friss kártyát tesz az asztalra. A helyiség, a kávés, az egyenruhák piszkosak, de a kártyát gyakran cserélik. Egymás közt, időtöltésből vagy talán gyakorlat kedvéért, nem nagy pénzekbe játszanak, de a játékszabályokra, a kifogástalan kártyákra úgy vigyáznak, mint valami finom klubban.

Mielőtt az új játszma megindulna, a necc-inges feláll. A pénzt az asztalon hagyva, a helyiség hátulsó szobájába megy. A fiatal katona követi.

- Na Franci? - fordul feléje a necc-inges a félhomályos folyosón.

- Mondd Lajos, tudsz nekem egy fleknit adni?

- Nincsen Francikám. Ma képtelen vagyok. Egész új fleknik jöttek ki, egész új stemplik. Láttam egyet. Mondhatom, sok melóba és időbe kerül, amíg egy olyant összecsapnak a fiúk.

- Na és addig?

- Sok a gubád?

- Lesz, ha kell.

- Van egy őrmesterem, annak van ilyen újfajta szabadságos levele. Stemplivel, mindennel. Azt mondja, csak mindössze pár darab, amit persze nem muszáj elhinni. De egy bizonyos, hogy ötszázat kér darabjáért.

- Akkor keressen más pasasokat.

- Vagy ki tudja! Vesésen és velősen szólva, nincs más hátra, mint a Mautner szálló.

- Nagyon szépen köszönöm. Túl hűvösek az esték, és én semmitől se félek úgy, mint a náthától. Ami azt illeti, a tyúkomnál is alhatok.

- Az sem egész kóser - mondja a necc-inges, és megfogja a fiú mellén az egyenruha rézgombját. - Manapság nemcsak az erkölcsi kiberek, de a katonai hekusok is beleszagolnak minden serblibe.

- Annyi baj legyen - felel hidegvérűen Franci, és lassan lefejti a gombról a necces ember kezét.
- Na és mit gondolsz, mikorra lesznek készek a fecnik, stemplik, az egész vacak?

- Öt nap. Maximum egy hét.

- Kibírjuk. Csak annyi az egész, hogy szeretek kényelmesen sétálni... Na és mennyiért?

- Nem tudom pontosan. Papírt valódit kell szerezni, mert vízjelek vannak benne; vízjel nélkül kukoricaszárt se érnek. Az üzemköltség emelkedik.

- Felhajtok egy kis dohányt - mosolygott Franci. - Na, viszlát, Lajoskám.

- Már méssz? Szervusz, kisöreg.

A necc-inges még a folyosón marad. Prenn Ferenc átmegy a helyiségen. Senki se vesz róla tudomást. Az utcán szétnéz, aztán lassan elindul a Thököly útnak. „A Mautner szálloda az egyetlen" - töpreng. „Vagy az üres svábhegyi villa... De az olyan elhagyott, ott minden járókelő feltűnés... Akkor már jobb a fű, a Városliget..."

Előtte néhány lépésnyire egy úriember megy. Széles hátán feszül a finom öltöny, a vállak vattásak. Új ruha. Ennek nincs kára a háborúból, él és virágzik. A nyaka rövid, erőteljes, jól táplált. Kereskedő, vállalkozó, talán síber. A sarkon megáll, mint aki még gondolkozik: villamosra üljön-e vagy intsen egy taxinak. Prenn közeledik feléje. Az ismeretlen széles arca napbarnított, lehet hogy valami földbirtokos... Ó, hogy gyűlöli Franci ezeket az alakokat, akik civilben járnak, felmentettek, telizabáltak, nyugodtak. Volna csak valami érvényes papír a zsebében, nekimenne, lökne egyet rajta a Thököly út és a Nefelejcs utca igaz örömére. Pont ehhez való hangulatban van... De csak nagyon közel elmegy mellette, a válla majdnem súrolja az idegen arcát. Az nem tér ki.

- Jöjjön utánam - súgja. De ez a súgás parancs.

Prenn térdhajlásában rettenetes gyengeséget érez. Ha nincs ez, hogy vattának érzi a térdét, futásnak ered. Ami persze a legnagyobb őrültség volna. Futó katona a pályaudvar közelében pont egy járőr karjaiban ér célba, kikerülhetetlenül. Ezt ő máskor nagyon jól tudja, de most nem az esze menti meg ettől, hanem az engedelmességet megtagadó lába.

Az elegáns úriembernek úgy látszik eszébe se jut, hogy Franci megszökhetne. Belenéz a fiú sápadt arcába, biztatóan rámosolyog, és elindul a Belváros irányába. Hátra se néz. A fiú habozik.

Néhány házzal odább van egy udvar, ahol talán el lehetne bújni. Az ismeretlen már jól elhagyta, már a Baross tér felé jár... De most hátranéz, várja. És hiába, megtalálnák... Egy kávéház előtt az ismeretlen megáll, int neki.

A szobor talapzatán ülnek a rokkantak. Villamos csilingel. Teherkocsik dübörögnek az utca gránitján, lópaták csattognak. A híg napfényben egy járőr szuronyai csillognak. Prenn halántékában minden együtt zúg és villódzik. Bemegy a kávéházba. Nagy, polgári kávéház, és majdnem üres. Prenn leül. Pincér szalvétával fényesre törli a márványasztalt.

- Két konyakot - rendel az ismeretlen. Nagy szemei, mint a vesebajosoké, fénylenek. Vár, míg a pincér eltávozik.

- Szabadságlevélre van szüksége? - kérdi.

- No és? - feleli Prenn Ferenc. Már magához tért. Látja, hogy az üres asztalok közt nem lehet kijutni se az utcára, se a hátsó kijáraton. Talán később, talán lesz alkalom... „Itt hiába sírsz” gondolja. - No és? - ismétli kihívóan.

Jön a pincér. Az idegen vár a felelettel. Aztán lassan, kemény ujjakkal felemeli poharát. - Nem nagy dolog - mondja. A fiú úgy hiszi, hogy megértette.

- Pillanatnyi dohányhiányban szenvedek - mondja, és eltolja magától a poharat. Ezzel is jelezni akarja, hogy a másik rosszul számított.

Az ismeretlen nézi a fiú nyugodt, kissé szeplős kezét, a rövidre vágott, nem egészen tiszta csipkésszélű körmöket.

De nem mérgelődik, csak figyeli nagy csillogó szemével. - Nem baj - mondja mosolyogva. - Jöjjön ide vissza, hm... úgy három felé. Helyesebben, pont háromra.

- Már azt hiszem megmondtam, hogy...

- Pénz nem fontos. Pont háromkor legyen itt, és megkapja, ami kell. - Int a pincérnek. - Főúr, fizetek! - és feláll. - Viszontlátásra.

Prenn még ülve marad. „Nem tartóztattak le. És nem is fognak letartóztatni; ehhez nincs szükség találkára. De hitelbe igazolványt kapni? Nem, ilyen eset nem volt és nem is lesz. Nem létezik. A kávémérés előtt várt rám, világos... Mószerolót akarnak belőlem csinálni. No persze. Mint a félszemű Viliből. Azt is lekapták, pár hét múlva kiengedték, és azóta a hekusoknak dolgozik. Aztán egyszerre eltűnt... A fiúk beszélik, hogy gajdeszba küldték. Hencegnek! Biztos valami nyugodtabb környékre költözött a Vili, ahol nem ismeri se a rendőrség, se a régi haverek... Egyébként elég hülye eset. A beköpő egyszer csak maga is lebukik. Hát még a katonarendőrségnél! Akkor csinálnak ki egy lógóst, amikor kedvük tartja... mikor kedvük tartja, mikor kedvük tartja.” Itt megakadnak a gondolatai, míg hirtelen határoz: „A fecnit el kell fogadni. Aztán valahogy csak kimászik az ember...”

Kimegy a kávéházból. Világosszürke ködön át világít a nap. A pályaudvar óráján egymáson fekszenek, az ég felé néznek a mutatók. Pont tizenkettő.

„És eljön az az ember? Vagy befirel? Mi oka volna firelni? Ez nem valami viccelő vagány.” Három óra hosszat az utcán járkál, gyorsan, mint aki megy valahová. Padra nem szabad leülni. Ha leül, máris kész a baj. Még kirakatok előtt ődöngeni is veszélyes: a katonarendőrség nagyon jól tudja, hogy az új papírok és stemplik felnyüzsgették a lógósokat. Biztos, hogy minden gyanús embert igazoltatnak. A kávémérésbe se akar visszamenni. Csak menni lehet, gyorsan menni, mint aki szolgálatba siet...

Öt perccel három előtt megint ott jár a kávéháznál. De nem megy be. Átsiet a kocsiúton, onnan figyeli a bejáratot. Három előtt két perccel egy taxi áll meg. Az ismeretlen kiszáll. Franci átszalad a kocsiúton, és mire az ismeretlen kifizeti a sofőrt, ő már a bejáratnál van.

Az idegen rámosolyog. Együtt mennek be, és leülnek ugyanahhoz az asztalhoz, ahol délelőtt ültek.

Franci rántottat rendel, az ismeretlen egy feketét. Aztán egy déli lapot húz ki a zsebéből. - Olvasta? - kérdi, és kinyitja Franci előtt a lapot. Az újság lapja közt vadonatúj szabadságlevél fekszik, nyomtatott lap, rajta mindenféle kék bélyegzők és aláírások. Csak a név hiányzik: Prenn Ferenc.

- Na tegye el!

Jön a pincér. Franci összehajtja az újságlapokat. Már zsebre is akarja tenni, de fékezi mohóságát.

- Mivel tartozom? - kérdi halkan.

- Semmivel. - És mikor észreveszi a fiú rámeresztett szemét, hozzáteszi: - Egyék. Kihűl a rántotta.

„Majd megmondja" - gondolja Franci, és nekilát az evésnek.

Az idegen megkóstolja kávéját. - Jó papír - mondja két kortyintás között. - Két hétre érvényes. - Kortyant. - Mához két hétre... legjobb, ha megint itt... De tizenegykor, délelőtt... Akkor meglátjuk, mit lehet még tenni. - S a pincér felé fordul. - Főúr! Képeslapokat kérek.

- Mivel állhatok szolgálatára? - kérdezi Prenn. Mert ez lenne életében az első eset, hogy valaki tesz valamit érte, és nem kéri tüstént az árát. Nem hisz ő az ilyenben.

- Ezért a vacakért? - Az idegen kicsinylően vállat von. - Ugyan! Két hét múlva, ha eljön, talán lesz valami, majd gondolkozom. De ha nem akar, nem muszáj eljönni. Most pedig - mondja barátságosan - éljen nyugodtan, szórakozzék, írja be a nevét a szabadságlevélbe. Elég jó az írása?

- Azt hiszem, igen.

- Abban a kávémérésben ott, ahol ma volt, ne beszéljen rólam. - Mosolyog. - Legjobb, ha nem mutatkozik ott.

- Igenis kérem - feleli a fiú alázatosan.

Franci most még kevésbé érti a dolgot. Nem mószeroló kell neki? Furcsa, nagyszerű, titokzatos ember! Biztosíték nélkül ad előleget. No, de nem bánja meg! Prenn Ferencben nem csalódik. Prenn Ferenc megmutatja, hogy ő nem olyan, ha benne megbíznak.

A pincér egész csomó képeslapot hoz. - Nos, minden jót - int feléje az idegen, és a lapok után nyúl.

- Viszontlátásra! - nyomja meg a szót Franci. Azt akarja kifejezni, hogy mindenesetre eljön, hogy mindenképp eljön, és akkor is, ha lesz papírja.

Két rövid hét kezdődik most. Egy lélegzetben csupa boldogság.

A szabadságlevél alatt egy bankjegyet talált. Egy százast. Ez már végképp felfoghatatlan volt, gyanútkeltően furcsa. Hátha valami főhekus ez az ember, aki irtózik ilyen kis ügyet saját-kezűleg végezni?

Prenn nyílegyenesen a Keleti pályaudvarhoz megy; az érkezési oldalon lesbe áll. A kiözönlő tömegből kikeres magának egy katonát, szegény, félszeg, viharvert parasztarcot, és parancsolón, hidegen, gúnyosan állja el az útját. - Szabadságos?

- Szabadságos.

- Hoci az igazolványt!

A paraszt görcsös, reumás ujjaival nagy nehezen kigombolja az elülső zsebet. Kihúzza a noteszt, melyet gumiszalag tart össze, és keresgél a foszlott szélű papírok közt. Végre, már remegő kézzel, kiszabadítja a lapok közül a tiszta új szabadságlevelet. Odaadja a fiatal katona kezébe, de nem egészen. A papír egy sarkát két ujja satujában szorítja; hallott ő már Pestről, pestiekről...

Franci alaposan megvizsgálja a szabadságlevelet. Pontosan és mindenben olyan, mint az, amelyik pár perc óta a zsebében van.

- Mehetsz! - mondja olyan hangon, mintha ez valami nagy jótétemény volna.

Tehát minden rendben van! Bemegy egy kis vendéglőbe, és állva, egy hajtásra kiiszik egy krigli sört. Aztán a lányhoz megy. Az előző napokban a lány csak fanyalgott, ha Franci bement hozzá; katonaszökevény még stricinek se jó.

Most van papírja, pénze, lakása. És mikor egy ügy sikerül, akkor sikerül a másik és a harmadik és a negyedik. Egy számvevő őrmesternél, régi ismerősénél, talpbőrt vásárol. Vevőt találni nem nehéz. Jó pénzeket keres. Két százast akar majd az újságba tenni két hét múlva, és az újságot átadni az ismeretlennek. Részletesen elgondolja, hogyan csinálja majd...

A Thököly út környékét kerüli. Van őneki sokkal jobb stammhelye, nem messze a Központi Vásárcsarnoktól, ahova csarnoki emberek jártak. Itt már reggel üveg sörben biliárdoznak. Délután moziba megy, néha kettőbe is, kényelmesen ülni a sötétben, és nézni izgató képeket - nincs ennél jobb.

Szinte észrevétlenül elmúlt a két hét, és neki csak száz és néhány koronája van. Röstelli, de rövid gondolkozás után beteszi a százast két újságlap közé.

Pont tizenegykor a kávéházban van. A szabadságlevél csak éjjel tizenkettőkor jár le; nyugodtan leül a sarokba, és reggelit rendel. Vagy öt perc múlva az idegen odajön az asztalhoz. Franci udvariasan köszönti és átadja az újságot, benne a bankjegyet.

- Ez tetszik nekem! - mondja az ismeretlen és bólogat. Kiveszi pénztárcáját. De ahelyett, hogy eltenné a pénzt, egy ugyanolyan bankjegyet vesz elő, és ráteszi a százasra. A két bankjegy közé pedig becsúsztatja a szabadságlevelet, az egészet összegöngyöli, és az újsággal együtt Franci kezébe nyomja. - Tegye zsebre.

A fiú arca mozdulatlan marad. De szemében hála tükrözik, kutyai alázatosság, tisztelet. - Mit kell csinálni? - kérdezi halkan, mindenre készen.

- Hazamenni, és tíz nap múlva jönni. Tudniillik most tíznapos szabadságlevelek jöttek divatba.

- Mivel lehetnék szolgálatára?

- Szót se érdemel. Nyugodtan hazamehet. Ha módomban lesz, tíz nap múlva új papírt adok. De ha mindenáron szívességet szeretne tenni...

- Szeretnék! Igen.

- Helyes. Az eddigiek, jegyezze meg, semmire se kötelezik. De esetleg tudnék szerezni egy nyílt parancsot, ami jobb, mint a legjobb szabadságlevél. Tudniillik, ha mégis beviszik, az sem használ, hogy a papír valódi. Érdeklődnek az ezrednél és kész. Érti? - Az idegen gyengéden ütögeti tenyerével az asztalt, mint a szakács, aki lisztet paskol a sniclin.

- Igen, tudom... - felel határozottan Prenn Ferenc.

- Úgy van. Szerezhetnék nyílt parancsot és jó beosztást.

- Lehetséges lenne?

- Méghozzá itt, Budapesten. A kelenföldi rendezőpályaudvar katonai büféjében. Hm? Jól fog élni. - Erős keze gyengéden paskolja a láthatatlan sniclit.

- Igenis. Az élelmiszer-raktárból lehetne...

- Egy pillanat! Mellékkeresetet nem szabad csinálni. Semmiképp se helyeselném.

- Igenis - dadogta Franci, akit szinte megbutított ez a váratlan szerencse.

- Amit kérek, nem kerül sok fáradságba. Hiszen a katonák maguktól jönnek a kantinba, és a parolikat úgy hiszem ismeri?

- Igenis, ismerem.

- Engem tudniillik az érdekel, hogy milyen ezredek jönnek alulról északra, és milyenek utaznak északról délre. Ez tudniillik összefügg a szabadságlevelek dolgával... Ez volna minden. Nehéz feladat?

- Cseppet se nehéz.

- Végeztünk... Á, a zsebpénz! Nos, az első hónapra megkapta. Elég?

- Még sok is.

- Talán lesz majd több is... Jó írása van?

- Meglehetős.

- Hát írja fel ide... - és az idegen egy papírlapot tesz a márványasztalra.

- Nyugtát? - kérdi Prenn szolgálatkészen.

- Fenét, írja fel a címét, ahova, mondjuk, értesítést lehet küldeni.

Franci ír.

Az ismeretlen átveszi a papírlapot. - Így. - Színészkedőn összehúzza a szemét és olvassa: - „Prenn Ferenc." No ezt tudtam. A barátnőjét Kiss Annának hívják, Nap utca 7. Helyes. Megjegyzem magamnak. Az írása kitűnő. Máskor, hm, nyugodtan szerepelhet mint egyéves önkéntes. Most pedig ide nézzen!

Az idegen apró darabokra tépi a címet. - Nyissa ki a markát.

Prenn nézi a bűvészkedő mozdulatot.

- Így! - Nagy lendülettel Prenn kezébe nyomja a papírdarabkát. - Vigye ki, és dobja a mellékhelyiségbe. De hogy egy darabka se kerüljön máshova! Így csinálják ezt, fiatalember. Menjen! Aztán majd folytatjuk a beszélgetést.

Franci engedelmesen végrehajtja a parancsot. Mikor újra leül, az idegen barátságosan megveregeti a térdét.

- Címeket lehetőleg nem kell felírni, fejben kell őket tartani. Írásbeli közleményt hogyan kell átadni, azt majd más alkalommal elmesélem. Ma este háromnegyed nyolckor menjen el az Unió moziba, a pénztár előtt megkapja, amire szüksége van. Holnap reggel pont hétkor jelentkezik Kelenföldön. A továbbiakig az Unió mozi a találkozóhely. Vagy én jövök oda, vagy a helyettesem.

- De hát hogyan, kérem? - Franci gyorsan körülnéz a kávéházban, keresi azt a helyettest, akiről az idegen beszél. De a kávéházban alig van vendég, és egy sincs olyan, aki valami helyettesre hasonlítana.

- Már ismeri magát - néz rá gúnyosan az idegen.

- Hogyan?... Ha szabad kérdeznem...

- Nem. Kérdezni nem szabad! Ezt meg kell szoknia, barátocskám.

- Igenis, kérem.

- Én se kérdek semmit, és semmi közöm a maga dolgaihoz. Ült három hónapot orgazdaságért? Egyet-mást tudok...

- Igaz. Csakhogy nem volt az orgazdaság. Csak a vallomásoknál jött úgy ki...

- Felesleges - legyint az idegen.

- Csak azt akarom mondani, hogy nem vagyok én orgazda. Ha úgy jön a dolog, megcsinálom én azt magam is. - De mért mondja ő ezt? Minek henceg vele? Mikor egyszer már úgy határozott, hogy a háború után dolgozni fog, mestersége lesz.

- Jobb volna, ha nem keveredne ilyen ügyekbe - feleli nagybácsisan az idegen. - Ha nem elég a zsebpénz, inkább szóljon nekem.

- Nem úgy értettem én ezt, kérem.

- Kelenföldön pontosan végezze a szolgálatot. Ez nekem is fontos. Elővigyázatból a gyalogságot ezután cipőnek, a tüzérséget csizmának, az utászt felsőrésznek fogjuk nevezni. - És újra röviden, türelmesen magyarázza Prenn feladatát.

- Meglesz! - feleli a fiatal katona.

Prenn még most se tudja, mit tartson erről az emberről. Nem detektív. Kémnek se látszik. A szabadságlevelek érdeklik? Aligha. Inkább valami szerelmes homoszekszuálishoz hasonlít. Beszélik, hogy az ilyenek annyira finoman kezdik, meg se érti az ember, mit akarnak. Nem volt dolga ilyenekkel, nem tudja, hogy megy ez tovább.

De az Unió mozinál megszűnnek kételyei. Az az ember, aki a pénztár előtt odajön hozzá, nem mosolyog. Suttogva beszél. Idegesen tekergeti nyakát a rosszul álló keménygallérban.

- Egy cím. Ott fog lakni.

Prenn alig ér rá megnézni a ráncos, sárga arcot. Az elegáns civilruha olyan furcsán, nem civilül áll rajta. És hogy fél! Szikár, egyenes háta már el is tűnik a pénztári tolongásban.

„Hát mégis valami kémkedés. Csak félnek megmondani, mit akarnak. Törje a frász, ha lebukok így is, úgy is egykutya.” Mozijegyet vált. Nincs jobb a sötét mozinál, előre fizetett élvezetek biztos másfél órájánál.

Reggel jelentkezik a teherpályaudvar katonai étkezőjében. Főnöke gazdag pesti vendéglős, aki itt szándékszik végigszenvedni a nehéz háborús időket. Prennt is jó protekciójú, gazdag ifjúnak tartja.

A borítékban egy női kézzel írt cím és még egy százas. A megadott utca egész közel volt a pályaudvarhoz, még napközben odament.

- Van kiadó szoba? - kérdi a barátságosan mosolygó kövérkés háziasszonyt.

- Már kiadtuk.

- Hogyan? - mondja Prenn, és még egyszer elolvassa a címet.

- Á - kukkant a címre az asszony. - Maga az? Miért nem mondta mindjárt, hogy a bácsikája magának bérelte a szobát.

- Na ja...

- Tessék befáradni - és kinyitja a világos, barátságos szoba ajtaját. - Minden készen várja. - A tiszta ágyra mutat, mely felett két kövérkés angyalka mosolyog. - Állandóan Budapesten tetszik maradni?

- Szívesen maradnék - és jókedvűen néz az asszonyra. - De hát, hadi idők. Ki tudja?

Kis kerek asztalon telefon. - Fürdő, telefon és minden egyebet megkaphat, nem kell házon kívül járni - mondja a nő kacér célzással.

Délután újra dolgozik a kantinban.

A vendéglős rábízta a raktárkulcsokat, és hazament egy kicsit pihenni. Este, az új lakásban a háziasszony fogadja.

- Épp az előbb hívták fel! Azt hittem a bácsikája, de valami üzleti ügy.

- Lehet.

Néhány perc múlva csengett a telefon. Prenn megismeri a hangot. És elkezdett diktálni:

Cipő D 1 vessző 69
Cipő D 3 vessző 402

Ez annyit jelentett, hogy egy zászlóalj 69-es és három zászlóalj 402-es gyalogság délre utazott.

Csizma D 3 vessző 7
Felsőrész E 1 vessző 3

Ez annyit jelentett, hogy egy-egy tüzérezred délre vonult, egy utász-zászlóalj északra.

Elvégezte az első feladatot. Úti igazolványokhoz kell ez vagy sem, mi köze hozzá? Lehet, hogy valami gyakorlat vagy próba. Lógósként élni veszélyesebb, mint ez itt Kelenföldön. Lelkiismeretfurdalása sincs. Esti telefonbeszélgetéssel menti az életét, ahogy a vendéglős pénzzel. Mért nem lóg mindenki? Akkor vége volna a háborúnak. Aki beadja a derekát, szenvedjen. De aki menti magát, annak segíteni kell, annak ő segít.

Prenn-nek jó szeme van. Ha katona ide-oda lődörög a pályaudvaron, magához inti, és kiengedi a raktárajtón át az utcára. Hacsak lehet, egy kenyeret is dug a hóna alá.

- Pá-pá háború? Erigy risztung csatázni? - kérdi.

Némelyik nem felel.

Egyik-másik felel is.

- Pá-pá háború. De a risztungból egyet-mást hazaviszek. Amire még szükség lesz...

Prenn vállát vonogatja. Érti is, nem is.

Gazdáival csak a telefonbeszélgetések kötik össze. A zsebpénzt postán kapja. Néha elmegy a Nap utcába a lányhoz, de nem mondja meg a címét. A legtöbb estét a háziasszonyával tölti. Élelmiszereket hoz; az asszony édességeket süt, teát főz. Az asszonynak cukros vaníliaszaga van, fehér és puha. A férje pénzügyőr, hosszú szerelmesleveleket ír neki a frontról. Este, ha nem kell szolgálatba menni, kártyáznak. Három dió a tét. Néha vacsora után moziba mennek, néha meg mindjárt az ágyba.

Minden este felhívják telefonon. „Milyen árui vannak?” - kérdi egy epés hang. Ő diktál és végül bemondja: „Kész”. A másik oldal visszafelel: „Kész”.

Három hónap múlik el így, mikor egy este, a jelentés átvétele után, így szól a telefon: „Készüljön. Holnap hétkor megkapja az utazási papírjait.” És már le is tették a kagylót.

De nincs is mit beszélnie. Hol kapja a papírokat, régtől fogva ismeretes: találkozó az Unió mozi pénztáránál. Hova kell utaznia, azt nem lehet kérdezni.

Mindenesetre elbúcsúzik háziasszonyától. Ez helyes is volt, mert az Unió mozitól egyenesen a pályaudvarra kell mennie. Az útiigazolvány az egyéves önkéntes szanitéc Prenninger Ferenc nevére szól, akit az innsbrucki tábori kórházba vezényelnek. Poggyászjegy is van a borítékban, melyért a pályaudvari poggyászmegőrzőből jóformájú koffert tesznek elébe. A kofferben a szükséges egyenruha és fehérnemű. Felül egy papírlap. A papírlapon latin szavak és utasítás, hogy a szavakat még a vonatban meg kell tanulnia kívülről. Harminc szó. Minthogy elsőéves medikusnak kell mutatkoznia, ez körülbelül elég.

Innsbruckban új ember, egy új világban. Magas ég a magas hegyek felett, csillogó téli napfény, szikrázó hó. Prenn könnyen, szabadon lélegzik. De a leglényegesebbek a vékony sárga stráfok az egyenruha ujján, melyek annyit jelentenek, hogy ő egyéves önkéntes, diákokkal, tisztekkel, katonaorvosokkal egy fajtából való. Egy asztalnál eszik velük, sebesült tisztekkel tegeződik, és az ápolónők rámosolyognak. Milyen egyszerű mindez. Félcenti széles paszomány csodákat művel; a harminc latin szó, amit az úton betanult, majdnem felesleges - se az ebédnél, se máshol nincs szó a betegekről. Szép, zsíros, vidám élet.

Persze vannak orvosok, akik törődnek a betegekkel, operálnak, segítenek, agyondolgozzák magukat. Van, akit emberszeretet, a másikat stréberség, másokat tudományszomj kínoz. De a legtöbbjét mi sem kínozza. Csak enni, inni, szeretkezni, aludni akarnak, és minden egyebet azért csinálnak, hogy ne kelljen lemondani evésről, ivásról, szeretkezésről.

Prenn szorgalmasabb, mint a többi medikusok, szanitécőrmesterek. Átnézi a legénységi listákat, beszél a számvevő őrmesterrel. Ilyen dolgokkal eddig senki se törődött. A főorvos dicséri a szorgalmas Prenningert, és az egész tiszti étkezde röhög, csuklik és tapsol. Eleinte veszélyes strébernek tartották, aztán megszokták, és a számvevő se fél már, hogy feljelenti.

Mikor a főorvos megdicséri, Franci összeharapja az ajkát. Továbbra is szorgalmas, tartózkodó, emberkerülő marad. Lenézi a tiszteket, lógós aktívokat, akik tőle kértek néha protekciót. És ő protezsál. Lenézi az orvosokat és medikusokat, akik délelőtt már belefáradtak a háborúba és ebéd után lelkesednek. Párhuzamot von köztük és maga közt: léháknak, elvetemültnek tartja őket. Az ő helyzetükben bizony másképp viselkedne. Persze van úgy, hogy olyanról beszélnek, amibe nem tud beleszólni. De ha arról disputálnak, amihez ő is ért, észreveszi, hogy buták, korlátoltak. Hűvösen, szerényen figyeli, mit csinálnak. Az, hogy ő kémként dolgozik, erősíti a rejtett gőgöt. Persze a bakák közt sok a derék fiú. De nem engedi át magát érzelgésnek, nem akarja őket sajnálni. Ha ők nem volnának hősök, nem volna már háború...

A kórházban mindenki trágársággal spékeli a beszédet. Franci, mióta önkéntesi paszomány van a karján, nem mond ki jassz szót. Itt, ahol a legkopaszabb őrnagy is kergül az asszonyszagtól, a volt strici tartózkodó és szerény. De érzi, hogy Elfride nővért érdekli az ő tartózkodása, hogyne érezné. Önkéntes ápolónő, nagy, érett, szőke nő, Elfride von Mürzbachnak hívják. A vőlegénye - ezt itt mindenki tudja - mindjárt a háború elején elesett.

Látja a nő kíváncsiságát, de tudja, hogy várni kell. Kibírja ő a várást, míg a nő kezdi. És mégis, amikor Elfride von Mürzbach megszólítja, érzi, hogy arcába tódul a vér. És mikor először megy be a szobájába, egész teste remeg. Ami azután következik, azt már jól ismeri. Óvatos, barátságos és egyben mohó, tudja, hogyan kell szereleméhes asszonnyal bánni. Egy hét múlva egészen hatalmában van a nő. De őt is heves, eddig nem ismert vonzalom fogja el. Ez a nemes kisasszony finom, művelt, okos. Azt akarja, hogy szép, ápolt körmei legyenek. Jól van, erőt vesz magán, nem rágja többé a körmét. Érezni akarja a körmeit? Jól van. Kimanikűrözteti

magát. A nagyvárosi utca és a nemes kisasszony, aki vőlegénye eleste után hadikórházakban sok férfit végigpróbált, az érzékiségükben nagyon jól összeillenek.

Prenn, aki most Prenninger, egyszer házasságról kezd beszélni. A lány rádobja magát, nevet, nem felel. „Ez a kis legény? Ez a gyerek?...” És nevet.

De a fiú komolyan gondol efféléket. Új életet kezdhetne. A Garay tér, kávémérés eltűnne nyomtalanul. A háború is. És minden. Soká nem tart már a háború. Innsbruckban maradhatnának... Itt minden olyan szép...

Három hónap múlt el így, mikor a főnök Bécsbe rendeli. Franci elbúcsúzik szerelmétől. De azt reméli, hogy visszajöhet Innsbruckba.

A főnök személyesen fogadja. Dicséri pontosságát.

- Fontos feladatot akarok magára bízni.

- De én jobb szeretnék...

A főnök mintha nem hallaná, folytatja:

- Kényelmetlen feladat, de ötezret kap prémiumként. Tudniillik költségek és zsebpénz szintén duplán számítódik.

- Jobb szeretnék Innsbruckban maradni.

- Innsbruckban? - húzza fel szemöldökét a főnök. - Hát erre nézve van egy baráti tanácsom. Ha száz évig fog élni, érti, száz évig, akkor se tegye be többet a lábát Innsbruckba!

Szélesen, magabiztosan ül íróasztalánál, Prenn mint egy kisiskolás áll előtte. Először van a lakásán.

- Érti kérem? - folytatja lassan, tagoltan. - És legyen szíves, tekintse tanácsaimat és kérésemet parancsnak. Úgy hiszem, eddig nem volt oka megbánni.

- Igaz.

- No látja. - És kimérten, de már barátságosan adja utasításait.

Prenn még aznap este úton van a megszállt terület, Románia felé. Ott már várják. Vonatkísérő lesz belőle, benzines ciszternák fékezői ülőkéjén. Most piszkos, esővert, kialvatlan. Ha módja van kezet mosni, Elfride von Mürzbachnak ír levelet. A feleletet Bécsbe, a főpostára kéri.

Milyen kínzó a munka. Hogy tudnak emberek belenyugodni, hogy így nyúzzák magukat egész életükben. Őt a főnök leváltja, őrá pénz vár, meleg fürdő, elegáns bécsi kávéházak, és mégis milyen nehéz kibírni... Első ízben próbálja meg a kokaint. Elfride adta az útra. Három napra valót, mert akkor három napra számítottak... A kokain segít.

Így utazgat román olajforrásoktól front mögötti hadirepülőtérig és vissza, és megint másik repülőtérre. Hat hétig. Aztán megint visszajöhet Bécsbe.

A főnök vállát veregeti, öt ropogós ezrest ad, és öt nap szabadságot.

Prenn a Kärtnerstrasseba megy, ahol a békebeli élet sétál az utcán, békebeli áru az üzletekben. Illatos nők és ulánustisztek: kis aranyfésű, aranyrojt hátul az egyenruhán. Huszártisztek, vezérkariak, civilek. Prenn Franci nagyon közéjük valónak érzi magát. A Kärtnerstrasse és a Graben minden üzletét bejárja, soká válogat, míg kedvére való öltönyt talál. Amilyet a dendi bankfiúk viselnek, de mégsem egészen olyat. Kicsit arra az öltönyre is hasonlít, amit a főnöke viselt ott a Thököly út sarkán, mikor megszólította. És selyem fehérneműt vásárol. Csak mikor ezzel elkészült, megy a főpostára sürgönyözni.

És másnap reggel megérkezik Elfride von Mürzbach. Prenn, kezében kofferral, várja a pályaudvaron. Az új ruha van rajta, a kofferban ötszáz finom cigaretta, kis csomag kokain, hat nyersselyem-ing, kék selyempizsama és egy üveg konyak. Taxiba ülnek, egy elegáns szállodánál állnak meg, és férj-feleségként íratják magukat a bejelentőlapra. Épp élvezi egy előkelő szálloda csodáit, a fürdőszobában paskolja a vizet, mikor megszólal a telefon. Lustán szól ki a fürdőkádból. Elfride kis papucsában megy a telefonhoz. De maga a főnök beszél: „Kérem hozzám, de azonnal". Prenn nem mer ellenszegülni. Hisz nem mondta meg, hol fog lakni: ha a főnök ily hamar megtalálta, ez elég megdöbbentő.

Az ismeretlen ezúttal hűvös és nem nagyon udvarias.

- Kár, hogy ilyen nehézkes az agyműködése. Annak idején én Innsbruckra vonatkozóan említettem egyet-mást. Baráti tanácsom, megérthette volna, az összes innsbrucki ismerősökre is vonatkozott. Szabadsága lejárt, saját érdekében azonnal el kell utaznia.

- Nem tehetem - próbálja Prenn.

- Mi? - Az ismeretlen felemeli a fejét, és sötét bikaszemmel mered rá.

Prenn nem ijed meg. - Ha azt követeli tőlem, hogy egyenesen a vonathoz menjek, ismerősöm elkezd keresni. Vissza kell menni, elfogadható okot mondani. - A főnök nézése barátságosabb. - És azt hiszem, eleget utazgattam - folytatja Prenn. - Elég sok értékes anyagot szereztem. Biztos, itt Bécsben is akadna munka.

- Tudniillik ez volt a szándékom. De mivel butaságokat csinált, kénytelen vagyok másképp határozni.

- Holnap elküldöm a lányt.

- Na helyes. De zárja le ezt az ügyet, ne mókázzon...

Visszafelé menet a taxiban ideges remegés váltja fel a magára erőltetett nyugalmat. Gyűlöli ezt az ismeretlent, úgy gyűlöli, mint akkor, mikor még csak a hátát látta, vastag nyakát, jó ruháját, mikor fel akarta lökni ott a Thököly út sarkán, a dinnyehéjak közé, az út szélén folyó latyakba. „Tudniillik, tudniillik" - utánozza a főnök szavajárását.

A lány türelmetlenül, sértődötten várja. - Olyan vagy, mint valami kereskedő - fogadja a fiút. - Mindig megbeszéléseid, ügyeid vannak.

Prenn leül egy puha karosszékbe, és magához vonja a lányt. Szép így haragvón, és szép újra megbékülőn. Fontolgatja mit mondjon, mennyit valljon be, mit hazudjon? Simogatja a nő kezét. - Ha beleegyezel, hogy elvegyelek, akkor miegymást - a főnök szavát érzi „egyet-mást"... - el kell, hogy mondjak.

- Mondd.

- De nem fogsz megharagudni? Mert akkor jobb, ha hallgatok.

- Beszélj.

- Titok, amit senkinek se mondhatsz el.

- Tudok hallgatni - felel Elfride von Mürzbach, az egész Elfride von Mürzbach.

- Nos, én nem vagyok egyéves önkéntes és medikus.

Prenn kémleli az arcát. Elfride von Mürzbach nyugodtan bólint, nincs felháborodva. - Mindez arra való volt - folytatja a fiú -, hogy ne kelljen a frontra menni. Nagyon aljas?

- Olyan érzésem van, mintha rég sejtettem volna - mondja nyugodtan a lány. - És az a véleményem, hogy igen értelmes megoldás. A fő, hogy nem nekem kellett felfedeznem, hogy magadtól mondod el... - És megszorítja a fiú kezét.

- Mind ez ideig értelmes megoldás volt - folytatja Prenn leverten, és maga is azt hiszi, hogy őszinte. - De most a kezében vagyok annak az embernek, aki azt az ügyet mozgatta. Testestül-lelkestül ki vagyok szolgáltatva.

- Zsarol?

- Olyasféle. Holnap el kell utaznom. - Most már túl van a nehezén, most már tiszta igazságot beszél. - Nem akar bécsi beosztást szerezni. Tulajdonképp szerettem volna visszajutni Innsbruckba, de nem megy. - A fiatalember arca kipirul, szeme most kékebb, melegebb.

- Talán ha több pénzt kapna...?

- Azt mondja: lehetetlen... De, hallgass ide, kislányom. Tennél te valamit értem? Valami nagyon-nagyon fontosat.

A lány bólint, érzi a fiú emberi melegségét.

- Biztos sok ismerősöd van, gyárosok, földbirtokosok. Ha valahol állást kaphatnék. Ahol az üzem érdekében „nélkülözhetetlen" vagyok. Akkor felmentenek. Csak így tudnék megszabadulni ettől az embertől. Mert visszatáncolni, a frontra kimenni nem lehet, még ha akarnék se. Érted, milyen helyzetben vagyok?

- Természetesen, értem. De úgy tudom, nagyon nehéz felmentést kapni.

- Persze, nem egyszerű. Épp ezért kérlek téged.

Prenn előveszi pénztárcáját. - Tessék, itt van háromezer. Egyelőre, gondolom, elég. Ha kell, még küldök. Csak jól megnézd, kinek adod a pénzt.

- Nemigen értek én az effélékhez - vonakodik a pénz láttára a lány.

Prenn megfogja a kezét. - Nagyon kérlek, próbáld meg. A pénzzel ne törődj. Ha elveszik, az se baj... így... Most végre ismered a helyzetet.

- Megkísérlem... ami tőlem telik...

- Ez a fontos! Megkísérled! Te leszel a mentőangyalom. Egész komolyan, Elfride! - és magához szorítja a lány kezét. - Holnap reggel mindent pontosan megtárgyalunk. Helyes? Most pedig menjünk el valahová, ahol jól lehet enni.

- Rendeljünk vacsorát ide a szobába - mondja a lány, és a fiúhoz simul.

- Így még jobb lesz - mosolyog a régi Prenn Franci és csenget.

Másnap Elfride von Mürzbach elutazik. Megbeszélték, miképpen indítja el Elfride az ügyet, és melyik postára címezi majd leveleit.

Prenn a pályaudvarról rögtön a főnökhöz megy. Szeretné megszüntetni a feszültséget.

- Várom parancsait! - szól játékos jókedvűséggel, és összecsapja a bokáját.

- Megtanul sifrirozni. Látom, azt hitte: isten tudja milyen újdonságokat hozott küldetéseiből. Most majd észreveszi, hogy kis ellenőr volt, éjjeliőr, kontrollóra, segédmunkás. Amit maga hozott, az csak ellenőrizte, hogy tudniillik megbízhatók-e a hírek, amiket itt Bécsben már régen megkaptunk. Semmi egyéb. Most áttér hírek továbbítására. Többet fog keresni. De jól

szedje össze magát, ez nem gyerekjáték. Azaz hogy így is csak az fenyegeti, mintha mint szökevény...

- Én is úgy kalkulálok - felel egykedvűen Prenn Ferenc, és leül egy karosszékbe.

Az új munka fáradságos, néha egész éjjel dolgozik. Igaza volt a főnöknek. Csak most látja, hogy milyen erős, sokoldalú, jól értesült a szervezet, melyhez tartozik. A bécsi hadügyminisztériumtól alig félórányi utazás Badenba a főhadiszállásra. De ez a félóra elég, hogy a másolatok, fényképek előbb, legyenek nála, mint rendeltetési helyükön. Az anyag egy részét sifrekulcs segélyével dolgozza át, mások tartalmából kishirdetéseket formál és ad le az újságok hirdetési osztályán: egy vagy több szoba, bútorozva, bútor nélkül, fürdővel vagy anélkül, gáz, villany, komfort - ennyi változat elég.

Most is csak kis figura, de a főnöke is jó távol áll az igazi nagyoktól. Mindketten csak a közvetítési szolgálat számára dolgoznak, a szervezet ranglétrájának alsó felében. Sikerült küldeményért prémium jár, különösen a rajzokért. De mennyi félelmet kell elviselni... Egyszer Hajmáskérre kellett utaznia, hogy egy tüzérkapitánytól rajzokat vegyen át. Jó nagy dózis kokainra volt szükség, míg elszánta magát, hogy megadja a jelt a kapitánynak, aki ott ült mellette már vagy húsz perce, és akit a leírás alapján rögtön megismert. És hogy remegett ez a kapitány. Pedig hát mintha gyerekjáték volna az egész: a kapitány szórakozottságból az ő aktatáskáját veszi fel a székről - abban van a pénz - ő meg a kapitány aktatáskáját, melyben a rajzok vannak. Egy hangmérő rajzai. Új felfedezés, melyet az osztrák hadvezetőség még csak kipróbál.

Néhány hét múlva a főnök, mikor egyszer beszélős kedvében volt, elmesélte: - Hajmáskéren még mindig kísérleteznek, de odaát, mint hallom, már felállították az első hangmérőket. Állítólag jól működnek.

- Az újságok nagy olasz vereségről írnak - ellenkezik Prenn.

- Hát azt hitte, a mi munkánk olyan döntő jelentőségű? Nekünk itt van szervezetünk, nekik elég jó szervezetük van odaát. Kiegyenlítődik. Ha a baka nem akarja, nincs győzelem.

- És jobb volna, ha már nem akarná.

- Ez nem ránk tartozik. Nekünk háromezer emberünk működik. A franciáknak is körülbelül ennyi emberük van. Az oroszoknak jóval több. Az angolokról ne is beszéljünk. Fogalma sincs az embernek, hova be nem jutnak. És hogy dolgoznak. Alle Achtung.

Tanulságos beszélgetés volt. Mikor kényelmesen hazafelé tart, Prenn arról gondolkozik, nem kereshetne-e ő közvetlen kapcsolatot a franciákkal vagy angolokkal. Most teljesen az ismeretlentől függ. Azokkal önállóan tárgyalhatna. Hisz ismer néhány helyet, ahonnan a hírek jönnek... Igen, de előbb saját önálló papírokat kellene szerezni. Akkor aztán sok pénzt keres, és mikor elég a pénz - abbahagyja. Svájcba utazni nem is olyan nehéz...

Sürgető levelet ír a lánynak, hogy szerezze meg a felmentést.

Néhány nap múlva megjön a válasz.

Nem is dolgozik rosszul Elfride. Állást már szerzett valami stájerországi földbirtokosnál. Egy hét múlva úgy hiszi, meglesz a felmentés is.

Prenn egy második lakást bérel. A civilruhákat, selyemingeket átviszi oda, és a mindenféle kis holmit is, amit vásárolt. Büszkesége a fekete lakkbőr koffer, benne az ezüst útikészlet, ezüst nyelű hajkefe, nehéz ezüst rámájú tükör, kristályüvegcsék, manikűrszerszámok, csodásak.

Nem sajnálta a pénzt... És végre megkapja a felmentést. A főpostáról mindjárt a második lakásába siet, a lakásból egyenesen a vonathoz. Elsőosztályú jegyet vált Grácba.

A főnöknek küld majd egy levelet. Igen. Röviden, udvariasan. „Elég volt, szabadságot veszek. Némi kis pihenés után, úgy gondolom, újra jelentkezem."

Nagyon jó kis levél lesz. Végre is nemcsak ő volt az ismeretlen kezében, neki is a kezében van az az ember, elég sokat tud ő. Keményen megdolgoztatta a bikaszemű. Kezdetben, igaz, kisegítette a bajból. Ha nem is volt jótevője, de az szép volt, hogy megbízott benne. Csakhogy ezt már rég lekvittelték. Nem tehetnek egymásnak szemrehányást. Ha majd biztonságban lesz, független, talán úgy is lesz, amint írja. Ha akad valami kényelmes, kifizetődő munka. A közvetítést nem vállalja. Nem. Azt csinálja más... Vagy jobb volna kerülni ezt az embert, talán más szolgálatba lépni?... Lesz elég idő ezen gondolkozni. Valami vonzó van az ilyen munkában és a pénzben és az úri életben. Csakhogy most nem úgy áll ő, mint azelőtt, nem katonaszökevény, akinek nem volt mit vesztenie. Most felmentett, nélkülözhetetlen azon a birtokon, a thunenbachi fűrésztelepen. Mindenütt azt beszélik, hogy nem soká tart már a háború. Az antant győz. Na, annál jobb, valami mást lehet kezdeni. „Megkérdem a lányt. Talán van egy kis pénze vagy valami birtoka, ahol szépen élni lehetne. Persze, egy kicsit jobban kellett volna spórolni... Elfridenek nemigen lehet vagyona. De ha jól gazdálkodnánk..."

Az üres elsőosztályú fülke puha párnáin úgy érzi magát, mint a moziban, ahova a katonarendőrség elől menekült be, ahol biztonság volt, melegség, sötétség és képek.

A vonat percnyi megállás után átrobogott a badeni állomáson. Senki se szállt itt ki. Badent szigorúan őrzik, ritka ember kap engedélyt, hogy a főhadiszállás területén járjon.

A fiatalember az elsőosztályú fülkében lenézően mosolyog.

A vonat viadukton át röpül, füstös alagutakba fúródik. Ez a Semmering. Jó volna idejönni nászutazni Elfride von Mürzbachhal. A vonat már a Mürz völgyébe ereszkedik. „A Mürz völgyében van valahol egy vár, ami a lány őseié volt. Jó után nézne ki Prenn Feri a lovagvárban. Egyébként nem butábban, mint más, mint bárki. Egyszerűen csak után. Középután, a középkorban... De egy finom szálloda ott a Semmeringen sokkal jobb volna. Úgy mondják, a Pannhans a legnagyobb és legfinomabb... Na, ezt meg lehet csinálni. Ennyi pénz van még. A bácsi, aki ott vár rám a fűrésztelepen, ad majd egy kis szabadságot..."

Prenn az arany cigarettatárcájából kivesz egy vékony angol cigarettát. Drága cigaretta, fekete szopókájú, pompás az aromája. Nehéz ilyet szerezni. Háromszáz darabot hoz magával, Elfride szereti az angol cigarettát. Ezenkívül ezer Khedive is van a bőröndben.

Bóbiskol és gondolkozik... „Grácban a legjobb szálloda az Elefánt. Vagy nem Grácban van az Elefánt?... Dehogynem, Grácban... Na, a hordár majd csak tudja... Három nap ki se jövünk a szobából, ágyban reggelizünk... Végre minden, minden gond nélkül, mint a nászutazók. Ott a birtokon vagy fatelepen egész mulatságos lesz majd..."

A vonat már a váltókon csattog, mikor felébred. Kiszáll az elsőosztályú vagonból, a hordárt keresi, aki megmondja, van-e itt szálloda, amit Elefántnak hívnak... „Bécsben Sacher, mint egy torta, Grácban Elefánt, mint egy állatkert." Már jönnek is feléje, hordár is meg a patrull is...

És még ott a peronon letartóztatják. Valódi hamisítatlan felmentési okmányát hiába mutatja. Az őrmester zsebre teszi a papírt. „Gyerünk, gyerünk."

A hadbíróság tárgyalóterme ódon, szellőzetlen, portól és egérpiszoktól szagló szürke irodaféle. A bírák arca szürke, unalmas, mint a tárgyalás, mint az egész egyhangú üzem.

Szökés, öncsonkítás, szökés, öncsonkítás, szökés, öncsonkítás, megint szökés. Csak ez a kétféle eset, és csak egyfajta ítélet.

A hadbíró gyorsan leverklizi a vádat: „Franz Prenn, K. és K. 32-ik gyalogezred, letartóztatva gráci pályaudvaron..."

Prenn minden idegével figyel. Az új, a jó, a valódi felmentésről egy szó se esik. Az őrmester ellopta. Talán jobb is így... Kémkedésről egy szó se. Aki olvas, a kopasz, az a vádló. Nem ő fontos. A nyírott bajszú őrnagy, az az elnök. Minden tőle függ. Valamit ír. Nem ír, rajzolgat a papíron... Jobbról a százados. Alszik. De nem ez az az ember-e... De igen, aki az Unió mozi pénztáránál, a lakáscímet adta. Akkor civilben, a kényelmetlen keménygallérban... Csak hallaná a hangját.

Igen, igen, ő az. Úgy tesz, mintha bóbiskolna. De nem alszik ám...

Ezt a főnök küldte. Lehet, hogy a főnök rendelte el az egész letartóztatást... Egész biztos a főnök. Megtanítani, hogy vele nem lehet packázni. Megmutatni, mit tud. Az utolsó percben azonban kihúzza a sárból.

Az utolsó percben jön a megmentés! De hogyan? Hisz ez már az utolsó perc! Az ítélet után legfeljebb huszonnégy óra marad. Legfeljebb. Sokszor még kevesebb, sokkal kevesebb! Ha nem alszik, akkor szót kell hogy kérjen ez a százados. Vagy jelt ad. Milyen jelet?

De úgy tesz, mintha aludna. És már készen is vannak. Most!

Mindenki feláll, az őrnagy beszél. Hisz ez már az ítélet... „golyó általi..." a várt, a mindenkori, az egyetlen...

A százados lopatta el az okmányt! A főnök rendezte. Nos, gyorsan, mindent elmondani! Hadd vesszenek együtt... Hallja idegen rikácsoló, magának is ismeretlen saját hangját.

- Kém vagyok! Az ott, a századosi egyenruhában, szintén kém. Ismerem. Nyolc hónapja Budapesten, olasz kém...

A százados, aki eddig csak félig nyitotta fel a szemét, most ránéz. Gúnyosan, hűvösen, unottan.

- A főnök Bécsben él - beszél Prenn. - Három lakása van. Talán több is. A pesti tanár hangmérőjét... amit Hajmáskéren...

- Megőrült ez az ember! - mondja bosszúsan az őrnagy, és mintegy bocsánatkérően néz a századosra.

- Nem hiszem - felel az gúnyosan. - Nem bolond ez. Ohó! Hosszú vizsgálatra számít. - Hangja, mint pálca a ketrecben meghúzódó patkánnyal ingerkedik. - Neki mindegy, kémet játszani, vagy bolondot, csak vizsgálat legyen, időnyerés. Fene büdösen normális és ravasz akasztófavirág. Tipikus 32-es.

- Na ja, valódi Budapest - nevet az őrnagy. - Vigyék - adja a parancsot.

Prenn a szokottnál is sápadtabb. A szeplők élesebben rajzolódnak ki arcán. És az az ismert érzés fogja el, mikor a térdei vattává változnak. Szeme előtt hintázik az egész szürke terem. De összeszedi magát. Jassz ő, pesti, 32-es.

- Na csak vigyázz tata, nehogy én póterra menjek...

Az őrség az ajtó felé tolja.

- A következőt - hallatszik a folyosón.

Az őrség kíséri, a lépések visszhangzanak a folyosón.

Prenn nézi kísérőit. Nem fiatal, valami méltóságteljes szigortól mozdulatlan arcok, jól táplál-tak.

- Jó meleg kis helyet fogtatok ki itt a sintérségnél - nevet halványan és gúnyosan Prenn.

- Gyerünk, gyerünk, és semmi beszéd - mondja a bajuszos őrsvezető.

Az őrsvezető civilben divatáru kereskedő, és drága pénzzel fizetett ezért a kényelmes beosztásért.

2
DEUS EX MACHINA

A haditörvényszék épületéből folyosó vezetett a fogházba. Kívülről az ablakokon rácsok voltak - ezt Prenn Ferenc még odamenet észrevette, mikor a tárgyalásra vezették. És most mégis egy ugrással ott-terem, be akarja törni az ablakot, üvegcseréppel felvágni kezén az ereket, vagy tán, hogy szökés kísérletéért belelőjenek mord és rosszkedvű kísérői.

Csakhogy nem ő az első, aki így szeretné siettetni az ítélet végrehajtását. Már elkapták a karját, csavarják a csuklóját, az ablakot betörni sincs ideje.

Dulakodni kezd. Úgy látszik, ez se szokatlan. Mintha csak erre lestek volna, valamelyik szeglet mögül három szanitéc rohan oda, és fogukat csikorgatva, nehezen fújva, gyorsan és szakszerűen húzzák rá a kényszerzubbonyt. Még csak nem is káromkodnak. Gyakorlott kézzel belekötik a kényszerzubbonyba, felkapják - három embernek semmi egy ilyen zsák -, és sietve cipelik a folyosón. A folyosóról a börtönbe torkolló ajtó, amint odaérnek, megnyílik előttük és nagy döngessél becsukódik mögöttük. Viszik börtönfolyosón, majd lefelé szűk csigalépcsőn, aztán gyorsan egy másik folyosón. Az ajtó nyílik hangtalanul, és megint döngve csukódik; újra folyosó, egy ajtón be, és ez már a cella. Leteszik egy priccsre. Nem nagyon gyengéden és nem túl gorombán.

Fekszik Prenn a hosszú zsákszerű ingben, melynek ujjai egy jó méterrel hosszabbak, mint a karja, és úgy vannak a hátán csomóba kötve, hogy a bal keze a jobb vállát fogja, jobb karja a mellén fekszik, és a keze érzi a szíve verését. Az ing alja is jóval hosszabb, mint a teste, és a lába alatt csomóra van kötve, mint valami túl nagy, félig telt zsák.

Semmi fájdalmat nem érez. Nyugodt, nem is lehet más. Fekszik és nem is akarna nem feküdni. Mit tehetne, ha nem volna muszáj feküdni... Járhatna fel-alá a padlóba cementezett priccs és a nehéz ajtó között, melynek a közepén ötkoronás nagyságú ablakocska van. Úgy látszik, más cellába hozták, nem abba, amelyikből a tárgyalásra kísérték. És mégis borzasztóan ismeri már ezt a cellát is: a cementpadló minden hajszálnyi repedését, a sötétbarna ajtón az olajfesték csillogását. Ezen az ajtón egy csepp olajfesték magától folyt le az ajtó aljáig, másképp csillog, mint ahol az ecset kente szét. A két cella közt ez az egész különbség. Az ajtó alján itt is fekete nyomokat hagytak türelmetlen rúgások. A villanykörte itt is az ajtó fölötti, ráccsal ellátott mélyedésben ég, és felső részén vastagon ül a por. A falra itt is meszelőből ottragadt szőrszálak tapadnak.

Még érzi az ammoniákos börtönszagot, mert most hozták vissza a tárgyalóteremből. De már kevésbé érzi, újra hozzászokik; a szag beleivódik a ruhájába, a bőrébe, a tüdejébe. Ez az a börtönszag, ez az a börtönlevegő, mely három nap alatt elsápasztja, egy hét alatt megzöldíti a börtönlakók arcát. És ez az arcszín félreismerhetetlenül megkülönbözteti őket a börtönőrök pirospozsgásságától vagy tésztaszínétől, a kórházból jövők halványságától, mindenkitől, az egész többi, nembörtönbeli emberiségtől.

A vállával letörli arcáról az izzadtságot, amennyire így megkötözve képes erre; homlokán ottmaradnak a sűrű, apró izzadsággyöngyök. Arcán a szeplők sötétbarnák, az állán néhány szál vörös szakáll nőtt, hosszabbak, mint a haja, mert a börtönben rögtön kopaszra nyírták. Nagyon csúnya. Mintha a börtön előbb szántszándékkal elcsúfítaná az embert, hogy ne sajnálja, akit elpusztít. Még mindig úgy érzi, hogy ő most egész nyugodt. Behunyja a szemét és elhatározza, hogy Elfridére fog gondolni. De ez persze nem sikerül...

- -

Valami üres tej-konzervdobozt lát. Belenéz. Alul egy karkötőóra fekszik üveg és burok nélkül, csak a szerkezete. A konzervdoboz horpadt, a horpadás beleszorította az órát a dobozba. A doboz fala érinti a nagymutatót, úgyhogy az most lapos ívet képez a számlap felett. De az óra ketyeg. Ketyeg, csak a mutató nem bír mozogni. „A horpadást a doboz később kapta, mikor az óra már benne volt. Leejtették... Nem, belerúgtak. De ketyeg, nemrég húzhatták fel, ketyeg...”

- -

Kinyitja a szemét: az ajtón, a kerek kis ablak mögött megpöccen és súrlódik a pléhlap, mely a folyosó felől elzárja a figyelőlyukat. Valaki félretolta, benézett. Ahogy Prenn felfigyel, rögtön visszaengedik a pléhlemezt.

Ezt nem lehet megszokni, hogy akkor nézzenek be, mikor akarnak. Ez a Júdásszem (ahogy a börtönlakók nevezik), ez a megfigyelőlyuk még a halálraítéltet is dühbe hozza. Prenn érzi a torkában, hogy ordítani készül. De tudja, hogy nem szabad. Bejönnek, felpeckelik a száját; mert a börtönhöz hozzátartozik a csend.

Tegnap még azt hitte, hogy ha elítélik - és ha elítélik, persze halálra -, akkor számára már megszűnnek a szabályok. Fegyelmi zárkába már nem vihetik, böjttel nem érnek rá megbüntetni - mindent lehet: ordítani, káromkodni, verekedni... És papírt adnak búcsúlevélre. És ügyvédet hívathat. Úgy képzelte, hogy a „siralomházba” bejön a pap, és ott sír a család, már akinek van családja, és a földön ott hever a félrelökött biblia - valahol látta Munkácsy képének olaj nyomatát - ott ez szép volt, szörnyű és megható... Ehelyett itt kényszerzubbony van, és ha ordít, felpeckelik a száját és jobban megszorítják a kényszerzubbonyt. Meghalni se engedik, míg el nem jön annak kiszabott ideje; huszonnégy óra, vagy amennyit jónak látnak.

A piros fényű, poros kis villanylámpa a rács mögött, az ajtó feletti üregben, a folyosót is megvilágítja, a cellát is. Kaszárnyákban illemhelyek ajtaja fölött vannak ilyen lámpák. A fény egyenesen a szemét éri. Az ablak, a priccs felett, egészen fenn a plafonnál, szintén rácsos. Az örökké égő lámpa miatt alig érezni, nappal van-e, vagy már éjjel. Mert a pokol íme, nem sötét, hanem világos.

A fekvés eleinte egész jó volt. A kényszerzubbony nem szorította sehol. Nem is olyan gonoszok ezek a szanitécek, szorosabbra is köthették volna. De most már kezd nehéz lenni a mozdulatlanság. Szeretne Elfridére gondolni, de megint ez az ostoba óra jut az eszébe, ahogy beleszorult a konzervdobozba. „Ki tette oda? Miért? Hová lett a fedele, az üvegje?”... Szeretne semmire sem gondolni - de nem megy. Szeretne arra gondolni, hogy meghal - ez meg felesleges. Csak arra tud gondolni, hogy nagyon kellene vizelni, és hogy figyelni kell, mikor jön cellája felé az őr.

Mikor jön már? Mikor tolja el lopva, óvatosan a pléhlemezt a figyelőlyukról?... Az előbb majdnem percenként megpöccent a pléh, és egy undorító szem csillant meg a lyuknál. „Most nem jön ez a disznó!”

- Napos! Napos! - kiáltoz Prenn rekedten.

Csak nem vizelhet maga alá!... Kezdetben az jó meleg volna, mint a pólyában, a pelenkában - aztán hideg, kellemetlen. Igen, agyonlövik, húsz órája van még, talán huszonkettő, de azért nem rondíthatja le magát.

- Napos! - Ordít, de fél is, hogy megharagítja az őrt. - Napos - mondja csendesebben, rekedten.

Senki se jön. Azért nem jön, mert kiált, mert hívja. Ha az őr hallja, hogy hívják, akkor minek nézzen be. Akkor minden rendben van - a rab él és jelen van... Hát nem fogja hívni. Még bírja.

Megpróbál az oldalára fordulni, talán így jobb lesz. Ránt magán egyet, és sikerül. Felhúzza és összeszorítja a lábát, a térde közel kerül a melléhez. A fejét meg lehajtja. Most egész kicsi, önmagát melegíti, és mint az anyja méhében megfordult magzat, jól érzi magát. A köldökzsinór, mely összeköti a világgal, nem érződik, nincs; egyedül van. Kicsit el is szunnyad.

Nemsokára fájni kezd elzsibbadt karja, amin fekszik. Ettől felébred.

Csak jönne már az a napos. Ha megkéri, talán kioldja a zsákot. „Kérje?"

Léptek kongnak... közelednek a folyosón... Aztán csend. Aztán távolodnak, másfelé mennek... Újra csend.

„Mért várnak huszonnégy órát? Hogy egy nap csak egyszer kelljen vesződni? Hogy csak egyszer ropogjon egy nap a fegyver? Hogy kevesebb legyen a takarítás, udvarmosás? Törvény... Sokszor huszonnégy órát se várnak... Akkor nem törvényes?... Na és?... A kegyelem... Ha a király minden ítéletet elolvasna, akkor ebédelni se érne rá... Csak forró virslit ehetne, amit ezüsttányéron, nem, aranytányéron hozna egy lakáj. Rövid nadrágos, fehér harisnyás, borotvált arcú, egy Smólen Tóni... ez a csúfnevük... A virsli ropog a kis nyírott bajuszú király fogai közt, és a szaft ráfröccsen a papírokra... Evés közben, az egyik kezében a virsli, írja alá a kegyelmeket és elutasításokat... Persze hogy nem így van... Jó vicc! Majd nem ér rá ebédelni, őfelsége?... De valóságosan hogyan csinálja?... Sehogy! Úgy, hogy néha talán adnak neki ítéletet, amire már ráírták a kegyelmezést - s ő csak aláír. A főnök meg tudná csinálni, meg tudná rendezni, nagy bikaszemével kikeresné, vaskos ujjaival úgy rendezné a papírt, hogy odakerüljön, ahova kell. A hadügyminisztériumból nagy irattáskában a főhadiszállásra, Badenbe jutna a kérvény. Nagy szürke borítékban, lepecsételetlen borítékban, ez nem titkos ügy, ezzel senki se törődik, ezt senki se olvassa... És ott valami ezredes vagy vezérőrnagy ráhamisítja a császári-és-királyi legfőbb hadúri aláírást. Ha az elítéltnek jó kijárói vannak, és a család nem sajnálta odanyomni a pénzt - vagy a főnöknek van erre szüksége... vagy a főnök főnökének, vagy az angol kémszolgálatnak... Akkor igen... Eh, most már mindegy, de milyen mindegy! Most csak egyre van szükség: a küblihez menni szükségre. Ez a szükség, ez szükség!... Eh, fáj az ágyékom. Ez nagyon árt a vesének... Na, húsz óra alatt vesék nem romlanak el. Négy óra már biztos eltelt... Vagy csak félóra? Vagy tizenöt? Jobb, ha tizenöt? Borzasztó, ha tizenöt! Jobb ha csak ketyeg az óra, jobb, hogy a mutató beleszorult a konzervdoboz horpadásába..."

Lépések közelednek a folyosón. Az őr kettőt lép, megáll. Hallani, ahogy valahol súrolja a pléh az ajtó lapját. Újra két lépés, újra hallatszik a pléh egész gyenge fémhangja: kinn a folyosón nyílnak és csukódnak a Júdásszemek... Lassan, lassan, nagyon lassan közelednek a léptek.

Szem csillan át az ajtó kerek lyukán. Akármennyire figyelte, hogyan közeledik, az utolsó percben mégse vette észre, mikor ideért. Csak most, hogy már nézik.

- Napos - mondja sietve - engedj felállni. Szükségre.

- Várj egy kicsit - hangzik a folyosóról, és a lépések tovább kopognak a következő cellához.

Számolja a lépéseket és a megállásokat, melyeket a pléh súrlódása követ. Tizenegyszer állt meg, tizenegyszer billentette el a júdásszemhéj lemezét - tizenegy cella van még a folyosó végéig. És mindegyik cellában ember, mert minden második lépés után megállt, egy cellát se hagyott ki... „És aki magánzárkás, az holnap reggel..."

Csend, Prenn Ferenc érzi a nyakán az ütőér lüktetését.

Két őr léptei hallatszanak a folyosó végéről. Megállnak. Az ő cellája előtt. Az ajtó felső sarkából hallatszik, hogy kívülről csikorog a tolózár, majd csattan, mint tehervagonok ütközője. Alulról húzzák a másik tolózárt. Kulcs nyikorog. Kinyílik az ajtó. Zömök, szőke bajszú tizedes lép be a zárkába. A másik - egy magas, széles, vastag derekú szakaszvezető, állva marad a küszöbön.

- Na - mondja a szőke bajszú, odalép a priccshez, és felülről néz a megkötözött emberre.

- Bontsd ki a zsákot. Szükségletre kell mennem.

- Nem fogsz murizni?

- Mi a fenét murizzak?

- Na jó - mondja a szakaszvezető, és szintén közelebb jön. - De ha skandalumot csinálsz, betömjük a szádat. Ha aztán a nadrágodba rondítsz, a te dolgod, mi többet nem jövünk...

Prenn nem felel. És elnéz az előtte álló két ember mellett, mert ha rájuk néz, mond valamit, és a szemében meglátszik, aminek nem szabad látszani...

A szőke bajszú kioldja a kényszerzubbonyt. Prenn kiszabadítja a kezét, felhúzza a kényszerzubbony sleppjét, és úgy megy a küblihez. Kinyitja a fedelet. Sűrű bűz emelkedik fel az edényből. Az őrök gyorsan kimennek. A szakaszvezető sietve becsapja az ajtót és reteszeli a zárakat.

Prenn még a nyitott kübli előtt áll, és míg azok a tolózárakkal vesződnek, arccal a bezárt ajtóhoz fordul.

- Adhatnátok pár cigarettát.

- Magunk is sóherok vagyunk - feleli a szakaszvezető. Mint minden börtönőr, ő is szeret jasszszavakat használni.

- Bugris - morogja Prenn. „Amit a halálraítéltek utolsó kívánságáról beszélnek - duma." Gondosan beleilleszti a küblibe a fedőt. A kezét undorogva beletörli a kényszerzubbonyba. Egy ideig még érzi a bűzt, aztán már nem. Visszamegy a priccshez, kibújik a kényszerzubbonyból és lefekszik. „Ha egy cigarettát kaphatnék..." Most, hogy nem kell a küblire gondolni, a cigaretta hiánya gyötri erősen.

A folyosón pléhedények zörögnek, facipők kopognak-csoszognak. Valami nehezet cipelnek és pléhtányérban sok kanál zörög. Ajtók nyílnak és döngve csapódnak.

Az ő ajtaján egy négyszögletes rés nyílik, melyet eddig észre se vett. Kenyeret és tányér levest nyújtanak be az ajtón.

- Nem kell! - szól ingerülten. Az ételszagtól hányingere támad. - Cigarettát - suttogja gyorsan a nyílásban feltűnő izzadt arcnak. A rés becsukódik.

Néhány perc múlva újra kezdődik a csapkodás, járkálás, üres pléhtányérok és kanalak zörgése. Valaki kinyitja a négyszögletű rést. Ráncos arcú, nagyon hegyes orrú rab dugja be a fejét. - Az edényt - mondja. A füle mellett egy cigaretta. Egy pillantást váltanak. Prenn gyorsan odaugrik, elveszi a rab füle mellől az alig-alig füstölgő cigarettát. A rés becsukódik. Prenn gyorsan szívja, szipákolja a rosszul égő cigarettát, mintha egész üdvössége attól függne, hogy ki ne aludjon.

Ég. Túl erősen ég. Talán csak a felét kellene elszívni? Későbbre is hagyni? De hisz nincs gyufa... A közös cellában a sodrott vattát hokkedli és priccs között dörgölték, míg csak nem füstölt, és ha aztán ráfújtak, parázslott. Ott jó volt a közös cellában, ha nehéz is volt hallgatni, hogy megállás nélkül beszéltek...

Szíja a cigarettát, míg a körmére nem ég. Az apró csutkát leköpködi, a matrac alá dugja. „Minek?” gondolja ugyanakkor, és a szája mosolyra keseredik. „Minek?” Gyufa nincs. Holnap se lesz. És nincs is holnap... Aki majd idekerül... annak se lesz gyufája és holnapja lesz-e... „Jókor kezdek spórolni” - és majdnem hogy nevet.

De azért nevetni fél. Mert ha most elkezd nevetni, nem bírja abbahagyni, akkor nevetni kell, nevetni, egyre inkább nevetni. „Akkor meg kell őrülni...” És hogy lehet, hogy nem őrül meg? És hogy lehet, hogy nem akart maga alá vizelni, pedig az egy percre jó. És hogy lehet, hogy nem megy fejjel a falnak? És hogy lehet, hogy borzalmas és mégse olyan nagyon borzalmas... ami még hátra van.

A villanylámpa kissé erősebben világít, mert közben odakint is este lett. A folyosó végéről most ütemes lábdobogás hallatszik, hátra arc, fordulat, halk szavak, fegyverfogások csattogása, puskatusok koppanása a kőpadlón... Az őrséget váltják. Igen: este, nyolc óra.

Prenn fel-alá jár. A priccs bal sarkából az ajtó jobb sarkában álló kübliig. Két lépés és egy fél lépés. Három egyforma kis lépésre szabályozza a sétáját, és sikerül csak arra figyelnie, hogy pontosan három egyformát lépjen. Múlik az idő. Órák-e, percek-e, ki tudja.

Sikerül kifáradnia. Lefekszik, bebugyolálja magát; a kopott, szőrevesztett takarót jól maga alá gyömöszöli, összegubódzik mint talán valamikor az anyja testében, és azonnal elalszik.

- Kéz a takaró fölé! - hangzik a parancsszó a figyelőlyukból. - Arccal az ajtóhoz!

Prenn felriad, mereszti a szemét, bámul. De aztán megérti, hogy hol van. Kihúzza a kezét a takaró alól. Ezek a kezek most készek megfojtani az őrt. Arccal az ajtó felé fordul. Mert míg ezt meg nem teszi, úgyse hagyják békében...

Így békében hagyják, de aludni többé nem tud.

De ébren sincs...

- -

... Valami sárga villamoson utazik a Népszínház utcában. Már majdnem megérkeztek, néhány méterre vannak a végállomástól, ahol le kell szállni. A villamos megáll... „Itt felszedték a síneket”... A kövezet gránitkockái eltorlaszolják az egész utcát. Ki kell szállni, gyalog menni tovább... Az utcán, a járda szélén három barna irodai asztal, teli papírokkal. Mindegyik asztalnál egyenes hátú hivatalnok ül... „Sorozás? Igazolványokat vizsgálnak?” Leszállni nem lehet... De a villamos megzökken, visszafarol, átvált a másik sínpárra, és megy, vissza, ahonnan jöttek. „Aha. Megkerüli a torlaszt, és a másik oldalon ki lehet szállni.”

A Kerepesi temető hosszú fala mellett végigsüvölt a villamos... „Csak most meg ne álljon, akkor már jó”... A Keleti pályaudvar előtt vannak már... katonarendőrség vár a kiszállókra... elsüvöltenek a megálló mellett. A villamos gyorsan végigrobog az Alsóerdősoron. Bekanyarodik a Podmaniczky utcába. Föl a Nyugatihoz. Itt se áll meg... A Margit-hídnál vannak... A Széna téren nyikorog, sivít a fordulóban... a farkasréti temető felé zúg. De megint: átvált a másik vágányra, újra sivít és csikorog, fenn sír a vezeték, de valami dörömböl is... lenn... a feje alatt valahol dörömbölnek...

- -

Felébred.

Valahol messze, nagyon messze, talán a börtön főkapuján (arra őt sohase vezették), dörömbölnek. Mintha puskatussal ütnék a kaput...

A folyosó csendes. Az őr lábujjhegyen megy valahová. Nem, nem megy... Itt van a folyosón. Érezni, hogy valamire figyel, valamit les.

A dörömbölés abbamarad.

Egyszerre hosszan, szélesen, szétterpeszkedőn nyikorgás hallik, mint mikor valami roppant kaput sarkig kitárnak.

Ajtók nyílnak, nyöszörögve... De nem csapódnak... Ének hallatszik a cellákból. És sírás. És amit ennek a helynek, a börtönnek szertartása mindig tilt: futó lábak rendetlen dobogása.

Neveket kiáltanak. Hahotáznak.

- Ide, ide! - kiáltják egy cellából.

A szomszéd cella lakója ököllel dörömböl, fejjel veri az ajtót.

Prenn úgy fekszik a takaró alatt, mint az embrió. A kezét megint a takaró alatt tartja a két térde között. És úgy érzi, mindjárt elájul.

Öt perce, tíz perce kezdődött az egész. Egy páncélautó jött lassan, döcögve a sötét, októberi, hajnalian nedves utcán, és megállt a börtön kapuja előtt. A páncéltorony kinyílt, egy matróz és egy katona emelkedett fel. A katona kiszállt, a matróz derékig kiemelkedve állva maradt, mintha árbockosárból figyelne. A páncélkocsi mögött katonák, civilek, teli a járda emberrel. Megtöltik a kocsiutat, és egyre szaporodnak, tolongnak. Sok az asszony és a gyerek. Az asszonyok néznek fel az épületre, a gyerekek lesik, mit fog csinálni a matróz.

A börtön utcai ablakai sötétek, mert hisz itt nem cellák vannak, hanem irodák, raktárak, konyha és lakások. De a sötét iroda ablakmélyedésében - úgy hogy fényszóró se találja meg, ha netán megpróbálják - az ügyeletes őrmester áll, néz le az utcára. „Ez hát a fellázadt menet-zászlóalj, melyről már az este beszéltek?" De akkor még senki se tudja, mi igaz a hírből... „Hát igaz." Menetkészre beöltözött újmundéros katonák. De vannak rongyosak is, rokkantak, kórháziak. És matrózok, pedig matróz nem is volt a városban... Néhány katona bemegy a szemben levő házba. Ablakokban felgyullad a fény és újra elalszik... A háztető padlásnyílásaiból fegyverek csövét sejti kimeredni az őrmester... Éles füttyszó... Á, csak egy suhanc. A szájába tett két ujjával fütyölt... De azért semmi kétség: támadni fognak... És ő a rangidős. Nála magasabb sarzsi nincs az egész katonai fogházban. „Mind hazament, elinalt az első hírre, engem itt hagytak... Könnyű nekik: hadbíróknak, tiszteknek, parancsnokoknak. Lakásuk van a városban, fekszenek a feleségük mellett, és a fejükre húzzák a vattás puha takarót... Három bődön zsír, zsák liszt, tizenkét pár vadonatúj bakancs, kilenc tiszti posztótakaró" - sorolja magában - „mind itt fekszik az iroda melletti kuckóban... és mindenféle apróság... Két tucat hőmérő... ahogyan kézbe veszik, rögtön összetörnek, mert csak bele vannak csavarva egy rongyba... a kis higanygolyók szétgurulnak..."

Puskatus csapódik a megvasalt vastag kapunak. „Aha, kezdődik!... Gyorsan, gyorsan lemenni, kinyitni, mielőtt kézigránátokat tesznek a kapu alá... Mert akkor már késő... Aha, elkezdtek énekelni. Kiabálnak, néznek fel, ide... de látni nem láthatnak... Asszonyok sírnak. Mért sírnak?" Érzi, hogy ez a sírás vésztjósló és rettenetes. Siet, ki az irodából, futva le a lépcsőn... „Két hónapja nem volt senki, akivel hazaküldhettem volna a csomagokat az asszonynak. Most minden itt van, túl sok..."

Az őrmester nyitja a kaput, nem az egész kaput, hanem csak a kapu egyik szárnyába vágott kisajtót. Míg a zárakat nyitogatja, abbamarad a dörömbölés. Ez kicsit megnyugtatja: „Lehet velük beszélni...” Kinyitja a kisajtót, és odaáll a küszöbre szélesen, kövéren, betölti az egész nyílást.

Tagbaszakadt matróz lép elébe. Szélességre se kevesebb, mint az őrmester és súlyra se. Mert csupa széles csont és zsírtalan izom. Az arca halvány, börtönszínű, zöldesszürke. Ezt a lámpafényben is látja az őrmester. De az arc ismeretlen. Náluk sohase volt matróz, ebben a börtönben...

- Csináljatok, amit akartok - mondja hirtelen, minden bevezetés, fontolgatás nélkül. - Vigye el az ördög az egész börtönt, az egész háborút - és a bakancsokra, lisztre, zsírra gondolva hozzáteszi - mindent. - De valami írás kéne - jut most eszébe -, miszerint én az erőszaknak engedtem.

- Írás? - kérdi elnyújtva a matróz, és szemügyre veszi a kövér embert.

- Írás. Ti elmentek, nekem felelnem kell!

A matróz nevet. Úgy nevet, hogy zöldesszürke arca mindjobban kipirul, erős fogain megcsillan a kapubejárat lámpáinak fénye. Vastag, tömzsi nyakán kidagadnak az erek. A tömzsi, rövid nyak függőlegesen folytatódik nyakszirten át a hátgerincben, nagyon egyenesen. A matróz nevetése elég veszélyes, nem sok jót ígér. És ezért szinte megmagyarázhatatlan, hogy miből látszik ezen a fekete bőrkabátos, félrecsapott sapkájú izzadó legényen, hogy valamikor kicsi vaskos gyerek volt, szőke, maszatos, csepegő orrú, egy szál ingben szaladgált piszkosan, kicsit karikalábon, és minduntalan befutott a konyhába az anyjához: „Ma-ma! Ke-ne-ret!”... Kenyérrel ki az utcára, játszani a porba... És nincs ebben a képben sehol hullámzó tenger, se jódszagú tengerpart, se acéltestű hajó. Vastag porban topogott kis lábaival valaha, poros, szürke akácok alatt. Még lagymatagul folyó patak se látszik gyerekkori képe mögött. A faluban csak por, hazatérő csordák, kocsik kereke nyomán, csirkék... eső után tócsák, sár, libák, kacsák és gyerekek meztelen lábnyoma, a falu végén mocsár, kenderáztató vagy efféle.

De ez mind messze, az egyenes nyakszirt mögött érződik. A matróznak csak a szája nevet, az is veszélyes nevetéssel. Aztán komolyságot erőltet magára, s amit felel, az gúnyos és játékos.

- No, ha írás kell, írást azt adhatunk. Nyílt parancsot kapsz! Innen egyenesen Bécsbe utazom a különvonaton, és magával őfelségével paklizom ki a dolgot. - Egyszerre abbahagyja a játékot. - De most aztán mozgás, mozgás!

Az őrmester vállat von. - Tegyetek, amit akartok! - Neki nincs kedve tréfálni. A matróz háta mögött ő most az asszonyokat látja, akik máris úgy néznek rá, mintha szegen lógó sertés volna. „A zsírt, a lisztet a kötényükben viszik el... De egye fene!” Neki most az életét kell menteni. Egye fene, csak nem hagyja magát agyonütni egy bödön zsírért... A teheneket már biztos lehajtották az alpesi legelőről, ott kérődznek a ház alatti istállóban... „Hátha felesben evvel a matrózzal?” De ez a gondolat egy pillanat ezredrészében villant csak fel agyában. „Ezzel felezni nem lehet. Ennek nincs valahol valamije, amihez a szerzettet hozzáragasztaná. Ez vagy mindent megtart magának, vagy szétrúgja, szétosztogatja, szétszórja a padlón. - Ne, asszonyok, vigyétek. - Ez nem falusi kereskedő, mint ő, és nem paraszt, akinek a ház körül mindenfélére szüksége van - ennek minden kell vagy semmi - nos csináljon, amit akar...” Mindezt egy pillanat ezredrészében érti, gondolja, látja.

- Tegyetek amit akartok - ismétli hangosan. - Nem kell írás. Fütyülök az írástokra. - Visszafordul, hogy felmenjen a lépcsőn, beüljön a kuckójába és hadd történjen, ami történik. Vége a háborúnak, ő is csak haza akar menni.

- Stopp! Visszakozz! - szól a matróz nagyon barátságtalanul. - Írást kértél. Most ne mondj le róla. Adunk. A nadrágszíjakat, cipőfűzőket persze elszedtétek?

Már a kapualjban áll a matróz, a tömeg előretolta, és a kaput már egész szélességében kitárták. A kapualj is tele van már türelmetlenkedő asszonyokkal, katonákkal, gyerekekkel.

- Szabály - mondja az őrmester.

- Szabály - bólint a matróz. - Most minden embernek cipőfűzőt, nadrágszíjat hozol.

- Azt lehet.

- Akinek kell, zubbonyt adsz, inget, bakancsot, szóval ami kell.

- Cipőfűző, nadrágszíj nálam van. A többi nem az én dolgom.

- Most a te dolgod lesz!

Az asszonyok még mindig nyomulnak befelé, tolják a matrózt, a fegyveres katonákat, akik meg, nem akarva és akarva is, hátrálásra szorították az őrmestert. De azért még ők, a katonák, az egyenruhások a rend fenntartói. „Geduld, Geduld", tartják vissza az asszonyokat.

De az asszonyok félelemtől remegve, és egyben halálos elszántsággal csak tolják befelé a katonákat, és eléjük is kerülnek. A matróz és az őrmester sziget a tóduló tömegben.

- A ruharaktárhoz nincs kulcsom.

- Írást tőlem. Lakatokat a helyettesem - mutat a matróz a véletlenül mellette álló katonára. - Ő majd ellátja a lakatok baját.

Az asszonyok már ököllel verik a lépcsőfeljáratot elzáró keskeny ajtót.

Az őrmester vállat von, igyekszik átfurakodni az asszonyok tömegén.

- Visszakozz! - kiált a matróz. Már alig bírja tartóztatni dühét. - Elfelejtetted a reglamát? Hány újoncnak verted miatta a fogát a torkába? Mi? Elfelejtetted? A parancsot meg kell ismételni. Úgy verklizd, mintha a gráci hadtestparancsnok előtt állnál!

Az őrmester felelni akar. Az egyik katona, aki a lakatok dolgában most lett a matróz helyettese, megérti, hogy mi nehéz az őrmesternek. Kihúzza a bajonettjét, és ügyesen, gyorsan lemetéli az őrmester csillagjait.

Az őrmester szinte megkönnyebbülve, a betanult katonai hadarással ismétli a parancsot: „Cipőfűzők, nadrágszíjak..." A hangját már alig lehet hallani, mert időközben a gyerekek fejszéket hoztak anyáiknak és még egy csákányt is. A lépcsőt elzáró zöld ajtóból már sárgán repülnek a forgácsok. Döngnek az ütések. Visítva csikordít a vaspánton csorbuló fejsze.

Az őrmester odasiet az ajtóhoz, és mert nem tud oda jutni, az ostromló asszonyok háta fölött megnyomja a csengő gombját. Senki se gondolt rá, hogy csengetni is lehetne. Mert olyan tartósra, erősre, elcsüggesztően örökidőkre épült ez a börtön, és éppen ezért volt oly mámorító vágni, nyesni, hasítani az ilyen erős ajtót, melyből frissen, gyantaszagúan repül a forgács.

Az ajtó megnyílik. Az asszonyok egy pillanatra visszahőkölnek; még nem töltötték ki egészen kedvüket. De a gyerekek már felszaladtak, és az asszonyok is elindulnak, ellepik a folyosókat. Az őrség sietve és jókedvűen rángatja a tolózárakat, kikulcsolja a cellák ajtaját.

Az ajtó megnyílik. Az asszonyok egy pillanatra visszahőkölnek; még nem töltötték ki egészen kedvüket. De a gyerekek már felszaladtak, és az asszonyok is elindulnak, ellepik a folyosókat. Az őrség sietve és jókedvűen rángatja a tolózárakat, kikulcsolja a cellák ajtaját.

Katonák jönnek nadrágszíj és cipőfűző csomókkal a kezükben. Az őrmester és néhány altiszt - csillagokkal és lemetélt csillagok helyével, egész mindegy - ölre fogva ruhaneműt cipelnek. Alig tudnak átfurakodni a szűk lépcsőn, ahonnan már az első kiszabadult rabok rohannak lefelé és majdnem fellökik őket.

Lábdobogás, üvegek törése, cserepek csikorgása a lábak alatt; vasnak vashoz, vasnak kőhöz ütődése peng, összekeveredett nevetés, sírás, ölelkezés, részeg lárma, térdre boruló imádkozás, fájdalom, gyönyör. Asszonyok keresik jajveszékelve párjukat, asszonyok új, most talált emberüket vezetik átölelkezve.

„Hol adnak nadrágszíjat?"

„Van itt valahol kocsma a közelben?"

„Villamoson..."

„Az állomásra hogy jut az ember?..."

Prenn már érti. Fellázadt a börtön. De azt nem tudja, hogy, honnan jöttek a szabadítók. Fogvacogva felül, remegő térdekkel, remegő zsigerekkel figyel. Az élet megújult reménye szinte megőrjíti... „Mintha távolodnának..." Őt elfeledték, ittfeledték. Feljebb és alulról hallatszik a lárma, szeges bakancsok nyikorgása a cserépen, ajtók nyílása - borzalmas, kivárhatatlanul hosszú pillanatok...

Végre itt vannak a folyosón... Már a szomszéd cellát nyitják... Már őhozzá jönnek, csikordul a zár. Belépnek, komolyan, higgadtan, katonák. Bakancsokat, cipőfűzőket, nadrágszíjakat tartanak a kezükben. Kérdik, kell-e tiszta ing? Katonák és egy matróz, ők a front, mely elhagyta a frontot, és a front, mely nem megy többé a frontra.

Felsegítik ültéből. Torokfojtogató és sírást-nemengedő érzés szorítja Prenn Ferencet: A jóért jóval kell fizetni. A fizetség csak akkor elég, ha túlzott, ha mérlegeletlen, ha nem fizetség, ha nem számító, ha mindent odaad.

Elindulnak. Prenn ott megy a matróz és a katonák nyomában. Leérnek az utcára, a matróz beül a páncélautóba. De deréktól felfelé látni őt, a kinyitott toronyban. A város nyugodt. Mintha senki se érezné, mi történt, hogy halottak járkálnak élve.

Reggeledik. A kis üzletesek felhúzzák a redőnyöket.

A páncélautó lassan döcög, hogy a gyalogosok a nyomában maradhassanak. Egy kaszárnya elé érnek. A kaszárnya kapui kitárva. Őrség nem áll a bódék előtt.

A páncélkocsi megáll. A matróz kedélyesen kikönyököl a páncéltorony peremére. - Aki nem idevalósi! Irány a pályaudvar. - A páncélkocsi bekapcsolja a második, a harmadik sebességet és elrobog.

Katonák sietnek az utcán, katonák jönnek ki a kaszárnyából. Mindent a saját sorsa, a házatája, a felesége, gyereke, öreg szülei tápláléka, saját élete hajtja, sietteti. Prenn úgy érzi, hogy igen, persze, neki Elfridet kell megkeresnie, Elfride von Mürzbachot, és így idevalósi, ebbe a városba, ahol csak ezt a rövid utat ismeri a börtöntől a kaszárnyáig, hisz a pályaudvartól a börtönig sötét rabszállító kocsiban hozták.

Odalép egy rendesen öltözött emberhez, idősebb, sovány, hivatalnokféle bácsihoz, már nyitja a száját, kérdezni akar... és egyszerre elfelejtette az utca nevét, a házszámot, mindent. Érthetetlen hangok torlódnak a szájában. Az öregúr megütközve néz rá, először haragosan, mert azt

hiszi, hogy részeg, aztán szánakozva, mert idegsokkos katonának tartja, rokkantnak, aki már civilben van.

Prenn bőre felfogja ezt a szánakozó pillantást; az öregúr már aprópénzt keresgél a zsebében, Prenn sietve dadog: - Hogyan, hogyan jutok az állomásra, a vasúthoz?

Az öregúr megfogja Prenn könyökét, kényszeríti, hogy megforduljon, és tüzetesen, rendszeresen elkezdi magyarázni: arra menjen, ott forduljon mellékutcába, aztán kikerül a főtérre. Onnan a villamossínek elvezetik pontosan a pályaudvarig.

Prenn, míg az öregúr beszél, azon erőlködik, hogy emlékezete beroskadt épületében a romhalmaz alól kiássa az elfelejtett címet.

Az öreg hivatalnok befejezte a magyarázatot. - Megjegyezte?

- Igen. Természetesen - feleli Prenn. - Nagyon szépen köszönöm. - Meg akarja emelni a kalapját. Udvariasan. Kalapja nincs; a keze után állva marad a homloka felett. Ijedten, mint akit tolvajláson értek, gyorsan továbbmegy. Az öregúr fejcsóválva néz utána.

A közeli parkban leül egy padra. Nem érzi, hogy őszies, hideg az idő; alig hogy leült, elalszik. Csak néhány percig alszik, majd vacogó fogakkal felébred, és vacogó fogakkal kimondja, amit az öregúr jelenlétében elfelejtett: „Heissbrunnstrasse hét."

- Heissbrunnstrasse hét, Heissbrunnstrasse hét - ismétli folyton, míg már biztosra veszi, hogy nem felejti el.

Egy öreg néni szólít meg. A keresett utca nincs is nagyon messze... Odatalált, becsenget.

Feketébe öltözött, nagyon sovány, nagyon öreg hölgy nyitja az ajtót, egy kis rést az ajtón, melyet biztosítólánc tart belülről. Az öreg hölgy feje folytonosan tagadóan rázódik, szemei gyanakvók és ijedtek, mikor felel:

- A Fräulein elutazott, már néhány napja elutazott.

- Ön a kisasszony nénje. Én jól ismerem a kisasszonyt. Azt is tudtam, hogy önnél lakik.

- Elutazott.

- Hová utazott?

- Nem mondta meg, hova. Lehet, hogy Bécsbe. Lehet, hogy Leobenba, a bátyjához. - A homályos ajtómélyedésből egy másik öreg nő süsögése is hallatszik.

- Prenninger kereste. Az állomáson leszek.

- Nem tudom. Semmit se tudok - feleli az öreg hölgy, és beteszi az ajtót.

Most már nem kell kérdezni, csak abban az irányban menni, amerre a legtöbb katona igyekszik. Mint a folyón úszó falevél megy, ahova az áramlat viszi. De már lát valamit a városból. „Egy kicsit Bécs, egy kicsit Sopron" hasonlítja ahhoz, amit ismer. Egy ruhaáruháznál megnézi magát az egyik utcai tükörben. A ruhája gyűrött, az arca piszkos, szeme körül sötét karikák, a nyaka csupasz... „Nem csodálom, hogy megijedt tőlem az öreg hölgy" gondolja, és ebben van már egy csepp vidámság is. „Gallérról és nyakkendőről a matróz elfelejtett gondoskodni."

Az állomáson meglátja a matrózt, aki most ott parancsnokol: egy nagy kondérban krumplilevest főzet és éppen egy kocka margarint és marok paprikát dob sajátkezűleg a kondérba. Prenn egyenesen odamegy hozzá.

- Te hová? - kérdezi a matróz, mert rögtön megismeri.

- Pestre.

- Akkor egy az utunk. Éjjel tizenkettőre jeleznek egy vonatot. Ebédelj és menj a váróterembe. Ott melegebb van.

- Gölöncsér, Gölöncsér!

A matrózt elhívják valahova.

Prenn kap egy tányér levest.

3
ÚT ÉS ŐRHÁZ

A váróteremben emberbűz és pipaszag. Prenn odafekszik a katonák közé a padlóra. Feje egy baka térdhajlásában kap helyet, hátát térdek szorítják. Így alszanak a gráci pályaudvaron. Mikor valaki megfordul, a szomszédja is kénytelen megmozdulni. Félálomban, mint egy lassan továbbmozgó hullám, a sok száz ember a váróterem padlóján mind fordul, elfészkelődik, lökdösődik és újra szorosan hozzásimul a mellette fekvőhöz; a sok test csak együtt tudja felmelegíteni egymást és a nyoszolyát, a váróterem cementpadlóját.

És felébredni is így, mint egy továbbterjedő hullám ébrednek, mikor a bejáratnál fekvőt valaki felrázza:

- Tíz perc múlva itt a vonat.

A váróterem órája éjfél utáni fél kettőt mutat.

Felszedelőzködnek. Mindenkinek van valami hátizsákja, cókmókja, rongya, valami képzelt - egyik-másiknak valódi - értéke, amit magával cipel. Csak Prennek nincs semmije.

Mikor a vonat besüstörög a pályaudvarra, már mind ott állnak a peronon: a kocsik kimondhatatlanul, reménytelenül tele vannak emberekkel.

- Várjatok - ordít Gölöncsér Imre, a matróz. Abból, ahogy odamegy a vagonhoz, látszik: most ki fog kergetni valakiket. A keze a nadrágzsebében mintha markolna valamit. Benéz az egyik, a másik, az ötödik, a tizedik vagonba, keresi, kiket lehetne kihajtani. De mindenütt frontkatonák szorongnak. A tisztek is lövészárokbeli, fronton járt tisztek. Az ilyet nem lehet kikergetni, nem is szabad. Sebesültek is vannak köztük, szörnyen bűzlő, piszkos papírvatta lóg ki a kötések alól.

Az egyik lépcsőnél már ordítás, verekedés kezdődött. Mannlicher závárzata csetten hidegen.

- A vagon tetejére - ordít Gölöncsér. - Mind elférünk!

A zavar csettenését nem követi lövés. A katonák még veszekednek, vitatkoznak, de mások már másznak is az ütközőre, fel a vagonokra. A lárma lecsendesül. Prenn az utolsók közt mászik egy vagon tetejére, oda, ahová a matróz is felkapaszkodik.

A hosszú vonat elindul, a mozdony fáradtan liheg. A vörösesbarna teherkocsikon, a régi fehérbetűs felírás: „36 embernek vagy 6 lónak". Kétszer harminchat, még annál is több ember szorong most bennük. És ez még jobb, mint a vonat végéhez kapcsolt személykocsikban utazni, ahol a folyosók is fulladásig tömöttek, és az emberi szükségletet csak a kitört ablakok nyílásából kiszorítkozva lehet elvégezni.

Persze a kocsik tetején a legrosszabb. A hideg széltől gyorsan elgémberednek a kezek. Aki álmosságának enged, legurul a pályatest alatti árokba. Hídtartók, alagút íve, fordulók sebessége is leránt egy-egy embert. Aki élve marad, utánuk se néz. Nem szabad észrevenni, nem szabad ellágyulni, mert akkor véged! Mióta les rád a halál? De nem fogsz meghalni; bizonyítéka, hogy még élsz... Az alagút nyílása messziről oly alacsonynak látszik, hogy most menthetetlenül leüti a fejed... Elterülve, lehajtott fejjel várod a pillanatot. Füst csapódik a szájba, salakpor. A korom éles üvegként vágja a homlokot. Fül süketül, szem vakul, de érzed: élsz. Már az alagútban repül a vonat, most a legrosszabb, de tudod: megint élve maradtál... Az egész háborúnak vége, csak nem fogsz most meghalni...

Köhögve, rongyosan, dideregve, szénportól feketén értek Bécsújhelyig. Néhánnyal kevesebben, mint elindultak.

- Leszállni! - kiáltozza valahol egy vasutas.

- Miért? Mi az? - kérdezik egymástól a vagon tetején. Az emberek szemefehérje csillog fekete arcukban.

- Fene tudja - morog a szomszéd.

- Bécsújhely és Bécs közt megszakadt a forgalom - újságolta egy katona, aki már ott megy a peronon.

- Akkor mi innen gyalog megyünk át a határon - fordul a matróz a vagon tetején gubbasztó emberekhez. - Mit gondoltok? Sopronba, onnan Nagykanizsára.

Elsőnek Prenn emelkedik.

- Jössz? - fordul egyenesen feléje Gölöncsér.

- Jövök.

Prenn nem akar elmaradni tőle. A matróz már az úton, Grác után az első állomáson katonasapkát szerzett neki és később egy derékszíjat is, mikor észrevette, hogy fázik, és a szél nagyon befúj a kabátja alá. - Jövök - ismétli Prenn Ferenc.

Egy csajka levestől kissé felmelegedve a vasúti sínek mentén lassan elindulnak Sopron felé. Két gyalogos, két matróz, egy tüzér, két utász és Prenn, a katonasapkás, derékszíjas civil.

Mennek a vasúti töltés szélén kitaposott gyalogúton, egymás mögött, szótlanul. Aztán, aki legelöl megy, belép a sínek közé, talpfáról talpfára lép, talán így könnyebb lesz. A többiek utána. De így se jó. Az első megint kikanyarodik a töltésre, és most valamennyien a töltésen mennek, elcsigázva, magukba süllyedve, összeráncolt homlokkal, csak mindig a lábuk alá nézve. A sínek élettelenül fényükvesztetten feküsznek: már napok óta nem dörzsölte őket csillogóra vonatok kereke.

Mennek. Nem nézik a kilométerjelző köveket, nem is jut eszükbe, hogy azokról leolvashatnák a távolságot... A távolságot, mely elválasztja őket az odahazától.

Prenn-nek nem volt odahazája - ezt tudjuk.

Gölöncsér Imre, a matróz, már régen elkerült a faluból, ahonnan származott; senkije se volt már, senkiről se tudott. Számára most Grok Antal, a másik matróz a család.

Grok Antal tíz évig volt matróz. Nem tudja, mit fog tenni civilben. De azért ő megy elöl. Vidáman, erőteljesen hetvenkedőn.

A két baka sovány és sápadt. Az egyik, Bujtor György már alig húzza magát. Harminc, harmincöt éves lehet, beesett szemű, sárgás arcú. De konok, és tudja, hogy néki még Pestig se kell menni, hogy hazaérjen. Pontosan tudja, hogy neki Balatonszentgyörgyig kell eljutni a vonaton, onnan már nincs messze hazáig.

De otthon mi lesz?... Ez kínozza Bujtor Györgyöt szüntelen...

A másik baka nagy, csontos ember, többet pipázik, mint beszél.

A többiek se sokat beszélnek, egymás hátát látják csak, s nehéz így beszélgetni. A két utász a 11-es utászok egyenruháját hordja. Úgy látszik, régebbről ismerik egymást, de egymás között is ritkán váltanak szót.

Esteledett, besötétedett, de még mindig mennek. Mind pihenni szeretne, de egyik se akarja magára venni, hogy ő szóljon. Végre is Gölöncsér, aki leghátul megy, sereghajtóként, megállítja őket.

- Itt be kellene kopogni - mondja, és egy vasúti őrházra mutat.

Asszony nyit ajtót. Vasúti jelzőlámpájával gyanakvón világít a sötét emberek arcába úgy, hogy ő maga sötétben marad.

- Éjjeli szállást kérnénk - mosolyog barátságosan Gölöncsér.

Az asszony látja egészséges fogai csillogását. De még forgatja a lámpát, nézi az embereket. Látja, hogy sokan vannak; ezért kevésbé fél. Ennyi rabló nem tör rá ilyen kicsi házra. - Jöjjenek be - mondja nyugodtan.

- Megalszunk mi az istállóban is - szerénykedik Bujtor György.

- Csak jöjjenek, kicsit megmelegszenek. - Az asszonyon nagy, fekete vasutasköpeny van, amit az ing fölé gyorsan magára kapott. Lebontott haja a köpeny alá szorult.

- Hát az nem ártana, melegedni - mosolyog Gölöncsér Imre. A nyitott ajtón át érzi a sok alvótól, gyerektől fülledt szagot; óvatosan, lábujjhegyen lép előbbre.

A többiek is vigyázva, családszagot érzőn jönnek utána.

Három, talán négy gyerek alszik egymáshoz búvva, egymásba gabalyodva az egyetlen nagy ágyban. Már az anyjuk helyét is elfoglalták.

- Jöjjenek, jöjjenek - mondja felvidámodottan a vasúti őr felesége. - Ezeket - int a gyerekek felé - a gyorsvonat se ébreszti fel.

A kintről jövők jó meleget éreztek a szobában. De az asszony mégis tüzet éleszt a vaskályhában, egy fazékban vizet tesz fel. Aztán feltűzi a haját, kimegy és felöltözve jön vissza. A haja barna. A kezefeje, az arca napégetett. A homloka és a karja nagyon fehér. Biztosan fejkendőben és hosszú ujjú blúzban áll mindig az őrház előtt.

A katonák cókmókjából kenyér kerül az asztalra. Csak Gölöncsérnek és Prenn-nek nincs semmije. Annál gazdagabb Grok Antal. Ennek a matróznak az arca ráncos, halvány, megviselt, s mégis ő a legmozgékonyabb.

- Allé, passzé, sanzsé, mars! - mondja az ismert bűvész-szavakat, és matrózzubbonya belsejéből egy tiszta vászonba göngyölt szalonnaoldalt húz elő. A szalonnát szétterpesztett öt ujja hegyére teszi, és mint ügyes pincér a tállal, sietést játszón és imbolyogva az asztal közepére helyezi a füstölt szagú, zsírjában fénylő ételt. - Pardon - mondja a művelet befejezéséül.

- Erről ráismertek, hogy ez a Tóni - mondja elégedetten Gölöncsér Imre.

Az emberek ránéznek, megjegyzik a nevét. Eddig csak az első matróz nevét tudták: Imre, Gölöncsér Imre. Nézik Tónit, aki most szerényen leül.

Az emberek megilletődve szívják a szalonna szagát; orrcimpáik tágulnak, összeszorulnak. Az asszony elfordul, hogy szeme el ne árulja mohóságát. A konyhaasztal fiókjában kotorászik, csörgeti a késeket, villákat.

- Jó nagy szivarzsebed van - mondja a tüzér, és komótosan kihúzza a nadrágzsebéből a csontnyelű bicskát.

- Szívemtől a térdkalácsig - kacsint Tóni.

Előkerülnek, felkattannak a bicskák. Gölöncsérnek és Prenn-nek az asszony ad kést. Felforrt a víz; az asszony mentafüvet dob a fazékba, poharakat rak az asztalra. A forró szobában kivörösödve, étvággyal, de módját adva, nem sietve, falatoznak az emberek.

Az asszony nem szabadkozik, tudja, hogy hamis volna és hihetetlen, hogy nem kívánja az ételt. Megeszik egy falatnyi szalonnát, kis darab kenyérrel. De nem ül le az emberek közé.

Grok Antal, aki kevésbé éhes, mint a többiek, inkább tudott az asszonyra figyelni. Nem kínálgatja, mert akkor az asszony mégiscsak kénytelen lesz szabadkozni. Szó nélkül feláll, odamegy az ágyhoz, megszámolja a gyerekfejeket. Aztán visszamegy az asztalhoz, férfimódra öt nagy vastag karéj kenyeret szel, a kenyerekre öt jóravaló szalonnaporciót vág, az öt porciót ráteszi egy hokedlire, a hokedlit pedig odahelyezi az ágy mellé.

- Mielőtt elvinné a személyvonat - mondja hunyorítva.

Látszik, hogy az asszonynak tetszik Tóni finom illedelme. - Köszönöm - mondja. Tányért vesz elő, és a hokedlin fekvő porciókat átrakja a tányérra.

A katonák nézik, mit csinál az asszony, állukkal integetnek egymásnak és hunyorgatnak.

- Mi már... - kezdi Bujtor György -, mi már el is felejtettük, hogy kell megadni a módját - és szemérmesen elnéz háziasszonyuk fehér karja mellett.

- Férfiak - feleli elmosolyodva az asszony, mintha azt mondaná. „Az én uram is így csinálná, bárcsak már idehaza volna szegény...”

Az emberek jóllaktak, megmelegedtek, és már szedelődzködni kezdenek.

- Én a gyerekekkel átmegyek a kuckóba. Maguk meg itt... - mondja az asszony, és megy felnyalábolni a gyerekeket.

De Bujtor megfogja a kezét. - Nem lehet azt. Ilyen mosdatlan ember nem való szobába.

Az asszony ellentmond. - Jobb lesz az istállóban. Itt úgyse férnénk el - vet véget a vitának Gölöncsér.

Az asszony meggyújtja a vasúti jelzőlámpát. Valamennyien kibotorkálnak a sötétbe.

Kicsi volt az istálló, mégis a nagyobb fele üres. Sarkában egy tehén és egy kis borjú állt, és családi párájukkal, mely emberszagnál jobb szagú, teljesen bemelegítették.

Az asszony vasvillával friss szalmát tereget a földre széles mozdulatokkal. A vasúti lámpásról tüzet vesz, meggyújtja a kis istállói petróleumlámpást és kimegy.

A katonák leheverednek. Óvatosan rágyújtanak, gondosan eloltják a gyufát. Senki se alszik. Ki hason fekszik, felkönyökölve, ki oldalt fordulva, tenyerével a feje alatt. Pipáznak, cigarettáznak, töprengnek.

- Jó nő - mondja váratlanul Grok Antal. - Valaki bemehetne hozzája.

- Nem hívott senkit. - Bujtor György mondja ezt. A hangja lefojtottan nyugodt, de érezni, hogy még egy szó, és kész kihúzni a bajonettet.

- Na na - mondja Grok Antal -, nem azért mondtam. - Én az ilyen nőt nem is kedvelem. Ami engem illet, a világ mindenféle fehérnépét láttam már. Bejártam én a világ minden kikötőjét. Egy öreg K. und K. vasalóban, egy páncélos cirkálóban simogattam a világ valamennyi tengerét, a kikötőben meg a lányokat... Marseille-ben meztelenül állnak a kirakatban. Tessék, válassz!... Ceylonban az utcán is meztelenek. Legfeljebb egy kis lebernyeg, hol elöl, hol a

becstelen felükön... Vagy vegyük a japán lányokat... Művelt kisasszonyok, bár fene tudja, mi a műveltségük. Mandolinon cincogtatnak valami nótafélét, de az igaz, hogy jószagúak. - Bujtor György makacsul hallgat, két kezére könyökölve pipázik, és csak nézi maga előtt a szalmát.

Gölöncsér Imre hallja, hogy Grok Antal Fiuméról és Nagaszakiról beszél, Póláról és Ceylonról.

- Olyan gyümölcsök - mondja -, hogy itt még a nevét se tudjátok... - Az egzotikus helyek, egzotikus illatok, a végtelen tenger emlékét Gölöncsér Imre gondolataiban befödi a jó istállószag. Nem tengert, egy más vizet lát. A kutat a cselédházak udvarán. Amelyből ittak. Melynek vizében talán születésekor az anyja fürdette... A csillogó mélységből zörögve, locsogva emelkedik a vödör. A vödörből sajtárba ömlik a víz... Sikítozó, viháncoló lányokat lát, sajtárnyi vizekkel locsolkodnak... „Igen, tavasszal, húsvétkor..."

Grok Antal is elhallgat. De aludni még sem tudnak, túlságosan fáradtak.

- Te mi vagy civilben? - fordul Gölöncsér az egyik utászhoz, mikor már a hallgatás is fárasztó.

- Ápoló voltam a Rókusban, mesterségemre asztalos - mondja Küvir Lajos.

- Én meg ács volnék. A flottában is ács voltam... És te? - fordul Prenn felé: - Te is pesti vagy?

- Pesti - felel csendesen Prenn. Egész nap nem beszélt egy szót se, ez volt az első szava.

- Egyes honvéd? Harminckettes közös?

- Kellett volna lenni. Lógtam.

- Derék gyerek vagy, ha lógtál - helyesel a matróz. - Verekedni van kedved?

Prenn ránéz a matrózra. - Most majd lesz.

- Ez már igen. Mert most majd magunkért verekszünk, a keservét - mondja az utász.

- A császár elszaladt - beszél megint a matróz - Pesten tüntetnek. De látom, matróz nélkül Pesten se megy a dolog. Majd mi cattaróiak, pólaiak, matrózok.

- Én szervezett munkás vagyok - mondja kissé fölényesen az utász.

Prenn most szeretné elmondani, hogy őt Prenn Ferencnek hívják, hogy ő már szinte meghalt, és sohase felejti el, hogy Gölöncsér jött be érte a cellába, talán az utolsó órában vagy percben, hogy ő kis srác korában is, a Népligetben, ki mert állni akárkivel, ha nálánál is kisebb srácot bántottak, és hogy ő most más Prenn Ferenc, mint aki eddig volt...

De se a múltjáról nem kezd vallani, se a jövőre nem tesz több fogadalmat. Az arca ég, kicsit izzad...

A tüzér magyaráz valamit, külön Grok Antalnak. -... de a legrosszabb az olyan lány, aki helyiérdekűvel jár be a városba. Szóval Rákospalotáról, Tétényről, vagy úgy. Otthon mindig jó kifogás: „Elkéstem a vonatot." „A barátnőmnél aludtam." A családot befirelni, az neki semmi. De mindenkit befirel. Tyű, egy bárcás. Hogy az mennyivel rendesebb, szegény...

- Elkéstünk a nősüléstől - mondja rosszkedvűen Grok Antal. És nevet. Rosszkedvében. - Elálmosodtam - teszi hozzá, és vánkossá formálja a rövid matrózzubbonyt.

Az emberek befészkelődnek a tiszta szalmába. Elalusznak. Prenn is alszik már.

Csak Bujtor György és a másik baka beszélgetnek még.

- Ahogy hazaérek, megjavítom a kerítést - mondja Bujtor, aki ott a szobában mosdatlan embereknek nevezte magát és társait. Megszörtyögteti a pipáját, és azon melegen beteszi a külső zsebbe. - A feleségem minden levélben panaszkodik, hogy a szomszéd csirkéi átröpülnek. Alul meg átbújnak a kiscsibék.

- Féltéglát odasózni - így a másik. - A szomszédasszony: bizonyos, hogy készakarva tologatja szét alul a réseket. Féltéglával odasózni.

- Hát igaz. De jobb a jó kerítés, mint a legjobb tégladobás.

- Így vagy úgy, férfi köll a házhoz.

- Lehet - sóhajt Bujtor György. Lefekszik, a szemére tolja a sapkát, és úgy tesz, mintha aludni akarna.

Még csak a haza határáig se érve, otthonszagban aludtak valamennyien. Majdnem olyan szépen, mint a betlehemi pásztorok, királyok, a szép karácsony előtti napon, de piszkosan mind és nagyon nyugtalanul.

Reggel elbúcsúztak a vasúti őr magányos feleségétől, kenyeret hagytak a gyerekeknek, és a vasúti sínek mentén poroszkáltak Sopron felé. Észre se vették, hogyan jutottak osztrák földről magyarra. A határokat nem őrizték se katonák, se finánccok, és ha nem őrzik, a határok csak a térképen léteznek.

Sopronban megint felkapaszkodtak egy vagon tetejére. A tüzér leszállt Nagykanizsán, Bujtor Balatonszentgyörgyön. - Tartsatok jó emlékezetben - mondta, mikor a vagon tetejéről lekászálódott.

A hat ember ekkor már helyet kapott egy vagonban, és aludt a lassan döcögő vonaton. S ha nem aludtak, akkor se igen beszélgettek. Semmi bajuk egymással, csak valahogy szétbarátkoztak. Közösen szereztek ennivalót az állomásokon, egy ember hozott vizet az összes csajkákban, de ahogy közelebb érkeztek az odahazához és saját gondjaikhoz, mind kevesebbet törődtek egymással.

4
JEGENYÉK SORFALA

Örök vigyázzállásban, sudáran, testhez álló ágakkal, mozdulatlan törzzsel és remegő lelkű levelekkel állnak kettős sorfalat a jegenyék. Együtt sorfal, egymásközt idegenek. Águkat - karjukat egymás felé nem nyújtják: sok száz magányos óriás, vigyázzba igazodott katona. Sudárságuk dísz, szépségük komor, életük haszontalan - paraszt ilyen fát nem ültet se udvarán, se a háza előtt. Jegenyesor grófi birtokon áthaladó feudális önkény léniájával húzott utakat szegélyez.

Ilyen jegenyesor kötötte össze - helyesebben választotta el - a falut a járási székhelytől. Ha nem a grófi hitbizomány földjei feküsznek itt, már rég összeépült volna a két község. És akkor talán nem itt történik, vagy nem így történik (és ha sok minden nem történt volna meg), nem is történik ez a dolog, melynek meg kellett történni Szijjas Kálmánnal, a járási főjegyzővel.

Szijjasnak ezen a jegenyesoron kellett hazatérni a november végi aprószemű esőben, néhány perccel naplemente után, sikertelen és hosszúra húzódott nyúlhajszolás végeztével. A nyúl - öreg, vadászt látott ravasz állat - mindig talált valami lejtőt, amire felrúgtatott a főjegyző kutyája elől. Hosszú hátsó lábai mint acélrugók dobták fel a dombra, s mire Darling, a kutya, lógó nyelvvel a dombtetőre ért, a nyúl már egy másik dombnak tartott.

Szijjas Kálmánt izgatta a nyúl ravaszsága, a nyilván kilátástalan hajsza, dühítette a kutya dühössége. De azért észrevette, hogy nemsokára esteledik, elmúlik az esős-felhős úgyis rövid november végi nappal, és visszaparancsolta Darlingot a grófi szántókról. Úgy számított, hogy azért még naplemente előtt beér a községbe.

A felázott szántókon nehéz a járás. Több mint egy éve először megy itt ilyen késői időben. Több mint egy éve már, hogy Szijjas Kálmán nagyon is okkal fél sötétben járni elhagyatott helyen. Mikor leér a falu kertjei alatt húzódó megyei útra, mielőtt átmenne a jegenyésen, golyós töltényt nyom fegyvere csövébe. Finom, belga gyártmányú fegyvere van, két évvel ezelőtt vette, olcsón, egy szabadságon itt járt tüzértiszttől.

Hosszú, hajlott hátú ember Szijjas Kálmán, keskeny vállú és ezért még magasabbnak látszik. Öt gyereke van konyhaszagú, nagyhasú, elnyűtt, lompos feleségétől. A gyerekek folyton ott lábatlankodnak a községháza udvarán, takonytól szörcsögő orral, rongyosan, egymással marakodva.

De a háború alatt duzzadt erű, nagy kezével sok asszonyt megtapogatott, kilúgozott gyűrött arcát sokhoz odanyomta, sárga lófogú szájával sok asszonyt megundorított, vörös bajusza sörtéivel soknak a mellét összebökdöste Szijjas Kálmán. Mert aki hadisegélyért jött és megtetszett neki, annak le kellett feküdni a hivatali szoba kemény szalmafonatos díványára. Némelyiket többször is behívatta, másokat csak egyszer parancsolt az irodai díványra. Ki milyen, mikor már felhajtja a pendelyét. Általában nem a kackiásakat kedvelte, nem a biztató szeműeket, hanem, akik kínlódva tűrték nagy keze fogdosását.

A háború alatt, hadisegélyből, de főképpen rézgálicutalványokból tett szert Szijjas Kálmán először életében nagyobb pénzekre. Nyolc hold földet szerzett, legelőt. A többi aztán már könnyebben jött. A kincstártól katonalovakat vállalt feljavításra. Takarmányt ingyen is kapott, ugyancsak rézgálic-utalványokért. A gyerekeitől megkövetelte most már, hogy zsebkendőbe fújják az orrukat. A feleségét orvoshoz küldte, ha megint terhes lett. Egykori ivócimboráit

nem hívta már vendégségbe, amióta neki volt a legjobb vadászkutyája és a legjobb fegyvere az egész környéken.

Már nemessége bizonyítására kezdett volt okmányokat gyűjteni. A falusi boltosokkal már úgy beszélt, mint a parasztokkal - még ki se nyitották a szájukat, máris rájuk ordított. És már nem arra volt büszke, hogy háromnapos ivás után ő még egyenesen ül az asztalnál, józanul és rosszkedvűen elnökölve a kidőlt, padlón horkoló ivók felett, zöldülő arccal, mellkasát verő szívvel, ételtől megundorodva.

Mióta meggazdagodott, már nem „aranytollú főjegyzőnek" képzelte magát a jövőről alkotott képekben. Nem egérszürke, fekete sujtásos atillában látta magát, hosszú meggyfa-szárú tajtékpipával, úri gőggel ülve képzelt, csillogó, politúros íróasztalánál. Szijjas Kálmán vágyálmaiban a képviselőházi folyosó jelent meg (küldöttségben járt ott egyszer; hasznos ember, kormánypárti főkortes), ahol szivarozva üldögél a süppedő díványon. Egy másik képben meg látja magát, amint nádpálcával veregeti csizmaszárát. Zúg a cséplőgép, és ő lányok poros arcában, izzadtságtól sáros ingválluk alatt keresi, találgatja: melyiket volna érdemes estére berendelni, kifürdetni úri házában...

Hát igen. Ez így lesz. De most el kell menni innen a járásból, a megyéből, ahol mindenki ismeri, ahol tudják, hogy koldus volt, hitelbe hozatott bort a kocsmából, és két koronáért írta a kacskaringós betűjű kérvényeket. A földet eladja. Máshol vesz. Többet, jobbat. A pénzéért, mely manapság gyorsabban romlik, mint ahogy a kenyér penészedik, hamar értékeket vásárol, és el innen minél előbb...

Ez a jegyző, ez a Szijjas Kálmán volt az, akire Bujtor György a vasúti őrházban szakadatlanul gondolt, és kis híja, hogy el nem mondott róla egyet-mást.

Otthon, az első nap, a jegyző miatt verte meg a feleségét. Nem bottal, és eleinte nem is ököllel, de mégis erősen. Mert erre is gondolt Bujtor, már ott az istállóban, ahol az az asszony tiszta szalmát terített alájuk, és aztán csendesen kiment. Ettől nem aludt azon az éjjelen, hiába húzta a szemére katonasapkáját.

Szomorúan és dühösen verte akkor a feleségét, és sajnálta is. Nem bírt a szégyenével. Másnap azonban, és soha többé, nem esett szó a jegyzőről. Bujtor György megcsinálta - amit már hazajövet, szintén ott a vasúti őrék istállójában elhatározott - amit első dolgának tartott. Rendbehozta a kerítést. Hogy csirke ne jusson át, hogy szomszéd ne lásson keresztül az ő udvarára. Sok más tennivalót is talált a ház körül. Örült, hogy nem kell ölbe tett kézzel ülni a szobában; nem bírta a szobát. És mert mindenen meglátszott, hogy se pénze, se férfi segítsége nem volt az asszonynak - hadd érezze most, hogy megint itthon a gazda. Az istálló zsúpfedelét kitoldotta, megigazította. A fejszének, melyben egy idomtalan bot lötyögött, jófogású új nyelet faragott, üvegcseréppel simára tisztította a nyelet és jól beleillesztette, ékkel megrögzítette. Megjavította a hokedli ingadozó, nyikorgó lábait. Átfonta az istrángok kenderkötelét, habár ló nem volt az istállóban. Felásta a kertet. Akácfából karókat hasogatott, száz darabot. Mindent elvégzett, amit ősszel meg lehet csinálni.

Sok gyűlést tartottak ekkoriban a faluban. Néha ő is elment, hallgatta az embereket. Beszéltek földosztásról, de földet nem osztottak. A Nemzeti Tanácsnak a jegyző is tagja lett. Bujtor most gondolatai köré is kerítést emelt, ahova nem lehet belátni.

Ezen a november végi csöpörgős délutánon, a kerítés mögül nézi a háza mögötti földet. Látja, hogy a jegyző, túl az úton, dombnak fel a nyulat hajtja. Bujtor hátra-hátranézve, hogy ne tévessze szem elől, visszamegy a házhoz. Erős akácfakarót választ ki az eresz alatt száradó

csomóból, visszamegy és lesbe áll a kertje végében a kerítés mellé. Mikor sötétedni kezd, a kertek alatt, óvatosan, ahogy a fronton tanulta, megy a kettős jegenyesorhoz. Mert itt kell a jegyzőnek hazamenni. Főképp ha fél. Ez a lakatlan utak közül a legrövidebb, itt vannak a falu házai legközelebb a községhez, a járásszékhelyhez. De ilyenkor és ilyen időben, aligha jár majd ott valaki...

A falu utolsó házai, a jegenyék közelében, zsellérházak. Túl a jegenyéken a község szélső háza csendőrlaktanya. Szép barnapiros legények a csendőrök, nem is gyávák, de annyi eszük van, hogy nem akarnak valamelyik présház mögül golyót kapni a hátukba - ettől már a háború vége felé féltek - se a homlokukba, most, mikor annyi katona jött vissza fegyverrel a frontról.

Bujtor csak az akácfa karót hozta magával. Nem akarta kihúzni a fedélzsúp alá rejtett fegyvert. „Megteszi ez a karó is..." Ha a jegyzőnek marad ideje elsütni a puskát? „Túlságosan sietni nem fognak a csendőrök. Csatárláncba bomolva óvatosan jönnek majd, minden fa mögé benéznek..." Jobb alkalomra várni nem lehet. A jegyző óvatos, ezt hetek óta megfigyelte. „Elszökik, dombnak föl, mint az öreg nyúl. Vagy szárnya nő és mint a hosszú lábú mocsári madár, elrepül a jegenyék felett. Csak ma megy el itt alant... Ma..."

A jegenyék vastag törzsei közt bujkál, mintha járőrben volna a fronton. Lehasal az árok partján a nedves, hideg fűbe. Kétszer olyan messze van a csendőrlaktanyától, mint a falu utolsó házától.

A felhők szinte érintik a jegenyék már majdnem kopár csúcsát. Szél nem fúj. Nagy ritkán sárga levelek hullanak az eső súlyától. A ruhája átázott. A foga a hidegtől, az izgalomtól egyaránt vacog. „Napszám feküdtünk így... már elszoktam tőle... Csak mikor muszáj, akkor bírja az ember. Mi a muszáj?... Mikor parancs jön!... A maga parancsára nehezebb a hideg földön feküdni..."

Kutya szalad el a jegenyesor mellett a kitaposott gyalogúton. „Az övé..." Jó hogy az árokban jött idáig... A kutya szaglászik, visszafordul.

Felkel fektéből. Átmegy a jegenyesorokat elválasztó kocsiúton és a szétterebélyesedő, a földből kidudorodó gyökerekre lépve egy vastag törzshöz lapul. Az akáckarót olyan erősen szorítja, hogy belefájdul a tenyere.

A jegyző lassan jön. Előbb csak hallja. Mikor már alig harminc lépésre van, látja is: a nap az alkonyati ég világosabb szürkesége előtt hosszú árnyékszerű foltként mozog. Látszik, fegyverét súlyban tartja: „Fél."

Bujtor előbbre kúszik; a fa mögül a fa oldalához. Kétkézre fogja a karót, ütésre készen. Egyszerre felvisít a kutya és ugyanakkor tompa dobbanás hallatszik.

Tíz lépésnyire tőle, a jegyző hosszú alakja lebukik és menten eltűnik a gyalogút sötétjében. Ott, ahol egy pillanattal előbb a jegyző jött még, most egy alacsonyabb, széles vállú ember alakja feketedik. Rövid nyelű bot vagy fejsze látszik a kezében. A kutya vonítva fut el Bujtor mellett; sántikálva, három lábon.

Bujtor kilép a jegenye törzse mellől. A szélesvállú rögtön észreveszi, feléje fordul. De mi ez? A jegenyetörzsek sötétjéből elválva egy... kettő... három... öt, hat ember áll, mindegyiknek valami ölőszerszám a kezében... Megismerték és megértették egymást. Nemrég hazatért katonák, falubeliek valamennyien. De nem beszélnek és mintha sohase látták volna egymást.

Odajönnek a jegyző fekvő teste mellé. Az egyik mindkét lábával ráugrik a leütött ember mellére.

- Ne egészen - szól rekedten egy másik. - Hadd maradjon ideje bánni a bűneit - teszi hozzá kiszáradó torokkal.

- Csak a nyelvét, hogy el ne mondhassa!

- Csak az ujja perecét, hogy le ne írhassa.

Három embernél volt akácfa karó; avval feszítik szét a jegyző száját.

Balta fokával verik lepénnyé az ujjai végét.

- Meg hogy fehérnépet többet ne kívánjon - mondja megint a kegyetlen hang.

Az ágyékába mindegyik belerúg. Kéjesen, sokszor...

- Elég - mondja megint az a legkegyetlenebb.

- Össze nem beszéltünk - szól Bujtor -, ez igaz.

- Akár az oltári szentség előtt is megesküdhetünk.

- Nem is láttuk egymást.

- Ez is így legyen szentigaz.

A hat férfi nehezen lihegve, mintha magas padlásra gabonás zsákokat cipeltek volna, eltűnik a jegenyék között. Az eső csendesen elmossa a lábnyomokat. Sár, vér, esővíz. A jegenyék sötéten állnak őrt. Komoran, közönyösen, vigyázzállásban és egymásról - úgy tűnik - nem is tudnak. Csak a gyökereik terülnek egymásba fonódva szélesen a föld alatt, egymást kötőn és erősítőn. Ebben is olyanok, mint a katonák.

Néhány lépés után meg kell állnia. Egy nagy fa törzséhez támaszkodva vár, míg lecsillapszik a lihegése. Aztán lassan továbbmegy.

Hazaér, a karót betolja a többi száz karó közé. A tornácon, a ház küszöbénél leül. Leveti a katonabakancsokat. A bakancsra ragadt sarat egy forgáccsal letisztítja. Kapcaronggyal megtörölgeti hideg izzadtságú lábait és minden lábujját külön. Az ajtó elé kitett vödörből vizet vesz a szájába, megmossa a lábát, aztán a kezét. Meztéláb lép be a házba. Leveszi a törülközőt a szegről, megtörli a kezét. Az asszony ölbe tett kézzel ül az asztalnál. Odamegy hozzá, csendesen megsimogatja az asszony haját, nyakát. Először, mióta hazajött. Mintha csak az imént mosta volna le igazában a szennyet, a tetves, háborús, gyilkos élet nyomát, amiért ott - nem messze a határtól, a vasúti őr feleségénél, mikor nyolcadmagával jött a háborúból hazafelé - nem akart a házban éjjelezni. Most befejezte a háborút - legalábbis így érzi. Most valami újnak, valami másnak kell elkövetkeznie...

- Na kedves párom, vársz-e vacsorával - mondja ennek az újnak kezdeteként, minden gyengédséggel, amire szavakban képes.

- Avval várom én minden este - feleli csendesen az asszony.

- Nahát akkor jól van.

S így megkezdődik Bujtor György számára a béke. Ki tudja, milyen béke, hisz ez nem tőle függ. De csak így szelídülhetett meg a lelke, annak is csak egyik ága-hajtása, mely a család fölé lombosodott.

Az asszony már ezt érzi. A nagy tálban gőzöl, szaglik a zsírpettyes piros levű krumpli, és a béke páráját terjeszti a kis ház levegőjében. A hatéves Gyuszi egyenletesen szuszog álmában. Fehér tányérok csillognak az asztalon. A nagy merőkanál megkoccan a tányérokon.

A kutya odavezette az embereket, ahol hörögve, összetörve feküdt a jegyző, és véres nyelve roncsaival nyalta a gyér esőcsöppeket. Hordágyon vitték a járási kórházba. Az orvosoknak az volt a véleménye, hogy nem élhet tovább egy napnál. De majdnem két hétig élt még; a bosszúállás vágya nem engedte meghalni. Azt akarta, hogy figyeljenek, hogy ő majd szemhunyorítással, jelekkel kibetűzi nekik annak az embernek a nevét, aki a mellére ugrott. Mert azt megismerte... De nem értették, és észrevette, nem is igyekeztek megérteni.

Mikor végre meghalt, mindenki megkönnyebbült, az orvosok is. Mert bár az orvosok mindent rendesen megtettek, amit tenni tudtak, de azért haragszanak az olyan betegre, aki szívósabb, mint ahogy ők megjósolták... A hatóságnak nem volt kedve széles körű nyomozást indítani. Nem olyan idők jártak, hogy jó lett volna az ilyen dolgokat abajgatni... A felesége kilúgozott, sápadt arca mintha kisimult volna, bár nagyon sírt a temetésen. A gyerekei is vidámabban hancúroztak. Azelőtt tilos volt parasztgyerekekkel játszani, most avval játszhattak, akivel akartak. Még Darling, a kutya is felvidult. Leütött lába már meggyógyult, és a jegyző gyerekei körül sokkal vidámabb élet kezdődött, mint kiabálós és szigorú gazdája mellett.

Családok békességét adta vissza a jegyző szörnyű halála, és ami még fontosabb, az igazság győzelmében való hitet. S így - bármennyire más volt ennek az embernek egész élete, bármennyire az ellenkezőjét akarta annak, ami történt - végső fokon még ő is a világ javát volt kénytelen szolgálni.

Soha senki sem bűnhődött a jegyző haláláért, soha senkit nem bántott miatta lelkiismerete.

5
NOVEMBERBEN

A vonat lassan, fáradtságtól lihegve ment át a vasúti hídon, és végre célhoz érkezve megállt a Ferencvárosi pályaudvar raktárépületei között. Prenn Ferenc utolsónak mászott le a vagon tetejéről. Irigykedve nézte, hogy Gölöncsér már ismerősöket talált, akikkel Póláról beszéltek, a „Viribus Unitis" csatahajóról, a „Szent István"-ról, az „Albrecht főherceg"-ről, és Prenn úgy döntött, hogy ő itt felesleges. Bár a matrózok őt is hívták valami különítménybe, ahol egy újságíró, Fényes László nevű, a főember. - Jóravaló ember, ő írt a statárium ellen - mondta az egyik új ismerős.

- Erről hallottam - hagyta helyben Gölöncsér.

- A kaja tűrhető, meló semmi. Gyere te is - mondták Prenn-nek, aki még mindig ott állt a matróz mellett, sértődötten és tanácstalanul.

- Van nekem hova menni - felelte fitymálón, és hogy ez ne lássék csak tettetett szabadkozásnak, gyorsan kezet fogott a matrózzal, és otthagyta őket. Azért sietett, mert éppen hogy nem volt hova mennie, és nagyon szeretett volna együtt maradni a matrózzal.

Nagyon egyedül volt a Ferencvárosban. Itt született valahol a Práter utca környékén, már nem is emlékszik, hogy hol... Ki tudja, hány lakásban laktak, milyen utcákba költöztek, míg aztán végleg elkerült hazulról, és azt se tudja, él-e még az anyja. Csak a szülőföldjén érzi magát ilyen elhagyatottnak a magányos hazatérő.

Elmehetne a lányhoz a Nap utcába. A lány nem valami jól fogadta, mikor bajban volt; minek menjen hozzá most, lerongyoltan és piszkosan, mikor nem is szereti? Egy öltözet ruháért? Azt még tud szerezni, ha akar. Ahhoz ő még mindig eléggé Prenn Franci... De hát, most megint kis pesti jassz lenne, ennyi minden után?

Elmehetne Kelenföldre a pénzügyőr feleségéhez, ahol akkor lakott, amikor a kelenföldi állomás kantinjában dolgozott... Dolgozott? Figyelte a katonavonatokat, ahogy ura, parancsolója, főnöke, gazdája, a bikatekintetű elegáns úr - először jótevője és aztán gyilkosa - parancsolta. Még gondolni is rossz volt erre a lakásra és mindenre, ami ott történt. Olyan mélyre eltemette ezeket az emlékeket, mint valami dögöt, amit nem szabad kiásni. Mintha nem is egy éve történt volna, hanem távol és máshol, egy másik életben, melyhez alig van köze... azaz nagyon sok köze van hozzá, és ezért utálja.

„A pénzügyőr biztos megjött már a frontról. Vagy ha nem jött meg, az új szobaúrral kártyázik az asszony, és három dió a tét"... Éhgyomorra a porcukor és vanília szagát érezte, amely a szobában és az asszonyból kiáradt - felkeveredett a gyomra, mint valami hánytatószertől.

Belső láztól és külső hidegtől fázva, fogvacogva ment az utcán. A novemberi szél a szemébe verte a külváros porát, belefújt a ruhájába. A pár héttel ezelőtt még pompás öltöny, a Bécsben, a Grabenen vett gyönyörű ruha rongyokban lógott rajta, szénporos volt, kormos, piszkos és nem védte a testét.

Íme, ez már a Vámház körút... Merre menjen tovább? A Belvárosba? Ott semmi dolga. A Kálvin téren át az Üllői útra, a volt kaszárnyájához, a Mária Teréziához? Mit keresne ott? Vagy a Keleti pályaudvarhoz? És aludni ma éjjel? Tudta, hogyha ma koplal, akkor holnap lopni muszáj...

A körúton sok az ember; a katonák egész falkákban jártak. Jobbfajta zubbonyokban vannak, de egyiken sincs derékszíj. Ő meg rongyos, rajta az „Überschwung”, az erős közlegényi derékszíj, amit Gölöncsértől kapott, a legjobb ruhadarab. Annak melegítő jóságát érezte szakadatlanul. Csak a derékszíj jóvoltából nem meztelen. A civilrongy meg, amit újonnan vett drága pénzen Bécsben, a Grabenen, hosszas válogatás után, mintha nem őhozzá tartozott volna, ahogy ő is idegen ebben a városban, melyben született és élt...

Itt a közelben lesz az a kis bajzli, ahol ő reggelente üveg sörbe biliárdozott valamikor... De hisz el is ment már a régi, ismert bajzli mellett, melyet a vásárcsarnoki kofák és munkások kényelmére kora hajnalban nyitnak... Visszafordult a Vámház körútról oda, a vásárcsarnok mögé, és benyitott a kis kocsmába.

Most is biliárdoztak. Furcsa. Azóta mindig, folyton biliárdoztak itt? Akkor is, mikor ő erre nem gondolt? Akkor is, mikor ő a halált várta?

Odament a söntéshez. A homokkal fényesre dörgölt pléh kármentő körül csarnoki teherhordók álldogáltak. Prenn nem rendelt semmit. Gyorsan végigjártatta szemét az embereken, és kiválasztotta azt, akit meg lehet szólítani, aki majd rendesen felel.

Első szóval azt kérdezte, amit tudni akart: - Lehet itt valami munkát találni?

- Hát nem nagyon - felelte a vásárcsarnoki ember, és mielőtt ivott volna, gépiesen végigtörölte hüvelykujjával a söröspohár szélét.

- Mi az? - kérdezte Prenn, s élespiros, keskeny ajkán halvány városi mosolygással nézte a söröspoharat. - Mióta isznak nem korsó, hanem pohár sört ebben a helyiségben?

- Te meg munka felől érdeklődsz...

- Na, volt szerencsém - mondta Prenn, és sunyi és barátságos megértést játszva indult kifelé.

- Lehet, hogy vót, de lesz-e? - szólt utána a vásárcsarnoki ember és felhajtotta poharát.

„Ha egy tróger nem egy korsót rendel, akkor itt nincs mit keresni...” összegezte Prenn a tapasztalatokat, és rögtön kész volt az új elhatározás: „Csomagot hordani a Keletinél. Az legalább azonnal ledobja a pár garast.” Megkönnyebbülten, saját gyorseszűségétől felfrissült kedvvel ment a Vámház körúton, a Kálvin téren, a Múzeum körúton, a Rákóczi úton, a pályaudvar felé... „Eh elfeledtem megkérdezni, mibe kerül egy pörkölt...” De hisz még egy fillérje sem volt...

A pályaudvar környékén és a pályaudvaron izgatott gomolygó tömeg.

Hazatérő katonák, és bugyrokkal, ládákkal, családjukkal érkező menekülők, akik Erdélyből érkeznek szegényen, komoran, idegenül.

Gyanakodva fogadják Prenn ajánlkozását, már kettő-három elutasította szótlan fejrázással.

Egy feketére aszalódott arcú asszony, aki már nem bírt a csomagjaival, mégiscsak szóba áll vele. - Mit kér ezért a két kofferért, a villamosig? - kérdi összehunyorított szemmel méregetve a rongyos ruhájú, fiatal, sápadt Prennt.

- Amennyit jónak lát - feleli Prenn, és már fel is kapja a koffereket.

Az asszony szorosan a nyomában van. Két lepedővel egymáshoz kötött bugyor, az egyik elöl, a másik hátul - húzza az asszony sovány vállát. Fulladozik, de fél elmaradni. Prenn lassít. Az asszony megérti, hogy a fiú csak azért nem fut el, mert nem akar. Így érkeznek a villamos megállójához.

- Na, köszönöm - mondja a száraz arcú asszony és pénzt nyom Prenn kezébe. Magában számol, ne adjon-e többet?

Szeretne egy jó szót is szólni a fiúnak, de Prenn arca fagyosan kemény.

Meg se nézi, mennyit kapott, számolatlanul teszi zsebre a pénzt. Felsegíti az asszonyt a tömött villamosra, és megy vissza a váróterembe. Itt már egy másik asszony várja, aki eddig félt tőle. Most egyenest odamegy hozzá, és egy nagy fonott kosárra mutat.

- Elbírja?

- El.

Megint a villamoshoz mennek, és Prenn a pénzt megint olvasatlanul teszi zsebre.

Ekkor, úgy látszik, már sokan ismerik a váróteremben. Egyik csomagot a másik után viszi. Csendesen, hidegen, mosolyogva. A vacsora már biztos a zsebében, és az éjjeli szállás dolga, ami pedig jobban nyugtalanította, mint az evés, kiderül, hogy semmi gondot se okoz. Itt is csak le kell feküdni a sok száz ember közé. Úgy látszik, most az egész világ várótermeiben így alusznak az emberek... Nehéz világ, de szabad világ. Nincs razzia, katonarendőrség, igazoltatás. Ez többet ér, mint a legpuhább dunyha...

Kicsit hideg a padló. A padokon csak gyerekek és asszonyok ülnek, némelyiken meg néhány szemtelenebb, jobban öltözött civil fekszik, kinyújtózkodva. De mikor asszony jön be gyerekkel, egyik vagy másik zord katona odamegy, és leparancsol egyet-egyet a padról. „Nana." A katona félig suttogó torokhangja minden kiabálásnál félelmesebb. Aki álmosságot tettet, vagy tényleg nem érti, mért kopognak a vállán, az is mindent megért a katona fejmozdulatából.

Prenn örült, hogy ő nem is törekedett jobb helyre, mint a padló. De azért sokat forgolódott. Álmok kínozták, mint minden éjjel. Nyugodtan, álmok nélkül sohse fog már aludni? - kérdezi magát, mikor reggel fájós tagokkal felébred. Mindig utazni fog, menekülni, mindig hajszolni fogják? Már mindig csak kínlódni fog minden álmában?... De nem... A vasúti őr istállójában, a meleg tehénszagban, a matróz mellett, ott jól aludt, álomtalanul.

Reggel alighogy kinyújtotta fájós tagjait, már megy is, és odamegy, ahova nem is gondolta, hogy még valaha menni akar. A Thököly útról befordul a Nefelejcs utcába, bemegy abba a kávémérésbe, ahol mint szökött katona járt, a necc-inges Lajosnál. Lajos akkor nem tudott „fleknit" adni. És mikor kijött, akkor szólította meg az a bizonyos úr, akit úgy szeretett volna első pillanatban a járdáról lelökni. Aki aztán mindene volt: jótevője és bikatekintetű ura, megmentője és - ha nem jönnek a pólai matrózok kiszabadítani - gyilkosa. Soha többé nem akart ebbe a kávémérésbe jönni, és már itt is van.

A tulajdonos most is unottan és leselkedőn, csoszogó papucsban jött oda az asztalhoz, és mint ahogy szokta, szó nélkül megállt és várt.

- Kávét, tulaj úr. Ha van, zsemlét.

- Zsemle nincs.

- Hát mije van?

- Túrós bukta. És háziszalonna is volna még...

Prenn keze a nadrágja zsebében. Igyekszik megolvasni a pénzét. - Kávét kérek és egy buktát... és kis adag szalonnát is.

A kávés szó nélkül, lustán elcsoszog.

A másik asztaltól felkelt egy fiatal, rosszul beretvált, erős szakállnövésű, apró szemű, csapott vállú fekete legény. Odajött Prennhez, s mint aki ebben a helyiségben itthon van, leült az asztalhoz.

- Szintén zenész? - kérdezte, és egy fejmozdulattal mutatja: „Láttam, hogy a pénzedet számolod a zsebedben."

Prenn nem felel.

- Leszerelt?

- Mondjuk.

- Akkor iratkozz be a „Leszerelt katonák és altisztek"-hez. Ötezer-négyszáz koronát követelünk a kormánytól. És addig murizunk, míg meg is kapjuk.

- Na és ha megkapjuk? - Prenn most már szeretné ily módon megtudni, mi megy itt végbe ebben az új világban, mióta nincs háború, és a katonarendőrség nem állítja meg az embert.

- Egyelőre még nem cserzik a bőröket, amikből a pénztárnokok nagy tarisznyái készülnek. Egyelőre ezeken a bőrökön alul még nagy aktatáskák lógnak, amit a bugerek tőgynek neveznek. Állítólag tejet csapolnak belőlük.

- Na és?

- „Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát", vagy úgy töri ki lábát. Én például - és a fali fogasra kacsint, ahol egy hosszú vörös szalaggal díszített matrózsapka lóg - a tengerészkülönítményben szolgálok, a Fényes Lászlónál.

Ez is a különítményről beszél... De azok tegnap, tengerészek voltak. Ez az ugráló szemű cingár legény... a Garay tér körül kóválygó, ismeri, talán látta is... Olyan ez, amilyen valamikor ő maga is volt, mielőtt utoljára itt járt azon az emlékezetes napon. Megvetést és haragot érez, mert fél, hogy hasonlít hozzá, volt önmagához.

- Láttál már tengert életedben?

- Mit szólsz hozzá: láttam.

- No persze...

- Talán azt mered hinni, hogy hazudok - mondta tréfás kakaskodással a vézna legény. - Talán nincs a nagynénimnél kitéve a sublótra egy abbáziai képeslap? Hát tudd meg, hogy van! Hullámok! Nagyobbak, mint a Dunán. És sziklák is. De azok pitiek a Gellérthegyhez képest.

- Ez már más - mondja Prenn, és már verekedésre készen hozzáteszi: - Jó dumád van.

- A néném, ezt is jegyezd meg, a harmadik emeleten lakott, mi meg a földszinten. Tengeralattjáró voltam. Azt nem mondom, hogy tengeralattjárón szolgáltam! Mert az először is nem igaz, és másodszor is az öntudatos proletár nem szolgál, hanem diktál. Verstanden!

A kávés odacsoszogott a reggelivel. Prenn gyorsan, szótlanul eszik. A tengeralattjáró még egy ideig ott ül mellette, mert ő a győztes, aztán fölényesen búcsúzik: - Szevasz - és visszamegy a másik asztalhoz. Prenn úgy tesz, mintha nem is venné észre.

Gyorsan fizet. Minden nagyon drága, de a pénzből futja. Még valami aprópénz marad is a zsebében.

Már néhány napja ott trógeroskodott a pályaudvaron, ott is aludt, ott is evett. Ha nem volt munka, a váróteremben üldögélt. Máskor meg lustán járkált a környéken, vagy leült a pályaudvar Baross téri lépcsőjére, és újságot olvasott. Az újságban nem a folytatásos regényt

kereste, nem a rejtvényt és a lóversenyhíreket, mint régen. Szeretné megtudni, mi van vele és körül a világban.

Más ő most, mint aki volt, de hogy milyen, azt maga se tudja. Csak ő változott meg, mióta a matrózok újra visszaadták az életét, vagy a világ is más?... Más-e attól, hogy most menekülők jönnek és hazatérő katonák? Nincs - ezt újra és újra érzi - katonarendőrség, és nem döng az induló menetzászlóaljak lépte. De ott a kávéházban ugyanúgy csoszog a tulaj, mint régen. Vagy nem úgy csoszog? De úgy, éppúgy mint azelőtt. Csak a szőrös mellű necc-inges Lajos nincs már itt, és nem kereskedik szabadságos levelekkel. Az áltengerész, az is a régi, a Garay tér... Minden megváltozott? Nem. Semmi se változott? Nem. Prenn Franci ő még? Nem. Más mint Prenn Franci? És a gráci börtön? Az megvan... Csakhogy üres... De üres-e...

Az újságban sem találja, amit keres. De vajon nem tudja, mi történik a világban? Nagyon is jól tudja, hiszen ott cipeli a csomagokat a Keletinél, látja a cérnakereskedőket, a cigaretta-kereskedőket, a katonaruha-árusokat. Nem nehéz tudni, hogy mindez kirabolt vasúti kocsikból kerül az utcára.

A negyedik napon újra elmegy a Nefelejcs utcába. Pedig újra megfogadta, hogy oda többé be nem teszi a lábát. De miért ne?

A kávémérés most meleg, zsúfolt és lármás. A lányok, részeg katonák el se férnek az asztaloknál. Valahonnan már együtt jöhettek, egész kompánia, és valahová együtt készülnek. Valaki vezeti őket, de úgy látszik, maguk se tudják, hogy ki. Az a vezetőjük, aki a leghangosabban kiáltja: „Gyerünk!”?

Őrá senki se hallgat. Egy katona parancsol itt.

- Egy kört! Mindenkinek! Rosztopcsint rummal - rendelkezik.

- Jótopcsint - kiáltja egy részeg.

A tulaj most élénkebb. Gyorsan hozza az italt. Prenn-nek is hoz. Prenn elfogadja. A katona mutatóujjával böködve számolja vendégeit.

- Harminchat? - kérdezi, részegségét túlozva.

- Harminchét - feleli hidegen a tulajdonos.

- Eggyel több, eggyel kevesebb, annyi baj legyen - fizet a katona.

Aki az imént sürgette az indulást, most tíz konflissal hajtat a kávémérés elé. Bejön, gyorsan kiissza az utólag hozott porciót. „Gyerünk!”

Vihogva, kiabálva helyezkednek el a konflisokban; a lányok a férfiak ölébe ülnek.

Prenn ellenséges józansággal vesz részt az utazásban. A többiek kurjongatnak, mintha lakodalomba mennének; vonul a tíz konflis a rákosi rendezőpályaudvar felé. Mikor megérkeznek, a katona, aki a pálinkákat fizette, fizeti a kocsisokat is.

- De ne menjenek el, félóra múlva visszajövünk - ígéri.

A pályaudvar bejáratát őrző néhány rendőr elsompolyog. Meg se kísérlik feltartóztatni a beözönlőket...

Az első vagon már enged a feszítővasnak. Kezdik kidobálni a köpenyeket.

- Mit akartok ezzel? - kiabál a katona. - Bakancsokat keressetek.

Egy másik feltört vagonban boroshordókra akadtak. Valaki futólépésben már hoz is egy vászonból készült tűzoltóvedret, vadonatújat. A raktárépület falán lógott, régóta várta, hogy egyszer, egyetlenegyszer majd szükség lesz rá. Tűzoltás helyett lányok és katonák isznak most belőle.

A nők egy láda cérnát találtak. Ők is a raktárépülethez mennek; a tűzoltócsákány is lekerül a falról. Szétütik vele a ládát, tömik a zsebüket.

- Ez már igen! Ez szajré! - hagyja jóvá a vezető.

Egy parasztkatona bakancsokból füzért kötöz, mintha hagyma volna, és átveti a füzért a vállán. A részegek ujjal böködnek feléje és röhögnek.

Prenn a ruhaneműt nézi. Mindenből csak egy párat vesz: bakancsot, fehérneműt, aztán ruhát és köpenyt. Válogatva. Olyan bakancsot, amilyen a lábára való, olyan köpenyt, amelyik nem szűk és nem söpri a földet. Bort nem iszik. Oldalt áll, ledobja a ruháit, átöltözik, aztán csak nézi, mit csinálnak a többiek.

Így aztán csak ő veszi észre, hogy fegyveres matrózok jönnek a vagonok közt bujkálva, csendben. Csatárláncuk körülveszi őket.

Messzebb, a bejáratnál, egy teherautó áll; gépfegyver csöve hallgat és vigyáz.

Először Prennhez érnek a matrózok. Megtapogatják a zsebeit, aztán kieresztik az egyre szűkebb, sűrűsödő körből. És így ő már a matrózok háta mögül nézi, mi készül.

- Na! - Rámolni! - kiált váratlanul az egyik matróz.

Prenn felfigyel a hangra. Megismeri: Gölöncsér.

A fosztogatók megtorpannak. A lányok még gyorsan a zsebükbe tesznek néhány cérnagombolyagot, aztán ők is mozdulatlanul állnak. Ekkor két-három civilruhás forgópisztolyt húz elő.

- Megbolondultatok? - mondja a matróz szinte barátságosan. - Nincs szemetek? - és hüvelykujjával hátramutat a gépfegyveres teherautóra. Kedélyesen, mintha összeütközésnek még gondolata se támadhatna, ismétli: - Gyerünk, gyerünk, lerámolni. - A bakancsfüzéres áll, nem mozdul. A matróz barátságosan néz rá, és éppoly természetesen rendelkezik, mint annak idején a gráci fogházban, és később a tehervonat tetején.

- Akinek a bakancsa lyukas, a lábán elvihet egy párat. Akinek a köpönyege rossz, cserélje ki.

- És mi? - ugrik elébe egy részeg lány kipirultan, haragosan. - És mi? - sipítja. Kész karmolni, köpködni, sírni, és ha úgy adódik, a zsákokon rögtön lefeküdni. - És mi? - kérdi harmadszor is.

- A hölgyek egy zsebrevaló cérnát vihetnek - dönt a matróz. És ingerkedőn hozzáteszi. - Bakancsot is akartok? Minden bakancshoz két sarkot engedélyezünk, hogy sikkes legyen.

A felelet visítás, nehéz súlyú becsületsértések tűzijátéka és udvariatlan felhívás bizonyos természetellenes tevékenységre.

A matróz nevet.

A bakancsfüzéres parasztkatona leveszi válláról a füzért. Hüvelykujjával gondterhesen nyomogatja a bakancsok bőrét, és nagy megfontoltsággal választ magának lábbelit.

- Otthon is kőne a családnak - mondja bizonytalanul.

A matróz beleegyezően bólint.

A lányok kendőjükből, kötényükből a földre szórják a cérnát. De mikor meglátják, hogy a paraszt két pár bakanccsal megy át a matrózok kordonján, amennyit csak lehet, újra felmarkolnak és tömködik a blúzuk kivágásába.

Az egyik matróz odamegy a lányokhoz, és vigyorogva megtapogatja a legkövérebbet.

- Parancsnok! Ennek a lánynak spullniból van a tejcsarnoka.

- Ne bántsd, annál jobban gurigázik - kiáltja oda egy másik matróz a csatársorból.

Prenn régi barátja legyint. „Nem kell észrevenni" - jelenti ez a kézmozdulat. De a hangja kemény. - Fel a kezet - parancsolja.

A fosztogatók engedelmeskednek.

A csatársor körülfogja, és kíséri őket a teherpályaudvar kapuja felé.

Közben a rendőrök is előjöttek, szeretnék átvenni a foglyokat.

- Rámolják vissza a holmit, pecsételjék le a vagonokat - rendelkezik Gölöncsér. - Szabályszerűen. És jelentsék, ahova tartozik. - Aztán az embereihez fordul. - Vigyétek őket.

Így, feltartott kézzel kísérik ki a fosztogatókat a pályaudvar területéről, a kapuhoz, ahol a konflisok még állnak.

- No pucoljatok - mondja a matróz, és végigmustrálja őket. - De el ne felejtsétek, hogy tíz év múlva is megismerem a képeteket. - Prenn, aki a matrózok körén kívül követte a menetet, most még jobban meglapul, és odabúvik a kijárat oszlopa mögé.

A matrózok már felugrottak az induló teherautóra, mely búgva megy a város felé. A nők már felkászálódtak a konflisokra. Ekkor Prenn is kilép a kapu téglaoszlopa mellől. A bakancskérő katona gyalog baktat a város felé.

Mások a villamosmegállónál gyülekeznek. És mintha nem is ismernék egymást...

Prenn is elindul, gyalog. Már jó távol jár, mikor az egyik konflis, érthetetlen hogyan, egyszerre csak a háta mögül jön, és kocog mellette a kocsiúton. Három lány ül benne.

- Szállj fel, fizetem - kiált egy nagytestű szőke lány.

A konflis megáll. Prenn érzi, hogy elpirul, nincs kedvére, hogy felismerték, de legjobbnak találja, ha nem ellenkezik. Fellép a kocsi hágcsójára. A középen ülő testes lány felkel, a másik kettő oldalt húzódik, középen enged helyet Prenn-nek. Mikor már leült, a lányok combjukkal maguk közé szorítják, a nagy nő meg az ölébe telepedik.

A konflis összelapuló féderrel zötyög. Prenn orrát a rajta ülő lány hónaljából izzadtságszag csapja meg, s ruhája penyhedt, szellőzetlen szoba levegőjét árasztja. Prenn egy pillanat alatt fellángol, s már a következő pillanatban lelohad, és csak valami utálatot érez, mint egész kisfiú korában, mikor egy - számára akkor nagyon nem fiatalasszony - becsalta a szobájába, és kiszorította belőle a szüzességét. A nő nagyon nehéz, és folyton nehezebbé válik... Prenn hallgat. Lába már elzsibbadt, nagy erőfeszítésébe kerül mozdulatlanul ülni.

Végre a Keleti pályaudvarnál döcög a kocsi.

- Hát köszönöm, én megérkeztem - szólal meg Prenn, és megmozdul.

A lány elbiggyeszti a száját. - Engedjétek - mondja sértődötten.

A konflis megáll. Prenn kivackolódik a kocsiból. - Hát köszönöm - mondja most barátságosan.

A lány, mintha nem is hallaná. De a másik, az, aki a járda felől ül, egy fekete, homlokba nyírt hajú lány, gúnyos megvetéssel felel.

- Egészségedre váljon, potyautas.

Prenn egyedül marad, s jókedvű. Csak most kezd örülni a tiszta ruhának, a jó bakancsnak. Bemegy a váróterembe, ahol még kevés az ember. Kényelmes, fal melletti helyet keres, és mire a később érkezők elkezdik szorongatni, már szinte kialudta magát.

Reggel új bakancsában a kaszárnya felé tart, ahol a matrózok vannak. Hisz a címet már megérkezése napján tudta...

6
ELFRIDE, ÚJRA...

A matrózkülönítmény laktanyája egy budai kaszárnyában volt. Prenn Ferenc a villamos lépcsőjén utazott egész a Margit-hídig. Itt leszállt, gyalog kopogott át bakancsával a hídon. Azt akarta végiggondolni, míg a hídon átér, hogy mit mond majd a matrózoknak. Miért jött? Mit akar?

A Duna ólmosszürke volt, rettenetes nagy, nagyobb mint nyáron; egy-egy jégtábla is úszott már a vízen. A híd is nagy volt, a folyó is, rengeteg ház, sok-sok ember. Lakóházak, fürdők, templomok - az Irgalmasok kórháza, ahova mindennap százával jönnek, csupa fogfájósok, ő is volt ott egyszer, de csak a kapuig...

Mire átért a budai oldalra, már azon töprengett, hogy nem volna-e legjobb visszafordulni a hídra, leugrani a vízbe... az egész világ, az egész élet nem éri meg, hogy egy fogfájást eltűrjön miatta egy ember, olyan ember, aki egyszer már halálra volt ítélve. Kevesebbet szenved, ha akkor kivégzik? Fogfájása is volt már; az se jobb... A váróteremben aludni: az se. Mindenért többet kell fizetni, mint amennyit ér...

És már nem akar a matrózkülönítményhez menni. Gyalog és villamosokon, mindig a folyó partján megy, mely rettenetes és lenyűgöző örökkévalósággal folyton változik. A folyó jó és rossz, közönyös és szükséges - amíg az ember nem veszi észre: semmire sincs szüksége, s a folyót csak az öngyilkosság eszközeként becsüli.

Útjának célja, ha ugyan cél ez, a régi kelenföldi lakása. Hisz neki ott még holmija van. Nem gondolt erre, mikor megérkezett?

De talán gondolt, és úgy döntött, hogy nem, nem kell. Csakhogy akkor a vaníliacukortól szagló nőre gondolt, a háziasszonyra, most pedig a nőről szó sincs, a ruháit akarja. S a ruháit mért akarja?

Az asszony meglehetős barátságtalan.

- Azt hittem, rég meghalt - mondja anélkül, hogy a szobába invitálná.

- Amint látja, élek. - Aztán gyanakodón: - Mért gondolta?

- Hát istenem! Katona... Nem is írt. A holmija helyet foglalt el. Vagy írt volna, vagy küldött volna pár koronát. El is adhattam volna.

- Hja? Fekbér? Megfizetem!

Az asszony gorombaságnak érzi a „fekbér" szót, pedig Prenn csak vasúti csomagmegőrzőre gondolt. Leszegzi a fejét és hallgat.

Ekkor jön ki a konyhából egy beesett arcú sápadt ember. A szemgödrök mélyéből hektikás fénnyel csillan a szeme. Kipödört hosszú, fekete bajusza még szerencsétlenebbé teszi külsejét.

- A volt lakónk - mondja az asszony közönyös-barátságos hangon, és magyarázatul még hozzáteszi: - Az ő holmija van a kofferben, az ágy alatt.

- Meg tetszett jönni? - mondja a pénzügyőr. - A holmit megőrizte a Manci. - Hangja barátság és közönyösség alá rejti a gyanút, mellyel minden egészségest fogad.

- Nagyon köszönöm - feleli Prenn. Szánja ezt az embert, akinek a leveleit valamikor olvasta.

- Talán a lakónk beleegyezne, hogy ideiglenesen egy összecsukós ágyat állítsunk fel a szobában? - fordul a feleségéhez. Így akarja megtudni, hogy erre a régire vagy arra az újra kell-e gyanakodni.

Az asszony elpirul. Ilyen megoldás minden számítását felbontaná.

Prenn rögtön megérti, hogy az új lakó osztozik most a pénzügyőrrel.

Kisegíti zavarából az asszonyt.

- Sajnos - mondja -, én még ma elutazom - s közben határozza el tudatosan, hogy az első vonattal el fog utazni Bécsbe, Elfridehez. Ha Bécsben nem leli, megint Grácba. Míg meg nem találja.

Az asszonynak nagyon megfelel ez a megoldás.

- Csak azt kérném - mondja Prenn, és barátságosan néz a sápadt, pödört bajuszú ember szemébe -, hogy engedjék meg, hogy itt átöltözzem, civilruhát vegyek fel. Utálom a mundért...

- Azonnal - készségeskedik az asszony. - Talán meg akar mosakodni. Mindjárt hozok melegvizet - és beengedi Prennt a volt szobájába.

Egy perc múlva már hozza is a meleg vizet. Az ágy alól kihúzza Prenn kofferjét. - Még mindig szeretlek - mondja lehajolva, háttal Prenn-nek. A ruhája megfeszül a testén. - De látod, hazajött szegény...

- Hát persze - hagyja rá Prenn.

- Nagyon beteg szegény.

- Látszik.

- Találkozni akarsz?

- Elutazom. - Aztán hirtelen: - Pár koronát adnál a vacakokért, ami itt fog maradni? Én csak két inget és egy öltönyt viszek el.

- Ne gondold, hogy nekem a holmid kell. Adok anélkül is.

- Ez szép. De azért itt hagyom. Nincs szükségem rá - s anélkül hogy ránézne az asszonyra, vizet önt a mosdóba.

Reggel korán ért Bécsbe. Ez a város is csúnya most, füstös és ködös. A pénz, amit az asszonytól az otthagyott holmiért kapott, nem sok, kevesebb, mint amennyit a holmi ér. Még szerencse, hogy nem vett vonatjegyet. Akkoriban még mindig hazatérő katonák utaztak; aki jegy nélkül utazott, nem szállították le a vonatról.

Elfride rokonainak címét tudja. A lány sokszor írta annak idején Grácból, hogyha Franz akarná, eljöhetne a nénjéhez, Bécsbe. Akkor Prenn, a főnök miatt, nem tehette. Majd ő jön le Grácba - írta a lánynak. És aztán el is jött. Nem rajta múlt, hogy akkor nem találkozhattak...

A macskaszagú öreg rennwegi házban, az első emeleten a réztáblán cifra gót betűk:

Karl, Edler von Mürzbach

Csak egy kis öregasszony van otthon, ő nyit ajtót. A hideg, káposztaszagú előszobából beengedi Prennt a szép bútorú, de fűtetlen és valahogy elárvult szobába.

Míg az öregasszony (ennek is rezeg egy kicsit a feje) kedvesen és barátságosan meséli, hogy Elfride délre jön vissza, Prenn gyorsan körülnéz. A bútor mindenütt a helyén áll, de a kifakult tapétákon négyszögletes sötét foltok vannak - nyilván leakasztott és eladott festmények helyei. A sárga és fekete fából készült öreg vitrin is majdnem üres.

- Tessék kérem megmondani, hogy Prenninger, Franz Prenninger volt itt. És ha megengedi, délben újra feljövök.

Kifelé menet, mintha véletlenül történne, vállával meglöki a ruhásszekrény oldalát. Régi fogás ez, bútorhordó trógerek fogása. A rosszul záródó szekrény ajtaja nyikorogva kitárul. Prenn odaugrik, becsukja. Már meglátta, hogy a szekrény üres.

„Nem főznek" állapítja meg lefelé menet a lépcsőn. És rögtön kész a terve. A volt lakására siet. Ebben a régi lakásában, ahol a civilholmiját tartotta, nem maradt semmije, minden gondosan megválogatott holmit magával vitt Grácіába. De az özvegy udvari tanácsosné igen barátságosan fogadja gavallér lakóját. Megegyeznek, hogy Prenn most egy kis szobában fog lakni.

- Elsejére felmondok az új lakónak, és akkor megkapja régi szobáját. Az ember örül a régi ismerősnek, akit már megszokott - mondja az öreg hölgy, és egy pihét vesz le a dívány párnájáról.

- Kitűnő - egyezik bele Prenn. - Ha megengedi, telefonálok.

Különböző üzletekbe telefonál. Ruhát rendel, perzsaszőnyeget, amelyből majd választ, meghagyja, hogy rögtön hozzák az udvari tanácsosné lakására. És könnyedén mondja a telefonálások végeztével az öreg hölgynek: - Ha még nem lennék itt, tessék átvenni.

Aztán lemegy és beül a szemközti kávéházba. Az ablakból figyeli, hogy némelyik boltiszolga elhozza, de el is viszi a megrendelt holmit. Csak a szőnyeges, aki egy egész kiskocsira valót hozott választékra, megy el üresen.

Prenn visszatér a lakásba. Az öreg hölggyel együtt válogat a szőnyegek közt. Két szőnyeget félretesz.

- A többit visszaviszem - mondja.

Lefut a lépcsőn az utcára és a sarokról hoz egy taxit. A szőnyegeket felrakják és a zálogházhoz hajtat. Néhány perc múlva már van pénze. Délre nagy élelmiszercsomaggal, melyben két üveg bor is van, csenget be Elfride nénjénél.

Elfride maga nyit ajtót. Kezet nem ad, és szó nélkül engedi Prennt a szobába.

Prenn nem tudja, leüljön-e vagy állva maradjon. És nem tudja, hova tegye a csomagot.

- Nos, előkerültél, te hős? - kérdi a lány. A hangja nőies és mégis mély, érződik a szép testéből kiáradó forró lehelet.

- Igen - feleli Prenn egyszerűen. A csomagot az ajtó mellett leteszi a földre. Közeledik a lányhoz, át akarja ölelni. - Én eljöttem akkor... aztán kerestelek - mondja.

De Elfride kimeredt szemmel megy át a szoba közepén álló asztal másik oldalára.

- Megcsináltátok a forradalmat? Mi? Hátba döftétek a harcoló országot! - Hangja most gyűlölködő, durvább, mint maga a szó.

- Se hátba nem döftem, se mellbe nem döftem, börtönben voltam, Grácban. Mikor hozzád utaztam... Aztán kerestelek a gráci rokonaidnál - mondja Prenn csodálkozva.

- Kár volt!

- Kár?

- És ide is eltolakodtál? Miért? Ki vagy te? Hazaáruló! Drückeberger. Csőcselék! Szoci! - Saját szavai egyre jobban felizgatják. - Csőcselék! Csőcselék! Hogy mersz te énhozzám jönni. Ki vagy te? Azt hiszed, most már egyenlőség van, és te eljöhetsz egy Mürzbach házba?... - és ledobja magát a díványra.

Prenn még mindig áll. - Nem értelek - mondja, de már érti, valamit ért. - Hiszen te segítettél, hogy ne kelljen a frontra menni - magyaráz, bár tudja, hogy ez a magyarázat csak jobban eltaszítja őket egymástól. - Én most azért jöttem, hogy... hogy folytassuk... - Ez már kihívás. És még fokozza: - Azt hittem nincs okod, neked nincs okod, így méltatlankodni.

- Csőcselék! Tisztátlan kuvasz! - mondja elfulladva a lány.

- Lehet, hogy kuvasz vagyok. Csak azt nem tudom, te mi vagy, Elfride kedvesnővér, önkéntes ápolónő.

- Én is kuvasz vagyok! Mert magamra engedtelek, ettől kuvasz lettem. Én se vagyok jobb. - Gyűlölet és kívánkozás van már a szemében.

- Ismered te az én őseimet? - Elfride kitágult pupillákkal mered Prenn szemébe.

Már sokszor, Innsbruckban elsorolta a mürzbachi lovagok családfáját, csakhogy Prenn most nem akart emlékezni.

- Én csak Mürzzuschlagot ismerem. Az egy vasútállomás. De hogy miért Zuschlag, azt nem bírtam sohse kitalálni; csak öt percig áll a vonat.

Elfride méregeti a szemét.

- Bolondos fehérnép. - Prenn már nem tréfál, nem gúnyolódik, nem is bolondosnak tartja Elfridét, hanem bolondnak!

- Azt se érted, miről beszélek. Belőled alapelemek hiányoznak. Nem azt mondom, hogy tehetsz róla, de van bizonyos érzékenység, melyet évszázadok fejlesztettek morállá... Eh - szakítja félbe a magyarázatot -, te most megint félreértesz, te csak egyszerű értelmét ismered ennek a szónak is... - Tenyerét nyakához szorítja.

- Lehet - hagyja rá Prenn. Nem tudja, hogy nem fogja-e a lány arcul ütni, de leül melléje a díványra. A vén bútor megroppan Prenn alatt, mikor átöleli a lányt.

- Nem, nem - mondja Elfride elgyengülten, és odébbhúzódik. Prenn érzi, hogy ez már nem tiltakozás.

- Bejöhet a néném...

Prenn otthonosan felkel, az ajtóhoz megy és bezárja. Az élelmiszeres csomagot az asztalra teszi.

- Ne csukd be az ajtót. Az még rosszabb.

- Pedig hát akkor... - mondja Prenn, és vetkőztetni kezdi a lányt.

- Nem! Hagyd. Majd elmész és akkor visszaengedlek... Vagy várj! Megkérem a nénit, hogy hozzon valami cukrászsüteményt.

Prenn pénzt akar adni.

- Van pénzem - mondja a lány.

Elfride kimegy. Néhány perc múlva ajtócsapódás hallatszik. A lány visszajön, és maga után vonja a fiút a szomszéd szobába.

Mire a néni visszajön, még kicsit remegnek, de úgy tesznek, mintha nyugodtan beszélgetnének.

- Mit tud az innsbruckiakról? - kérdi Elfride.

Közben kipakolja az élelmiszercsomagot. Az öreg néni átveszi a háziasszony szerepét.

És mikor már illedelmesen ettek és ittak, a néni visszavonul. Elfride felbontja a második borosüveget. Isznak.

- Csőcselék. Te csőcselék! - mondja kipirultan, részeg dadogással a lány. - De nekem az ilyen kell. Mert én magam is az vagyok. Nemes, úri csőcselék. Na gyere - és felgombolja a fiú ingét, elkezdi a nyakát csókolni, tapogatja.

A részeg lány szavai most hideg gyűlöletet váltanak ki Prennben. Amit először furcsaságnak tartott, most bosszút kívánó sértés.

- Most nem jön be a néni? - kérdi nyugodtan és gúnyosan.

- Mindjárt elintézzük! - Kézen fogja a fiút. - Kimegyünk, elbúcsúzunk, és te lábujjhegyen visszamégy, oda a másik szobába.

Elfride vezeti. Kinyitja és becsapja az előszobaajtót, és a kulccsal csörömpöl. Eközben jelt ad, Prenn visszasurran a szobába. Átmegy a következő szobába, ahol Elfride ágya áll. A tükör előtt gondosan vizsgálja a nyakát. A kabátját ledobja egy székre és vár.

Néhány perc múlva hallja: Elfride az első szobában tesz-vesz, csörömpöl. Letakarítja az asztalt, kimegy. Az öregasszony jön be, motyog valamit. Mindketten kimennek, Elfride egyedül jón be a szobába, takarít.

Végre átjön. A még megmaradt fél üveg bor és egy pohár van a kezében.

- Na - mondja -, kész. A néni holnap délelőttig - és int a kezével. - Telefonáltam a kórházba, hogy megbetegedtem. Mert most is ápolónő vagyok, csakhogy hivatásos. A klinikán van egy ismerős professzor... az ember úgy él, ahogy tud...

- Hát persze - mondja Prenn, de nem tetszik neki ez a „kuvaszhang”.

- Egy pohár elég lesz? - nevet a lány.

- Igyál.

- Veled.

Prenn nem felel. „Miért akarsz egy pohárból inni egy kuvasszal”, gondolja.

- Te vetkőztess le... Én meg téged - mondja Elfride. Remegő ujjai gombolják a fiú ingét...

És később Prenn bár szívesen aludna, bosszúból, számítóan, fáradságosan ostorozza fel szerelmi támadásait. A férfi fáradtságától egyre erősebben ajzódik Elfride vágya, melyet a kielégülés újabb kívánságra serkent.

Reggel Prenn még bőszültebben emlékszik a lány szavaira. Nézi ahogy alszik gyűrötten, csúnyán. És mikor Elfride felébred, tagoltan, fintorogva, a sértő szándék teljességével mondja:

- Nem mosakodnál meg, kérlek? Rémes szagod van...

Kimeresztett, gyilkolni kész szemmel felel a lány, de nyugodtan, tárgyilagosan:

- Most nem tudok kimenni. Kénytelenek leszünk várni, míg a néni elmegy bevásárolni.

- Akkor adj nekem odkolonyt és vattát. Vagy valamit. Mert rémes.

A lány orrcimpái remegnek. Sötétkarikás, beesett szemei elsötétülnek. Messzire kinyújtott karral adja oda a fiúnak a kért tárgyakat.

Prenn elfordul. Aztán kényelmesen felöltözködik, és leül az ágy szélére.

- Utcalányok és más kuvaszok - mondja csendesen, mintha csak magának beszélne, és ebben van, úgy gondolja, a legbántóbb ütés - mindig ügyelnek arra, hogy a vendég... na... ne érezze...

A lány ránéz. Megérti, hogy Prenn nem undorodik, csak bosszút akar állni. Nem egészen találja el a helyzetet. - Azok tudják, hogy kell - mondja, hogy ő se maradjon adós.

Prenn azonban nemcsak bosszút akar állni. Neki az is kell, hogy undorodjék. És sikerül is: undorodik.

- Sokan tudják - feleli.

És mikor hallja, hogy a néni mögött bekattant az előszoba ajtaja, csendesen hozzáteszi:

- Most, azt hiszem, kiereszthetsz.

Elfride ránéz. Érti, nem odázhatja el a megértést; nem pillanatnyi szeszély ez, hanem visszaadott kölcsön. Bólint és előremegy.

Mikor az előszobaajtóhoz érnek, Elfride erőt vesz sértődöttségén. - Mikor jössz újra? - kérdi. Még valamit szeretne mondani, de hallgat.

- Ki tudja... Még ma visszautazom Pestre.

- Ez a legjobb - mondja a lány megmeredt arccal. Csak akkor ad kezet, mikor Prenn már nyújtja feléje a kezét.

Aztán hallja, ahogy a fiú léptei halkulnak a lépcsőn. Lassan visszamegy a szobába, és rádobja magát a feldúlt ágyra.

Nem tudja, elvesztette-e ezt a neki nagyon kellő férfit. Nem tudja, kell-e még ő Prenn-nek? És azt se tudja, neki ezek után kell-e ez a férfi.

Szeretne sírni, de nem bír. Mert a megszégyenülés, vágy és önvád összemarkolják, fojtogatják a torkát, nem engedik fel a könnyeket.

7
A KASZÁRNYA

Gölöncsér Imre, akinek matrózzubbonyán most piros karszalag volt fehér betűs „Század-parancsnok” felírással, reggeli vizitet tartott a matrózkülönítmény laktanyájában. Haragosan félrerúgta a folyosón heverő papírdarabot, rásandított a poros ablakokra, melyeken át ködösnek látszik az udvar.

Grok Antal, aki mint ügyeletes ment mellette, gúnyosan mosolygott. Nincs már közöttük a régi jóviszony, bár együtt jöttek ők a hajóról is, Pólától is, egész Budapestig - vagy talán éppen ezért.

Gölöncsér benyit az első legénységi szobába. A húsz ágy közül tizenhét rendesen katonás: a pokróc simán, ránctalanul feszül a vaságyak szalmazsákján. Három ágyon a takaró ferdén lóg, csak éppen hogy rádobták az ágyra.

- Hát ez mi? - mutat Gölöncsér az ágyakra.

- Századparancsnok elvtársnak alássan jelentem - Grok Antal összecsapja a bokáját - rendetlenség.

- Viccelsz?

- Viccelek - és Grok Tóni újra összecsapja a bokáját.

- Hát ne viccelj!

- Századparancsnok elvtársnak alássan jelentem: nem viccelek.

Gölöncsér elvörösödik, nyakán kidagadnak az erek, de a hangja nyugodt maradt. - Nők alszanak a kaszárnyában?

- Alszanak. Most is van kettő darab.

- Miért csináljátok ezt? - kérdi Gölöncsér erőltetett hűvösséggel.

Grok Tóni ránéz Gölöncsérre és érzi, hogy tovább ingerkedni nem lesz jó. Lazít kihívó, feszes tartásán, ezzel megszünteti az alantas szerepét, melyet csak szerepnek szánt, és hangja már nem kötekedő. Őszintén haragos. - Hát hova menjenek? Én találok máshol is helyet. Te kint laksz, századparancsnok. Ezek a fiúk meg ide hozzák a tyúkjukat. Na és?

- Nem kaszárnya ez, hanem...

- Hát mi legyen? - most Tóni ingerült. - Cattaró? „Viribus Unitis”, „Navarra?” Kikötés? Egyes?

- Nézd Tóni, beszéljünk komolyan. Fegyelem nélkül katonai alakulat egy vasat se ér.

- Dehogynem! Sehol olyan kaja, mint nálunk. Sehol annyi fegyver, mint nálunk. A meló könnyű.

- A meló először is elég ronda - feleli Gölöncsér. - A vasúti kocsikat védjük. Ez, ha... - a keze a zubbonya zsebében matat. Mintha meg akarna valamit mutatni, ami a tárcájában van. Aztán másként határoz, és így folytatja: - De a fiúkat össze kell tartani, és ehhez fegyelem kell. A forradalom nem szóbeszéd. Érted?

- Persze hogy értem.

Gölöncsér mégis kiveszi zubbonya zsebéből a tárcát. A tárcából körülményesen kikeres egy újsághalpot. - Ezt olvasd el! Látod? „Az Est.” Október harmincegyedikén győzött a forradalom. Másnap - bök ujjával az újsághalpra - november 1. van a lapra nyomtatva - mit ír Fényes László? A mi matrózaink vezére...

Grok Antal odaáll Gölöncsér mögé, és hangosan olvassa a körömmel aláhúzott két sort: „Szóbeli izgatás medrébe tereltük a dolgot, hogy a népet a tettektől visszatartsuk”... - Hű, a keservét! Mindennap olvasok újságot, de ezt a szószt valahogy kihagytam.

- Mi még akkor nem is voltunk Pesten. Egy ismerőstől kaptam ezt az újságot.

- Mikor adta? - kérdezi sötéten Grok Antal.

- Már régen.

- Hát akkor azt kérdem én tőled századparancsnok, hogy mért viszel minket vasúti kocsikat védeni? A kutya keservét, mért tartjuk vissza a népet? Hát nem te vagy akkor a legocsmányabb disznó, századparancsnok elvtárs! Már régen látod, mit akarnak, és segítsz nekik. Dögöljek meg, ha még egyszer kimegyek vagont védeni. A zsebedben a cédula, a karodon „századparancsnok”, a szívedben pólai fegyelem. Hogy egy lány ne jöhessen a kaszárnyába. Harminc nap egyest nem adnál?

Gölöncsér hallgat.

- Századparancsnok elvtárs alássan jelentem: lelépek.

- Várj! - mondja Gölöncsér szigorúan.

- Századparancsnok elvtársnak alássan jelentem: várok.

- Nézd, Tóni - kezdi csendesen Gölöncsér, és megfogja a matróz karját. - Nézd, Tóni. Akkor beszálltunk ebbe a különítménybe... itt azért nem tisztek és ügyvédjelöltek a parancsnokok... Csak mi védjük Károlyit, ha valami nincs rendben. Mert hát Károlyi azért nem olyan, mint a többi csahos. Emlékszel, januárra? Cattaróban? Károlyinak küldtünk táviratot.

- Emlékszem.

- A béke mellett volt. Ha a béke mellett: értünk.

- Na?

- Fényes is, a háború alatt miértünk állt ki. De már másnap... láttad, mit írt... Harmadnap meg már „József apánk”, a főherceg is felesküdött nekik.

- Nekem csak egyet mondj! Áruló Fényes László, vagy nem áruló?

- Várj. Előbb még én kérdezek. Hagyjuk szétzülleni az embereket?

- A vagonokat védjük? Hadd vigyék a lányok a cérnát. Fáj neked?

- Egymás mellett főttünk a Hinterdecken, a függőágyakban. Hát ne tudnánk egymást megérteni? Nálunk a fegyver és...

Grok Antal makacsul vonogatja a vállát.

- ...és nekünk igazi szabadság kell. Minden nép szabadsága, testvérisége. Úgy, ahogy Cattaróban már próbáltuk. Szerb, osztrák, magyar, de akár néger, vagy indiánus, mindegy.

- Hát ez persze - mondja Grok Antal. - Azt a kis életet egye meg a fene. Matróz után nem sír asszony. A fegyvert... ebben benne vagyok. De hogy itt az ágyakat vizitálod, és úgy húzogatod az orrodat, mint egy korvettkapitány? Bemondom az unalmast. És ha ez még soká tart, trafikot

nyitok. Vagy bútorszállító céget. Megnősülök, és tiroli ruhába öltöztetem mind a hat gyerekemet. Mi lesz?

- Ma délutánra idehívtam Cserny Jóskát, az majd megmondja.

- Hát az meg ki a fene, a Cserny?

- A Cserny? Biztos ismerted. Nyolc évig volt matróz. Aztán olyan szerencséje volt, hogy valahogy hadifogoly lett és átkerült Oroszországba. Kun Béla barátja. Kun Béláról hallottál?

- Hallottam. Na és?

- Hát a Cserny elmondja a többit. Hogy mit kell tenni.

- Muris dolog. Csakhogy akkor ide figyelj. Rendet akarsz, ugye? A rendhez mundér kell. Engedd, hogy szerezzek, és akkor olyan díszszázadok állnak ki délutánra...

- No, no - óvatoskodott Gölöncsér.

- Egyszerű, írd, hogy megparancsolod: a dunai monitorok óbudai Zeugházából adjanak nekünk egyenruhát. Érted? Kiaggyusztáljuk a fiúkat. A link pasasokat persze kicsit hátradugjuk... csak bízd rám.

- No, no.

- Ott Óbudán - beszélt Grok sürgetőn -, az édesvízi tengerészeknél annyi a felszerelés, hogy húsz évre elég. Csakhogy szép szóra nem adják. Írass parancsot és írasd alá, ahogy kell. Írás nélkül nincs bot.

- Mért nem vagyunk velük jóban?

- Azt hiszik: ők az igazi matrózok. Mert nekik megvannak a dunai mosóteknőik. A „Viribus Unitis"-t meg az olaszok, pont mikor már vége volt a háborúnak, leküldték a tengerfeneket szagolni... Egye meg a fene. Úgyse kell. Nekünk csak Balatonunk van... De az édesvíziek most rázzák a rongyot. A tisztjeik is megmaradtak, és mind benne vannak a Nemzeti Tanácsban. Akárcsak apánk, a József... No! Lesz parancs?

- Lesz.

- Akkor... a többi szobát - mosolyog elnézést kérőn Grok Antal - akár meg se nézd. Ez itt még a legrendesebb. De délutánra... Mikor is jön a Cserny?

- Úgy gondolom, elhívjuk ötre.

- Ötre! Jó. Ha egy óra múlva itt a parancs... Hogy hatra a fiúk kimehessenek a városba... A kaszárnya olyan lesz, hogy az admirális fehér kesztyűben végigsimogathatja a szekrények tetejét és a végén olyan marad a kesztyűje, mintha most adta volna rá a pucerja. Csak annyit mondana: „Bravo, Jungs."

Prenn a nagytakarítás kellős közepén érkezett a kaszárnyába.

- Gölöncsér elvtársat keresem - mondta.

Az ügyeletes útba igazította.

Épp az udvart locsolták. A lépcsők még nedvesek voltak, ingre vetkőzött legények fényesítették a rézkilincseket, mintha élet-halál kérdése volna, hogy ragyog-e a kilincs.

Prenn a századirodában találta Gölöncsért.

- Á - mondta a matróz. - Te éppen jókor jöttél. A régi ismerősnek mindig örül az ember.

Prenn-nek ez furcsa. Miféle „régi ismerős” ő? Számára Gölöncsér valóban régi ismerős, több annál, tőle kapta az életét. De vajon mit tud a matróz róla? Talán csak nem vette észre, ott a vagonoknál?

Nem volt ideje gondolkodni. Gölöncsér karon fogta, odavitte a ruhaosztáshoz. - Új ember - mutatott rá a raktárkezelőhöz fordulva. - Most nem érünk rá lajstromozni, majd holnap. Adjatok neki mindent, ami jár.

Ebben a pillanatban Grok Tóni rohant be a raktárba.

- Itt van Cserny.

Gölöncsér kifutott az udvarra. Kezet fogott Csernyvel. Cserny rögtön meglátta a ruharaktár körüli tolongást. - Ideje - mondta, és erős állával a holmijukat hozó matrózok felé mutatott. - De most hagyjátok abba. Hívjátok le a fiúkat az udvarra. - Hangja kissé rekedtes volt és tompa.

Katonás parancsszavak hallatszottak, éles sípjelek. Aztán egy-két jasszos fütyölés, és a lépcsőkön döngve jöttek - rohantak a legények. Egy perc múlva már századokba meredve, némán álltak az udvaron.

Csernynek szemmel láthatóan tetszett ez. Nem húzta ki magát, lassan ment fel a lépcsők előtti tornácfélére. A járásán látszott, hogy matróz, de egy kicsit a mozik kedvencére, Psylander Waldemárra is hasonlított. A nyaka körül nagy, frézvörös sál lógott le bőrkabátjára. Úgy viselte, mint a dán színész a frakkhoz-klakkhoz a fehér gallérvédőt, csak jasszosan. A második század parancsnoka ránézett Gölöncsérre.

Cserny közben felült a tornác karfájára, kényelmesen, féloldalt. Ez mindjárt megtetszett a legényeknek.

- Vezényelj „pihenj”-t. Gyertek közelebb! - mondta.

A katonás négyszög felbomlott. Sokan leültek a lépcső alsó fokára és a tornácra.

Cserny testre is a legnagyobb, széles vállú, nagy kezű, kemény arcélű. Most az emberek gyűrűjében, mintha valami hajóágyú csövén ülne a foglalkozás után, és körülötte guggoló és heverő embereknek mesélne valami régen történt valamit. De a mondatai mások, kemények, rövidek.

- Voltam Oroszországban. Mit láttam ott? Azt láttam - és középső ujjával megkopogtatta a melle közepét -, hogy a matróz csinálja a dolgokat. - Főképp, ha valami nem stimmel. Odajön az „Aurora” cirkáló, lead egy csomagot, és mindjárt mozog az ügy. Vagyis! Ahol meg kell nyomni a gombot, ott a matróz nyomja. Érthető?

- Érthető.

- No, hát ez kell itt is! - mondja Cserny, és kissé elmosolyodik.

A fogai fehérek, erősek. - Ez kell itt is. Mi, matrózok, tudjuk, hova kell odasózni a gránáttal. Érthető?

- Érthető - ordítja az egész udvar.

- Megtanultuk Cattaróban.

Cserny rápillant a közbeszólóra, úgy bólint. - Na és kész - mondja, és kényelmesen leszáll a karfáról. Sokan körülfogják; vannak ott régi ismerősök, akikkel össze kell ölelkezni. De a nem-matrózoknak is tetszik.

- Megfőzted a fiúkat - mondta Gölöncsér, mikor kikísérte a kaszárnyából.

- Az nem nehéz. Fényes László is főzi őket. Vigyázzatok!

- Csináljunk egy tiszta kommunista különítményt!

- Ezt én is mondtam Kunnak - felelt Cserny. - De nem akarja. Aszongya, az könnyű. „Hozzátok át mindet", aszongya, „ez nehezebb".

- Te beszéltél vele?

- Mindennap beszélek vele. Én válogatom, hogy kit kell beengedni hozzá, kit kell elküldeni. Csak a pasas kezét nézem: Ha proli: tessék. Ha nem prolis a keze, akkor kikérdezem: „Mit akar? Mért jött?" Van ott egypár fiatal diák is, azokhoz küldöm őket. A diákok is így válogatnak már, a kezet nézik. Tőlem tanulták. Jók. „De a fő" aszongya Kun: „a proli". Én meg ráfelelem: „a matróz". „Az is proli", mondja. De azért a gyáriakat jobban szereti.

Majd kicsit elgondolkozva, hozzátette. - Küldhetnél hat embert hozzám. Párthelyiséget őrizni. Értelmeseket, megbízhatókat.

- Magam se tudom, ki a megbízható - felelte Gölöncsér. - Mind megbízható...

- Nem gilt. Öntudatos legyen, érted.

- Érteni értem. Mind öntudatosak vagyunk, mégis, ahányan annyifélék.

- De hat fiút, egész jókat csak találsz?

Cserny a kaszárnya kapujában kezet nyújtott Gölöncsérnek. Gölöncsér rögtön szaladt a ruhaosztást folytatni, de Cserny visszahívta.

- Te - mondta Cserny -, azt hiszed, hogy én nem tudtam volna kivágni jó hosszú beszédet? Hogy világforradalom, testvériség, burzsoa uralom, kizsákmányolás megszüntetése, minden hatalom a miénk. Tudnék, nem nehéz.

- Néha magyarázni is kell.

- Én csak röviden. No, szerbusz.

Az őrt álló matróz csattogó fegyverfogással tisztelgett, és barátságos mosolyt küldött a távozó után.

8
ELŐSZOBA

- Gyertek - fogadta Cserny a folyosón az öt matrózt és a hatodikat, a civil ruhás Prennt, kiket Gölöncsér Imre küldött a pártházba, a Visegrádi utcába.

Beléptek egy alacsony, alig tíz négyszögméteres, piszkos kis szobába. Néhány ember álldogált itt; Cserny az ajtó felé integetett tenyerével, mintha lapátolna, és az emberek szó nélkül kimentek.

- Hát ez lesz az őrszoba - mondta Cserny, mikor már csak ők heten maradtak.

A szobának negyedkör alakú ablaka volt, a negyedkör másik része nyilván a szomszéd szobához tartozott, melyet érzékelhetően vékony közfal választott el ettől a kis helyiségtől. A szagon érződött, hogy itt sohase szellőztetnek; talán ki se lehet nyitni a negyedkör egyes ablakrészeit. A bútorzat néhány elnyűtt, ferde lábú nádfonatos szék volt és egy keskeny, lilavirágos szürke sezlon.

- Ezt ne bántsátok - mutatott Cserny a sezlonra. - Ezen a tulaj alszik. - S mert a hat ember csodálkozva nézett rá és a bútorra, hozzátette. - Ez a tulaj, ez nem egy olyan tulaj. Ez az egész helyiséget jószántából adta nekünk, párthelyiségnek. Inkább vigyázzatok rá, hogy föl ne robbanjon. A dívány alatt kézigránátok vannak, ő meg civil. Eldobja a gyufát. Nem tanulta meg, hogy csak a Hinterdecken, a vizeshordó mellett szabad cigarettázni. Egyszer még három padlót áttör és a tetőn keresztül röpül az égbe. Na! - hangja egyszerre kemény lett, parancsnoki - most elmondom, mi a feladat. - Mutatóujját a közelében álló legény melléhez érintette.

- Önként, jószántodból jöttél ide?

- Igen.

Cserny a másodikra, a harmadikra mutatott, és azok, mint mikor a harcvonalban parancsot továbbítanak, ráfeleltek: „Igen.” „Igen.” „Igen.”

- Na! - fejezte be evvel az első részt Cserny, és még parancsnokibb kurtasággal folytatta: - Amit itt láttok vagy hallotok: tovább adni tilos. Akár titok, akár nem titok, akár beszéd, akár duma, ti egy szót se! Közvetlen parancsnokotok: én. Parancsot elfogadni: tőlem. Fogságba esés nincs. Az utolsó golyó, az utolsó kézigránát a magunké. Szalutálás nincs, de a jelentés katonás. Megszólítás: elvtárs! Éjjel, mikor a helyiséget bezárják, csak egy ember marad itt, a többi visszamegy a kaszárnyába. Vagy kimenője van, ahogy akarja. Kimenőt kérni nem köll! Ha munka van, akár egy hétig is szolgálat és semmi kimenő.

Hirtelen szinte haragosan fordult most Prenn Ferenchez.

- Te mért vagy civilben?

- Mert nem vagyok matróz - felelt Prenn.

- És hozzám küldtek?

- Igen. Gráctól fogva együtt jöttünk Gölöncsérrel.

- Írni jól tudsz?

- Meglehetősen - felelt Prenn, és elsápadt, mert borzalmas, hogy ezt már kérdezték tőle, egyszer, régen.

- A diákoknál leszel segéderő - határoz Cserny, és egy másikhoz fordul, ahhoz, akit Prenn már a kávémérésből ismer a Nefelejcs utcából. - Hát te?

- Szintén zenész - felel kihívóan a fiú.

Cserny összehunyorítja a szemét, int a négy kemény arcú valódi matróznak. - Propelleren harmadik kapitány?

- Még az se. Túl nedves a víz. A Keleti és Nyugati közt kézi vitorláson...

- Azért küldött a Gölöncsér, mert megunt veled bajlódni?

- Mondjam, hogy nem?

- Hogy hívnak?

- Garay Géza.

- A várost ismered?

- Azt hiszem.

- Nálam leszel küldönc.

- Parancsőr-tiszt? Azt lehet.

- Velem nem jó mókázni - mondja Cserny nagyon elhihetően. Aztán a másik négy emberhez fordul. - Ti őrség lesztek. Civil kabát, stukker. - Cserny lehajol, és a sezlon alatti gyalulatlan ládából hat Frommer-pisztolyt vesz elő. - Őrszolgálatban kézigránát. Szertár ott - és állával a sezlon alatti ládákra mutat. - Éjjel, átutazó katonákat be lehet engedni. De ti feleltek értük. Na! Megértettük?

Estére Prenn Ferenc a „Vörös Újság" főrikkancsává lépett elő. Mint ilyen, mindjárt aznap és azóta ott aludt a kis szobában, mivel a lapot kora hajnalban kellett elhozni a nyomdából, és mert másik lakása nem is volt...

Megbarátkozott a munkával. A konflisló lapos patái klappogtak az aszfalton, hajnal előtti utcákon, visszhangzóvá csendesült alvó bérházak között. A nappal munkásai még aludtak, de álmuk már érezte a reggel közeledtét. Az utcalányok penyhedt dunnát húztak szegény, kábult fejükre, hogy az álom első óráiban mindenről elfeledkezhessenek. A lámpagyújtogatók még csak készülődtek a lámpaoltásra gázszagú odúikban. Szerelmesek és betűszedők mentek csendesen, roggyanó térddel és halkan, mintha nemezpapucs volna a lábukon. Csak a nyomdagépek kattogtak, és az éjjeli üzemek ablaka világított, de mintha a dübörgő gépek közt nem is élne ember.

A konflis megérkezett a kis nyomda pincehelyisége elé. Ötszázas kötegekben kapta Prenn a pincelejáratból feldobált lapokat, melyek az ő kezéből rögtön a konflisba íveltek, gyorsan és minden felesleges hang nélkül. A lap engedély nélkül jelent meg, de megjelenését nem üldözték. Prenn munkája nem törvényellenesnek látszott, inkább törvény felettinek. Rendőr sehol se állt, csak érezni lehetett, hogy valahol, valahonnan figyelnek, mindent tudnak. „Jöhet még másképp is" - mondta Prenn, mikor megérkezett, és a pince sötétjéből a nyomdász odasúgta: „Tiszta a levegő."

Prenn valójában több veszélyt, nagyobb áldozatot, nehezebb feladat végzését áhítozta, amibe egészen belevethetné az életét, és gyorsan, egyszerre megmutathatná magának, és persze másnak is, az ügynek is, hogy ő rettenthetetlen, hogy ő nem a régi „lógós", hogy ő meghalni is kész, csak legyen miért.

A konflis visszakocogott a serkendező utcákon. A rikkancsok már várták a friss lapot. Prenn elszámolta a behozott pénzt, útra bocsátotta a rikkancsokat, aztán lefeküdt aludni a kis szobában.

A sezlon gazdája is aludt ilyenkor, és Prenn katonaköpenyekből vetett magának ágyat. De alig alhatott egy-két órát, már megindult a párthelyiség zajos élete. Minden percben benyitott valaki. Ha bereteszelte az ajtót, dörömböltek. A folyosó, a helyiségek megteltek emberekkel. A várakozóknak sokszor hangosan olvasta valaki az újságot, amelyet ő hozott a nyomdából, és amelyet ő még nem olvasott.

Prenn az életét is odaadta volna, hogy a „Vörös Újság" eljusson, ahova kell, de valahogy fáradt volt, ha olvasni kezdte. Sokat vitatkozott a lap, szidta ellenfeleit, harci ellenállást követelt. Prenn egész mást várt. Viták helyett egyetlen felhívást: „Ma délben" - délben, délelőtt vagy délután, mindegy - „nekiindulunk, fegyverrel, életre-halálra, míg az új életet ki nem vívjuk!" Új életet... Milyen ez az új élet?... Ezt írta volna meg ez az ő újságja! Fenébe azt a hosszú cikket, melybe belefogott, ahol azt írták meg, hogy a „Pesti Hírlap" főszerkesztője és tulajdonosa kerítőnők apróhirdetéseiből szerezte a millióit. Minek ez? Se milliomosok nem lesznek, se kerítőnők. Ez volt, tudjuk, kész. Az se érdekes, hogy a kormány tagjai közül sokan az ellenforradalmat kezdik szervezni. Ezt is tudjuk, mindenki tudja. Azt kellene megírni, azt kellene tudni, hogy milyen lesz az új élet. És ideje volna már harcba menni érte, az új életért. Ez, persze, szintén benne volt az újságban. De Prenn azt szerette volna, ha más nem is lett volna benne. Csak az új élet, amelynek lenni kell, és amiért ő, mások, mindenki élni és meghalni készül.

Látta ő Csernyit állni a folyosón, hallotta Kun Bélát beszélni, a szomszédos nagyteremből minden szó áthallatszott a kis szobába; Prenn át is ment ilyenkor. Karikás Frici, ez a szép kemény arcú, nagy szürke szemű vasas mindennap bejött hozzá megszorítani a kezét. Ezek, és Korvin Ottó, aki nem szónokolt és mindig csak halkan beszélt, ezek tudják, mit kell tenni. Tapasztaltak és okosak. Hát nem okosak abban is, hogy őt tették főrikkancsnak? Jobban senki se csinálná. Amikor kell, megadják a jelt, ez egész biztos. De mikor? Nehéz soká várni.

Legjobban azzal a kis kopasz emberrel tudott beszélgetni, aki nappalra a sezlonját is átengedte neki, a volt „tulaj"-jal, akit Sámuelnek hívtak vagy Bámuelnek, ki tudja. Valószínűleg Sámuelnek. Mert egyszer valaki, igen, Garay, az áltengerész, nagyon hangos legény, a folyosón így fogott vele kezet: „Sámuel, én magát bámuel." De az átutazó katonák tisztességből és jóérzéssel hívták Bámuelnek.

Apró termetű, vékony csontú, kerek fejű kopasz kis zsidóember volt, szomorú barna szemmel és mindig álmos. Prenn is kialvatlan volt, s ez maga is kapcsolat. Sámuel nappal a körút egy közeli kávéházában ült, az ablak mellett, a bársonydíványon. Újságot olvasott vagy szundikált ültében. Prenn, ha útja arra vezetett, a nap bármely órájában ott látta a házigazdáját. Este tizenegy felé aztán hazajött, lefeküdt a sezlonra és cigarettázott. Prenn ilyenkor már köpenyekből vetett vackán feküdt. De aludni nem mert. Bámuel hallgat, fekszik, cigarettázik, aztán elszundít. A cigaretta lassan kicsúszik a kezéből a kiterített köpenyekre. Prenn nem tudja elfelejteni Cserny figyelmeztetését. Szétnyomja a cigarettacsutkát, és ő is elalszik. De álmából is felriad, mikor Bámuel gyufát gyújt. És figyel, mert hátha megint elejti a cigarettát. Olyan kínzó volt ez a szakadatlan felriadás, hogy inkább beszélgetni próbált a sezlon gazdájával, hisz nappal ő majd a sezlonon, Sámuel a kávéházban mégis kialussza magát.

Érthetetlenül egykedvű volt ez a Bámuel-Sámuel. Prenn sohse tudta megérteni, mért adta át a helyiségeket a pártnak, melynek munkájában nem vett részt, melyet se nem dicsért, se nem szeretett, se előnyt náluk nem keresett.

Szinte véletlenül, álmos és összefüggéstelen beszélgetés során, Prenn elmondta, hogy valamikor vasárnaponként ki szokott járni a lóversenyre. És Bámuel örökös álmossága váratlanul elillant.

- Emlékszik maga, mikor a Rascal nyerte meg a Király-díjat? Janek lovagolta...

- Emlékszem - hazudta jóakaratból Prenn.

A kopasz kis nyápic ember a mosdatlan-katonaszagú, fülledt szobában egyszerre felélénkült.

- Nincs olyan „Király"-díj és bécsi „Derby", ahol én ott ne lettem volna. Vagy ha nem lehettem, akkor is fogadtam. - A titkolt, szégyellt, régi szenvedély, szakkifejezésekben, lónevekben, zsokétörténetekben áradt belőle Prenn felé, akiben sorstársat érzett.

- Maga a lovakat szereti vagy a nyerést? - kérdezte végül Prenn.

- A lovakat. Mert szépek, okosak, becsvágyók és tisztességesek. A lovakat és a nyerést, a rizikót és a svindlit is, mert az hozzátartozik. A svindli túlsvindlizését. Ez a becsületesség egész fordulata, 360 fok. A megtudott titkot... És persze, meg akartam gazdagodni. Gyorsan, egy autszeideren.

- És a kommunistákat, minket, engedett be a helyiségébe?

- Nekem a meggazdagodás is kaland. Nem becsülöm a pénz megszerzését, csak a pénz elköltése érdekel. A kommunisták az összes nagypénzűek pénzét elköltik. Ragyogó tűzijáték! - A máskor szomorú barna szemek most gúnyosak, szinte lelkesülők. - Úgy érzem magam, mint Neró. Róma helyett a tőkét gyújtom fel. Sokkal szubtilisebb, gondolati költemény, mint Neróé.

Prenn vállat vont. „Bolond" gondolta.

- Különben eddig is a forradalmi művészetet támogattam. Azt hiszi, nekem kellett ez a nagy helyiség? Az én boltom: papírok, szállítólevelek. Az egyik zsebemben elfér a bolt... Igaz, nem tudtam pénzt is adni, csak a helyiség bérét fizettem. Ezért haragudtak rám... A nevemet is kiforgatták. A vicc már régi, akik kitalálták, már unják is. Na szóval, nem Bámuelnek hívnak. Ezt, úgy hiszem, tudja. Nem is Sámuelnek. De fontos ez? Ahol fontos, a lakbérleti szerződésben, ott az igazi nevem áll, és a bejelentőlapon is. Érti, a bejelentőlapon. Ha netalán a rendőrség keres... Tehát legyek Bámuel! És Bámuel akarok lenni! Bámuljanak! A háború alatt rézgáliccal kereskedtem. Magyarország bortermő ország. Akinek nem jutott hadiszállítás, annak itt a rézgálic. Amit a kiosztó úriemberek elsvindliztek, azt én vettem olyan olcsón, ahogy tudtam, és eladtam, gondolhatja, nem veszteségre. A haszonból az új művészetet pénzeltem, úgy-ahogy. És lóverseny... Kinek tartozom elszámolni?... Tudja mi az, hogy mecénás?

- Szép színésznőknek van mecénása.

Sámuel legyintett - Az nem egészen ilyen! Sőt! Az olyan mecénások a színésznő testét akarják. Én a művészet művésze akartam lenni, és talán magam is... De nem írok, nem festek, ne gondolja. Most egy kicsit a kommunisták mecénása vagyok, ez az én gondolati költeményem. De nem kontárkodom bele a műbe. Ha volna egy nagy költőnő, egy Sappho vagy, ha nem hal meg az a filozófus, az az osztrák... na... nem jut eszembe a neve, aki a nőkről írt... Aha! Weininger. Utálta az egész női nemet...

- Maga biztos nagyon tanult ember.

- De a csudát! Gimnáziumból kereskedelmi iskolába. Azóta csak újságokat olvasok. A jó könyv kevés, fárasztó és hosszú.

- És... nem fél, hogy a cigarettája... tudja, a sezlon alatt...

- Tudom - legyintett, már álmosan és fáradtan Bámuel. - Nincs nekem ilyen szerencsém.

Prenn elhallgatott. „Bolond ez, vigyázni kell vele”, gondolta. S mivel már találkozott egyszer egy jótevővel, aki aztán majdnem megölte, ingerülten és gyanakodón nézte ezt a kis álmos és mégis nyugtalan, aludni nem tudó embert, és csak még jobban Csernyt, Kun Bélát, Korvint, Karikás Fricit és Szamuelyt érezte magához közelinek, akikkel ugyan sohasem beszélt ilyen hosszan, mint evvel a Bámuellel, de akiknek minden cselekedetét, minden mozdulatát értette, még akkor is, mikor nem siettek úgy a cél felé, mint ahogy ő, kínlódva a gyors cselekvés vágyától, szerette volna.

Ettől az estétől fogva haragudott Sámuelre. Az örökös éjjeli cigarettázás nyúzta az idegeit, dühbe hozta. Ha meglátta a Lipót körúti kávéház ablakában, az ingyenélők elleni harag égette a belsejét - az a harag, mely számára valami újonnan tanult értelem volt. Bár tudta, hogy ez, Bámuel esetében, igazságtalan. Hisz sohase látta enni. Mindig csak három pohár víz állt az asztalán, nagy ritkán egy kávéscsésze. És egyszer, mikor valami füstölthúsokat hoztak katonák ajándékba a pártháznak, őröknek, vezéreknek egyaránt, Prenn, hogy igazságtalan haragját jóvátegye, megkínálta a kis embert.

Sámuel csak egy egész kis sonkaszeletet fogadott el, finnyásan nyúlt utána, soká rágcsálta rossz fogaival, és kenyeret nem evett hozzá.

Prenn újra kínálta, gondolta, Bámuel nagyon éhes. De a mecénás, úgy látszik, kitalálta gondolatait, és majdnem gorombán elutasította a kínálást és a kínálót.

Valami nyugtalanító, valami kitapasztalhatatlan volt ebben az emberben, Prenn számára ellenszenves és egyben vonzó. Akit megérteni, egy lépés lett volna sötét barlangba, szakadék szélén, hol fondorlatos mélység nyílik a láb alatt. Tovább lépni szörnyű... és Prenn számára éppoly lehetetlen, mint felesleges.

Prenn huszonhárom éves volt, az életnek abban a szakában, mikor az izmok erősödnek, mert megszűnt már a test kamaszos növése. Hirtelenszőke legénykés, szeplős arcbőre egyenletesen halvány lett, álla keményebb, fakókék szeme szürkésen acélos. Valami elmúlt már. Elvonult már szeme előtt - és egész közel -, a halál, és ez a közös élmény erejével bogozta össze azokkal, akik frontokról és börtönökből jöttek ide ebbe a párthelyiségbe. Ez tette megérthetőkké azokat is, akik nehéz munkák évei után és táplálékot váró, éhes madárfiókák családi vackaiból jöttek ide, gondterhelten e még gondolattal végig nem járt ügy miatt, melyben oly nehéz volt kiigazodni komoly és szorgalmas embernek. Mert a maguk ügye és mégsem csak a maguké, kevesebb és sokkal több is, amiért jó volna élni, de halni is muszáj. Neki, Prenn-nek, sokkal könnyebb volt minden. Hiszen ő még a matrózoknál is családtalanabb és fiatal. Bár mind fiatalok voltak.

Kun, akit itt „az öreg”-nek hívtak, harminchárom éves volt.

Prenn sohasem beszélt Kunnal, félt volna idejét elrabolni. A legkisebbnek érezte magát, szinte csak ott Grácban született bele ebbe a világba, melyről eddig nem tudott és tudni se akarhatott.

Kun Bélának, Vántus Károlynak, a nagyváradi ácsnak és Jancsik Ferencnek, a csepeli vasasnak, egyforma télikabátja volt. Tudták itt a párthelyiségben, hogy nemcsak a kabátjuk egyforma. Együtt is jöttek Ukrajnán, Galícián a frontokon keresztül. Három kabát, kávébarna, békebeli finom posztó; nyilván egy vég anyagból varrta a moszkvai szabó, mielőtt együtt elindultak Magyarországra. A finom fénylő asztrahánprém-gallérok is egyformák. A szabásuk azonban ódivatú, nem pesties. Talán csak meggazdagodott vidéki lókupecok jönnek még ilyen alul széles harangformájú télikabátban Budapestre szétnézni, mulatni télen, vásárok után.

És nemcsak a kabátjuk egyforma, a hangjuk is hasonlít. Mindhárman rekedtek. Hiszen minden este előadást tartanak, vitáznak itt a nagyteremben, ahol valamikor Bámuel rendezte a képkiállításokat, vagy Újpestre járnak meg Csepelre gyűlésekre, szónokolni.

Hát Prenn Franci nem ilyen kabátot varratott volna az ilyen jó anyagból. Akkor már jobban tetszett Cserny a nagy piros sálban, fekete bőrkabátban, kézigránátokkal. Ez „proletárosabb" volt és Cserny hangja dübörgő és mély.

Egyszer délelőtt, tizenegy óra lehetett és Prenn álmosan, a rossz alvástól fáradtan épp Bámuel megürült sezlonjára akart átköltözni a padlóról, mikor nagy lábdobogással vagy tíz katona törtetett át a már úgyis embersűrű folyosón.

Benéztek a kis szobába is.

- Kun Bélát keressük.

- Most nem lehet - mondta Prenn, és a katonák kimentek.

Benn a nagyteremben valami tanácskozás folyt, épp Kun beszélt. De a katonák nem tágítottak. Prenn hallotta az ajtó előtti tülekedést, kiment a folyosóra - talán segítségre lesz szüksége az őrségnek.

De Kun máris kijött.

- Az egyes honvédek hívják a laktanyába, Kun elvtárs. Magát akarják hallani!

- Jó, elmegyek - felelt Kun.

Az egyik matróz beszaladt a nagyszobába, és mialatt Kun még valamit kérdezett a katonáktól, egy ember kihozta a nagy, barna télikabátot. Kun sietve dugta karját a kabát ujjába.

- Adjanak velem egy revolvert - mondta. - Úgy hiszem, ma történik valami.

Prenn a zsebébe nyúlt, de Korvin Ottó már Kun zsebébe dugta saját pisztolyát.

Kun be se gombolta a kabátját, úgy ment ki a katonákkal. Az ajtót se tették be maguk után.

Kevesebb lett az ember.

Prenn újra lefeküdt. Talán egy órát vagy kettőt alhatott, mikor a rendesnél is nagyobb lárma felköltötte:

„A honvédlaktanyában rálőttek Kunra. Az ablakból..." „Meghalt?"... „Még él"...

Prenn kirohant a folyosóra. Nemsokára jött az újabb hír. „A golyó célt tévesztett." És aztán megérkezett Kun.

Az emberek körülfogták, tapogatták, hogy ne csak a szemükkel lássák, de kezükkel is érezzék, hogy sértetlen.

- Tudtam, hogy így lesz - mondta Kun. - De a hatás is az volt, amit vártam. Mától fogva ez a kaszárnya a miénk.

Este a flegmatikus Bámuel cigarettázott a sezlonon. Prenn a padlón feküdt, mellette Cserny, aki aznap teljes készültséget parancsolt.

- Tegnap jött meg a felesége Kolozsvárról - mesélte Cserny. - Szép fekete asszony. Nagy-nagy fekete szemei vannak, és az arca olyan fehér, mint a hó... mint a hab...

Bámuel felnyitotta a szemét, ránézett Csernyre. A cigaretta hamuja ráhullott ingére.

- Most látta először a fogság után - mondta Cserny, és mert senki se felelt, elhallgatott.

Prenn-nek eszébe se jutott, hogy Kunnak felesége is lehet, családja, rokonai... És látja a sötétben azt a sovány, ideges, fekete embert a kaszárnya emeletén, és a háta mögött még valakit, aki árnyékban marad, ott az ablakmélyedésben. Fegyver csöve nyúlik ki az ablakból, egy ideges ujj a fegyver ravaszán remeg, megszilárdul, céloz... Kun az udvar közepén, emelvényen, teljes célpont... Mit ér a revolver a zsebében?... A nagy, csúnya, drága posztójú télikabáton két lyuk. Egy a hátán, ez kicsi, kerek, ott megy be a golyó, és elöl nagy, szakadozott, véres, ahol kijön a mellén... És aztán semmi?... Mindennek vége?... Nem lehet, hogy a halál csak rossz volna, mert akkor mért megy valaki oda, amikor előre érzi, meg is mondja: „Ma történik valami." És egy asszony is várta, nemcsak ők, itt a párthelyiségben. És Jancsik ma reggel a Váci úton volt, Vántus reggel utazott Nagyváradra. Moszkvában Lenin várt hírt Kun Bélától... És egy asszony is várta.

- Maga hány éves, Sámuel? - kérdezte Prenn váratlanul. Csodálkozott, hogy hangosan kérdez, mikor csak gondolkozni akart.

- Harmincöt. Miért érdekli?

- Csak úgy - felelte Prenn, és elhallgatott.

Ez a Bámuel tehát két évvel idősebb Kunnál. De ijesztően öreg. Az egyetlen öreg ember mindazok közt, akik ide járnak. Jancsik túl a negyvenen. Délelőtt elmegy egy-két korsó sört inni, de estére azért fiatal. Mindenki fiatal. Ő, Prenn a legfiatalabb. Megint érzi, hogy az, ami Grác előtt volt, egy másik ember élete, egy másiké, aki már nincs. De ennek a Bámuelnek a jelenléte őt is megöregíti. Bámuel csak nézelődik, valami gondolati költeménye van, és nem tesz semmit... Úgy kell élni, hogy a halál se legyen félelmetes. Tudni kell, miért nem kár meghalni, akkor könnyű élni. A matrózok tudják, ő is tudja, Kun is... Bámuel nem tudja. Bámuel semmi, Kun minden. És Korvin, ez a sápadt, csúnya halvérű? Ez is tudja, ez is meg tud halni... De van-e neki is szép, fekete szemű felesége, mint Kunnak... Korvin mer revolvert adni annak, aki tudva megy a veszély elébe... mert ő is menne...

Aztán megint csendesebb napok jöttek. Prenn eljárt a gyűlésekre, de nem bírt kitartóan figyelni. Végezte a maga dolgát. Fejből tudta az összes vasutak menetrendjét, voltak biciklis futárjai, akik a vasútra vitték a lapot. Voltak külön emberei, akik lapokkal, röpiratokkal utaztak az országban. Prennt csak a rikkancsok látták minden reggel, mikor szétosztotta a nagy újságkötegeket... Ha valaki jól végzi a dolgát, szabály, hogy senki se törődik vele. Prennt is alig ismerték a zajos és változó párthelyiségben.

9
KÜVIR LAJOS

- Hát te is itt vagy? - kapta el valaki Prennt a rosszul világított keskeny folyosón.

Prenn idegenül nézte az embert, aki átölelve tartotta.

- Nem ismersz meg? Pedig együtt jöttünk haza.

- Az utász! - emlékezett most Prenn.

- Az hát, Küvir Lajos. Meg se ismertél. Nem szép! Én megismertelek, nem változtál.

- Te se - felelt Prenn. - Csak a ruha... és...

A volt utászon ünneplő kék öltöny volt, kicsit lötyögős, mintha nem rá szabták volna. Vagy talán lesoványodott, amióta a ruhát, még békeidőben, megvette?

- Először vagy itt?

- Voltam már, csak nem láttalak.

- Pedig itt dolgozom - mosolygott Prenn. - Én vagyok a kiadóhivatal. Mert én adom ki a rikkancsoknak a lapot. Magyarán szólva: főrikkancs.

- Én meg a régi helyemen, a Rókusban. Csak nem ápoló vagyok, hanem alkalmi munkás. Ha szerelő kell, szerelő, ha asztalos, asztalos. Teddide-teddoda. Napszámba.

- És a párt?

- A pártba persze beléptem. Gondolkodtam, gondolkodtam, aztán beléptem.

- Min gondolkoztál?

- Volt min. Te azelőtt nem voltál semmiféle pártban. Neked könnyebb.

- Mi könnyebb?

- Belépni. Nekem előbb ki is kellett lépni. A szociáldemokratáktól. Néked egy lépés, nékem kettő. Mióta az eszemet tudom, az apámtól is úgy tanultam, hogy egységben az erő. Munkás-egységben.

- Mind kommunisták leszünk, és kész az egység - vágta ki Prenn, mint a jó tanuló.

- Igen ám, de a faterom, aki húsz éve a fásoknál bizalmi, az a fásokra esküszik. Pár napja, mikor nála voltam, majd kipöndörített a lakásából. Mert azt mertem mondani, hogy a famunkások szakszervezetében csupa áruló ül a vezetésben.

- Igazat mondtál a faterodnak?

- Igazat. De a fater nem hiszi. Nem hiszi az úristennek se.

- Majd elhiszi.

- Nem ismered te az én öregemet. Ámbár lehet, hogy majd elhiszi... Otthon meg az asszony... Azelőtt? Ha bementem a szervezetbe, amikor még csak udvaroltam neki, még a háború előtt, nem szólt, de az orrát bezzeg húzogatta. Most meg a legstrammabb kommunista.

- Ez már igen! Ez jó.

- Jónak jó. De a munkásegység, ez a legfőbb jó, és ez nincs meg. Nagy baj lehet ebből. Azt is elveszíthetjük, amit már elértünk.

- Hát azt nem. Mi kommunisták ezt nem engedhetjük meg.

- Én is így beszélek a fateromnak. Ahogy az öreg Nyisztor magyarázta egy gyűlésen. Királyság - köztársaság mit ér ez, amíg a gyárosé a gyár, a grófoké a föld és a bankoké a pénz. Ezt a fater is belátja. Csakhogy aszondja, ezt mind megcsináljuk, mi, a szakszervezet, a szociáldemokraták. Az köllene, hogy az öreg Nyisztor is velünk legyen.

- Ki az a Nyisztor?

- „Ki az a Nyisztor?" - utánozta Küvir Prenn hanghordozását. - Ez a baj! Hogy ti, kommunisták nem is tudjátok, hogy ki! „Ki az a Nyisztor?" Hát megmondom. Az a Nyisztor, egy öreg paraszt, a földmunkások szervezője. Nektek csak „szocdem", a szocdemeknél az örök ellenzék. Húsz éve kergeti minden csendőr.

- Te ismered?

- Először is: tudom, hogy ki. Másodszor ismerem is. Néha, ha Pestre jött, nálunk aludt egy-egy éjjel.

- Na jó. Hát Kun ismeri?

- Egyetlen szerencsénk, hogy Kun ismeri... „Ki az a Nyisztor?" - gúnyolódott Küvir.

- Nekem - felelt megbántódva Prenn - nem olyan életem volt, hogy hozzánk aludni jöttek volna. Na és?

- Nem kell mindjárt megharagudni - lendített másfelé Küvir. - Csak értsd meg, édes komám, hogy nem te fedezted fel a spanyolviaszt.

- Nálad nélkül is tudtam. De azért add oda nekik a „Vörös Újság"-ot...

Küvir Lajos egy kézlegyintéssel leintette. - Egység legyen. Az egész munkásság, minden szervezett munkás legyen velünk. A legfőbb az agitáció. Minden munkással meg kell ezt értetni. Nehéz.

- A legsürgősebb tenni valamit.

- Először egység, aztán cselekvés. Egység után lehet csak cselekedni.

- Testvér, te talán még ma is szocdem vagy.

- Inkább, hogy te, testvér még ma se érted, hogy nekünk nagy, nemzetközi, világmegváltó kommunista egység kell. Ha ezt nem érted, hiába hogy beiratkoztál, nem vagy kommunista.

- Kommunista vagyok. Azt akarom, hogy itt az legyen, amit a bolsevikiek Oroszországban már megcsináltak. Te is ezt akarod?

- Én is.

- Vagyis nincs köztünk különbség? - diadalmaskodott Prenn, akinek új volt, hogy ő vitázik.

- Nincs - felelt Küvir. - De tudod-e, hogy mért nincs? Azért, mert akkor ütött a cselekvés órája, amikor eljött az egység órája.

- Ezt mi is így mondjuk.

- Ki ez a mi?

- Hát, Kun Béla... Vagy Jancsik. Vagy Karikás. Sokan. Akik odakinn is voltak, Leninnel is beszéltek.

- Ezt magyarázom én is, hol az öreg faternek, hol a feleségemnek. Világmegváltók vagyunk mi - és megmarkolta Prenn karját.

Prenn kibuggyantotta a karizmát, érezze a kemény kezű utász, hogy benne is van erő.

- Ezt kell tudni - folytatta Küvir -, és akkor mindent megtehetünk. Akkor az egységbontásból is egység lesz, nagy világproletári egység, új világ, tiszta élet.

- Harc lesz.

- Harc lesz, persze, harc. De vállalhatjuk. Ha az egész világért harcolunk, és nemcsak a nagyobb darab kenyérért. A nagyobb darab kenyér, mi szervezett prolik tudjuk a legjobban, az arra kell, hogy ne féljünk a holnaptól. Hogy a kenyér biztos legyen. Nekem talán fiam fog születni. Hogy a fiam sose tudja, hogy kenyér nélkül maradhat az ember. Van családod?

- Nincs nekem senkim - felelt Prenn, és lassan, kiszabadította a karját, melyet Küvir még nem engedett el.

- Jó is, rossz is, hogy csak így magad vagy. Gyere el hozzánk, ha időd engedi. Meglásd, az asszony úgy fogad, mintha testvérünk lennél. Igazi kommunista.

- Szívesen eljönnék - mondta Prenn bizonytalanul.

- Gyere fel a Rókus kórházba a sebészetre, ott keress engem, Küvir Lajost. Vagy a feleségemet. Mindenki ismer bennünket... Téged Francinak hívnak, nem felejtettem el... csak a vezetékneved...

- Prenn.

- No, minden jót, Franci. Én most bemegyek. Szónokot kérek estére. Pár famunkást hívtam össze, az öregem haverjait, és szónok kellene. Mit gondolsz, Kun ráér?

- Aligha.

- Hát Vántus?

- Vántus elutazott Nagyváradra. Hívd el Lassú Jóskát vagy Boross Lacit. Diákok. Értelmes gyerekek. A Boross az katona volt, hadnagy. Jól megmagyarázzák, amit kell.

- Vántus jobb lett volna. Nemhogy én diákokat... de a fások, kivált az idősebb, inkább hallgatná a famunkást.

- Menj be, ott majd megegyeztek.

Kezet fogtak. Küvir bement a terembe, Prenn pedig elindult, hogy valahol megreggelizzen és egyben ebédeljen. A körúti kávéházban az ablaknál ott ült, mint mindig, Bámuel. Az újság kiesett a kezéből, szundikált.

Este Prenn korán lefeküdt. Aludni akart, még mielőtt Bámuel hazajön. Bámuel a kávéházban kialussza magát, és éjjel a folytonos cigarettázással zavarja az álmát. De alig alhatott valamit, Lassú Jóska nyitotta ki nagy zajjal a kisszoba ajtaját.

- Mi? Már aludtál? Felébresztettelek? Bocsánat - kezdte még az ajtóban a sovány, mozgékony diák. - No, ha már ébren vagy, mondd: te uszítottad rám azt a Küvirt?

- Hát, nem éppen hogy uszítottam.

- No igen, hát nem uszítottad, csak mondtad, hogy mondja. Egyébként pompás! - tette hozzá, nevetve. - Még sohase szónokoltam. Drukkoltam. De a Borosst meg engem küldtek. Mit tegyünk. A Rökk Szilárd utcában a kis kocsma. Ott a különszobában. A Küvir valami függönyfélét akart az ajtó elé húzni, de a függöny megbokrosodott, nem csúszott. Én meg látom: a külső szobában is prolik. Küvir még a függönnyel vesződik, én elkezdem: „Sose vesződjék elvtárs! Nem kell behúzni a függönyt." És mindjárt Marx-szal folytatom: „A kommunisták nem titkolják szándékukat és nyíltan hirdetik"... no és megmondtam, mit mond a Kommunista Kiáltvány, és mit akarunk mi. A munkások becsődültek a söntésből. Röviden beszéltem, nem nagyon futja a tudományos szuszból. De aztán felállt Boross, Boross jól beszélt, értelmesen. Aztán sereg kérdés. Azok is kérdeztek, akik bennünket hívtak, azok is, akiket én hívtam be. Boross nagyon okosan felelt. És az a Küvir! Micsoda stramm gyerek. Milyen okos! A barátod?

- A barátom.

- No, ne haragudj. Franci. Csak ezt akartam elmondani. A szűzbeszédem volt, jól sikerült. Bár szónok nem lesz belőlem. Inkább írok majd. Úgy érzem, hogy amikor írok, okosabb vagyok, mint mikor beszélek. Mindegy, nem érdekes. Valószínű, hogy medikus maradok. Aludj jól - és gyorsan és halkan kiment a szobából. De persze, Prenn Ferenc nem tudott újra elaludni. Aztán jött Bámuel, lefeküdt a díványra, és rögtön rágyújtott.

Néhány hét múlva, megint egy zavaros és lármás éjszaka után, hajnalban rendőrök nyomultak be a folyosóra, éppen mikor Prenn a lapokat osztogatta a rikkancsoknak.

Volt akinek sikerült, szinte a rendőrök hóna alatt, kiszökni a helyiségből, de a legtöbbjüket körülfogták az egyenruhás és civil rendőrök.

Prenn nyugodtan állt a megriadt fiúk között, és elsőnek őt vették elő. Jó ösztöne volt a rendőrnek. Megérezte, hogy itt és most, az egykedvűséget erőltető sápadt arcban, az összeszorított keskeny, vörös ajkak mögött, ebben a nyugodt legényben találja meg a neki kellőt, a vezetőt, akit az ő nyelvükön úgy hívnak, hogy „a kolompos". Szétvetett lábakkal, kezét ökölbe szorítva állt meg Prenn előtt. Alulról fölfelé végignézett a legényen, és feszülő állkapoccsal, tompa fenyegetéssel kérdezte: - Kommunista vagy?

- Az.

A nagy paraszttenyér, mely itt Pesten, a szolgálatban, már sima bőrű lett és fehérre vedlett, kinyílt és rácsattant a sápadt arca. - Kommunista vagy? - kérdezte újra.

- Kommunista.

A harmadik ütés után Prenn egy, csomó vért köpött ki a szájából és fogat is a vér közt.

- Kommunista?

- Kommunista.

Már nem is tudta volna abbahagyni a felelést. A rendőr hagyta abba a kérdezést, mikor Prenn végigzuhant a padlón.

Mire a toloncházi börtönbe jutott, az arca már feldagadt. Elöl valamennyi foga hiányzott.

Az emberek köréje sereglettek.

- Hogy volt a dolog? - kérdezte barátságosan egy szemüveges ember, akin postatiszti egyenruha volt.

- Ahogy pofonok lenni szoktak - felelt mogorván Franci, és egy kis tükröt szedett elő a zsebéből. Vizsgálgatta az arcát, a megduzzadt száját, és grimaszokat vágva nézegette a fogai helyét.

- Jól helyben hagytak - mondta valaki.

- Majd letörlesztem - nyögte Prenn.

A többi rikkancs aztán elmondta, hogy miért éppen vele bántak el ilyen csúnyán.

Ebből vita keletkezett. Volt, aki úgy vélte, hogy felesleges volt hősködni, elég lett volna nem felelni. Mások nagyon dicsérték Franci viselkedését.

Mikor bejött egy rendőrhivatalnok, és ott a nagy fogdában írta a személyi adatokat, Prenn bemondta, hogy egyszer orgazdaságért már büntetve volt; két hónapot kapott. Ettől lehűlt a lelkesedés. - Tipikus pesti jassz - súgta valaki a postahivatalnoknak.

- Nem találom - védte Francit a sovány, éles arcú hivatalnok.

- Eh, az ilyen örökké hadilábon áll a zsarukkal. A tükröt látta? Sikerült becsempészni. Dörzsölt vagány.

Most még az se tetszett, hogy ő volt az egyetlen, aki a gyufát és cigarettát is be tudta hozni. Elfogadták, ha kínált, aztán távolabb húzódtak. Csak Korvin Ottó ült le melléje a drótrácsra, mely ebben a toloncházi fogdában az ágyat helyettesítette. Korvin Ottó átölelte a vállát. Most nem halvérű és nem hűvös.

- Jól megdolgoztak - mondta barátságosan.

Prenn cigarettával kínálta.

- Köszönöm, nem dohányzom.

- De csak vegyen, vegyen!

- Nem fiam. Már régóta nem dohányzom. Minden felesleges szenvedélyt félretettem, hogy ne zavarjon. Sokat kaptál?

- Tizenhétig számoltam, aztán lefeküdtem - felelt Prenn Ferenc, aki nagyon jól megértette mért ült le melléje Ottó.

Később Korvin kívánságára Prenn lett a beküldött szeretetadományok elosztója. Prenn pontos volt, mint egy patikus. Korvin csak mosolyogva nézte, hogyan méricskél. Kun, aki jóval később került le hozzájuk a kórházbörtönből, ekkor már „Prenn fiamnak” szólította. Kun feje le volt borotválva, tapaszok és kötések volta rajta.

Most már mindenki ismerte Prennt. Lassú Jóska, Boross, Sallai és Korvin. De hisz tulajdonképp azelőtt is ismerték...

Egy hónap se múlt még el, a börtönben voltak, de már tudták, hogy győztek.

- Jönnek a csepeliek. Kiszabadítanak bennünket - újságolta Korvin.

A csepelieket várták, a harccal és talán halállal járó szabadulást... De íme eljött a nap, március huszonegyedike, mikor a nappal és éjjel is egyenlő, mikor a télt tavasz váltja. A várt csepelieket megelőzve néhány meglett férfi jött, izzadva és aktatáskákkal.

- A szociáldemokraták - magyarázta Korvin Prenn-nek. - Békét kötni és egyezni.

- És ez jó? - kérdezte Prenn.

- Én nem tudom. Úgy hallottam, hogy a fogház előtt már tömegek gyülekeznek. Ha ez igaz, akkor nem kellene egyezkedni. De igaz-e? - Korvin otthagyta Prennt, a nyitott börtönajtón át a fogházirodába ment, ahol a megbeszélések folytak.

Egy óra múlva visszajött.

- Pakolni, fiúk! Aláírtuk az egység okmányát - mondta, most már jókedvűen.

Prenn is felvidámult. Küvir Lajos szavai jutottak eszébe.

Prenn vitte Kun után az iratokat és a könyveket, a fogház előtt várakozó kocsihoz.

Egész halom könyv gyűlt össze Kunnál a fogság egy hónapja alatt. „Mit mond most az öreg Küvir?" gondolta Prenn. „Biztos örül."

- Üljön ide, fiam - mutatott helyet Kun a kocsiban.

Kun fogai vacogtak. Prenn, aki látta Kunt nagy veszedelembe nyugodtan menni, megkérdezte.

- Most mi lesz, Kun elvtárs?

- Proletárdiktatúra, fiam.

- Most egység van, Kun elvtárs?

- Egység.

- Ez jó. Ezt akarják a munkások. - Küvir hangján beszélt.

- Igen. A munkásosztály átveszi a hatalmat, és soha többé a kezéből ki nem adja. Érti maga, hogy mi ez?

- Nem nehéz megérteni.

- Úgy van. Ezt könnyű megérteni. Ha testvérharc nélkül lehet proletárdiktatúra, ki merészelne mást akarni.

A szociáldemokrata pártház felé közeledve Kun megállította a kocsit. - Maga volt a főrikkancs?

- Én.

- Menjen fiam Tiborhoz, és mondja neki, ajánlom, hogy maga legyen a kiadóhivatal igazgatója.

10
A HATALOM ITALA

Este szabadult a fogházból, éjjel hat fegyvertárssal egy épületet őriz, aztán azt mondják neki: vigyen át innen írógépeket; s erre felmegy abba a nagy házba, melyet kívülről is csak ritkán látott - mi dolga lett volna a tőzsdén és a Szabadság téren - két írógépet adnak a kezébe, lecipeli, az utcán megállít egy kétfogatút. „Sajnálom, muszáj" - mondja az utasoknak, és azok kiszállnak, elszállítja az írógépeket, és hajnalban egy nagy nyomdában van. „Én vagyok mától fogva a kiadóhivatal vezetője" - mutatkozik be, délután pedig munka végeztével, egy fogorvoshoz megy, és kivert fogai helyébe fogsort rendel.

Mindez valami tündéri, nem földi egyszerűséggel történik, gyorsan és ellenállhatatlanul, érteni se kell.

A kocsisnak még gúnyosan mondta: „Sajnálom, muszáj".

A kiadóhivatalban, ahol sokan fanyalogva fogadták, és alázatosságukban félelem érződött, mások örömmel, felsőséges pajtássággal üdvözölték, már önkéntelenül, mint a varázsszót ejti ki: „Sajnálom, muszáj!"

A fogorvos - bár aligha hiszi, hogy ez a páciens fizetni is fog - a legnagyobb készséggel nézegeti a fogai helyét. És mikor Prenn újra kimondja a varázsszót, beleegyezik, hogy két nap alatt muszáj elkészülni a munkával.

A szakmájával járó beszélgetés kapcsán megtudja a fogorvos, hogy Prenn-nek nincs lakása. Boldog, hogy adhat egy jó címet, ahol majd örülnek, erősítgeti Prenn-nek, ha egy ilyen „fontos elvtársnak" adhatnak szobát. A fogorvos ekkor már, anélkül hogy Prenn akarná, azt hiszi, hogy valahogy és valami ellen (amiről még nem tudja, hogy mi, de annál inkább veszélyes) ez a páciens őt bebiztosítja.

A nagy lakásba Prennt be se akarják engedni. Egész csendesen mondja: „Sajnálom, muszáj". A pesti ügyvéd, a lakás tulajdonosának agyában egy pillanat alatt lepereg egy hosszú gondolatsor. Kidobhatja, írást követelhet. Panaszt tehet. Elhúzhatja a dolgot. Sokféle mód van, hogy elutasítsa ezt a rosszul öltözött, sápadt fiatalembert. Igen. Nem. Előny. Hátrány. Megtehetné, meg is tenné, ha nem volna ilyen túlságosan nyugodt és magabízó ez a fiatalember: „Sajnálom, muszáj".

- Kérem, semmi kifogásom - mondja, mert egy pillanat alatt határoz, és felismerni véli, hogy magának árt, ha ellenáll. Szeretné még hozzátenni, hogy az erőszaknak enged. De hát, nem mondhatja, a „muszáj" szón kívül nincs erőszak. De latinul mondhatja: - Vis major! - és bevezeti Prennt a nagy lakás egyik szobájába. És rögtön rendelkezik is. Meghagyja a szobalánynak, hogy mit kell behozni a „vendég" kényelmére, ugyanakkor egy acélgyűrűn lógó számos kulcs közül egyet kiszabadít, és átadja Prenn-nek.

A második és még néhány nap is ilyen tündéri könnyűséggel múlik el az idegek nagyszerű túlfeszültségében. Nehéz a munka, Prenn-nek nem könnyű egy nagy kiadóhivatalt megszervezni. Pillanatra se lazuló figyelem kell, hogy kiválassza a hasznosakat és jószándékúakat a hízelgők és bajhintők közül.

Hajnalban kel, mikor az egész ház, még a szobalány is alszik, késő este jön vissza, olyan fáradtan, hogy mint a nehéz kő, zuhan az ágyba. Csak éppen hogy „Jóestét" kíván, ha az ügyvédné és a lánya valahogy épp akkor jönnek át az előszobán, amikor ő a kulccsal bajlódik. A ház lakói Prennt nem érdeklik.

Annál többet gondolkozik Prenn kilétéről az ügyvéd és a családja.

A rózsásra borotvált, nagyfejű, kopaszodó ügyvéd, lassan mozgó, gyorsan gondolkozó, ötven felé járó ember, minden összefüggésben végiggondolja a „helyzet”-et. A lányát félti, Prenn még elcsábíthatja. A feleségére vigyáz - ez a nő még képes besurranni a lakóhoz. A szobalányt is félti, mert ahhoz meg ő... Tehát ügyel, hogy a lakónak mindene meglegyen; megvetett ágy, törülköző a helyén, mielőtt még hazaérne, minden kívánsága teljesüljön, mielőtt még kérne, Prenn Ferenc „elvtárs” az ügyvéd számára az, amit a „kisebbik rossz”-nak lehet nevezni. A már meglevő lakó véd a további lakásfoglalások ellen... ötgyerekes családot is betehetnének hozzájuk, és még azt se mondhatná, hogy „vis major”. Ki tud abban a lakáshivatalban latinul?... Ha a betelepítés veszélye elmúlna, jó volna leküldeni a lányát és az asszonyt vidékre. Már írt is a rokonoknak. Mert Pesten nem lesz élelem. Egy-két hét, és mindent felél ez az új uralom... Akkor csak a betolakodott idegen és a szobalány maradnak... Hm. De a lány egyre kiszámíthatatlanabb. Már ő is osztályöntudatot kapott... Nevetséges és ijesztő osztálygőg még itt a lakásban is... Erősebb, mint az arisztokraták úri gőgje. Nevetséges - de mi tagadás -, indokoltabb, és ezért veszélyes. Egy szobalány. Pedig kevésbé ért osztályhelyzete felméréséhez, mint ő, az ügyvéd, aki valamikor doktori értekezésében Marx gazdaságelméletével polemizált fölényesen, oly fölényesen és könnyedén, ahogy azt egyetemi tankönyvek is teszik. És most gyorsan, Marx könyvei alapján, ki is egészíti tudását... De hát, nem olyan világ van, mikor még jókarban levő jogászember a szobalányt igyekszik elcsábítani. A kérdés: leküldeni a családot, mert ha ez az uralom megmarad, nem lesz élelem. Vagy nem küldeni? Mert ha nem lesz élelem, nem marad meg ez az uralom? Hisz tényleg, igaza van ennek a Marxnak: a gazdasági feltételek szabják meg az uralom formáját...

Az ügyvéd komplikált számításai Prennt nem érdeklik, el se tudja képzelni, hogy ilyen számítások vannak. A fogorvossal is kész. Ha nem is két nap alatt, de negyednapra. Fizetési előleget kért, és kifizeti a számlát. A fogművész megrökönyödve fogadja el a pénzt. Másra, többre vagy kevesebbre számított, csak erre nem. Sajnálja az anyagot is, hisz csupa hiánycikket használt. Többet kellett volna kérni, hisz új anyagot venni nem lehet. Vagy kevesebbet, s akkor máris lekötelezettje ez a pasas. Gőgös alak, akit még olyan bizalmas csevegésre se lehet rávenni, amire a leggazdagabb és úri páciensek is hajlamosak. Hiába adta meg az ügyvéd címét, azt persze kicsit kajánságból. Ez a páciens, úgy látszik, már el is felejtette ezt a szívességet. Ha kérdezi, hogy élnek az ügyvédék, Prenn csak annyit felel: „Nem tudom.” És a fogsor olyan jó, hogy tíz évig nem teszi be hozzá a lábát...

Prenn semmiről se tud. Bár a nagy feszültséget unalmas zakatolás kezdi már felváltani. A lap pontosan megy az árusítókhoz. A vonatról nem késnek el. A „muszáj” szót már nem kell használni. A gépezet beolajozva fut, szinte magától, és csak idegesítő, ha a nagy rotációs gépek megremegtetik a házat. Az első napokban nem érezte ezt a remegést, mert idegei is szüntelen remegtek. Most, mikor tulajdonképpen megszokhatta volna, idegesítő - és már unalmas.

A nagy nyomdavállalat egész épületében mindössze két szép és kényelmes dolgozószoba volt. Az egyik a főszerkesztőé, a másik az övé. Így vették át a volt tulajdonostól. A többi szoba kényelmetlen, piszkos, a székek ferdék és nyikorgók, az íróasztalok sánták. A régi „Budapesti Hírlap”-nak csak két vezére volt, a kiadóhivatali főnök és az öreg Rákosi Jenő, a főszerkesztő, miniszterek barátja, németből legmagyarabbra vedlett nagy kritikus. A többi csak kifutó, kuli, akit kihasználtak és lenéztek.

Prenn ül a nagy íróasztalnál, az öblös, zöld bársonnyal párnázott karosszékben, és bágyadt unalommal lassítja gondolatait. Fáradt a semmittevéstől.

Délig még csak van valami munka, de lapzárta után szinte semmi. A titkárnő bejön, elébe teszi a nagy mappát, mely lilásvörös, vastag itatóspapírral választja el egymástól a leveleket.

A titkárnő lapoz, ő átfutja a levelet, aláír, a titkárnő továbblapoz...

Ma kiküldte a titkárnőt. Majd később nézi át, és ha kész lesz, csenget.

Lassan, figyelmesen olvas minden levelet. De úgy látszik, minden rendben megy, nem akarják rászedni, nem akarják tapasztalatlanságát kihasználni... Papírrendeléseket sürgetnek: helyes... Elárusítás szervezése: helyes. Tovább lapoz az itatósok között... Csupa értelmes intézkedés. De ha nagyobb üzemet vezetne? Bonyolultabbat...

A legutolsó iratnál elgondolkozik. A nyomdászok sört követelnek. Tud erről... A helyettese így kezdi a levelet: „Minthogy a nyomdászok régtől fogva megszokták, hogy a forró gép- és szedőtermekben munka közben sört igyanak...” Délelőtt komoly és józan életű munkások jártak itt nála az irodában, a szesztilalom enyhítését kívánták. „Az erőszak nem visz jóra”, mondta a vezetőjük, egy lógós bajuszú, idős szedő. Persze hogy meg kellene engedni a sörivást. Hozzászoktak, érthető. És arra is célozgattak, hogy különben „elúszik” a lap. Ilyen kunsztot meg tud csinálni a szedőterem. A helyettese, aki a levelet megfogalmazta, figyelmeztette is. „Elúsznak”, lemaradnak a vonatokról... Érdemes-e vadítani az úgyis ideges hangulatot?

Még délelőtt, alig hogy a bizalmiak elvonultak, átment a szerkesztőségbe. A főszerkesztő, különben igen éles hangú, kakaskodó ember, nem mondott se igent, se nemet. Aztán bement az „Ifjú Proletár”-hoz, ahol most az a két diák ült, akiket még a Visegrádi utcából ismert, Boross Laci és Lassú Jóska. Ők a szesztilalom mellett voltak. Keményen. Nincs igazuk, de legalább megmondják, amit gondolnak. „Erőszakolni kell, ami jó” - mondta Lassú.

„Ha az ember odaadja a kisujját...” - magyarázta Boross. Nincs igazuk, és azért mégis igazuk van. Az elvből engedni nem szabad!

Egyszerre elmúlik a bágyadtsága. Haragosan néz a papírlapra, melyet csak alá kellene írni. Ráírja-e a már használhatatlanná kopott bűvölést: „Sajnálom, nem lehet”. Miért írná? Hadd törjék a fejüket a „fejesek”. Feleljen az, aki mindenki helyett gondolkozik. Például a főszerkesztő, a kakas... És nagy kékceruzás betűkkel írja keresztbe a levélen.

„A kérdést az általános utasítások szerint kezelni. A nyomdaüzem külön intézkedést nem tesz, nem kér.”

Így! Ő a lapkiadót vezeti! Úgy vezeti, hogy jobban senki se vezetné! A többi nem az ő dolga. Csenget.

A titkárnő bejön.

- Tessék - mutat Prenn a mappára.

A titkárnő megáll, talán azt várja, hogy Prenn tartóztassa. De Prenn a falat nézi, a falon át valamit... Mióta kijöttek a fogházból, Kunt nem is látta. Igaz, nem is kereste. Mondják, nehéz hozzá bejutni. A két diák, az beszél vele. A „Hungária” szállóban laknak, melyet most a „Szovjet-ház”-nak hívnak. Este bemennek hozzá. Elmehetne a fiúkhoz, bemehetne Kunhoz. De minek? Mit mondana? Azt, hogy unalmas lapkiadónak lenni? Csak az idejét lopni ennek az embernek, az éjszakai nyugalmát rövidíteni...

Jó volna, ha lenne hova menni. Esténként moziba megy. De most nem tud úgy alábukni a képek nézésében, mint azelőtt... Vannak itt a nyomdában szép lányok. Halványak a nyomda ólomszagú levegőjétől, de nagyon szépek... Ha ránéznek, mert ránéznek, nagyon ránéznek, ő

lesüti a szemét. Ő most főnök. Bizony nem volna szép, ha ezekkel a lányokkal... és hátha éppen azért néznek olyan hívogatóan, mert ő most főnök... A titkárnő, az egész biztos, hogy ezért... Mókázhat, amennyit akar... Valami idősebb bácsival kezdjen, aki öregebb is és tapasztalatlanabb is, mint Prenn Franci...

Puha a karosszék, mégis fáj tőle minden csontja. Mert csak azért ül még, hogy leteljen a munkaidő. Ő most főnök, nem mutathat rossz példát...

Így várja tétlenül és rosszkedvűen, hogy múljon az idő. Egyszerre megszólal a telefon. Késő délután, félórával a hivatalos idő befejezése előtt sohase szokták keresni. Úgy emeli fel a kagylót, unott arcot vágva, kényelmesen, ahogy a helyettesétől egyszer-kétszer látta. - Tessék.

- Cserny beszél - hallja. Meg is ismeri a hangját. - Te vagy az, Prenn?

- Én hát - élénkül hirtelen. Ez már igen, végre.

- Ráérsz ma este?

- Várj egy pillanatig - tettet elfoglaltságot Prenn Ferenc. Maga előtt is színházat játszva, lapozni kezd az előjegyzési naptárban, melyen alig van feljegyzés. Csak aztán felel: - Ma este ráérek. Miről van szó?

- Pár régi ismerőst hívok, ide hozzánk a laktanyába. Eljössz?

- El hát - felel Prenn, bár rögtön ezernyi dolog jut eszébe, amit egy szabad estén meg lehetne csinálni, amit eddig nem csinált, és csak most, hirtelen támadt rá kedve. - Miről lesz szó? - kérdi.

- Elbeszélgetünk. Nem gyűlésre hívlak, csak úgy. Van miről beszélgetni. Autót küldök érted. Hová?

- Ide a kiadóhivatalba. A címet tudod?

- Tudja a sofőr. Slussz! Várj, míg eljön érted a gép.

Ritka példány volt ez a gép, melyet Cserny küldött, talán csak öt ilyen volt az egész városban. Nem benzinmotoros autó, hanem elektromos akkumulátorok hajtotta „elektromobil". Ez a csakhamar divatjamúlt szerkezet - az akkumulátorok gyorsan kiadták erejüket, váltani őket csak a városban lehetett, és gyorsaságban se versenyezhettek a benzinmotorokkal - tízszer olyan drága volt, mint a közönséges autó. De hangtalanul suhant a sötétkék szekrény, nem berregett és remegett a benzinmotor apró robbanásaitól. Tökéletes kényelem, és roppant ára tette ritkává. Egy öreg herceg, egy lőszergyáros és két-három nagyon gazdag öreg bankigazgató - mozdulataiban kényelmes, elhatározásaiban lecsapó vércse - tartott ilyen kocsit, melyben szundikálva utazhatott bankjából a villájába. Cserny Lánczy Leónak, a Kereskedelmi Bank vezérigazgatójának lefoglalt gépet küldte Prennért. Prenn elmosolyodott, mikor meglátta a gépet. A pofaszakállas, lakáj arcú sofőr szertartásosan meghajolva kitárta a sötétkék gép sötétkék posztóval párnázott ajtaját, akárha volt gazdája, Lánczy Leó kívánna beszállni. Kimért egykedvűsége tele volt lenézéssel: „Most te vagy az uraság, fütyülök rád" - mondta ez az arc, minden szó nélkül.

Prenn jasszosan, jókedvű pukkerlivel szeretett volna felelni, és csak nehezen bírta magát még tartóztatni. Kimondta a varázsszót:

- Sajnálom, muszáj! - Várta, hogy a sofőr arca elfintorodik, de a lakájarc meg se mozdult.

Hangtalanul suhant a gép a körút gránitján. Az út rövid, gyalog se lett volna több tíz-tizenkét percnél.

A volt grófi palota előtt álltak. A sofőr kiugrott, kitárta az ajtót.

- Várjak? - kérdezte érzéketlenül, udvariasan.

- Nem.

A sofőr arcáról elsimult a merevség. - Szívesen várok - mondta kis mosollyal.

- Köszönöm, gyalog is hazatalálok - mosolygott Prenn is.

A Batthyány-palota - legalábbis kívülről - pontos másolata a firenzei Strozzi-palotának. A palota falában öntöttvas oroszlánfejek. Szájukból nagy vaskarikák lógnak. Ezek is hajszálnyira pontos utánzatok. Ki tudta itt, a Nagykörúton, zsibongó aszfalton, kispolgárok erszényéhez szabott boltok közt, hogy mire jók ezek az oroszlánszájból lógó karikák, amiket a grófok pénzén odaraktak? Firenzében, egy más városban, egy más korban, mikor a híres firenzei építész megalkotta az igazi Strozzi-palotát, talán kellettek az ilyenek. Lovasküldöncök kötötték hozzájuk habzó paripáik gyeplőjét. Vagy talán már akkor is inkább csak dísz volt? A Nagykörúton pusztán ostobaság, mint maga a nagy ház is, mely megfeketedett a városi koromtól, és melynek komor külseje mögött most, mikor Prenn belépett és felment a lépcsőn, a nagyteremben fehér abrosszal terített hatalmas asztalon bécsi porcelántányérok és zsíros papírból kigöngyölt szalonnadarabok hevertek összevissza, s vendéglői literes üvegekben fehér és vörös bor csillogott.

Prenn nem tudta megszámlálni, hányan vannak a teremben, mert az emberek jöttek-mentek, és kicsit már részegek is voltak, ami viszolygóan kábította az újonnan belépőt.

- Na komám - fogadta Cserny -, először is igyál, hogy a kazánokban egyforma legyen a nyomás.

- Hát a szesztilalom? - húzódozott Prenn.

- Az van! Mi tiltjuk, mi engedélyezzük - mondta Cserny kissé ingerülten. - Ma nincs, a vendégek tiszteletére. Jómagam egy pohárnál többet sose iszom.

- Egy pohárral egyszerre - szólt oda Grok Antal, akit Prenn örömmel ismert fel. Grok Tóni, a hosszú zsebű, a szalonnás... a vasúri őrházban... Grok már kicsit részeg volt.

- Marha - morogta Cserny -, eriggy odébb. - Én tényleg nem iszom. - Úgy mondta, hogy Grok érezze: nem előtte mentegetődzik. - Nem iszom, mert nem szeretem, mert megárt. És ebben a tisztelt társaságban mindig kell egy, aki józan. Ámbár - mutatott Küvir felé -, ez a szájába se veszi, elvi antialkoholista.

- Szervusz - kiáltott Prenn felé a régi ismerős. - Gyere ide, egyél egy kis „hazait".

Prenn leült Küvir mellé, levágott egy darabka szalonnát. - Összevagdalják az abroszt - jegyezte meg.

- Ez volna még a legkisebb baj - felelt Küvir, és dobolni kezdett az asztalon. Még valamit mondott volna, de odajött Cserny.

- Gyertek át a másik szobába.

A szomszéd szobában csak a parkett sárga és fekete kockái és egy széles kerevet mutatta, hogy itt valami nagy úr lakhatott nemrég. A festetlen fenyőasztalon telefonok, Morse-gép, térképek. A falhoz támasztott fegyverek körül szakadozott tapéta. Az ablakmélyedésben két

gépfegyver feküdt, két alvó eb, gazdája szavát várón. Lassú Jóska, akivel Prenn aznap délelőtt is találkozott, szintén ott ült már a kereveten. Most látta Prenn, hogy milyen sápadt, kedvetlen, és még cingárabb, mint a Visegrádi utcában.

- Nahát - mondta Cserny, mikor Prenn és Küvir is leültek a kerevetre, és egy széket húzott végig a parkettán a kerevet elé. A széket, támlájával a látogatók felé fordította, szétvetett lábakkal leült, és állat a támlához szorította.

- Nahát! - kezdte el újra. - Ne is mondjátok. Tudom én is, hogy ez itt egy kupleráj. Azért hívtalak benneteket, hogy rendet csináljunk, megerősítsük a csapatot. A helyzet nehéz. A szocdemek, a fejesek, újra kezdik a mókát. Annál inkább szükség van az erőre. Politikailag. Katonailag. Érthető?

Prenn és Küvir mereven ültek. A diák bólintott.

- Te - fordult a diák felé -, legyél nálunk politikai biztos. Te - bökött állával Prennre -, hadtáp, ellátás, mifene, most is valami igazgató vagy, a szervezéshez, hallottam, értesz. - Te meg - eres nagy szemeiben gyengédség enyhe csillanása, ahogy a volt utászra nézett - a parancsnok -, és keményen megkoppantja a melle közepét, és az enyhe csillogás eltűnik a véreres szemekből - helyettese... Ha akarod - tette hozzá hirtelen -, kettéosztjuk a különítményt. Fele az enyém, fele a tiéd. Ne gondold, hogy én egész hülye lettem, hogy a Cserny Jóska így, a Cserny Jóska úgy. Félnek még a nevemtől a burzsujok, de...

- Jó, hogy félnek - mondta Küvir.

- Csakhogy nem vagyunk az az erő, ami lehetnénk. Én ezt tudom. Jó, hogy a burzsuj nem tudja. Látjátok, nemcsak ital dolgában vagyok józan, másképp se vagyok kótyagos. Veletek akarok dolgozni, értitek?

A cingár diák felemelte a kezét. Mintha gyűlésen kérne szót, vagy inkább mintha a tanítótól kéredzkedne.

- Beszélj.

- Az első, amit mondani szeretnék - kezdte Lassú -, hogy nem tartom helyesnek a különítmény kettéosztását. Egységes vezetés kell. A fiúk számára épp úgy, mint az ellenség félelmére. A Cserny név ma már fogalom. „Lenin-fiúk”, „Cserny-legények”, „Terroristák”, „Bőrkabátosok”. Mindenféle nevetek van, de mind egyet jelent, és ezt az egységet meg kell őrizni. Küvir legyen a helyettesed, egyben politikai biztos. Esetenként önálló harci alakulat vezetője. De a fiúk rád hallgatnak, Jóska, és ezt nem szabad lebecsülni. Küvir régi szervezett munkás, kommunista, politikailag érett ember. Veled és melletted a fiúk is elismerik majd... Így hát, külön politikai biztos, a szerep, amit nekem szántál, felesleges. Küvir mindenképp alkalmasabb. Hozzáteszem, hogy én az ifjak kultúrmunkáját intézem, cikkeket írok, szerkesztek, olyan munkám van, amit otthagyni nem lehet, és nem is akarok!

A diák hangjában sok volt a mentegetődzés, de fölényeskedés és szégyen és gőg is. És az is, hogy ezt leplezni szeretné, ami nem sikerült, mindenki észrevette.

- Én a frontra megyek, ott még inkább kell az ember - mondta Küvir.

- Én - szólt végre Prenn is - szintén a frontra kéredzkedek. - Csak ebben a pillanatban eszmélt rá, hogy a frontra kell mennie. Mert mi legyen itt? Igazgató? Kantinos? Mindez már volt, mindezt már megunta, magakereste áldozat kell, front és harc.

- Rendben - szólt Cserny, és leszegte a fejét. A kezei ropogtak, úgy szorította a szék támláját. - Nagyon finomak vagytok... Rendben! Nem akartok Cserny Jóskával dolgozni. - Hangja rekedt

volt. - De tudjátok meg, hogy itt, ebben a Batthyány-palotában őrzik a forradalmat. A Grok Tóni, én, a többiek.

- És úgy... - kockáztatta meg óvatosan az utász -, a keze nem ragadós?

- Nem! Fogadok, hogy egy vas sincs a zsebében. Csak nem félti se a keze tisztaságát, se a bőre épségét. Ami a különítménynek kell, azt megszerzi. Folyamodványokra nem pazarol tintát. De nincs, annyija sincs, mint nektek, annyija sincs, mint nekem... Na nézzétek!

Cserny egy arany zsebórát és ezüst cigarettatárcát húzott ki a zsebéből, és odadobta a kerevetre, Prenn alig bírta elkapni, hogy a földre ne guruljon az óra.

- Na, nézzétek. Azt hiszitek, loptam? Higgyétek! De mégis egy burzsuj asszony adta, akinek az ura Bécsbe szökött.

- Használati tárgyak; ez nem haladja túl az egyéni tulajdon kereteit - mondta a diák tanítói hangon.

- Szamárság - szólt Küvir. - Ne haragudj, Jóska.

- A Grok Tóni vagány - mondta szinte csukott szájjal Prenn. - Én is vagány vagyok. Nem kell lebecsülni a mi becsületünket. A forradalomhoz hűek leszünk, és nem is ragad a kezünk.

- Én se így gondoltam - mondta az utász.

- Hagyjuk - szólt sötéten Cserny, aki most olyan volt, mintha részeg lenne. Mintha ivás nélkül itt vált volna ittassá.

- Szóval rátok nem számíthatok. Végeztünk. Nekem vissza kell menni a fiúkhoz. Gyertek - és egy ajtó felé tartott, másik ajtó felé, mint amin bejöttek. - Kikísérlek benneteket. Mert ha úgy is néz ki, hogy ez egy kupleráj, amíg én ki nem engedlek benneteket, bizony nem jutnátok ki. Gyerünk.

- Én itt maradok - mondta Küvir Lajos.

11
HA MEGKAPJUK, AMIT AKARUNK

Másnap május volt, elseje, lengős-lobogós tavaszi szél, és félelmesen dübörgő és komoran vidám menet. Sok ablakban csokrok és zászlók virítottak, és sok ablak félig lehúzott redőnnyel hunyorított, mint a célzó szem. Estére viharrá nőtt a szél, zászlórudak törtek, diadalkapuk nyöszörögtek, díszítések hullottak.

A következő napon felhívást közöltek a lapok: a munkástanácsok fele az üzemi munkássággal együtt kimegy a frontra. Prenn korán reggel elment jelentkezni.

A Mária Terézia laktanyában volt a jelentkezés helye, régi ezrede laktanyájában, ahol valamikor pár napig katonáskodott, s ahonnan elszökött. Itt akarták megölni Kun Bélát... Szinte látta, szinte ott érezte magát Kun mellett, mikor az emeleten elsütötték a fegyvert... De hiszen ez nem itt volt, hanem a másik, Üllői úti laktanyában az egyes honvédeknél... Itt csak ráfogták a fegyvert, amikor be akart menni...

Mikor Prenn bejutott a kaszárnyaudvarra, már sokan álltak és várták, hogy felfegyverezzék, szakaszokba osszák, tán még aznap a frontra vigyék őket. Komor, szótlan emberek, az előző napi ünneptől és a ma reggeli búcsúzástól fáradtak. Mert reggel, otthon, elbúcsúztak valakitől. Ki sírással, ki veszekedve, ki csókkal, és volt most min gondolkozni. Itt álltak a kaszárnyaudvaron - ez annyit jelentett, hogy elég volt a beszédből. Egymást „agitálják”? Felszerelést, fegyvert és gyerünk! A legtöbbje értett a fegyverforgatáshoz; a világháború szinte be se fejeződött, és valódi béke még egyetlen napig se volt...

Most pedig háború lesz, de valódi háború. Keletről az antant csapatai vonultak. Franciák, gyarmati katonák, fekete szpáhik. A legjobb katonák, mert nem is tudják szegények, milyen földön járnak. Velük a románok. Északról a csehek. Francia tisztek vezetik őket is, és azok a cseh légionáriusok, akik már Szibériában fehérek voltak, Kolcsak emberei, mikor a magyar hadifoglyok a vörösek, a bolsevikok mellett fogtak fegyvert. És délről is támadástól tarthatott a magyar forradalom, pedig egyszer, Cattaróban, együtt akartak valami nagyot és szépet magyar, horvát, szerb és osztrák matrózok... Nyugaton, Ausztriában is ellenséges volt a hangulat. Ez még elkeserítőbb. Hisz ott Ádler Frigyes, és a többi szociáldemokrata volt uralmon... elvtársak vagy mi... Mégis, a Magyarországról szökött urak ott most meleg fészekre találtak. Eh! Felszerelést, fegyvert és gyerünk!

A munkásság fele kimegy! Így írták az újságok. A másik fele az üzemekben, munkával segíti a frontot. Fele-e, több-e, aki ki akar menni? Mindegy. Már fél tizenegy. Mire várnak még?

Végre kijött az irodából egy katonaruhás, karszalagos ember, érződött rajta, hogy civil. Vele egy közlegényruhás, sovány ember, ezen meg így is látszott, hogy tiszt volt... A rendetlenül állongó csoportok vezényszó nélkül, kettős rendben sorakoztak. Hadd lássák: nem kiképzésre jöttek, hanem a frontra mennek.

- Aki üzemben dolgozik, három lépést előre... - vezényelt a katona.

Előreléptek. Prenn is előrelépett.

- Maguk menjenek haza - mondja a katonaruhás civil -, azaz, hogy az üzembe. Ha a frontra akarnak menni, az üzem útján, az üzemi ezredekkel menjenek. Itt mi, azokat sorozzuk, akik jelenleg nem állnak munkaviszonyban...

Néhány ember visszahúzódott a sorba. Mit magyarázzák ennek az írnoknak, hogy miért jöttek... Mások lassan a kapu felé tartottak. A hosszú várakozás lelohasztotta a kedvüket. Eljöttek, jelentkeztek, ha nem kell, így is jó. Ha az üzemmel, hát az üzemmel. A kötelességüket megteszik.

Prenn se el nem ment, se vissza nem lépett a sorba.

- Folyamodtam, el fognak bocsátani.

- Nekünk utasításaink vannak - mondta a civil.

- Ne húzzák a mókát.

A volt tiszt vállat vont. - Minket utasítások kötnek.

Prenn sarkon fordult. Lassan, fáradtan ballagott a nyomdához. Átment a kiadóhivatal helyiségein. A munkán bizony nem látszott, hogy ő nem ült ott reggel óta az igazgatói nagy szobában. És a nagy szobán se látszott meg, hogy ő elkésett.

Felvette a telefonkagylót. Az ifjúmunkások központját kérte. De mikor megtörtént a kapcsolás, csendesen, lopva letette a kagylót. Nem így fogja csinálni...

Leült az íróasztalhoz. Rövid beadványt írt, folyamodott, hogy engedjék ki a frontra. Aztán csengetett, küldöncöt kért.

A küldönc azonnal elvitte a beadványt.

Még nem múlt el a munkaidő, megszólalt a telefon. „Hát ez ki lehet" - gondolta Prenn. - „Ilyen későn... Csak Cserny."

- Szamuely elvtárs akar magával beszélni.

Prenn szíve feldobogott. De Szamuely hangja ingerülten csengett.

- Na mi az? Megunta a munkát? El akar lógni? - Szinte látta Szamuely epés arcát.

- A frontra akarok menni, Szamuely elvtárs.

- Oda megy, ahova küldik. Ott marad, ahova állítják. Érti?

- Értem. De... van húsz perc ideje, Szamuely elvtárs? Szeretnék magával beszélni.

- Húsz perc? Van. De siessen! Vegyen egy konflist, jöjjön a Hungáriába. Mondja, hozzám jön. Tíz perc múlva legyen itt.

És tíz perc múlva Prenn ott volt a finom, nagy, Duna-parti szálloda előtt. Az őr... de hiszen ez Gölöncsér Imre.

- Te vagy az őrség? - csodálkozott és örvendezett Prenn.

- Hát persze.

- Századparancsnok? Azt hittem, ezredet vezényelsz.

- Szakaszparancsnok vagyok, de ez a szakasz...

- Én Szamuelyhez... Egy perc múlva vár.

Gölöncsér megmondta a szobaszámot, beengedte Prennt a félhomályos előcsarnokba. Prenn gyorsan felszaladt a vastag vörös szőnyeggel bevont lépcsőn, melyen nem hallatszott a lépés. A második emeleten megkereste a szoba ajtaját. Kopogott. Nem feleltek. Benyitott.

Három ember tartózkodott a szobában, mely iroda és szalon furcsa keveréke volt. Az egyik kigombolt, rendetlen egyenruhában épp telefonált. A másik katonai bricsesznadrágban, de csizma nélkül, harisnyában valami térképet nézett, a kezében ceruza. Szamuely idegesen járkált fel-alá. Kigombolt zubbonya alatt látszott a sárgás, durva katonaing. Még soványabb volt, mint amilyennek Prenn a Visegrádi utcából ismerte. Nyakán erősen kidudorodott az ádámcsutka. Néhány napja érkezett vissza Moszkvából: egy rozoga repülőgép hozta és vitte a Galícián keresztül húzódó front felett. Moszkvában Leninnel beszélt. Mindezt tudta Prenn, de nem értette, mért oly ideges, fáradt és szemlátomást megöregedett.

Szamuely is végigmustrálta Prennt. Nyilván ő is a Visegrádi utcai emlékekhez hasonlította, és kicsit elmosolyodott. Prenn a kényelmes igazgatói karosszékben eltöltött idő alatt pihent és jótestű lett.

- Mi kell magának? - barátságosodott a mosoly. - Hiszen úgy él, mint Marci Hevesen.

Prenn nem felelt. A másik két ember jelenléte zavarta.

- Na - értette meg Szamuely a vendég hallgatását -, menjen be oda - és a második szoba ajtajára mutatott.

Ebben a másik szobában széles ágy volt és az éjjeliszekrényen rózsaszín ernyős lámpa. Az asztalon és az éjjeliszekrényen is füzetek, iratok. Az egyik fotelen irodai dossziék halmaza, és a dossziékon vastagon írt nagy számok, messziről láthatók, hogy ne kelljen keresgélni. A másik fotelon harisnya, kapcaruha, mellette finom tiszti csizma, puha, jó és fényesre kefélt.

Szamuely hangja áthallatszott a másik szobából. Prenn az ajtónál állt, és nézte a szobát.

Most bejött Szamuely.

- Nos - mondta, miközben átment a szobán -, térjünk a tárgyra. - Odament az éjjeliszekrényhez, ahol a lámpa mellett egy ébresztőóra is ketyegett. Ránézett az ébresztőórára, majd odafordult Prennhez. - Kezdje.

Prennt megzavarta, hogy Szamuely mindjárt és figyelmeztetésül az órára pillantott. - Nézze, Szamuely elvtárs - bosszankodott, hogy bevezet, kertel, de hát hogyan mondja. - Nézze, Szamuely elvtárs - ismételte -, nekem nem tesz jót, ha jó dolgom van. Nekem valami nehéz munka kell, hogy... - már megint nem tudta folytatni, mert most valami nagyot és szépet szeretett volna mondani és érezte, hogy amint kimondta, már csúnya és apró... - hogy egészen el legyek foglalva - fejezte be sietve.

- Maga pesti? - kérdezte Szamuely.

- Igen - felelt Prenn, aki ezt a kérdést egyszerre fontosnak, lényegre tapintónak találta.

- Franzstadti? Angyalföldi?

- Franzstadti - felelte. A gúnyos és bizalmatlan hang felharagította.

- Jól van. - Szamuely hangja kissé barátságosabb. - Most beszéljen tovább.

- El akartam mondani...

- Mondja - idegeskedett újra Szamuely.

- El kell mondani, hogy a háborúban... - Megint megakadt. - Úgy történt, hogy nem tehettem róla. Engem... Most tisztességes katona akarok lenni, harcolni a... a... - megint nem bírja kimondani a nagy szót - amiért maga! Én se félnék átröpülni a fronton vagy akármit. Nincs értelme, hogy a kiadóhivatalban üljek, a frontra szeretnék menni...

Ránézett az ébresztőórára. A nagymutató közben három perccel előbbre mozdult... Már csak tizenhét perc.

Szamuely észrevette, hogy Prennt az óra izgatja. Odament az éjjeliszekrényhez, és a fal felé fordította az óra számlapját. - Hát csak gyerünk. Mondja el szépen, nyugodtan. - Ugyanekkor, de úgy, hogy Prenn nem láthatta, a karórájára nézett.

- A háború alatt lógtam - mondta Prenn sietve, mielőtt elgyávult volna.

- Mindjárt gondoltam - s újra feltűnt Szamuely sápadt arcán a kis gúnyos mosoly.

De Prenn már nem hagyta magát zavarni. - Mindjárt meglátja, Szamuely elvtárs, hogy mért mesélem ezt el.

Szamuely beleegyezően bólint.

- Talán hallott már róla, hogy a Thököly úttól nem messze, a Nefelejcs utcában volt egy kávémérés, ahol mindenféle igazolványokat árultak és pecséteket tettek az írásokra. Ezt hátul csinálták, a folyosón.

- Hallottam róla. - Szamuely jó újságíró volt, mindenről tudott, ami Pesten volt, vagy lehetett. - Mondja tovább!

- Éppen új fleknik jöttek ki. Nagy pénzt kértek értük, és nem is tudom, lehetett-e egyáltalán gyorsan újfajta fleknit szerezni. Szóval nem tetszett nekem a móka, és éppen pénzem se volt. Papír nélkül jöttem ki. Papír nélkül jöttem ki a helyiségből, és úgy éreztem, mintha pucéran járnék felöltözött emberek közt. És ekkor egy jó húsban levő úriember odaszólt: „Jöjjön utánam." Úgy látszik, figyelt. Azt hittem, a katonarendőrség embere. Mit csináljak, mentem.

Érezte, hogy Szamuely teljes figyelemmel hallgatja, beszéde ettől nyugodtabb, értelmesebb lett. Elmondta, hogy segítette a „főnök", elmondta, hogy mit csinált Kelenföldön, Innsbruck-ban.

Mikor eltelt vagy húsz perc, Szamuely megállította. - Várjon. - Kiment a másik szobába, valamit intézkedett. Prenn nem hallotta mit beszélt, nem is akarta hallani. Félt, hogy Szamuely gyanakodni fog, és ezért fel se mert emelkedni a karosszékből. „Hátha még azt hiszi... De nem hiheti... hiszen azért mondom..."

Néhány perc múlva Szamuely újra bejött. - Gyerünk tovább! - szólt.

Prenn elmondta utazásait, a gráci esetet, a tárgyalást, a börtönt és szabadulását. Szamuely csak ritkán tett fel kérdést. Prenn érezte, hogy ellenőrzi szavait. Még akkor is, mikor csak azért kérdezi, hogy az elmondottakat jobban meg lehessen érteni.

- Nos, kémkedett. És az embereket, akiket a maga segítségével elpusztítottak, nem sajnálta? - nézett rá Szamuely kutatón.

- Engem se sajnált senki.

Nyomasztó csend lett a rendetlen hotelszobában.

- No és? - kérdezte Szamuely hűvösen.

- Mit mondhatok, Szamuely elvtárs. Azt, hogy most nem vagyok szökevény, és senki se tart a kezében. Gondolom, kár volna nekem a kiadóhivatalban ülni. Ha megbízik bennem...

- Mit kívánna? Elhárító? Front? Vagy hozzám? Nálam jó a munka, unatkozni nincs idő.

- Én a frontra szeretnék menni. Mert már mindent csináltam, csak tisztességesen, a fronton nem harcoltam még.

Szamuely gyanakodva nézte Prennt. Mit akar ez a sápadt, hirtelenszőke legény? Ravaszkodik? Valaki küldte? Ad és vesz?

- A fogsorát mikor csináltatta? - csapott rá hirtelen.

- Március huszonkettedikén.

- Milyen pénzből?

Prenn megmondta.

- Na jó. Jöjjön el két nap múlva. Előbb, persze telefonáljon. Majd érdeklődöm. - Odament az éjjeliszekrényhez, Prenn felé fordította az óra számlapját. Egy óra és húsz percig volt Szamuely vendége.

Lefelé menet jól megnézte a finom szállodát, a márványlépcsőket, a hűvös előcsarnokot. Már látott ilyet Bécsben, de ez most valahogy más...

Gölöncsér megállította.

- Tibornál voltál?

- Igen.

- Ilyen sokáig? - kérdezte Gölöncsér szinte kételkedve.

- Muszáj volt egyszer kibeszélni magam.

- Hm. Nála? Öt percnél tovább nem tart kihallgatást.

- Hát igen. De ez egyszer... És egyszer, Imre, neked is el kell majd mondanom. Éppen neked, Imre.

- Nem ártana elbeszélgetni, persze. Látod! - mutatott őrhelyére Gölöncsér. - Váltás nélkül vagyok itt, a portásfülkében alszom. Szinte nyitott szemmel, mint a nyúl. De lesznek nyugodtabb idők. Lesznek. Csak nem egyhamar testvér, most inkább mindennap rosszabb. Magad is tudod.

- Hát igen - és kezet szorított Gölöncsérrel.

Késő délután volt, tavaszias meleg. A nap ferde sugarai átvilágítottak az asszonyok szoknyáján és kirajzolták formáikat. Prenn hirtelen vágyakozással látta a nők combjait, utánuk sietett, elébük került, megnézte melleik enyhe ringását a könnyű ruha alatt, és boldogan fogadta szemük biztatását.

De egy szerényebb ruhájú és sietős lányt szólított meg. Barna haja volt és a karja napsütéstől aranyló. Nem utasította el a fiút, de hűvös volt és elugrós, mint a kiscsikó.

- Talán már holnap a frontra megyek - szólt Prenn.

A lány szelídebben bólintott. - Munkából jövök, még nem is vacsoráztam.

- Jöjjön velem, megvacsorázunk.

- Köszönöm - felelt a lány - nem szoktam... - és elbiggyesztette a száját.

- Nem akartam megsérteni - mondta Prenn szinte ijedten.

Együtt mentek át a Lánchídon, szó nélkül. Csak a válluk ért össze néha. Már Budán jártak, kis szűk utcákban, mikor a lány egy ház előtt megállt.

- Én itthon vagyok.

Prenn megütődve nézett a lányra.

- Meg akar várni? - kérdezte csendesen a lány, és nagy, barna szemével ránézett Prennre.

Prenn belenézett a letűnő sugaraktól aranycsillogású szemébe, és bólintott.

Fel-alá sétált a szűk kis utcán. „Csak egyél szépen, csak mondd meg a mamádnak, csak légy jó kislány, csak gyere le. Lehet, hogy holnap elmegyek, és sose látjuk egymást, de talán amíg élek te leszel a párom, jó kislány, rossz kislány... szeretlek."

Nemsokára frissen, kimosdottan, kedvesen szaladt ki az ódon házból a lány, odajött hozzá, kezet adott. - Asztalos Anna vagyok.

Prenn hebegve mondta meg a nevét.

- Hát ezt azt hiszem, fordítva csináltuk. Úgy illik, hogy a gavallér mutatkozik be elsőnek. Igaz?

Prenn megint zavarba jött. „Mi a fene van velem" gondolta, és maga is mosolygott.

A lány még gyorsan elmondta, hogy egy rokonánál lakik, nemrégen van Pesten, egy belvárosi szabóműhelyben dolgozik.

Prenn megkérdezte.

- Van valakije?

- Ha volna, már a műhely előtt lesett volna - felelt a lány magabiztosan. - Várt volna, bizony.

Lassan, egymáshoz súrlódó vállal mentek fel a Várhegyre. A Bástyasétányon egy padra ülve nézték a naplementét, egymás kezét szorongatva. Aztán a hold feljöttét látták, és egymáshoz simulva múlt az idő, míg már érezték a korán jövő, hűvösséggel cirógató hajnalt. Aztán a lány még hazament, átöltözni. Prenn egyenesen a kiadóhivatalba tartott. A szedőterem mellett volt a mosdó. Derékig levetkőzött, a csap alá tartotta a fejét, fújt, prüszkölt. Valami tisztaságot érzett minden porcikájában.

Csak már a nagy igazgatói szobában érezte, hogy egész éjjel nem aludt és nem vacsorázott és nem reggelizett. De enni nem is volt kedve. Bekérte a reggeli postát, s a munkát, amit máskor az egész délelőttre szétnyújtott, most sietve elvégezte. Aztán az íróasztal lapján keresztbefonta a kezét, a fejét lehajtotta és elszunnyadt.

Ijedten kapta fel a fejét, mikor a mosolygó titkárnő az aláírásra kész leveleket hozta a nagy mappában.

A munkaidő leteltével jó sokáig járt fel-alá a belvárosi szabóműhely előtt, türelmetlenül és aggódva. Kívüle még néhány fiatal férfi várt ott. „Ha volna valakim, az már a műhely előtt lesne rám", hallotta a lány szavait. „Bizony lesne."

Végre kitódulnak a lányok. Ki párosával, ki egyedül. Asztalos Anna odajött hozzá, és a karjába fűzte a karját. És megint elmentek a kis budai utcába és onnan a Bástyasétányra. Még egy szép csendes éjjel üldögéltek ott. Harmadnap délben megszólalt a telefon. Valaki közölte, hogy Szamuely magához rendelte.

Újra Gölöncsér állt a kapuban, újra felszaladt a süppedő szőnyegű lépcsőn, de a szobában, ahol a múltkor Szamuely járkált, most csak egy idősebb nő ült. Éppen telefonált. Prenn-nek várni kellett, míg befejezi a beszélgetést.

- Hogy hívják az elvtársat? - kérdezte túlzott egykedvűséggel a telefon mellett ülő nő.

- Prenn Ferenc.

- Aha - és a nő egy gránátszilánkkal lenyomott iratcsomóból gyorsan lapozó ujjakkal kikeresett egy papírlapot.

Pecsétes írás volt. Átadta Prenn-nek. „Nyílt parancs”, melyben meghagyatik, hogy Prenn Ferenc az ifjúmunkás vezetőség zászlóaljánál jelentkezzék Salgótarjánban.

Szamuely tehát úgy intézkedett, ahogy Prenn kérte... Minden úgy történt, ahogy akarta... De ő ma este Asztalos Annát szerette volna megvárni a műhely előtt... de ő ma este már a vonaton lesz... a vonat már el is indul...

Lement a hangtalan szőnyegen és át a csarnokon.

- Megyek Salgótarjánba - mondta Gölöncsérnek.

- Szerencsés ember - felelte Gölöncsér.

- Hát igen - hagyta rá Prenn.

- Ezért voltál nála a múltkor?

- Ezért.

- Látod! Mindent elintéz, mindenkire gondol.

- Egy levélpapírra és borítékra volna szükségem.

- Gyere ide a portásfülkébe.

Bementek. Gölöncsér egy asztalfiókból a Hungária szálloda cégjeles levélpapírját húzta elő, borítékot keresett.

Prenn gyorsan megírta a levelet Annának. A borítékra először a műhely címét akarta ráírni. De mást gondolt, a lakásra címezte a borítékot. És még egy papírt vett a csomóból, és gondosan letépett belőle egy keskeny szalagot. Arra ráírta: „A menyasszonyom: Asztalos Anna”, és ide is felírta a címet. Ezt a papírt betette a felsőzsebbe, és kezet szorított Gölöncsérrel. A levelet maga vitte el Budára. Legalább így az öregasszonyt is megismeri, akinél Anna lakik. Mondani is szeretett volna valamit ott a lakásban. De az öreg nő túl kíváncsi volt, és ez megakadályozta, hogy Prenn beszéljen. „Jobb is, hogy nem szóltam” gondolta, mikor a pályaudvar felé gyalogolt.

Boldog volt és szomorú. Volt valaki, akit el kellett hagyni, és most a távolodással az erős érzés csak feszítette a vonzódás rugóját. Új érzés volt ez, férfiérzés. Aggódó és több, mint testi vágyódás. Asztalos Anna volt az első nő, akit ő választott, és evvel kijutott a suhancos ifjúság korából, mikor eltűrte, vagy hálás volt, ha egy nő megkívánta. Most érzett először olyat, hogy Asztalos Annával kellene maradni élete végéig. Elfridevel ez más volt, bár egyszer őt is feleségül akarta venni. Egész más volt. Annát aznap ismerte meg, mikor múltja terhét véglegesen ledobta a válláról, mikor elmondta Szamuelynek, hogy ki volt ő azelőtt, és így megszűnt magányos emberként járni csúnya kis titok púpjával a hátán. És most megy, lehet, a halál elé.

12
AZ ÉRTHETŐ GYŐZELEM

Prenn végre kinn volt a fronton, nem messze Salgótarján előtt, a májusi zöld halmokon kiásott barna lövészárokban, ifjúmunkás vezetők, pesti munkások, bányászok sűrűjében. Zsebében, a szíve felett a kis cédulával, melyre Asztalos Anna címe volt írva - mert kellett egy pontos című szív is azonkívül, hogy „a világproletariátus nagy szíve magába zárja a szabadságért elesett hősök emlékét" - mint az elesett bajtársak temetésén mondták itt a szónokok.

Háború volt, front, voltak sebesültek, halottak is; egyszer rohamra mentek, és elfoglaltak egy dombot. De kevesebb volt a harc, mint ahogy sokan szerették volna. Néha, pár percre kattogtak a géppuskák, hol a csehek lőttek egy felbukkanó fejre, hol a munkások szedtek le egy-egy nemzeti cseh sapkát.

A pestiek, ifjak, munkások és a parasztkatonák, éjjel-nappal ott voltak a lövészárokban. Mit is tehettek volna. Ha elunták a tétlenséget, énekeltek.

- Micsoda front ez? - mondta fitymálón egy sovány parasztkoma - és odabökött a bányászok felé, akik éppen a feleségeiket várták. Az asszonyok, kosárral a fejükön, már-már látszottak a dombról, hozták a lövészárokba az ebédet. - Mintha kaszálni járna az uruk?

- Ez még csak hagyján - mondta egy pesti vasas. - De hogy aludni hazajárnak! Hazamegy, lefekszik a felesége mellé, reggel kiballag, mintha sihtbe járna.

- Szerencse, hogy a csehek is ilyenek. Éjjel azok is behúzódnak a házakba. Csak őrszemeket hagynak az árokban. Bezzeg az Isonzónál. - A katona arca fájdalmasan megvonaglott. - Ott még a kő is gyilkolt. A szilánk jobban öl, mint maga a gránát.

- Támadni kellene - mondta Lassú József, az ifjúmunkás vezetőség legfurcsább katonája, nagy dióbarna szemű, vézna orvosnövendék.

- Hm - vetette oda a vasas. - Holnap ki se jönnek. Ha baj van, fújjatok riadót, mondta a vezetőjük. - Van, aki a bányába megy, de legtöbbje a veteményes kertbe. Krumplit kapálni vagy ültetni, fene tudja... Nem érünk rá egész nap üldögélni, mondják. Hát mi ráérünk?

- Ez mégse megy - méltatlankodott az orvosnövendék. - De hát mi mire várunk? Ezeket a cseheket, akik itt előttünk állnak, úgyis nekünk kell elkergetni.

Prenn is elégedetlen volt. - Én se azért jöttem, hogy itt sütkérezzem a domboldalon. Vagy vagy! Mért nincs előrenyomulás? Egyszer rohamoztunk és jól ment. Mért nem rohamozunk újra?

- Még majd rohamozhatsz - szólt most az Isonzót járt katona, aki előbb a bányászok ebédelését kifogásolta. - Itt most - tette hozzá elgondolkozva - minden másképp van, mint nálunk volt. Mivelhogy ki látott olyat, hogy valaki este a felesége mellé fekszik az ágyba, és másnap magától jön mégis, vissza ide. Ott csak imádkoztál... „Csak még egyszer szabaduljak, sebesüljek, kórházba kerüljek és soha többé..." Itt meg...

- A fegyvert magukkal viszik a krumpliföldre - szólt a pesti vasas. - Ami igaz, az igaz.

- Ez a forradalmi öntudat - mondta az orvosnövendék.

- Azért rendnek köllene lenni - ellenkezett az isonzói katona. Lassú József odaállt a mellvédhez. Bár medikus volt, semmiképp se vállalt kórházi beosztást. Ha valaki megsebesült, bekötözte, leküldette a kórházba, de ő a lövészárokban maradt. „Nem orvosnak jöttem", magya-

rázta Prenn-nek, akit már régóta ismert. A nagy Mannlicher-puska majdnem olyan hosszú volt mint ő. Még éjjelre se vált meg tőle, mert tudta, hogy ha hirtelen felriasztják, kapkod, ideges-kedik. Ezért erősítette a bakancsot is madzaggal a lábához, a fegyver szíját átkarolta, így feküdt le a fedezékben. A fronton jól érezte magát, mert nem voltak nők. Itt a fronton férfi volt a férfiak közt, a rohamban ő ugrott ki elsőnek a fedezékből, ő ment legelöl... Ostoba nők, véznának és kicsinek látták, pedig mennyire férfi ő, mennyire férfi. Rájuk nézett, a szép kolleginákra a tanteremben, és le kellett sütni a szemét, hogy ne égessenek, ne égessék el őt magát. Pedig férfi ő, kicsiny melléből szép, mély hang jön fel, és ő a nótakezdő, ha csendes a front. És orvos is és agitátor. Ő tartja össze az ifjúmunkás vezetőket, akik közül egyik-másik már megunta a lövészárkot. Gyorsan megunták, pedig még csak most kezdődik minden. Főképp Prenn-nel barátkozott.

Így élt ez a kis frontszakasz, mikor egy hűvös hajnalon, néhány diák kíséretében megjelent a lövészárokban Benzy Nándor.

Reggel volt, éles, még hosszú árnyakat vető napfény. A csenevész jövevény első dolga volt, hogy végigsétált a lövészárok mellvédjén.

Buggyos térdnadrágban, vékony ikráin zöld harisnya, a lábán otromba turistacipő; olyan volt, mint egy vasárnapi sétára beöltözött német. Ferde vállal, a napfényben megcsillanó szemüveg-gel, kimért és kihívó lassúsággal, fegyver nélkül lépdelt, nagy cipőire egész kölöncökben ragadt a nedves föld.

A cseh árokból lövöldözés kezdődött. A mellvéd felett golyók süvítettek. Aztán gépfegyver kattogása is beleszólt. Egy másik, a közelből, rövid feleleteket ugatott.

- Mi ez? - kérdezte Prenn Lassú Józsefet, aki Benzy sétáját nézve görcsösen belemarkolt a karjába.

A diákok, a többiek is, kimeredt szemmel nézték Benzyt. Még mindig ott csámpázott a magas mellvéd tetején. A lövöldözés erősödött.

Egyszerre odaugrott hozzá az isonzói katona, és a lábánál fogva berántotta az árokba.

- Te zöld lábú majom! Micsoda ketrecből engedtek ide? - szólt az isonzói, dühtől elfulladó hangon.

Prenn, az orvosnövendék, néhány bányász és diák álltak Benzy körül, aki most egy nagyon tiszta, fehér zsebkendővel a szemüvegét tisztogatta. Rövidlátó, vörös karikás szeme hunyor-gott, húsos orrából nátha cseppjei gördültek duzzadt alsóajkára. Nem látszott rajta félelem.

- Csak azt tettem, amit követelni is kötelesség.

- A csehek rohamra fognak jönni - mondta haragosan a szakaszparancsnok, egy volt őrmester, aki néhány napja került vissza a hadifogságból.

- Biztosíthatom, hogy az én jelenlétem biztosítja, hm, csak biztosítja a győzelmet.

- De nekünk épp ma nincs szükségünk rohamra. Még ha vissza is tudjuk verni.

- Taktikailag... erről nem vitatkozom. Etikailag mindennap és minden pillanatban szükség van...

A szakaszparancsnok elrohant. Benzy feltette szemüvegét, és mosolyogva körülnézett.

- Gyere - húzta az orvosnövendék Prennt. - Gyere - mondta, és haragtól remegő hangon tette hozzá. - Nem állok jót magamért... Ez a korcs, ez a nyomorult, ez a kuvik. - Hangjában a véznának a vézna iránti megvetése hangzott.

A lövöldözés csak sokára csendesült el. Két sebesültet hoztak a fedezékbe, kiket Lassú gondosan bekötözött. A sebesülések nem voltak súlyosak. A két ember, egy bányász és egy diák, a maguk lábán mentek ki. Prenn ottmaradt Lassú mellett és hallgatott.

Lassú rendbe hozta műszereit, és leült Prenn mellé. - Adj egy cigarettát.

- Hát te dohányzol? - kérdezte Prenn, és odanyújtotta a tárcáját.

- Általában ellene vagyok. De most az idegességtől... Mit szólsz ehhez a csirkefogóhoz?

- Csirkefogó? Bátor, meg kell hagyni. Csak nem katona, és ez meglátszik. Jó példát mutatott, bátornak kell lenni. De, hogy csirkefogó volna?

- Nem úgy csirkefogó, hogy csirkéket lop. Semmit se értesz te Prenn Franci, semmit se értesz. Nem a bátorságról van szó, hanem demonstrációról. Folytatja, amit a háború alatt kezdett, barátaival együtt. Nekik a halál kollektív élmény. Érted te, hogy mi az: kollektív élmény?

- Nem én.

- Hát én se, tulajdonképpen. De megmagyaráztattam magamnak. A kollektív élmény az, ami egységbe hozza a lelkeket. Ez az egység antiracionálisan a hit útján érhető el. Mégpedig nem az örömben, hanem a szenvedésben. Érted?

- Dehogy értem.

- Gondolom. Megpróbálom érthetőbbé tenni, ami lényegében értelmetlen. Nos, háború van. A katona szenved. Ezt érted?

- Ezt értem.

- Ebben az esetben neked, ha bölcselkedel, mint ez a Benzy, bele kell vetni magad ebbe a szenvedésbe. Az erkölcsi parancs, amit a „lélek” ad, állítólag, így hangzik: „Menj és szenvedj te is!”

- Miért nem így: „Ne menj te se, te se szenvedj?”

- Na! És még azt mondod, hogy nem érted! Cicázol velem?

- Én az egész háború alatt lógtam. Nekem ez nem új. Az új, hogy most azt se bánom, ha beledöglöm. És hát ez a zöldharisnyás, ez se fél. Szóval, a mi emberünk. Én így értem. És jó példával akart bemutatkozni. Persze, akkor kell kiugrani a mellvédre, ha rohamra vezényelnek, de hát...

- Ha két ember ugyanazt teszi, az még nem ugyanaz. - Lassú József meleg, barna szeme Prenn acélszürke szemeit kereste. - Ezt megint nem érted? Megpróbálom megmagyarázni. Jó?

Prenn bólintott, s újabb cigarettára gyújtott.

- Hát itt vagyok én, Lassú József negyedéves orvosnövendék, katonai szolgálatra alkalmatlan.

- Nem alkalmatlan.

- Nem bizony! Arra, hogy éljen, vagy meghaljon, erre mindenki alkalmas. Csakhogy Lassú József azt akarja, hogy ne legyen szenvedés, hanem öröm és békesség. A testi szenvedést tekinti a lelki szenvedések forrásának. Lassú József civilben orvos. Mikor az egész világ egészségét kell kierőszakolni: katona, és a műtőasztal itt ez a front. Érted?

- Ezt értem - felelt Prenn gyorsan. - Ezt értem - ismételte elgondolkozva.

- Ez a zöld harisnyás turista, Benzy Nándor meglehetősen híres ember. A háború előtt Svájcban élt, valahol Davosban és Németországban, úgy tudom, Heidelbergben. Nagy tudós hírében áll. Ő maga azt terjesztette magáról, hogy konvertált zsidó létére a jezsuita rendnek felszentelt fene tudja mije, civilben. Ami lényegében lehetséges, de ilyen formában hazugság. És hogy nagyon szegény zsidó családból származik. A szegénység már mindenképp hazugság. A családja nem szegény, ellenkezőleg. Az, hogy jezsuita-e, nem tudom. Talán éppúgy nem igaz, mint ahogy nem igaz, hogy szegény. Romantikus életrajz. Úgy terjesztették, hogy „állítólag". Mindez nem volna fontos. Csak azért mondom el, mert jellemző, hogy ki mit hazudik magáról, vagy mondat el barátaival. Nagyon jellemző. Egy időben az a hír is elterjedt róla, ezt is ismerősei terjesztették, hogy Davosban öngyilkosságot követett el és meghalt. Mégpedig hogyan lett öngyilkos? Erről is van egy romantikus verzió. Valakit kihívott párbajra. Az illető nem volt hajlandó a fegyverét használni. Erre Benzy ott a helyszínen saját magát lőtte agyon. Kitalálás, hiszen nem az árnyékát rántotta le a katona. Vagy azt hiszed, a zöld harisnyában egy árnyék lába volt?

- Egész berondult a turistaruha.

- Öngyilkos nem lett, és a halálhír nem igaz. Erről nincs vita. De a kitalálásban van valami külön érdekesség. Egy régi, persze hibás, természetrajzi leírás azt mondja a skorpióról, hogy a skorpió dühében saját magát szúrja agyon. Ennyiben helyesen értékel a kitalálás. Nem érted? Mindegy. Benzy skorpió. Én ezt részben testi tökéletlenséggel magyaráznám, ami persze csak medikus magyarázat. A társadalmi a következő: a polgárság számára a kollektív élmény, hogy meg kell halni. Ezért mondták: „Menj és szenvedj te is." No jó. De most? Benzynél most nem arról van szó, hogy jó példát akar mutatni, hanem, hogy ő, aki fegyvert fogott, fegyver által pusztuljon el.

- Nem is fogott fegyvert.

- És nem is pusztul el. Ez csak „lelki gyakorlat" - felelte gúnyosan Lassú. - Mindig akad egy öreg baka, aki idejében lerántja.

- Nem is való a frontra - szólt Prenn, és rágyújtott.

- Ami azt illeti, én se. De testileg akármilyen vagyok, mégis az egészségért, az igazi emberséges egészségért, és nem a szenvedés élményéért vagyok itt. Érted, hogy a sok hasonlóság ellenére milyen nagy közöttünk a különbség?

- Ha nem is vagy vasgyúró, de...

- Eh! Franci - szakította félbe Lassú. - Bocsáss meg, hogy majdnem kényszerítelek bókokat mondani. Egy komám - és tréfásan rácsapott Prenn combjára -, te tudod, hogy mért harcolsz. Az az isonzói is tudja. A bányászok is tudják. Mi természettudományos diákok... nálunk se lesz sok keletje Benzy elméletének... - Felfigyelt. - Hallod, még mindig lövöldöznek.

- Majd abbahagyják - legyintett Prenn, és újra meggyújtotta elaludt cigarettáját. - A Bámuelre emlékszel? - kérdezte.

- Miért? Mit akarsz vele?

- Semmit, nem is érdemes róla beszélni. Nekem csak úgy eszembe jutott. Hasonlít ehhez a zöldlábúhoz. De az nem jön ki a frontra. Biztos most is valami kávéházban ül. Mit gondolsz, a kávéházak Pesten most is nyitva vannak?

- Valószínű.

- Furcsa. Valahogy nem tudom elhinni, hogy most is vannak kávéházak. Hogy itt ez van, és ott az is megmaradt. Te ezt érted?

- Értjük, nem értjük, így van. De megoperáljuk a világot, minden gennyet kiszedünk belőle.

- Csak már jobban nekifeküdnénk - mondta Prenn.

Estére Benzy Nándor tisztelői „baráti beszélgetésre" hívták az embereket.

- Nem gyűlés, gyűlésről szó se lehet, csak: beszélgetés, amin mindenki részt vehet, sőt kívánatos, hogy részt vegyen - közölte Mohár Zoli Lassú Jóskával. Ő is medikus volt, igaz csak elsőéves, de erősen tartotta a kollégai viszonyt. Jól megtermett szőke fiú volt, pirospozsgás, és kövérkés. Gimnazista korában dundi arca sokszor verekedésre kényszerítette; voltak olyan fiúk, akik látni akarták, hogy egy pofon után hogy halványodik el a kövér és rózsás arc az ujjak nyomát mutatva, és aztán hogyan vörösödik ki az ütéstől és a haragtól. Különösen szerették, ha leröpült a talmiarany pápaszem, és kis szemei vaksin hunyorogtak. Idővel a jó tanuló Mohár Zoli kénytelen volt kifejleszteni magában a nagy verekedő tulajdonságait is, és mire egyetemre került, már nem volt nevetséges dundi, hanem erélyes fiatalember, nehéz súlyú, támadó kedvű, és az átlagosnál jóval okosabb. Itt a fronton ő lett Benzy Nándor legközelebbi embere. Pesten is találkoztak. Azaz Mohár is ott üldögélt - egy-kétszer magával hívta valaki - a híres szerda esti találkozón, ahol Benzy barátai és tanítványai szép bútorokkal és könyvespolcokkal telirakott szobában, egy gazdag és kövér költőnő házában a szellem lényegéről, a szellem antikapitalista kollektivizmusáról beszéltek, egymást túllicitáló, paradox képekben. De ott, ezeken a szellemtörténeti teadélutánokon, Mohárnak, az orvosnövendéknek, tehát a test foltozó-suszterának (s még mint olyan is szerény kezdő), csak az ajtó közelében meghúzódó famulus szerepe jutott. Most a fronton ő lett a Wagnere ennek a korcs Faustnak.

Lassú József szó nélkül vette tudomásul Mohár közlését.

- Úgy fél nyolc felé, ha besötétedik, legyen szerencsénk a kötözőhelyen - folytatta Mohár, és mert Lassú nem felelt, már kissé pökhendin. - Te is gyere, Franci - fordult Prenn felé sokkal barátságosabban.

- Ki engedte meg, hogy a kötözőhelyet elfoglaljátok? - rivallt rá Lassú.

- Senki. Én. Akárki! Nem is tudtam, hogy valakinek eszébe juthatna kifogásolni. Különben a zászlóaljparancsnok is ott lesz, megígérte.

Lassú felkapta a fejét.

- Én is ott leszek. Mi is ott leszünk, ugye, Prenn.

- Hát, ha a szolgálat engedi, miért ne? - mondta Prenn, akinek nem tetszett barátja ingerültsége.

- Meg fogja engedi - szólt fölényesen Mohár Zoli. - Tudtommal az offenzíva - és jelentőségteljesen elhallgatott.

A nap valóban csendesen telt el, csak annyi volt a különbség, hogy este nem engedték hazaszállingózni a bányászokat.

A kötözőhely egy vízmosásban állt, dombok között, nem messze a fedezékektől, és mégis védett helyen. Így valóban nagyon alkalmas volt az összejövetel megtartására.

Az emberek összegyűltek. Töltényládákon, tábori ágyakon, a szomszédos fatelepről odacipelt deszkákból rögtönzött, imbolygó padokon mintegy negyven-ötvenen szorongtak. Egy karbidlámpa süvöltött, és kékesfehér fénnyel világított a szónokra.

Benzy Nándor hátával egy asztalnak támaszkodva, szerényen és igen halkan kezdett beszélni, s ily módon teljes csendet kényszerített a hallgatókra. Az asztal, mely különben a műtőasztal szerepét töltötte be, mindenféle orvosi szerekkel és tégelyekkel volt megrakva, melyek most egy fehér lepedő alól púposodtak. A lepedő felett még újságpapír is volt, amely, mikor Benzy hozzátámaszkodott az asztalhoz, megzizzent és csúszni kezdett. Benzy idegesen elkapta a papírt és helyére igazította. Kissé elhúzódott az asztaltól.

- Az aktualitás - kezdte, és kicsücsörítette a karbidfénytől kékesszürke arcában vastagon és vörösen duzzadó ajkát - az immanensnek, és mindig jelenlevőnek a látszólagos által való előtérbe állása. Ezt veszik észre azok, akik előtt a lényeg általában összezavarodott. Az aktualitás jelentkezése formájában efemeria, és ugyanakkor legszorosabb összefüggésben van antipodusával, az immanenssel, ez utóbbi lévén az előfeltétel.

Senki se értette mit beszélt Benzy. Legközelebbi híve, Mohár Zoli idegesen hunyorgatott, szemüvegét vizsgálta, mintha így akarna segíteni a szónoknak. Aztán fülére igazította szemüvege kampóit, és kényszeredetten mosolyogva nézte a bányászokat és az isonzói katonát, aki szintén ott ült a gyalulatlan deszkapadon, és mozdulni se mert.

Benzy folytatta fejtegetéseit a látszólagosról és a lényegről. Hangja emlékeztetett a repedt tányér tompaságára. De egy-egy szó, mint a kés éle fülsértően csikorgott ezen a tányéron, hogy még a gúnyosan mosolygó Lassú József háta is lúdbőrözött.

Már vagy tíz perce beszélt Benzy, mikor hosszú lélegzetet véve, így folytatta:

- Hosszas bevezetés helyett, a kérdésnek ezt a részét talán más alkalommal módomban lesz tisztázni, mert mondjuk ki, a helynek, ahol vagyunk és időnek, melyben élünk, mindenre kiterjedő axiómáját, mely önök, ifjak, harcosok számára egyrészt aktuális a szó legalapvetőbb értelmében, és ugyanakkor nemcsak aktuális, hanem a cselekvés immanens mértéke. - Benzy körülnézett, szemüvege megvillant. - Az alapvető felismerés, hogy nem az „Én", tehát az egyén, felszabadulása és kibontakozása időnk titka és parancsa, még ha ez is megjelenési formája! Az ifjúságnak, önöknek, a terror kell, a terror mint olyan. Ezt kívánják, ezt fogják megvalósítani. A világproletariátus ma az állam mindenhatóságát, a diktatúra politikai és gazdasági egyhitét viszi harcba a polgári-kapitalista züllött humanizmus ellen. Ez az, ami világmegváltó a szocializmusban, a kommunizmusban. Ez az immanens, s ha úgy tetszik a lényeg. A második axióma önöknek, e harc katonáinak a vérontáshoz való viszonya. Ha lehet vért ontani, s ki vitathatná az utóbbit, akkor szabad vért ontani, és akkor mi nem hagyhatjuk, hogy azt más tegye helyettünk. Mi nem rejthetjük el a kezünket, ha valaki kezéhez vérnek kell tapadni. A kiontott vérért vállalni kell a teljes felelősséget. És alkalmat kell adni, hogy vérünk kiontassék. Ez volt a ma délelőtti viselkedésem gyakorlati értelme, hogy úgy mondjam: argumentatio ad hominem. Mert teória és gyakorlat közt nem lehet szakadás. Az az elvtárs, aki úgyszólván „megmentett", alapjában ugyanazt tette, amit én. A saját pártja - itt figyeljenek a szóra, hogy „párt", vérét menteni, egyenlő az ellenség pártja vérének ontásával. Azt hiszem, ez teljesen világos.

- Világos - mondta Mohár, és mosolygott, mikor látta, hogy most Lassú Jóska is bólint.

Az emberek hátgerince és lapockája már tűrhetetlenül fájt.

- És a harmadik - beszélt Benzy az imbolygó karbidlámpa fénye alatt -, hogy most harcot folytatunk egy néppel. De nem a nemzetért, hanem minden nemzet ellen - egységért és a határok eltörléséért. Ezt hirdette már a katolikus egyház is, mert a maguk módján ők is univerzalitásra törekszenek. A szerzetesrendek generálisa is felismerte és kifejezte ezt: „A hazaszeretet olyan, mint a pestis, a kereszténvi szeretet biztos halála." Ennél katolikusabban még senki sem fejez-

te ki azt, amit mi, a tudat egy magasabb szférájába emelkedve, proletár internacionalizmusnak nevezünk. Jelentősége a világ egységbe fogása.

- Ez igaz? - kérdezte súgva Prenn.

- Az a baj - súgta vissza Lassú -, hogy az igazat is hazugul mondja.

Prenn nem mert tovább sugdolódzni, és csak jelekkel igyekezett mutatni, hogy nem érti, mi itt a hazugság.

- Tehát összefoglalom - karcolt hangja tompa tányérján Benzy. - A proletárdiktatúra egyetemleges. A terror és a vérontás kötelesség, a könnyebb érthetőség kedvéért: erény. Katonai erény. Katonai erény, mely összefogó és általános. És végül; a nemzeti harc a nemzeti feloldódás szintézisébe megy át - süvöltött Benzy a karbidlámpa búgásával egy tónusban. Aztán elhallgatott, tiszta zsebkendőt vett elő, megtisztította szemüvegét, aztán az orrát és a száját.

Szerényen és óvatosan megigazította a papírt is az asztalon, mely már megint lecsusszanni készült. Vastag turistacipőjében lassan és vaksi bizonytalansággal kitopogott a karbidlámpa fényköréből.

Gyufák gyúltak, cigaretták és pipák kezdtek füstölni, az emberek mozogtak, beszéltek, az ingatag deszkapad majdnem felbillent.

- Ki óhajt hozzászólni? - lépett az asztalhoz Mohár Zoli. Újra csend lett, de senki se jelentkezett.

- Mi az? Nincs mondanivaló?

A beszélgetés résztvevői egymásra néztek.

- Na mi az? - kérdezte idegesen Mohár.

Ekkor felállt az isonzói katona. Sapkáját letette a padra, ahol eddig ült, megköszörülte a torkát, aztán hangosan, katonásan, a háttérben álldogáló Benzy felé fordulva beszélni kezdett.

- Megkövetem az előttem szóló tanár elvtársat. Én nem akartam rosszat tenni, mikor lerántottam.

- Ezt ő maga is mondta - szólt türelmetlenül Mohár.

- Ő mondta, és most én mondom. És még egyszer megkövetem, hogy így esett. Nem volt idő a beszédre, nagyon röpködtek az ólombogarak. Nem maradt más hátra, mint elkapni a lábát... Hogy egy kicsit sáros lett... dehát, mind sárosak vagyunk... mint a tanár elvtárs is mondta, mind katonák.

Valahonnan visszafojtott nevetés hallatszott.

- ... Földből lettünk, földdé leszünk... - akarta befejezni az isonzói, de a nevetést hallva még hozzátette: - Nincs ezen mit nevetni. Se én, se a tanár elvtárs nem nevettünk.

- Úgy van. Teljesen egyetértünk - hallatszott Benzy hangja a sátor mélyéből.

Az isonzói felvette a sapkáját, és kiment a sátorból. Prenn is kiment mögötte. A sátor előtt az isonzói megállt.

- Eh, szeretném magam megpofozni, saját magamnak jó pár pofont adni - morogta a katona.

- Aztán miért?

- Mert nincsen miért beszélni ezeknek.

- Bolondság - nyugtatta meg Prenn. - Aludni mégy?

- Rég ideje lett volna.

- Igaz - hagyta rá Prenn. De egyszerre felfigyelt a sátorból kiszűrődő hangra. - Én is mennék, de most hallom, a barátom beszél. Kicsit még visszamegyek.

- Nem hívtam kísérőt - mondta az isonzói, és belépett a sötétségbe.

Prenn visszament a sátorba, megállt a bejáratnál.

Lassú József állt az asztal mellett. Hangja éles volt, ingerült. -... és itt nem arról van szó, hogy nem kell harcolni, és vér és terror. Csak nem szabad szükséges rosszból kívánatos célt csinálni. Az ifjúság, igenis, saját életét akarja. Felszabadulást. Kibontakozást. A többi ezért van! Az operáció az életet akarja megmenteni, ezért áll itt ez az asztal - bökött hüvelykujjával a háta mögé. - Egyetértek az előadóval abban, amit a burzsoá-kapitalista humanizmus züllöttségéről mondott. Teljességgel igaz. De mi nem antihumanizmust prédikálunk, hanem igaz, teljes, és ami a fő, materialista humanizmust. Nem is prédikáljuk, megvalósítjuk. Harcolunk érte, megvalósítjuk. Egyszerűen, materialista módon.

- Vulgáris materialista módon? - kérdezte vastag ajkát lebiggyesztve Benzy.

- Miért vulgárisan? Egyszerűen, materialista módon. Gyógyítva, harcolva és radikálisan.

- A Büchner, Vogt, Moleschott materializmusa elavult - kiáltott feléje Mohár Zoli.

- Ezt én is tudom. Semmi se fejlődik gyorsabban, mint a materializmus. Fejlődik és fejlődni is fog, egy napra se áll meg a fejlődés.

- Evolúcióval nem lehet megmagyarázni a revolúciót - kiáltotta Mohár.

- A revolúció katalizátor. - Lassú a bányászok és katonák felé fordult. - Megmagyarázom. Annyi a különbség, mint a lassú égés és egy gyors robbanás között. - Tovább akart magyarázni, hogy mindenki megértse, de Mohár nem engedte.

- Kihagytuk a dialektikát - kiáltotta.

- Ami pedig a lényeg - hallatszott Benzy felélesedett hangja.

- Nem hagytam ki. Dialektika a gondolkodás módszere.

- Az események jelentkezési lényege - felelte Benzy.

- Legyen - hátrált meg Lassú. - Vannak kérdések, melyeket még nem volt időm tisztázni. Maga ezeken a dolgokon már évek óta, mit tudom én, mióta rágódik. Nekem más volt a fontos.

- És mégis ön tart engem neofitának - szólt gúnyosan Benzy.

Lassú vállat vont.

- Most másról akarok beszélni.

- Nagy kár - vágta oda Mohár.

- Arról - szólt újra nyugodtan Lassú -, hogy bármilyen nemzetközi és összefogó célok állnak is előttünk, most a csehek ellen harcolunk mint magyarok. Mert a csehek betörtek Magyarországra. Mikor Magyarországot felszabadítani fogunk fegyvert, akkor mi az egész világ proletariátusának vagyunk az előőrsei. Ez igaz. Jelen pillanatban magyarok vagyunk a betolakodó csehek ellen. De nem a cseh nép ellen. Ha holnap a csehek is a proletariátus zászlaja alá gyülekeznek, holnap együtt harcolunk. De ma...

- Harcoltunk mi Szibériában is a csehek ellen. Mi vörösök, ők fehérek - mondta egy katona az első sorban.

- Ezek nem örökös kategóriák - szólt Mohár.

- Nem hát - kapott rajta Lassú. - De ma, a jövőt nem feledve, a csehek ellen harcolunk Magyarországért. Holnapután...

- Kivel vitatkozik? - csikorgott Benzy Nándor. - Igenis ma, és kivált holnap a csehek ellen...

- Úgy van - helyeselt a zászlóalj parancsnok, aki szintén az első sorban ült.

- Én csak az efemeriának az aktualitás jegyében való összekeverése ellen tiltakozom, sőt evvel kezdtem - mondta elváltozott, elvékonyodó hangon Benzy.

- Én ezt a megkülönböztetést nem értem. És alig hiszem, hogy közülünk bárki is értené. Holnap a csehek ellen! Azt hiszem, ebben egyetértünk, és ez a fontos.

A „baráti összejövetel" bevégződött. Az eredmény, valami lelki kézlegyintés volt; senki se volt elégedett se magával, se a beszélőkkel.

Prenn úgy találta, hogy a barátja is csúnya volt és mérges. Jó, hogy már vége ennek a sok beszédnek. Jó lesz egy kicsit aludni; sok alvás nem lesz az éjjel. Már hozzá is eljutott a hír, hogy talán már reggel megindul az offenzíva.

Mikor kiléptek a kórház-sátorból, közeledő ágyúk és szerkocsik nehéz dübörgése hallatszott a távolból, a sötét és csillagtalan éjszaka széléről.

Visszamentek a lövészárokba, lefeküdtek a deszkákkal kipadlózott földre.

Még mindig éjjel volt, mikor erős ágyúdörgésre ébredtek.

- Aha - suttogta Lassú József, és felült. Tapogatni kezdett maga körül. - A hét nemjóját! - káromkodott - hol a cipőm?

Prenn erősebbet szippantott a cigarettájából, mert ő nem is aludt.

- A lábadon - mondta hidegen.

- Eh! Na nézd! Hiszen le se vetettem, gondolván... Szóval kezdődik.

Az emberek kiálltak a mellvéd mögé. A szíjak megszorítva, a kézigránátok készenlétben.

A szürkületben egyszerre sűrű lett a némaság. Ekkor élénkzöld rakéták süstörögtek magasra.

- Sturm! - hallották vagy vélték hallani a parancsszót.

Elsőnek Benzy Nándor állt teljes testtel a mellvéden. Ő, mialatt az ágyúk szóltak, vastag turistacipőjével kis lépcsőket taposott maga előtt a földhányásba.

- Előre - hangzott. Az emberek felugrottak, már kinn voltak az árkok előtt, és rohantak.

Az ellenséges állásokból erős gépfegyvertűz söpörte végig a terepet.

- Feküdj - adódott át a parancs a sorokon végig.

Feküdtek. Senki se volt képes felemelni a fejét. A föld hajnali, nedves és enyészetes szagát érezte mindenki, aki feküdt.

Úgy érezték, hogy rettenetes régen feküsznek így, mikor valahonnan a szomszéd zászlóalj felől, kiáltások hallatszottak:

- Hurrá, hurrá. Huj, huj, hajrá!

- A kubikusok - súgta Lassú, de Prenn, úgy látszik, nem is hallotta.

- Készülj - adta tovább a parancsot a szakaszparancsnok, egy bányász.

Néhány perc telt még el, hosszú percek. A föld erős penészszagát érezte mindenki. A szakaszparancsnok felemelkedett.

- Stu-u-u-ú - ordította, búgta és rohant előre.

Még egy nagyon hosszú perc múlt el, de már sápadtan és lihegve az ellenséges árokban voltak. A harc itt rövid volt, az ellenség megfutott. Közben észrevétlenül hajnal lett, kivilágosodott.

- Hol van Benzy? - kérdezte rémülten Lassú, mikor kissé kifújták magukat és körülnéztek. - Hol van Benzy?

- Ott - mutatta Prenn.

Benzy éppen felállt a réten, ahonnan jöttek, és fehér zsebkendőjével buggyos nadrágját törölgette a térde tájékán.

- Nézd - mondta Prenn. - Az árokból elsőnek ugrott, láttam. Másodszor, úgy látszik, nem bírta.

Lassú József arca e pillanatnyi rémület után csúnya mosolyra húzódott. - Hát igen, a professzor. „A lélek jóllehet kész, de a test erőtlen." Nesze neked dualizmus... A többi mind itt van? - kérdezte.

- Ott is fekszik valaki.

- Te, az félek, halott! - mondta Lassú csendesen. - Gyerünk!

Odamentek a katonához, aki arcára borulva feküdt a harmatos fűben. A homlokát, ott ahol már a haj nő, a koponyacsont egész felső részét, leszakította a gépfegyversorozat. Alvadt vér borította arcát. Prenn letérdelt, tenyerével letörölte a vért a sárga, szigorú arcról. Ekkor ismerték meg. Az isonzói katona volt...

Estefelé még egy sebesült jött a vérveszteségtől sápadtan, átlőtt tenyérrel. Mohár Zoli.

Lassú megnézte a sebet. Mohár egész tenyere füstös fekete volt.

- Gyere - mondta keményen.

Felvonuló gyalogság, dübörgő ütegek közt mentek vissza a kötözőhelyre, ahol az éjjel a „baráti beszélgetést" tartották. Most véres volt itt a föld, sebesültek nyögtek. Az asztalon operáltak.

Lassú egy darab gézt nyomott a spirituszos üvegbe. - Tartsd - kiáltott a sápadt Mohárra.

Mohár odatartotta tenyerét.

- Na - törölte végig a spirituszos gézzel Mohár tenyerét és az egész sebet. - Hülye vagy. Még a füstöt is rajta hagytad, medikus - gúnyolódott Lassú.

- De, hogy gondolod? Hogy tudnám a tenyeremet.

- Ez már a te dolgod. - Tartsd! - kiáltott Mohárra, aki a fájdalomtól lóbálni kezdte a karját. Gyorsan bekötözte a sebet. - Hadbíróság elé kellene állítani téged! De hát, ostoba intellektuel szentimentalitás... Eriggy a pokolba.

Mohár lesütötte a szemét.

- És hogy többet itt ne lássalak! Te vagy az első, és biztos az utolsó öncsonkító ebben a hadseregben. Te! Ez önkéntes hadsereg!

Másnap Benzy Nándor visszautazott Budapestre. Fontos tanácskozások várták. Mohár Zoli vele utazott. Egyelőre - mondta ismerőseinek, míg sebe be nem gyógyul. Lassú Jóska összeszorította az ajkát, és hátat fordított.

Másnap újra rohamra ment a zászlóalj. Bátorsággal kitűnni itt nem lehetett. A Benzy hozta divat nem egy áldozatot követelt. Prenn azonban Lassú tanácsára hallgatott, aki óvatosságra intett, mintha meg akarná szolgálni a nevét. „Nyugalom, megfontoltság." „Test és lélek egy. Életünk is csak egy van". „De ha kell, ha kell, akkor, nos akkor elesünk..."

A kis csatákat nagy háború váltotta fel, nagy erők hatalmas megmozdulása. Zászlóaljak, ezredek, ütegek jöttek a frontra. Vasasok és parasztkatonák, ezredenként a fások, a postások és újra parasztok. Május második felében megindult az új vöröshadsereg offenzívája.

A cseh nemzeti csapatok még magukhoz se tértek az ámulatból, mikor új, számukra érthetetlen erő, mintha a folyók folyását is megfordítaná, felfelé ömlött a Kárpátok hegyei közé. A Tanácsköztársaság újonnan szervezett hadserege, mint a mélyről bugyogó, bőséges forrás pár nap alatt elárasztotta a Felvidéket. És minden másképp volt, mint a volt háborúban. Vasasezredek, postásezredek, vasutasok, famunkások is ezredenként. A szeretett hadseregparancsnok Landler Jenő volt. Nagytestű, városi ember, puha és totyogós. Hadseregparancsnoki minőségében tudatosan és tüntetően civil, aki arról panaszkodik katonáinak, hogy ő bizony nem lóra termett, hanem vonatra, mert nemhiába vezette hosszú éveken át a vasutasok szakszervezetét. Ez a tüntető civilség, ez a fegyelmezett önkéntesség vitte az új hadsereg katonáit előre. Háborúba belefáradt emberek, akiket a háború utolsó évében még a hátuk mögött felállított gépfegyverek, még az országos statárium, agyonlövés, börtön sem bírt már a frontokon tartani, most harcolni akartak. Még a pesti 32-es gyalogezred, a monarchia legrosszabb katonái, arról híresek, hogy csak visszafelé tudnak kitartóan rohanni, és Pestnél előbb meg se állnak, még a 32-esek is bátran és vígan harcoltak.

A cseh sereget tapasztalt, képzett francia tábornokok, rutinos katonák vezették. De mégis - vagy tán épp ezért -, nem tudtak gátat állítani a fölfelé áradó folyam elé. Mert ez más volt, mint amihez a képzett tábornokok értettek, mint amit tapasztaltak és megszoktak. A csehek megpróbáltak megállni, de csak véreztek, s azután tovább futottak. Jó katona talán akkor vált volna belőlük, ha a magyar csapatok az ő földjükre lépnek hódítóként. Így szinte azért védekeztek, hogy jobban futhassanak. Hisz az erő, mely taszította őket, saját otthonukhoz sodort közelebb.

13
A MAGASLAT

Prennről valahol, „fenn a törzsnél” tudták, hogy februárban a gyűjtőfogházban ült Kunnal és a többiekkel. Ez elég volt, hogy a megindult offenzíva idején, minden kérdezősködés nélkül a 44-es somogyi gyalogezred második zászlóaljához parancsolják politikai-biztosi minőségben.

Prenn-nek tetszett, hogy valahol, valamiért számon tartják. De nem tetszett, hogy nélküle rendelkeznek róla, és főképp nem vesztette el józan ítélőképességét. Tudta, hogy ő bizony ilyen feladatra nem alkalmas. Egy üres lőszerkocsin érkezett meg az ezredtörzshöz jelentkezni, és eltökélt szándéka volt, hogy elhárítja magától a kéretlenül kapott megbízatást.

Katonaruhás, vörös karszalagos, fekete, sovány, gyors szemű ember fogadta a hadosztálytörzzsé átalakított községházán, egy nagy, Tisza menti faluban. Hiába bizonygatta Prenn, hogy ő a katonai dolgokat is alig-alig tanulta meg, a politikai biztossághoz pedig semmi hozzáértése. A gyors szemű ember egy ideig csak hallgatta. Aztán hirtelen megkérdezte:

- Március 21-ike előtti kommunista vagy?

- Igen - felelte Prenn, és szerette volna megmutatni a kivert fogai helyét. - De hát...

- Ez elég! A tisztek közt sok a megbízhatatlan. Nézz a körmükre.

Prenn-nek már tetszeni kezdett a feladat, de az értelme még ellenkezett. - Hogyan nézzek a körmükre? Ahhoz tudás kell. Honnan tudjam, hogy jó-e a parancs vagy áruló?

A gyors szemű és nyilván gondolkodásában is gyors tisztnek - tanító volt civilben és a régi hadseregben hadnagy - tetszett, hogy Prenn kifogásokat emel. - A legénységgel légy, őket kérdezd. Harcteret járt, tapasztalt katonák a 44-esek. Ha te nem is, ők értik a háborús dolgokat.

- Ez más, mint amit az imént mondott az elvtárs, mármint hogy én nézzek a tisztek körmére.

- Dehogyis más! Te viszed le hozzájuk, a katonákhoz, a parancsot. Persze nem tartasz gyűléseket, de tanácsokat tőlük kapsz! Előttünk az ellenség, a cseh nemzeti hadsereg. A feladat: kikergetni őket, megmenteni a proletárhazát. Magyarország - proletárhaza. Ez csak világos?

- Világosnak világos. De az, hogy hol kell rohamra menni, és hol kell megállni, ettől nem világosabb.

- Előrenyomulni, győzni, és újra előre. Tiszta munka. A fő: hogy kelepcébe ne kerüljünk.

- Az ám, kelepcébe!

- Neked csak a zászlóaljra legyen gondod. A többit mások intézik. Stromfeld Aurél, sárai Szabó, a Steinbrück, a Seidler. Vagyunk itt jó néhányan. Ha a zászlóaljakban rend lesz, akkor rend lesz az ezredben és rend az egész hadseregben.

- Van nálam alkalmasabb ember, tanultabb, tapasztaltabb.

- Nincs. Képzeld csak: nincs. Mindenki többet kell hogy vállaljon, mint amennyire eddig képes volt. A zászlóalj, mindjárt hozzáteszem, csak a kezdet. Ha boldogulsz vele, nagyobb egységet kapsz. Igen. És újra kezded! És semmi húzódozás!

Egy óra múlva, még korán reggel, most egy lőszerrel megrakott parasztkocsi érkezett meg a zászlóaljhoz. A zászlóalj törzse itt is egy községházán ütött tanyát. A fekete bajuszú, piros arcú őrnagy kezet fogott vele.

- Mindenekelőtt talán reggelizni parancsolsz?

- Már reggeliztem - felelte Prenn szerényen, és arra gondolt, hogy látott ő már ilyen mindjárt tegeződő őrnagyokat Innsbruckban, a hadikórházban.

- Akkor talán legjobb, ha megbeszéljük a soros feladatot.

Bementek a községháza szobájába.

Egy borotvált arcú, ápolt kezű százados - magas, elegáns és hivatalnok arcú - adta elő, hogy miként kell a zászlóaljnak teljesíteni a hadosztálytörzsből érkezett parancsot. És mintha szántszándékkal történne, olyan nyelven beszélt, hogy Prenn nem tudta szavai értelmét követni. Mikor a vitában - amely a százados előadását követte - már ötödször hallotta, hogy valamennyien a „Cote 617”-ről beszélnek, végre ő is szót kért. Nyugodtan megkérdezte:

- Mi az, hogy „Cote 617”?

- Cote - felelt elnyújtott hangon a százados, és rákacsintott a többi tisztre - annyit jelent, hogy magaslat. „617”, ennek a magaslatnak, azaz dombnak, a tengerszinttől számított magassága.

- Hát mondják, hogy magaslat és mondják, hogy méter.

A százados vállat vont.

De Prennt ez sem zavarta. - Mert - folytatta -, én tudomásul veszem, hogy mi a „Cote”, és mit jelent, hogy „617”, de azt kívánom, hogy mindig érthetően hozzátegyék: milyen hegyről, völgyről, magasságról beszélünk. Mivelhogy ezentúl a sarzsik, őrmesterek és szakaszvezetők is, úgy kívánom, vegyenek részt a fontosabb megbeszéléseken.

- Kívánja vagy parancsolja? - kérdezte a piros arcú, mokány bajszú őrnagy.

- Hát... - Prenn zavarban volt.

- A kívánás civil dolog. A katona parancsol. Tehát?

- Kívánom és parancsolom! - mondta Prenn hangjában több biztonsággal, mint amilyen valójában volt. „Mindegy” gondolta. „Majd később meglátjuk. Amit itt elrontok, a katonáknál majd csak kijavítom. Hiszen az én dolgom a katonák közt van”.

De a katonáknál se volt mindjárt szerencséje. A falu szélén, elhagyott úri házban jelöltek ki számára egy szobát, kényelmes szobát, és otthagyták egyedül. A zászlóalj jó messzire, a falu temploma előtt táborozott. Tüzérség is állt a templom előtti téren.

Prenn, akinek csepp türelme se volt a szoba falait nézegetni, odaballagott a templomtérre. A katonák a fortyogó tábori konyhák körül ácsorogtak. Mások, csoportokba összegyűlve, füstös kondérokban főztek valamit. A déli napfényben pattogott a tűz, de a láng alig látszott a nagy világosságban. Prenn odament a tábori konyhákhoz, és valami eddig sose érzett félszegséggel igyekezett szóba elegyedni az emberekkel.

- Mi az, ebédelünk? - kérdezte.

- Talán nem látja? - és a baka elfordult tőle.

Mindenütt barátságtalan, egyszavas, visszalökő feleleteket kapott.

Tovább ment, de érezte a hátába nyilazó szemeket. A kondérokhoz közel se ment. Csak nem fog belekíváncsiskodni a kondérokba. Az emberek körben ülnek, a tüzet nézik. Látszik, nem akarják észrevenni.

Gondolta, visszamegy a szobájába, ott legalább hűvös van. És ott ledobja a katonazubbonyt. Talán mindörökre. Leül, megfogalmazza a kérvényt... Mit is fog kérni? Azt, hogy váltsák le. És még mit? Azt, hogy osszák be valamelyik ezredbe. Munkásezredbe, az volna jó. Persze, munkásezredbe, ahol mind értik egymást. De a 32-eseknél se volna rossz. Ott legalább jókedv lesz mindhalálig. Egész biztos vicces a társaság... Ki tudja, mi ott a neve a „Sturm"-nak, de biztos, hogy nem „Sturm". Valami vidám szó: „Mennyország". Vagy talán: „Lakáshivatal"... A kérvényt azt szépen meggondolva írja majd, „politikailag". Erre alkalmas lesz a hűvös szoba, erre az egyetlen délutánra. Így fogja kezdeni: „A tapasztalat megmutatta", mert ez igaz: a tapasztalat valójában megmutatta, hogy nem való ő politikai biztosnak. Se a tisztek, se az emberek nem kívánják.

Fáradtan ment a déli napfényben, forróságot lehelő, szinte átlátszó tüzek közt. Az egyedüllét eddig életében nem érzett, új szomorúságával. Azelőtt a magánosság ellenállásra serkentette, farkasfogú erőt adott. Most feleslegesnek érezte magát - és honnan sejthette volna, hogy a magánosság kínja a közösséghez vezető út első lépése. Csak azt érezte, hogy nem tudja mért él majd ezután ezen a földön? Mert a viccek a 32-eseknél... nincs annak értelme, már nincs.

És elhagyta a kondérok körül ülő katonákat, meggyorsította lépteit. A háta mögött akkor valami kiáltozást hallott.

- Hej! Földi-ií!

Nos, ez nem neki szól. Ha őt hívnák, azt kiáltanák: „Haver!" Fene ezeket a bugerokat. Ha a hadseregben marad, mégis a 32-esekhez kéredzkedik... De hallja, nehéz bakancsok jönnek utána, sietnek.

- Földi! Te! - hallotta újból.

Hátrafordult. Napbarnított, keménykötésű parasztkatona jött a nyomában. Úgy látszik, mégis őutána.

- Hát nem ismersz meg, komám? - kérdezte.

Prenn nézte a katonát. Néhány pillanat eltelt, míg emlékezni kezdett az arca. Ismerős, de vajon hol látta? Nézte és vállat vont.

- Együtt jöttünk. Együtt háltunk a vasutasnénál, az istállóban. Na, megismersz?

- Aha, igen - emlékezett most már és kezet nyújtott. - Hogy is hívnak komám? - Furcsa, hogy nem ismerte meg, épp ezeket nem ismerte meg, akikkel azt az emlékezetes éjjelt hallgatta végig.

- Bujtor. Bujtor György - szorongatta a kezét. - Én meg nézlek, gondókodom, nézlek...

- Igen, persze. Jobb színben vagy. Akkor elég sovány voltál. Emlékszem, hogyne. Megigazí-tottad már a kerítést? A szomszédasszony csirkéi, mondtad, átjárnak. Minden rendben most már?

- Mindent megigazítottam - felel Bujtor kemény arccal.

- És most te is, itt a fronton, a forradalomért.

- Így vagyunk mind - felelte Bujtor. - Megyünk az oroszok elé.

- Hát persze, az oroszok elé - élénkült fel Prenn.

- Ideje! A grófnak saját pénzünkön vettünk vonatjegyet, hadd menjen Isten hírével. De a föld megen csak nem a mienk.

- A föld csak nem ment vele? - igyekezett Prenn népszerűsködni.

- Nem a mienk - komorodott el Bujtor György.

- Nem a tied, de mindannyiunké, közös - mondta Prenn, ahogy az újságban olvasta, melynek nem is oly rég kiadóhivatali igazgatója volt. Tovább nem is tudta volna felmondani a leckét.

- Közös lónak túros a háta.

- Ej komám, nincs igazad. Majd meglátod, micsoda élet lesz itt... - és újra elakadt.

- Lesz hát, ha majd az oroszokkal összefogunk. Gyere komám, oda hozzánk - és a tábortűz irányába mutatott. - Egyfalubeliek vagyunk ott. Egy volt hadifogoly is van köztünk. Te, látom - és lekopott körmű, vastag mutatóujjával megérintette Prenn karszalagját - magad is komisszár vagy. De azért hallgasd meg, mit beszél, aki kint járt. Ott nem úgy van, mint mifelénk.

Erős keze megfogta Prenn könyökét, és odatessékelte a tábortűz mellé.

A kondérban paprikás krumpli fortyogott mérgesen, de nem volt hússzag. Egy elcsigázott arcú, eres kezű katona gránátkupak rezéből gyűrűt fabrikált - hadifogoly szórakozás volt ez a világ sok táján. Közben szemét a munkáról le nem véve beszélt. A szaratovi ütközetet mondta el, amiről Prenn már a Visegrádi utcában is hallott. Nyilván sok magyar lehetett ebben az ütközetben, hogy olyan sokszor hallott róla.

Bujtor György az ebédfőzést intézte, és egy fiatal katona volt a segédje, akit hol Pistának hívtak, hol Baniczának. „Te, Banicza, keresd meg a sót." „Te, Banicza onts rá egy kis vizet." Ez a fiatal katona sokat kérdezett meg-megállítva az elbeszélés folyamát.

Mikor a bográcsból már kiürült és a tűz lángját egy vesszővel lecsapkodták, a többi tűztől is odajöttek az emberek. Tisztességtudóan köszöntek, aztán ki leült, ki hasra feküdt, és úgy hallgatták a gyűrűt faragó ember hosszú történetét.

Prenn már közébük tartozott. Akkor lett velük egyvágású, mikor meginvitálták? Vagy mikor ő is megebédelt a bográcsból? Mert beszélni alig beszélt. Ha sokan voltak együtt, elapadt benne a szó. Egyszerűen csak jól érezte magát. Jobban, mint a pesti rekvirált szobában. Jobban, mint a kiadóhivatalban. Jobban, mint valaha a Nefelejcs utcában, jobban, mint bármikor és bárhol - és ezt érezték azok is, akik közt jól érezte magát.

Este a tisztek újra megbeszélésre hívták.

Ez már másfajta megbeszélés volt, olyan, ahogy ő kívánta. Az altisztek is jelen voltak, Bujtor György is, aki szakaszvezető volt ebben az új hadseregben. - Prenn ott a tábortűznél már megtanulta, mit kell mondani:

- Egyesülni kell az orosz hadsereggel. Tehát előrenyomulni. - Nemcsak a hadifogoly mondta ezt, hanem már előbb Bujtor és kérdéseivel a fiatal Banicza is.

- A stratégiai cél - mondta a fekete bajszú mokány őrnagy -, persze ez. A zászlóalj taktikai feladata a mai napon: a Cote 617, azaz jó magyarán - és először volt mosolya őszinte -, a 617 méteres magaslat megszállása, ma éjjel, rohammal.

- Értetik - mondta egy őrmester, pirospozsgás, nagytestű feszes ember, akinek még az őrnagynál is szebb bajusza volt és legénykedőbb kacsintású szeme.

- No, ha „értetik", akkor megértettük egymást. Őrmester Nagy István! Küldjön ki megfigyelőket! Jussanak az ellenség közvetlen közelében. Pufogtatni szigorúan tilos. Elővigyázatosság fél győzelem és fele veszteség. Végeztem! Lelépni!

Prenn-nek tetszett ez az őrnagy. Kinn a ház előtt, hogy biztosabb legyen, és hogy felettese parancsát betartsa, megszólította az őrmestert, aki éppen Bujtorral beszélt.

- Na, milyen ember az őrnagy?

- Becsületes magyar ember.

- Aki magyar embernek becsületes, az becsületes kommunista.

- Én is így taksálom...

Hajnali fél négykor a „Cote 617" a zászlóalj kezében volt. A zászlóalj vesztesége két könnyű és egy súlyos sebesült. Az egyik könnyű sebesült a Banicza gyerek volt, aki kézzel fogta meg az ellenséges katona szuronyát. Szerencse, hogy Bujtor György ott volt a közelben, és félrecsapta a szuronyt. Az ellenséges katona élve került fogságba.

A „Cote 617" elfoglalása után Prenn Ferenc, aki Bujtor szakaszával ment rohamra, elismert vezetője lett a zászlóaljnak. Valódi politikai megbízott, jókedvű komája minden katonának.

Szabad perceiben tábori lapokat küldött Asztalos Annának. Volt úgy, hogy egy nap hármat, de volt három nap is, hogy egyet se. „Drága menyasszonyom", így kezdődtek a lapok...

14
LEHANYATLIK BUJTOR

A 44-es gyalogezred és az a zászlóalj, melynél Prenn Ferenc volt, szinte mindennap harcba ment, és sokszor kitüntette magát. Az ezredet és a zászlóaljat nemegyszer dicsérték a napiparancsban, és Prenn csak mindenféle ravaszsággal - parancsok eltépése is megesett - tudta magát a zászlóaljnál tartani, azaz kikerülni, hogy ne vigyék el a zászlóaljtól valami magasabb beosztásba. Tudta, hogy itt, ebben a zászlóaljban van a helyén, sehol máshol.

Jól érezte magát. Valamikor régen, mikor még a Népliget fái közé járt futballozni, és a földre hányt ruhadarabok, sapkák voltak a kapu, és csak a bíró sípja volt egészen olyan, mint a szabályos meccseken, akkor voltak ilyen barátai, egymást elismerő vetélytársai.

Ott ült este a férfiak körében, akik óvatosan pipáztak vagy marokba rejtett cigarettát szívtak, és a szaratovi ütközetről folyt a szó. Bujtor szakaszvezető elvtárs küldözgette a fiatal Baniczát hol sóért, hol dohányért. Ők itt harcoltak Magyarországon. Kiev környékén meg, így hallották, magyar hadifoglyok várják ezredekbe gyülekezve, hogy Galícián, ellenséges seregeken keresztülgázolva magyar földre jöhessenek segíteni. Így szólt a hír, igaz is volt, de csak volt. Mert ezekben a napokban már kelet felé utaztak ezek a magyar ezrek és orosz tízezrek, hosszú vonatokon: a forradalom torkát Szibéria felől Kolcsak hideg keze szorongatta, és elsősorban és mindenekelőtt, ennek a gyilkos kéznek ujjait kellett egyenként levágni orosznak, magyarnak egyaránt. A nemrég Kievnél gyülekezők, a magyar internacionalista ezredek, ott jártak már az Ural táján, az őshazában, ahol a széles síkságon jóvérű baskír lovak ficánkoltak. Tán sose hallották, hogy valamikor itt volt az őshaza, a magyar pásztornép földje. Ők Kolcsak elé mentek, és annyit tudtak, hogy akárhol is... egy hazáért folyik majd a vérük.

Itt meg, pipázgatva még azt hallgatták, hogy már csak pár nap, és itt lesznek az oroszok és velük a magyarok is, ismerősök, rokonok, régi harcostársak. És ha mégse? - ütött mellük közepére a kétkedés.

Valami nem jót éreztek az emberek. A szaratovi harcok története, amit már sokszor elbeszélt a volt hadifogoly, lassan befejeződött. Hallgattak. Bujtor ahelyett, hogy kimondta volna az aggodalmat: „Nem jönnek az oroszok”, színlelt vidámsággal hunyorított a fiatal Baniczára.

- Na Pista, mondd csak el, hogyan is vót az apáddal? Komám nékem az apja - magyarázta Prenn-nek -, az öreg Banicza.

- Mi van azon elmondani való? - szabadkozott a fiú.

- No, csak mondd. Hogyan fogták el, hogyan kísérték a járási börtönbe?

- Harmadnap kiengedték.

- Ki hát, mivel az egész falu bejött érte. No, csak mondd!

- Akár megharagszik Gyuri bátyám, akár nem, muszáj volt letartóztatni, ha olyanokat beszélt.

- Azt mondta, állami gazdaságban nem terem meg a szőlő. Talán nem vót igaza?

- Nem volt igaza. Maga is állami szőlőtelepen tanulta a vincellérséget, Gyuri bátyám.

- Az tanító oskola volt, minálunk meg aprók a szőlők.

- Van apró is, nagy is, negyvenholdas. És nem is így mondta az apám. Az én apám csak annyit mondott, hogy nem köll lóháton előre rugtatni, hanem gyalogszerrel járni. És a grófi föld legyen akár mindjárt állami. Nem is ezért vót az egész. Hanem, mert az agitátort mindennek elmondta.

- Az ám. Azt mondta neki, hogy zöldfülű és menjen vissza az anyjába Pestre.

- „Vasvillával kergetünk ki", ezt is mondta, meg erre meg arra, meg az anyját, meg az ősét. Ha ki is engedték, a becsületsértésért pör lesz. Meg is mondták neki.

- Most mit csinál az öreged? - kérdezte Prenn.

- Dolgozik az államiban, amit a gróftól elvettek.

- Az oroszoknál az biztos, hogy nem így menne. Igaz-e földi? - fordult Bujtor a fogságból jött ember felé.

- Vót ott is mindenféle. De rendet csináltunk - mondta a volt hadifogoly, tiszta szovjet hazafi.

- Az én druszám az olyan ember - magyarázta Bujtor -, mint a prés tengelye. Egyenest áll középen, nem mozdul, de fondor van rajt, körös-körül, másképp nem forogna a prés feje. Zalai ember, ott tanulta a vincellérséget. Öt évig volt Amerikában, ott meg kitanult mindenféle masinát. Hazajött, nálunk vett szőlőt, Somogyban.

- Zalai szőlőre kevés vót a pénz - vetette oda a fiú. - Szidja is a somogyi hitvány borokat.

- Szidja, de issza.

- Nemigen issza.

- Nem is aszondom én, hogy részeges. Ahhoz nagyon megtanulta a spórolást ott Amerikában. Csak azért hoztam föl az apádat, mer ő vót az első, aki már a télen párti ember lett. És tavaszra: tessék!

- Nem látok én itt semmi bajt - mondta Prenn.

- Semmi hát, ha jönnek majd az oroszok. De ha nem jönnek... - Elővette a pipáját. - Na, gyerekek, kinek van egy pipára való dohánya?

- Nekem - mondta Prenn, s még mielőtt Bujtor tiltakozhatott volna, összemorzsolt három cigarettát.

- No jó - mondta Bujtor -, köszönöm. - Markába vette a dohányt, és gondosan kihuzigálta a dohánnyal összekeveredett papírt...

A tisztek közt Prenn nem keresett barátot. Még emlékezett Innsbruckra, tudta, hogy csélcsapok mindenben, ebéd előtt mások, mint ebéd után. Az előrenyomulás idején jól harcoltak. A nagybajuszú őrnagy mindig elöl járt, vezette a harcot. „Utánam fiúk." A százados nem így: „Előre gyerekek" volt a biztatása, és szívesen maradt hátra. De hát kinek milyen a vére. Prennnek, a politikai biztosnak kötelessége volt bizalmatlannak lenni. Kémek, árulók mindenütt vannak; ki tudhatta volna jobban, mint Prenn Ferenc? Nála a zászlóaljnál nem volt baj. Mindenkiben árulót látni ugyancsak hiba volna. Csak vigyázni kellett. Mert a szomszédos 32-es gyalogezredben, úgy látszik, aludt a politikai biztos. A 32-eseket elárulták. Az ő zászlóaljuktól jobbra álltak a 32-esek, épp ott, ahol a királyi román és cseh nemzeti hadsereg összeköttetésébe kellett volna éket verni. És tisztjeik egyenesen a román tüzérség ágyúi előtt gyülekeztették az ezredet. Fel se fejlődhettek harci sorba, mikor a román ágyúk már vérbe, sárba, földbe keverték szinte az egész ezredet. A tiszt pedig elszökött. Vagy legalábbis többé nem

látta senki. Nála és a 44-eseknél ilyesmi nem történt. Csak vigyázni kellett, hogy ezután se történjék.

Az elpusztult ezred helyét, parancs szerint Prenn zászlóalja szállta meg. De mire ezt véghezvitték, sokan nem érték meg az estét. Még soknak a vére keveredett el ott a földdel.

Bujtor Györgyöt is hordágyon vitték hátrafelé. Prenn még el sem kísérhette, mert a zászlóalját még aznap este máshova rendelték. Bujtornak haslövése volt. Két-három napja maradt életéből. Ezt tudva továbbmenni rosszabb volt, mint eltemetni.

A zászlóalj pedig menetelt, és mikor kerülőt téve egy időre eltávolodott az elülső harcvonaltól, még nótába is kezdett. Vidám volt a nóta, csakazértis bizakodó, virtusos és gondtalan.

Már azután úgy é-lem vi-lágom
Kiskalapom jobbszememre vá-gom,
Jobb sze-memről bal-szememre vá-gom...
Csak a szabadságos kiskönyvemet várom.

Prenn is mondta a nótát. Közben arra gondolt, hogy most haldoklik a barátja, talán az egyetlen barátja, az egész világon. Miért nem volt más barátja?

A gégéje fájt, mikor a nótát énekelte, és portól viszkető arcán könnyek mostak keskeny utat... Ez, amit Bujtor iránt érzett, ez-e az, amit barátságnak hívnak?

Ő-e az oka, hogy nem voltak barátai? Másnak sok az igazi, az igaz, igazi barátja? Gölöncsérnek ezer barátja van. Mind igaz hű testvérei. Mert Gölöncsér az olyan. Gölöncsér bízik az emberekben, és ezért nem csalódik. Benne is bízott, semmit se kérdezett. Ő ritkán bízik valakiben, és mégis csalatkozik. Elfridében csalatkozott? Akármit beszélt is Elfride, mikor ott Bécsben találkoztak, mégiscsak szerette. Jobban szerette őt, mint amennyire ő tudta szeretni. De ez elmúlt, ehhez már semmi köze. Annát ő szereti, jobban, mint Anna őt. De mért gondolja ezt? - Lám, ezért nincsenek barátai... És Bujtor Györgyhöz tán odament volna, ha ő látja meg Bujtort? Dehogy... Bujtor meglátta, utánaszaladt, megszólította, és így lettek barátok.

Mert együtt jöttek a vagon tetején, és együtt éjjeleztek a vasúti őrék istállójában. Bujtor már akkortól fogva barátja volt... Gölöncsérért az életét is odaadná, mert egész életére adósa. De ez-é a barátság, hogy tartozik és ezért fizetne?...

Látod babám ezt a piros rózsát,
Reggel nyílik, este viszem hozzád.
Este viszem, mikor senki se lát,
Mé-gis irigy rám az egész világ.

És most már ez az egy barátja sincs... Talán csak holnap hal meg Bujtor, de már nincs... messze van. Még a sírját se találja meg. Keresni fogja-e?...

Reggel nyílik, este viszem hozzád.

Eh, sírhalom... Bujtor holnap hal meg, ő meg talán még ma...

A sebesült ágyánál csak a kis Lassú, a medikus maradt, akit végre és nagy nehezen ide „hátra” vezényeltek a hadikórházba, ahol éjjelente ő volt a főorvos, ápoló, szanitéc, egy személyben minden.

A kormos üvegű petróleumlámpa vöröslő fénye félhomályban hagyta a szobát. A könnyebb sebesülteket hátrább küldték.

Egyedül Bujtor György feküdt itt. Ha nem ma, úgy holnap ki kell üríteni ezt a kórházat, és Bujtort csak azért hagyták itt, mert úgyse bírná ki élve a szekérdöcögést.

Hadd haljon meg nyugodtan...

A beteg nyögött, fogait csikorgatta.

A medikus leült az ágy mellé készített hokedlire.

- Talán vizet adjak?

Ennek a betegnek vizet is adhatott, hiszen mindegy. A sebesült haragosan rázta a fejét. Valamit beszélt. A medikus igyekezett megérteni.

- Pista - nyögte Bujtor György - Pista! Még él!... Engedd, majd én...

A medikus megérintette a pulzusát, de a beteg haragosan elrántotta a kezét. Szemei a jegenyefákat látták, a jegenyefák alatt a jegyzőt, akit ő akart kitaposni a világból... De Pista, lám, rosszul csinálja. Még feltámad, és akkor minden hiába volt... - Majd én, engedd... én - hörgött és csikorgatta a fogát. - Él még - sóhajtott kínlódva. Szemében megcsillant a lámpa fénye.

Lassú József medikus, akinek csak nagy szemei szépek, barnák, mélyek, messiásvárók, gyengéden megérinti a haldokló hidegen izzadó kezét.

- Él a forradalom, él! - mondta, mert ő nem azt látta, amit a haldokló. - Él és élni fog. Ha nem mi, akkor más...

A haldokló haragosan pillantott rá, aztán keresztülnézett rajta, keresztül a falon. A feleségét látta, aki most feji a tehenet, a fiát, aki már alszik, a kerítést, amely most őrzi az udvart, a házat, a megjavított zsúptetőt, a rendben fekvő karókat, a jófogású fejszét... De aztán megint a jegyzőt látta, akinek most se bocsát meg, akit most újra meg akar ölni.

- Engedd... majd én... Még él... - És ez volt az utolsó szava. Nem értették meg egymást, bár egyet akartak. Azaz... húsz évvel később, majdnem így, szinte evvel az érzéssel halt meg Lassú József is. Közben - húsz év. Orvos volt, gyógyított, még derék felesége is volt és szép egészséges gyereke. De azért így fejezte be életét, amelyben mindig arra volt a legbüszkébb, hogy valamikor egy nagy mannlichert is cipelt, amely majdnem akkora volt, mint ő...

15
BUJTOR HELYÉN BANICZA

Mintha Prennt a baráti jó érzésért és a sötétedő úton legurult könnyekért jutalmazni akarná a sors. A komor és legbelsejét zártan őrző Bujtor György eltávozása után, a fiatal Banicza szinte a lába nyomába szegődött. Ha megérkeztek valahová, az ágyát vetette meg, ha más nem volt, szénából. Ha továbbmentek, az ebédjéről gondoskodott. És mindezt szolgaiságtól mentes megható ragaszkodásból. És Prennben új érzés támadt, apai, férfias jó érzés.

Csak az okozott szorongást, hogy a fiú tanítómesterét vélte benne megtalálni. Nehéz menetelések, rosszkedvű ütközetek után is odajött hozzá, kérdezte, faggatta. Prenn fáradt volt és ideges. Sok minden hír miatt, és azért is, mert napok óta nem kapott levelet Asztalos Annától. Talán, mert nem írt a lány, talán, mert a csapatok folyton változtatták a helyüket... Szeretett volna aludni, vagy ha a túlságos fáradtság aludni se engedte, gondolkozni. Lefeküdt a pajtában, a köpennyel betakart szénára. De Banicza Pista ott állt és várt valamit.

- Na Pista? - mondta ilyenkor Prenn, hiszen nem kergethette el.

- A Marx azt tanítja... „történeti materializmus?”

- Azt - felelte Prenn bágyadtan.

- Azt, hogy mindent, amit teszünk, a testi jóvoltunk szolgálatában tesszük?

- Körülbelül.

- Ezért akar a burzsuj kizsákmányolni, és ezért nem akar a proletár szolgálni?

- Persze hogy ezért. Csak nem hiszed, hogy királyok dicsőségéért, királynők szép szeméért voltak a háborúk... - Egy pillanatra megállt a beszédben, gondolkozott, mit is tudna még hamarjában mondani. Aha! - A trónörököst tizennégyben megölték a szerbek. De ez csak ürügy volt a háborúra. A szerbek külföldi piacokra akarták szállítani a felesleges disznóikat, a magyar földesurak féltek, hogy a szerb disznókereskedők lenyomják az árakat. Elgáncsolták a szerbeket. Érted? És ebből lett, ami lett. Ez az alap. A többi csak cifrázás... Az olaszoknak Triszt kellett, hogy csak nekik legyen kikötőjük. És Tirol...

- Hát nekünk, vörös seregeknek mi köll?

- Ne legyen kizsákmányolás! Mindenki legyen szabad. Jó életet akarunk.

- Mint a Bujtor Gyuri bácsinak? Elesett, meghalt. Milyen szabadság kell már őneki?

- Ha nem neki, a fiának.

- Mondja Prenn elvtárs, van túlvilági élet?

- Túlvilági élet papi maszlag. Csak egy élet van, azt kell jóvá tenni.

- Érdemes volt-e akkor meghalni Bujtor Gyuri bácsinak?

- Érdemes, nem érdemes, mindegy. A túlvilágról csak a biblia fecseg - felelte Prenn, aki már érezte, hogy elérkezett tudománya végéhez.

- De nem - makacskodott a fiú. - A biblia mást is mond. - A bibliában írva van: „Dicsérem vala én e vigasságot, és hogy nincsen embernek jobb e világon, hanem, hogy egyék, igyék és vigadjon, mivelhogy az ő életének napjaiban, melyeket ad néki Isten e világon, az ő fáradtságának haszna csak e volna.”

- Tyüh a teremtésit! Ezt a biblia mondja?

- Az, a Prédikátorok könyve.

- Hát ezt nem hittem volna. - És hogy a feleletet elkerülje, hozzátette. - Ilyen fiatal gyerek, és már bibliás, mint egy vénasszony!

- Nem hogy bibliás volnék. De ha könyvre találok, véges végig elolvasom... A „Kommunista Kiáltvány”-t is elolvastam, és a „Bér, ár, haszon”-t is, amit a Marx írt, ugyancsak.

- Apád bibliás?

- Apám? Dehogy! Világlátott ember, meséltem, Amerikában is volt. Ha isten élteti, eljön hozzánk, megismerkednek.

- Isten, vagy Marx éltet, a fő hogy éljünk.

- Az ám. De ha itt halunk meg a harcban? A materializmus azt mondja, amit a prédikátor. Mi meg Prenn elvtárs, ha itt harcolunk, valami mást is kellene hogy tudjunk... Mert, ha nincs más élet, mint a hasunkat megtömni...

- Van, csak nem a túlvilágon...

- Ezt magyarázza meg Prenn elvtárs. Materialisták vagyunk, mégis itt vagyunk. És holnap talán ott leszünk, ahol Bujtor Gyuri bácsi. Igaz, Prenn elvtárs?

- Igaz hát. Így van és kész, Mit kell ezen gondolkodni?

- Én meg szakadatlanul ezen gondolkodom... A Gyuri bácsi, az nem. A Gyuri bácsi egy héttel ezelőtt, hogy... azt mondta nekem: „Te, Pista, elég vót. Fődet nem kaptunk, jobb lesz hazapucolni. Amíg ólombabot nem kapunk a hasunkba.”

- És épp a hasába kapta az ólombabot...

- Ezért kérdem, Prenn elvtárs. Érdemes volt megvárni Bujtor Gyuri bácsinak az ólombabot, vagy nem volt érdemes?

Prenn hallgatott. Talán küldje el a fiút, mondja, hogy álmos, vagy vallja be, hogy nem tud felelni. Zászlóalj megbízotti tekintély...

- Hát bizony nem tudom - mondta végül is tisztességesen -, itt vagyunk, itt vagyunk... - újra megakadt.

- ... „és másképp nem tehetünk”. Ezt Luther Márton is így mondta, mikor a bíróság faggatta.

- Én, Pista öcsém - felelt megkönnyebbülten Prenn -, nem tudom, mit mondott az a Luther. De ha ezt mondta, jól mondta - és hogy a fiú ne kérdezhessen, ő beszélt. - Van néked eszed, Pista. Olvassál, tanulj. Ebben az új világban még tudós is lehet belőled. Nagy könyvet írsz majd, megírod, amit kigondoltál. Én egyszer egy könyvkirakatban láttam egy könyvet, „A természet rejtélyei”. Azt is el kell olvasnod. Talán ott már minden meg van írva, és kár a benzinért. Érdekes könyv lehet. Bevallom, nem olvastam. Se pénzem, se időm... - Kicsit szégyenlette, hogy most hazudik, mert lett volna pénze, ha akarja, ideje meg pénznél is több. De ez kicsi hazugság, és nem a gyerek kárára... - Ámbár - sietett tovább - lehet, hogy abban a könyvben nem az van, amin te spekulálsz. De inkább valami új gépet kellene neked kitalálni, Pista, és nem a titkokat. Élünk, halunk, minek erről dumálni?

- Én meg szakadatlanul ezt...

- No és?

- Élek és halok, és még nem tudom, hogy mi a jó.

Prenn nyújtózkodott, ásított. A fiú még ott állt egy ideig, aztán lábujjhegyen kiment a pajtából.

Banicza máskor is folyvást kérdezett. Ha az ágyat vetette, ha a konyháról elhozta a menázsit. Prenn érezte, hogy ebben a még hozzá képest is gyerekemberben, olthatatlan szomjúság él, melyet ő még akkor se tudna kielégíteni, ha sokkal tanultabb volna, mint amilyen.

Miben segíthetne ő Banicza Istvánnak? Mit tehetne? Csak egyet, és azt meg is tette. Ha ütközet közeledett, mindig akadt egy levél, amivel Baniczát menesztette. Ha nem levél, akkor jelentés, amit az ezredparancsnokságra kellett vinni, vagy még hátrább, a hadtest politikai biztosához. - Siess! De válasz nélkül vissza ne gyere! Várj a feleletre, írásban való feleletre. Ha egy napig kell is várnod!

Banicza ment és jött. Már küldöncnek számított, és a mokány őrmester lovat is akart neki szerezni, amin gyorsabban megjárhatta volna az utat. Csodálkozott, hogy a politikai biztos ezt ellenezte. De amit a politikai biztos mondott, abban is volt igazság. „A gyalogos ember biztonságosabban jár." És így Banicza csak gyalogküldönc maradt.

Ekkor már széthullóban volt a 44-es gyalogezred. Megtorpantak a lelkek, mikor ismertté vált a fentről jövő parancs: visszavonulni. A tisztek még csak komoran hallgattak, a katonák azonban beszéltek. „Hát az oroszok? Nem megyünk találkozóra?"... A nagy testvéri ölelkezés mikor lesz? A föld, melyet már a frontokon is magukénak láttak - valami láthatatlan gazdáé. Tudják, hogy ez a gazda: ők maguk. De, amit tudnak, azt nem érzik, és mióta a harci áradat lefelé sodor, megint minden mindegy, távoli, nem saját, ünneptelen. „Elég volt, hazamegyünk."

A hadosztály politikai és katonai vezetői kijöttek az ezredhez. Gyűlést hívtak össze, ami pedig nem volt szokás. Megmagyarázták, miért vonulnak vissza a Felvidékről; mik az új teendők, miben kell bízni. Hosszas viták indultak. Végül is a gyűlés szótöbbséggel elhatározta: maradnak.

Délután négy órakor jutottak el a szavazásig, s mintha minden rendbe jött volna. Letáboroztak, avval, hogy huszonnégy órai pihenőt kapnak. Prenn holtfáradtan, a sok beszéléstől és beszédtől elcsigázva, lefeküdt a Banicza készítette ágyra. Úgy elaludt, hogy vacsorára se kelt fel.

Mikor lefeküdt, úgy látszott, minden rendben van. Az ezred dupla porció élelmet kapott. Körös-körül csend. Ágyú nem szólt, a gépfegyverek hangja idáig nem ért el. A kondérok alatt égett a rőzse. Hús is volt a kondérokban bőven, a jó szag és a füst laposan húzódott a gyorsan sötétedő kis völgyben. Korán elcsendesült a tábor. A tüzek kialudtak, az emberek köpenyeikbe burkolódzva feküdtek, vagy ülve szunyókáltak... De hajnali háromkor, egyszerre és minden vezényszó nélkül felkerekedett az egész 44-es gyalogezred... A fegyvereket jórészt otthagyták, akkurátusan gúlákba rakva. Akik elmentek, nem búcsúztak az ottmaradóktól, akik ottmaradtak, nem tartóztatták az elmenőket. Vagy két szakasznyi ember - bőrgyári munkások, asztalosok, cukorgyáriak, de paraszt is legalább ugyanannyi - maradt csak meg az ezredből. A többi eltűnt, mint Csaba serege a Tejúton...

Banicza reggel fél ötkor, mikor Prenn felébredt, elmondta, hogy nincs már zászlóalj, ezred sincs.

- Te tudtad, hogy mennek! - förmedt rá Prenn. - És nem jöttél felkölteni! Most mondod! Mi?

A fiú lesütötte a szemét. Aztán csendesen felelt.

- Én itt maradtam. - De még mindig a földre nézett.

A maradék embereket beosztották egy másik ezredbe. Néhány nap múlva Prenn elintézte, hogy átkerüljön Cserny különítményéhez Pestre.

Csak azt nem tudta elképzelni, hogyan válhatna el Banicza Istvántól. Még soha nem szeretett így embert, mint ezt a fiatal fiút. Nem barátság volt ez, hanem apaság. Mert gyors egymásutánban érlelődtek Prenn lelkében a szeretet különböző érzései. Gölöncsér az a hála, a szülők iránti szeretethez hasonló. Asztalos Anna - szerelem. Bujtor - barátság, Baniczának - apja volt ő - bár mindez csak hasonlat és leegyszerűsítés; Prenn maga ilyeneket nem gondolt...

Ő csak elmondta Baniczának, hogy mi a terve. Aztán megkérdezte: - Van kedved velem jönni?

- Nagy kedvem van. Hanem azért mégis itt maradok. Az új ezreddel átmegyünk a tiszai frontra. Nem akarok elmenni, a sorsomat magam igazítani. Azt akarom látni, hova visz.

Prenn megsértődött. Meg féltette a fiút. A szeme könnyes lett, mikor a gyerek tiszta szemébe nézett, és további szó nélkül kezet adott... Így járnak, nem is ritkán járnak így, az apák...

16
AZ ÉRTHETETLEN VERESÉG

Május másodikán kezdődött a hadsereg szervezése. Május huszadikán hajnalban kezdődött az előrenyomulás. Június közepére - Bujtor még a kórházban küszködött - már megtört a lendület.

Az ország belsejében előbb is mozgolódott az ellenség, nem volt egység, sandított az árulás. De a csapatok győzelemről győzelemre haladva már Bártfán és Eperjesen jártak, a hadsereg zöme még mindig a szabadság ünnepnapjait élte, és elég erős volt kipótolni, ami fegyverben hiányzott, egységben hiányzott. Még mindig volt erő, hogy a győzelmek kihúzzák a front mögötti nehéz úton elakadt forradalom szekerét. A katonák szíve nem a nemzetközi erőviszonyokat mérte, és talán tévedett. A katonák szíve csak a nagy nemzetközi egyesülést, a megváltás nagyszerűségét érezte, és a Kis Istvánok azt várták, hogy az egész földkerekség Kis Istvánjai eljönnek, összefognak, betöltik rohamozó soraik hézagát, hogy együtt éljenek, és elérjék a testvérkezek szorítását. Vagy ha nem, hát haljanak fegyvert szorító kézzel, mert akkor úgyse kell a régi cudar élet. Ez a minden életszennytől, minden szolgaságtól való megváltás adott mindennek értelmet.

A világmegváltás a népek ünnepnapi gondolata. Egyesek életében csak ünnepi percek vannak, mikor az ember elgondolkozik az élet értelmén, vagy épp ellenkezőleg, minden életösztönét leküzdve felugrik a rajvonalban és előremegy, rohamra. Az egyes ember életében minden napon, órában, percben váltakoznak ünnepek és hétköznapok. Ünnep, mikor az a jelszó: „Vasas, ne hagyd magad!”... Hétköznap, mikor a hátad mögött valaki azt suttogja a jelszó folytatásaképpen: „...a frontra vinni!” és a roham megtorpan.

A lélek ünnepi órájában alakultak szakmák és gyárak szerint a vasas, a postás, a fás, a vasutas-ezredek. A hétköznap óráiban épp ezekben az ezredekben rágta a gyengeség és irigység kukaca a lelkeket. Ugyanez a Kis István, aki délelőtt rohamra ment: „Én a világ megváltásáért adom a vérem”, délután - ha élve maradt - azon töprengett: „Én, Kis István itt döglöm a fronton. Te meg Nagy István, otthon vagy a gyárban, és még avval se törődsz, hogy elég lőszert kapok-e.” Odahaza a Kis István felesége éhes és éhesek a gyerekek. Kis István nem vihet élelmiszert, ha rövid szabadságra hazaengedik. „A batyuzás tilos.” Kis István értelmes ember, és a lélek ünnepi óráiban tudja, hogy ez a tilalom katonailag helyes; a „batyuzás” rontja a fegyelmet, martalócságra ad alkalmat. Az is helyes, hogy az asszonyok látogatását eltiltja a hadvezetőség. Az asszonyok rimánkodása gyengíti a hadsereget. De ki merné kicsinyességnek minősíteni, ha Kis István sokszor arra gondol, hogy az asszony és a gyerekek sírnak, és „Nagy István oda se köp az egészre”.

Így történt, hogy a városi, a munkásezredek emberei közül sokan elhagyták a frontot. Tán nem az ipari munkásság a forradalom élcsapata, legtudatosabb része, nemzetközi, világmegváltó szocialista? Igaz! De az is igaz, hogy e szervezett munkásság közt, a kiéheztetett városban, az árulás is szervezettebb, a bomlasztás is tevékenyebb és hatóbb volt, mert a régi szervezettség tradícióira épült. És hozzá, az árulás vezére a szakszervezetekben és a fronton maga a hadseregfőparancsnok, Bőhm. Régi szakszervezeti ember; ő a hétköznapi, józan ész. Ő, a vadul fellángoló sztrájkok és munkáslázadások leszerelésének régi mestere. (Azt, hogy áruló volt, élete végéig tagadta, azt hogy a bomlás a munkásezredekben kezdődött, és ez az ő munkájuk volt, nagy elégedetten, könyvben is megírta.) Bőhm és társai ügyesen dolgoztak. Egyfelől, katonailag helyesnek látszó tilalmak elrendelése, másfelől a tilalmak elleni bomlasztó piszkálódás szítása.

De még az árulás is csak nehezen végzett volna a munkásosztály lelkében élő ünneppel, mely testvéri segítséget várt.

Ekkor jött a parancs: vissza! A győzelmes hadseregnek visszavonulást parancsoltak. Visszaadni, amit vérrel vettek. Mert valahol, messze a fronttól, náluk bölcsebb fejek mérlegelnek, és nem hallgathatnak a szívre, rájuk, a katonákra, akik érzik véren váltott jussukat a földhöz. A politikusok nem értették meg a harcosok szívét, és a harcosok nem tudták megérteni a politikus elmét. Persze, ők még azt hitték, hogy talán már holnap a keletről jövő testvérekkel szorítanak kezet, és ez tévedés volt. De tévedtek a vezetők is.

„Magas szinten" diplomáciai játék kezdődött. Clémenceau, a francia miniszterelnök jegyzékben követelte, hogy a Tanácsköztársaság hadserege vonuljon ki Szlovákiából, és ha ez megtörténik, a román királyi sereg utasítást kap, és vissza fog vonulni a jogtalanul megszállt területről. A másik fél „magas szintjén" sejtik, hogy ez csalás. De ők majd túljárnak a Clémenceau eszén: „Visszavonulunk, újraszerveződünk, megerősödünk" - aztán újra beszélünk Clémenceau úrral - gondolta a „magas szint". Csakhogy itt, a diplomáciai párviadalban, hogy személyek nevében testesítsük meg a „magas szint"-et, Clémenceau erősebbnek, ravaszabbnak, rutinosabbnak bizonyult, mint Kun Béla. Kun azt akarta elérni, amit Lenin a breszt-litovszki békeajánlat elfogadásával ért el. A lealázó feltételeket elfogadva „lélegzethez jutni" - ahogy ezt két szóval értelmezi a történelem. De akkor a bolsevikoknak vereség után erőt kellett gyűjteniük, míg Kun egy előrenyomuló győztes hadsereget fordított vissza.

Ha, mint tagadhatatlan, Kun Béla volt a vezér, akkor az elkövetett hiba is Kun Béla hibája. Hiba, mely a pontos másolás szándékából keletkezett. Hány hadvezér vesztett már csatát, mikor Hannibál cannaei mesterművét akarta utánozni. A hadvezetés művészetében is érvényes az „ars poetica": nem szabad utánozni.

17
VEZETŐK

Ezerkilencszáztizenkilenc június 24-én - három hónappal és három nappal a proletárdiktatúra kikiáltása után - a vidéki kisebb felkeléseket követően, most már Budapesten is kitört az ellenforradalom. A szociáldemokrácia nevében fellázadt egy kaszárnya, a „Ludovika" tisztiiskola növendékei elfoglalták a telefonközpontot, az Óbudán állomásozó dunai monitorok kifutottak a kikötőjükből, s néhány lövedéket eresztettek a Duna-parti szovjetházba, a volt Hungária szállodába, mely előtt ekkor is Gölöncsér állt.

Gölöncsér belelőtt egy fehér kendővel feléje rohanó úrfélébe. A dunai rakparton néhány perc alatt utakövekből emelt barikádok épültek és elzavarták a monitorokat.

A telefonközpontot a Ludovikások egy ideig tudták tartani; az ablakokból lövöldöztek, és jó néhány kommunistát és munkást megöltek. Mikor Cserny emberei és a munkásőrök rohamra gyülekeztek, ők is megadták magukat, kényre-kegyre. A felkelést így néhány óra alatt leverték, és estére az elromlott telefonkapcsolat is helyre állt.

Cserny különítményének öt embere kapott halálos sebet a telefonközpont ostromában. Mindenki súlyos megtorlást várt. De már másnap elterjedt a hír, hogy az elfogott Ludovikásoknak megkegyelmeztek, azaz nevelő tanításra „ítélték" őket.

Június 27-én reggel Cserny a telefonhoz kérette Korvin Ottót.

- Mint közvetlen felettesemnél, a szolgálati utat betartva jelentkezem - recsegett Cserny hangja a telefonból.

- Gyere ide, a Hungáriába. Megfelel? - kérdezte Korvin hűvös udvariassággal.

- Tíz perc múlva ott vagyok.

Cserny Prenn-nel jelent meg, Prennt mint valamiféle hadsegédet hozta magával. Mielőtt elindultak, egy vadonatúj jegyzetfüzetet nyomott a kezébe és öt jól hegyezett ceruzát.

Cserny egész úton egy géppel írt beadványt tartott a kezében, így is lépett be Korvin szobájába. Átadta a papírokat Korvinnak, kigombolta a bőrkabátja felső gombját, és csak aztán szólalt meg, köszönés helyett.

- Na, most majd megint kellenek a Lenin fiúk.

- Foglalj helyet - mondta Korvin.

Sallai, akit Korvin nyilván most hívott át erre a készülő megbeszélésre, egy széket tolt elébe. De Cserny elhárítóan legyintett, és föl-alá járkálva folytatta.

- Pedig bizonyosok azt beszélték, hogy csak a front mögött hősködnek - és még egy gombot kinyitott a kabátján.

Korvin kis mosollyal és Sallai keskeny ajkát még jobban összeszorítva hallgatott. Értették, miről beszél Cserny. Tulajdonképpen ezeknek a híreszteléseknek kapcsán lettek ők Cserny „felettesei", mikor a szociáldemokraták jobbszárnya, Cserny legfőbb ellenségei már-már elérték, hogy elvegyék a különítménytől a Batthyány-palotát és a különítményt felosszák. A jól előkészített vádaskodást csak nagy áron lehetett leszerelni. Cserny kénytelen volt nagyszámú fegyvert kiszolgáltatni, és, ami épp annyira bántotta, ettől fogva Korvin alárendeltje lett.

Ez volt Csernyék számára a legjobb megoldás, mert különben Bőhm a hadsereg egyes részeit és Haubrich munkásokat tudott volna Cserny ellen mozgósítani. Korvin nem volt hajlandó ezt megmagyarázni, Cserny kegyeit keresni. Nem akarta, de meg tudta is, hogy hiába volna a magyarázat. Érezte, hogy Cserny nem bírja megbocsátani, hogy ő a felettese. Nem sokat várt tőlük, a fegyelem a különítményben napról napra bomlott, de nem is zavarta őket. Személy szerint nehezen bírta Csernyi, Cserny színpadiasságát, a sok kézigránátot Cserny övében. Ő, Korvin, a színpadiatlanság szerepét kedvelte, ha ugyan ezt is szerepnek nevezzük. Civilben járt, nagyon tiszta ingben, sokszor idézett Ady-sorokat, Adyn könnyen elérzékenyült.

Most elkezdte olvasni Cserny géppel írott beadványát. Hangosan, kissé elvékonyodó hangon kezdte:

- „Veszélyben a proletárdiktatúra!..."

Prenn - aki előző nap részt vett a felkelés leverésében, és talán ezért, vagy mint régi ismerős lett reggel óta Cserny kísérője, lélegzetelfojtva állt egész idő alatt az ajtó mellett. Ismerte a szöveget. Most Csernyt figyelte, aki fel-alá járt, és Korvint, aki mintha gúnyos volna, és Sallait, aki csendesen és áthatóan figyelt, és szintén a két főszereplőt nézte.

- „Budapesten dühöng az ellenforradalom"... - olvasta Korvin, és vállat vont.

Prenn örült, hogy Cserny jártában éppen háttal volt Korvinnak, és nem látta ezt a mozdulatot.

- „...s hogy nem diadalmaskodott, az kizáróan az én embereim érdeme. Ezen utolsó három nap megmutatta, hogy véres kézzel kell átgázolni..."

- Hogy érted ezt? Gázolni, kézzel?

- Jól értem! Ne csak lábbal és tiszta kézzel - mondta Cserny tompa hangon, és erős álla keményre feszült.

- Helyes! Ha nem véletlen elírás, akkor nagyon jó. Folytatjuk: „...és vérbe kell fojtani minden ellenforradalmat". Helyes. „Meg kell szervezni a vörösőrség tüzérosztagát. E célból kérek 200 tagból álló legénységet, 80 nyomozót, 35 őrségi személyzetet és 25 főből álló törzset. Ezek szereltessenek fel 16 ágyúval, 12 gépfegyverrel és egyéb lőfegyverekkel. Bocsáttassék rendelkezésükre megfelelő épület." - A régit? - kérdezte Korvin, és Sallaira nézett.

- Helyes! - bólintott Sallai.

Korvin tovább olvasott. Hangjából eltűnt a gúnyos vékonyság. „Én átveszem a parancsnokságot, és én fogom megválogatni a legénységet."

Sallai újra bólintott. Korvin észrevette és folytatta:

- „...Az osztagok megszervezése után adassák nekünk a dunai flottilla is. Lenni vagy nem lenni: ez most a kérdés." Hm. Hamlet - mondta Korvin csendesen gúnyolódva, mert ebből a kifejezésből úgy látta, hogy nem Cserny fogalmazta a beadványt. - „Ne tétovázzunk, fogjuk kezünkbe a gyeplőt." - Ez viszont Cserny - gondolta Korvin - és az értelme ugyanaz. - Helyes - tette hozzá hangosan. - Imre, hívd át Szamuelyt, gondolom, itthon van.

Szamuely feszesen, katonásan, bőrkabátban, csizmásan jött be. Nagyon sápadt volt, éjjelezéstől elnyűtt, de mozgékony és a szokottnál jobbkedvű.

- Mi az? Tanácskoznak? A tanácskozások ideje elmúlt.

Korvin átadta a gépírással írt beadványt. Szamuely idegesen vette kézbe a papírt, szinte látszott, hogy kedve lett volna összegyűrni, földhöz vágni. De alig hogy belenézett, felélénkült az arca.

- Világos - bólintott és az asztalra tette a papírt. - Mit kell ezen még tanácskozni.

- Jóváhagyás kell - felelte Korvin nyugodtan, mintha valami irodai aktát tárgyalnának.

Szamuely legyintett. - A jóváhagyásig várni? Halott eset. Kun most diplomata. Cicázik Bőhm Vilmossal, diplomatizál a franciákkal. Túl okos akar lenni. Az eredményt láttuk... - Odalépett Cserny elé, megállította. - Maga, Cserny, ne várjon semmiféle jóváhagyást. Kezdje el. Én felelek érte, és - fordult Korvinhoz - maga is. A jóváhagyást akkor kapják meg, ha megcsinálják. - Ekkor látta meg Prennt, aki Cserny mögött állt, papírjával, ceruzáival, sápadtan és mozdulatlanul. - Hát maga mit keres itt?

Cserny felelt helyette. - A törzsben fog dolgozni.

Prenn érezte, hogy keresztül akarnak látni rajta, a szívét, az agyát akarják kifürkészni. „Csak látná is" gondolta, mert érezte, hogy Szamuely gyanakszik. Érezte, hogy arcába szökik a vér, hogy a fülei forrók. Tudta, hogy ilyenkor sápadt az arca, szeplős és nem jó. Ettől még bizonytalanabb lett, leszegte a fejét.

- Sallai elvtárs, talán - szólt most Szamuely - megírná a megbízatást. Ha kész, Korvin és én aláírjuk.

Prenn és Sallai kimentek.

- Nos - mondta ekkor Szamuely. - Itt vagyunk mi hárman, a legfélelmesebb emberek. A három mumus, a három szörny, akikkel a burzsuj asszonyok a gyerekeiket rémisztgetik. Átmegyünk Kunhoz.

Felvette a telefonkagylót, tárcsázott. - Itt Szamuely - mondta. - Szeretnék, most, rögtön átjönni, Korvinnal és Csernyvel... Mi? Haubrichot várja? Akkor annál sürgősebb! És nem volna rossz, ha mi is jelen lennénk... Nem akarja?... Kár... Hogy inkább idejön, hozzám?... Én Ottó szobájában vagyok...

Egy perc se telt el, Kun már benyitott a szobába. Sápadt volt, ideges, sovány, a ruha szinte lötyögött rajta.

Rövidre nyírt haja alól kilátszottak a fogházban kapott sérülések piros csíkjai.

- Mi az, elvtársak? - szólt Kun idegesen, barátságtalanul. Szamuely átadta Kunnak Cserny beadványát. Kun lassan olvasta az írást. Aztán letette az asztalra.

- Helyeslem - mondta. - Bár nem ez menti meg a helyzetet...

- Hanem? - kérdezte metsző hangon Szamuely.

- Csak húzhatjuk a dolgot. Ha a szovjet hadsereg nem tud segítségünkre jönni...

- Pedig az nem tud - felelte Szamuely. - Ezt nekem már Moszkvában megmondták.

S mert Kun nem felelt, folytatta: - Itthon kell rendet teremteni.

- Úgy van - szólalt meg most Cserny.

- Én - felelt Kun - tárgyalásokkal akarom húzni az időt. Hogy lélegzetvételhez jussunk. Az idő a mi szövetségesünk.

- Akkor - Korvin hangja nagyon nyugodt volt - nem szabad az időt, ezt a szövetségest elveszíteni. Letartóztatom Haubrichot. Bizonyítékaim vannak. Ő a legveszedelmesebb, az ellenforradalom rajta keresztül férkőzik a munkásokhoz. Haubrich vasas - és gúnyosan hozzátette -, volt vasas. Akik nem hisznek egy volt tábornoknak, a volt vasasnak hisznek.

- Nem lehet - mondta Kun. - Már nem lehet - tette hozzá ingerülten.

- Akkor mért helyesli Cserny javaslatát? - kérdezte metszően Szamuely.

- Nézze Tibor - mondta Kun egyszerre fáradtan -, vannak, akik közém és maga közé éket akarnak verni.

- Tudom.

- Nem fog sikerülni! Helyeslem Cserny javaslatát.

- És az enyémet is? - kérdezte Korvin.

- Nem. Haubrichot figyeljék, de elfogni nem lehet. Először leleplezni, aztán... Ez nem rendészeti kérdés, hanem politikai.

- Nézze Kun! - szólalt meg Szamuely ridegen. - Itt van Korvin. Ő a kemény eljárást szükséges rossznak tartja. Cserny - és kis mosoly mutatkozik vértelen ajkán - szükségesnek és jónak. Én egyszerűen szükségesnek. Mi a maga véleménye?

- Kint a polgárháborúban egy véleményen voltunk. A Kun Szamuely ellentétet az ellenség híreszteli, a közös, párton belüli ellenség. - Arca egyszerre tragikussá vált.

- Közös lónak túrós a háta - dörmögte Cserny.

- Maga, Cserny - mondta Kun leplezetlen ingerültséggel -, matróz. A lovakhoz nem ért. Ne példálóddzék a lovakkal. A hajó fedélzetén nem lehet ellenzék, szárazföldön mások a szabályok.

- Ezt látjuk, Kun elvtárs, látjuk - kezdett most már Cserny is gúnyolódni.

- Nos - Kun újra erélyes és határozott lett -, röviden elmondom, mi a legközelebbi lépés. Offenzíva a Tiszánál, a román sereg ellen. Ezt diplomáciailag is meg tudjuk okolni. Mi a cseh oldalon visszavonultunk a demarkációs vonalra, eleget tettünk Clémenceau követelésének. A románok viszont átlépték a demarkációs vonalat. Tehát visszanyomjuk a románokat. „Az önök kívánsága szerint," mondjuk majd a franciáknak. Az offenzíva sikerülni fog, a hadsereg jó. Maguk arról gondoskodjanak, hogy belülről se robbantsák. És ezért helyeslem Cserny fellépését.

- És Haubrich? - kérdezte Korvin makacsul.

- Azt hiszem, két perc előtt megmagyaráztam.

- A tisztek közt tömegével vannak ellenforradalmárok - mondta hidegen Szamuely.

- Vannak. De Stromfeld nem ellenforradalmár, és az új támadás vezérkari tervét úgy hiszem, ő fogja kidolgozni. Ki állítja, hogy egy Stromfeld, mert volt vezérkari tiszt, ellenség?

- Nem Stromfeldről van szó - felelt Szamuely.

- És sárai Szabó? És Steinbrück? Bár csupa ilyen kommunistáink volnának.

- Mért játssza az optimistát! - kiáltott Szamuely. - Maga is tudja jól, hogy a sárai Szabók és Steinbrückök kivételek.

- A Felvidékről való visszavonulás óta az ingadozó tisztek az ellenforradalom felé hajolnak - mondta jelentésszerű szigorral Korvin.

- Az új tiszai offenzíva visszaadja bizalmukat - felelt Kun. - De - és most már ő a haragos - talán lennének oly szívesek valami jobb megoldást javasolni.

Korvin leszegte a fejét, Cserny és Szamuely is hallgatott. - Aha, Tehát nem javasolják a párt kettészakítását? Mert ilyen követelést is hallottunk. Néhány gőzfejű überforradalmár a negyedik kerületben... Mellesleg csupa diák. Munkást egyet se talál köztük.

- Pontosan így van - felelt Korvin.

- Vagy csináljunk földosztást? A hadsereget élelmezni kell. Még ha hibáztunk is, most nem táncolhatunk vissza.

- Hát mikor? - kérdezte Szamuely.

- Nem tudom - felelt Kun. - Különben is, csak a jövő mutatja meg, kedves Tibor, hogy hiba volt-e? - Kun hangja újra magabízó lett, aztán támadó kedvű. Elszokott tőle, hogy így beszéljenek vele. - A legkevesebb okuk maguknak van, szemrehányásokkal illetni. Hisz épp maguk a legradikálisabbak.

- Nem is szándékszom tagadni.

- A történelmi helyzet itt van, és azonnali megoldást követel. Mint ahogy megoldást követelt a diktatúra kikiáltása pillanatában! A helyes döntés az azonnali döntés! Mit tett volna maga az én helyemben?

- Majdnem azt, amit maga. De most nem azt tenném - felelt Szamuely.

- Vagyis?

- Vagyis, nem akarnék túljárni Clémenceau úr eszén, hanem arra vigyáznék, hogy ne csaljanak kelepcébe. A külügy, Kun, a belügyön fordul meg. Ha itt, az országban megbirkózunk a belső ellenséggel, a külső ellenséggel megbirkózik a nép, az idő... Talán ki tudjuk várni Kolcsakék likvidálását, talán Ausztria is hozzánk áll.

- Ausztriát élelmezni kellene. Magunkat is alig bírjuk élelmezni.

- Magunkat alig. De a bécsi, a bécsújhelyi munkásokkal együtt Bécset is és magunkat is.

- Eh, napóleoni gondolat. Szuronyok hegyén nem lehet előrevinni a forradalmat. Ezt néhány zagyva, gőzfejű, hatalmi hóbortú neofita gondolja csak. Azok, akik nemrég még jobbról várták a szelet a vitorlákba. Csodálom, hogy magát is megfertőzte ez a gondolat.

- Hát - veti közbe Cserny - akkor én is meg vagyok fertőzve. Olyan haverok, mint a bécsújhelyi s stájeri, a bécsi gyerekek. Én magam egy ezredre való válogatott fiút hoznék össze. Tisztára osztrák matrózokból.

Kun legyintett. - Térjünk a tárgyra. Rendeletet kell írni.

- Már írják - felelt Korvin.

- Ha kész, küldje át. No viszontlátásra! Magukkal veszekedni is jobb, mint másokkal a „kölcsönös megbecsülés”. Na viszontlátásra.

- Egy pillanatra, Kun elvtárs - tartotta vissza Korvin.

Kun megállt, de nagyon elégedetlennek látszott.

- Mi legyen evvel a Sutkával. Mi az, hogy ő fogja nevelni a Ludovikásokat?

- A Ludovikásoknak a kormányzótanács kegyelmezett meg - felelt Kun, a szavakat keményen ropogtatva. - És helyes! Ez a kegyelmezés az erő jele. Pár taknyosból nem csinálunk mártírt. Mit akar?

- Furcsa, hogy Sutka lesz a nevelő.

- Ki az a Sutka? Benzy Nándor ajánlotta.

- Akkor engedje meg, informálnom. Sutka egy úgynevezett költő. Novemberben a területi integritás ligájának volt fizetett agitátora. Decemberben habzó epilepsziás szájjal kiabált Újpesten: „Legyetek ravaszok, mint a kígyó, és erősek, mint a tigris.” Maga után szólalt fel.

- Aha, erre emlékszem. De akkor nem volt szakálla, most meg...

- A szakáll újabb fejlemény. Áprilisban az ilyen kígyó és tigris persze városparancsnok lett. Városparancsnoki mivoltában úgy berúgott a jó helyi vinkótól, hogy az árokból szedték fel, reggel, mikor az emberek munkába mentek. Ettől az esettől fogva megszűnt tigris lenni, és az ellenforradalmárokat védte, míg le nem váltották. Közben még sikerült azt a bizonyos szakállt megnöveszteni. A szakáll valódi. Egyben álszakáll, mely testi és költői tisztátalanságát teszi érdekesebbé. Ily módon felkészülve jött Pestre. Természetesen ide, a Szovjetházba. Nincs bejelentve, de itt él, Benzy Nándor adjutánsa, Benzy tudvalevőleg hős. Három napig kint volt a fronton, bátorságáról legendákat terjesztenek. Az igazság kedvéért hozzáteszem, hogy nem minden alap nélkül.

- Kicsit rövidebben! - szólt Kun gorombán.

- Akkor mindjárt rátérek a Benzy Nándor és Sutka szaktárs elméletére. Kinyilatkoztatták: „Mi kommunisták olyanok vagyunk, mint Júdás. A mi véres munkánk, hogy Krisztust megfeszítették, de ez egyben hivatásunk.”

- Micsoda disznóság! - kiáltotta Szamuely.

- Megjegyzem, a közoktatásban Benzy kitűnően dolgozik - ellenkezett Kun.

- Engedje meg, hogy kételkedjem - szólt Szamuely.

Korvin hűvösen, mintha nem venné tudomásul a félbeszakítást, folytatta: - „Mert Krisztus csak a kínhalálban lesz istenné, aki megváltja a világot.” Tehát, nyilvánítja ki Benzy: „Magunkra kell venni a világ vétkeit, a világ megváltása céljából...” Ez a Benzy és Sutka által megfogalmazott, hogy úgy mondjam platform. A vétkek elkövetése nála már megtörtént. Ez úgy látszik alkalmassá teszi a megváltói hivatásra... Tegnap óta sárga züllött pofájával, mellig érő fekete szakállával a Ludovikás fiúk előtt rezegteti a hangját, és Dosztojevszkij „Főinkvizitor”-át olvassa nekik. Rossz színész. Keskeny, csapott vállú nyakigláb. De mit is mesélem, ismerjük. A Ludovikások meg hallgatják. Röhögnek-e - erről még nincs értesülésem. Lehet, hogy egyszerűen büntetésnek tartják. Rosszabbra számítottak. Ha nem tisztelném a kormányzótanács határozatát, azt mondanám, hogy joggal. És megadással tűrik. Én nem tartom helyesnek, hogy ez a Sutka itt lődörög.

- Mi? Talán őt is le akarja tartóztatni? - förmedt rá Kun.

- Nem - felelt hűvös gúnnyal Korvin. - Csak fölöslegesnek tartom.

- Kijelentem - Kun dühösen méregette Korvinra a szemét -, hogy szeretném, ha csupa olyan képzett ember dolgozna, mint Benzy. Az a Sutka... oroszul sutka viccet jelent.

- Különös kapcsolata a szóknak - mondta Korvin. - Sajnos nem volt még időm oroszul tanulni.

- Kár! És tanuljon meg különféle emberekkel együttdolgozni!

- Nem tanulok meg Haubrichhal dolgozni.

- Bármennyire elismerem is, hogy jó munkát végez... - Kun nem fejezte be a mondatot, kiment.

- Ugyan - legyintett Szamuely -, Benzy különben sok helyeset is csinál.

- Halászik. Az ifjúságra halászik. Egy egész csomó fiú került már a hálójába. Minden este nála gyülekeznek. És ez a Sutka nemcsak hadsegéd, már ő a vezér. Benzy maga is üdvözült mosollyal hallgatja.

- Figyelteted őket?

- Sajnos nem. Magam járok oda, mert érdekel, hogy mit beszélnek. Vannak pillanatok, mikor azt hiszem, hogy nekik van igazuk - mosolygott Korvin zavartan. El is pirult.

Szamuely karonfogta Csernyit, és kiment vele a folyosóra.

- Az a fiú, aki itt volt veled... - kérdezte a folyosón.

- Prenn?

- Igen, Prenn - emlékezett Szamuely a névre. - Hogy viselte magát az utóbbi időben? Úgy tudtam, hogy a fronton van.

- Volt. Nemrég dolgozik nálam. Tegnapelőtt ott volt a Ludovikások ellen. Ez jobban megtanítaná őket, mint az a hogyishívják, az a Sutka.

- Egye őket a fene... Ezt a Prennt add át nekem. Mondd, nem gyáva? Szeretnék néki fontos megbízatást adni...

- Én a törzsbe akarom bevenni, az átszervezett alakulatba.

- Vegyél oda valami értelmes diákot.

- Azt megtehetem. Van egy volt hadnagyom is. De ha lehetne... megkedveltem ezt a Prennt.

- Nekünk van rá szükségünk. Gyerünk vissza Ottóhoz.

Mikor Prenn Sallaival együtt visszahozta Korvin szobájába az elkészült, és már csak aláírásra váró parancsokat, vele csak azt közölték, hogy határoztak felőle.

- Holnap - mondta Korvin - elutazik. A szükséges utasítást is megkapja holnap.

A rideg és parancsoló szavak után barátságosan közelebb lépett Prennhez, és megérintette a karját. - Nos, beleegyezik?

Prenn mélyet lélegzett.

- Igen.

- Lelépni - mondta Cserny. - Reggel hétig kimenő.

Prenn megértette, Cserny szeméből látta, hogy most kezd hatni az, amit ő Szamuelynek gyónt.

18
AMI FELEMEL ÉS VISSZAHÚZ

Még korán volt, Asztalos Anna csak egy óra múlva jött ki a műhelyből, Prenn lement a rakpartra, leült a vízhez vezető kőlépcsőre, és nézte a nagy zöld vizet.

A folyó apró hullámokkal nyalta a lépcsők alját, minden csendes volt, emberi élet nélküli, embertelen és örök. A monitorok már eltűntek, de semmiféle hajó nem járt. A parton vesztegllő gőzösök és uszályok éppoly mozdulatlanok voltak, mint a Várhegy és a Gellérthegy sziklafala. A zöld víz a változás és öröklét gúnyosságával haladt el a mozdulatlan és véges mellett.

Prenn úgy ült az emberkéz alkotta, lépcsős kőparton, mintha nem is ő jött volna ide a vízhez, hanem a víz dobta volna ide a partra.

Hát ennek is vége... Alig két hete jött vissza a frontról. Mióta visszajött, a lánnyal jártak a Várban és a Gellérthegyen, és ott is aludt nála. De azt se mindennap. Hiszen mi minden volt; szolgálat bőven... a telefonközpontban huszonnégy óra... és ha ott is lehetett, olyan korán hajnalodott... Mért is ilyen rövidek nyáron az éjjelek... miért akarta a lány, hogy ő még szürkületkor kimenjen a házból... És az is csak véletlen szerencse, hogy a lány nénje elutazott vidékre a rokonokhoz, mert most könnyebb az élet vidéken, van mit enni, nincs sorbaállás kenyérért, zöldségért, mindenféléért... Ez se maradhat így, ha az öregasszony visszajön... Csakhogy nem az öregasszony jön vissza, ő megy el...

Amikor a frontra ment, csak ritkán jutott eszébe, hogy talán ott ér véget az élete. És ha mégis gondolt erre, jó érzés volt tudni, hogy lesz valaki, aki megsiratja... talán megsiratja... Most tudta, hogy megsiratnák - talán nem sokáig, de mégis egész biztosan -, csak most ő nem ezt akarta...

Lassan felemelkedett, odament a műhely elé. Most is járkáltak, vártak ott fiatalemberek, magányosan, egymás tekintetét konokan elkerülve.

Aztán megnépesült az utca. A lányok futva jöttek ki a műhelyekből, az utcának majd valamennyi házából. Anna egyenesen feléje jött, és minél közelebb, annál gyorsabban. Erősen belékarolt.

Szótlanul mentek a Lánchíd felé. Mikor odaértek a hídhoz, Prenn rászánta magát, hogy megmondja.

- Holnap megint mehetek - szólt keserűn.

A lány visszahúzta a karját.

- Ha mehetsz, menj - mondta. - Más újságot nem tudsz? - kérdezte hányavetin és haragosan.

- Más semmit - felelt Prenn.

- Hát annyi baj legyen! Nem ugrom a Dunába.

Már a hídon mentek. A lány Prenn mellett, de egyedül. Hátravetette a fejét, és nem nézett se a fiúra, se a vízre.

- Nem mondhattam, hogy nem megyek. Én nemet nem mondhatok.

- Ki kérte, hogy mondj? - a lány nevetést erőszakolt. - Menj, én nem tartalak vissza.

- Azt akarom, hogy ne felejts el.

- Majd bogot kötök a zsebkendőmre.

Hallgatva mentek a vén budai házig, és fel az emeletre. A lány kulcsot vett elő, kinyitotta a lakásajtót, a sötét konyhán át bementek a szobába. Anna még a kezében tartotta a lakáskulcsot, és így is ült le a kopott, fehér takaróval leterített keskeny ágyra. Prenn leült melléje. Így maradtak ott szótlanul, összeérő vállal sokáig és olyan szomorúsággal, amilyet semmiféle gyászoló nem érez, csak a szerelmesek.

A palotában, a Cserny különítmény székhelyén, már korán reggel, amikor Prenn bejött, ide-oda szaladgáltak, ajtók csapódtak. Az emberek rohanás közben váltottak egy-egy szót. Úgy látszott, már megérkeztek a parancsok, amiket Sallaival írtak, és újból alakul a törzs, készülnek, szerelnek.

Majdnem mind itt voltak, akikkel együtt feküdt a vonat tetején, és együtt aludt a vasúti őrné istállójában, Gölöncsér Imre is, úgy látszik, elhagyta őrhelyét. A fekete bőrkabát és a puha szárú csizma ragyogott, a vadonatúj sárga derékszíj feszült a derekán, és fürgébb volt mint a Szovjetház előtt. Kezet fogott Prenn-nel.

Prenn belenézett Gölöncsér szemébe. „Hát lehet itt nemet mondani?" gondolta az elmúlt estére emlékezve.

- Várj egy kicsit - szólt Gölöncsér. Nagyon komoly volt. Kis jegyzetfüzet volt a kezében. Lapozgatta, írt bele, s ilyenkor arca szigorú lett, és erős matróznyakát furcsán a vállai közé húzta... Elsietett valahova.

Grok Antal is itt volt. De Grok most élelmezési főnök, nincs ideje tréfálkozni. Sokat telefonál, és igen határozottan beszél. A két utászt is meglátta, Küvir Lajost, akivel azóta már találkozott és Gézát, a Neumayer Gézát. Most ők is fekete bőrkabátot viseltek. Prenn akkor nem értette, miért mondta Küvir, hogy ő szervezett munkás. Most már érti. Őt véletlenek sodorták; ez az ember világos fejjel törekedett oda, ahol most együtt vannak. Ez jó. És jó, hogy legalább ma még mind itt vannak... Csak Bujtor György nincs már velük, nincs már sehol.

Prenn elmesélte a többieknek, hogyan vitték el halálos sebbel Bujtor Györgyöt.

- De csuda jó fiú volt - mondta Grok Antal, aki már régen és becsületesen elfelejtette, hogy ott Bujtorral majdnem egymásnak mentek. Csak Prenn emlékezett, hogyan is volt akkor... „Jó nő, valaki bemehetne hozzá", mondta Grok Antal. Bujtor meg mindjárt megdühödve: „Nem hívott az senkit!"

Grok éppen konzervekért telefonál a raktárba, biztos már azt is elfelejtette, amit ő mesélt kikötőkről és nőkről. De hát mivégből emlékezik ő minden szóra, feleslegesre, komolyra, mindenre? Igen, a börtön utáni napokban a halálos ítélet után eltompult agyára minden ráírajzolódott: szavak, mozdulatok, hanglejtések... Látja Bujtort a szalmán fekve pipázni... Látja kiszállni a vonatból... és mikor arról az állomásról továbbment a vonat, balfelől látszani kezdett a Balaton. Homályos és szürke ősz feküdt a tavon, a szemközti hegyek alig érződtek... Akkor azt hitte, sose látja többé Bujtort, és elfelejtette, egész elfelejtette. Ha nem szólítja, oda nem hívja a tábortűzhöz, sose ismerte volna meg. És Bujtor lett aztán a legjobb, a legdrágább barát... Hogy feküdt ott a hordágyon, laposan mint egy deszkán! A véres köpenye a feje alatt. - És most már nem találkoznak többet... Vajon a Banicza gyerek hisz-e a másvilágban?... Anna nem hisz... bár erről nem beszéltek. Mért nem beszéltek erről is? Sok mindenről nem beszéltek még...

Bonyháti Tibor se új ismerős, azaz valójában csak itt ismerte meg. Előbb csak közel voltak egymáshoz, a 44-eseknél; Bonyháti, tartalékos főhadnagy, a szomszéd zászlóalj parancsnoka

volt. Pár nap óta ő Cserny vezérkari főnöke. Prenn itt tudta meg, hogy tanító az apja, ő maga meg jogot tanult az egyetemen. Türelmetlen ember, egyik cigarettáról a másikra gyújt, a keze kicsit reszket. Ezt előző nap figyelte, mikor Cserny diktálta a beadványt. Bonyháti kopogtatta az írógépet, ideges kézzel és zárt ajakkal; kilenc sűrű gépelt oldal lett a beadvány.

„No, olvasd fel", mondta Cserny, mikor elkészültek. Ekkor szólalt meg Bonyháti először. „Magad is unnád, mire végigolvasom. Engedd, megcsinálom egy oldalon. Minden benne lesz, és két perc kell csak az olvasásra..." Látszott, hogy Cserny sajnálja a sok szép szót, amit ő csak ritka alkalmakra tartogatott. Bonyháti erősködött. „Mire elszívsz egy cigarettát, kész." Cserny leült. „Na, gyerünk! Katonás legyen, rövid" és rágyújtott. „De azért benne legyen!" Bonyháti ideges tíz ujja száguldani kezdett az írógép billentyűin. Cserny még el se készült a cigarettával, amikor Bonyháti már olvasni kezdte az új szöveget, összesűrítve, keményen. A cigarettát Cserny belenyomta egy hamutálcába. „Jó" mondta végül. „Rövid és velős. És az van benne, amit én mondtam."

Ezt a Bonyhátit is megszerette már, nótás kedvű frontkatona volt, jó bajtárs, ha egy kis szabadidő akadt.

Megjelent Gölöncsér, vele Cserny, aki himbáló lépteivel mindjárt odajött Prennhez. - Gyertek - mondta, és intett nekik, hogy kövessék.

Kinyitotta az egyik szalon ajtaját, ahol sértetlenül álltak a bronzveretes kerek asztal körül a kávébarna brokáttal bevont karosszékek és a dívány. Cserny leült, és helyet mutatott Prennnek. Gölöncsér a díványra ült; a dívány mélyen besüppedt a matróz súlya alatt.

- Határozat! - mondta bevezetés helyett Cserny. - El fogsz utazni. Különleges - Cserny megnyomta a szót - megbízással. Hova, nem az én dolgom. Ilyen dolgokról csak egy ember tud - és fejmozdulattal Gölöncsérre mutatott.

Prenn már előző nap megértette, hogy Szamuely elmondott valamit Csernynek, olyat, amit ő Csernynek nem mondott, nem akart elmondani. A nyelvén volt, hogy megtagadja a parancsot: „Nem megyek." Végre is, ez, itt, június végén, elterjedt divat volt, és semmi baj nem történik. Először alkudozni kezdenek, kicsit kiabálnak, talán ki is kergetik. De nem, nem is dobják ki. „Nem megy" és kész. És akkor este elmehet Annát várni a műhely elé... Mondhatja azt is, hogy a frontra igen, oda elmegy a különítménnyel élni-halni. Itt akar maradni, övelük. Együtt meghalni is könnyű... Ezt is mondhatja.

- Hát igen - szólalt meg Gölöncsér, aki most gondokkal terhelt, megfontolt ember.

Ha csak Cserny ült volna ott és még valaki idegen, akkor Prenn megtagadja az engedelmességet. De Gölöncsérnek nem lehetett ellentmondani. Alkudozni se. Még a sóhajtást is el kellett fojtani.

- Mikor? - kérdezte alig hallhatóan.

- Átjössz az én szobámba, megbeszéljük.

Prenn felkelt, összevágta a bokáját. Olyan előírásosan, ahogy a monarchia legjobb őrmesterei tanították.

Cserny most is elég okos volt, hogy ne játssza a tábornokot. - Szevasz - mondta pestiesen.

Gölöncsér szobája a palota hátsó traktusában volt, azelőtt talán egy kulcsárnő szobája lehetett. Az ablak az udvarra nyílt, ahol egy páncélos autó várt komoran. Mellette egy matróz járt fegyveresen fel-alá. A szobában falba épített fehér szekrények voltak; középen egy nagy asztal, az

asztalon fekete viaszosvászonnal letakart írógép. Az asztalnál festetlen konyhai hokedlik. A sarokban egy varrógép porosodott. Az írógépen kívül semmi se volt az asztalon. Leültek, egymás mellé, az asztal egyik oldalán úgy, hogy Prenn-nek a jobb könyöke, Gölöncsérnek a bal könyöke támaszkodott az asztalra.

- Mit csináltál, mióta nem láttalak? - kérdezte Gölöncsér. Prenn érezte, hogy ez nem kihallgatás, hanem baráti kérdés. Mert Gölöncsér nem kételkedett, hogy Prenn mindent megtesz, amit kívánni fog tőle.

- Tudod, hogy mi a feladat? - kérdezte Gölöncsér, mikor Prenn elhallgatott.

- Honnan tudnám?

- Na, persze - bólintott a matróz. - Átjutsz a Tiszán, beviszel Szegedre arab nyelvű röpiratokat. Negyven kilós zsák. Elbírod?

- El.

- Nem lesz nehéz?

Prenn a fejét rázta.

- A Tiszáig autón mégy. Ott egy halászunk átvisz, de aztán vagy jó két órás kerülő, míg beérsz Szegedre.

Prenn csak bólintott.

Gölöncsér elmagyarázta, hogyan találja meg a halászt, a csónakot, megmagyarázta, hova kell menni a röpiratokkal, és hol van a francia-szenegál csapatok kaszárnyája. Prenn-nek alig kellett kérdezni, Gölöncsér pontosan és világosan beszélt.

- Ha ezt elvégezted, megnézed, hogy mit csinálnak a fehérek, a magyar fehérek.

- Mit akartok megtudni?

- Létszám. Mennyi ebből a legénység? Mennyi a tiszt? Támadni készülnek-e? Hogyan kapcsolódnak a románokhoz, franciákhoz? Mit tudnak róluk?

- Nem kevés...

- Hát nem. Hozzá még azt szeretném, hogy három-négy nap múlva itt legyél. Ha tíz nap alatt nem jössz vissza, úgy értjük, hogy elvesztél.

- Nem hiszem, hogy lebuknék. De ki tudja?

- Papírokat, ruhát, a hátizsákot, mindent megkapsz. A röpiratok csak holnap reggelre lesznek készen. Ide többé be se tedd a lábad...

Most már nem bírta Prenn, mégiscsak meg kellett mondani.

- Itt szeretnék maradni. Veletek. Veletek menni a frontra. Bele is tanultam egy kicsit a katonáskodásba - tette hozzá.

- Hát, testvér, nem azt csináljuk, amit szeretnénk - Gölöncsér mindent megértett, többet, mint amit Prenn kimondott. - Az elmúlt hónapokban ott álltam a Hungária előtt. Pedig szerettem volna hazamenni, hacsak huszonnégy órát is odahaza lenni a falumban. Na, nem ment. Levelet írtam... Most? Még rosszabb. Mert mindenhova eljutottam az országban, sokszor csak tíz kilométerre voltam a falutól. És mégse volt idő.

- Az anyád él?

- Él. Csomagot küldtem. A húgom is megvan. Írt. A velembeliek már mind megjöttek. Akik nem jöttek, már sohase jönnek. És én sem. Pedig még nem vagyok hősi halott.

- De azok leszünk.

- Lehet. De másképp.

Prenn vállat vont. - Nem mindegy?

Gölöncsér furcsálkodva nézett rá.

Prenn sóhajtott. - Hol veszem át a holmit?

- Küvirnél. Az olyan gyerek, hogy nem kérdez egy szót se.

Prenn kis csomagját Küvir vitte. Kicsiny volt a barna papírba göngyölt csomag, amit az ügyvéd lakásáról hoztak. Egy öltözet civilruha, fehérnemű, egy pár cipő. Befordultak a Rókus kórház kapuján. A portás barátságosan bólintott feléjük.

- A feleségem itt kulcsárnő. Nála hagyjuk a csomagot - mondta Küvir.

- Azt hittem, itt csak apácák vannak.

Sok az apáca, de nem mind.

- Nehéz lehet apácákkal együtt dolgozni. Álszentek, hazudók.

- Mindenféle akad. Álszent is, valódi is - válaszolt elgondolkodva Küvir. - Úgy értem, hogy az egész élete a betegeké.

- Jó fizetségre várnak, túlvilági üdvösségre.

- Azért mégis jó volna őket megnyerni. Szervezettek, érted te, hogy mi az? Egyszer eljön az idő, és mind egy szálig... No, persze ez bolondság! És mégis nem lehet, hogy mindig csak haragudjanak ránk. Majd csak megértik az emberek, hogy mit is akarunk, az egész világ megérti.

Átjutottak a kórház árnyas udvarán, befordultak egy épületbe, és szótlanul mentek az egyik lépcsőn felfelé. A lépcsők közepe homorúra kopott a lábaktól, melyek már évszázada vagy még régebben járták itt a követ. „Mennyien mehettek itt föl... és mennyivel kevesebb lefelé” - gondolta Prenn, és valami furcsa számításba kezdett... A súlyuk azért körülbelül megvolt. Mindegy, hogy egészségesen jöttek vissza, a maguk lábán, vagy hordágyban vitték őket holtan. Ahány felkerül, valahogy le is jut...

Nehéz kórházszagtól volt terhes a levegő. Még a vastag falak is ezt a bűzt izzadták magukból, ámbár fehérre voltak meszelve, s úgy látszott, minden tiszta.

Az első emeletre érve befordultak egy hosszú, kongó folyosóra. A kongás, üresség és a rossz szagok, főképp a rossz szagok börtönre emlékeztették. A folyosó végét üvegajtós helyiség zárta el. Küvir benyitott. Fehér köpenyes, apácásan sápadt asszony ült egy pult mögött.

- Ez a feleségem - mondta Küvir, és a csomagot letette a pultra. - Egy elvtárs - fordult a feleségéhez.

Az asszony kezet adott.

- Tedd el, kérlek - mutatott Küvir a csomagra.

Az asszony valami számot írt a barna csomagra, és odavitte a pult mögött álló polcra. Aztán gyorsan visszajött, nyugtát kezdett írni. Küvir diktálta az adatokat.

- Ez meg minek?

- Hogy bármikor kivehesse - felelt az asszony. - Akár én leszek itt, akár a kolléganőm. Maga beteg volt, érti, és itthagyta a holmiját. Már nem először csináljuk. - Aztán Küvirhez fordult. - Megvártok?

- Persze. Azért jöttünk így váltás előtt. Itt lehetne már a kolléganőd.

- Nem megy az percre, mióta sorba kell állni. Hol én kések el, hol ő - felelt sápadt mosollyal az asszony.

- Maga azelőtt apáca volt? - kérdezte hirtelen Prenn.

- Nem én, soha. Most meg gyerekem lesz nemsokára - és sápadt arca belepirult. - Törvénytelen - tette hozzá. - A Lajos ateista, és azt mondja, a házasság elavult.

- Úgy van - szólt Küvir.

- Talán helyes is - hagyta rá Prenn megzavarodva. - Már megbánta az ostoba kérdést és minden kérdést. Lopva a nő hasára nézett. A bő köpeny alatt semmi se látszott. „Hátha Anna is?" gondolta.

- Hát persze hogy helyes - segítette ki zavarából az asszony. - Még az apácák is értik. Ilyen világ van. Csókolgatnak, simogatnak. Persze nem mondanak semmit, nem is tudják, mit mondjanak - és Küvirhez fordulva hozzátette. - A Jusztina nővér.

Küvir a szemével megsimogatta az asszony arcát.

Megérkezett, akire vártak. Idős, nagydarab, telt mellű, bábaasszony formájú nő volt, az arca ráncos, sápadt és elgyötört.

Küvirék és Prenn elköszöntek.

A lakás, udvarra néző szoba-konyha volt. Nagyon tiszta, majdnem kórházszerűen fehér tüllfüggöny az ablakon. Az ágy felett egy nagy színes Mária-kép.

Prenn körülnézett. Talán egyszer ő is megnősül, és akkor így szeretne lakni, egy dolgos, tiszta nővel, Annával. Barátságosan ülnek majd, kikérdezik egymást. Minek is van ő itt? Zavarja őket. Elmehetne Annához, még egyszer elbúcsúzna... De újra elbúcsúzni nem lehet... Levelet fog írni, valami olyat, hogy Anna legyen a felesége, csak egy kicsit nyugodtabb idők jöjjenek... Ezt csak szabad kívánni... Vagy felkel, és a váróteremben tölti el az utolsó éjszakát? Hisz megint útnak indul valamiért, ismeretlenért, amit akart és mégse akart. Amit vagy elvégez nagyon jól, hogy Gölöncsér dicsérje, vagy meghal... És nem tudja, mi volna jobb.

Az asszony már vacsorával kínálta. Prenn evett, azt se tudta, mit eszik, de inkább evett, semhogy szabadkozzék és kínáltassa magát. Közben az asszony kinyitott egy vaságyat.

- Majd a konyhában - ocsúdott fel Prenn.

- Ugyan! - legyintett Küvir. De azért Prenn érezte, hogy szeretne egyedül maradni az asszonnyal.

Megfogta az ágyat, vitte kifelé a konyhába. Erre Küvir is felkelt az asztaltól, segített kijutni az ajtón.

- Csak aludj nyugodtan, felkeltünk - mondta és visszament a szobába.

Az asszony már vetkőzött, és gyorsan bebújt az ágyba.

- Ki ez? - suttogta az asszony, mikor Küvir eloltotta a lámpát és lefeküdt melléje.

- Megbízása van - felelt a férfi még halkabban.

Vagy fél percig feküdtek, mikor az asszony újra súgva kérdezte.

- Mi újság nálatok?

Küvir nem mindjárt felelt. - Semmi különös, semmi jó.

- Azt beszélik, hogy már csak pár napig tarthat.

- Lehet - felelte Küvir, és érezte, hogy ettől az egy szótól kiszáradt a torka.

- Akkor minek tartson pár napig? Ha úgyis mindegy?

- Nem mindegy. Ha tartjuk magunkat, talán még másképp fordul.

- Itt volt a bátyám, reggel, épp mikor munkába mentem. Azt mesélte, hogy jön az egész antant. A franciák már itt vannak, de jön a többi is.

- Honnan tudja a bátyád?

- A szakszervezetben beszélik, a fásoknál.

- No persze, ott az elnök... Rontják a hangulatot. Ha nem rontanák, semmiféle antanttól se kellene félni.

- Az oroszok jönnek?

Küvir nyelt egyet. Azt akarta mondani, hogy „igen". De nem hazudhat a feleségének.

- Aligha - felelte. - A magunk erejéből kell megtenni, amit tudunk.

- Az egész világ ellen?

- Ha tartani tudjuk magunkat... talán újra megmozdulnak a bajorok. Ott már volt tanácshatalom. Közbül az osztrákok. Bécs...

- A bátyám azt beszéli, Bécs semmit se tehet. Mert akkor nem lesz élelem, éhen vesznek.

- Adnánk mi - mondta Küvir azt, amit a különítményben Cserny beszélt.

- Hogy mondhatsz ilyet! - susogta ingerülten az asszony. - Mi is éhezünk. A nép éhezik. Persze a népbiztosok, azok nem éheznek.

- Ezt is a bátyád meséli?

- Ezt mesélni se kell. A boltok zárva, a piac üres, sorban állunk minden vacakért - felelt haragosan a felesége.

- Ha a bécsi munkások megmozdulnának, akkor több volna az erő, és élelem is több lenne. Átmennénk érte Szegedre, a Tiszántúl is minket élelmezne.

- Félek - húzódott közelebb az asszony, és átölelte a férfi nyakát. - Mi lesz a gyerekünkkel?

- A gyerek felnő. És meglátja a jobb világot.

- De mi? Mi meglátjuk-e?

Küvir Lajos nem felelt. Átölelte az asszonyt, és csendesen, hogy ne hallják a konyhában, ahol Prenn talán még nem alszik, megcsókolta.

19
ÚJRA PRENNINGER ÉS ELFRIDE

Prenn Ferenc, aki most megint Prenninger, ott feküdt a Tisza menti füzesben. Civilben volt, mellényzsebében egy kis Browning, hat töltény a tárban, a hetedik a csőben, de talán csak egy kell majd, saját magának. Csendesen figyelte, mit mível az a halász, akihez utasították.

Jól szabott városi ruhában, nagyvárosi bozótokból jött a füzesbe, mely hasonlított azokhoz a helyekhez, ahol a ragadozók lesik az itatóhoz igyekvő zsákmányt. Prenn persze nem ragadozó, hanem megbízásokkal és figyelmeztetésekkel teletömött agyú ember, és inkább zsákmány volt, aki leste, nincs-e valami csapda a közelben. Figyelmeztették, hogy három ember tűnt el nyomtalanul, ne legyen ő a negyedik.

A halász lassan mozgott. Tüzet rakott a bográcsalatt, krumplit hámozott, öreg, tavalyi krumplit.

Prenn leshelyéről visszahúzódott a gyalogösvényre, és onnan jött a tűz közelébe. Köszönt és leült.

A negyven körüli sárgás bajuszú halász visszaköszönt, és megigazította a tüzet.

- Kecsege lesz a lében? - kérdezte Prenn az utasítás szerinti szavakat.

- Még úszkálnak - felelt a sárga bajuszú, ahogy kellett.

- Akkor nem is eszünk? - mondta Prenn.

- Akkor mehetünk - felelt az ember.

Evvel be is fejeződött az ismerkedés, de persze még nem mentek, megvárták, míg besötétedett. Közben a halász gondosan berakta a hálóját a csónakba. Prenn nem tudta, hogy halász volt-e ez az ember, vagy csak most lett halász, hogy átvigyen, akit kell. Talán pénzt kap, talán úgy mint ő, a forradalmat szolgálja.

- Maga éjjel-nappal itt van? - igyekezett valamit megtudni.

- Hát majdnem - mondta az ember, és a kunyhójára mutatott.

Megfőtt a halászlé, több volt benne a krumpli, mint a hal. Prenn elővette a hátizsákból az üveg bort, amit erre a célra adott Gölöncsér. Egyforma lassan ettek, és egyaránt húztak az üvegből.

- Ott lejjebb még egy halász van - mondta a sárga bajuszú ember, mikor elkészült az evéssel és a pléhkanalat tisztára nyalta.

- Tudom - hazudta Prenn.

- Tudja?

- Hallottam. Idejövet beszéltek ilyesfélét.

- Az is a mieinket viszi?

- Engem magához küldtek. - Prenn már szerette volna, ha másról beszél.

- Ott - nézett rá kutató szemmel a halász - csupa rongyos ember kel át. Úgy néznek ki, mint a csavargók. Piszkosak.

- Hm.

- Nálam meg - és újra gúnyosan nézte Prennt - csupa finom úriember.

Prenn hallgatott. Várta, hova vezet ez a beszélgetés.

- Maguk - mondta a bajuszába mosolyogva lassan a halász - úrnak mutatkoznak. Akkor, gondolom, aki meg rongyosnak öltözik, az úr.

- Tyűh a teremtését - nevetett Prenn, hogy a nevetés közben gyorsan végiggondolja a bajuszos ember szavainak értelmét... „Talán rongyosan kellett volna jönni?... De nem. Ha igazat gondol a halász, azok ott rögtön átöltözhetnek, úrrá. Engem ki öltöztetne át?... Ehhez a ruhához, persze nem illik a hátizsák, de most már mindegy...” - Maga ezt honnan tudja? - kérdezte közömbösséget színlelő hangon.

- Két nap előtt halászom ott lejjebb, egy hajlatban, egész közel oda. Aznap háromszor is átment... Harmadszor valami asszonyszemélyt vitt. Jó darab fehérnép volt, de piszkos, mint a disznó, ha meghentereg a pocsolyában. És piros kaláris volt a nyakán. Gondolhatná az ember: cigány. De ilyen nagytestűt, cigányasszonyban nem láttam én soha életemben.

- A keze úri volt?

- Azt már nem tudhatom. Fene látja messziről.

- Maga átvinné az ilyent?

- Ha kecsegét mond első szóra, persze - felelt óvatosan a halász.

Beszálltak a csónakba.

- Visszajövet - mondta az ember - kivetem a hálót.

- Ha visszajövök, megfizetem a szívességét - mondta Prenn és hozzátette. - Most nincs nálam semmi.

- Meg van fizetve az útja - felelt ridegen a halász, és szótlanul evezett tovább.

Prenn most se tudta eldönteni, hogy a pénzért dolgozik-e ez az ember vagy másért? Az ügyért, de tisztességesen és a pénzért, mert az is kell?

Egy sötét, víz fölé hajló fűzfa alatt egy gyökérhez súrlódott a csónak. A halász egyik kezével a fűzfa ágát fogta, másik kezével Prenn hóna alá nyúlt, és segített kiszállni.

- Jobbra, srégen, míg kiér az útra - mondta a halász és máris ellökte csónakját a parttól.

Prenn pár perc múlva megtalálta az utat, és innen minden akadály nélkül begyalogolt a városba. A megmondott helyen kopogott egy ablakon, megtalálta a keresett embert, egy kis termetű, a petróleumlámpa fényében nagyon sápadtnak látszó cipészlegényt. Ketten, még az éjjel elvitték a szenegáliak laktanyájához a röpiratokat.

- Itt könnyebb dolgozni, mint a magyaroknál - mondta a cipész. - A magyar laktanyának a közelébe se lehet jutni.

Reggel, mikor felserkent a kaszárnya élete, Prenn és az alacsony, valóban nagyon sápadt ember együtt figyelték, hogyan találják meg a kapurácsba dugott, a földön elszórt és ablakpárkányon heverő röpiratokat a francia mundérba öltözött fekete katonák.

A szenegál katonák forgatták a papírt, nyilván megismerték, hogy hazájukban látott betűk vannak rajta.

Hófehér fogaik jókedvű nevetéssel villogtak. Szaladtak a papírral a stráfos altiszthez és az aranydíszes sapkájú tiszthez, akik most jöttek ki az udvarra. Látszott, hogy kérték: olvassa fel nekik, ami ott írva van.

A tiszt nyilván tudott a dologról, már olvasta a röpiratot. Haragosan kitépte a mosolygó emberek kezéből a papírt, összegyúrta, földre dobta, rátiport. A szenegáliak értelmetlenül, elszomorodva álltak a laktanya udvarán.

- Te - eszmélt rá Prenn -, ezek nem tudnak olvasni!

- Melléfogtunk, az anyja teremtésit - mondta vézna kísérője, kinek csak a kezei voltak nagyon inas, erős suszterkezek.

Prenn vállat vont.

- Gyerünk!

- Én munkába megyek, te meg eriggy vissza lefeküdni.

- Úgyse tudnék most aludni. Körülnézek.

Ahogy közelebb jutott a belvároshoz, egyre több tisztet látott az utcán. Hetykék voltak, délcegek; a háború alatt elszokott a szem az ilyenektől. Csak a Kärtnerstrassen, Bécsben látott ilyenfajtát, de még azok se voltak ennyire fényesek. A magyar egyenruhák közt sok francia is színeskedett. A szállodánál pedig, ahol a főhadiszállás volt, kocsikból, melyek elé jóvérű lovak voltak fogva, román tisztek szálltak ki. Keskeny derekúak, asszonyos a csípőjük, talán míderben voltak. Olyanok, mint a franciák, de franciábbak a franciáknál. A gyalogjárók közt nem látott románokat. Csak franciák és magyarok sétáltak sarkantyút pengetve, boltosnékra kacsingatva. Azt, hogy a Tisza vonalán nagy román erők is gyülekeznek, tudták Pesten; ez tehát Prennt nem is érdekelte.

Bement egy vendéglőbe, ahol a vidéki vendéglők délelőtti kispörkölt szaga ingerelte a jó étvágyút. A rossz étvágyút, mint amilyen most Prenn volt, undorította. De most úgy kellett viselkednie, mint akárki másnak, persze kispörköltet rendelt és fröccsöt. Míg az ételt hozták, azon töprengett, nem lehetne-e ebben a városban kokaint szerezni, amire mióta újra Prenninger lett, hirtelen kedve támadt. „Ebben a kocsmában aligha... gondolta magában... de egy ilyen városban, ahol most ennyi mindenféle tiszt van...”

A kispörköltbe csak belépiszkált, a fröccs se ízlett. Odaintette a pincért. - Izé... hogyishívják...

Gyorsan megértették egymást. A pincér pár perc múlva egy kis csomagban átadta a kívánt fehér port.

A főhadiszállás tisztjei a déli korzón találkoztak a város szépeivel, akiknek legtöbbje más városokból jött, mint újfajta markotányosné. Prenn a ruhán és a ringó testen át szinte a beleik mozgását is látta.

- Áh! Herr Prenninger! - szólította meg váratlanul egy női hang. Prenn megállt. Az egykori már szinte elfelejtett ijedtség érzése megrogyasztotta, a térde mintha egyszerre vattává válna.

- Áh! Herr Prenninger! Maga is itt van? - Elfride von Mürzbach állt előtte.

- Megismertem a járásáról - mondta rövid nevetéssel.

- Inkább én kérdezhetném, hogy kerülsz te ide? - kérdezte Prenn, aki roppant gyorsan magához tért ijedtségéből.

Elfride egész megjelenésén meglátszott, hogy nemrég szállt ki egy jószagú fürdőkádból. Fehér kosztümje friss, mintha még ki se hűlt volna, mert csak az imént vasalták. Szélesvállúan és mégis asszonyosan állt előtte, a fehér ruhán inkább csak díszként egy apró vöröskeresztes jelvény. Halványrózsás arcán magabiztos mosoly.

- Én a vőlegényemhez jöttem - mondta Elfride, és várta a hatást.

Prenn pedig éppen hogy nem akart semmiféle hatást mutatni. - Megint egy magyar? - kérdezte szemtelenül.

Ijedelme végképp eltűnt. Jó igazoló papírok voltak a zsebében, és pénz, és egy Browning is, mely jó, hogy felesleges.

Most Elfride komolyodott el. Már rég nem gondolt erre a fiúra. Miért volt az, hogy most, mögötte menve, még a járását is megismerte?

- Az uniformis a gyengém - felelte kihívóan, és erősen megnézte a civil ruhás Prennt.

- És persze csak az aranygalléros - vágott vissza Prenn.

- No, hogy is képzelhetnéd másképp? - nevetett, magát is gúnyoló jókedvvel a lány. - És te megint lógsz?

- Megint - felelt Prenn. Ennél jobbat nem is kérdezhetett volna Elfride. - Talán leülünk valahol? - kérdezte barátságosan.

- Gyere mögöttem! - mondta Elfride parancsolón, és elindult.

Prenn nézte az előtte menő széles vállú és karcsú fehér nőt. Nagyon egyenes háttal ment, a szép hosszú lábak magabiztosan és mégis könnyedén mozogtak.

Egy nyári kerthelyiség előtt Elfride megállt, megvárta Prennt, és együtt léptek be a kertbe. - Én azt hittem - folytatta Elfride a megszakadt beszélgetést -, hogy te odaát azoknál harcolsz. Ilyen elképzelésem volt rólad.

Prenn hallgatott.

- Ez megtisztelő elképzelés - mondta ajkbiggyesztve.

- Hogy miért képzeltem? Nem tudnám megmagyarázni. Túlbecsültelek. Tévedtem.

- És ha ott volnék, az neked tetszene?

- Én úgy képzelem, hogy a férfinak katonának kell lenni. Vagy náluk vagy nálunk. Én a zsoldost is többre becsülöm, mint a civilt.

- Lehet, hogy igazad van.

- És mért vagy akkor itt?

- Erdélyből jövök, ott él az anyám. De csak biztass, átmegyek. Csak biztass!

- Volna egy ötletem... egy jobb. - Elfride elhallgatott és rátette kezét a fiú kezére. - Nem. Maradj csak itt. Inkább vigyázz magadra, és ne hagyd, hogy besorozzanak.

- Velem nem sokra mennek...

- Na, azt tudjuk - mosolygott a lány, és megszorította a kezét. - És - tette hozzá - nélküled is elegen vagyunk.

- Kik?

- Mi! Akik elintézik a Kun Béla uralmat, a kuvaszokat.

- Á, köszönöm. Még emlékszem. Mikor utoljára találkoztunk, engem neveztél kuvaszfajtának.

Elfride most erősen megszorította Prenn kezét. - Megrugdalhatsz, ha akarod. Akarod?...

- Ezt a vőlegényeddel játszd, én nem rugdallak - és elhúzta a kezét.

- Vagy úgy?

- Feljövök hozzád... és úgy mint régen.

- Á, Herr Prenninger - nevetett élesen Elfride. - Az ötlet jó, a kivitelezés nehéz.

- A vőlegény?

- Eh. Nincs is vőlegényem. Csakhogy... Ami azt illeti, a szálloda elég erkölcstelen. Nem úgy, mint nálunk Bécsben. Megengedik, hogy magános hölgy férfivendéget fogadjon. De engem kicsit figyelnek. Nem valami ötletesen, mert most például nem tudják, hogy hol vagyok...

- Te híreket hoztál? - csapott le Prenn.

- Privátleveleket - felelt Elfride minden izgalom nélkül.

- Te szegény lány! Mért vállalkoztál erre? Magad mondtad, van emberük elég.

- Gyávák. Azzal jönnek, hogy nőnek könnyebb. Pedig épp az ellenkezője igaz.

Prenn nézte ezt a jól fürdött nőt, a kicsi, tisztaságtól fénylő fülét a szőke haj alatt... és ugyanakkor a bajuszos halász szavai jutottak eszébe. Őt láthatta, a nagy, széles vállú, németformájú asszonyt, piszokban meghenteregve, piros kalárissal a nyakán... A fejére biztos kendőt kötött, mert a haját feketére festeni sajnálta. Meg kellene nézni, nem maradt-e ez az öltözék a lakásán...

- De hisz ez rémes - mondta őszintén és egyben csalárdul. - Ne tegyél ilyet, drágám. Próbálj kimászni az ügyből. Vagy annyira gyűlölöd azokat, akiket kuvaszoknak nevezel?

- Gyűlölöm. Lázadnak és igazuk van! De én annál inkább azt akarom, hogy engedelmes kutyák maradjanak. Morogjanak és ne merjenek harapni. Fogadják el a cukrot, két lábon állva. És aportírozzanak, hozzák vissza az ostort, amivel rájuk verünk.

- Nekem mondod ezt, a kuvasznak?

- Te nem is vagy kuvasz, Franz. Szép fiú vagy, és kedves nekem. Te, Prenninger! Holnap éjjel átmegyünk. Jó? De nem maradunk Magyarországon, Bécsbe megyünk. Szerzek neked munkát, és te leszel az én...

- Selyemfiúd? - kérdezte Prenn.

- Ostoba szavak. Nem akarlak én megbántani. Ne gondolj arra, amit mondtam. Férjhez fogok menni. Most még szép vagyok, de ez nem tart örökké egy olyan életnél... ahogy én élni szeretek... Talán hagyjuk ezt... Nos, felelj, átmegyünk?

- Rendben van. Menjünk.

Nem mondhatott nemet. Egy kémnőt hoz magával. Ennél nagyobb sikert el se érhet. Különösen jó, mikor az írástudatlan araboknak hozott röpiratok úgyis olyan sikertelenek voltak. Ezt az alkalmat elszalasztani: árulás. De hogy ez a nő éppen Elfride... Elfride, akit... persze már nem szeret, de szeretett...

- És akkor inkább ne gyere fel ma...

- Rendben van - egyezett bele megkönnyebbülten Prenn.

Ez, hogy nem kell újra kezdeni, ami elmúlt, kissé megnyugtatta. És talán másképp határoz a lány. Mert ha együtt mennek Elfridével, el nem engedheti. És ha nem engedi el, a halálba viszi...

Elővette a kokaint. Megkínálta Elfridét, és maga is szippantott a fehér porból.

- Tovább nem maradhatok - mondta a lány, és Prenn-nek ideje se maradt a továbbiakat végiggondolni.

- A főtéren van egy nagy vendéglő. Nagy ablakai vannak, elfelejtettem, hogy hívják. Holnap este legyél ott. Az elülső helyiségben. És mikor én a belső teremből jövet ott átmegyek, feltűnés nélkül jössz utánam! - Felállt. - Most ülj még itt legalább öt percig.

Mielőtt Prenn szólhatott volna, Elfride eltűnt a kerthelyiség kapujában. Prenn az órájára nézett. Elmúlt az öt perc, de ő csak ült. Bort rendelt, megitta. Újra rendelt, és mikor már jó bágyadtságot érzett, lassan visszament a suszter lakására. Mielőtt lefeküdt, a suszter bejött hozzá.

- Hát komám - mondta a suszter búcsúzás helyett -, nekem életemben sokféleképp megmondták, hogy ne üssem bele az orromat olyan dologba, amihez nem értek. Például így is: „Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul”... Látod, a keservit, mi, a proletárállam, megtanultunk arabusul... írni, de ki a szentség tehet arról, hogy az arabusok nem tanultak meg olvasni...

Másnap Prenn egész nap feküdt, egész estig, és este egyenesen a nagy vendéglőbe tartott, ahol Elfride már biztos ott van a belső teremben.

Minden úgy történt, ahogy Elfride tervezte; kétlovas könnyű kocsi vitte őket egész a Tiszapartig. A kocsit elküldték. Elfride valami sötét ruhában volt, és fejkendőjét mélyen az arcába húzta. Gyakran nézett karkötőórája világító számlapjára. Prenn hallgatott. Mikor Elfride órája pontosan éjfélutáni egyet mutatott, megszólalt a lány.

- Fordulj a víz felé és gyújts rá.

Prenn úgy tett, ahogy Elfride kívánta. - Ilyenkor figyel - súgta a lány. - Maradj csendben - tette hozzá. - Itt őrszemek állnak, valahol nem messze, de nekik se kell tudni.

Prenn még nem szívta végig a cigarettát, mikor már hallani lehetett az éjszakai csendben, hogy evezők kotonoznak egy csónak száraz dongáján. Nemsokára már a halk evezőcsapások is hallatszottak.

A csónak orra a part homokjához súrlódott. Elfride kilépett a sötétből, valamit mondott a csónakból kiszállónak. - Gyere - fordult Prennhez.

Beszálltak és előrementek a csónakban. A mezítlábas evezős letolta a csónakot a homokos partról és maga is beugrott. Az evezők szinte hangtalanul merültek a vízbe. Mikor átértek, Prenn tájékozódni igyekezett. De olyan sötét volt, hogy semmit se láthatott. Csak arra emlékezett, amit a bajuszos halász mondott „lejjebb... vagy fél óra járásnyira...”

Elfride szó nélkül lecsatolta a karkötőóráját, és átadta az evezősnek. Az egy meghajlással nyugtázta az ajándékot.

„A parasztruhához nem is illik az óra” - állapította meg gondolatban Prenn.

Sokáig mentek füzesek és nedves rétek közt. Végre egy pajta fekete négyszöge sötétlett előttük.

- Ide bemegyünk - mondta Prenn.

- Jobb volna tovább menni.

- Nem, ide bemegyünk - ismételte Prenn, és karonfogta a lányt.

Elfride nem ellenkezett.

- Feküdj le, aludj - szólt Prenn csendesen, mikor bejutottak a szénaszagú helyre. - Hajnalban megyünk tovább. Aludj.

- És te?

- Én, talán én is alszom. Vagy virrasztok és gondolkozom. Aludj.

Elfride lefeküdt, forgolódott, Prenn hallotta, hogyan zizegett teste mozgásától a széna. Egy ideig hallgatta, aztán cigarettára gyújtott.

- Még felgyújtod a pajtát.

- Vigyázok.

- Furcsa vagy. No mindegy, én alszom.

Így ült Prenn egész éjjel.

Mikor már a júliusi napfény átvilágított a deszkákon, és a pajtában is világos lett, Prenn oda-fordult a lányhoz. - Alszol?

- Nem.

- Akkor most vetkőzz le. Egészen pucérra.

Elfride kimeredt szemmel nézett rá.

- Levetkőzöl és darabonként, ideadod a ruhádat. Átvizsgálom.

Elfride kezében megvillant a kis női pisztoly. Prenn, aki úgy látszik, számított erre, kiütötte a kezéből.

- Efféle nálam is van. Gyerünk. Majd megmagyarázom, hogy miért így a legjobb.

- Kuvasz! - mondta Elfride, de inkább szomorúan.

- Ha itt - mondta Prenn, erőszakolt nyugalommal - átadod, ami nálad van, nem kell téged... Ha nem adod át, akkor egy kémnőt fogtam. Ezért kellett itt éjszakázni...

- Nem kell a nagylelkűséged. Kuvasz!

- Inkább azt mondd meg, nincs-e valakid, rokonod, ismerősöd Pesten.

- Azokat is el akarod adni?

- Ha kuvasz vagyok is, nem kereskedem agarakkal. Csak vissza nem engedlek, és Pestről sem mehetsz el legalább egy hétig. Míg a híreid már ócskák lesznek. Mert nem akarlak kihallgatni, és nem akarlak kézre adni. Nehéz lesz, de elintézem... Ne tarts olyan rossznak, Elfride. Én nem vagyok zsoldos, hanem egy ügy katonája. Forradalmár.

- Kuvasz!

- Ezt magad se hiszed.

- Ne! - dobta oda Elfride a fejkendőjét. Szép haja lehullott a vállára.

- Tovább.

A nő dühvel szaggatta magáról a ruhát, a szoknyát, mindent. Prenn nem nézett rá, csak a holmira. A szoknya aljában megtalálta a levelet. De azért végigtapogatta, néhol fel is fejtette az összes ruhadarabokat. A pénzt - bár túl sok volt - mind visszaadta. Aztán visszadobálta a ruhákat. - Öltözz!

Felállt, megkereste a szénában a messzire röpült pisztolyt. Gyöngyháznyelű, szép kis pisztoly volt. Zsebre dugta.

Útközben már egészen nyugodtan beszélgettek, Elfride megígérte, hogy Pesten valami rokonához megy lakni.

- Szóbeli üzenetet nem vittél? - kérdezte Prenn.

- Nem.

- És a levélben?

- Nem tudom. Olvasd el!

- Nem az én dolgom. Majd Pesten.

- Kuvasz!

- Úgy van. És most ennek a kuvasznak az a legfőbb gondja, hogyan magyarázza el, hogy te segítettél át, magadtól adtad át a levelet, szóval finom, derék kis úrilány vagy, ártatlan angyal...

- Nem kérek nagylelkűséget.

- Hiába is kérnél. Én határoztam el, hogy mit fogok csinálni - szólt Prenn mogorván.

Most már hallgatva mentek. Elfride von Mürzbach tudott állhatatos és büszke lenni, és Prenn - aki már nem volt Prenninger - nagyon rosszul érezte magát. Egy sötét fészerre emlékezett, ahol egy macskakölyök vagy talán kutyakölyök feküdt a sarokban a rongyokon, és ő simogatja, csókolja azt a kis meleg, selymes állatot. Simogatja, magához öleli, és mikor szabadulni akar, megszorítja. Apró keze kéjesen mélyed a meleg testbe, aztán megsajnálja, újra magához szorítja, és újra csókolja és sír. Mert a meleg kis test már nem ellenkezik. S aztán már nem is meleg az a kis test. Ő kiszalad a piszkos és pocsolyás udvarra, és zokog lelkeszakadva, egész kicsi teste rázkódik...

Most is ezt érzi: a másik élőlényen elkövetett bűnt, ezt a kéjes és rettenetes valamit, a hatalmat. Csakhogy Elfride von Mürzbach nem kismacska. A teste forró, a háta nagyon egyenes, a járása könnyű, úgy uralkodik magán, ahogy azok a férfiak - akiknek körét Elfride a magáénak tudja - sohase tartják magukat. Talán valamikor, régi időkben voltak köztük lovagok, de most az utódokban már csak furcsa és nagyvérű nőik közt akadnak ilyenek...

Mit csináljon vele? Hogy tegye ártalmatlanná anélkül, hogy agyonszorítsa, mint egy macskakölyköt - azt a vak és meleg kis életcsomót?

Egy teherautó vitte őket, nemsokára Pesten lesznek, és még mindig nem tudta, mit mondjon, hogy se ezt a nőt, se az ügyet ne árulja el. Ne legyen gyenge, és ne legyen bosszúálló - micsoda fene helyzetekbe kerül ő mindig - éppen ő. Mintha mindig őt akarná próbára tenni a sors: no, most mutasd meg, ki vagy! De mit mutasson meg? Kinek van joga őt próbára tenni, folyton kelepcét állítani? Hisz az egész, az, hogy át kellett menni a Tiszán, ez már magában is kelepce, ő nem ezt akarta. Harcolni, igen, élni-halni, mint a többiek, mint Bujtor, újra találkozni Baniczával, együtt lakni Annával, szépen, mint Küvir Lajos... És most mit csinál evvel a nővel...

És mikor megérkeztek a palota elé, ahol az oroszlánfejekből a vaskarikák lógtak, és bementek a széles és visszhangos kapualjba, a kapualjból, az őrszobába, a bonyodalom máris megkezdődött. Az őrszobában csupa ismeretlen ember volt. Mikor igazolta magát, és kérte, hogy engedjék fel Gölöncsérhez, az őrparancsnok egy kacsintással kérdezte:

- A nőt fogdába?

- Nem. Itt fog várni, míg visszajövök - és lassan felment a lépcsőn.

Bement Gölöncsérhez. Leültek a festetlen hokedlira. Az asztalon az írógép. A sarokban tovább porosodott a varrógép. Mikor belépett, kitekintett az ablakon. Lenn a páncélautó most is kirohanásra készen, mozdulatlanul állt.

- Először a röpiratok... - kezdte Prenn, és elmondta, hogy mi volt az eredmény. - Melléfogtunk - ismétli a sápadt cipészlegény szavát. - Nem röplapot, embert kellene odaküldeni, aki tud velük beszélni.

Gölöncsér legyintett.

Prenn átadta a levelet. - Egy kémjelentés.

Gölöncsér felbontotta a levelet, olvasni kezdte.

- Nem hiszem, hogy sokat érünk vele - mondta végül. - Ha titkos írással volna, arra van emberünk, aki megfejti. De úgy van írva, mint egy levél. „Hans és Julius." „A mama egészséges." „Frédi náthás." Tudni kellene: ki az a Frédi? Mit jelent a nátha?

- Aki hozta, maga se tudja, nem is olvasta - ijedt meg Prenn. Már azt látta, hogy Elfridét valami kihallgatás várja.

- Hátha tudja. Mért gondolod, hogy nem tudja?

- Ide hallgass, Imre - kezdte Prenn, és nagyot lélegzett. - Én előtted semmit se titkolhatok...

Gölöncsér bólintott, és Prenn beszélni kezdett. Mindent elmondott, amit Elfridéről és róla Gölöncsérnek tudnia kellett.

- Hol az a lány? - kérdezte Gölöncsér, mikor Prenn befejezte elbeszélését.

- Lenn az őrszobában.

- Akkor - Gölöncsér megdörgölte a homlokát - így csináljuk. Lemegyek, elküldöm egy szállodába. Ott öt nap szobafogság, aztán menjen, ahova akar. - Felkelt. Prenn is felugrott.

- Nem. Te maradj.

- De - ijedt meg Prenn.

- Mi az? Ha én azt mondom, szálloda és szobafogság, akkor az szálloda és szobafogság! Ha azt mondom, öt nap, akkor az nem négy és nem hat, hanem pontosan, amit mondtam.

- Tudom - felelt bocsánatkérően Prenn.

Gölöncsér kiment, és alig egy perc múlva visszajött.

- Minden rendben - szólt. - Nézni jól tud. Na semmi, ezt még kibírjuk. Ha beledöglünk, másba döglünk bele. - Újra leült Prenn-nel szemben. - Most arról a csónakosról beszéljünk. Nagyon fáradt vagy?

- Nem.

- Akkor azonnal visszamégy, és lefogod.

- Igen - felelte Prenn. - És azt a vörös bajuszost, a mienket is megnézem egy kicsit.

- Azt hiszem, az nem rossz - mosolygott Gölöncsér. - Ha elfogtad a másikat, este kérj vonalat, hadseregvonalon telefonálj. Most egyél valamit, és feküdj le egy órára.

- Hát enni, igen. De ha van autó, útközben kialszom magam.

- Azt is lehet.

Prenn valóban vagy másfél órát aludt a rázós úton, a hörgő motorú rossz autóban. Még messze voltak a Tiszától, mikor felébredt. Hadtápszekerek hosszú sora vánszorgott az agyonjárt úton. Sokszor meg kellett állni, míg újra tovább mehettek a szekerek között. Végre megismerte a pajtát, ahol az éjjelt töltötték.

Megállította a kocsit, kiszállt, odament a pajtához, hogy onnan tájékozódjék. Aztán átvágott a réten, bejutott a füzesbe. Puhán és óvatosan lépkedett, vigyázott, hogy ne lépjen száraz ágra. Mikor kitaposott gyalogösvényt érzett a lába alatt, még óvatosabban ment előre. Amikor már közel jutott a parthoz, letért az ösvényről. Végre ott volt azon a helyen, ahol a csónak kikötött. Kezében pisztollyal kúszott a kunyhóhoz. A kunyhó üres volt...

Tovább kúszott, egész a partig. Csónakot nem talált. Odament, ahol a bográcstartó villás fácskák voltak a földbe verve. Megtapogatta a hamut.

A hamu hideg volt.

„Valamit nem mondott meg a lány. Valami jelet, üzenetet. A csónakos elszökött."

De talán csak átköltözött valahová, más helyre, amely biztonságosabb? Még óvatosabban, fűzfatörzsek, félig fekvő, sáros és mohszakállas fák közt kúszva igyekezett a folyó mellett felfelé. Talán egy órát is ment már, nagy kerülőkkel. Így bizony nem félórányira volt az a hely, ahol őt a bajuszos halász átvitte. Még sokáig kúszott így, hol egészen a parton, hol az árterület bozótjában. Végre, amennyire a sötétben kivehette, úgy tetszett, hogy ismerős helyre ért. Igen, itt ezt a folyókanyart ismeri... Megállt. Helyben volt már, közel, látszott a kunyhó teteje: púpként feketedett a folyó világosabb szalagja felett. Csend. Lassan mászott. De mintha itt se volna senki... Tapogatózva nyomult befelé a kunyhóba. Egy cipőhöz ért a keze, egy lábat fogott meg... Alszik ez az ember? Úgy látszik, nem fél, hogy rajtaütnek. Tapogatta a lábát. Épp a térdkalácsát fogta meg, a csontos térdét. Na - és erőteljesen megrázta. A fekvő ember csak imbolygott a keze alatt, de nem ébredt.

Prenn felkattintotta a kis villanylámpát. A vörös bajuszú ember arca alvadt vértől fekete, a seb... a sebet már nem volt ideje megkeresni. Fegyverlövések hallatszottak, golyók verték át a kunyhó falát.

Prenn gyorsan kikúszott, s elfeküdt a füzesben. Minden pillanatban lépéseket vélt hallani. A lövések ugyan a túlsó partról jöttek, de talán itt is lesik a közelben...

Reggelig feküdt egy gödörben, alig tíz lépésre a kunyhótól. Keze úgy szorította a pisztolyt, mintha evvel a szorítással Elfride nyakát szorítaná. És reggel is csak nagyon óvatosan, minden irányba fürkészve mászott elő a gödörből. Sokáig tartott, amíg kiért az árterületről egy tiszta útra.

Úgy tervezte, hogy nem is keresi a messze várakozó autót, bemegy az első katonai parancsnokságra és onnan telefonál.

Mikor a réten körülnézett, akkor látta csak, hogy a pajta, ahol tegnap kiszállt, alig van ezer lépésnyire. Az egyenes úton látszott a várakozó autó is...

Odasietett, s néhány perc múlva már a telefonnál várta Gölöncsér hangját.

- Intézkedj - felelt Gölöncsér a jelentésre -, hogy azt az embert rendesen temessék el. Állítsanak neki fejfát. - Tóth Vendel a neve. Írják rá. Az anyámnak az öccse... A húgom levelét hozta, aztán beleegyezett... Kész. Állj! Egy pillanat! Azonnal gyere fel hozzám.

Az autó megint döcögött és fújtatott. Prenn olyan mélyen aludt, hogy a sofőr költötte fel, már a Batthyány-palota előtt.

- Én magam lövöm agyon azt a szukát - mondta Prenn Gölöncsérnek.

- Mit segít az? - legyintett Gölöncsér. - Ha már egyszer megígértük, nem bántjuk.

- De futni se lehet hagyni.

- Figyeltetni fogom. Csak a lelkiismeret nyugtatására persze, mert nem veszélyes már. Neked újra vissza kellene menni, ellenőrizni a Tisza-vonalat. De most már igazán aludj... És még valami. Ezentúl személyesen jössz fel Pestre, és úgy adod át a jelentéseket. Kihallgatják, amit beszélünk.

- Hát idáig jutottunk?

- Idáig, és még ezen is túl...

20
TISZÁNÁL - DUNÁNÁL

Annám, Annuskám, Anikó! Akarsz-e a feleségem lenni? Ha igen, akkor ezennel megkérlek és ha akarod, ha a nénéd akarja, a Bazilikában tartjuk az esküvőt. Csak mondj igent. Hogyan fogunk élni, ki tudná azt megmondani, mikor a helyzetek olyan bizonytalanok. Ma nem tudjuk, mi lesz holnap. De egyet azért tudok. Azt akarom, hogy te légy az én feleségem. Amint legközelebb Pesten leszek - mikor lesz ez, azt megint nem tudom -, megvárlak a szokott helyen. Vagy felmegyek hozzád. A rokonaidnak is mondd meg.

Ölel Franci

Ezt a levelet küldte Prenn, mielőtt újra elutazott. Lett volna mód elmenni a műhely elé, mégis a levélírást választotta. Így világosabban meg tudta mondani, amit gondolt: az érzéseit megzavarta az Elfridével való találkozás ijesztő sokfélesége. Jóformán nem is tudta, gyűlöli-e Elfridét? Ő-e a megbántott, vagy ő bántott meg valakit erősebben, mint ahogy akarta, és kötelessége volt. Mi ez a zűrzavar, az érzéseknek ez az összebogozódása? De Annához változatlanul erős, egyszerű érzés fűzte, a levél ennek okmánya volt. Soha még nő nem adott ilyen boldogságot, mint Anna. Szelíd és szép és igazán egyetlen, már nem is test, mert a test az sokféle, de a vonzódás, igen, az egyetlen... Csak egy kis idő, egy kis idő kell, legalább annyi, míg Elfride szabad. Tehet, amit akar, éljen ahogy akar, és soha többé ne keresztezze az ő útját. Mert akkor valami rettenetes történhet, az a halott fog eszébe jutni, akit ott a kunyhóban fel akart ébreszteni, és akkor véget vet Elfride von Mürzbach életének. Véget.

Elküldte a levelet Asztalos Annának. Ez a levél, mire Anna kezébe jut, őt is rendbehozza. És amikor majd újra találkoznak, tudni fogja, hogyan nevezze, Annának, Annuskának vagy Anikónak? Akkor majd kiválasztják azt a nevet, amely megmarad, és többé nem változik...

Szegény Prenn Ferenc. Mit keresett ő itt a Tisza-parton, ahol nem volt már semmi? Minek lettek volna ott csónakok, amiken gyáva férfiak bolond fehérnépeket küldöznek át levéllel a bécsi Sacherből a szegedi Kass vendéglőbe? Minek a csónak, mikor Bécsben a magyar követ - mert Bőhm ekkor már követ - az angol tábornokokkal tárgyalt kommunisták nélküli szocialista kormányról, Pesten Haubrich József mint a vasasok vezére szervezte az új kormány fegyveres erőit, és Korvinnak tilos volt beleavatkozni?

A vörös hadsereg támadási terveit Julier, az új vezérkari főnök dolgozta ki, és nem is rosszul. De hogy ne sikerüljenek, rögtön továbbította is őket Bécsbe, ahonnan Pallavicini Alfonz őrgróf angol futárigazolvánnyal, Cumingham angol ezredes pecsétjével biztosított borítékban hozta őket, vissza Szegedre, átadta Troubridge angol admirálisnak, aki továbbadta admirális kollégájának, Horthynak, és ami sokkal fontosabb: a román hadvezetőségnek...

Jó futárt választottak. Pallavicini-uradalmak terpeszkedtek itt Szegedtől nem messze, és gazdájuk szívesen vállalta - az angol futári mezben veszélytelen - feladatot. Talán birtokait is megtekintette - mint futár, egyelőre csak úgy futtában. De hogy már akkor megfogadta, hogy megkeserülik a jobbágyai ezt a lázadást, azt huszonöt évig érzik majd ezen a vidéken.

Mit tehetett volna itt Prenn Ferenc, ahol már az 1848-i muszkavezetők utódai átvették a régi szerepet? Csak most nem muszkavezetők, hanem románvezetők, franciavezetők lettek, mert a muszkák, az oroszok ura már nem Nikoláj, „Európa csendőre". Keletről nem rabok jöttek rabbá tenni Európát. Ahonnan 1848-ban a despotizmus kért segítséget a forradalmi Magyar-

ország ellen, most egy felszabadult nép harcának eszméje sugárzott csillagos fénnyel Európa keleti egén. Románvezetők lettek a volt muszkavezetők utódai, a román tisztekben bíztak, nekik udvaroltak, a Teleki és Bethlen grófok így gondolták menthetőnek erdélyi birtokaikat.

A vörös hadsereg támadott; még mindig volt ereje támadni. Prenn feladata, hogy a Tisza vonalát figyelje, ezzel meg is szűnt. Senkit se kérdezett, és őt se kérdezte senki, hogy ki ő, honnan jött. Csak egy elesett harcos fegyverét kellett felvenni, és a sereggel együtt átkelt a Tiszán.

Milyen sokan voltak, és mekkora erővel mentek újra előre az első napon. A román hadvezetőség a Pallavicini hozta levélből másfél nappal, 36 órával az áttörés előtt tudta már: hol és milyen erővel történik majd a támadás. Mégse tudtak megállni a magyar tanácsköztársaság katonái előtt. Pesten, elutazása előtt Prenn hallotta a legutolsó pesti viccet: „Nincs már szamár Budapesten. A szamarak mind kinn vannak a fronton." Hát jó, legyen ő csak szamár, és ez a sok paraszt és munkás, mind. Hadd legyenek akármik. De mennek előre és győzhetetlenek. Mert még mindig százezer puskát tartanak a kézben, még mindig szólnak az ütegek, és Seidler és sárai Szabó lovasai kergetik a futókat.

A második napon már nem tudtak továbbnyomulni. Parancsok nem jöttek, a csapatok keresztül-kasul meneteltek, váratlan helyről oldaltüzet kaptak.

Most már maguk előtt se titkolhatták a harcosok, hogy elárulták, eladták, vágóhídra vitték őket. A megtorpanásból ekkor hirtelen visszarohanás lett, aztán fejvesztettség, mikor a magyar ágyúk lövedékei nem robbantak. Az ellenség ágyúi előre elkészült leshelyekről tizedelték őket. A tiszahíd nem bírta átengedni a visszaözönlők összegubancolt, vérző sűrűjét. Gépfegyverek tüzében, úszva menekült, aki tudott; kevesen jutottak vissza a másik partra.

Prenn-nek azonban sikerült visszajönni. Talán mert kevésbé sietett, nem is bánta volna azt se, ha ottmarad. Mert hiszen igaz, ott volt Asztalos Anna... de ő már úgy képzelte el az életet... hogyan is képzelte... örök háborúnak és örök békének egyben... Furcsa. Hogyan is lett volna tulajdonképpen... ha minden jól megy?...

Gyalog ment, biztosabb volt így lassan, gyalog elindulni, mint várni, míg egy szekérre felkapaszkodhat. Körülötte a katonák metélték a csillagokat, ő is lefejtette sapkájáról a csillagot... Tegnap még Banicza Istvánt kereste és a somogyi 44-eseket, társait a nehéz és szép időkben... Most gyalog ment, egyedül. Ezernyi sietős ember közt egyedül. Egy kocsiról valaki odakiáltott: - Ülj fel, bajtárs. - Prenn felkapaszkodott a saroglyába. Meg se köszönte, hogy felvették...

A Batthyány palotában még mindenki a helyén volt. Cserny beszélt a matrózoknak az udvaron.

- A fejesek már lógnak. Különvonaton. Mi ellenállunk. Haubrich szervezi az embereit. Ők lesznek az új kormány csapatai. Ők az ellenség. A román a másik. Horthyék fehérjei is jönnek. Elmegyünk a Bakonyba. Szabadcsapat leszünk, pár százan ma, holnap már ezren. Hátunkkal az osztrák határra támaszkodunk.

Elhallgatott. Kérdőn nézett Bonyhádra, aki sápadtabb, mint bármikor, de nyugodtabb is, mint valaha. Bonyháti lehunyja a szemét... Tehát nem kell most elmondani Bonyháti tervének utolsó részét, hogy ha az ellenállás nem sikerül, átvágnak Ausztriába. Minek a sikertelenségről, a menekülésről beszélni? Hátha az osztrákok jönnek át? Olyanok, mint Rothnagel, akit Debrecennél ért utol a halál. Ezren, tízezren jönnek a Rothnagelok és a horvát és szerb matrózok, és Ungvár, Munkács felől átjönnek a Kárpátokon az oroszok. Akkor megint valahol a Tisza partján egyesülnek... Addig pedig le a Bakonyba...

Tudta-e Cserny, hogy már hazudik? Tudta-e, hogy üres szavak ezek, hogy akik a Dunántúlra mennek, hajszolt vadként fekszenek el bokrok alatt erdő sűrűjében? Kettesével, ritkán többen és legtöbbször magányosan.

Így, Cserny beszédével, bomlott fel a matrózkülönítmény.

A híreket utcai csoportosulások adták tovább.

Hallották? Sárai Szabó huszárkapitány, a bátrak legbátrabbja, a kommunista, egy pesti házban, menyasszonya lakásán maga végzett életével. A „fejesek" különvonaton utaztak el, valahol Ausztriában vannak már, biztonságban. Szamuelyt a határon lőtték agyon. Vagy ő is maga végzett magával? Mindegy, nincs már. Csernyt lovag Scheerné lakásán találták meg; egy nagyon szűk és nagy combjain nevetségesen feszülő vörös huszárnadrágot húzott fel siettében, mikor elfogták...

Igen. A cattarói felkelés hőseit, kemény és nagyvérű fiúkat, mint sintérek a kutyát, fogdossák össze a csendőrök, rendőrök és a ludovikások, akik a főinkvizítor történetét tanulták büntetésből, és Starec Szoszima holttestének oszlásáról és szagáról hallgattak Sutka szájából előadást. A román királyi hadsereg, mely eddig inkább csak a hátát mutogatta, parádésan, a győzelemtől megerősödve, díszmenetben vonult be a megvert kutya Pestre, melyet a körülöttük sündörgő Horthy tengernagy akkor már bűnös városnak kezdett nevezni. A románoknál kilincselt, hogy engedjék őt is Pestre, ő keményebben bánik el a bűnösökkel.

Prenn a kapualjba húzódva várta, hogy a szemben levő házból kijöjjön Anna. Szép, napfényes, nyári reggel volt, minden csendes a budai kis utcában, és olyan kínzóan nyugodt, mintha semmi se történt volna.

Anna kilépett a házból. Ő is olyan volt, mint azelőtt, ebben a rövid nyárban, amikor minden kezdődött; hisz még mindig ugyanaz a nyár volt... A lány meglátta, jött feléje. De Prenn intett, hogy csak menjen egyedül előre. A lány elindult, és Prenn csak akkor jött közelebb, amikor Anna már befordult a másik utcába.

Kézen fogta a lányt, és egymás mellett, egymás kezét szorítva mentek.

- Már azt hittem, sose jössz - szólt a lány.

- Dehogynem - mondta a fiú.

- Nem lesz bajod?

- Majd vigyázok.

- Estére szerzek neked ruhát. A katonaruhát le kell vetni.

Prenn erre még nem gondolt. Hiszen úgy volt, hogy Csernyvel együtt mennek, „háttal az osztrák határra támaszkodva"...

- Ruhám van - jutott eszébe a nyugta, ami ott volt valahol a zsebében. Biztos megvan, csak meg kell keresni.

- Hol ebédelsz?

Erre se gondolt. - Hát valahol csak megebédelek...

- Ebédre adok, van nálam annyi. Odahaza van még...

- Nekem is van - felelt Prenn. De nem tudta, hogy mennyi is a pénze?

- Mindened van, mindened van. Pedig egész biztos, hogy lakásod sincs.

- Hát lakásom tényleg nincs. Ahol laktam, oda tényleg nem mehetek. Majd bolond az a burzsuj, hogy beereszt. - Csakugyan, erre se gondolt. Az a finom ügyvéd felhívná az első járőrt... és tulajdonképp már régen elköltözött onnan, a holmiját is elvitte.

- Én egyedül vagyok. Estére feljössz, és amíg munkában vagyok, szép csendesen ülsz majd ott.

- Mikor gondoltad ezt ki? - kérdezte a fiú.

- Már régen. Már régen várlak - felelte a lány.

- Talán már meg is sirattál?

- Mindenféle volt. De azért hittem, hogy visszajössz. Ja igen. Jól mosakodj meg. Szinte látszik rajtad, hogy most jöttél a frontról. A cipőd is csupa sár.

Prenn végignézett magán. A lánynak igaza volt.

- Talán szégyellsz is egy ilyen piszkos vöröskatonával az utcán menni.

- Ezt magad sem hiszed. Mire való így beszélni.

- Annuskám, Anikó, Annám.

- Csak legyek Anna.

- Annám?

- Igen.

Prenn ránézett a mellette menő lányra. Az arcon, melynek frisseségét még nem bírta kikezdeni a műhely, lassan gurultak a könnyek.

- Kislányom.

- Már nem, már nem sírok - mondta a lány.

- Hát, ne is. Nekem a cipőmön még a Tisza-parti sár, te meg sírsz. Nem szabad sírni.

- Persze, hogy nem szabad. Nincs is miért.

- Nem is tudtam, hogy ilyen okos is vagy.

- És mit tudtál?

- Azt, hogy szép vagy és jó!

- Már megint fölöslegeset beszélsz.

- Mondani fölösleges. De nem mondhatod, hogy nem igaz.

- Azt neked kell tudni.

Prenn erősen megszorította a lány kezét.

- Most ne gyere tovább - szólt a lány, mikor átértek a pesti oldalra. - Siess. Legelőbb átöltözöl, megmosdasz. És este itt legyél... Vagy miért itt? Várj meg nyugodtan a műhely előtt. Eljössz?

- El. Persze. Egészen biztosan! - felelte Prenn.

Amikor egyedül maradt, újra végignézett magán. Még a Tisza-parti iszap van a cipőjén. Bement egy udvarra, levette a sapkáját és megnézte. Már arra se emlékezett pontosan, hogy útban Pest felé levágta-e a csillagot. A csillagnak csak a helye látszott a kifakult sapkán, melyet ott szedett fel túl a Tiszán. Egy elesett, egy sebesült, egy elszökött, ki tudja milyen katona sapkája... Idegesen, behúzott nyakkal, csendes mellékutcákat keresve, jutott el a Rókus

kórházig. A portás megállította. Prenn sokáig keresgélt zsebeiben, végre is megtalálta a nyugtát. Ott húzódott meg a zsebében a cédula mellett, melyre az volt írva, hogy halála esetén Asztalos Annát kell értesíteni.

A portás beengedte. Prenn átment az udvaron, fel a lépcsőn, mely ismerős volt már; szaga és a lépcsők kopása azóta se lett több, se kevesebb. A folyosó is úgy kongott, mint mikor először volt itt, az üveges ajtó is változatlanul állt.

Benyitott. Küvir Lajos feleségét is megismerte. Csak még sápadtabb és még soványabb volt, mint régebben. Mikor pedig felállt, a fehér köpenyen átlátszott csúcsosodó nehéz hasa.

- Jó napot.

- Mi tetszik? - nézett rá az asszony. Pedig a szemén látszott, hogy megismerte.

Prenn átadta az írást, melyet azóta, hogy a portásnak megmutatott, vissza se tett a zsebébe.

Az asszony szótlanul átvette a nyugtát, kikereste a barna papírba göngyölt csomagot, és odatette a pultra.

- Átöltözhetném itt? - kérdezte Prenn. „Ha a Bakonyba megyünk, akkor is civilben megyünk” - nyugtatta meg magát.

- Tessék - mondta az asszony, és nehézkesen leült.

Prenn először a bakancsát vetette le. Hallgatódzott, nem jön-e valaki a folyosón. De minden csöndes volt.

- A Lajos? - kérdezte.

- Elvitték.

- Mikor? - Mást, jobban nem tudott kérdezni.

- Tegnap.

- Már kezdik - mondta Prenn. - Ez a szocdem kormány...

- Újságot nem olvas? Végeztek. Friedrich kormány.

- Egykutya.

- Magának inkább kellene tudni - felelt ridegen az asszony. - Siessen.

Prenn szótlanul vetkőzött. Felhúzta a cipőt, nadrágot. Ránézett az asszonyra. De az asszony valahova messze nézett, messzebbre, mint ahova ő látott. De hát meg kell tenni, amit Anna kívánt, tehát megszólalt.

- Egy csöppet megmosakodni szabadna?

- Tessék - mutatott a vízcsap irányába az asszony.

Prenn gyorsan megmosta a kezét, nyakát, az arcát. Törülközőt nem mert kérni, tiszta inge elejével törölte le magát. Gyorsan felöltözött. Mit mondjon, mielőtt elmegy?

- Még... - Azt akarta mondani, hogy minden jóra fordul, de azt nem mondhatta. Aztán eszébe jutott, amit azért mondhatna:

- Lesz ez másképp is. - Odanyújtotta kezét az asszonynak. Az észre se vette. Megint oda nézett, ahol ő semmit se látott.

Már a kilincsen volt Prenn keze, mikor az asszony újra megszólalt.

- Vigye a ruháját.

- Jaj! Bocsánat! - Prenn gyorsan belehajtogatta a levetett holmit a barna papírba. Az asszony már nem is tudott róla, hogy még ott matat.

Lassan ment le a lépcsőn, a sok lábtól, súlytól, hordágyak terhétől kikopott lépcsőn... Milyen jó volna most ott feküdni valamelyik ágyon eszméletlenül. Semmire se gondolni. Annára se. Terhére lesz a lánynak, mint ahogy teher volt most ennek a terhes asszonynak... Küvir Lajos talán él még, talán már nem is él...

Lement a lépcsőn, a földszintnél is mélyebbre, a pinceajtóig. Ott letette katonaholmis csomagját. Oly féltőn és árulón, mint lányanyák teszik le templom lépcsőjére magzatukat.

De az utcán már nem volt olyan félszeg. A mosdás és a tiszta ruha felfrissítette. A Rákóczi úton, majd a Körúton lépkedett a Batthyány palota felé, komor és izgatott járókelők között.

Ő már nyugodt volt, ő már túl volt ezen, legalábbis mára.

Elment a palota mellett, ahol az öntöttvas oroszlánfejek változatlanul és ostobán tartották szájukban a vastag karikákat. A kapu kitárva. Az udvar üres volt, csak egy-két nemzetiszín karszalagos legényke álldogált ott, s Prenn gyorsan továbbment. Magának se akarta bevallani, de szinte megkönnyebbülést érzett, hogy már nincs kötelessége. Eddig észrevétlenül alkudozott magával: este elmegy megvárni Annát, ez biztos. De aztán, ha kell, odamennek nyugatra: „háttal a határnak támaszkodva”. Hát ez is elmúlt már. A vidéki fiúk talán el is mentek, de a pestieknek Pest a rejtekhelyük... amíg... de mit kell ezen gondolkozni...

Pénze még volt, megebédelt. Aztán kiment a Duna-partra. Leült a rakparton, és nézte a vizet, mely nem változott attól se, hogy mióta utoljára itt ült, Anna az övé.

21
CSERNY

- Na te híres! - Magas, borbélyszagú főhadnagy lépett Cserny elé, és egy szabályos ökölcsapással megzökkentette állkapcsát. A második ütés a mellét érte a szíve felett, de a megfeszített izmokról majdnem visszapattant a tiszt ökle.

Kis kopasz, tanárfajta ember ment oda hozzá, és alulról felfelé az arcába köpött.

Cserny csak állt, a szemöldöke majdnem eltakarta a szemét, a feje: öklelő bikáé. Gyülemlett már a düh, összehúzott szeme egy széket keresett, az íróasztalon álló vizesüveget is meglátta. Ez se több, mint egy verekedés valahol egy kikötői söntésben. Ott is agyonüthetik, de ki törődik az ilyennel, ha már egyszer elkezdődött.

- Nézzétek - nevetett most valaki -, huszárnak öltözött a jassz!

Cserny zavarba jött. Micsoda majomfigura lehet ő ebben a piros nadrágban. Kucséberes olaszoknak van ilyen piros nadrágos majmuk és zöld papagájuk...

A vizesüveget érte közelebb, megforgatta a kezében mint egy buzogányt... a kis ember a szoba sarkában levő kályhához futott... egy tiszt ráfogta a revolverét.

- Na, na - hallatszott most egy nyugodt és parancsoló hang -, Cserny fiam, tedd le az üveget. Ön, főhadnagy úr, rakja zsebre a revolverét. - Egy elegáns és joviális civil beszélt így, és intett két rendőrnek, akik kikísérték Csernyt a tisztekkel és civil urakkal teli szobából. - Magánzárka - mondta a nyugodt hangú.

A beadott ételre rá se nézett. Ült tompán, mellre ejtett fejjel, azt se tudta, mióta. Nem érezte a nappal és éjjel változását, se bánatot, se örömet nem érzett. „Csak már vége volna, csak már vége volna” - ismételte magában.

De azért, mikor kihallgatásra hívták, kihúzta magát. Nem akarta, hogy ijedtnek lássák.

- Üljön le, Cserny - mutatott széket az íróasztalnál ülő ember.

Cserny leült az íróasztal elé. A tegnapi nyugodt hangú volt, de egyenruhában, kicsit feszesebb, de barátságos. Elővette a cigarettatárcáját, és odanyújtotta Csernynek.

Cserny gyanakodva nézte az ezüsttárcában lapuló egyiptomi cigarettákat. Aztán vállat vont, kivett egy cigarettát.

- Kimehet - szólt a rendőrtiszt az ajtónál álló rendőrnek. Mikor a rendőr betette maga után az ajtót, felcsattintotta az öngyújtót, és az asztalon áthajolva tüzet adott.

Cserny szívta a cigarettát és várt. A rendőrtiszt nem sietett.

- Nézze, Cserny - mondta, miután egy ideig, a körmeit nézegette. - Töredelmes vallomással sokat segíthetne magán.

- Egész hülyének tart a tanácsos úr? - kérdezte Cserny lenézően.

- Ellenkezőleg! Nem ígérem, hogy - ránézett Csernyre és újabb szünet után folytatta - felmentik, hogy fene tudja, megajándékozzák, megdicsérik. El fogják ítélni, és minden valószínűség szerint halálra - megint egy kis szünetet tartott - ítélik. - Cserny nagyot szívott a cigarettán, és messze kifújta a jószagú füstöt.

- Azt se ígérem, hogy... talán a fővezér megkegyelmez. Bár a matrózokat sajnálja...

Cserny újabb füstfelhővel válaszolt.

- Talán... De egyet ígérhetek, azt ami kizárólag tőlem függ. Azt, hogy amíg nálam lesz, jól fog élni. - Megint szünetet tartott, a körmeit nézte, aztán felsóhajtott. - Az élet rövid, Cserny! Kár volna... na hogy is mondjam... makacskodni... Én csak annyit ígérek, hogy itt tartom. Nálam kényelmesen megvárja, mi lesz tovább. Akkor is jó ez, ha azt gondolja magában, hogy nem-sokára újra visszajönnek a népbiztosok, és magát nagy diadallal kiszabadítják.

- Nem gondolom.

- Okosan teszi. A népbiztosok, könyörgöm, megszöktek, és annyi aranyat vittek magukkal, hogy az unokáik is abból élhetnek.

- Egészségükre váljék.

A rendőrtiszt ránézett Csernyre. Megsejtette, hogy most valahol jobb irányba fordította a beszédet.

- És magukat itt hagyták! Mért hagyták itt Csernyt, a forradalom legnagyobb vitézét?

- Nem voltam én olyan fejes - felelte Cserny.

- Ej! Tudjuk mi, nagyon jól tudjuk. Mi ne tudnók?

- Ha olyan nagy fejes lettem volna, akkor most nem ülnék itt. - Ez még csak védekezés volt, a helyzet sugallta józanság. De egy szó, az azelőtt is használt „fejes” szó pontosabb irányt adott a rendőrtisztnek.

- Hát a „fejesek” szépen cserbenhagyták. Ne legyen bolond Cserny, ne próbálja őket védeni.

- Mit védjek rajtuk, ha azok olyan ügyesen megvédtek magukat? Pedig, hát az volt a jelszó: „az utolsó csepp vérig a barikádokon”. Én kész is voltam... - Legyintett. - Marhaság.

- Hát persze, hogy marhaság. Én - és újabb cigarettát kínált - magával egész nyíltan beszélek. Katonaemberek vagyunk. Maga is harci alakulatot vezetett, én is. A vörös őrségben meg-maradt, ha nem is rangom, de az voltam, ami most. Ismert. Nem igaz?

- Igaz.

- Vegyük példának okáért, hogy én megvédem a Csernyt. Nem engedem, hogy tépjék, égessék, köpködjék, rugdalják a különítményesek és az olyanok... látta tegnap azt a civilt... Mondjuk, hogy én, mert... ki tudja... Ma nekem, holnap neked. Igaz-e?

Cserny legyintett.

- Időt nyerni, Cserny! Ez az egyetlen szabály! Az élet rövid, ez az első, amire gondolni kell. De hátha nem is rövid, evvel is számoljunk. És mivel előre nem tudhatjuk, azt kell tenni, ami ma a legkényelmesebb. No, nem akarom magát ijesztgetni. Tudom én, hogy maga nem gyáva gyerek. De azt is tudom, hogy nem buta. - Megnyomta az íróasztal lapja alatt elhelyezett csengő gombját. - Hagyjuk abba mára. Gondolkozzék.

A rendőr belépett.

- Menjen vissza a cellájába, Cserny.

A cellába érve leült ugyanoda, ahol már annyi órát töltött, ahol olyan feleslegesnek érezte, hogy még él. De egy perc se múlt el, nem bírt ülve maradni. Fel-alá járt, mérte a cella hosszát.

Az volt a baj, hogy élt, és nem volt nála se szeg, se nadrágszíj, és a figyelőlyukon is folyton benéztek. És az volt a baj, hogy ez a rendőrtiszt beléje látott, és csak kimondta, amit ő gondolt... mert egyformák ők, talán minden ember egyforma, és az élet rövid. „Nem akarom magát ijesztgetni." Hát persze, hogy nem, mert már észrevette, hogy meg van ijedve... Mert minden ember meg van ijedve, ha égetést és rúgást ígérnek... Minden ember... Az ember, az élni akar... Egy nap, hát legyen egy nap, de égetés és rúgás nélkül. A katona se akar kezetlen-lábatlan nyomorék lenni, és ha már meg kell halni, akkor minél gyorsabban.

Piros lobogós páncélautón dübörögni a városon át... Micsoda marhaság. Annál még egy nő is többet ér, az is csak percekre... megint csak percekre. Utána minden undorító. Fejfájás, mint a bortól. Mindenért duplán, nagyon sokszorosan kell fizetni. Percnyi mámorok és egésznapos fejfájások...

De azért ő még nem adta el magát. Lehet azt úgy is csinálni, hogy nagy verekedés legyen. Akkor ott helyben lepuffantják. Kész! Slussz! Utánunk a vízözön! Csakhogy ez a rendőr is ravasz ám! Nem engedi. Ilyen olcsón Cserny Jóska nem végez. Mert ő is „fejes"... Nem hazudott a disznó rendőrje, a népbiztosok elutaztak. Ezt az újságok is írták. Szamuely... annak a legjobb... Mért legyen Csernynek a legrosszabb?

A zárak megzördültek.

Beadták az ebédet.

- Különkosztot nem akar? - kérdezte egy ráncos arc.

- Nem - felelt Cserny.

Aztán meggondolta. „Marhaság. Megeszem a jobb ebédet. Előleg. Aztán csak írják a kontómra. Nem fizetek érte és slussz! Csak az a baj, hogy nincs evőkedvem."

Azért mégis kopogott az ajtón. A nyílásban megjelent az őr ráncos arca. Nem is volt öreg ez az arc, csak nagyon elcsigázott. Attól, amit végzett, vagy amit látott.

- Cigarettát adj! - mondta Cserny. - De jót!

Az őr betette az ajtót. Nemsokára egy maroknyi Sport cigarettát adott be. Cserny visszadobta.

- Khedivét hozz. Osztrák Khedivét - és elkáromkodta magát.

Húsz perc múlhatott el, az őr kinyitotta az ajtó rését, és egy csomag Khedivét adott be. Cserny belebámult a ráncos arcba, de az mozdulatlan maradt. Mintha vízfolyás mosta volna ki rajta hosszú évek során a mély csatornákat, le egész a kövekig, a csontokig.

Cserny mértékletesen beosztotta a huszonöt cigarettát. Elhatározta, hogy többet nem kér. Másnap délben azonban várta: felajánlják-e a vendéglői kosztot? De semmit se kérdeztek. Este lett - semmi. Megint reggel - semmi. - Aztán hoztak egy öltözet vadonatúj szürke ruhát. Cserny gyorsan ledobta a gyűlölt, a combján feszülő piros huszárnadrágot. Szeretett volna tükröt is kérni, de szégyellte. Harmadnap már délfelé járhatott, mikor újra felkísérték kihallgatásra.

A rendőrtiszt helyet mutatott, megkínálta cigarettával, tüzet adott, pontosan úgy, mint mikor utoljára volt itt, a körmeit nézegette, és csak aztán szólalt meg.

- Nézze, Cserny. Most kimegyünk a folyosóra. Ott áll már vagy száz ember. Maga végigmegy, és megmutatja, hogy ki az, akit ismer.

- Adjon át, tanácsos úr, a különítménynek. Nincs hozzá kedvem.

- Azt is megtehetem. - Mintha csak most látta volna meg, hogy Cserny új ruhában van, végigmérte. - Azt hiszi, evvel segít rajtuk? Először is: maga nélkül is ismerjük őket. A leghíresebbeket, a maga legjobb barátait kétségtelenül. A fejeseket pedig úgysem tudja megmutatni. Azok megszöktek. Érti, Cserny? Megszöktek. S magukat itt hagyták a slamasztikában! A válogatás legfeljebb néhány szerencsétlenen segít, aki véletlenül került ide.

Cserny tudta, hogy ez csalás, tudta, hogy áruló lesz. Nehezen lélegzett.

- Gyerünk - mondta mégis, rekedten, szinte felhördülve.

A hosszú sor valóban ott állt a folyosón. Az első, akit Cserny megismert, Berdon Miklós volt, a sofőr.

- Na - mondta Cserny és kezet fogott vele - többet mi már nem autózunk.

A sofőr csodálkozva nézett rá.

Aztán egy Kovács Lajos nevű matróznál állt meg. A hatalmas termetű legény nyugodtan nézett egyenesen Cserny szemébe.

- Ez akasztott? - kérdezte a rendőrtiszt.

Cserny nem felelt, csak állt.

- Nem is tagadom - mondta hetykén a matróz. - De nem loptam. Ez hazugság!

- Nem lopott - erősítette meg Cserny. - A „Viribus Unitis”-en szolgáltál, ugye?

- Ott.

- Nagyon igyekvő volt - mondta gúnyosan Cserny. - Díszőrségbe őt szerették küldeni, merthogy olyan stramm.

És mentek tovább.

Grok Antal előtt állt meg. - Tíz évet szolgált - kezdte Cserny, mosolygást erőltetve.

De tovább nem jutott, Grok Antal ökölcsapása érte a torkát. A váratlan ütéstől megtántorodott.

- A tizenegyedik évet nálad - mondta Grok - és a Fényesnél.

A rendőrök, akik a sor mögött álltak, visszarántották Grok Antalt.

Cserny gyorsan magához tért az ütéstől.

- Mit tüzelsz, koma - szólt Grok után, akit kicsavart karral vonszoltak kifelé a rendőrök.

Továbblépett. A torka fájt még. Nyelt. Már messziről látta, hogy a következő Gölöncsér Imre. Odaért, megállt a feszesen, kidüllesztett mellel álló Gölöncsér előtt.

- Hej Imre, a fejesek. A fejesek vízben hagytak minket.

- Eriggy tovább, Cserny - mondta Gölöncsér komoran.

A rendőrtiszt megfogta Cserny karját, és cipelte tovább. De most már Cserny maga állt meg.

- Ni, a Kakas Ferenc - mondta és tovább lépett.

- Neumayer Géza - mondta néhány lépés után.

- Kohn-Kerekes. Te Cattaróban még Horthyt szolgáltad, jófiú.

- Most meg te szolgálod - felelt a matróz.

Cserny továbbment.

- Ez - mutatott egy idősebb munkásra.

- Gombos - egészítette ki a rendőrtiszt.

Cserny bólintott.

- No, Sturz - lépett tovább Cserny -, a feleséged csak nem akar visszajönni hozzád?

A sovány ember lesütötte a szemét.

- Óbudai sváb. Nem volt matróz.

- Mi volt maga, Sturz? - kérdezte a rendőrtanácsos mosolyogva.

- Egyes honvéd.

- Hadifogság?

- Igen. 14 november 15-én Galíciában estem fogságba.

- No persze - és a rendőrtiszt tovább vezette Csernyt.

Küvir Lajoshoz értek.

Cserny lesütötte a szemét: - A fejesek nincsenek... Elpárologtak.

- Korvin itt van - szólt csendesen Küvir.

- Semmi beszéd! - lépett közbe a rendőrtiszt.

- Sajnállak, Cserny - mondta csendesen Küvir.

Közeledtek a sor végéhez.

Cserny már nem ismert fel senkit. Dühében és szégyenében egy idegen ember előtt állt meg, akit sohasem látott.

- Ez - mondta, és mellbe lökte mutatóujjával az ismeretlent.

Nyugodtságot színlelve ment ki a hosszú folyosó végén.

Mire a cellájába ért, épp ebédidő lett. Már csörögtek a pléhedények. Vendéglői ebédet adtak be, minden kérdezés nélkül, és egy üveg bort egy cserépedényben.

Cserny torka fájt az ütéstől és száraz is volt. Álltában itta ki egyszerre az egészet.

Sose volt jó ivó, elszédült. A fejében hol szúró fájdalom, hol tompa szaggatás. „Ez a bor”, nyugtatta magát. „Csak a bor” erősítgette. „Elmúlik és minden rendben.”

22
A HOSSZÚ IDŐ

Anna reggelenként elment, és kívülről rázárta az ajtót. Ettől a pillanattól fogva Prenn nem mozoghatott, nehogy a szomszédok észrevegyék, hogy valaki ottmaradt a lezárt lakásban. Még lábujjhegyen se járkálhatott, mert recsegett az öreg padló. Az első napon, egy óvatosan kihúzott sublódban megkezdett harisnyát talált és kötőtűket. Úgy ahogy az öregasszony, Anna nénje otthagyta, mikor elutazott. Prenn nézte, forgatta, próbálta a tűket, és végül is elkezdett harisnyát kötni. Pár nap múlva fonalat vétetett Annával, és a második pár vastag gyapjúharisnyát kötötte.

Ősz volt, korán esteledett. Anna még nem jött meg a műhelyből. Világosságot gyújtani nem volt szabad. Ilyenkor nem bírt ellenállni, és mezítláb az ablakhoz settenkedett, lenézett a szemben levő házra, az első emeletre. Ott lámpát gyújtottak. Valaki, csak a keze látszott, megterített egy asztalt. Aztán még valaki jött, mozgolódott érthetetlenül, és végre leült az asztalhoz. Ekkor látszott a feje is... Fiatal fiú, gimnazista vagy diák. A tányért félretolta, könyvet tett az asztalra, olvasott. Néha belenyúlt a kenyeres kosárba; könyvre hajoló feje mozgásán látszott, hogy eszik. Aztán egy idősebb férfi jött, nemsokára egy fiatal nő. Ott ültek az asztalnál és vártak, beszéltek - amit nem lehetett hallani -, majd egész váratlanul felálltak, érthetetlen okokból mozogtak, hajlongtak, újra leültek. Az ismerős kezek most valami tálat tettek az asztalra. Aztán egy idősebb asszony ült az asztalhoz; látszott az arca is, a keze is; ő volt, aki terített. Egy család vacsorázott.

Prenn minden mozdulatukat figyelte. De minél többet látott ebből a némajátékból - megjövésből, vacsorából, mozgásból, felkelésből, szobában való járkálásból, annál értelmetlenebb volt minden. Szinte sajnálta őket, hogy így összejönnek, megint szétmennek, megtöltik magukat mint egy kályha, ágyakat vetnek, levetkőznek, újra kimennek, valamit elraknak, valamit kivisznek - úgy tűnt, mintha sokszor ismételtek volna valamit, mintha először nem jól emlékeztek volna feladatukra... És mindennek semmi értelme és jelentősége, ha felülről egy sötét szobából nézi, és a szavak nem raknak értelmet erre a nyüzsgésre.

Ez az esti kíváncsiskodás volt mégis legjobb szórakozása, szinte sajnálta, ha Anna korábban megérkezett, mielőtt ő befejezte volna megfigyeléseit.

Anna bejött, felkattant a villany, és Prenn hunyorgó szemmel nézte. Anna lerakta a csomagokat, levetette a ruháját, átöltözött, kötényt kötött, és elkezdett vacsorát készíteni.

Prenn segített. Krumplit hámozott, igyekezett hasznos lenni, de bántódottan vette észre, hogy csak lábatlankodik. Magában azzal vádolta a leányt, hogy csak tűri őt és jobb szeretné, ha már nem volna itt.

Pár hét múlva úgy érezte magát, mint a beteg, akinek a halálát várják. Anna valóban úgy bánt vele, mint egy beteggel, de szeretőn türelmesen, jóakarón, és csak tűrte Prenn gyakori izgágaságát.

Az első komoly veszekedés abból keletkezett, hogy Prenn követelte, Anna szerezzen neki valami személyi igazolványt.

- A börtön is jobb, mint örökké így ülni. Járni akarok, munka után nézni. Szerezz egy fleknit!

- Hogyan szerezzek?

- Te mesélted, a műhelyben hallottad, hogy a románok pénzért árulnak igazolványt.

- Hallottam. De nem tudom, hol árulják.

- Tudd meg!

- Nőktől nem kérnek igazolványt.

- Van babája a többi lánynak is. Ha akarnád, megtudhatnád.

- Félek.

- Attól félsz, hogy sokba kerül? Engedj ki, majd magam szerzek.

Anna nem felelt. A könnyek befutották a szemét, de nem engedte őket kicsöppenni. Nagy zajjal mosta az edényt a vízcsapnál, míg Prenn haragosan nézte a lány sovány hátát.

Másnap elmondta, amit megtudott.

- Háromezer koronát kértek egy igazolványért. Az egyik fiú ennyit adott. De azt mondják, most már ezerért is adnak. Nekem elsején... ha mindent összekaparok, talán elsején lesz annyi.

Prenn nem felelt.

Annának volt egy vékony kis gyűrűje. Mondja neki, hogy azt is el lehetne adni? Hisz már az is megalázó, hogy itt eszik-iszik egy szegény varrólány pénzén. És harisnyát köt, mint valami nagymama.

- Valami munkát kellene találnom, érted, vagy nem érted?

- Azt beszélik, a régi munkásoknak is felmondanak. Még nálunk, a szabószakmában a legjobb. A hölgyek mindenféle új rongyokat szereznek, régit alakíttatnak, újat hozatnak külföldről. De a te szakmádban...

- Hát tudod te, hogy mi a szakmám? - kérdezte Prenn ingerülten.

- Szerelő, mondtad, hogy szerelő.

- Na, mondjuk, szerelő. És lakatos, és ha kell, mást is tudok.

- Férfiszakmában nehéz. Sok a frontról jött, mind munkát keres.

- De mennyi nem jött vissza!

- Én csak azt mondom, amit beszélnek.

- Cigarettát árulnak az utcán? - kérdezte élesen Prenn.

- Árulnak.

- No! Ez az én főszakmám! Érted! Elmegyek cigarettát árulni.

- Az nem szakma.

- De az én szakmám! Még most is így árulják: „Gyenge a szovjet!” - énekelte „a finom jó cigaretta”?

- Nem - mosolygott a lány -, most azt kiabálják: „Gyenge a finom román-dohán.”

Múltak a napok, kocsonyássá vált mozdulatlan nappalok, az értelmetlenség bámulásában töltött esték, az unt házassággá változott éjjelek, ahol Prenn olyan volt, mint a betegsége miatt kíméletre szoruló férfi. Már nem voltak messze attól, mikor mindketten belátják, hogy nem maradhatnak együtt...

Egy vasárnap délelőtt elindultak. Úgy tettek, mintha Prenn most jött volna a lányért. Együtt mentek le, karonfogva, mintha sétálni mennének. De megegyeztek, hogy Prenn többet nem jön vissza.

A lány erősködött még, hogy csak akkor engedi el, ha Prenn valami igazolványt tud szerezni.

- Na, adj ötszáz koronát - mondta Prenn.

A lány átadta a pénzt.

Most már nem románok, magyarok voltak a városban. Karonfogva, lassú sétában sikerült igazolás nélkül átmenni a Lánchídon. A vasárnapiasan kongó Belvároson átérve végigmentek a Rákóczi úton.

A Baross téren Prenn megállt egy padnál.

- Ülj le itt, és várj!

A leány leült, Prenn pedig elsietett a Nefelejcs utca irányába. Húsz perc múlva visszajött. Kétszáz koronát visszaadott a lánynak. Csak aztán ült le melléje. Megmutatta az igazolványt.

- Semmi se változott - mondta Prenn, és keserűen nevetett.

A lány persze nem érthette, mért nevet ilyen furcsán a szeretője. Mikor a padról felálltak, lány lassan Prenn zsebébe csúsztatta a megmaradt kétszáz koronát.

- Jól van - mosolygott Prenn -, annál hamarabb visszahozom az egészet.

És valóban, három nap múlva, este a műhely előtt megvárta Annát. Öt darab százast adott a lánynak.

- Cigarettából - mondta, mielőtt a lány bármit is kérdezhetett volna. A hídig kísérte, ott elbúcsúztak, Prenn visszament a városba.

Valójában Prenn nem cigarettával kereskedett. Csak állt a Garay téren, vagy átment a Lehel piacra, komoran és magabiztosan egy-két szót váltott ottani emberekkel. Azzá lett, ami valamikor a neccinges Lajos, egy igazolványgyár főnöke. Csakhogy ő nem neccinges, hanem jólöltözött, nem kedélyes, hanem mérges, és senki se tudta, hogy hol lakik, mert egy rendes öregasszonynál bérelt szobát, úgy jött és ment onnan, mint valami szolid hivatalnok, aki agglegény, nem iszik, és ha dohányzik, a hamut sohase szórja a padlóra.

A járőrök megint járkáltak, csendőrszurony is csillogott, ha ugyan csillogott ezekben a szürke és ködös napokban. Prenn megvetéssel nézte őket. Papiros volt a zsebében, védő, mentő papiros... mégse egész olyan ez az élet, mint mikor ő keresett fleknit a neccinges Lajosnál. És főképp ő, Prenn nem olyan, mint Lajos, aki csak a pénzt nézte. Különböző ára van az igazolványoknak, az árakat ő „pofára” állapítja meg. Néha egy kopott proliasszonyt vezetnek hozzá a fiúk. Az asszony sápadozik, ijedezik, hebeg. Prenn mindjárt látja, kinek is kell az igazolvány. Az ilyen számára olcsó. Elvezeti valamelyik kapualjba, csitítja, csendesíti az asszonyt, aki sokszor azt hiszi, hogy kirabolni viszi ez a jólöltözött vagány, vagy talán még rosszabb is történhetik. De megy, mert egy férjnek, egy apának kell az írás, hogy átmehessen Csehszlovákiába vagy Bécsbe, mert a kopók már a nyomában vannak. Prenn odaadja a papírt, amelyért a csempészek, apróbbfajta spekulánsok egy ezrest fizetnek. És a pénz? „Annyit ad, jóasszony, amennyit rászánt...”

Néha vissza is adja a pénz felét. Teheti, ő a főnök. Csak azért nem adja ingyen, mert annak híre kelne, és baj lehetne belőle. No, és üzletember ő, nem jótékonysági egyesület.

A saját fontos embereiket a kommunisták maguk vitték ki, őt senki se hívta. Különben talán ő is rövidesen elmegy Bécsbe. Sokáig ezt a boltot nem lehet folytatni. Az álmatróz, a Garay téri is itt lóg. Szerencsére az álmatróz „elpucolt", megijedt tőle. Egymástól félnek...

Bécsben ő munkába áll. Persze nehéz lesz dolgozni, gürcölni egy műhelyben, kevés pénzből élni, mint azok az emberek, akiknek az asszonya jön hozzá, remegésében is bátran. Férfi nem tud ilyen bátor lenni.

„Anna nem volna erre képes", gondolja ilyenkor Prenn. Annát okolja még azért is, hogy ő most itt, ebben a veszélyes boltban vezérkedik, ad és vesz, fenyeget és büntet, és hitvány kis állami tisztviselőket úgy vásárol meg, mint az olcsó uraságoktól levetett ruhát. És tudja, hogy általuk egy valódi uraságot vásárol meg, aki valahol nőket vesz ezen a pénzen - olcsókat, drágán... Az ilyen mesterség, mint Prenn Ferenc mestersége, nem fejleszti az emberi nem iránti tiszteletet - szinte érthetetlen, hogy a neccinges Lajos kedélyesen tudott kártyázni.

Prenn néha még megvárja Annát. Szótlan, és alig tudja figyelni, amit Anna beszél. Pedig most is szereti Annát. Ha csak lehet, azért keres valami rendes munkát. Talán még nem késő.

A lány se pénzt, se ajándékot nem fogad el... Néha Prenn egy kapumélyedésbe rejtőzve figyeli. Nincs kísérője. A lakásba már visszaérkezett a nénje. Anna nyugodtan és szorgalmasan éli napjait. De nem akarja felújítani, ami volt. Pedig a munka nem szépít. A friss színe már kopik, a háta sovány, nem soká tart egy varrólány fiatalsága.

De mit csináljon ő, Prenn Ferenc? Nem meseherceg ő, aki aranykocsin jöhetne a lányért. Ha megmutatná, hogy néha milyen sok pénz van a zsebében, az ilyen lány, mint Anna, elszaladna tőle. Már így is hazudnia kellett, azt hazudta, hogy most már nem cigarettát árul, hanem egy műhelyben dolgozik.

Komoran és rosszkedvűen élt, a kelleténél is gyanakvóbban. Elhagyott kis vendéglők sarkába húzódva töltötte estéit, s naponta kétszer ment moziba, hogy a sötét nézőtéren ülve lásson be életekbe, vagy abba, amit életnek mutogatnak. Sok régi szokása kiújult. Egy nagyobb körben forgott a körül az élet körül, amelyet már egyszer leélt. De néha éjjel Bujtorra gondolt és Baniczára. Gölöncsérre is gondolt sokszor. Gölöncsér kiszabadításáért most is bármire kész volna. De hát más idők járnak. Gölöncsért kiszabadítani, Küvirt megmenteni nincs semmi mód. Rossz erre gondolni, de így van...

Egyszer Küvir lakását is felkereste; szeretett volna pénzt adni az asszonynak. De eltűnt az az asszony. Talán valahol megszülte a gyerekét, vagy tán még nincs is odáig... szinte hihetetlen, hogy milyen kevés idő múlt el azóta... Kevés, ha napokban és hetekben számítjuk, de valójában rettenetes, rettenetes hosszú idő.

Prenn Ferenc öreg embernek érezte magát, és tudta, hogy csak a haverok látják őt szilárd és rettenthetetlen veszedelmes komor bikának. Öreg ő már. Mind gyakrabban feküdt le úgy, hogy azt kívánta: soha többet fel se ébredjen.

25
A VÉGES ÉS A VÉGTELEN

Váry Albert királyi főügyész gondoskodott arról, hogy Korvin Ottó élve kerüljön a bíróság elé, és a maga lábán tudjon a bitófa alá menni. Vádanyag volt elegendő; az ilyet kár volna a különítmény tisztjeinek halálra kínozni. Kitöltötték rajta a kedvüket és elég. Elég szivart oltottak el a sebein, a szivárgó vérben. Váry Albert tehát intézkedett, hogy Korvint december elején egy „csöndes" cellába vigyék. Hadd gyógyuljon és erősödjön. Karácsony után lesz a tárgyalás, ítélet, de még újév előtt az ítélet-végrehajtás.

A rendezés kitűnő.

Március huszonkettedikén reggel a tanácshatalom kikiáltását követő reggelen, Korvin látta a királyi főügyészt a hálóingre felvett ruhában, felesége piros selyempaplanáról letépett gombbal a gomblyukában. Remegését ordításba álcázva szónokolt ekkor Váry Albert: „Üdvözlöm a felkelő vörös napot!" Nos, ez a tanú nem éri meg az újévet. A többi tanú se, egy se. Szép szilveszteri est készül a beköszöntő ezerkilencszázhúsz örömére. S végre is, elmélkedett Váry Albert, ki nem esküdött fel? József főherceg fiástul ment felesküdni a nemzeti tanácsnak. Mi kell még?

Az egyetlen, amit halálos ítéletekkel se lehetett megszüntetni, hogy a felesége minden lefekvéskor mutogatja a gomb nyomát. Mert a gombbal együtt a paplan selymét is kitépte siettében. Felkeléskor szintén... Az egyetlen tanú, akit nem lehet eltüntetni, ez az asszony. Vele több baj lesz, mint az összes többiekkel...

Új paplanokat venni egyszerű volna. De ha vöröset vesz... csak úgy fog kelepelni. Különösen rossz ez reggel, mikor felkel, és minden nyugalmára szükség lenne hivatalában. S az asszony a hozományba kapott paplanról papol... Kövér fehérnép, erősebb férfi is kevés volna ennek a debellának...

Sárga, aranyszínű paplant vegyen? Még rosszabb! Még inkább felpiszkálja kötekedő nőstényét. Bolondok házába záratni?... Ahhoz, sajnos, egyelőre nem elég bolond... De annyira már igen, hogy ha megdühödik, idegenek előtt is szóbahozza azt a bizonyos gombot. Mikor ő hálóingben futkosott és minden fiókot kifordított, mindent a padlóra szórt, piros szalagot keresett... Ha mindenkit olyan könnyű volna elnémítani, mint ahogy rövidesen elnémul Korvin Ottó, László Jenő, Cserny József meg a többi, az apraja...

A kórházi magánzárkából Korvin Ottót abba a cellába vitték, ahol eddig egyedül töltötte napjait Küvir Lajos.

Korvin olyan volt, mint egy átlőtt szárnyú sas, akinek a vér a testéhez ragasztotta a tollat. Most kisebbnek látszott, sovány volt, a csontjai kiálltak. Szánalmas volna így a csapzott tollú sas, de még most is bátrak a szemei, messzelátók, és nagyon nyugodt nézésűek. Küvir Lajosnak asztalosság volt a tanult mestersége. Az asztalosok még akkor is gladiátor testűek, mikor a fűrészpor már megette a tüdejüket, karjuk ereje a halál pillanatáig megmarad.

Ismerősként köszöntötték egymást; Korvin se arcot, se nevet nem felejtett.

- A Jóskánál láttalak? - kérdezte bágyadtan.

Küvir bólintott. Korvin leült a priccs szélére.

- Ez nyugodt cella, Korvin elvtárs - mondta Küvir és segített Korvinnak lefeküdni.

- Tudom - felelte Korvin. Ebben az is benne volt, hogy tudja azt is, mire kell még várni és felkészülni.

- Igen - felelt minderre Küvir.

Korvin lehunyta a szemét. Küvir figyelte, hogyan horpad és emelkedik a melle, és hogy mégis olyan, mintha már nem élne.

Talán félóra telt el így, talán több, Korvin újra felnyitotta szemét.

- Tegnap szembesítettek Csernyvel.

- Csak tegnap?

- Sírt.

- Mit mondott?

- Semmit, csak sírt szegény.

- Maga talán nem tudja, Korvin elvtárs, hogy Cserny...

- Tudom. Azért mondom, hogy szegény.

- Ha a szemetet szegénynek hívják...

- Ne ítélkezzünk. Neki lesz nehezebb.

Küvir hallgatott. Korvin a szemébe nézett.

- Nekünk is nehéz, persze - mondta szelíden.

- Magának talán nem annyira, nekem nagyon.

- Mért gondolja - kérdezte fáradtan Korvin -, hogy nekem könnyebb?

- Magának nincs családja. Magának az egész élete a forradalom. Kiviszik - fejével az udvar felé intett - ...és avval kész.

- Gondolja? - hunyta le a szemét Korvin.

Küvir mozdulatlanul ült a priccs mellett.

- Asszony, gyerek? - kérdezte Korvin.

- Asszony és rövidesen gyerek. És nem jó, hogy törvénytelen gyerek lesz, nem olyan idők jönnek.

- Ki tudja, milyen idők? Lehet, hogy a gyerekeink már nem érzik majd, mi az, hogy törvénytelen. De lehet, hogy törvénytelennek lenni jobb, mint a mi nevünket viselni. Maga mit gondol, Küvir elvtárs? Lesz itt nemsokára forradalom, vagy a gyerekeink se érik meg?

- Én azt hiszem, fél év se telik el, és újra feltámadunk. Nem mi, persze.

- Én is szeretném ezt hinni, de...

- Egész biztos, Korvin elvtárs.

- Csak nem ilyen hamar.

- De hamar, Korvin elvtárs. Itt van, mondjuk, az én faterom. Öreg szocdem. De most majd látni fogja.

- Ne vegye példának a maga apját. Ő, persze, tudja, ha eddig nem tudta is, hogy a fiának volt igaza. De az erő, az erő, Küvir elvtárs. Ha az igazság erő nélkül is győzhetne...

- Az igazság nagy erő, Korvin elvtárs.

- De az erő nem mindig igazság, és most megint nem az igazság oldalán lesz az erő. Az igazság ereje? Van. De az imént mondta, hogy a faterja ellenünk volt.

- Nem éppen ellenünk, de szocdem. Lehet, hogy nincs igazam, de mintha valahogy túlságosan előreugrattunk volna. Megértettük, mi kell, kiadtuk a jelszót, elkiáltottuk, hogy „Utánunk", de nem néztünk hátra, hogy jönnek-e?

- Jöttek.

- Jöttek is, meg nem is. Éppen akikre legjobban számítottunk, olyanok, mint az én faterom, azok nem jöttek.

- Mert elgáncsolták őket. Én, sajnos, ezt hivatalból kellett, hogy tudjam. És mégis, jöttek. Ingadozó sok volt, ennek mi voltunk az oka, de a nép, a munkásság zöme velünk volt, Küvir elvtárs, és a paraszt is.

- Valahogy túl előre szaladtunk. Nem mind lehettek olyanok, mint Korvin elvtárs. Nem mind élt tisztára csak az eszmének.

- Mért gondolja, hogy én csak az eszmének éltem? Csak... - és Korvin elgondolkozott. Majd megkérdezte: - A maga asszonya mikor szüli meg a gyerekét?

- Körülbelül most, talán a napokban.

- Hát... az enyém is...

Küvir megragadta Korvin kezét.

- Csakhogy az enyém, úgy tudom, a börtönben látja meg a napvilágot - tette hozzá csendesen Korvin.

Küvir Lajos keze elgyengült. A gyaluhoz, vésőhöz, utászlapáthoz és fegyverhez szokott kéz Korvin kezét visszaengedte a fekhelyre. A saját homlokát dörzsölte.

- Jó volna már végére érni a dolognak - mondta Korvin. - Álmomban a lányomat látom: mindig lányt, különös. És már majdnem felnőtt. Rám néz, iszonyat látszik az arcán, elfut tőlem. Kiáltani akarok, de nem bírok. Fut, felrohan egy hídra... Valami híd, nem tudom milyen híd, azt se tudom, milyen folyó... Nagyobb, mint a Duna... Aztán lángok csapnak fel, és már nem látom se a hidat, se a folyót, se a lányomat, aki elfutott tőlem. Csak a lángokat látom. Aztán páncélautó jön. Cserny Jóska derékig kiemelkedik a páncéltoronyból, pontosan úgy, ahogy sokszor láttam. Barátságosan integet... Hát mi ez?

- A Cserny...

- Tudom. Ez valóság. Az, amit elmeséltem, álom. Nem akarok én álmokat fejteni. Ostobaság. De mondhatom, az ilyen álom jobban megvisel, mint egy kihallgatás... Inkább maga meséljen valamit, Küvir elvtárs, maga biztos inkább tudja a híreket.

- Csak börtönhírek, Korvin elvtárs.

- Meséljen.

- Az öreg Nyisztort láttam. Minket hoztak, őt éppen kísérték. Olyan az most is, mint volt.

- Most is abban az ócska csizmában? A diktatúra alatt se tudott egy pár csizmát szerezni - mosolygott Korvin.

- Abba hát. Olyan, mint mindig. Beszélik, óvatos az öreg.

- Nagyon jó!

- Nem mondja, hogy kommunista, de azt se, hogy szocdem. Szocialista, úgymond és ha száz élete volna, azt is a szocializmusnak adná. Különben mindent tagad. Nem csinált ő semmit...

- Kitűnő. Az öreg Nyisztor élve marad. Érti, Küvir, micsoda nagyszerű ember ez a Nyisztor?

- Hogyne érteném. Járt hozzánk, az apámhoz, ha feljött vidékről.

- Tudja, hogy nekem Nyisztor volt, na, buta szó, az ideálom. Az ő bölcsessége és az ő tisztasága - a régi vezérek közül őt tartottam mindig a legtöbbre.

- Hát Landler?

- Landler a diktatúra alatt a leghasznosabb ember volt.

- Hát Bokányi? Bokányi keményen tartja magát, félek is, hogy nagy baja lesz.

- Nézze, Küvir - szólt Korvin fontolgatva. - Bokányi egész különös eset. Bokányi ragyogó szónok, harci kürt, minden. És hős is, mert büszke önmagára. Sose lesz áruló, mert ő, egy Bokányi, sose alázhatja meg magát. Számomra egy más kérdés is felbukkan itt, egy nem politikai kérdés: értékes-e a személyi okokban gyökerező hősiesség, bátorság, önfeláldozás? A politika persze, az eredményt nézi... Tudja, egyszer, mikor Bokányi még a kommunisták ellen harsogott a szószékről, volt nekem egy tréfás elgondolásom: Mi lenne, ha valaki odaugorna és ollóval lenyisszentené Bokányi félbajuszát? Biztosra vettem, hogy Bokányi nem jött volna ki szónokolni, amíg a bajusza szépen ki nem nől.

- Nem volt igaza, Korvin elvtárs.

- Szégyellem is. Mert nem ebben van Bokányi lényege. Ezt a fogalmat, hogy „lényeg", különben alaposan át kell még gondolni... - Tudatára ébredt, hogy hol van és hozzátette: - Persze már nem nekem... Bokányi lényege valójában az, hogy élni és halni tud az igaz ügyért.

- Néha - mondta csendesen Küvir, és megint végigsimította a homlokát - az embernek az jut eszébe, hogy ha az ember meghal, minden mindegy.

- Hogyan, Küvir elvtárs? - és Korvin barna sasszemében most szomorúság csillogott. - Hát a gyerekeink, vagy ha nem a mieink, a más gyerekei? Az ilyen gondolat odavezet, ahol most Cserny Jóska van, szegény. Az élet nem velünk kezdődött. Nem velünk végződik. Minden cselekedetünk tovább él, a jó is, a rossz is és minden gondolatunk. Minden tovább mutat... Mi, forradalmárok, hivatva vagyunk példaadásra. Talán Cserny jobban érzi magát, mint maga vagy én? Mégha a pillanatnyi jobb érzés volna is a dolgok mércéje... Pedig nem! Az ember csak úgy ember, ha büszke...

Korvin szemei bezárultak. Arca viaszsárga volt.

- Sírt Cserny, mikor magát meglátta? - kérdezte halkan Küvir.

Korvin csak bólintott.

- Mert tudja, Korvin elvtárs, mi volt Cserny szavajárása? „A fejesek meglógtak. Minket vízben hagytak." Mikor aztán meglátta magát, persze ez fejbe kólintotta.

Korvin csak egy pillanatra nyitotta fel szemét, aztán csukott szemmel felelt. - És nagyon jó, hogy elmenekültek. Mikor szükség lesz, megint itt lesznek. Kun Béla: zászló. Egy hadsereggel felér.

- Értem én - sietett Küvir helyeselni -, inkább az nem jó, hogy maga, Korvin elvtárs, itt maradt. Magát minden rendőr-csendőr ismerte. Maga olyan, hogy aki egyszer látta, mindjárt megismeri. Magát is ki kellett volna vinni.

- Én döntöttem így. Maradni akartam.

- Nekik nem lett volna szabad megengedni.

- Akkor csak éreztem - mondta Korvin és élesen ránézett Küvirre -, de most már tudom, hogy itt kellett maradnom. Akkor csak homályos sejtés volt, kicsit talán az élet megvetése. Most, látja, jó. A „fejesek" vállalják, ami a százezrekre vár! Jó az, hogy én most Küvir Lajossal együtt vagyok itt, és szegény Cserny még maga előtt se talál igazolást.

- Hát igen, Korvin elvtárs.

- Nem volna tiszta a lelkiismeretem, ha az öreg Nyisztor ülne, én meg valahol Bécsben sétálnék. Vannak, akiknek ott kell az életüket igazolni. Nekem itt, és másképp. Néha minden-féléket gondolok. Például, hogy ha Vilmos császár nem szökik el, akkor az a rosszul sikerült német forradalom még ennyire se sikerül. Remélem, szerénységnek tartja, ha ahhoz a buta császárhoz hasonlítom magam - mosolygott Korvin erőtlenül.

- Lesznek utódaink, Korvin elvtárs?

- Pillanatig se kételkedhetünk. Többen lesznek, jobbak lesznek. És nemcsak utódaink. Ma is százezrek éreznek velünk. Nekünk csak egy feladatunk maradt: bátran... - de nem fejezte be a mondatot; mást, kevésbé személyeset mondott: - Mikor a hullám magasba szökik, sokan vagyunk. Nekünk nem szabad lesüllyedni: néznek ránk.

- Én azt hiszem, vannak, akik most is dolgoznak. Mikor kihallgatáson voltam, egy újonnan hozott mesélte, hogy valami nénit fogtak le, már idős asszonyt. Azzal vádolják, hogy röpiratot terjesztett. Őt is a röpirat miatt hozták be. Azt akarták, valljon rá. - És súgva tette hozzá: - Bogdányné vagy Bogárné, így hívják a nénit.

- Alacsony, kis köpcös asszony, úgy negyven körül?

- Nem tudom, nem láttam.

- Ha az, akire gondolok, akkor a lányát ismerem. Ifjúmunkás lány. De hogy a néni? Az ura öreg megátalkodott szocdem. Milyen különös...

- Nem tudom, ki és mi, sokat beszélgetni ott nem szabad.

- Hát lehetünk mi gyávák, Küvir elvtárs?

- „A lélek kész, de a test erőtlen."

- Nem, csak azt ne - és Korvin arcán pillanatra harag vonult át. - A lélek ad erőt a testnek. - Ne feledjük, mi már nem vagyunk test. Megmagyarázni ezt majd az utánunk jövők fogják. Azaz, hogy Lenin biztos meg tudná magyarázni. Szerencsére most sokkal sürgősebb dolga van, mint testről és lélekről értekezni. Szovjet-Oroszország létét kell megalapozni.

- Minket nem tud megmenteni Szovjet-Oroszország?

- Erre ne számítsunk. Talán, aki nem kerül mindjárt sorra, azokat megmenti... Félek, hogy csak biztatom magam, de talán az öreg Nyisztor és még sokan... ők még kapnak onnan segítséget. Miért ne engedhetnénk meg magunknak ilyen reményt?

- Én meg a fiúkban bízom, akiket nem fogtak le.

- Tud ilyenekről?

- Csak egyről, véletlenül. - Küvir körülnézett a cellában, kihallgatódzott a folyosóra, aztán odahajolt Korvinhoz és a fülébe súgta. - A Prenn Franci.

- Igen?

- Mikor inget hoztak, mondták. Persze úgy körbemondva.

- Körülírva - javította ki Korvin.

- Na, igen. Átöltözött, a katonaruhát eldobta. Ismerte?

- Ismerem.

- Hát az olyan fiú.

- Lehet - szólt Korvin először kételkedőn, aztán megerősítőn. - Lehet.

- De nemcsak ő, százan, ezren...

- Ez biztos!

- A halálunkkal is élünk.

- Quod erat demonstrandum - mondta Korvin, és elmosolyodott, most először igazán. Aztán behunyta a szemét, és úgy tett, mintha elaludna.

Ezzel be is fejeződött ez a beszélgetés. Csak mikor a néni, vagy Prenn nevét súgva ejtették ki, érezték, hogy nem egészen szabadok. De különben? Hol tudtak még emberek ilyen nem sietve, nyugodtan, igazságosan beszélni a jövőben örökké szükséges dolgokról és arról, ami volt? Csak a börtönben. A siralomház az el nem rabolható szabadság helye, ahol a Korvinok és Küvirek ledobják a siralom földi ruháját.

Korvin elszunnyadt. Küvir Lajos nagy léptekkel mérte a kis cella hosszát. Homlokát összeráncolta, és arról gondolkodott, hogy mit ír majd búcsúlevelében...

24
A BANICZA CSALÁD

A három Banicza Bujtor György rétjén kaszált sarjúfüvet. Szép sarjúfű volt, dicsérte is az öreg. Csak a füvet dicsérte, minden egyebet szidott.

Banicza István volt az előkaszás, de az apja egyre a nyomában volt, szinte a bokáját legyezte a levágott fű.

- Mikor én legény voltam, más virtussal kaszáltunk.

Ha a rend végén megálltak kaszát fenni, akkor meg az Imre öccsére mordult az öreg.

- Úgy etess, hogy tavasszal ne kelljen eladni a tehenet.

-: Na jó - morogta csendesen az öccse, aki ez idén fogott először kaszát a kezébe, hiszen a háború alatt még gyereknek számított. Most is csak azért hozta magával az apja, hogy megmutassa Banicza Istvánnak: miszerint van őneki segítsége akkor is, ha a nagyobbik fia nyári dologidőben a vörös hadsereggel járta a harctereket, és most arról beszél, hogy a télen Pestre megy munkásnak. Pedig hát mit csináljon három férfi az öreg Banicza földjén? Mikor csak maga volt az öreg Banicza, akkor se volt ott mit tenni. Ha hajnalban, otthon elvégezte a munkát, reggel hétre már napszámba ment. Igaz, ő mindig többet keresett, mint más napszámosok, mert más munkát is végzett. Őt az úri szőlőkbe hívták, ahol tavasszal metszette a vesszőt, vagy gyümölcsfát oltott ősszel, rigolírozta a szőlő alá készülő földet. Szüretben a présekre vigyázott, és a gyilkos levegőjű pincében, ahova a gazda félt lemenni, mérte és töltötte a hordókat. Télen a borfejtést bízták rá. A három felnőtt Banicza férfinak tízszer annyi föld kellett volna, mint amennyi volt.

Bujtor György halála hírét Banicza István hozta a faluba, amikor ő is otthagyta a tiszai frontot.

Hajnalban jött be az udvarra. Az apja éppen alomszalmát vitt az istállóba, és vasvillával a kezében fogadta. „Na, meggyüttél a kujtorgásból?" és úgy tartotta a villát, mintha ki akarná kergetni. Pedig mikor elment, az apja csak éppen hogy biztatni nem bírta. Ha nem akart volna menni, bizony rossz szemmel nézett volna...

Hát persze, azóta az öreg Banicza összeakasztotta a lőcsöt a pesti agitátorral, és a termelő biztossal is akadékoskodott. Bár azt a világért se mondta, de a szavaiból kiérződött, hogy neki, idős Banicza Istvánnak, járt volna a termelőbiztosi tisztség, és nem a volt uradalmi intézőnek, a hitvány, csaló úrnak. Mert ő kezdte itt a kommünt, ő és a bőrgyári munkások. És a bádogoslegények, akiket ő mind egy szálig ismert, mert sokszor járt le permetező gépet foltoztatni a műhelybe, mely ott volt nem messze a vasútállomástól.

De nemcsak ezért. Hanem mert ő nemcsak a szőlőhöz, gyümölcsöshöz, gabonavetéshez, cséplőgéphez értett, hanem meg is tudta volna szervezni a munkát, emberségesen és szocialista módon. Mert szocialista volt ő - talán már nagyon régen, ha most elgondolja... Amit ő mindig is gondolt, szinte szóról szóra az, amit a kommunisták hirdettek. Amerikában üzemet is látott ő, bányát is, farmot is. De olyat, amilyet a termelőbiztos csak fényképen nézegetett, ha ugyan nézegetett. Béresnyúzó, parasztnyomorgató! Szijjas Kálmán, a jegyző volt a termelőbiztosintéző ivókomája, barátja. Együtt nyúzták, a jegyző a parasztot, az intéző a béresasszonyokat. Na, de hát mért nem nyitotta ki a száját a falu. Saját maga csak nem jelölheti Banicza Istvánt. Csak tátogtak!... Ha talán bement volna Kaposvárra... Ott igen, ott Latinkával megértették volna egymást. De kinek a nevében beszélt volna Latinkával? Nem neki Kaposvárra, a híres Latinkának kellett volna idejönni, hozzájuk. Ehelyett Pestről zöldfülű taknyost küldtek, akire

aztán megmérgesedett, és úgy ráförmedt, hogy többet mondott, mint amennyit az a fiatalember megérdemelt. Amit nem mondott a falunak, amit nem mondott az intézőnek, mert akkor mindjárt észreveszik, hogy ő akarna termelőbiztos lenni, amit nem mondhatott Latinkának, mert Latinka nem jött el hozzájuk (majd egyszer ezt szemére is veti) - azt mind ennek a zöldfülűnek a nyakába zúdította. Na, és nem ártott neki...

A fiatal Banicza annyit értett és ebbe belenyugodott, hogy az apja most az egész világra haragszik, és jobb híján a családdal érezteti haragját.

Csak lám Bujtor György felesége, a vöröskatona özvegye volt kivétel, mert ahhoz az öreg maga ment el tegnap.

- Na, komaasszony - mert a Bujtor Gyuri fiának ő volt a keresztapja -, éppen volna most egy kis időnk kaszálni a fiaimmal.

Az asszony, aki ruhában csak vasárnap, de arcban úgy látszott, mindörökre megfeketedett, és szigorú ráncos volt, ránézett az öreg Baniczára. - Felesben? - kérdezte gyanakvón.

- Nem ingyen - szabadkozott Banicza -, de a fele sok volna. Nagyon is jó sarjú növekedett az idén.

- Ahogy akarja, koma. - A keményre soványodott asszonyi arcon legurult egy könnycsepp. Sós, termékenységet nem adó.

- Úgy gondolnám, hogyhát a mi tehenünknek így is elég, legyen elég a ti teheneteknek is. Én meg ilyenképpen meg tudom tartani a kis üszőborjút is.

- Hát, igen - mondta habozva az özvegy, nem tudván mi ez az öreg Baniczában: okosság-e vagy ravaszság.

Öreg Banicza István megérezte ezt, és már majdnem otthagyta a komaasszonyt. De aztán csak megcsöndesítette haragját és megmagyarázta.

- Felét nem viszem el, csak a harmadát. Tegnap jártam arra. Úgy becsülöm azt a rétet, hogy egyharmada is untig elég. Többet egy szállal se viszek el. De lehet, hogy... - Már a nyelvén volt, hogy ingyen is lekaszálja. De hát nem koldus ez az asszony, még megsértődik. Büszke fehérnép. Most, hogy gyászos asszony, még sértődősebb...

Ifjabb Banicza István mindent hallott, és nagyon jól értette az apját. Míg az apja a komaasszonyával álldogált, ő egy görcsös diófagyökeret hasogat. Minek álljon ott szájtátva, míg az apja ott fordítva alkuszik. Csakhogy az öreg, lám, kész már az egyezséggel, ő meg még hasogatta a fát. Így míg végez, az öreg Baniczának megint mondani kellett valamit.

- Akkurátus fejszéd van, komámasszony. Értő ember csinálhatta.

- Ő csinálta - felelte az asszony -, mikor visszajött.

- Jó keze vót.

- Jó.

Az öreg Banicza megint körülnézett.

- Látom, karókat is csinált, akácából.

- Csinált.

- Biztos szőlőt akart ültetni?

- Nem mondta, de hát biztos.

- Fölül, ahol dombnak megy a réted, ott jó szőlő teremne.

- Özvegyasszony szőlőt nem ültet.

Banicza kissé mogorván elhallgatott. „Még azt hiszi, a földjére alkuszom."

- Na, kész leszel? - kiáltott a fiára, és hogy gyorsabban mehessenek, a felaprított fát ő hordta az eresz alá.

István, értette apjának minden szavát, azt is, amit kimondott, azt is, amit szégyellt kimondani. De hogy mért szidja most Imre öccsét, mért beszél most arról, hogy ha nem vigyáz a fiú az etetésnél, a tehénnek se lesz elege, azt nem szerette. Megbánta volna, hogy tegnap ingyen akart kaszálni? Nem bánja meg soha, amit egyszer tett vagy mondott! Csak a rosszkedvét tölti most rajtuk, a fiain. Pedig hajnal óta kaszálnak, ha így hajtják, estére elkészülnek. Mért sietnek így? Ő bírja, akárhogy is szorítja az apja. De hátul az öccse alig győzi. Ők az apjával még csak pihennek kaszafenés után, míg az Imre beéri őket izzadtan, kifulladva. De alig hogy Imre megtörli a homlokát, az apja már odaszól: „Indulj". A gyerek már alig bírja. Most meg ok nélkül beleköt. Mintha nem lehetne másnapra hagyni a rét felét. De megmondta az apja, hogy holnap már gyűjteni akar. Már reggel arról beszélt, hogy este egy fogat kell a gráblába faragni...

Hátranézett, nem nagyon maradt-e el az öccse, így látta meg, hogy a kishúga jön szaladva a gyalogúton. Miért jön? Hiszen ebédet a Gyuri bácsi felesége hoz; a kislány ma az anyjával a krumplit válogatja.

Sírósan, nagy zihálva jött a húga, a lába, a szoknyája lucskos a megfekvő őszi harmattól. Odaért hozzájuk, de még beszélni se bírt mindjárt. Először nagyot lélegzett, csak aztán mondta gyorsan, egyszerre:

- Édsanyám küldött, hogy az urak keresik édsapámat, merthogy édsapám is benne vót a kommunba.

Apja fel se nézett a kaszálásból, csak úgy kérdezte: - Micsoda urak?

- A kis gróf, aki hadnagy, a patikáros meg az új jegyző, meg nem idevalósi urak, katonák.

- Anyád mit mondott?

- Hogy nem tudja, édsapám hova ment, hogy édsapám már tennap ement - mondotta sírva a kislány. - Édsapámnak meg izeni, szaladjon be hamar az erdőbe, mer, az urak errefelé gyünnek. A Misa-Gyuri-Antal sógor is monta, mikor futottam: „Mondd apádnak, elsiessen, mer a földhöz görbült embert az..."

Elakadt a kislány és az öreg folytatta - „...úri vizslák nyúlnak nézik". Aztán felegyenesedett, kivette a tokmányból a fenőkövet, és amíg a kaszáját fente, szólt a lányhoz:

- Ereggy vissza anyádhoz, mondd meg neki, ne kűdözzön téged énhozzám postába. Ha gyünnek az urak, majd meg tudok én felelni... Hajszála se görbült meg a grófnak. A község pénzén vettünk néki jegyet a vonatra, Pestig. Az akkor így vót rendbe. Most meg visszakapta a fődet... Ingyen takarítottuk be a gabonáját, mert így esett, és evvel kész...

- De talán nem is egész kész - szólt most Imre.

- Hallgass, gyerek - mordult fel az öreg -, nem neked való beleszólni a közdologba.

A kislány még ott állt. - Ereggy, lány! mit állsz itt - mordult rá az apja, és újra nekiállt a kaszálásnak. A kislány elment.

- Én se vagyok már gyerek - felelt most vissza az öccse. - Én is tudom, mihez kell szólni.

De aztán hallgattak, és csak a kaszák suhogtak.

Jöttek, talán egy óra múlva. A fiatal gróf, a tisztek és a többiek. Odaálltak mind körül, szétvetett lábbal. A tisztek lovaglópálcával a csizmájukat ütögették. Az öreg Banicza csak ekkor hagyta abba a kaszálást. Felegyenesedett, beszélni akart. De még egy szót se mondhatott, a kisgróf a szájára húzott a lovaglóostorral. Aztán az új jegyző ütött a szájára ököllel. Mert ő most - részeg bosszúálló angyal - fizetett Szijjas Kálmánért, érdemeket szerzett a gróf szeme láttára, pozíciót erősített, éppen jókor.

Lovaglópálcával terelték őket a rendek közt, amit aznap vágtak.

A rend végén az öreg Banicza kiköpte szájából a vért, hogy szólni tudjon a fiaihoz. - Hagyjátok itt a kaszát, mert délután visszagyüvünk...

A jegenyék sorfala közt terelték őket tovább, ahol a régi jegyzőt agyonütötték; hogy kik, azt a három Banicza nem tudta.

A jegenyesor végén beértek a községbe, de nem álltak meg a csendőrlaktanyánál. Továbbmentek a vöröstéglás grófi ököristállóig, mely hátával a főutcának állt, míg a kastély messze egy park közepén volt valahol, nem látta azt senki, csak benti cselédek.

A grófi ököristállóba lökték a három Baniczát. István, mikor beterelték őket, úgy számolta a félhomályban, hogy tizenhatan vannak.

Három munkás a bőrgyárból már feküdt. Azok nem jajgattak.

A kis takarékpénztári könyvelő, akinek a cvikkerét beleverték a szemébe, vinnyogott, mint a megkínzott állat.

Két zsidó kereskedő. Félholtan is alkudoztak és térden állva rimánkodtak, amin jókat nevettek a tiszt urak és a falusi intelligencia.

Az egyiknek a fia is ott volt. Egy szót se szólt, csak a száját rágta, ha ütötték.

Ott feküdt később a bőrgyáriak mellett és nehezen lélegzett.

A Misa-Gyuri-Antal sógor is ott volt már, aki még üzent nekik. Meg idegen vöröskatonák, három vagy négy... A szalma alatt is feküdt valaki, akinek az arca egész fekete volt... Később megismerte István, mert azt még mindig tiporta és rúgta a kisgróf és a patikus. A katolikus káplán volt, neki is, mint Gyuri bácsinak, Bujtor a neve. De egy másik Bujtor. Az apja három holdja ott van nem messze tőlük... „Ezért taníttattunk?" ordított a kisgróf. „Ezért lettél pap, büdös paraszt? Hogy a Marxot prédikáld?" És ez igaz volt; kommunista lett a papi pénzen iskolázott Bujtor gyerek, az egész falu büszkesége. A grófi ököristállóban ő volt az első, aki meghalt.

Aztán a három Baniczát vették elő. A jegyző megvadulva tiporta őket.

Mikor elfáradtak, egy vállas barna tiszt órája fénylő számlapjára nézett.

- Háromnegyed tizenkettő. Most kivisszük őket.

Menni már egyik se tudott. Feldobálták őket, nyolcával két kocsira, szalmát dobtak föléjük, és a részeg tisztek felettük ültek a szalmán.

A jegyző nem ült fel.

- Én kérlek alássan hazamegyek... Korán kell felkelni... A hivatal...

- Kedves nődnek kézcsókom - bukogta részegen a patikus, és felült a lovakat hajtani. A jegyző pedig, azon mód visszament az istállóba. A vérsáros szalmába zuhant és aludt.

Negyedórát mentek vagy talán félórát. A kocsi vad iramban rázta őket. De az már nem is fájt összetört testüknek. Ő hátul feküdt a saroglyán, úgy ahogy odadobták, arccal lefelé az apjára.

Rágni kezdte a kötelet, amit az ököristállóban raktak rá. Mikor átrágta, az apja kötelékét kereste. De az már nem mozdult... Az öccse felé kotorászott. Az megértette, mit akar.

- Hagyd, én már nem bírok - nyöszörögte halkan.

A halott apján át kezdte magát lecsúsztatni a kocsiról. A kövér kereskedő Imre alatt visszájáról feküdt, a feje lelógott a kocsi végén, kifordult szeme fehérjében megcsillant az előbukkanó hold...

István lassan kihozakodott a szalma alól, és lecsúszott a kocsi végéről.

Vérében feküdt az üt közepén, aztán kicsit felocsúdott. Betemette porral a vérét és belehengergőzött az árokba. Az árokban mászott tovább, míg egy bokorhoz ért...

Egy házban tért magához. Két nap, három nap, talán egy hét múlva. A mellén vizes lepedő volt, a csuklói, a talpa bekötözve. Egy öregasszony és egy menyecske ápolta.

Később ők mesélték, hogy ott találták meg a bokorban, hajnalfelé. Habos rózsaszín vér volt a száján... Igen, most emlékszik rá. Mikor felemelték, minden lucskos volt rajta a vértől és harmattól...

Az asszonyoktól tudta meg azt is, hogy nem messze, a grófi téglagyár egyik gödrében van az apjának, az öccsének, mind a tizenötnek a sírhelye. És hogy egy tizenhatodiké is, akit innen a közelből, találomra vittek el egy házból, tulajdonképpen őhelyette...

Egy hónap múlva felgyógyult. Elbúcsúzott, a két asszonytól, meghagyta, hogy csak pár nap múlva menjenek el az anyjához, mert ő most oda nem mehet. Ő Pestre megy, és nem is ír. Felejteni persze, nem felejt. Se őket, akik mentették, ápolták, rejtették, se az anyját, aki szülte, se apját, se öccsét, se azt a tizenhatodikat, akit nem ismert, és mégis olyan, mintha ő maga volna. Semmit se fog ő elfelejteni...

Útiköltséget is adtak az asszonyok, vonaton étkezett Pestre.

Elfogató parancs, vád, semmi se volt ellene. Kubikos munkán kezdett el dolgozni, bár még gyenge volt. Ha a talicska nyelét megfogta, a kötelek vágta sebhelyeket látta a csuklóján. És eszébe jutott a kisgróf, a patikus, a jegyző. Az, aki Szijjas Kálmán helyét töltötte be. Aki megölte az apját és az öccsét... Aztán ő majd ezt a jegyzőt? Kinek a keze tesz majd végre pontot?

25
EPILÓGUS

Még soha ilyen mohón nem olvasott újságokat Prenn Ferenc, mint ezekben a december végi napokban, 1919-ben, mikor a Cserny, Korvin és a többiek tárgyalásáról hoztak tudósításokat a lapok. Pedig előre tudta, Budapesten mindenki tudta, hogy ez a per már csak az utolsó kegyetlen játék, és a vesztőhelyet csak azért nem ácsolják, mert erre elég lesz az utolsó éjszaka.

Komor, rideg, egyedüli és magános ura volt Prenn ebben az időben a Keleti pályaudvar környékének, saját emberei is szinte fogvacogva járultak elébe. Pedig Prenn még mindig valami más akart lenni. Szolgálni szerette volna az ügyet, mely életének értelmet adott. Gölöncsér Imre parancsát szerette volna hallani, hogy gondolkodás nélkül teljesítse.

Gölöncsér Imre most ott volt a börtönben, a siralomházban, mint ahogy ő is valamikor. De most nincs senki, aki Gölöncsér Imrét megszabadítaná, mint Gölöncsér megszabadította Prenn Ferencet.

Prenn megtette, amit tehetett. De saját emberei között egyet se talált, akikkel rohamra mehetne. A párt emberei közül se tudott szövetségeseket találni. Újra volt Küviréknél is, az asszony otthon volt, de be se engedte. Küvir apjánál is volt - egy síró öregembert talált, semmit se tudott vele kezdeni.

Beszélt emberrel, akiről úgy érezte, hogy valami szálak fűzik a párthoz. Az ilyen félve és gyanakodva sietett el tőle. Igaz, hallotta, hogy két fivér, a Vadas fiúk - kik ezek, nem tudta, soha azelőtt nem hallott róluk - Bécsből jöttek vissza Korvin és társai kiszabadítására. Hallotta azt is, hogy az a két fiú és még néhányan már kínhalált haltak, és így Korvin és a többiek szabadulásának reménye is elveszett.

Olvasta az újságokat. Maga se tudta, mit akart belőlük megtudni. Talán azt, amit Csernyről írtak: A pénzéről végrendelkezett és az ékszerekről, melyeket vissza akart juttatni lovag Scheernének, akitől ajándékba kapta... Prenn nem értette, miért törődik Cserny éppen ezzel?

Küvir Lajosról azt olvasta, hogy utolsó kérése „feleségül venni a nőt, akivel régóta együtt élt". Ez érthető. Küvir Lajos nem ellenkezhetett. Ha az asszonynak ez a kívánsága, meg kell tenni. Inkább az asszonyt nem értette: miért akarja egy forradalmár, egy kivégzésre induló ember nevét adni a gyerekének? Nem akar törvénytelen gyereket? Vagy büszkeség ez? Hadd tudja a gyerek, hogy forradalmár volt az apja?

A lucskos, havas, ködös, december végi reggelen Prenn ott bolyongott a Margit körút környékén. Befordult egy mellékutcába, és a Széna tér felől megint kijött a körútra. A katonai törvényszék épülete körül csatangolt, rendőrkordonok és járőrök között. Jó papírokkal a zsebében, nem is volt ez veszélyes...

Hátha mégis, robogó autókon, tűzharccal, mentenék az elítélteket? Zűrzavar lesz, felfordulás... Tapogatta revolverét a kabátzsebében. Egy üldöző autó kerekébe ő is beleereszthet egy golyót. Keresztbe fordíthat egy kocsit. Megöl egy rendőrt, jobb volna ma így meghalni, mint élni, és már örökre csak egyedül lenni. Érezte, hogyha Gölöncsér ma meghal, akkor már ő is menthetetlen...

Autókon és kocsikon meghívott vendégek mentek át a kordonokon, jegyet és igazolványokat mutattak.

- Megkezdődött - mondta egy fejkendős nő, akinek a hidegtől vagy az izgalomtól vacogtak a fogai.

Rettenetes csend volt az utcán. Egy rendőr kardja hozzáütődött a gyalogjáró széléhez, és ez a csörgés olyan váratlan volt, hogy az álldogáló tömeg megborzongott.

A börtön kapuja zárva volt. Még semmi hang, semmi jel. De újra autók és gyalogosok mentek át a kordonon. Prenn velük együtt elindult.

- Jegy nélkül nem lehet - súgta mögötte a fejkendős asszony, és megfogta a kabátja ujját.

- Hát ezek? - fordult vissza Prenn, a börtönkapu előtt csoportosuló elegáns urakra és a sok hölgyre mutatva. - Ezek talán kenyérért állnak sorba.

- Jegyük van - magyarázta irigykedve az asszony - a második turnusra.

- Második turnusra?

- No persze. Az udvar kicsi. A felét most akasztják. Aztán akik benn vannak, kijönnek és a második turnust ezek nézik végig - magyarázta szakszerűen a fejkendős nő. Talán egy boltosné, rendőrfeleség vagy kofa. Ki tudja, miféle. Fázott, irigykedett, az arca zöld volt, az orra piros és náthától csöpögő.

Prenn legyintett. Kiszabadította magát és elindult.

Jó ruhája utat nyitott előtte. Belekeveredett egy újonnan jött csapatba, mintha közéjük tartozna. Valami papírlapot is kihúzott a zsebéből. A rendőrök átengedték. Mit akadékoskodjanak egy úriemberrel, a kapunál úgyis ellenőrzik még a belépőjegyeket.

Prenn a kapu előtt tolongó csoportban sok jószagú nő és néhány merevséget játszó úriember közé ékelődött. A nők majdnem mind ismerték egymást. „Szervusz, édesem!" „Te is itt vagy, drágám?" üdvözölték egymást. És mindent tudtak. „Igaz, kicsit várni kell, de a legérdekesebbet mi látjuk." „Korvin, László, Cserny a második sorozatban vannak." „Ezért érdemes kicsit fagyoskodni." „Én nem is fázom, csak egy kicsit a lábam."

Prenn-nek ekkor elkezdett vacogni a foga. Beleharapott az ajkába. Kicsit szédült, de foga vacogásán erőt vett... Tehát Korvin, Gölöncsér még él... Most ott benn, a fal mögött állnak. Nézik, hogyan végeznek az elsőkkel...

Kitárult a börtön nagykapuja. Izgatott nők, sápadt férfiak tódultak kifelé. Úgy jöttek, mint a színházból. Kipirultan, vagy szürkén, a szürke decemberi reggelben.

Egyszerre, mintha egy villanyvezeték drótjára lépett volna. Egész testét valami ütés érte. Elfride...

Kitágult pupillákkal szinte vakon, sápadtan és kéjesen lihegve - a fekete csillogó szőrmebunda gallérja kinyitva - ment el egy lépésre mellette, Elfride von Mürzbach.

A második sorozat nézői elővették a jegyeket, és a kapu felé tolongtak. Prenn, józansága maradékával a kifelé menők tömegébe keveredett.

Elfride két karcsú tiszt közé ült be egy autóba.

Prenn már a Széna téren volt. A lábai rogyadoztak, gondolkozni nem tudott. Valaki hátulról a nevén szólította.

- Prenn elvtárs! - Prenn hátrafordult. Kidülledt szemekkel bámult.

Banicza István volt, a fiatal Banicza, akire annyiszor gondolt azelőtt, és akit egészen elfelejtett az utolsó napokban. Lassan, mozdult csak a szája:

- Pista! Te Pesten vagy...

- Már egy hónapja - felelt a fiatal Banicza.

- Hát vége... - mondta Prenn és a feje a mellére bukott.

- Semminek sincs vége, Prenn elvtárs.

- Azt hiszed? Ez jó, hogy azt hiszed, Banicza. - És mert a fiú nem felelt, ő próbált normálisan beszélni. - No - erőltette magát -, mikor megyünk le hozzátok? Mit szól ehhez az apád? Ő is azt hiszi, hogy semminek sincs vége.

- Az apám már semmit se hisz. Agyonverték.

- A fehérek?

- Ki más?

Prenn alig tudott a lábán állni. Belekarolt a fiúba... - Gyerünk valami vendéglőbe. Üljünk le, nagyon fáradt vagyok.

Banicza ránézett Prenn jó ruhájára, aztán a maga kopott öltözetére nézett.

- Nem jó lesz - mondta csendesen. - Nem egyforma pár vagyunk.

- Kísérj el a váróterembe, ide a Déli vasúthoz. - Megint magához tért. Kihúzta a karját Banicza karjából. - Én majd előtted megyek...

A váróteremben leültek egy padra. A körülmények is úgy kívánták, hogy Banicza nyugodtan, mintha egy véletlenül épp ott ülő szomszéddal beszélgetne, mondja el, hogy mi történt, mióta a fronton elváltak.

Prenn, amennyire tudott, figyelt. Azt megértette, hogy a fiút nem lehet, nem kell vigasztalni. Ez tovább megy majd, nagyon messze és nagyon magasra. Csak valami baj ne érje... Pénzt vett elő, egy nagy csomót, melyet gondatlanul összegyűrve hordott a nadrágzsebében.

Banicza szinte megijedt a sok pénztől. Visszatolta Prenn kezét.

- Na, legalább annyit, hogy könyveket vehess.

- Nem olvasok most könyvet, Prenn elvtárs.

- Pedig olvass, Banicza, és nézd meg jól, van-e jövő. Azt mondtad, semminek sincs vége?

- Azt.

- Akkor készülj, te készülj, Banicza. Én talán elutazom Bécsbe. Ott elvtársakat találok. Talán visszajövök. Mert igazad van, Banicza. De lehet, hogy el se megyek. Mondd meg a címedet. Mert néha találkozhatnánk... Ha pénzem van, én... ha az én életem valami csúnyába fordul is, de te, Banicza, te ne hagyd magad.

Banicza megdöbbenve nézte ezt az embert, akitől ő valamikor nagy kérdésekre kért feleletet. Prenn újra nyomta feléje a pénz.

- Nekem elég, amit keresek.

- Vegyél könyvet!

- Nem olvasok most.

- Küld el az anyádnak, a húgodnak.

Banicza ellágyult. - Azt lehetne, Prenn elvtárs. De küldje el maga. Hogy ne az én írásom legyen a címen. És ne sokat, mert abból baj lehet.

- Bízd csak rám. Asztalos Anna lesz a feladó. Jó? Az derék lány. Kár, hogy nem a nővéred.

- Én most elmegyek - Banicza felállt. Mikor kezet fogtak, Prenn meglátta a fiú kezén a kötelek vörös nyomát. De már késő volt kérdezni.

Banicza eltűnt a bejáratnál, és Prenn odament a pályaudvaron levő postahivatalhoz. Kitöltötte a pénzesutalványt. Szépen, kalligrafikusan ráírta Asztalos Anna címét. Aztán még ennyit írt hozzá: „Anna keresztanyámnak a régi adósság egy része."

De tudta, tudta vagy legalábbis félt tőle, hogy csak most az egyszer küld ő pénzt Banicza István anyjának. Megkísérelt Elfridére gondolni, akit gyűlölni kell. De erre se volt ereje...

A regény itt megszakad - vagy befejeződik. Ha az író mindent meg akarna írni, egy hangya életrajza se férne bele száz kötetbe.

Ezenkívül még azt is meg kell mondani, hogy ez a regény nem hiteles történelem. Még ott se, ahol az író történelmi személyeket nevén nevez vagy szólaltat meg. A szavakról nem lehetett közvetlen tudomása. Félreértheti még tetteiket is, még inkább az indító okokat. Mindamellett gondolataikat igyekszik kitalálni.

Egy másik könyvéről az író azt állította, hogy abban nincs hazug szó. Akkor most meg kell azt is mondania, hogy ebben semmi se történt pontosan úgy, ahogy leírta. Dokumentum mindössze a Fényes László cikkéből vett idézet, Cserny beadványa és az itt következő sorok, melyeket saját szemével olvasott.

Néhány kivégzett ember búcsúsorai:

Én, az elvért halálra ítélt forradalmárok közül az egyik, írom ezt a pár sort. Én meghalok az elvért, de ez meg lesz bosszulva

Kakas Lajos forradalmár.

A munkásmozgalom egyik vértanúja vagyok. Egy igaz forradalmár, ki örömmel hal meg, mert én meghalok, de az eszme élni fog

Neumayer Géza forradalmár.

Én, Küvir Lajos, huszonhét éves, nős, halálraítélt vagyok, de nem mint tolvaj vagy rablógyilkos, hanem a nép jobblétéért küzdő forradalmár. A halállal bátran nézek szembe.

Lám, búcsúlevelek. De csak pár levél maradt meg. Írt-e Korvin? Naplóját megtalálták. Írt-e Dögei Imre, húszéves, nőtlen református? Vagy Gombos, negyvenhárom éves, munkás? Vagy Horváth, aki huszonhét éves, nős, felekezet nélküli, bőrgyári munkás? Mit írt dr. László Jenő, idős ember, aki dr. Váry Albert főügyészt igen jól ismerte? Mit írt Kohn-Kerekes és Kovács Lajos, mindkettő pólai tengerész? Semmit? Bonyháti Tibor, tápiószecsői huszonöt éves református, jogvégzett, a 44-es gyalogezred tartalékos főhadnagya. Nagyon jól tudott írni. Semmit se írt?

Sturz, az 1-es honvéd nem írt. Helyette az anyja, óbudai sváb néni, aki Óbuda helyett Altofent írt, és a Kaszás utca 66. számú házban lakott, hosszú kegyelmi kérvényében beszél szegény fiáról, aki már 14-ben fogságba esett, és mire visszajött, a felesége már más férfit talált...

A hátramaradt okmányok valamennyije se volna minden. Az író befejezi a regényt, melyben csak az egész igyekszik igaz lenni. Ha ezt a célját nem érte el, hiába sorolna fel további tényeket, ez csak hosszabbítaná, de nem tenné teljessé munkáját.

MIT BÍR AZ EMBER

ÚJRA A KEZDET

A hírek tényeket közölnek. Az álhírek vágyakat. A hírek közt sok a hamis, elferdített, mely később álhírnek bizonyul; az álhírek sokszor tények előőrsei, melyek igazzá válnak. Előőrsök és megelőzők.

1945 elején Németországban egy csodafegyver bevetésének álhírét keltették, és ez nem egészen volt álhír. Ma már tudjuk, hogy a német hadvezetőség atombombát akart gyártani. Csak annyi volt a hazugság, hogy ezt úgy terjesztették, mintha a bomba már kész is lenne.

Egy másik álhír 1945 április elején már arról tudott, hogy Hitler öngyilkos lett. Ott a híres, berlini csodabunkerében... Ez az álhír egy hónap múlva valósággá vált, mert előrelátás volt, roppant számú ismeretlenből és ismertből összetevődött számítás.

Annyi bizonyos, hogy Banicza István, a 945-ös számú fogoly itt, ebben a Duna menti, alpesi lágerben, a kőbányák tövében, a láger autójavító üzemében, a szerelőműhelyben, ismerte mindkét hírt. Lehet, hogy a rádióban hallott róla valamelyik rab, aki az SS irodájában vagy a tiszti kaszinóban dolgozott. Vagy a rabok titkos rádióvevőjén fogták fel a hírt. Vagy talán maga Banicza hallhatta, hisz állandóan rádiókat javított SS-tisztek számára itt, az autószerelő műhelyben.

De nem biztos, hogy rádión jutott el a drótsövény mögé a hír. A hírek nemcsak modern technikai eszközök útján terjednek, hanem úgy is, mint a talajvíz, úgy is, mint a kibuggyanó forrás. Tektonikusan terjedő intuíció viszi az igaz álhíreket, melyek annál erősebbek, minél távolabb vannak a központtól, és minél mélyebb rétegekből törnek a felszínre.

De egyelőre csak hírek.

Banicza nem tulajdonított nekik különös jelentőséget. E pillanatban egy satuba szorít fényes nikkelcsövet és dúdol. „Hol a...”, és szorít egyet, „...boldog-...”, és újra szorít a satun, „...-ság mosta...”, és megint, „...-nában”. A cső már erősen áll a satuban. Egyből kiszusszantja a feleletet: „Egy barátságos, meleg szobában.”

A meleg szoba kívánságának, úgy látszik, nincs közvetlen előidézője. Mert nincs hideg a műhelyben. És nem is olyan barátságtalan ez a műhely, mikor egyedül lehet, és még őrt se lát. Ez az egyedüllét - és kisebb részben a jó hírek okozzák, hogy dúdol.

Egészen közönséges műhely. Az ablakok pontosan úgy piszkosak, ahogy az ilyen műhelyek ablakai lenni szoktak, és ez az ugyancsak nagyon jó. A padló is pontosan olyan olajos, és helyenként fényes-fekete és sima, mint más, efféle szerelőműhelyeké, és mert nehéz tárgyakat tologatnak, a deszka felszálkásodik, megsérül, és ott újra kilátszik a fenyő sárga színe. A nagy, felül üvegezett, kétszárnyú ajtó közelében jól megácsolt állványon nyugodtan áll egy Steyr személyautó. Belseje, mint egy operálásra váró beteg mellkasa, kinyitva. A szétszedett motor részei az emelvény mellett fekszenek pontos rendben, ám operálás nincs, és talán nem is lesz. Látni, hogy az alkatrészeket kéz nem érintette már több napja, és homályosodik, már porosodik rajtuk a zsiradék.

A hosszú asztal a satuval, ahol Banicza áll, az ajtótól jobbra van, az ablak alatt. Két rádiókészülék fekszik az asztalon, oldalára fordítva. Az egyik még érintetlen, a másiknak kilógnak a különböző színű drótjai: sematikusan színezett anatómiai ábrára emlékeztet.

Néhány nap előtt nyilván a Steyr javításán dolgozott, de abba kellett hagyni, mert jött a még sürgősebb rendelés. Egy rádiót kellett szerelni. Aztán ezt is abbahagyták, mert a kapuőrség parancsnokának, Wohlbrücknek, kétszemélyes családi ágy kell, mégpedig nikkelcsövekből - és szétszedhető. Így került most a nikkelezett cső a satuba, a Steyr és a rádió rovására.

Banicza feltűrt ujjal, olajos munkaruhában dolgozott. Mióta elterjedt a híre, hogy az autószerelő nemcsak rádiókat tud csinálni, hanem igen praktikus csőbútort is, olcsón, szolidan, és mindig van nyersanyaga, a csőbútor lett a nagy divat az SS-eknél, és mindenki ebből akart rendelni. Anyaga Baniczának valóban volt, sőt, egyre több anyaga. Mert ezek a csőbútorok bedöglött, nagy teherautók beleiből készültek; a vastag csövek az ágy két vége, a vékonyabb a rácsozat.

Banicza értő keze alatt óvatosan hajlott a cső, minden horpadás nélkül, szépen. Szerette az engedelmeskedő csöveket, csavarok sima beilleszkedését, a tiszta hangzásba hozott rádiót, munkájának ezeket a részleteit. Másik cső került a satuba, és ő a munka ütemében ismételgette: „Hol a boldog-ság mosta-nában? Egy barátságos, meleg szobában."

Már több órája volt egyedül, és így nyugodt, szinte kellemesnek mondható a közérzete. Ezt az egyedüllétet és - mondjuk csak nyugodtan - jó közérzést túlórázásnak és különmunkáknak köszönhette. Így részesült abban a kivételes kegyben, hogy egyedül dolgozhatott műhelyében, sőt, nem kellett kimennie a névsorolvasásra se az Appelplatzra. A műhelyben vették számba, mert hiszen sürgős rendeléseket végzett, különmunkában. És ezt a kedvezményt aztán tudatosan, lassan szélesítette. A rádió, mely este még nem volt kész, reggelre elkészült. Így engedték meg, hogy a műhelyben aludhasson. Végre már szinte sohase kellett a barakkban lennie. Autók vánkosaiból épített magának fekhelyet éjjelre, de ebéd után is lepihenhetett egy órára, ami hallatlan könnyebbség volt a barakkokhoz képest. Az autópárnák pompás fekhelyet adtak. És nincs izzadságszag, bűz, nyögés, zsúfoltság, csak vasreszelék és gépolaj szaga és csend és jó magány.

Lassan, szívósan szerezte előnyeit a 945-ös Banicza István, aki itt, 45 tavaszán, a láger egyik legrégibb, még élő lakója volt.

Ez a 945, ez az ezren aluli szám, szinte tekintélyt adott, még az őrség és parancsnokság is figyelembe vette. Banicza a rabok zöméhez képest kitűnően élt. Nem úgy, hogy meghízhatott volna, különben sem volt zsírosodó fajta, nagyétű se volt; a sok hozzá jutott, megkeresett élelmiszerből került a rosszul élő bajtársaknak. Így hát nem kellett szégyenkeznie maga előtt - ez volt a fő -, és a csontvázzá fogyott, halálukba belenyugodó, támolygó emberek előtt, akiket a lágernyelv muszelmannoknak nevezett. Ismerősöknek maga vitte el a kis pluszadagot, de legtöbbször szervezetten, azaz Pokornyi útján juttatta el a rászorulóknak. Ez a Pokornyi, ez volt az „összekötő".

Banicza beletörölte olajos kezét világosbarna hajába, mint valamikor inas korában. Visszafelé pörgette a satu forgattyúját; a szabadítás művelete: könnyű és magabiztos.

Jó volt a közérzete. Csak régi lágerlakók, öreg rabok képesek erre, akikben együtt van az élesség és letompultság, érzékenység és higgadtság, várakozni tudás és gyors elszántság - sokféleség, mely a gondolkodásból ösztönné vált, és gondolkozóvá tette az ösztönt.

Persze, soha semmi se tudta elfeledtetni, hogy ez a műhely - bár egészen olyan, mint minden más műhely - láger. Láger, ahol minden ajtót be lehet csukni kívülről, és belülről egyet se. Ilyen az illemhely, ilyen a latrina, ilyen itt minden. Persze hogy ilyen ez a műhely is. Őhozzá bárki, bármikor benyithatott, de kimenni azért nem lehetett, noha különös kegyből, és minthogy ez a műhely a láger belterületén volt, az ajtó nem volt kulcsra zárva. Az ilyen, belülről bezárhatatlan életet csak tűrni lehet, de megszokni? Legfeljebb a tűrést lehet megszokni. És az egyedüllét néha kivált jó közérzést, ám a rab még magának se szereti bevallani, hogy vannak jó pillanatai. És nem szereti észrevenni, hogy valahol eltompult a feszítő, fékezett féktelenség, és az évek elkoptatták az elfogatás pillanatának izgalmát, homályosult messzeségben mögötte.

Most sem vette észre, hogy dúdolgat, mesterlegényesen, magabízón, a saját ügyességének örülve: „Hol a boldogság mostanában? - Egy barátságos, meleg szobában.”

Most dúdolgatott, máskor meg, ha egy beragadt, berozsdásodott strófot kellett erőlködve kihúzni, a híres jelszót sziszegte magában: „Arbeit macht Frei!” - a jelmondatot, mely a láger főkapuja felett ékeskedett, nagybetűkkel, félkörben, gótikusan, soványan, modernen, vasból. Belülről megfordítva, tükörírás-formában látszottak ezek a betűk, és kimondani: „Arbeit macht Frei!”, életveszélyes lett volna. Mert olyan SS egy se volt, aki ezt ne gúnynak, nyílt lázadásnak értse, és akkor hiába, hogy jó rádiókat csinál, szép ágyakat is a legutóbbi időben, még egy saját kezűleg esztergált autócilinder se jönne számításba, pedig csinált ilyet is. Rögtön bunkerba kerülne, vagy kerülgetés nélkül, egyenesen a vesztőhelyre.

Hangosan ezt a mondatot soha ki nem mondta. Nem olyan ember, aki egy jó viccért kihívja a halált. Nagyon megfontolt, szívós, sovány, negyvenéves ember Banicza, már nemegyszer volt egy karhossznyira a haláltól.

Először talán a csatatéren, 19-ben. De ezt nem is számítja. Ez harc volt, élet és halál. Az első szembesítés a halállal a forradalom leverése után történt, otthon, mikor a téglagyári gödrök felé vitték, és ő ott feküdt a kocsin, a halott apján, a haldokló öccse mellett, és egy másik halott nyitott szeméből látta tükröződni a holdfényt. Kezei gúzsba voltak kötve, a szájából habosan szivárgott a vér. Erre most is emlékezett, amikor vasat reszelt vagy rézcsövet, és a csuklóin meglátta a forradásokat, amit a keményre húzott kötél hagyott rajtuk, örökre. Ilyenkor rézpor és vaspor ízével keveredve, újra érezte szájában saját vére ízét.

Banicza visszafelé pörgette már a satu fogantyúját; megint a szabadítás művelete: könnyű és magabiztos.

Valaki bejött a műhelybe. Érezte, hogy van valaki az ajtó és az emelvényen álló Steyr-autó között. Úgy tett, mintha észre se venné.

- Pista!

Megismerte Anton Pokornyi hangját. A „Pista” megszólítás azt jelentette: egyedül jött. Különben a vezetéknevén szólította volna, vagy azt mondja: Halló!

- Gyere!

Pokornyi odajött a satupadhoz, önkéntelenül még körülnézett, annyira belevéződött természetébe az óvatosság.

Banicza felült az asztalra, a satupad mellé, Pokornyi melléje ült. Innen, oldaltnézvést kiláttak az udvarra, és az ajtót is szemmel tarthatták. Pokornyi csak most kezdett beszélni:

- Ide figyelj, Pista - mondta halkan. - Megint elvisznek négyszázat.

- Hát igen...

A jó közérzésnek ebben a pillanatban vége.

- Hát igen - ismételte. Rendszerint Pokornyitól tudta meg az ilyen gyászhíreket.

- Neked most, mégpedig azonnal, el kell menni a tizenkettes barakkba.

- Igen - felelt Banicza gondolkodás nélkül, bár a parancs váratlanul érte, és nem egyezett feladatával, melynek éppen az volt a fő szabálya, hogy senkivel sem szabad kapcsolatot tartani, csak Pokornyival. Egyetlen szál kapcsolja a szervezethez, amíg a szervezet nem látja szükségesnek, hogy Pokornyit helyettesítse.

- Igen - ismételte lassan, elgondolkozva, és kérdőn nézett Pokornyira.

Pokornyi volt az, aki nála az anyagot rendelte, a rádiólámpákat, a csődarabokat, a drótot, és ő is vitte tovább. Pokornyi villanyszerelő volt; rádiókat is szerelt, és az asztalosok műhelyében volt a munkahelye, a szerszámládája. Ő javította a rövidzárlatokat, ő cserélte a villanykörtéket, ami nagy mozgásszabadságot adott a lágerben. Két éve ismerték egymást. Ismeretség? Egy lánc két szeme kapcsolódott egymáshoz.

- Ismered Trend Richárdot?

- Hogyne - felelt készségesen Banicza. - Kitűnő építész, nagyon baloldali.

- Tudjuk - felelte Pokornyi, akiről itt csak annyit tudtak, hogy szabad életében Brünnben volt szerelő. Most nem azt mondta: „Tudom", hanem azt mondta: „Tudjuk."

- Én most... én most nem mehetek - szólt Pokornyi. - A tizenkettes barakk. Tudod?

Banicza bólintott.

- Tudom.

- Légy óvatos, és simán bejutsz. Megmondod, hogy azonnal, nagyon óvatosan, menjen a kórházbarakkba. Ott azonnal megkapja az új nevét, az új számát.

- Értem. Mondjam, hogy a listán van?

- Ha kérdi, persze! De ez világos!... Siess! Én ma már túl sokat jártam, és még sok a dolgom. A lista kész, szerencsére, foglaltak voltak az autók, két óra múlva lesznek itt. Lehet, hogy elkésnek, csakhogy erre nem szabad számítani.

Pokornyi leugrott az asztalról, kezébe vett egy rádiólámpát, és kérdőn nézett Baniczára.

- Nem kell, viheted.

Pokornyi, kezében a lámpával, mintha ezért jött volna, gyorsan kiment a műhelyből.

Banicza letűrte ruhája ujját, és közben kigondolta, hogy mit felel, ha esetleg megkérdezik: mit keres a tizenkettesben? Eszébe jutott, hogy van ott egy házimunkás, aki, míg bírt, az asztalosoknál dolgozott. Tehát: érte jött, a rádió dobozán kell egy kis politúrozás. A reszelővel felületesen lehorzsolta az egyik doboz sarkát, és máris indult. „Ha muszáj, megmutatom, mért kellett az asztalos."

Kanyargós kerülőutakon ment a tizenkettes barakk felé.

Közelebbről csak ebben a lágerben ismerkedett meg Trend Richárddal. Név szerint és munkáiból már Pestről ismerte. Egy kiállításon találkoztak is...

Épület, amit Trend Richárd tervezett, csak kevés állt Budapesten. Egy nagy irodaház, egy kiállítási csarnok volt a jelentősebb munkája. Négy villát is épített. Ezeket csak illusztrációkból ismerte - másképp nem is ismerhette Banicza. Nem is tudja, járt-e azokban az utcákban, ahol ezek a villák álltak, és ha járt is, mit lát ilyen utcákban a kertfalak és az előpark függönyözte épületekből? Melyet modernségben habzsoló, gazdag emberek építettek... Ám Trend Richárd cikkeket is írt abban a folyóiratban, melynek távolból való irányításában Banicza is részt vett, és amelyet akkoriban is szorgalmasan elolvasott a börtönben, ha a folyóirat néha bejutott a falak mögé.

Trend tanulmányai városépítéssel foglalkoztak, városrendezéssel. Egyik tanulmánya - Banicza jól emlékezett - a harmonikus városról szólt. Utópisztikus írás - volt Banicza véleménye. Azért utópisztikus, mert az új város építésébe Trend azonnal bele kívánt volna fogni... Város, melyben az embereknek jó levegőt, csendet, zöld ligeteket, sporttelepeket, úszómedencéket akart biztosítani az építész, és mindezt „kellő közelségben és kellő távolságban" a munka-

helytől. Egy város, ahol csupa dolgozó, tevékeny ember lakik, és - ez volt a hajmeresztő utópia - megelégedetten és biztosan él, mintha sose fenyegetné őket bizonytalanság, munkanélküliség, szegénység és háború. Utópia.

De volt ebben a cikkben valami biztonság is, hogy igazában nem is lehet más fejlődés! Monumentális egyszerűséggel rakott volna szép épületeket óriási erejű kézzel a nyugodt földre. „Funkcionalizmusnak" nevezték ezt az építészeti irányzatot, melyben az egész város fejlődő, emberformálta és emberformáló, élő szerv volt, az egészségtől szép óriás, hosszú életre kész és készülő.

Bár azelőtt is találkoztak, tulajdonképpen itt, a lágerben látta először, vagy nézte meg testi mivoltában Trend Richárdot. Ideges, gyenge testalkatú ember, az lehetett azelőtt is; nem hasonlított a gigantikus erejű városához, melyeknek terveit rajzolta és számította. A lágerben aztán - ahová talán egy éve érkezett - gyorsan, szemmel követhetően gyöngült. Minden ruha lötyögött rajta. A nadrágját vitorlaszerűen fújta a szél, ha az Appelplatzra botorkált, combjai csontvázként mutatkoztak a nadrágon át, a lábai aránytalanul nagyok maradtak. A lábbelije, a zsákdarabokkal és rongyokkal körültekert, botladozó bakancsai lehettek ilyen nagyok.

Egy év előtt Trend, ha egy kicsit igyekszik, ha egy kicsit élelmesebb, még el tudott volna helyezkedni a láger építési irodájában. Akkor még építkeztek, barakkokat emeltek, új üzemeket is. De Trend Richárd a szövőműhelybe került; éhezett, gyengült, és most rákerült a listára, ami annyi volt, hogy a kizsarolt test földi pályafutása végéhez ér. Ez a sors volt, végzet, a kikerülhetetlen...

Kikerülhetetlen?... Szembe lehet szállni a végzettel, kikerülhető a kikerülhetetlen, az akarat megváltoztathatja a sorsot. Ezért megy Banicza István Trendhez...

A barakk ajtajában megállította egy ember. Banicza őt is ismerte, hiszen már kétszer is bemutatkozott, mikor Trend Richárdot jött látogatni.

„Dr. Harkály Ernő" mondta raccsolva. - Budapesti ügyvéd volt. Trend adott neki a kenyeréből és a répamarmeládból, amit Banicza hozott néha. A cigarettát nem fogadta el. „Leszoktam, kérem szépen. Hála istennek, leszoktam."

Most Harkály megfogta Banicza zubbonyát.

- Mit szól hozzá, kedves - egy másodpercig habozott, hogy uramnak vagy elvtársnak nevezheti-e Baniczát - kolléga - folytatta az idős, terézvárosi, nagykörúti köz- és váltóügyvéd. - Mit szól hozzá?

- Mit szóljak? - Nem akart vele hosszan társalogni, de egyszerűen félretolni se lehetett. És azt se szabadott elárulni, hogy nagyon siet.

- Jönnek az amerikaiak. Nyugatról! Keletről az oroszok. És délről is. Azt szeretném tudni, ki érkezik ide előbb?

Dr. Harkálynak így közelről rettenetes szaga volt. Nadrágja elrohadt a vizelettől, melyet elromlott szervezete cseppenként bocsátott ki.

- Honnan tudhatnám? - felelt Banicza kitérően. Igyekezett nem észrevenni a rettenetes szagot.

- Pedig ez a fontos - emelte fel ujját Harkály.

- Majd meglátjuk. Csak már jönnének. - Most, hogy Harkály elengedte a ruháját, gyorsan be akart lépni a barakkba. De Harkály újra megfogta Banicza zubbonyát, most a gombot, a mellén. Nem vette észre, hogy Banicza siet, vagy éppen azért fogta, mert észrevette, hogy türelmetlen.

- Magának, ne haragudjék, azt gondolom, az volna a jobb, ha az oroszok érnének ide elsőnek. Nekem az amerikaiak. Rokonaim vannak Amerikában. És ügyvéd vagyok. Polgári velleitású ember. Noha...

- A fő, hogy minél előbb itt legyenek - tért ki Banicza a felelet elől. A bűz most rövid hullámokban érte; érezte, beszivárog a ruhájába, pórusaiba. A régi lágerlakó gyakorlott szemével nézett Harkály arcába, a gombját tartó, eres kézre, a ruhából kicsúszott, vékony alsókarjára. Tökéletes muszelmann volt doktor Harkály Ernő, reménytelen eset, élő hulla. „Ez már akkor sem marad életben, ha holnap kiszabadul" - nyugtatta magát. Lefejtette magáról Harkály kezét.

- Jönnek, ez a fő - szólt mosolyt erőltetve. De mikor ezt kimondta, belülről mellbe vágta, hogy még ma, rögtön, két-három óra múlva, eljönnek, és elviszik ezt a doktor Harkályt. Mikor egy hónapja mégis volna még, és talán, ki tudja, meg is lehetne menteni. Harkály - semmi kétség - rajta van a listán...

A tizenkettes barakk a krematórium előszobája. Úgyszólván raktára. Innen pakolják teherautóra, amit embertelen végzés selejtnek tartott, a sokszor talán gyógyítható szerencsétleneket.

Banicza kíméletesen félretolta Harkályt. Neki be kellett menni. Ő most elragad a végzet elől egyet, azt az egyetlent, akit egy humánus, de kényszerűen kegyetlen és megfellebbezhetetlen ítélet kiválaszt, megmentésre érdemesnek ítél, és meg is ment. Trend Richárdot és senki mást. Ezt nem ő döntötte el, de valahol helyesen, megfontolva döntöttek. Trend tehát marad - ez az ember megy. Estére már égni fog, a krematórium kürtőjén kicsap a láng, és ennek a doktor Harkály Ernőnek az égő zsírjával... - hol van ezen zsír, talán a csontvelejében még - ... Harkály égő zsírjával festi pirosra az eget, a szép alpesi táj pokollá torzult éjszakai egét, és a szél égett hús bűzét hozza... ezét az emberét, akinek rémes szaga is egy még élő szervezet ellenkezése, és akárhogy is: senki se pusztítsa el, amíg élni tud.

Trend Richárd a priccsen feküdt, cigarettázott. „Cigarettára költi a kenyerét" - volt Banicza első gondolata. Tudta, hogy nincs más eladnivalója, csak ez a kis darab ragacsos, korpás, vizes kenyér. Aki még ezt is eladja, cigarettára cseréli, maga vásárolja a biztos és nem is lassan jövő halált. Máskor szidta a cigarettázásért, most egyszerűen leült Richárd mellé, és minden bevezetés nélkül közölte:

- Átmégy a kórházba.

- Minek?

- Listán vagy.

- Helyes.

- Ide hallgass! Ott kihúzod ezt a kis időt, egy hónap, legfeljebb kettő, már közel vannak, érezni. Keletről vagy Nyugatról - eszébe jutott Harkály érdeklődése -, itt és most, ez mindegy. Készülj! El tudsz menni a magad lábán? Vagy átvigyünk?

- Nincs rá szükség. Nem megyek. Sehogy.

- Mi az, hogy sehogy? Attól félsz, hogy ott a kórházban nem cserélhetsz cigarettát? Hozok cigarettát! - mondta ingerülten. - Én kapok borravalóként. De nem szívom el... Szóval, a kórházban új nevet kapsz és számot... Praxisunk van az ilyenben... Elkísérjünk, vagy magad mégy?

Richárd nem felelt.

- Beszélj! No!... Jön egy ember, aki segít.

- Nem kell... Át tudnék botologni, ha akarnék... De nem akarok...

- Megőrültél?!

- Ha őrült volnék, mennék... De egyszerűen nem akar a test, nem akar a lélek... Aki voltam, elpusztult, és nem akar; aki van, az nem akar, és tudja, hogy igaza van... És utána akar menni az elpusztult voltnak. - Eldobta a cigarettát és felült. Remegő kézzel újabb cigarettát sodort. - Add csak ide azt a csikket - mutatott az eldobott, még füstölgő cigarettavégre. - Hallatlan könnyelműség! Ma estig még elszívom.

Banicza engedelmesen felvette a csikket, vastag bőrű ujjával elnyomta rajta a tüzet, és letette Trend mellé, a priccsre.

- Egy óra múlva ott kell lenned....

- Hallgasd meg a kérésemet - szólt Trend, mintha nem is hallotta volna, amit Banicza mondott. - Egyetlen kérésemet... Bár ez is logikátlan, ostoba, gyengeség... - legyintett -, de teljesíteni nem nehéz... Nos itt - mutatott Trend az egyik padlóra -, ez alatt a deszka alatt, jegyezd meg: faltól a harmadik, van egy füzetem... Könnyű kiemelni... Eljössz még?

- El.

- Mikor?

- Egy óra múlva. És megyünk...

- Akkor lehet, hogy sikerül előkeresnem. Evvel se fárasztalak. Nálad jó helyen lesz...

- Megcsináljuk! Elteszem! De most nem erről van szó!

- Csak erről! - felelt váratlanul felgyülemlett erővel Richárd. - Tehát, egy óra múlva... Addig írok hozzá egy levelet is... Nem is igaz. A levél kész, csak a dátumot kell rávezetni, a mai dátumot.

- Cím van rajta? - szaladt ki Banicza száján. Nem is várta meg a feleletet, ingerülten folytatta: - Levél! Levél!... Elég a mókából! Készülj!

- Ha kiszabadulsz, átadod a feleségemnek... Ha érdekel, olvasd el. Őt, lehet, nem is fogja érdekelni. Sőt, ez a valószínű... Téged, egész biztosan... De csak, ha kiszabadulsz, akkor olvasd el, ne most. Akkor lesz érdekes.

- No persze. De a legszebb az lesz, hogy neked adom vissza. Magad valósítod meg terveidet; építeni fogsz, városokat, egész országokat.

- Nem építészet, tévedsz... Arról van szó - mutatott a padlóra -, hogy az ember ne építeni akarjon, hanem élni a rövid életét, a hangyaéletét. A boly, az magától épül. Ha széttapossák, újra összeverődik... Amikor nem volt mód, hogy megépítsem, amit terveztem, akkor jöttem rá: semmi tervezés... azt tedd, ami jólesik, aznap, abban a percben... Vitairat a tervezés és az okos élet ellen... Cigaretta kell? Akkor fene vigye a kenyeret, ami a holnapi életet biztosítja. Nem kell a holnap! A ma kell! Holnap nélkül. - Richárd fuldokolva, lilára vált arccal elhallgatott.

- Erre jó a cigaretta, annyi szent.

- Talán megtagadjam magamtól? Értsd meg, hogy húsz év élet nem ér két hónapnyi szenvedést... Se itt a barakkban, se ott, örökös rettegésben, a kórházban. Vagy az jobb volna, mint hogy ma eljönnek értem? Rosszabb! Eljönnek értem, és ne avatkozz bele. Akaratunk ellenére, de amit tesznek: jótétemény. Nem volt erőm, ezért nem végeztem magammal... Azelőtt a

lelkierő hiányzott, most már testi erőm se volna. Nem tudok egy ingből egy rendes kötelet sodorni... - Lehanyatlott a feje: - Érted? Érted?

- Nincs ezen mit érteni! Majd ha újra építeni fogsz, nem szívesen emlékszel erre a beszélgetésre... Egy óra múlva itt leszek, és megyünk! Cigarettád ott is lesz. - Már azt is tudta, hogyan szerez. Prenn Francit kéri meg, hogy adjon cigarettát.

Trend Richárd nem felelt.

Banicza már indulni akart, de eszébe jutott, hogy valamit még kellene mondani. Visszaült a priccsre.

- Aki nem akar élni, és feladja magát, azon nem lehet segíteni - mondta szárazon. - De nézd például ezt a szerencsétlen doktor Harkályt. Sokkal rosszabb bőrben van, mint te. Össze se lehet hasonlítani. Csak egy szót kellene szólni...

- Hát szólj! - emelkedett fel újra Trend. - Szólj, és legyen egy ilyen doktor Harkály, legyen egy ilyen doktor Harkály... igen... menekült... túlélő, hős... nekem ehhez már semmi közöm.

Banicza felkelt, már indult volna, mikor doktor Harkály, valami ösztönből hajtva közeledett Trend Richárd fekvőhelye felé. Banicza rá se nézett, elment mellette. Tudta, hogy akárhogy is lesz majd Trenddel, de Harkályt nem választja helyette... Legfeljebb... talán ha két hely volna... De akkor se... aligha.

- Nem lehet senki helyett élni - mondta Pokornyi, szinte Banicza szavait ismételve.

Most azonban Banicza ellenkezett:

- Nem szabad feladni!

- Feladni? Aki önmagát adja fel...

- De ha...

- Megpróbálhatod. Ezellen nincs kifogásom... Ha nem akar... - cipője szárából egy kis cédulát húzott elő - tessék. Még tizenegy ember, akit jó volna kiszedni a menetből. Hely már csak egy van... Amit ennek a nyomorult Richárd Trendnek szántunk... És kérem, tessék! Most még neki áll feljebb! De... mindegy. Jön: jó. Nem, akkor ezek közül válassz egyet - és Banicza tenyerébe nyomta a cédulát.

- Melyiket?

- Egyet.

- Melyiket?

- Amelyiket el lehet érni. Egyforma fontos valamennyi, ezt te is tudod. De a kórház egynél többet nem bír vállalni.

Banicza elolvasta a tenyerében fekvő cédulát, gyorsan megjegyezte a neveket; valamennyit ismerte. Volt, akivel valamikor egy barakkban élt, volt, akinek kenyeret vagy marmeládot juttatott - ebben is Pokornyi utasítását követve. Az első név a cédulán Trend Richárd volt.

- Harkályt is viszik?

- Harkályt? Áááá, valószínű! Miért? Őt ajánlod?

Banicza nem tudott felelni.

- Harkályt?

- Nem! - mondta ki Banicza, és ebben a pillanatban valami letaglózó fáradtság szállt a tagjaiba. - Csak úgy kérdeztem - mondta, és úgy érezte magát, mint az egy hétig tartó tárgyalás után, mikor a bíróság visszavonult ítélethirdetésre. Vagy amikor étlen-szomjan menetelt napokon át. Vagy mint abban az órában, mikor a börtönben megtudta, hogy meghalt a felesége.

- Akkor mit kérdezed? - rázta fel Pokornyi szigorú szava. - Siess! Az autók már egy óra múlva itt lehetnek... S nekem most a kórházba kell mennem. Hívnak, „kiégett a biztosíték", vagy „leszakadt a vezeték"... Szóval?... - és otthagyta Baniczát.

Banicza visszatért a műhelyébe. Még egyszer elolvasta a neveket. Aztán egy hegesztő lángjánál elégette a cédulát, a még meleg pernyét összenyomta a tenyerében, a padlóra dobta, és a cipőjével szétsikálta. Leült a munkapad előtt a keskeny ülőkére. Két karját a padra fektette, és rájuk hajtotta a fejét. Mindössze egy percre, de ennyi kellett.

Mikor a tizenkettes barakk elé ért, Harkály nyilván őt várta az ajtóban.

- Nem akar valamit mondani, Banicza kolléga? - kérdezte remegő szájjal.

- Nem - felelt Banicza, és lesütötte a szemét.

- Pedig én azt hittem. - Valami ösztönös remény vibrált a szemében, valami gondolatolvasó, gondolatokba belelátó értelmesség, amikor lemondóan megismételte. - Pedig úgy gondoltam.

- Kérem, engedjen - szólt végre Banicza érdesen.

- Hát... jó. - Harkály oldalt lépett, de nem fordult el, hanem a barakk falához támaszkodva rámeredt Baniczára, és így, Baniczára meredve, lassan csúszott lefelé a fal mellett a földre, és ott ülve maradt.

Banicza ekkor már eltűnt a barakk ajtaja mögött, de doktor Harkály még mindig oda nézett, ahol egy pillanat előtt Banicza állt, és most már csak a semmi volt...

Banicza odament Trendhez, aki most is feküdt, most is cigarettázott. Trend lába már csak rongyokba volt fáslizva. „Eladta a cipőjét" - állapította meg Banicza.

Trend meglátta. Egy összegöngyölt, valami pertlivel átkötött, piszkos irattekercset tartott feléje, kinyújtott karral. Egy kék füzetet, sötét zsírfolttal:

- Ez minden - mondta.

Nem kellett volna semmit kérdezni; már csak képmutatás volt, hogy Banicza mégis megkérdezte:

- Meggondoltad?

- Meg. Nem tudok élni akarni... Felfedeztem: meghalni - könnyebb... Nem vagyok pártember, mint te... a könnyebbet választom.

- Rendben! - szólt haragot színlelve Banicza. - Sok idő nincs. Pest már felszabadult... Bécs is elesett... Vedd tudomásul, mielőtt határoznál...

- Nem nekem esett el... Én... kész vagyok...

- Ha kész, kész! - Kirántotta Trend kezéből a tekercset, és inge bő nyakánál lecsúsztatta a mellére. - Minden értelmes ember tudja már, hogy Hitler elvesztette a háborút! Ez nem új!

- De ki nyeri meg a békét? - kérdezte most Trend csendesen.

- Mi... Ez a felfedezés még kevésbé új... És úgy, hogy megakadályozunk minden háborút. Túlélni annyi, mint a győzelem.

- Kívánom, hogy igazad legyen, és győzz... Most pedig adj kezet.

Banicza elgyöngült. Átölelte Trend Richárdot, aztán gyorsan eleresztette, és futva, hátra se nézve, kirohant a barakkból. Agya pontosan felidézte a cédulát. Egy francia fiú volt rajta a hetedik. Életerős, jókedvű fiú: Grivois. Jacques Grivois.

„Ezt mért viszik? Ez dolgozik!... Valakinek az útjában van? Egy SS-nek?... Egy kápónak!... Valaki beárulta?"

Már ott volt a kilences barakkban. Intett, Grivois rögtön elértette, hogy Banicza őt hívja. Élénk, tüzes szemei voltak. Kicsit sápadt, de nagyon izmos fiú.

Banicza egy kis fogót vett elő; ez mindig ott volt a zsebében.

- Tégy ide egy asztalt - mondta a franciának. És míg felmászott az asztalra, melyet a fiú tartott, már megértették egymást. Banicza még a világítás drótján matatott, mikor Grivois már óvatosan kilopódzott a barakkból.

„Igen - gondolta magában, mikor visszaért a műhelybe. - Egészséges... normális... az ilyen éljen!" Haragudni akart Trendre, aki megtagadta az életet. És Harkályra is haragudni akart, hiszen Harkálynak már nem volt joga élni akarni. „Nyugodt vagyok" - bizonygatta magának.

Csak éppen hogy nem volt nyugodt.

Egész éjjel lárma volt a táborban. Lábdobogás, káromkodás, zseblámpák cikáztak, a barakkfelelősök és az SS Grivois-t keresték. Csak őt! A többi kicserélttel nem törődtek, nem is vették észre. A francia fiút azonban valaki személyesen gyűlölte, és a vesztét kívánta. De Grivois-t nem találták.

Az elítéltek, akiket futólépésben: „Los, los" - hajtottak az udvarra, még órákig álltak a teherautók mellett. Nem beszéltek egymással, nem sírtak, nem átkozódtak. Sokan leültek a földre. Ez csak régebben lett volna halálos veszedelem: most már mindegy volt, és belefáradtak a félelembe.

Végre előtuszkoltak valamelyik barakkból még két embert. Ezeknek a nevét hirtelenében írták a lista végére, így elsimítódott az adminisztrációs zavar, no és az is a számításhoz tartozott, hogy felkorbácsolják a mentők és megmentettek lelkiismeretét.

- Köszönjétek bajtársaitoknak! - mondta a két pótembernek a tiszt, jó hangosan. - Miattuk kell nektek fizetni!

Elkezdődött a számolás. Négyes sorokba állították őket, az öt teherautóval párhuzamosan. Száz sor állt négyesével, és egy ember külön, az utolsó sor mögött. Újra számolták. Újra négyszázegy.

- Minek nekem négyszázegy? Ki itt a felesleges? - kérdezte a kísérőszakasz parancsnoka.

Alig észrevehető mozgás rezgett a sorokban.

- No! Nem értik?!... A szanatórium négyszáz ágyas. Ki van itt tévedésből?

Mindenki tudta, hogy a parancsnok csak csúfolódik. A tiszt vállat vont:

- Várunk! Mert ha négyszáz - négyszáz! Az iroda nem kupleráj!

Mozgolódás támadt, senki sem felelt.

- Egy ember felesleges!... Ki akar ittmaradni? - S unottan hozzáteszi: - Nekem szar-mindegy, hogy ki.

Ekkor lépett ki a sorból doktor Harkály.

- Talán én?

A parancsnok ránézett.

- Magát igen - vigyorgott. - Magát föltétlenül megtartjuk. Magnak! „Hogy szaporodjatok, mint a föld pora." Ha? Így írja a nagykönyv?

Harkály visszalépett a sorba. Igyekezett egymáshoz szorítani vacogó fogait.

- Névsorolvasás! - rendelkezett a parancsnok.

Az elégetésre ítéltek ábécérendben szálltak fel az öt teherautóra; nyolcvan-nyolcvan ember... - Az ötödikre - nyolcvanegy...

Már reggel felé járt, mikor az öt agyonhasznált, frontsérüléses teherautó asztmásan lihegve és prüsszögve nagy nehezen nekilódult, és elindult a tábor kapuja felé.

Harkály a második teherautóba került. Trend az ötödikbe. Grivois nem volt köztük.

Banicza egész éjjel ott ült a satupadon, az ablak alatt. Felhúzott térdeire fektette a fejét, nézte a futkosást; tudta, hogy valakit keresnek. Aztán látta a kapu felé döcögő autókat. Nem ismerhette fel, de tudta, hogy Harkály ott utazik az ablak előtt, és ott volt Trend Richárd is... és Grivois nincs... Ez volt a jó... De többet gondolt arra, amire gondolni nem akart: ott van Harkály, ott van Trend, és Grivois helyett is valaki, talán éppen olyan fiatal, életerős, kedves, mint a francia fiú.

Igen, az élőn minden seb beheged. Igen, az emberi test sejtjei nyolc év folyamán mind kicserélődnek. De semmi sem múlik el. A sebhely ott marad a bőrön, és a húsban, a felújult sejtek között is, és emlékezik, emlékeztet. Újabb baj esetén itt lesz a leggyengébb ellenállás; a törött csont törik, a megzavart agy zavarodik... A jó is megmarad. Egy szerető kéz simogatása, az egykor megtanult úszás. Az emlékező agy, a gyakorolt kéz... És mikor kéz és agy elgyengül, meghal, feloszlik, még mindig ittmarad szerencsére és sajnos minden cselekedetünk, a jó és a rossz, hatásában mindörökre. Az ember magával cipeli a múltját a jelenbe, jelenét a jövőbe, magával cipeli az egész világot, és az egész világ magával görgeti őt. Szerencsére és sajnos... Nem is erről van szó. Ez így van. S ezt nem tudni, nem lehet.

Az öt teherautó előtt kitárult a láger kapuja, aztán becsukódott mögöttük. Az éjszakát reggel követte, nappal, éjjel, kész...

Banicza István számára mégse kész. Csak nagy megerőltetéssel tudott a munkájára figyelni. Napokig fáradt volt, alig bírt a lábán állni. Lefeküdni még rosszabb lett volna, mert csak reggel felé tudott elaludni. És fáradtan ébredt, izzadtan, rémlátó álmoktól meggyötörve. Trend Richárd ugyan sohase jelent meg álmaiban, de annál többször doktor Harkály...

- -

Ügyvédi pulpitus valami bírósági teremben. Onnan vitázik Harkály Pokornyival, és ott van ő is. Akinek dönteni kell - ez ő. Pedig a bírói szék üresen áll, magasan, megfagyottan, és ő csak néző. A bírói szék nem is merev tölgyfa; acélból van, amerikai villamosszék, barnán és elmosódva, mint egy képesújság mutatta, sok-sok év előtt. Ő pedig most szerelő. Közelebb kell jönni... hozzá kell nyúlni a villamosszékhez... Most egész közelről csak a szék lábait látja és a sokféle színű villanydrótot, melyet ő ellenőriz... A kontaktusok ott fekszenek a padlón. Felnéz. A szék karjáról, a támláról kék és zöld, a fejtámláról hófehér műanyagban lógnak a drótok a padlóra... A fejtámla, mint egy borbélyszéken. Kihúzza, és visszatolja a konnektorokat. Egy kis árammérővel ellenőriz, jól vezetnek-e. Milyen rettenetesen jól!... A szék üres. A vádlott

nincs a teremben. Legalábbis ő nem látja. De ha tükör volna, akkor magát látná: a vádlottat, mert nem szerelő ő, csak kíváncsiságból nézte a vezetékeket. És éppen most doktor Harkály, a védőügyvéd, őt védi:

„Kikerülhetetlen végzet, mélyen tisztelt királyi Törvényszék!" - Harkály leveszi a szemüvegét, fehér zsebkendőt vesz elő, és megdörzsöli az üveget. A szemüveg nagyot villan valami hirtelen felgyűlt fényben.

Mély basszus hangon felel Harkálynak Pokornyi: „Megfontolt akarat."

Ez nem Pokornyi hangja, melyre emlékszik, de Pokornyi mondja. Úgy látszik, ő a vádló.

De nem! Most Pokornyi a saját hangján folytatja: „Én, mint a hivatalból kirendelt védő, tiltakozom!"

Nem hallja, hogy mi ellen tiltakozik! És ez se Pokornyi hangja! Úgy beszél, gyorsan és hadarva, mint a budapesti ügyvéd, aki őt védte valamikor a királyi tábla ülésén.

Megnézi a kezét, nincs-e rajta bilincs? De ami a csuklóját úgy szorította, piros és zöld műanyagburkolatú villanydrótból font kötél. Olyan színű piros, mint a kommunistákat megkülönböztető lágerjel, és olyan zöld, mint a hivatásos bűnözők jele... A zöldek és a pirosak mint egy fonott karkötő, feszülnek a csuklóján, érzi alattuk érverését. És a halántékán is érzi. És a szíve reszkető dobogását is hallja...

- -

Nappal dolgozott. De megtörtént, hogy a keze az üres satu fogantyúját forgatta; a saját maga szorongását szorította. Egy-két perc múlva normálisba zökkent, és akkor megint készült Wohlbrückék ágya a kimustrált autók beleiből.

Banicza sohase akart ítélkezni társak fölött és között. Úgy gondolta, hogy neki csak a szocializmus és a kapitalizmus közötti nagy ítélkezésben kell részt vennie, az ítélet végrehajtásába egész életét beleadni... De Harkály felett ítéletet kellett mondania. Hogy kerülhette volna el? Úgy, hogy kihúzza magát? Másokra hárítja a piszkos munkát, és megmakacsolja magát? „Te mondd meg, kinek szóljak!" - és akkor Pokornyi nevezi meg, valószínűleg ő is Grivois-t.

Nem piszkos munka, hogy Grivois él, és nem volt veszélytelen bemenni a kilences barakkba, és életveszélyes volt az egész éjjel, amikor Grivois-t keresték. És Trend mért csökönyösködött? Ha semmi se fontos, akkor mért fontos, hogy írásai megmaradjanak?

Haragudott Trendre, Grivois-t se szerette, doktor Harkály emlékétől irtózott. Irtózott a szagától, félt az álombéli, tiszta zsebkendőtől is, ahogy finomkodóan törli a szemüvegét a védőügyvédje.

„Nem vagyok igazi forradalmár - vádolta magát. - Azért, mert nem könnyű? - kérdezte. - Ez nem így van. Emberi érzékenység az igazi forradalmár alapállása."

Megnyugodott egy percre, de az az egy perc elmúlt, és aztán valami még jobban felkavarta. „Lehet úgy élni, hogy csak a saját életünk fenntartására gondoljunk és a nyugalmunkra? Lehet ezt akár csak hinni is? Lehet, de téves! Legföljebb egysejtű élőlényt elégít ki, növény-boldogság... Az ember-boldogság: mikor a saját érdek ellen is bírsz cselekedni!..."

És ez volt Banicza életértelmezése - már régóta, Arra nevelte magát, hogy ne féltse túlságosan az életét. Nagyon félhet - túlságosan nem, ne annyira, hogy a félelem visszatartsa attól, amit tenni nehéz, de nem tenni, talán még a halálnál is rosszabb...

A nappalait lassan fegyelembe szorította. De az álmok szinte minden éjjel megismétlődtek...

- -

Most, ezúttal, sikerült letépnie a villamosszék kontaktusai felé kígyózó drótokat. Ezután összekötött csuklóval, nagyon lassan, óvatosan kinyomta a barna tölgyfa-emelvény egyik ablaknyi nagy deszkáját az üres bírói emelvény alatt. Elmozdította a négyszögletes deszkát, átbújt a résen. Ahogy tudta, jól-rosszul betámasztotta maga mögött a rést, és a pódium alatt, a sötétben kúszva, egy keskeny folyosóhoz ér. Sötét, hideg, nedvességet izzadó, keskeny tárnában megy lefelé egy pincébe. A pincében, egy hosszú folyosó végén ablak látszik. Odaér. Az ablak felett magasan utca. Járda. Egy-egy cipő, lábak, aztán üres a járda... Most ki lehetne menni. De az ablakon vastag, négyszögletes, tömör rács... Ha tovább akar menni, ezt a rácsot kell átfűrészelni... De nem... nem kell átfűrészelni... Hiszen nem is akarja... A drótokat dörzsöli a négyszögletes vas éléhez; ezektől a drótoktól kellene megszabadulni...

Jön valaki... Valaki megtudta, hogy itt van... Menni kell, visszafelé... A folyosó most fényes, aki utánajött, itt mindent ismer, felkattintotta a villanyt... Vízcsöppek fénylenek a penészes falon. És ő megy lassan, felegyenesedve, vissza a pódium felé. Üldözője ott van mögötte, ezért nem látja. Megalázva húzódik meg a pódium alatt, ahol az ügyvéd vagy ügyész vagy őrség hangja hallatszik és lábdobogás. És por lepi el az arcát a pódium deszkái alatt a lábdobogástól...

- -

Megváltás volt az ébredés. Lehetőleg keveset feküdt, több időt fordított a munkára. Bár nem tudott most koncentrálni, és lassan dolgozott, eredmény azért volt: elkészült a szép családi ágy, csillogtak a nikkelcsövek, kész munka várt a műhely sarkában. Várja Wohlbrück kapuőrségi parancsnokot.

Az egyik rádió is megvan. Stuhr is jöhet, ha akar.

Közben két újabb rádiót is hoztak. A tiszti kaszinó szakácsa hozta az egyiket és hozzá egy jó kiló hideg sültet: „Ezt csak úgy kóstolónak. Nem kívánom ingyért!” - mondta a szakács, egy szőrtelen képű, sápadt ember, sovány és petyhüdt arcú.

Banicza fagyott mosollyal bólintott.

A másik rádiót egy őrségi közlegény hozta:

- Megcsinálod?

Banicza ugyanilyen mosollyal felelt: - Igenis.

- Mikorra?

- Ahogy a feljebbvalók parancsolják - felelte Banicza.

A közlegény elfintorította az orrát:

- Becsapni nem hagyom magam, ne tarts túl butának! - Ezzel kiment, és keményen becsapta az ajtót.

Elmúlt egy hét. A garázsból mindennap egyszer-kétszer bejöttek érte, és ő, a kis szerszámosládájával, kiment az udvarra. Kijavította a hibát, vagy új alkatrészt tett az elromlott helyébe. Persze, ha lehetett, nem javította ki a gépet. A sofőr csak legyintett, és elment, vontatót keresett.

A garázs mögött tucatjával álltak a használhatatlan gépek. Ezekből a gépekből hozta Banicza a pótalkatrészeket. Ezekből készültek az ágyak is. Senki se sajnálta az elromlott gépeket.

A Steyr még mindig úgy állt, mint egy megszokott, öreg bútor; emelvénye kissé hasonlított a bírósági emelvényhez. Bár az tölgyfa volt és fényes, ez meg olajos fenyődeszkákból és gerendákból összetákolva. Semmi hasonlóság, és mégis hasonlóság, minden magyarázat nélkül.

Olyan volt a keserűség, mely kínozta, mint barna iszap, a feje felett átcsapódó iszapos-nedves áradás, és ez egyben száraz füst, és egyben vér - szégyenkezés, hogy él, és egyben félelem, hogy meghal. Ő feleljen, mert Trend Richárdot elvitték, mert Trend Richárd elvitette magát?

Az elmúlt év nyarán a virágok hozták ilyen undorállapotba. Néhányszor berendelték az SS-kaszárnyába, rádiót javítani, és a kaszárnya előtt jól gondozott virágágyak voltak. Pontosan itt, ahol a virágok kellették magukat, illatoztak, fogta el valami heves utálat, testi undor. Akkor is valami iszapos áradás homályosította el a szemét. Mindig és pontosan ott, a virágoknál. Semmi magyarázatot se talált; nem is keresett.

Ilyen iszaphullám csapott át felette most is. És hiába a társak, hiába, hogy Grivois él, és él a szervezet, itt van Pokornyi, akinek kézszorítása a társakhoz fűzi. Ilyen áramszakadásos pillanatban Prenn Ferenchez kellett mennie, az egyetlen élőhöz, akit régenről, kintről, hazulról, még Magyarországról, nagyon régtől ismert.

Miután a szegedi Csillag-börtönből (via gyűjtőfogház Budapest és Rossauerlände-Wien) ebbe a kőtörő lágerba került, talán egy hét múlva az udvaron látott valakit, akiben inkább érzése, mint a szeme, felismerte Prenn Ferencet, a régi barátot, ifjúsága hősalakját, a zászlóalj politikai biztosát, akivel 19-ben együtt jártak túl a Tiszán, akit szeretett, tisztelt, akitől ifjúsága útbaigazítását várta... Hány éve annak? Huszonöt éve. Huszonhat is van már...

- Prenn elvtárs! - mondta halkan. Olyan lett a hangja, mint mikor még az a fiatal parasztfiú volt, ott valahol Miskolc felett, a Vörös Hadsereg rongyos ruhájában.

A megszólított idegesen összerezzent. Feléje fordult, véres és kifakult szemével élesen mértéket vett Baniczáról.

- Je ne vous comprends pas - felelt kényszeredetten, elutasítóan. Lágerruháján zöld jel volt; tehát nem politikai; és egy F-betű, ami azt jelentette, hogy francia.

De Baniczát ez se tévesztette meg.

- Pardon - használta a börtönben megtanult francia szót, és magyarul súgta: Banicza Pista vagyok...

- Merde - mondta a gyűrött arcú férfi, még mindig franciául. Sovány, hajlott hátú kápó. Köhintett, nyelt, és újra végignézte Baniczát. - Hhhmmm... a Délivasút várótermében találkoztunk utoljára. Qui? - mondta aztán egy kis mosollyal.

- Igen, ott... Pénzt adott, hogy elküldjem az anyámnak...

- És te? - Prenn Banicza piros jelére nézett. - Most is politikai vagy? Én lopotikai - nevetett rekedten, kicsit hencegőn. - Már régen.

- Az jó... Itt az előny, Prenn elvtárs.

- Ne elvtársazz... Jegyezd meg, hogy François Prien a nevem. - Ez hamuka! Ez hamis! De az, hogy zöld a parolim, az stimmel! Ha ez zavar, hát akkor: szervusz!

Elhallgatott, és mert Banicza még mindig a régi, kisfiús szemével nézett rá, így folytatta:

- Gyere a szobámba!... Kápó vagyok... akad egy kis kaja. - Heves mozdulattal belekarolt Baniczába, de éppoly hirtelen visszahúzta a karját. - Nem kell mutatni, hogy haverok vagyunk. És ne álljunk itt az udvar közepén... Gyerünk oda - mutatott egy barakk keskeny oldalára, ahol

nem volt ablak. - Ha kérdeznék, hát azért jöttél, hogy takarót szerezz nálam... De nem kérdezik; elég erősen állok... Csakhogy... mindig vigyázni kell.

A régi, oktató hang volt ez, amit Banicza most felismert.

- Mindig vigyázz - folytatta -, mert minden veszélyes... A barátkozás, az ellenségeskedés... Ha túl erős vagy, de az is, ha gyenge. Ha buta vagy, és ha okos vagy. Ha sokat tudsz, ha keveset tudsz. Minden veszélyes. Olyan legyél itt, mint a fűszál. És ha fúj a szél, meghajolsz. Ha eláll, újra kiegyenesedel. De magasra ne nőj, mert lekaszálnak!

Banicza bólintott.

- Megtanultam már a börtönben.

- Párttag vagy?

- Igen.

- És mért vallod be? Nekem? A kápónak? A zöldjelesnek? - A petyhüdt, halvány arcon piros lázfoltok gyulladtak. - Még mindig az a somogyi bugris vagy, Banicza Pista? - nevetett hangtalanul. - Aki nem akart semmit elfogadni. Én akkor egy nap többet kerestem, mint te egy hónapban. Eeej, te Pista!

- Én Prenn-nel vagyok őszinte. A politikai biztosomhoz vagyok őszinte.

- Jól driblizel - mondta gúnyosan és meghatódva Prenn. - Tudod, hogy mivel lehet engem megfőzni. Mégse vagy már a régi prosztó.

- Hát nem egészen... Közben... szóval... valahol Moszkvában, egy fiókban, talán még megvan a mérnöki oklevelem...

- Meghülyültél? Miket beszélsz?! Mért kell ezt nekem tudni? Mért nehezíted az életemet?!

- Azért - felelte Banicza minden szót megnyomva -, hogy súlya legyen annak, hogy találkozunk, Prenn elvtárs.

- Nem fogod megbánni, de értelme nincs. Na, gyerünk! Gyere utánam!

Prenn előrement, Banicza követte. Az egyik barakknál Prenn megállt, és megvárta Baniczát.

- Hát itt volnánk... Gyere be monsieur François-hoz. A barakklakók azt mondják, hogy nem rossz fiú...

Bementek a barakkba. A nagy helyiségből Prenn átvezette Baniczát egy deszkafallal elkerített, csöppnyi kuckóba. Tiszta ágyneművel megvetett priccs, egy kis asztal, egy hokedli - éppen hogy befért ide. A deszkafalon spárgán lógó polcok, a polcokon mindenféle pléhdoboz és csomag.

- Tüneményes, mi?!

- Nagyon szép.

- Azt elhiszem!... Mellesleg volt már nékem hatszobás lakásom is. Nem hiszed?

- Elhiszem - felelt kissé leverten Banicza.

- Mon cher, mindenekelőtt kosztolj!

Prenn a polcról kenyeret vett le és kolbászt.

- Látod, nyitva hagyok mindent... Nálunk nem lopnak - mondta büszkén. - Ha valaki lopni akar, tessék. De nem itt, hanem más barakkból... Vagy a raktárból... A házi tolvajt nem tűröm! Hogy is mondják magyarul: kapcabetyár?

Banicza mosolyogva bólintott.

- Igen, kapcabetyárnak hívják.

- Hát... ülj le, egyél... És ide hallgass! Van, aki... számíthat rám. Van, aki fél tőlem... Nem veszek el többet, mint amire szükségem van, de ennyit persze, elveszek. Ebben nincs mese. Egy kis plusz zsiradék, az kell... Mert rossz a tüdőm... de ezt nem szabad mutatni.

Banicza ránézett.

Prenn arca nagyon is megmutatta, amit minden áron titkolni akart.

- Sose szerettem a pitiánereket és a kis linkségeket. Itt, persze, lágerben, az ember néha apróságokra is megy... - Fölkelt, csomagot vett le a polcról. - Nesze, egy kis kolbász... Ne félj, pénzért szereztem. - Nagy kolbászdarabot nyomott a vendég kezébe. - Rágd, nekem ez egy kicsit kemény... Na, harapj csak bele.

Kenyeret vágott, Banicza kezébe adta, és megvárta, míg az enni kezd.

- Én, tudod, túlságosan hozzászoktam a jobb ételhez - folytatta Prenn. - Nem rossz a gyomrom, de a sonkát se eszem meg, ha zsíros. Még ma se!... Párizsban pedig? Hja, nem is tudod, hogy nagy képkereskedő voltam! Egymagam több Corot- és Cézanne-képet adtam el, mint amennyit ezek a derék mázolók egész életükben összefestettek.

- Most már értem...

- Mit?! - kérdezte gyanakvón Prenn.

- A fekete könyvet.

- Micsodát? Milyen könyvet?

- Mindjárt megmondom... A fekete könyv a magyar Belügyminisztérium szigorúan bizalmas kiadványa. Fekete kötésű könyv, innen a neve. Ebben az összes nyilvántartott bűnözők adatai benne vannak. Rendőrkapitányok, szolgabírók, főispánok kapnak belőle példányt, és szigorúan zár alatt kell tartani... No, persze mi is megszereztük. Hát ez csak világos?

- Naná!

- Mindenkinek az adatai benne vannak röviden és a szignó. Az én adataim után ez áll: „K. és B.”

- Csak nem központi bizottság? - morogta megrettenve Prenn.

Banicza észrevette ezt:

- Ááá - felelt mosolyogva -, a „K” annyit jelent, hogy „kommunista”, a „B” annyit, mint „büntetett”... Ide is egyenesen a börtönből hoztak. Lenyomtam tíz mázsát, ez itt csak ráadás...

- Szóval, nem is tagadhatod?

- Nem... Egyébként épp azt akartam mondani, hogy Prenn elvtárs is szerepel abban a könyvben.

- Hm? És mit mond az a bizonyos?

- „K.” „R”.

- Hát az mi?

- „Kommunista, rovott múltú.”

- Stimmel.

- A furcsa, Prenn elvtárs, amit a foglalkozásokról ír. Ezt akkor nem értettem. Azt mondja: „újságíró, festő, kereskedő...”

- Ennyi az egész?

- Negyvenezer név van abban a könyvben. Már az is ritkaság, hogy ennyi foglalkozást jeleznek. Spórolni kell ott a hellyel. Ha ennyit írnak valakiről, az bizony nagyfiú lehetett.

- Cosi, cosi - mondta Prenn franciás kézmozdulattal az olasz szót. - Hát ha régi képeket adtam el, műkritikusnak mutatkoztam be, és hát szép névjegyem volt. Ha a moderneket sóztam el, akkor festőnek neveztem magamat, aki a Nagy Mestertől ajándékba kapta a képet. Elmondtam: pillanatnyi pénzzavar, éppen villát építek, cing-cung, satöbbi. A saját képeimmel együtt ezt is eladom, holott hát kedves emlék...

- Festettél? - Banicza nehezen tért át a tegezésre, de hogyan szólítsa, ha Prenn tegezi!

- Festettem vagy vettem, ahogy jött. Ha az ember tudja, hogy nem művész, akkor festeni nem nehéz... Az absztrakt volt a keresett áru, azt csináltuk... Hát, tudod, ez az absztrakció, ha komolyan veszed, akkor komoly. De ha halandzsázol... hát akkor könnyű!... Egyébként szívesebben árultam mások giccseit. Hadd keressenek körülöttem!

- És jó képek voltak?

- Megesett, de... - Prenn hangtalanul nevetett - ritkán. Na, egyél, egyél...

- Elszoktam a sok evéstől... Megárthat.

- Ez igaz. - Kivett az asztalfiókból egy tiszta papírt, olyan tisztát, hogy Banicza megbámulta. Ideges gyorsasággal becsomagolta a megmaradt kolbászt, még egy darabot vágott hozzá, és egy darab kenyeret is bepakolt. - Mohár Zolit ismerted? - kérdezte közben.

- Mohár... Mohár... szőke... kövér... szemüveges?

- Az!

- Bécsben, emigráció?

- Az! Bécsben vele csináltunk egy nagy stiklit.

- Az, aki azután Pesten lett újságíró?

- Pesten? Újságíró?... Gondolom, orvosnak készült...

- Ezt nem tudtam.

- Én meg azt nem tudtam, hogy újságíró.

- Az lett bizony! Liberális polgár.

- Velem kicsit kibabrált... Pedig együtt voltunk Salgótarjánban... ő ott megsebesült... De azt jól tette, hogy visszament. Újra vágányba zökkent... helyes... Mi van vele?

- Fogalmam sincs... Tíz éve... már több is, hogy lebuktam... Pesten se találkoztunk.

- Engem érdekel a Zoli... Téged?

- Engem is. Volt emigráns, aztán az Est-lapoknál... a humánus Mohár. Lány-anyák, éhező árvák védője... Ez lett a szakmája... Durva kocsisok réme... De velünk megszakított minden összeköttetést.

- Én Mohárral egy ideig nagyon jóba voltam, és most is szeretem. Pozsonyban találkoztunk újra... húszban lehetett, télen... Persze hogy húszban... Tizenkilenc végén voltunk mi veled ott a Délivasútnál, húszban nyáron átsétáltam Cseszkoszlovenszkóba. Nyaraló, tehát egy szál ruhában, de persze, meglehetős pénzekkel. Hát azt gondolhatod, hogy a pénz nem tart nálam soká... aztán egy rossz szériát fogtam ki... meglehetős sokat flamóztam, és még télen is az a ruha volt rajtam, amiben átjöttem, mikor Pozsonyba mentem... Ez már nem Pozsonyban, Prágában volt, a Vencel téren. Pontosan a Vencel téren, nem messze a Kékgolyó Szállodától... Kékgolyónak hívják?

- Nem tudom.

- Nem voltál Prágában?

- De voltam.

- Akkor tudnod kellene. No, mindegy... Ott jött Zoli, két másik emigránssal. Teljesen leégve, de teljesen. Munka nem volt, tarhálni, azt még nem tanulták meg. Szóval ázott verebek. És hozzá havaseső esett. A Zoli sovány. Se azelőtt, se azután nem volt sovány. Rózsaszínű dundinak ismertem mindig. De akkor sovány volt. Egy rossz esőkabát volt rajta; nyöszörgött, hogy fázik. Kell egy télikabát? - mondom én.

- Kellene - mondja.

- Addsza ezt az überziehert - mondom. Odaadta gondolkodás nélkül. Ez tetszett nekem. Felvettem. Bementem a ragyogó forgóajtón a Kék Csillagba. Na! Most jöttem rá. Kék, de nem golyó, hanem Csillag... Meghagytam Zolinak, hogy szemben várjon, egy kapualjban. Egy félóráig voltam bent. Mert hát mindenhez idő kell. A Zoli várt, talán már megbánta, hogy odaadta az esőkabátot. Ezt azonban nem tudom. A fő, hogy rögtön odaadta, mert ezt szeretem. - Prenn hangtalanul nevetett.

- Mikor kijöttem, fekete bunda, szilszkin bélés, ahogy átmentem az utca másik oldalára, már izzadtam. A melegtől. A drukktól én nem szoktam izzadni, ezt jegyezd meg magadnak. Odamentem hozzájuk. Zoli nem ismert rám. Levetettem, odadobtam:

- Na. - Ő felvette, aztán megkérdezte:

- Magadnak mért nem szereztél?

- Nincs alaptőkém - mondtam.

- Mi nincs? - kérdezte Zoli.

- Alaptőkém. Cserealap. Egy rossz überzieher, amit ott kellene hagyni. - Meg kell jegyeznem, nem volt rossz fiú. Azt ajánlotta, hogy tegyük zaciba a szilszkinprémest, és vegyünk két normálist. Megmagyaráztam a freier eszének, hogy azt nem lehet. Először is már este volt, a zaci zárva. Másnap meg... no, ezt gyorsan megértette. Azt ajánlottam, hogy üljön fel az első villamosra... hm, de akkor ez mégis Pozsonyban volt... és pucoljanak át Bécsbe. Hát ha Prágában volt, vonatot mondtam. Fontos? A fontos, hogy áthajóztak Ausztriába.

- És Bécsben?

- Én nem mentem velük. Maradtam... Szóval, később találkoztunk.

- És akkor osztozott?

- Ugyan! Én Bécsben már tökéletes gentleman voltam... Ellenben társultunk.

- Mohár mivel foglalkozott?

- Emigráns... medikus... Nem tudom, hogy járt-e az egyetemre... Voltak, akik jártak, voltak, akik csak szándékoztak. Neki akkor pénz kellett, mert egy nagyon szép menyasszonya volt: gazdag lány. Egy gazdag lány mellett, akinek nem lehet semmit se adni, több pénz kell, mint akinek ajándékot veszel. Például taxira... Egy ilyen menyasszony...

- Erről a menyasszonyról nem tudtam.

- Nem fontos. Semmi sem lett a dologból. Ezt később Párizsban elmesélte. Mikor is?... Huszonháromban. Mert én Bécsben lebuktam, aztán mikor póterre mentem, akkor kerültem ki Párizsba. Nem politika - mondta Prenn gyorsan, hogy megelőzze a kérdést.

- Hát mi?

- Hát az, hogy Zolival vettünk egy nagy gyűjteményt, képeket, szép régi képeket és szőnyegeket. A szőnyegekhez én értettem. A képekhez is konyítottam már egy keveset, de a szőnyegekhez direkte érzékem volt... Érzékem volt. Az ipsének, akitől vettük, valódi régi, olasz képei voltak. Öreg mamusz, aki, ahogy Zoli mondta, botjára és csekély nyugdíjára támaszkodott. A szobáit kiadta, a képeit eladta. Már nem emlékszem, hogy Zoli hol ismerkedett meg vele, mert ő volt a felhajtó, én a vevő. Én persze egy tételben megvettem az egészet... Érted?... Hiszen nagyvonalú hadimilliomos voltam! Csak hát fizetni elfelejtettem... Az öreg azonban fürgébb volt, mint hittük, ez az udvari tanácsos úr, és lebuktunk... Zolit én kihúztam, őt harmadnap kiengedték.

- Rendes fiú voltál... az vagy ma is.

- Ebben nincs semmi. Sőt, számítás... Mind a kettő úgyse tud kievickélni, az csak jó, ha az egyik póterra megy. Ő medikus, vőlegény, jó család, nekem meg smafu. Csak arra nem számítottam, hogy egy vasat se küld majd be! És egy csomagot se adat le a portán!... Hát begyulladt. Tehet róla? Mégiscsak freier volt!

- Mással mért nem küldött?

- Talán nem volt miből. A pénzünk elment ügyvédre, a családjának nem írhatott. Párizsban így magyarázta.

- Szóval lenyomtad a mázsákat?

- Egyet. Különben segítettek. Lassú Jóska Salgótarjánból ismert. Semmit se kérdezett, csak hozta a kaját.

- Mohárról nem beszélt?

- Egy szót se. Jól ismerte Mohárt... ő is medikus volt. Kérdeztem, mi van Zolival? Mikor először bejött, akkor kérdeztem. Azt felelte: „Szégyellem, hogy él." És nem engedte, hogy a nevét említsem... Ti, kommunisták, finnyás emberek vagytok, és egymással van a legtöbb bajotok. Zoli is kommunista volt, Lassú is.

- Hát, Lassú igen, de Mohár nem...

- Hát Mohár nem is érdekel?

- Dehogynem! Nagyon érdekel.

- Párizsban találkoztunk újra. Ő akkor egy link társasággal dolgozott; cukrot loptak a Szajnán a sleppekről. Erős volt, elbírta a zsákot... De a társaság... link volt, és a kés mindig ott volt kéznél... Nem hagyhattam ott, hiszen... és gyorsan magamhoz vettem. Még ha nem is olyan linkek, mint amilyenek voltak. Én, a legnehezebb, amit felemelek, egy perzsaszőnyeg. Pedig jó muszklis voltam. De nem szeretem az ilyet.

- És megint társultatok?

- Azt nem... Egy hónapig ott ült a műteremben... Nekem akkor műtermem volt... Maradhatott, és nyugodtan élhetett volna. De meggondolta. Haza akart menni... Ez is volt a legjobb. Adtam útiköltséget, és elkísértem a Gare de l'Estre. Te mondtad, hogy Pesten polgári pályára ment.

- Szabályosan.

- Hát jó is... Intelligens fiú volt, nagyon helyes... Mit gondolsz, megismerne?

- Hogy képzeled! Téged? François Prr...

- Prien! - mondta Prenn annyi franciasággal, amennyi egy ilyen rövid szóba belefért. - És te?

- Én vissza akarlak hozni ahhoz a Prenn Ferenchez, aki tanítóm volt.

- De gyatra!

- De első!

- Illusion perdu. Nagyon régen volt. Túl sok egészség elpusztult... Na, hát megmondom, ki vagyok! - Köhintett, megköszörülte a torkát: - Mielőtt lefogtak, pár éve már egy manikűrös lány volt a nőm. Ha volt pénzem, ráköltöttem. Ha nem volt, ő tartott el. Pár héttel a lebukásom előtt utazott le Nizzába. Egy kis szépségszalont akart összehozni... A tüdőm miatt választottuk Nizzát. Nyugodtan akartam élni, csak még egy kis pénzt kellett összekaparni. És pont akkor kellett lebuknom. Után, mikor nem is számítottam rá... A lány így aztán azt se tudja, hogy mi lett velem, és hát... gondolod, vár? Hát hogyan várna!... Egy a százhoz az esély. Annyi se!... És nem találom meg... De hiszen vissza se jutok!

- Visszajutsz... Velem tartsd a kapcsolatot.

- Azt lehet. De csak mint privát. Szóval, szervezetlenül.

- Szervezetten jobb volna.

- Nem. Én tudom, hogy nem. Nektek tehertétel egy zöld kápó. Aki nem is hagy magának parancsolni. Mert abból én kinőttem.

- Csak elszoktál.

- Elszoktam. Jó. Hagyjuk. De annyit csinálok, amennyit én akarok, és c'est tout.

- Értem. A francia fiúkkal tartod a barátságot?

- Hát, amit tudok, megteszem. Nem sok ugyan...

- Akkor hát - nyújtotta kezét Banicza, és felállt. Ekkor érezte, hogy már a zsebében van a kolbász és a kenyér.

- Csak én fecsegtem - állt fel Prenn is. - Még el se mondtad, hogyan lettél mérnök! Ott?

- Igen, ott.

- Valódi? Diplomás?

- Diplomás, valódi.

- Mikor találkozunk?

- Mikor jöjjek?

Prenn elgondolkozott: - Legjobb lesz, ha skartba teszel... Ha valami baj van, akkor azonnal jössz. Jó?

- Jó - nyújtotta kezét Banicza.

- Szemmel tartalak. Figyelem, hova kerülsz - szorította meg Prenn a kezét.

Azóta csak ritkán találkoztak. Akkor is csak futtában, az udvaron, Banicza a műhelybe került. Némely jel arra mutatott, hogy ebben Prennek is volt valami része. De erről nem esett szó. Legfeljebb egy szemhunyorítás, ha elmentek egymás mellett.

Prenn - Banicza ezt tudta - a francia foglyoknak hozott néha ennivalót.

Most őhozzá ment. Nagyon óvatosan jött be, és mint aki holtra fáradt, lefeküdt a tiszta priccsre.

- Valami baj van? - kérdezte Prenn.

- Ellenkezőleg! Minden rendben, nemsokára hazamegyünk.

- Na, jó... De ha baj van...

- Igen - Banicza lehunyta a szemét.

- Csak pihenj!

Prenn kiment, Banicza fekve maradt egy félórát, talán egy órát, aztán visszament a műhelybe.

Timo Stuhr járásában is, mozgásában is a hadsereg aktív tisztjeit, a feudális származású, degenerált, úgynevezett tojásfejűeket utánozta; épp azokat, akik őt lenézték, és akiket ő utált. Gyűlölte, de majmolta is ezeket a megbízhatatlan összeesküvőket, akik lenéztek egy Stuhrt, még ha nem kereskedő volt is valamikor, hanem tanító. Gyűlölte őket, mert azok régen abbahagyták volna a háborút, gyors békét kötöttek volna az angolszászokkal, és mentették volna, ami menthető.

Ebben, azaz az összeesküvésben, persze nem utánozta őket, mert ezek a tisztek őt nem sorolták a megmentendőkhöz.

Hosszú, elegáns léptekkel jött, zajosan nyitott be az őrszoba ajtaján, hanyagul tisztelgett Wohlbrücknek, a csizmájával közelebb lökött egy széket Wohlbrück asztalához és leült. Lábát teljes hosszában kinyújtotta az asztal alatt, karját is kinyújtotta, két tenyerét az asztal lapjára tette.

- Nna!

Wohlbrück savanyú hivatalossággal kérdezte:

- Miről van szó?

- Semmi különös... Ha a kenyeresautó visszafelé jön, egy rádió lesz a sofőrnél. Ereszd át... az enyém.

- Kísérő írás?

- Kell az?

- Szabály.

- Ááá... Tudjuk. Spórold meg, kérlek, ezt a miatyánkot. Ragaszkodsz a szabályhoz? Megszerzem a papírt.

- Akkor mért ne szabályosan? - Wohlbrück, a besorozott SS, utálta a valódi SS-eket, a Timo Stuhr-féléket, akik elbántak az összeesküvő, aktív tisztekkel. Velük meg, régi altisztekkel, pökhendi, parancsolgató hangon beszéltek, és úgy forgatták a fegyelmet, ahogy az nekik tetszett.

Wohlbrück azt hitte, hogy most a látogató majd felkel, szalutál, vagy nem is szalutál, és úgy megy el. De Stuhr csak a kezét vette le az asztalról, hátradőlt a széken, összefonta a karját, és összehúzott szemmel nézett a kapuőrség parancsnokára.

- Hm... Még mindig ilyen szabályrágó vagy?

- Így tanultam - felelt kelletlenül Wohlbrück.

- Tudom... Ismerem a szolgálati lapodat. Átment a kezemen... Nem rossz a minősítésed. - Stuhr elhúzta a száját. - Kicsit puha kezű voltál. De különben...

Stuhr felállt, hosszú léptekkel végigmérte a szobát. Sovány volt, az arca szabályos, talán szépnek is mondható, ha szemei nem olyan kapkodók, leselkedők, nyugtalanok. A csípője szélesebb volt, mint a válla. De a hangja biztos és erélyes; olyan mint az ajtónyitása, és a léptei, poroszosan katonás.

Járkált, aztán megint leült a székre, és megint kinyújtotta a lábait.

- Á, persze... Csakhogy a kivétel erősíti a szabályt. Ezt nem tudtad megtanulni? Vagy nem akartad? Mi? Öreg zupás! Most kezded a poroszt játszani? Hát ez vicc! Öreg lemez, rég kiselejtezték.

Wohlbrück nem felelt. Szerette volna kitalálni, mi lesz a folytatás. Ezért aztán visszafordult a beszélgetés elejéhez.

- Ne gondold, nem kell papír, de jó, hogy mondtad... Szóval, a kenyeres sofőr... - Lenézett maga elé a padlóra, meglátta Stuhr finom extracsizmáinak a hegyét, melyek majdnem elértek a székig, melyen ő ült. Aztán átnézett az íróasztalán, és Stuhr jól szabott zubbonyán akadt meg a szeme. A zubbony eltakarta a nadrágzsebeket. Pedig éppen azokra lett volna kíváncsi. Egyik kapuőr, egy bécsi fiú, mesélte neki pár hét előtt, hogy a kantinban Stuhr aprópénzt markolt ki a zsebéből, és az aprópénz közé két aranyfog is keveredett. „Neki ezt is lehet. Rajtam, bizony, elvernék a port” - végezte el mérlegelését és megismételte: - Nem kell papír...

- Okos... Felteszem - nyújtotta a szót elegánsan Stuhr -, tudod, hogy minden írást prompt megszerzek... Ha csak erről van szó.

- Dehogy! Hát tudod, hogy megteszem...

- Rendben! A kérdést kipipáltuk... Most volna még valami... na... hogy is mondjam... félhivatalos... Igen?... Mondjam?

Wohlbrück mereven bólintott. Feszült idegekkel várta Stuhr kérdését. „Mi baja van ennek az SS-nek?”

- Nem tapasztaltál valami mozgolódást? - kérdezte Stuhr.

- Hol?

- Itt, a kapu körül.

- A kapu körül? - kérdezte csodálkozva.

Stuhr látta, hogy Wohlbrück csodálkozása majdnem őszinte.

- Ember! Hol élsz? A holdban? Hát mért van szigorított őrség? Vagy talán nincs?!

- De... szigorított...

- És mért szigorított, ha szabad kérdeznem?

- Hogy senki se tudjon áttörni.

- Szóval át akarnak törni.

- Hát, ezt nem mondtam... Most szigorított, de volt ez már többször is. Aztán megint normális lett... Ahogy felülről parancsolják... Megesik.

- Úúgy! Megesik!... És miért? Mikor?

Wohlbrück veszélyesnek találta a kérdéseket. Értette ő, hogy miért szigorított most a kapuőrség, és azt is tudta, hogy az őrség létszámát megduplázták. Éppen ezért nem felelt a kérdésre, hanem felemelte a hangját:

- Parancson gondolkodni: fegyelemsértés!

Stuhr elhúzta a száját.

- A felelet... príma. Fogadd elismerésem! - Körülnézett, az ajtó felé fordította a fejét, Wohlbrück megértette ezt a mozdulatot, és bólintott, hogy nyugodtan beszélhet.

Stuhr most előrehajolt, rákönyökölt az asztalra, és félig suttogva mondta:

- A felelet elsőrangú, mert nem zárja ki, hogy gondolkozás nélkül is tudjuk, hogy felkelés készül. Így van?

Stuhr most suttogva beszélt. Ettől Wohlbrück nyugodtabb lett. Nem felelt, csak bólintott.

Stuhr folytatta:

- A parancs az, hogy várni. Az indokolás: akkorra időzíteni az akciót, mikor az egész szervezetet ki lehet emelni. Egy csapásra! Hogy, mint ők mondják, vagy mi mondjuk, mindegy, egy gyökérszál se maradjon, amiből az egész szervezet újra kinőhetne! Így van? Helyes?

- Helyes - felelt Wohlbrück, és várta a folytatást.

- Persze - mondta Stuhr. - Csakhogy - még jobban letompította hangját, és közelebb hajolt - más is lehet a várakozás mögött... Valaki tényleg így biztosítja a bőrét, és viszi vásárra a mienket... Nem gondolod?

- Ezt én honnan tudjam?

- Pedig jó volna tudnod! Ha megindul a zűr, itt a kapunál indul. Így van?

- Lehet - felelte Wohlbrück.

- Nem hogy lehet, így lesz. Ezt minden gyerek érti!

Úgy látszik, most ő volt az izgatottabb, és mintha nem is érdekelte volna a kapuőrség parancsnokának a véleménye, recsegő hangon folytatta:

- Természetesen - és gúnyosan mosolygott -, tartjuk magunkat az utolsó emberig. Ez nem kérdéses! És... elintézzük az ügyet.

Ennyit mondani nem volt nehéz, de tovább kellett menni, mert Wohlbrück nem felelt.

- Ide figyelj! - mondta ekkor halkan. - Ha a belső erőkkel egyidejűleg kívülről is támadnak, akkor mi lesz? Sőt, ha egybehangolva támadnak? Erre nem gondoltál?

- Te ezt gondolod?

Stuhr elmosolyodott, és Wohlbrücköt utánozva, keményen kivágta:

- Parancson gondolkodni: fegyelemsértés! - Bal vállához szorította a fejét és elmosolyodott. - Megegyezünk.

- A parancs, parancs.

- De ha a parancs elmarad... akkor?...

- Hogy érted ezt?

- Ahogy mondom. Az öreg páncélszekrényében máris ott a parancs. Végleges. A teljes likvidálásra. Slussz, passz, kész. De megkaptuk a pontos napot, órát, percet? Hátha ez nincs benne a parancsban. Mi? Becsapjuk azt az úgynevezett ajtót, és bedől a ház. Mikor? És aki az ajtót becsapja? A bedőlés a kapunál kezdődik... Érted, a kapu dől be... Sok kedved van ehhez?

- Kedv nem kell. Parancs, kész.

Wohlbrück igyekezett tovább beszéltetni vendégét, és tetszett neki, hogy ő, a régi börtönőr, milyen ravasz.

- A parancs itt van Seegras páncélszekrényében. De dátum, óra, perc? Ismétlem, ez az, amit nem tudunk. Vagy azt hiszed, a parancsnok belátására van bízva? Mibe lát bele ez a belátás? És szeretett főnököm, Seegras? Azt hiszed, saját kezűleg nyomja meg a gombot? Vagy akkor nem lesz itt? A kérdés számomra nem is ebben merül ki. A kérdés az, hogy hol leszünk mi?

- Érdekes! - biztatta Wohlbrück.

- Téged érdekel elsősorban!

- Hát érdekel. Na és?

- És engem másodsorban... A kapu... a kapu dől össze először... Még egyszer ismételjem? Inkább azt mondom neked, különben gondolom, te is tudod, hogy a kapun kimenni is a legegyszerűbb! Ezt senki se tagadja, és minden betörő tudja. Azonkívül a kapunál is jobb, a kapu mellett, ha a kisajtó van nyitva, mikor kell... És mi már nem járunk pórul, mint Rommel. Ő nagyon plére csúszott. Vagy nem akart átmenni az ellenséghez, vagy nem sikerült átmennie... Ezt ma a fene se tudja. Nem is fontos... hát isten éltesse halálában. Mi úgyse kapnánk, és nyugodtan le is mondunk erről igaz? Magyarázzam még?!

Wohlbrück a fejét rázta.

- Hát ide figyelj, Wohlbrück! Én majd tudom, hogy mikor lesz öt perccel kapuzárás előtt, azaz robbantás előtt, te meg tudod, hol a kiskapu kulcsa... Világos?

- Értem - mondta Wohlbrück. - Összekötjük a sorsunkat.

- Azt nem mondtam, csak annyit, hogy neked rám, nekem rád lesz szükségem. Értjük? Nem mondom azt se, hogy... meghálálom, bár volna miből, de erről most nem beszélünk. Hát így?... Mi? Ha kétszáz kilométerre jutunk innen, az én helyzetem lesz, mellesleg szólva, az előnyösebb. Én tanító voltam, gyerekek fenekét poroltam, és otthon, énnálam, sima az ügy... Te viszont hivatásos börtönőr vagy... ez rossz névjegy... nem gondolod?

- Azt hiszem, túlzol - Wohlbrück elfordította az arcát, kinézett a rácsos ablakon. A lőrésszerű, befelé szélesedő ablakmélyedésből nézve odalátszott a kopár, nagy térség, mely semmi fedezetet se adott se szökevénynek, se támadónak. „Nem lesz bajom” - biztatta magát, és arra gondolt, hogy ő szintén tudni fogja, mikor lesz már csak öt perc a befejezés előtt.

Stuhr egy ideig várt, aztán keményen, szinte fenyegetően kérdezte:

- Megértettük egymást?!

- Tökéletesen.

Szabályszerűen felálltak, szabályszerűen tisztelegtek, elkiáltották: „Heil Hitler!” - és ezzel mintegy pecsétet ütöttek a megegyezésre, a titokra.

A szolgálati órák lassan múltak. Wohlbrück ott ült az íróasztalánál, és egy ceruzával köröket rajzolt egy papírra. Azon gondolkodott, amit Stuhr mondott, de még inkább Stuhr mozdulatain és szavain. „Tehát Stuhr nem provokálni jött...” És amit a helyzetről mondott, nem volt új. Stuhr figyelmeztetése: öt perccel kapuzárás előtt - erre őneki semmi szüksége; az ő szolgálati szobájából most is és mindig láthatta a terepet, és jóval előbb meglátja az utászokat, akik a teljes likvidálást - ahogy nevezték - előkészítik. Azt is tudta, hogy Stuhr, ha csak teheti, nem ebben az egérfogóban várja ki az utolsó percet... De ő se! Ő a felesége lakásán lesz, lehúzódnak a pincébe, talán a pince lesz a robbanás pillanatában a legbiztosabb hely.

Wohlbrücköt nem is ez izgatta, hanem amit Timo Stuhr a „rossz névjegy”-ről beszélt. Igaz, hogy ő nem bántotta és kínozta a foglyokat, csak a szolgálatát teljesítette. De ahhoz, hogy agyonverjék, elég lesz az uniformisa. És senki se fogja megkérdezni, hogy ő milyen ember volt. És ha civil ruhába öltözik? Ha meg kell mutatnia az iratait, abból megint csak kiderül, hogy börtönőr volt. Ahogy Stuhr mondja: „Öreg zupás...” Eszébe jutott, hogy az a 945-ös, akinél az ágyat csináltatja, ismeri, még börtönőr korából. Jól emlékezett ennek az embernek az arcára, még az útról, mikor Bécsből hozták, és ő kísérte. Ilyen szállításoknál jól meg kell nézni a rabok arcát. És ez az ember kért vizet a társainak. És ő adott. Ok is van a műhelybe menni. Elmegy ehhez a 945-öshöz, és valahogy - hogyan? azt még nem tudta pontosan - ennek az embernek a védelmét keresi. Stuhr látogatása után biztosra vette, hogy ilyen pártfogó védelmére szüksége lesz. És abban se kételkedett, hogy amit ő ott a szerelőműhelyben mondani fog, az biztosan továbbjut oda, amit ő magában úgy nevez, hogy: „a stábhoz...”

Mikor a szolgálati ideje letelt, estefelé, bement Banicza műhelyébe. Az első, amit meglátott, a kész ágy volt.

- No, mi az? Már kész? - szólt és egyenesen odament a sarokba. Rálehelt a fénylő nikkelre, aztán letörölte ujjával a párát, megmarkolta a csövet, eleresztette, megpöccintgette, és élvezte a nikkel finom hangját. Csak ezután fordult Baniczához:

- Finom!

Jól megtermett ember volt így, mikor nem ült íróasztala mellett ez a Wohlbrück. Kissé már hízásnak induló. Mozgásában, minden lépésében látszott a továbbszolgáló, jó állású altiszt, akit elsápasztott, elpuhított a börtönök és irodák levegője.

- Finom - ismételte, és a körmével megpeckelte a fémet. - Nem gondoltam volna, hogy már kész.

Közelebb jött Baniczához. A zubbonya zsebéből kivett egy előre elkészített kis csomagot.

- Majd elvitetem, és akkor elszámolunk... Ezt csak úgy... - Átadta a csomagot.

Tíz cigaretta volt, egy egész oldal újságpapírba csomagolva. A szabálytalanság a csomagolásban volt, mert tilos a foglyoknak újságot adni.

Banicza rögtön meglátta, hogy az újság aznapi. Magában mosolygott Wohlbrück eszejárásán. „Nem ad újságokat olvasni, csak csomagolásra használ újságpapírt.” Tehát Wohlbrück is enged egy kicsit. Talán mondana is valamit...

- Nősnek tetszik lenni?

Wohlbrück csak bólintott.

- Gondoltam, ha ilyen széles ágyat tetszett rendelni.

Wohlbrück megint csak bólintott. Úgy értette Banicza szavait, hogy az a széles ágyért több fizetséget vár.

- Én nem vagyok... egy nagymenő... A keresetünkből élünk - mondta kényszeredetten. - De ingyen nem dolgoztatok... A cigaretta, az nem számít. Nem vagyok dohányos, amit kapok, mindig szétosztom... Vagy elkínálgatom...

Baniczának már a nyelvén volt: „Én se dohányzom!”, de hallgatott. Várta a folytatást. Kezébe vett egy kis srófhúzót, és így nézte az oldalára fektetett rádiódobozban levő drótokat.

Wohlbrück is állt, még akart valamit mondani, de nem tudta, hogy kezdje. Ezért szabályosan „hátra arc”-ot csinált, és indult kifelé. De aztán megállt. Visszafordult. Banicza még mindig feszesen, a szokottnál is feszesebben állt előtte.

- Hm. Pihenj! - Wohlbrücknek talán most volt először kényelmetlen, hogy egy fogoly ilyen pontosan betartja az előírást.

Bár már az őrszobában elhatározta, hogy nem kerít nagy feneket a dolognak, még mindig nem tudta, hogyan kezdje. Aztán mégis hozzáfogott:

- Tudja - kérdezte lassan -, hogy én... békeidőben is börtönőr voltam?

- Igenis, tudom.

- Honnan tudja?! - csapott le mérgesen Wohlbrück. Banicza szemében egy kis vidámság villant. Számíthatott volna erre. Aki börtönőr, az megharagszik, ha egy rab olyat tud, amit nem a feljebbvalója mondott neki. De hát „pihenj-állás”-ban volt, a műhelyében, mért ne folytathatná?

- Azt hiszem, hallottam valahol... vagy... talán ismerem is törzsőrmester urat... Én is régi rab, régi fogoly vagyok... békebeli.

- Na, ja, kommunista! - Wohlbrück most örült, hogy a fogoly említi, amit különben neki kellett volna elmondani.

- Igenis, politikai. - Banicza oldalt hajtotta a fejét, és ránézett a rabruhájára, a ruhára varrt piros jelre és a P betűre. „Mit kérdezed?” - jelezte ez a nézés.

- Talán azt is tudja, mért helyeztek ide?

Banicza hallgatott.

- Na, mit áll! Tegye a dolgát!... Ezt nem tudja?!

Banicza a reszelőt most a jobb kezébe vette, a bal keze hüvelykujjával kipróbálta a reszelő érdes felületét. Aztán nyugodtan felelt: - De... Ezt is tudom.

- Nos?!

- Mi mindent tudunk - felelt. - „Most már mindegy” - gondolta ugyanekkor.

Wohlbrück gúnyos akart lenni:

- Mi a fene! - Kicsit ingatta a nyakát, két kezét a nadrág zsebébe csúsztatta. - Mi a fenét!

- Mindent - ismételte Banicza. - A törzsőrmester urat azért helyezték ide, mert ragaszkodott az előírásokhoz... Néhány urat nem engedett be a cellába, akik rúgással és vizesrongyokkal szoktak vallatni a többi osztályon... És égő szivarral...

- Stimmel - szakította félbe Wohlbrück. - És a kapuhoz mért kerültem?

- Hát...

- Hát azért, ha tudni akarja, mert ott precíz ember köll, aki ismeri a szabályokat... És én az is vagyok... De a személyi kartotékomra ráírták: „puha kezű...” Állítólag - tette hozzá.

- De én - Banicza majdnem azt mondta: „mi”, és csak az utolsó pillanatban tartóztatta fel ezt a szót -, én még valamit tudok, ami biztosan nincs ráírva a kartotékra...

- Éspedig?

- Éspedig azt, hogy ma ön, törzsőrmester úr, a legszigorúbb ember. A legszigorúbb. Mert csak ön tartja be az egész szabályzatot. Sehol úgy nem hipiselnek, mint ahol a törzsőrmester úr van szolgálatban.

- Szóval, én vagyok a véreb? - kérdezte haragosan és ijedten Wohlbrück.

- Nem. Csak némely véreb most ölebnek álcázza magát - felelt Banicza hidegen, minden szót megnyomva.

- És maguk hisznek nekik?! - Wohlbrücköt kihozta a sodrából, hogy mások már jobban helyezkedtek. Ez, amit most kérdezett, nem volt előre megfontolva.

Banicza nyugodtan felelt:

- Nem hisszük... Mi a szolgálati minősítés bejegyzéseit itt hordjuk a testünkön. Az erős kéz nyomát. Hordjuk, hacsak füstbe nem mentünk...

Wohlbrück az ablak felé fordult, de aznap nem csaptak fel lángok a krematórium felől, csak az ívlámpák visszfénye fehérlett a kora tavaszi est ködében...

- Még szép, hogy nem én vagyok a véreb! - mondta Wohlbrück.

- Tudjuk, hogy maga nem ütött, nem kegyetlenkedett, ezt tudjuk... De - és most megkeményedett Banicza hangja - ez, törzsőrmester úr, kevés!

- Különben is, mit magyaráz! Nem mentegetőzni jöttem, hallja?!

Banicza nem felelt. De hallgatása ugyanolyan érthető volt, mintha szavakkal ezt mondja: „Azért jöttél.” „Azért jöttél.”

- És nem azért, hogy magát informáljam!

Ebben az is volt, hogy: „Úgyis többet tudsz, mint én!”

Banicza makacsul hallgatott.

- Börtönőr ezután már úgyse lehetek. Majd akkor, azután ha...

Banicza bólintott; elégnek találta, hogy Wohlbrück azt mondta: azután...

- A feleségem varrónő... - Egy pillanatig habozott. „De hiszen máris megelőztek, talán mások már beszéltek is evvel a fogollyal.” - Lenn a városban, tudja, Mariengasse 7... - Ezt mondani most határozta el. Aztán, hogy tovább ne menjen, a tervéről beszélt. - Ott a közelben bérelek egy kis földet, főzeléket fogok majd termeszteni; ásni tudok, ládát emelni tudok... Nem igaz?

- Kicsit elszokott tőle, törzsőrmester úr... De a kényszerűség majd újra megtanítja. - Ez persze kicsit már szemtelen felelet volt. Barátságosabban folytatta: - Persze... minden rendbe jön...

- Öööö, hát... tudja... én, volt börtönőr... ha valami kellemetlenség lesz...

- Hivatkozzék rám, törzsőrmester úr... Ránk! - javított most, és hozzátette: - Ez majd ér valamit... Mariengasse 7?

- Igen. Írja fel.

- Még csak az hiányoznék - mosolygott Banicza. Rámutatott a fejére: - Itt van a kiskönyv. - Aztán hirtelen elkomorodott. Hány ilyen kiskönyv égett el, hm?... - Egyet mondanék, Wohlbrück úr... - szólt egészen szabályellenesen. - Ha majd kell, felejtse nyitva a kaput...

- A kiskaput? - hökkent meg Wohlbrück. Mert ez Stuhr kívánságát lökte magasra.

- A nagykaput! Mert sokan leszünk...

- Áhá! Hát értem... - Wohlbrück most a csizmáit nézte. Kincstári csizmák voltak, otrombák, pótanyagból. Nem mértékre készült sevró, mint amilyet Timo Stuhron látott.

Jobb kezét kivette a zsebéből. Hátrafordult és kiment.

Banicza éppen csak, hogy leült, s a rádióban kezdett matatni, mikor nyílott az ajtó, és Pokornyi jött be. Leült melléje a satupadhoz, és alaposan megnézte.

- Sovány vagy. Keveset eszel? - kérdezte.

- Dehogy! Hússal is kínálhatlak... Nemrég hozta egy szakács...

- Engem ne félts.

- Akkor elviszed valaki másnak.

- Azt, igen... Azt lehet... Mit akart tőled ez a pasas? - kérdezte Pokornyi. - Láttam, mikor kijött tőled.

- A Wohlbrück? Kész az ágy - mutatott a sarokba Banicza. - Nem tudom, mit ad... Egyszer egy rádióért fél kiló kombináltzsírt adott és két kenyeret.

- Nekem is annyit adott... Én csináltam ahhoz a rádióhoz dobozt... És egy liter politúrszesz is maradt.

- Megittátok? - nevetett Banicza.

- Hova gondolsz? Politúrszeszt, egy prominens? mint én? - felelt tréfásan Pokornyi. - Nekem Stuhr snapszot hoz ha akarom.

- A Stuhr?

- Éppen hogy a Stuhr... Az, aki azelőtt soha, semmit se adott!

- A Stuhr? Ugyan!

- Olyan kezes most, hogy belebújna az emberbe! Nemsokára új rácsokat kell rendelni a kovácsoktól. A hátuljunkra.

- Hát Stuhr is megváltozott?

- Bizony! Ő a legbiztosabb barométer. Most nálunk akar jó pontot szerezni... Ez jó időt jelez...

- És más hírek?

- Jó hírek és nagy veszélyek... Ezek mindig együtt járnak. - Pokornyi elhallgatott. Belekarolt Baniczába, a hangját lehalkította. - A parancsnokság rendeletet kapott, hogy az utolsó napon mindent és mindnyájunkat meg kell semmisíteni... Teljes likvidálás...

- Mást nem is várhattunk.

- Persze. Logikusnak logikus...

- Tehát... elérkezett a felkelés ideje?

- Nem... Ma korai, ez biztos. De holnap esetleg késő...

- Nem szabad várni!

- Nem szabad, és mégis várni kell. Ma még biztos volna a vereség... holnap kevésbé... És még egy, a legfőbb! Mit gondolsz, ki fogja végrehajtani a parancsot?

- Kinek a parancsát?

- Úgy hírlik, Himmlerét... és ez valószínű... Csakhogy Himmler messze lesz, Stuhr és a stuhrok közel... Már látszik rajtuk, hogy nincs kedvük kilyukasztani a bőrüket...

- Igen ám...

- Mondom, Stuhr megváltozott...

- Jó. De Wohlbrück... Mondtam is neki, olyan maradt, mint volt.

- Úgy van, ahogy mondod... Börtönőr volt és maradt.

- De rendesebb, mint a többi SS. Én tudom... Ő volt a kísérőnk, mikor a bécsi Rossauer-länderől idehoztak bennünket... Megnézte, hogy megkapjuk-e, amit az előírás kíván. Koszt, ruha és minden... Osztrák, de igazi német pontosság van benne... Szabálybolond fickó. Hát ebből is látszik, hogy nem igazi náci.

- Hallom, itt nősül vagy újranősül. Nikkelágy, feleség. Majd meglátjuk, hogy olyan simán megússza-e... Persze, más eset, mint Stuhr, aki kitenyésztett, valódi. Stuhr fűszeres volt, de itt azt mondja magáról, hogy tanító. Lehet, hogy tanító is volt, aztán lett fűszerkereskedő vagy megfordítva... most pedig velünk szeretne életbiztosítási bótot kötni. Hát nem!

- Te, Pokornyi, mindig ítélkezel.

- Úgy van! És te?

- Én... én végrehajtom... De figyelembe kellene venni, Wohlbrück csak parancsot teljesített.

- Vigyázat, Pista! Ez így nem lesz jó. A legnagyobb disznók is erre fognak hivatkozni, még Seegras is, aki pedig itt ma atyaisten. Esetleg felrobbantja a lágert, felrobbantja a krematóriumot, lekaszáltat bennünket, és ha kézre kerül, felmutatja Himmler parancsát, és azt mondja: „Csak parancsot teljesítettem.” Egész biztosan ezt mondaná. Feltéve, hogy időt hagyunk neki a parancs teljesítésére és utána még igazolásra... Nem lesz módja az elsőre, és nem kerül sor a másodikra...

- Úgy van! Wohlbrücköt azonban nem bántanám... A stuhrok ellen akár ma is...

- Ma még korai.

- Tudom... mondtad... De nem korai, ha arra kérlek, hogy vigyél át a harci alakulatba. Az első bevetéssel akarok együttmenni.

- Nem én döntök - felelt Pokornyi elégedetlen hangon. - Most a következőt kell csinálni: alkatrészeket szerzel, csöveket...

- Tudom... Azt szerzek, ami kell... De...

- Mit jelent ez a „de”?

- Azt, hogy nehezemre esik dönteni életről-halálról. A mieink dolgában ilyenekről dönteni... nem bírok! Nem azt jelenti, hogy megtagadom, de...

- Már megint „de”! Beszélj világosan!

- Tudod, hogy végrehajtottam a parancsot. Felszólítottam Trendet, elutasítottam szegény, nyomorult Harkályt, aki tudta... és kiválasztottam egy tucatból a francia fiút, de ez nagyon... nagyon nehéz...

- Gondolod, nekünk könnyű? - Pokornyi élesen, sértődötten kérdezett.

- Tudom, hogy nem könnyű... Most már végképp tudom.

- Hát akkor azt is tudd meg, hogy akinek ez könnyű, azt nem is szabad ilyen dologgal megbízni. A közelébe se szabad engedni!

- Értem.

- Én meg azt értem, amit te érzel, és - most szomorúan elmosolyodott - figyelembe fogjuk venni.

- Nem! Ne vegyétek figyelembe! Jó?

- Különben is - vágott közbe Pokornyi -, most már nem egyes embereket kell kiszedni a transzportból; meg akarjuk akadályozni, hogy elvigyenek innen embereket. Most ez a soron levő feladat! - Egy kicsit várt. - Ez már lehetséges. De az is lehetséges, hogy ez lesz a felkelést kiváltó pillanat. Pedig azt nem szabad túl korán elindítani! De elkésni, nem kisebb hiba.

- Különben, tudod, mért volt itt a Wohlbrück?

- Az ágy miatt.

- Az ágy miatt is, de még valami... Megmondta a címét... És a címét úgy mondta meg, hogy... arra valahogy számítani lehet... Én meg azt mondtam neki, hogy... abban a pillanatban, amikor kell, akkor... hagyja nyitva a kaput.

- Hát ő, nem tudom, hogy nyitva fogja-e hagyni a kaput. De az, hogy... ennyien tudják... hogy rajtad keresztül hozzánk lehet fordulni, ez nem jó... El kell valahol bújnod... Legalább egy napra... Legfeljebb kettőre...

- Engem, ha kell, elbújtat Prenn - mondta Banicza.

- Megbízol benne?

- Tökéletesen!

- De csak magadat bízhatod rá!

- Ez parancs?

- Parancs! Sőt, nem is veszem tudomásul, amit mondtál... Ha kell, mi is el tudunk bújtatni... Én magam is... pár napra eltűnök. A helyettesem... A hetedik barakkban, keresd az írnokot. Egyébként... nem egészen leszek a föld alatt, csak nem alszom a helyemen.

- Talán én is így... Veszélyesnek tartod a helyzetet?

- Mondjuk, inkább: nehezen kiszámíthatónak... Ha rábízod magad Prennre, szentimentális alapon, hát... tessék...

És ekkor Banicza elment Prennhez.

Prenn egy roppant fáskamrában bújtatta el, egy deszkafallal kétfelé osztott, nagy hodályban. A falon túl hallatszott, mikor szenet lapátoltak a krematórium fűtői. Néha káromkodás, verekedés, zihálás hallatszott át; de ez volt a jó, mert mikor odaát nem volt semmi zaj, akkor nem lehetett beszélni. A szó visszhangzott, felfokozódott ebben a száraz faépítményben.

A barakkok fáskamrájának most alig egynegyedében volt télről maradt fa, ellenben sok törött deszkát, háromlábú asztalt, szétrogyott hokedlit szórtak ide, alattuk messze be lehetett jutni a rendetlenül összedobott tüzelőfa alá. Elöl puszta térség volt, piszkos törek, szalmazsákok kiszolgált tartalma, rongykupacok. Ha kutatnak, biztos ezeket hányják széjjel. A fa alatti barlangot semmi se árulta el.

Prenn jól ismerhette ezt a rejtekhelyet, az ajtón lógó, nagy lakathoz saját kulcsa volt.

- Semmi vész, amíg kintről ez a lakat lóg - mondta. - De holnap a parancsnoktól kérek kulcsot, az enyém csak hadd maradjon tartalék.

Bebújtak a rejtekhely mélyére. Prenn egy pokróccal megágyazott, kenyeret és kolbászt rakott ki a zsebéből, az inge alól egy gumitömlőt vett ki, kórházi termosz lehetett vagy jégtömlő.

- No, ebben is régen volt már víz - mondta és elmosolyodott. - Snapszot hordtunk benne.

- Mi a fene!

- Hja, egy kápó sokoldalú üzletember! Én... nem iszom, a tüdőm nem engedi... Na, feküdj le, aludj, ha tudsz; mást úgyse tehetsz.

Prenn kimászott a rejtekhelyről, fákat dobott az asztalra, deszkákra, melyek a rejtekhely bejáratát eltakarták. Aztán Banicza még hallotta, hogy kívülről becsattan a zár...

A deszkafalon túl lapátok surrantak a szénbe, a csillében élesen kondultak az első darabok. Amint a csille - úgy hallatszott - teli lett, kevesebb volt a zaj, legfeljebb akkor koppant egy-egy széndarab, ha visszaesett a padlóra. Aztán új csillét kezdtek megrakni...

Odaát nem beszéltek, csak a zihálás hallatszott, dühös és elkeseredett zihálás, valószínűleg ott volt mögöttük az őr.

Banicza a jelenre, a mostanra akart gondolni, arra, hogy mennyire van biztonságban ezen a helyen, és arra, hogy mi lesz a következő napokban, nehéz, félelmetes, de felszabadító napokban.

Azonban akárhogy is igyekezett, egyszerre csak a moszkvai szobáját látta, a kicsi szobát, előjegyzési naptár az asztalon, az ablak alatt szemben az ajtóval, pontosan középen, és ezen a naptáron, hogy a huzat el ne fújja, a lapokon egy nagy, zöldes kavics van, zöld kavics, tengerpartra emlékeztető, simára csiszolódott, elfelejthetetlen, feledhetetlen...

- -

Igen, a régi moszkvai szobája... Az ágy ott van az asztal mellett; a naptár az ágyból is kartávolságra. Jó szűk szoba, és a vaságy olyan keskeny, hogy csak összeölelkezve fekhetnek ketten. De mikor?... Egy diák és egy diáklány, ezer dolguk után, legfeljebb szombatról vasárnapra virradó éjjel alusznak együtt, de ha kirándulni mennek, akkor ez is elmarad.

Mindenre a lánynak kell vigyázni. Arra, hogy könyvtárakba is járjanak, és kiállításokra, színházba, hogy a fiújának legyen ideje a rajzait megcsinálni, és magára, hogy ő meg ne maradjon el a fiútól dialektikus materializmusban. Ez az egyetlen tárgy, amit együtt tanulhatnak, mert a lány francia-olasz szakos, aki Moszkvában született, míg ő, Banicza István, zárt vagonban ért ide, hosszú útról... most már oroszul is tud, és angolul tanul, és mérnök lesz!

A rajzokat - erre vigyázott a lány - be kellett adni, az órákra el kellett járni, még elkésni se szabadott, mert akkor hiányzott a neve a listáról, és ez hibapont! Az öreg professzor ki is jelentette: „A mi diákságunk nem montmartre-i idill."

Persze, a lánynak kellett megmagyarázni, mi az a Montmartre, és mi volt az idill. Sokat tanult tőle. Akkor ez néha kellemetlen volt, már-már idegesítő; most azonban ez nagyon szép... És az öreg, keserű mérnök papa, akire haragudott, az öreg mérnök is megérthető. Az is, hogy dühöngött, az is, hogy a lány ottmaradt nála, és a szülőotthonból apja házába hozta a gyereket... hiszen aztán kiderült, hogy nem házasság volt ez a házasság, a gyerek születése után alig pár hónap múlva ő már elutazott, és ahhoz se volt joga, hogy megmondja: hová?

Aztán kerülőúton még leveleztek. A levelek átszállással újabb és újabb borítékban járták meg a Moszkva-Berlin-Budapest, Budapest-Berlin-Moszkva utat. Ez az út aztán néhány száz kilométerrel még meghosszabbodott, és nehéz, mázsás súlyokkal, amikor ő a Csillag-börtönből írt, Szegedről, és oda kapott levelet; a moszkvai levelek francia nyelven íródtak, a magyarországiak esetlen németséggel...

\- -

A naptáron egy kékceruzás feljegyzés:

\- Fiúkám, ne felejtsd el, hogy szombaton színházba megyünk! A jegyekért gyere hozzánk! Ha nem vagyok otthon, ott feküsznek az asztalon, és mi az előcsarnokban (Mejerhold) találkozunk...

Már nem emlékszik a darabra. Lehet, hogy nem is tudtak elmenni. Csak ez a kékceruzás, nagybetűs feljegyzés élt, mikor már nem él, aki írta.

Azon a naptáron - most emlékszik - nem a krími zöld kavics volt, az máshol volt valahol, hanem egy varrógép karikahajója. Kinek is reparálta? Kinek is? És vajon megcsinálta? A sok munka közepette meg is feledkezhetett róla? Elutazott Podolszkba. Egy hónap egyetemi tanulás után mindig egy hónap munka jött, a podolszki Varrógépgyárban. Talán másnap kellett elutazni. A régi, háború előtti gyárba. Azt foltozgatták, bővítették... És aztán mikor a podolszki gyakorlatoknak és egyetemnek vége volt, akkor szerelték az új írógépgyár finom szerszámait... Hány hónapig volt itt? Kettő? Három. Onnan hívták el egy délelőtt, és sohase került vissza. Bár csak két hét múlva utazott, Leningrádból, hajón, szürkészöld tengeren, szürkészöld tengeren...

Most, a jelent átugorva, egy gyár tervező irodájára akart gondolni. Csupa-ablak teremre, ahol majd az ő rajztáblája áll, és valamit, talán már nem is mechanikai dolgot, hanem valami elektronikusat fog csinálni, hiszen itt rádiókkal foglalkozott, magnetofont is látott már, mért ne lehetne errefelé bővíteni tudását? Erre akart gondolni. De sehogy se sikerült... Újra Harkály jött...

\- -

Újra Harkály jött. Rongyosan jött és tiszta zsebkendővel, mint mikor szemüvegét törli. Ő pedig itt volt, ahol volt, ebben a hombárban... szuronyokkal szurkáltak a fa közé, egyik szurony a vállát érintette hidegen. De aztán még álmában is felismerte Prenn hangját...

- Mehetünk. Nincs baj. Ezt én cselesen kifiniszeltem.

- Hát akkor menjünk - mondta örömmel Banicza.

- Kicsit várunk. Most éppen névsort olvasnak. - Megfogta Banicza karját, és mint aki egy álmatlan éjszaka gondolatait folytatja, mondta: - Hát tudod, én mégiscsak rájöttem, hogy a Prédikátorok Könyvének van igaza, amiről te akkor beszéltél. Ez a szentigaz az egész Szentírásból. Vagyis, az ember életének egy a haszna: egyél és igyál és vigadj - ez a te életednek haszna!

- Hátha ez így van, kedves Prenn Ferenc, zászlóalj politikai biztos, akkor azt kérdezem: mért bújtatsz te engem?

- Mert marha vagyok...

- Mert ember vagy.

- Hát jó, mondjuk, ember. De azért marhaság!

- Még csak nem is marhaság. Ha neked ez jobban tetszik, mondjuk, hogy önzés. Mert olyan ez neked, hogy nem tudnál te enni, inni, és vigadni, se ma, se jövendő életedben, ha meg tudnál menteni, és nem teszed!... Pedig így a bőrödet kockáztatod...

- Először is, nem kockáztatom, mert biztosra megyek. Ha nincs ilyen jó helyem, akkor egyszerűen nem vállalom. Másodszor: az ember nem egy eszes állat, hanem beszámíthatatlan. A normális ember - ezt itt a lágerben megtanulhattad - eladja a másikat.

- Szóval, te nem vagy normális?

- Nem.

- Én meg azt mondom, hogy te vagy a normális ember! De még egy normális ló is szereti azt, aki keféli, eteti.

- A ló rabszolga.

- Sajnos, igen. Meg se tudna élni, ha szabadon engednék.

- Na, szóval... gyerünk!... Nékem az a fontos, hogy épen hozzam ki a csontjaimat. Legalább a csontjaimat... Aztán a csontokra a hús és zsír majd újra ránő... - Hallgatódzott. - Gyerünk! Már mehetünk!

A csodafegyverről már senki se beszélt, viszont a hír, a még mindig csak előlegezett hír, hogy Hitler öngyilkos lett a csodabunkerban, lett a napi beszélgetés tárgya. Közben újabb szállítmányok érkeztek a feloszlott lágerekből, melyekhez közeledett, és később, mire a rabok ideértek, már biztos átnyomult a front. Egyre jöttek a szállítmányok, megsokszorozódott a rabok száma, noha egy vonatszállítmányból, a szénszállító vagonokból, alig pár száz ember került le élve.

És nemcsak férfiakat, nőket is hoztak. Őket is egész vonatszállítmányokkal. A férfitábor eddig néha látott csak nőt és a drótsövényen túl, és olyan sokszorozott messzeségben, hogy semmi hatással se volt rájuk. Igaz, most is külön, elkerített részbe helyezték el a nőket, de ezek „mieink” voltak, mások, mint a láger kéjnői, és mások, mint a kintiek.

Nő, testi vágyat kielégítő nő csak kevés akadt köztük, és legföljebb a jól táplált kápók vagy a segédőrség szerepében buzgólkodó tűzoltók, ezek a mindenre kész martalócok, leggyűlöltebb ellenségek - vetkőztették szemükkel az egyik-másik még frissebb asszonyt. Az SS is betört a lágerbe, elhívtak vagy elcipeltek néhány fiatal nőt.

De a legtöbben férfiak, kiszikkadt testű rabok, még komorabbak lettek. És a nők megérkezése utáni első éjjelen az elsötétített barakkok priccsein, görcsös, elfojtott férfizokogás hallatszott...

A bordélyt feloszlatták, a kéjnők most SS-egyenruhát kaptak; combjaik nadrágban feszültek. Ők lettek a főnökei, a kápói a női barakkoknak.

Az SS-őrséget ugyanekkor jórészben öreg népfelkelők és rendőrök váltották fel. A hírek szerint az SS harci állásokba vonult, a lágert övező hegyekbe...

A rendszeres munka szűnőben volt. A kőbányában még hordták a követ, de már nem robbantottak. A műhelyekben állt a munka, a gépek elromlottak. A szövőműhelynek nem volt nyersanyaga.

Április második felében már fogolyszállítmányok se jöttek. Néha nagy dörejek hallatszottak. A civilek azt hitték: amerikai vagy szovjet gépek bombáznak a közelben.

Két nap múlva Banicza megtudta az igazságot. Azonnal felkereste Pokornyit.

- Most volt nálam egy sofőr... Soron kívül hoztam rendbe a motorját... Ő beszélte, hogy a „külső B" eltűnt a föld színéről. Amit mi itt repülőgép támadásnak vagy közeli ágyúzásnak tartottunk... ez volt. Egy egész gyár és az összes munkások... Ő, a sofőr, aki oda élelmet szokott szállítani, mégpedig sokkal jobb élelmet, mint mi kapunk, pontosan értesült ember...

- Igen... háromszázan voltak - bólintott Pokornyi. - Nyomdászok, cinkográfusok, rajzolók... Ott készült a dollár, a rubel, a frank és a hamis útlevelek... A sofőr elpucolt?

- Azt mondta, hogy csak Bécsig tartson ki a motor... Nagyon sürgetett.

- Hát, minden oka megvolt, mert a tanúnak nincs kegyelem!

- És mi? Mi csak várunk?

- Igen... Várunk.

- És majd úgy járunk, mint az a negyvenhárom bécsi elvtárs!

- Hát éppen ezt nem vetheted a szemünkre. Mi megmondtuk nekik, hogy törjenek ki...

- Megmondtuk... megmondtuk... Hm.

- Jobb volna, Banicza, ha várnál a kritikával, amíg megtudod a tényeket. Először is: kaptak fegyvert. Másodszor: percre pontosan megmondtuk, mikor lesz rövidzárlat. Ebben a pillanatban nekimehettek volna a drótoknak, nem volt bennük áram. De ők nem fogadták el a fegyvert... Ezek után még azt mondod, hogy mi vagyunk a hibásak?

- Nem értem...

- Azt hitték ezek a nyomorultak, vagy bebeszélték maguknak, hogy az SS már nem meri végrehajtani rajtuk az ítéletet... És hogy miért hitték? Azért, mert már egy éve voltak halálraítéltek. Gondolták, ha egy évig nem történt semmi, most is elslampolják a dolgot.

- Figyelmeztettétek őket?

- Úgy hiszem, már mondtam, hogy mit csináltunk! - mordult fel Pokornyi. - De kényelmesebb volt nem elhinni... Aztán kiparancsolták őket a sorakozó térre, és ők szépen, mint a birkák, kimentek.

- Azt hiszem, én is kimentem volna...

- Hát ez elég szomorú... Ők se mind mentek ki... Reggel hatkor harmincan. Én pontosan megszámoltam... Aztán egyenként a többiek. Nyolc óra volt, mikor negyvenketten álltak ott...

- Negyvenketten?...

- A negyvenháromból.

- -

Banicza maga is látta ezt. Leste a műhely ablakából. Látta az Appelplatzot, látta, ahogy ott álltak délelőtt tízig, a negyvenharmadikat várták, aki nem jött magától... Nem jött, és az őrök őt keresték, nem találták. Ekkor, éppen a tíz órát jelezte a lehalkított rádiója, egy szakasz SS körülfogta a negyvenkét embert. Egész friss legénység volt, egy arcot se ismert közülük. Talán aznap jöttek...

Most már megértette a negyvenkettő, hogy mi következik, és nekiestek az SS-nek. Így, nappal, fegyvertelenül, a tér közepén, az SS-gyűrűben, mikor már késő volt... Rövid dulakodás, félholt embereket dobtak fel a teherautóra, mint a zsákokat. Nem is mind élt már, és egy óra múlva valamennyien égtek... Az SS-t egy karcolás se érte. Erre gondolt, és megkérdezte:

- És az az egy, a negyvenharmadik?

Pokornyi kezével valahová messze mutatott.

- Az az egy... megmaradt - szólt, és arca egy pillanatra felderült, aztán újra megkeményedett. - Ezzel bebizonyította, hogy egyedül csak ő volt érdemes rá, hogy éljen.

- Az idegeket nem veszed figyelembe?

- Nem. És még soká nem.

- És talán sohasem?

- Meglehet, hogy sohasem. Úgy kell tenni, mint a krematórium fűtői. Meglógtak mind egy szálig.

Baniczának eszébe jutott a szeneslapátok súrlódása, amint a szén alá tolódtak, ott, a hombár másik felében. S a csillébe hulló szén koppanása. De nem erről beszélt.

- Náluk egyszerűbb az eset - mondta. - Ők pontosan tudták, hogy a krematóriumnál dupla koszt jár, de három hónap múlva új legénység jön, és ők a kemencébe kerülnek...

- Mindenki tudhatja ezt, legfeljebb nem ilyen pontosan.

- Akkor meg mire várunk? Mire? - kérdezte indulatosan Banicza.

- Még mindig gyöngébbek vagyunk.

- Hát én nem értem! A nyomdát felrobbantották, a negyvenkét bécsi elpusztult, tudjuk, hogy parancs van a teljes megsemmisítésre.

- Így van! De a bécsiek viselkedése éppen azt mutatja, hogy nincs elég erőnk! Az emberek fizikailag is gyöngék, és aki erősebb, és át tudna törni, az egyenként menekülne. Ezt egy könnyű hajtóvadászat követné, és vége... Erre még, a hajtóvadászatra, volna kedve és ereje az SS-nek. Nagy körben erődítményeket építenek. Erről tudsz? A felmentő seregek ellen ez

persze semmit se ér. De velünk játszva elbánnának... Épp a legjobb embereink harapnának a fűbe. Először a legjobbak... Így hát ma még csak defenzívára van erőnk.

- Támadás a legjobb védelem!

- Ezt mi is tudjuk. Ezt mindenki tudja. De ettől még nem vagyunk képesek erre a legjobbra. Minden egyes barakkot őrizni, harccal tartani, tűzharcban védeni - ezt megszervezzük. Többre nem telik az erőnkből. És erre is csak azért, mert az ilyen védekezésben mindenki részt vesz majd, akár akar, akár nem. Mást nem tehet, mi pedig vezetjük.

- Vezetjük! Adjátok ki a parancsot, nekünk. Akkor látod meg igazán, hogy mennyien vagyunk! Többen, mint, hogy úgy mondjam, papíron! Egész biztos, hogy többen... Vezetni! Vezetni! Ti parancsoljátok nekünk, hogy mi, a szervezet, induljunk, és az emberek jönni fognak!

- Mi se úgy értjük a vezetést, hogy csak parancsolgatunk hátul, hanem úgy, hogy parancsolunk, és példát mutatunk! Mi nyitjuk meg a tüzet, és a mi előre elhelyezett lövészeink fedezik a visszavonulást a következő barakkba.

- Ha... ugyan... ilyen... azt mondhatni, utcai harcok lesznek. De ha egy robbanás?...

- Ezt viszont meg tudjuk akadályozni. A „külső B", a nyomda, az egészen egyedül álló objektum volt, tulajdonképpen csak egyetlen nagy épület. Itt a lágerben lehetetlen robbantást titokban előkészíteni, mert elég hosszadalmas, észrevehető munka, és maga adja majd a harci elszántságot, tehát megakadályozható.

- Szép. És ha ágyúzással kezdik?

- Ahhoz az kell, hogy az SS előre kivonuljon. Ebben az esetben azonnal kitörünk. Erről egymás közt sokat beszél is az SS, erről, hogy „becsapni az ajtót, hogy a világ megreszkessen belé", de ez csak afféle szóbeszéd.

- Én is hallottam.

- És talán azt is tudod, hogy min töprengenek? Azon, hogy a becsapott ajtóba kinek szorul majd bele a keze! Ilyen kéz nincs. Kinn, a fronton, ott igen. Ott még úgy hangzott ez, hogy: „Meine... Ehre ist Treue." Ott lesznek majd, akik harcolva halnak meg. De itt? A láger elzüllesztette volna a rendesebb embert is, mert hát voltak pár év előtt olyanok, akik legalább meggyőződéses nácik voltak... Nem sokan, de voltak... Ők már nincsenek. Ők kikéretőztek a frontra.

- Aki ittmaradt, még veszélyesebb. Csapdába szorult patkányok.

- Ne gondold, hogy olyan nagyon veszélyesek... Már mind rájött, hogy mit fog mondani. „Én csak parancsot teljesítettem." Azt hiszem, erről már beszéltünk. Nemde?

- No és?

- Hát nálam kevés foganatja lesz ennek a védekezésnek. De te, kedves barátom, úgy emlékszem, ezzel az érvvel mentegetted Wohlbrücköt. Emlékszel?

- Emlékszem, persze. Wohlbrück, ugye mondtam már, valóban csak parancsot hajtott végre, és rendesen betartotta a szabályzatot.

- No, és hogyha mindenkinek lesz egy Wohlbrückje? És mindegyiknek tíz is lesz? Akkor mindenért egyedül csak Hitler felelős? Gondold csak végig, gondold csak végig, kérlek...

- Már tán akkor is végiggondoltam.

- Annál inkább ideje volna abbahagyni! Egyébként az SS nemcsak arra készül, hogy a parancsteljesítéssel vonja ki magát a felelősség alól... Úgy tudom, testületileg jelentkeztek: ki akarnak menni a frontra...

- Nem nagy ügy! Néhány óra gyalogséta.

- Sajnos, még jó pár óra! De dupla előnyre számítanak. Mint katonák kerülnek amerikai fogságba - egy; és nem kell megvárni, hogy a láger ítélkezhessek fölöttük - kettő. Ez egybeesik avval, amiről beszéltünk: nem lesz, aki az ajtót becsapja. Most pedig, miután megnyugtattalak, hogy azért túl nyugodt mégse légy, hozzáteszem: lesznek olyanok, akik tudják, hogy nincs visszaút, hogy nincs kegyelem. Ha valami utászmunkát látsz, például sok vezetéket vételeznek a raktárban, azonnal jelentsd.

Most, amikor már mindenki csak arra gondolt, hogy mindössze pár napig kell még kitartani, valahogy mindenki jobban félt, mint azelőtt. A halál leselkedett most hóhérra és áldozatra.

Most Timo Stuhr is szeretett volna a frontra jutni. De ellenségei, Robbenohr, aki féltette tőle a feleségét, Essenfuhl, akit beárult, hogy lenn, a város kocsmájában meztelenül táncolt egy asztal tetején, és civilek is látták, Rothe, Gaff és mások, akiket név szerint ismert, és többen, akiket még név szerint maga se ismert, haragudtak rá. Akik aranyfogak és jegygyűrűk zsákmányolása közben vesztek össze vele, mert szerintük nem a jogos részt vette el, hanem többet. Azok, akik fél év előtt még hiába igyekeztek őt kinyomni a jó hátországi helyről, most azonban már elég ügyesek voltak ahhoz, hogy odaragasszák a lágerparancsnok mellé: „Kamerád Stuhr megfontolt, erélyes és tapasztalt."

És Seegras, a parancsnok, ragaszkodott is segédtisztjéhez. Bágyadtan, kitartón, álmatlanságtól vörös szemmel, segítségkérőn meredt rá, ha behívta magához. Egyébként ritkán ült az íróasztalnál. Az ablak alatt, a kertben kapálgatta a múlt évi pelargóniák szárát, és kidobálta azokat a cementútra. Kapált, gereblyézett, éjjel a gramofont játszatta. Ritkán ment haza, éjjel bent volt, és a díványon aludt.

A tiszti villák közt csak az ő háza állt csendesen, a többi házban egész nap ládákat szegeltek, közben hangosra engedték a lemezjátszót, hogy ne hallatsszék a kalapálás. Az ablakokról lekerültek a függönyök, dróton lógó villanykörték világítottak pucéran, piszkosan.

Stuhr hidegvérűnek mutatkozott. Gúnyos mosollyal adott engedélyt teherautók használatára a családoknak. Kezet rázott a frontramenőkkel; a keze hideg volt és nyirkos. Még sose tudott ilyen elegánsan viselkedni, ilyen udvarias, hideg szemmel, mozdulatlan arccal nézni. Szinte olyan fölényes volt, mint egy porosz junker, a régebbi példakép.

Wohlbrückhöz nem ment el még egyszer. Feladta ezt a kapcsolatot, megfelelőbb embert szemelt ki céljaira, egy Strümer nevű felcsert, a boncterem, az úgynevezett laboratórium adminisztratív főnökét. Megnézte a személyi kartotékját, mellesleg orvosoknál is kérdezősködött, és mikor eleget tudott felőle, küldönccel magához rendelte, persze azonnal és sürgősen. Ez mindig a leghatásosabb.

A zömök, kerek arcú Strümer szabályosan jelentkezett, és mereven állt, csak a szemei pislogtak nagyon gyorsan kerek szemüvegei mögött. Úgy nézett ki első látásra, mint valami tudós, akit felzavartak kísérleteiből.

Stuhr intett a küldöncnek, hogy kimehet.

Strümer még mindig feszes „vigyázzállás"-ban volt, mikor Stuhr bevezetés nélkül, recsegve ráförmedt:

- Lancettát, kötőszert, fertőtlenítőt hozott?

- Jelentem alássan - azt akarta mondani, hogy a küldönc ezt nem mondta. És nem is mondhatta, hiszen Stuhr nem adott efféle utasítást.

- Szóval, nem hozott. Hátra arc! Hozza, ami kissebészethez kell! És öt perc múlva teljesen útra készen jelentkezik. Mindennel! Futólépés!

Még nem telt el öt perc, és Strümer már visszajött, felöltője alatt fehér köpenyben, kezében lapos orvosi táskával. Arca zöld volt, vaskos lábai reszkettek, és rosszul engedelmeskedtek.

- Mitől fél, ember?! - Timo Stuhr elbiggyesztette az ajkát. - Azoktól fél, akiknek a foga most is a zsebében van?...

Strümernek nem voltak aranyfogak a zsebében, de ijedelme azért csak fokozódott. - Én... én...

- Pofa be! - ordított Stuhr. Odalépett Strümer elé, szétterpesztette a lábát, és nagyon halkan folytatta: - Azoktól ne féljen. Hanem... - jól megjátszott szünetet tartott - hanem azoktól, akiknek a foga nincs a zsebében! Azok megharaphatják. Értettem?!

- Igenis.

- És mért fogom én kihúzni a csávából?

Strümer lábai mereven álltak, mintha ólom szaladt volna beléjük, de most a felsőteste imbolygott, alig észrevehetően. Közel volt az ájuláshoz.

- Nem érti?!... Vagy érti?!... Na, mindegy.

- Igenis, értem.

- Hogy meri érteni! - ordított Stuhr. - Maga hülye! Akkor érti, ha én megmagyarázom!

- Jelentem alássan, nem értem.

- Így már helyes... Elhozta? Lancetta, satöbbi?

- Igenis, jele...

- Amit nem mondtam, azt is?

Strümer felelet helyett kicsattantotta a kistáska nikkelzárját. Úgy értette, hogy Stuhr valamiért pénzt vagy aranyat akar.

- Hagyja! - ordított rá.

Strümer magzatelhajtásért került a lágerba. Mikor büntetését letöltötte, gyógysegédi minőségben maradt a kórházban, és Stuhr tudta, hogy rossz híre van a foglyok közt. Ezt akarta kihasználni.

Strümer újra „vigyázzállás”-ba merevedett.

- Szóval, nem érti... Helyes. Ide figyeljen!... Én, magát, holnap, bekísérem a városba. Na, ne féljen! Hanem örüljön! Éspedig ez úgy lesz, hogy maga lesz a letartóztatott, én mint kísérő megyek... Érti?

Strümer felelet helyett összevágta a bokáját. Mert félt érteni, és félt nem érteni.

- Még mindig azt hiszi, hogy osztozkodni akarok? Téved!... Még mindig nem érti, hogy mért választottam magát?

- Igenis.

- Nem tudja... Figyeljen! Maga, nekem, azért kell - tagolta Stuhr a szavakat -, hogy most - a bal felsőkarjára mutatott, a hónalj közelébe - kioperáljon egy kis darab bőrt. - Hátralépett, levetette a zubbonyát, és gondosan elhelyezte az íróasztal előtti szék támláján. Az ajtóhoz ment, a kulcsot megfordította a zárban.

- Itt, ezt... - mutatott az ingre, ahol a tetoválás, a két kis kék S-betű szokott lenni. - Értettem?!

- Értettem.

- Akkor mozgás! Dali-dali!

Strümer kinyitotta a táskát, az íróasztal üveglapjára gézt terített és várt.

- Ha készen vagyunk, akkor itt - hüvelykujjával a háta mögé mutatott - saját kezűleg becsukom egy zárkába, és holnap innen én viszem ki... Hát, ez a maga egyetlen útja, hogy megmeneküljön. Most már érti? És, remélhetőleg, holnapra már nem fog fájni ez a kis vacak!

- Nem is tetszik majd érezni.

- Ez, mondhatom, magának éppoly előnyös lesz, mint nekem. Mert elég messze megyünk... És hozzá, gyalog. Aztán később majd autóval vagy vonaton. Még meglátjuk. - Feltűrte az ingét. - Együtt-e vagy külön; ezt is csak később állapítjuk még meg.

- Tessék levetni az inget.

- Jó... És ne csak a bőrt nyúzza le. Egy kis lyukat is csináljon... Azaz, horzsoló lövés nyomát. Rendben?

- Kicsit fájni fog.

- Érzéstelenítse!

- Igenis, érzéstelenìteni - felelt Strümer. - Van nálam pravaz és minden... Szabad? - és a kis irodai porcelánmosdóhoz lépett. Gondosan megmosta a kezét, és előkészítette a műtétet.

- Dörzsölt gyerek maga - mosolygott Timo Stuhr.

Strümer összecsücsörítette a száját, és munkához látott. A homloka gyöngyözött, az orra hegyén is izzadságcseppek ütöttek ki. A száját furcsán mozgatta és csücsörgette. De gyorsan és gyakorlott kézzel dolgozott.

Néhány perc múlva készen voltak. Stuhr felöltözött, és bekísérte Strümert a folyosó végére, a fogdába.

Másnap reggel Stuhr eljött, megmutatta az ügyeletesnek a szabályszerű parancsot. Akadály nélkül kísérte Strümert a kapuhoz, és a kapunál felmutatta az iratot, melyet Seegras írt alá. Wohlbrück csak ránézett a papírokra és bólintott. Szabályszerűek voltak; a parancs, hogy kivigyék Strümert - és a többi irat is.

Stuhr előreengedte Strümert, és mikor Strümer már a kapun kívül volt, „állj”-t vezényelt, és lassan, nyugodtan ő is kiment utána.

Wohlbrück a távolodó Stuhr hátát nézte, és önkéntelenül bólintott.

Ez május másodikán volt. Ekkor már az SS is elhitte Hitler öngyilkosságának a hírét - még mindig előlegbe. Amit a legtöbbjük úgy szeretett volna értelmezni, hogy Himmler parancsát ezután már nem kell végrehajtani.

Seegras, adjutánsa eltűnésének következtében, személyesen rendelkezett. Parancsot adott, hogy minden munkaképes fogoly jöjjön ki az akasztófák dombjához. Aztán visszament a kertet kapálni. A többit már az altisztekre bízta. Az altisztek megparancsolták, hogy először is döntsék le az akasztófákat, ott, a magaslaton, melyet a láger minden pontjáról látni lehetett.

Mikor a nyüzsgő láger ezt elvégezte, arra adtak parancsot, hogy a földbe kapart áldozatok maradványait gyűjtsék össze. Aztán egy nagy sír ásásába kezdtek. Evvel is elkészültek.

Már csak az lett volna hátra, hogy a síron elegyengessék a földet, mikor az egyik ember, aki felegyenesedett, hogy kinyújtsa a derekát, óvatosan az őrtorony felé nézett, és hirtelen, önkéntelenül elkiáltotta magát:

- Emberek! Oda nézzetek!... Oda nézzetek! Üres!

Az ásók megálltak, a foglyok kiegyenesítették hátukat, nézték. Az őrtoronyban nem volt őr. A távolabbi torony is üresnek látszott.

- Feieramt - mondta egy görbe hátú, öreg német, egy bécsi szociáldemokrata.

Ebben a pillanatban két toronyra egy időben kúszott fel a fehér zászló, lassan, ideges rángással. Őrség nem volt.

A három amerikai tank előtt szélesre tárult a vaskapu, mely felett gótikusan, soványan, modernen, vasból, sértetlenül állt a felírás: „Arbeit macht Frei!”

A kaput a lágerpolicáj és a tűzoltóság parancsnoka nyitotta ki, hogy aztán rögtön kirohanjon a tankok közt maradt rés felé. A két leggyűlöltebb ember volt, és azért mentek a tankok közé, mert ez volt számukra az egyetlen rés, melyen át talán megszökhetnek.

A tankok tétován álltak még, a két ember már majdnem elszaladt köztük, de akkor két-két hosszú, szikár ember, spanyol foglyok, rohantak utánuk, a menekülők után, s mindkettőt egy időben fogták galléron, rántották a földre. Az egyik spanyol letérdelt a policáj mellé, a másik állva maradt, és a fekvő torkára tette a lábát. A tűzoltóval is pontosan így jártak el. Látszott, hogy régen gondoltak már erre, sőt talán gyakorolták is barakkjukban...

Most a titkos fogolybizottság elnöke, egy kanadai tiszt jött ki a kapu elé és Pokornyi. A kanadai valamit magyarázott a tankosztag parancsnokának, és rámutatott a két emberre, akik a földön feküdtek. Ez se tartott soká.

- Yes! - bólintott a tiszt, és egy géppisztolyt nyújtott át a kanadainak.

Az odament, intett a spanyolnak, hogy vegye le a lábát a policáj torkáról.

A felülő emberbe beleeresztett egy rövid sorozatot.

Így végzett a tűzoltóval is.

- Yes! - ismételte most Pokornyi, aki a kanadai mellett állt.

A két hullát félrelökték, és a tankok tömény zakatolással bedörögtek a kapun.

Páncéltornyain kinyíltak a csapóajtók, amerikai egyenruhás néger katonák emelkedtek ki derékig. A kiabáló, hadonászó, feléjük bukdácsoló rongyokban kavargó csontvázak körülfogták a tankokat. A domború mellű, termetes legények egy pillanatig csak megmerevedve néztek, mint a szobrok. De csakhamar megmozdultak, nevettek, cigarettát dobáltak és csokoládét, rágógumit, marokszám. Kapkodás, marakodás, üvöltés, zűrzavaros dulakodás kezdődött. A domború mellű, feszülő fénylő bőrű, jól táplált legények most hahotázva dobták a csokoládét és a rágógumit, vetették, mint vásáros bódékban a karikákat, hosszan, csuklóból szórva.

Eleinte csak nevettek a tankok legényei, aztán sírtak és nevettek, és szájba dugott két ujjal füttyentettek. Eltorzult arccal sírtak, fehérfogúan hahotáztak, harsonázó, fekete angyalokként, felduzzasztott arccal fütyültek az alattuk kapkodó, és kutyanevetségesen zsákmányoló és szívbe öklelően nyomorult emberek fölött, magasan, zöld fenyőágakkal álcázott tankjaikon.

Ez volt az első felvonás. De nem minden lágerlakó tülekedett a kapunál. Az egyik barakk frontján szikár férfiak álltak büszkén. Mozdulatlanul. Egy transzparenst tartottak magasra, melyen piros betűk, francia, angol, orosz és spanyol nyelven üdvözölték a felszabadítókat. A transzparens előtt díszőrség állt, komoran, hosszúlábún, nagyon mereven, ünnepélyesen. Ezek is spanyolok voltak. Ők, a tábor legrégibb lakói, akik mindent láttak, és mindent kibírtak, mert elejétől fogva erre a napra készültek, erre a pillanatra, mikor majd a régen elkészült betűk sötét rejtekhelyüket elhagyva, ott álltak a világosságon.

Rövid ünnepség volt ez is, melyet gyors leszámolás követett. Aki SS valahogy a táborba szorult, mert nem tudott idejében eltakarodni, azzal rövid úton végzett a golyó. A kápók és tábori tűzoltók közül kikeresték a rég kiszemelteket. Ezek nem golyót kaptak; kéjjel agyontiporták őket. Az öreg népfölkelőket és rendőröket azonban, akiket az SS maga helyett otthagyott, éppen csak kihajtották a lágerből, hadd örüljenek, hogy futhatnak.

Estig tartott ez a mulatság. Közben Baniczát Pokornyi egy raktár elé állította őrnek. Neki más dolga volt. Igyekezett - ahogy ő mondta - irányt adni a vad pogromnak, hidegen, de minden vérszomjas bosszút kerülve. A fiatal amerikai tisztnek pedig igyekezett megmagyarázni a poklot, ahová most jutott. Nem Vergilius költőiségével, hanem egy Baedeker pontosságával.

A három amerikai tank másnap hajnalban kizakatolt a táborból. Hiába igyekezett Pokornyi - akiről kiderült, hogy tud kicsit angolul - magyarázni a tisztnek, hogy a veszély nem múlt el, az SS nehéz fegyverzetben, jól kiépített állásokban csak néhány kilométerre van a tábortól. A tankosztag parancsnoka megértette ugyan, hogy az SS visszajöhet, sőt, valószínűnek látszik, hogy visszajön. Jelentette is feljebbvalóinak. De onnan megismételték a visszavonulási parancsot.

A tankok zaja mindinkább elhalkult, a kanadai tiszt és Pokornyi riadót parancsolt, az ellenállás felfegyverzett osztagai, zsákmányolt fegyverzettel megerősödve, harci rendbe gyülekeztek. Így került megint egymás mellé Prenn Ferenc és Banicza, Pokornyi osztagában.

De a negyven emberből, akiket Prenn néhány nap előtt nehéz vascsövekkel fegyverzett fel, már egy se volt vele. Agyonvertek három tűzoltót, lágerbeli segédrendőrt, majd a sötétség beálltával, vasbotosan, ahogy voltak, nekiindultak a kapunak. Senki sem tartóztatta őket. Erre továbbmentek. Drótsövény-akadályhoz értek; úgy látszik, az amerikaiak a tankok mögött újra lezárták a drótsövényt. Az egyik ember a sövény közé hajította vasbotját. A drótban nem volt áram. Így hát ezen is könnyen átjutottak, és akadálytalanul meneteltek a városkáig. Itt elszéledtek, és mindenki már csak a maga útját kereste. Először, persze, még négyes-ötös csoportokban betörtek a házakba, ettek, ittak, raboltak, erőszakoskodtak. Voltak, akik dús zsákmánnyal még az éj folyamán továbbálltak. Reggelre néhány holttest feküdt az utcán, zebraruhában, ütött vagy lőtt sebbel. Még délben is ott feküdtek; a lágerből jött értük egy kocsi.

Az osztag, melyben Prenn és Banicza voltak együtt, már másnap tűzharcba bocsátkozott az SS egy maradékcsoportjával, közel a lágerhez. Két nap és két éjjel lövöldöztek egymásra. Nem tudtak se visszavonulva egymástól elszakadni, se rohamra menni. Az összecsapás akkor dőlt el, mikor osztrák népfölkelők egy szakasza, ahol már kommunisták voltak a parancsnokok, oldalba támadta az SS-t. Ekkor futamodott meg ez a kétségbeesetten jól harcoló osztag. Egy részüknek sikerült is az erdőbe menekülni; csak a sebesültek estek foglyul.

A foglyokat Pokornyi átadta az amerikaiaknak, akik ekkorra már nagy erőkkel mutatkoztak, és időközben a tábort is birtokukba vették.

A tábor azonban még mindig létezett. Hisz ezrével volt az olyan beteg, aki száz lépést se tudott menni. A kórházak tele voltak, a betegek száma szaporodott, sok agyonéhezett agyonette magát, és az utolsó nap utáni napon - meghalt.

Pokornyi osztaga most őrszolgálatot teljesített. Az amerikaiak először ebbe se akartak beleegyezni, de aztán belátták, hogy szükség van az őrökre.

A nők barakkjai elé is őröket kellett állítani. Most már nem az SS tört be, hanem a lágerlakók. Megvadult, hirtelen jóllakott, féket vesztett férfiak ostromolták a nők barakkját. A raktárak is állandó veszélyben voltak. Sokan akartak útravalóval hazaindulni, mindent szétszedtek volna.

Banicza és Prenn az élelmiszerraktárakat őrizte, Prenn az egyik, Banicza a másik oldalt. Őrségváltás után egymás mellett mentek lefelé, a volt SS-kaszárnyába, ahol most ők, a tábor fegyveresei tanyáztak.

- Na, én rövidesen bemondom az unalmast - szólt Prenn, ahogy a kaszárnya felé bandukoltak.

- Hazamegyünk, nemsokára!

- Azt már igen! Irány a Riviéra!

- A Riviéra?

- Hát világos? Odamegyünk, ahol a legszebb a világ!

- Én azt mondtam: hazamegyünk.

- Hát én talán nem? Vagy van, aki hazavár? Nő, család?

- Már nincs - felelt csendesen Banicza.

- Nekem ott van az a Mariannám, tegyük fel, hogy ott van és vár. Az a manikűrösnő, akiről dumáltam... Persze, jótállni az ilyenért nem lehet - folytatta sietve. - Lehet, hogy már elment Nizzából... Talán ott van, és más pasassal alszik... De Nizza az, ami biztosan megvan, és mi odamegyünk. Ne gondold, hogy a francia nők nem hűek... - tette hozzá kicsit félszegen. - Marhaság! Több köztük a rendes, mint Pesten vagy Bécsben. Elhiheted... Én ismerem őket.

- Miért ne hinném?

- És mondom... ha nem is vár egy Marianna, Nizza vár ránk... Ott mindig van valami. Egy hét, és alaptőke is lesz! Te mérnöki irodát nyitsz; Nizzában örökké villákat építenek.

- Nem vagyok építész.

- No, vízvezeték, villany...

- Nekem finommechanika a szakmám.

- Ha értesz a finomhoz, akkor villanyt, vízvezetéket csak tudsz szerelni?! Igaz?

- Nem erről van szó.

- Akkor miről? A pénzügyeket bízd rám. Reklám, vagyis hogy először helyiség, aztán szerződések... Ezt mind én intézem. Megismertetlek Picassóval. Az öreg szól értünk egy jó szót valami amerikainak, és megkapod az első rendelést. Klassz öregúr! Mindenkin segít, aki hozzá fordul. Te megmondhatod, ki vagy, de a hadovát bízd rám. Építészek leszünk!

- Hát építsd Budapestet!

- Pesten? Egy ilyen pitiáner városban? És majd valami Pokornyi lesz a gazdánk? Hát azt nem... Azt nem.

Banicza nem felelt.

- Én tudom, hogy kicsoda! Nem ember az, hanem... papír. Parancs, fegyelem, engedelmesség... Velem szóba se állt.

Banicza oldalról ránézett.

- Hát bizony, a te negyven embered, akiket bejelentettél, elpárolgott. Igaz? - Tudta, hogy ez fáj Prenn-nek, de mért támadta mindig Pokornyit. Mert nem először támadta!

- Igaz - hagyta rá Prenn -, igaz. - De aztán kitört: - És vedd tudomásul, hogy jól tették! Én is olajra lépek! Vagy gondolod, itt strázsálok a raktár előtt?! Míg térdig nő a szakállam? Mindig ugyanaz a marhaság! Valaki mindig azt hiszi, hogy a raktárakat kell őrizni! Szét kell őket osztani, a szentségét! Igen, szétosztani! - Haragosan elhallgatott.

- Aztán egynek sok jut, másnak meg semmi... Különben is, pár nap múlva mindenki hazamegy!

- Amíg azt Pokornyi megszervezgeti, hej, barátom. Ha tudni akarod, én már kinéztem magamnak egy autót. Az elvisz bennünket Nizzáig.

- Már megint Nizza?

- Egész tűrhető kis Renault-t szereztem. Azaz hogy ott áll az út szélén, amerre az SS-t kergettük. Semmi baja, csak benzinje nincs. A biztonság kedvéért ugyan kiszedtem belőle egy-két vacakot, hogy másnak ne jusson eszébe beindítani.

- Értesz az autókhoz?

- Saját gépem volt! Annyit, amennyit éppen kell, értek... Szóval, a Renault vár ránk hűségesen. Benzinem is van már. Holnap szerzek egy talicskát. Egy kanna benzint ketten valahogy csak kifuvarozunk.

- Semmi kifogásom. A csehek holnap elmennek valamennyien. Autóbuszok jönnek értük Prágából. Már jelezték. Úgyis arra gondoltam, hogy velük megyünk.

- A csehekkel? És téged azok felvesznek?

- Ha felvesznek bennünket, jó. De nélküled nem megyek. Ha lesz két hely, megyünk, ha nem, hát nem!

- Velem jössz autón, és kész!

- Mehetünk a te autódon.

- A *mi* autónkon! - javította Prenn.

- Jól van. A mi autónkon.

- Éspedig át a Brenneren, le Milánóba, Milánó-Génua-Nizza.

- Bécs-Bratislava-Budapest...

- Erről szó se lehet! Jössz, vagy nem jössz?

- Nézd, Franci, valamikor én voltam a Pista, te a politikai biztos... Szép idők voltak... Így, most visszatekintve, nagyon szép idők. De közben, úgy látszik, belőlem lett a meggondolt öreg, aki tudja, merre visz az út.

- Pokornyi útja?

- Úgy van... Mellesleg, Pokornyi pesti és magyar...

- Fütyülök rá! Pokornyi a szentet játssza. Még mindig koszos ruhában jár.

Banicza, akin német katonaruha volt, most ránézett Prenn finom szövetöltönyére. A derékszíj furcsán kipúposította a szürke zakót.

- Szereztél egy öltönyt, és jó... Ezt senki se kifogásolja.

- És ezt? - Prenn belenyúlt a zakó alá, az öve alól kihúzta egy zöld selyemanyag csücskét. - Ma például ezt hoztam.

- Megbolondultál?

- Ellenkezőleg! Azt hiszed, hogy a raktárt csak őrizni kell? Hogy valaki más, aki ma még csak hátul lóg a hadtápban, hősiesen idáig nyomuljon? És kocsiszám vigye, amit mi, hülyék őrzünk?

Banicza vállat vont.

- Most azt hiszed - Prenn oldalról dühösen nézett rá -, hogy én az autót pakolom tele ilyen ronggyal. Hát nagyon tévedsz. Nagyon rosszul ismersz még mindig! Én ilyen helyekről csak annyit viszek, amennyi nekem kell. Így szoktam. Érted.

Banicza újra vállat vont.

- Ne húzogasd a vállad! - vicsorgott Prenn. - Én utálom a rongyot, amit valaki már hordott! Azt is, amit valaki már leméretett magának. Ez - és visszanyomta a selymet a nadrágja övébe - még ma, a női barakkba kerül. És nem valami szép csajnak adom. Azokat jól etetik és ruházzák az amik... Egy csúnyának adom, aki rongyos.

- Ez már más. - Banicza úgy ment most, hogy a válla érintette Prenn vállát. - Te még a régi vagy, Franci... Te még az vagy, a Prenn elvtárs... Hej, de szeretnék abban az ezredben szolgálni, ahol te vagy az ezredpolitikai!

- Ugyan! - legyintett Prenn megenyhülve és szomorúan. - Hagyjuk ezt! Te - és újra legyintett - azt szeretnéd, ha olyan volnék, mint régen. Mert te még olyan vagy, mint mikor az öreg Bujtor bácsi körül sürögtél. Mikor sóért futottál meg vízért is, krumplit pucoltál, a kondér körül sürögtél... Mikor nekem ágyat vetettél, és ha lehunytam a szemem, be is takargattál.

- Jó volt az akkor...

- Jó. De az öreg Bujtort átjárta egy golyó. Hm?

- Igen.

- És azért te is megváltoztál. Mért nem veszed észre, hogy odaát a nők éhesek és rongyosak? Mi meg tele raktárakat őrizgetünk! Hát nem mondom, hogy ruhát hozz nekik, ahhoz te nem értesz, de hát a raktárak tömve vannak lopott holmival! Mi az, hogy lopott? Rabolt holmival! Hullarablók zsákmányával! Mi meg őrizzük! Rend van! Utálom én ezt a ronda nagy rendet!

- Szólok Pokornyinak.

- Mért szólnál neki? Mért nem veszi észre magától? Talán az a szent is csak azt a két-három ringyót tudja látni, aki forgatja a kigömbölyödött farát? Aki szabadon jár? Kibodorítva, már kora reggel estélyi ruhában? És te is csak őket veszed észre?

- Nem igaz.

- Jó... Hiszen ezt tudom... Gondoltad, nem tudom? A saját porciód felét viszed az ablakhoz, annak a sovány, lapos testű lánynak. De mi az? Semmi! Neked is kevés a kaja, ő is éhen marad.

- Mást el se fogadná.

- Nem tévedsz?

- Nem hiszem.

- És mért olyan hülye? Ezt már kinyomoztad? Vagy Pokornyihoz hasonlít, és ezért tetszik?

- Így akar hazamenni.

- A nevét tudod legalább? - csapott le Prenn hirtelen.

- Nem.

- No, látod... Én viszont tudom... Sofia. Nem Zsófi, hanem Szófija... A női barakk közismert csudabogara. Egész porciót el se fogadna, csak a sajátod felét. Ami áldozat. Te pedig, Banicza Pista, áldozol...

- Egyszerűen azt hiszem, hogy ő a legéhesebb.

- Úgy néz ki, annyi szent. Seprűnyél. Bár lehet, hogy egész fiatal és fejletlen... Ma is odamégy az ablakhoz?

- Oda.

- Csak nem tetszik neked az a naposcsibe?

- Nem tetszik... Éhes, és kinyitja a csőrét. Mástól elszalad.

- Hát ez is valami - gúnyolódott Prenn. - Na, majd Nizzában találunk neked megfelelő Mariannát. Legalább melle legyen. Persze, nem német tőgye, francia melle... Azt Nizzában megkapod...

- Nizzában nem.

- Akkor - szólt hirtelen Prenn -, akkor ma látjuk egymást utoljára. Mert ha tudni akarod, holnap indulni kell... Szóval, utoljára?

Banicza a fejét ingatta. - Nem akarom elhinni!

- Hát... Kár is volna, de én csak odamegyek. - Prenn megállt, s megfogta Banicza kezét. - Mondjuk, hogy viszlát? - Fejével a női barakk felé mutatott. - Leadom ezt a rongyot, kövér nő vehette. Úgy számítom, hogy két sovány belefér, ha ügyesen kiszabják. Ha - erőset szorított Prenn a karján - még meggondoltad és jössz, két óra múlva itt várj, ezen a szent helyen, és keresünk egy talicskát.

Banicza nem felelt.

- Még meggondolhatod - szólt Prenn halkan. Hirtelen, mintha rugók törtek volna el, ujjai leváltak Banicza karjáról, és Prenn minden további szó nélkül letért a kaszárnyába vezető útról...

Banicza állt. Nézte a görnyedt hátát, hallotta és a hátán látta, hogy Prenn köhécsel. Várt, míg Prenn befordul a barakk mögött. Ahol az ablakokból kinéztek a nők. És ekkor Banicza is elindult a kaszárnya felé.

A találkozóra - nem ment el. Nagyon szomorú volt tudni, hogy többet nem találkoznak soha.

A nők egy része már szerzett ruhát. Vagy ajándékba kapták, vagy élelmiszerért cserélték. Alig a fele volt még rabruhában. És akit sárga folt viselésére kényszerítettek, mind letépte már ezt a megbélyegző jelet. Egyedül Sofia hordta a szégyen-csillagot régi rongy-rabruháján. És a karjára tetovált kék számot se igyekezett kimaratni, mint ahogy a többi nő ezt megpróbálta. Volt, aki szuperoxidot, volt, aki sósavat szerzett. Ő is kaphatott volna belőle. Néhányan szerették, és ellensége nem volt. Igaz, hogy csudabogár híre terjedt, és hogy mit miért tesz, azt a barakkbeli nők nem tudták. Ő nem mondta, mástól nem tudhatták.

- -

Sofia egyedül élt az anyjával, az apja rég elhagyta őket. Anyja minden évben kapott két-három, hosszú, érzelmes és mély értelmű levelet, melyeket serdülő lányának is megmutatott. A házasság mitikus örökkévalóságáról és felbonthatatlanságáról írt a férj, és ennek kapcsán a fizikai tér és idő jelentéktelen voltáról.

Sofia elolvasta a leveleket:

- Én nem értem, hogy apának ilyen leveleket kell-e írni, vagy itt élnie velünk?

- Majd megérted... Még nem vagy elég felnőtt. Apád nagyon kiváló ember. - A mama oda-vezette lányát a régimódi szekreterhez, amit az anyai nagyanyjától örökölt. Megmutatta a titkos fiókot a szekreter oldalán. Becsukta, újra kinyitotta.

- Jól figyelj, lányom. Itt nyílik - és újra megmutatta a szinte észrevehetetlen fiók gombját. - Apád összes leveleit itt fogod megtalálni.

- Igen - felelte Sofia. - Majd egyszer elolvasom őket, amikor már tudok ítélni.

Tizenhét éves volt, és el akarta halasztani az ítéletet, noha abban, hogy elhalasztja, már magában is ítélet rejtőzött.

Aztán nemsokára egy újabb, régen elgondolt és mégis hirtelen szigorú ítélet következett, azon az első napon, mikor a nácik és a nyilasok tömegével kezdték összefogdosni Budapesten a zsidókat, szocialistákat, ellenzéki politikusokat, és ezt látni kellett: hiszen a városban éltek, bérházban laktak, és a gimnáziumba budai utcákon ment, és utcán jött haza. Nem lehetett nem látni. Látszólag hirtelen, de valahol már régen alaposan meggondolt elhatározással rájött, hogy részt kell vennie a szenvedésből.

Búcsúlevelet hagyott az anyjának, ennek a szegény feleségnek, nyelvtanárnőnek, anyának, akinek mindenkitől, akit szeretett, leveleket és búcsúleveleket kellett kapnia, és a Városmajor utcai lakásból Sofia elment a közeli fogaskerekű vasút állomásához. A lányok beszélték el az iskolában, hogy fent, a Svábhegyen van az a ház, ahová összeterelik a zsidókat és ellenzéki politikusokat.

Felült a vonatra, és kérdezősködnie se kellett. Ott szállt le, ahol szinte az egész vonat kiürült. Körülnézett, és most se kellett kérdezősködnie. Minden utca kihalt, csak egy volt forgalmas, a Melinda utca. És aztán eljutott a Melinda-ház elé. Furcsa ház, sok emeletes, hotelre emlékez-tetett, kissé lakóházra is. Nem is egészen értette, miféle. Valójában spekulációra, épített, nagy ház volt, csupa luxus-garzonlakás, amilyet ő még sohase látott. Ők nagyobb lakásban, kisebb házban laktak.

A hallban lótás-futás, ajtók csapódtak, fegyveresek kísérnek egy embert. A lépcsőn egy polgári ruhás fiatalember megy egy rokkant mögött, nyilván kíséri. A féllábú, óriás termetű, nehéz ember lihegve kapaszkodik a lépcsőkorlátba, és hozza magát, húzza magát, felfelé. A fiatalember a cigarettáját rágja, lépked mögötte, de nem bírja a lassúságot, megáll. Unottan

köpködi a szájába került dohányt, áll, míg a féllábú néhány lépcsőfokot lép, beéri zsákmányát, újra vár, eldobja a cigarettáját, újat vesz elő és rágyújt. Nem sietteti a foglyát, csak unja.

Sofia utánuk néz. Meglátja, hogy az egyik üveges folyosóajtónál őr áll. Karszalagján felírás: *Belbiztonság*. Őhozzá fordult:

- Hol kell itt jelentkezni?

- Ott - feleli az őr, és állával a szembelevő folyosó felé int.

A folyosón hosszú széksor. Barna székek, ülőkéjük kerek deszkakorong, sok apró lyukkal. Hurkaszerű támla, úgynevezett hajlított bútor. Régi, kopott, kényelmetlen. Minden szék foglalt. Az ajtó előtt hosszú sor áll, ahogy a városban, élelmiszerboltok előtt szoktak állni. Sofia beáll a sor végére.

Lassan engednek be egy-egy ügyfelet. A sor türelmes, vár. Kétharmaduk nő. Középkorúak és öregek, kiöltözöttek és lomposak, néhány erősen kikészített, rúzsos és púderes. A férfiak, úgy látszik, iparosfélék, hivatalnokok. Ők, kivétel nélkül szolidan megkefélt ruhában állnak, kifényesített cipőben. Mielőtt a házba beléptek, talán zsebkendővel is leporolták a cipőjüket.

Mintha kenyérre várnának, makacsan, zárkózottan és rendületlenül, igen, így állnak, de valami különbség is van. Mert itt senki se tesz megjegyzést, senki se mutat türelmetlenséget, senki se mond fanyar viccet, ahogy a pesti utca szokta, és senki se kezd beszélgetésbe a szomszédjával.

Az előtte állók nem forgatják a fejüket; Sofia csak a hátukat látja és a mellette álló, fekete ruhás nőnek a hegyes profilját, mely a púder alatt hol zöldesre sápad, hol vörösen izzik.

„Az én arcom is így változtatja a színét?" - kérdezi magában.

Nagyon hosszú várakozás. Már szívesen hazamenne. Átölelné az anyját. Együtt sírni, az nagyon jó. Szokták ezt. De nem mozdul. Talán már nem is mehet. Talán már ki se engednék innen. Az anyja már elolvashatta a levelet... Szerda. Délelőtt csak egy órája volt az iskolában; hazajött, elolvasta a levelet. Már mindegy. Nemsokára azonban csenget az első privát tanuló... Mikor a tanítvány csenget, letörli könnyeit. A mama jól tud megnyugodni. Este, majd este, folytatja... Vajon hova teszi ezt a levelet? Biztos, hogy nem a titkos fiókba, a szekreterben. Ott csak apa levelei vannak. Jobb is, ha nem oda teszi. Hazug levelek azok! Rakja csak az ő levelét külön a mama. Ma az éjjeliszekrényre teszi majd, és éjjel újra elolvassa. Sír egy kicsit, holnap kerül a fiókba. Egy másik fiókba. Szalagok és régi csipkék közé... Csak búcsúzás ez a levél. Nem ijeszt és nem biztat. De hát a mama azért mégis sírni fog...

Közben eljutottak az ajtóhoz. A fekete ruhás nő most ment be. Még elmehetne? Nem megy.

A fekete ruhás nő nemsokára kijön, beteszi maga mögött az ajtót. Állkapcsa alatt tapogatja a nyakát, mintha mandulagyulladása volna, mintha mirigyei fájnának, az arca téglaszínű. Újra nyílik az ajtó:

- A következő.

Viszik a lábai, és már a szobában van. Szemben vele íróasztal. Kopasz, nagyfejű, tésztaarcú férfi ül ott egy támlás székben, kövérkés. Kétsoros, kék zakó. Olyan, mint egy tornatanár.

- Tessék - mondja, és anélkül hogy felnézne, egy üres székre mutat. A folyosói székek hasonmására.

Sofia leül, és most érzi, mennyire elfáradt a lába.

A kopasz férfi még nem nézett rá. Valami gépelt lapokat olvas, szavakat húz alá.

Sofia kinéz az ablakon. Mélyen alatta látszik a város. Messzi, kéken és hidegen a csepeli, az albertfalvai gyárak kéményei, egy nagy malom komor tömbje és fehéres szürkén a Duna. Közel, meredeken, lent, alattuk, tavaszi lombozató fák, szinte egész erdő, apró fehér foltokkal. Megismeri: a farkasréti nagy temető.

Sofia érzi, hogy a kopasz ember most felnézett papírjaiból. Az ő tekintete is visszatér a szobába. Az íróasztaltól jobbra megrebben egy írógép. Eddig nem is látta a nőt a gép mögött, aki most új papírt tesz a gépbe és berregtet. A nő ajka szélesre és fényesre festett. Feszülő egyenruha alatt kiduzzadó mellek, a gombok alig tudják visszatartani.

- Kiről van szó? - kérdi a nagyfejű ember. A szemei aprók. Nézése szeretne szigorú lenni. Fölényes mosoly. - Vagy kikről?

- Rólam.

- Értem - húzódik gúnyosra a keskeny száj, a szemek célba veszik. - És milyen kapcsolatban? Tehát, mondja meg, kiről van szó? Röviden.

- Csak rólam.

- Azaz...

- Azt jelentem, hogy zsidó vagyok.

- Beidézték? Hol az idézés?

- Nincs.

- Behozták?

- Nem.

- Nem jelenteni akar, nem idézték, nem hozták, és zsidó. Mi a fenét akar?! Mért nem vár a sorjára?

A fiatal lány hallgat.

- Nem hozzám tartozik. Különben... várjon. - Csengetni akar az őrnek, keze már az íróasztal lapja alatt van, ahová előrelátó intézkedés csengőt szereltetett. De visszahúzta a kezét, hüvelyk- és mutatóujjával megfogja jól borotvált ajkát, az ujjak belenyomulnak a tésztaszerű húsba. Előrehajol, úgy néz a lányra. - Hiába várt itt... - mondja. Habozik, majd hozzáteszi: - ...kisasszony... Itt nem zsidók jelentkeznek. Itt bejelentik, ha valahol bizonyos elemek bujkálnak, zsidók vagy kommunisták, szóval, elemek. Akik veszélyeztetik a magyar faj tisztaságát. Elmehet.

- És hova menjek?

- Haza... Vagy itt, balra. - Kinyújtja a kezét, és ujjával a fal közepére bököd, egy irányba. - Egyenesen a Lipótmezőre, kisasszony. - Hátradől a karosszékében, rákacsint a titkárnőre.

A nő nem mosolyog vissza, csak elbiggyeszti a száját, a szélesen festett ajkát.

A kövér fejű ember bal kezével most megnyomja az asztallap alján várakozó csengőt.

Az őr máris belépett.

Sofia feláll.

- A hölgy nem ide tartozik. Kísérje a 212-be.

Az őr bakancsai hangosan összekoppannak.

Felkíséri Sofiát a második emeletre. Itt nem kell várni. Az őr rögtön kinyit egy ajtót. Sovány, éles arcú SS-tiszt ül az íróasztalnál.

Az őr falzettes és mély hangok keveredésével, a budakeszi svábok német nyelvén jelenti, hogy honnan küldték ide ezt a nőt. A tiszt ránéz Sofiára. Arca tele van apró, pókhálószerű ráncokkal. Egy kézmozdulatára az őr kimegy.

- Miért jött? - kérdi németül.

- Jelentkezem, zsidó vagyok.

- Aha! Nem bírt tovább bujkálni? Nincs hely? Vagy az idegek?

- Ahogy óhajtja.

A német arca megrendült.

- Óóhajtja? Óóhajtja?

A gépírónőhöz fordul, aki épp úgy ül a gépe mögött, mint a földszinti szobában ült az nagy mellű, festett ajkú nő, csakhogy Sofia most állt, és ez a nő sovány, csinos és jól öltözött. Sima, fehér ingblúzt visel, fekete nyakkendőt. A szájában cigaretta. Unottan kérdezi a személyi adatokat.

Sofia felel, a nő gépfegyver pergésű gyorsasággal ír, aztán újra kérdez. A tiszt közben két felkönyökölt keze közt nézi a lányt.

Mikor a szokásos adatokkal elkészültek, a gépírónő kivette szájából a cigarettát, és kéjesen összeroppantja az írógép mellé készített hamutartóban. Aztán kinéz az ablakon.

- Honnan került magába zsidó vér? - kérdezi a tiszt, aki még most is két összefogott kezével támasztja meg az állat.

- Apai részről. - Ez volt az egyetlen hazugság.

A gépírónő felsóhajt, visszafordul a gépéhez, ahol most rövid sorozat csattog.

- Apja lakása?

- Külföldön él.

- Mikor kapott utoljára levelet?

- Már nagyon régen.

A tiszt a gépírónőnek: - Ne írja!

Aztán Sofiához fordult: - Mikor?

- Nem emlékszem pontosan.

- Ellenőrizzük az adatait - legyint a tiszt. A nadrágzsebébe nyúl, cigarettát vesz elő. Ebben a szobában a titkárnő végzi a csengetést.

Sofiát máris kikísérik, és egy emelettel feljebb, az egyik lakásban, valami kis szobába zárják. Ablak nélküli helyiség, teljesen üres. Kamra lehetett azelőtt - vagy talán teakonyha.

Másnap visszakísérik, újra a 212-esbe. A lépcsőn végre megnézheti az óráját. Kilenc óra. A lábai fájnak az éjszaka után, melyet összekuporodva, a padlón töltött.

- Még most is azt állítja, hogy zsidó? - kérdezi halkan és hűvösen a tiszt. Egy golyóstollat csettentget a hüvelykujjával. Kinyitja, becsukja, kinyitja, becsukja, Sofia hallgat.

- Nos?

- Igen - feleli a lány.

- Hazudsz! - csattan a pofonszerű szó.

Sofia nem felel.

- Volt már ideggyógyintézetben?

- Nem.

- De még lehet. Jobb is lesz magának...

- Itt - felelt a lány dacosan - én vagyok a józan.

A tiszt sovány arcából kidudorodnak az állkapcsok. A golyóstollat ökölre fogja, de nagyon csendesre változtatja a hangját, szinte bezárt szájjal mondja:

- Na, ha olyan józan, ezt a szívességet megkaphatja. A lágert. Sőt! Nem láger és az ideggyógyintézet között választ, drága hölgyem, hanem a piros háromszög és a sárga csillag között. Érti?

- Értem.

- Mit ért? - ordít a tiszt. A nyugalom eltűnt; e bágyadt, pókhálóráncos arc csupa reszketés és düh. - Tudja, mi a különbség?

- Nem tudom - felel Sofia. Tiszta szemmel néz a tisztre, mert valóban nem ismerte a különbséget.

- Kétlem... Na! Mindegy... Szóval, piros háromszög: kommunista. A sárga... Ezt se tudja?

- Ezt tudom... Én a sárgát akarom.

- Megkapja. Legyen nyugodt, megkapja, és nem akkor veti le, mikor akarja. Ezt is tudja.

- Tudom.

Néhány nap múlva egy rabszállító kocsiban vitték el a teherpályaudvarhoz. Ott egy vagonba került, a vagont lakattal lezárták.

Kelet felé ment a vonat.

Sofia száraz szemmel ült a síró, jajveszékelő nők között, a zsúfolt, félhomályos vagonban, és amennyire tudott, összehúzódott. Nem mondta el, miért került ebbe a zsúfolt vagonba, erre a hosszú vonatra. Ő nyugodtabb volt, erősebb, mint ezek a szerencsétlenek, hiszen önként vállalta ezt a sorsot.

Egy állomáson leszállították őket. Férfiak, nők, karonülők, alvó csecsemők, síró gyerekek.

- Vizet! Jaj! Vizet! - ordítottak a foglyok.

Ott volt a kút az állomás mellett; látták. A kísérő katonák ott mosakodtak, prüszköltek.

- Vizet! Vizet!

A kúthoz igyekezőket puskatussal lökték vissza, az állomás szürkésfekete salakjára, a piszkos, kiszáradt, égő arcú tömegbe.

Egy szikár, szakállas férfi felemelte két kezét, és mély torokhangon kiáltja:

- Sëmá, Izrael!

A rabbi volt. A fekete, zárt nyakú öltöny is, az ollót nem látott fekete szakáll, melybe már ezüstszürke csíkok vegyültek, tanúskodtak papi hivatásáról. A kiáltozók elhallgatnak, a csukló zokogás fojtva hallatszik. Rövid ima után szép zengő magyarsággal beszél a rabbi:

- Kiválasztott nép, szenvedj és vezekelj! Elhagytad atyáid istenét, pogányokkal keveredtél, az ő ételeit etted, és babilóniai ringyókkal szeretkeztél! Rájuk akartál hasonlítani, és most az ő kezükből kapod a büntetést! Mert elhagytad a frigyet, melyet a bosszúálló Jehova kötött veled, kiválasztott néppel!

Elhallgatott, mély lélegzetet vett, és most már sikító-sivító hang tör ki a szakállal fedett szájából:

- Szenvedj és vezekelj, Izrael! És akkor az úr megkegyelmez, és megsemmisíti ostorát, ezeket a pogány gyilkosokat. És újra felemel téged, kiválasztott nép, a mindenható hatalmának letéteményese, győzelmes Izrael!

Sofia iszonyodva nézett erre a nagy és méltóságos papra. „Ezek is, mint a németek... - gondolta iszonyodva. - Ők is kiválasztott népnek tudják magukat...”

Körülnézett. A férfiak meghatódva könnyeztek. A nők nem sokat törődtek a prédikációval. Valahonnan előkerült egy tiszta rongy, és az anya, ott Sofia mellett, a csecsemőjét pelenkázta.

Már majdnem csend volt, mikor hirtelen vad tülekedés, sikoltozás kezdődött.

Két fiatal katona két-két vödör vizet hozott a körülfogott tömegnek. Szerencsétlenségre, a négy vödröt egymás mellé tették le, és az egész összezsúfolt nép a vödrökre vetette magát. Egymást cibálták, rángatták, ütötték. A vödrök feldűltek, az egész víz szétfolyt az állomás salakján.

Az őrkatonák nevettek. Heccelték a két szamaritánus lelkű legényt.

A foglyok még verekedtek.

Sofia nem mozdult. Így pontosan láthatta a vízért tülekedőket, a röhögő őröket és a két legény elképedt arcát is, amint haragosan legyintenek. Arra gondolt, hogy ezek a legények többé nem fognak vizet adni...

A táborélet hosszú, nehéz ideje alatt sokszor emlékezett erre a látványra, és sohase lökdösődött, hogy jobb helyet szerezzen, mindig nyugodt maradt, türelmes. Soha, semmit sem kért, soha nem igyekezett kiváló dolgozó lenni, ételben is mindig mértékletes volt. Mert egyszermásszor az is megtörtént a táborban, hogy egy raktárban vagy zöldségpincében félholtra ehették magukat az ott dolgozó nők. Sofia ilyenkor is nyugodt maradt és vigyázott.

Bár a hosszú hónapok és évek nem engedik, hogy valaki folyton első hősi elhatározása mámorában éljen, különösen, ha - ezt már a Melinda úton megmondta a tiszt - nem tőle függ, hogy mikor változtathat sorsán. Sokszor elgondolta, jobb volna most szerényen egyetemre járni, csöndes estéket tölteni kettesben a mamával, tiszta ágyban aludni. De ha aztán újra számot vetett magával, végiggondolt egy egyetemi karriert úgy, ahogy a papa csinálta, megnyugodott, és büszke lett. Helyesnek látta, amit tett, és úgy érezte, megérdemli, hogy élve maradjon.

Most, ebben a Duna menti, alpesi lágerben, mikor mindennek már tulajdonképpen vége volt, hiúságból, de jogos büszkeségből is, nem tépte le a sárga csillagot. Pedig már letéphette volna, és mindenki letépte.

Londonban a lapok tördelő szerkesztői talán éppen betűnagyságot választottak, hogy különkiadások első oldalán egy sort töltsön ki a shakespeare-i mondat:

The day is ours, the Bloody dog is dead

De a táborban megint többet tudtak, előbbre láttak. Azt tudták, hogy a véres kutya döglötten is él, ezer alakban. Legfeljebb azt nem sejtették, és ha mondják nekik, se hiszik el, hogy úgynevezett „előrelátó" diplomaták már egy következő háború esélyeit és módozatait latolgatják.

Sofia még a régi rabruhában, német kincstári rongyokban járt. A tábor se oszlott fel. A magyarok még mindig ott voltak, mert értük senki se jött... A spanyolok, franciák, angolok az amerikai hadsereg teherautóin távoztak, nyugatnak. Az oroszok rendezett menetoszlopban indultak a közeli szovjet csapatok felé, hogy félúton találkozzanak. A csehekért megjöttek Prágából az autóbuszok. Az osztrákok gyalog indultak, elszéledtek. Ők sok címet hagytak ott, sok kezet megszorongattak. A magyarok - azok csak vártak. Autóbuszokra nem számíthattak. De teherautókat majd csak küldenek értük?...

Banicza Sofia mellett ült a barakk melletti újonnan csinált padon. A lágy, alpesi májusi napfényben.

- Tulajdonképpen mért hordja ezt a szégyenjelet?

- Mert annak szégyen, aki ránk varratta - felelt Sofia.

- Igaz... De úgy tesz, mint aki belenyugszik. Mintha jogosnak érezné.

- Nagyon téved! - Sofia már-már azon volt, hogy elmondja, hogyan jutott ehhez a csillaghoz, de elnyomta a közlési vágyát. Nem így, másképp akart érdekes lenni. - Különben - és előretette apró fejletlen kis mellét - tépje le.

Banicza óvatosan nyúlt a ruhához; de az erősen odavarrt vászoncsillag nem engedelmeskedett. Elővette a műhelyben készített kiskését, melyet az útra csinált magának és átvágta a cérnát. Óvatosan, hogy a keze ne érintse a ruha alatt elbújt mellet, lefejtette a csillagot.

- Tulajdonképpen adathatna magának egy ruhát a raktárból, csak szólni kell, és kap.

- Én? Elégetett nő ruháját? Egy Nesszusz-inget? Próbálja csak elképzelni!

- Nesszusz-ing?... Kevéssé ismerem a görög mitológiát, de úgy emlékszem, Nesszuszt Herkules ölte meg.

- Heraklész...

- És Nesszusz felesége adta a férjének a vérbe mártott ruhát hogy... Nem így volt?

- Körülbelül... Lihosz vitte Heraklésznek az inget, aki őrjöngésében a tengerbe hajította Lihoszt.

- Szóval, a meggyilkolt vére égette, kínozta, vitte halálba Heraklészt... Így?

Sofia bólintott.

- Csakhogy nem Nesszusz felesége, hanem Heraklész felesége küldte az inget. Nesszuszt pedig Heraklész azért ölte meg, mert az szemérmetlen volt az asszonnyal.

- Hát én pontosan nem tudom ezeket a dolgokat, de annyi bizonyos, hogy maga nem Heraklész, kicsi lány, még kevésbé gyilkos, és nem a meggyilkolt felesége vagy más feleség adja vagy adatja magának az inget... A Heraklész felesége se.

- Még valami történik ott, amit nem tanítanak az iskolakönyvek. Maga az iskolában tanulta így?

- Téved... Én az iskolában csak a negyedik elemiig jutottam, aztán már felnőtt koromban kezdtem újra tanulni, de akkor már csak mérnöki szakmát.

- Furcsa... Ez hogyan lehet?

- A kérdés nem az, hogy hogyan lehet, hanem az, hogy hol lehetett? Mindjárt meg is mondom: Moszkvában.

- Érdekes... Régóta kommunista?

- Nagyon régóta.

- És mitológiát akkor, így középiskola nélkül hol olvasott?

- Börtönben.

- Furcsa... Mi nem kaptunk könyvet. Időnk se lett volna.

- Hja, azok szép, régi, békebeli börtönök voltak! Elítélés előtt az se volt jobb, mint amit maga is ismer. De utána néha olvasni is lehetett. Ha például nem volt fegyelmi büntetés, könyv-megvonás, satöbbi, szóval, néha azért lehetett.

- Furcsa... Majd egyszer elmondja?

- Egyszer majd elmondom... Szóval így jutottam, mellesleg szólva, jobb hiányában, egy mitológiához.

- Igen ám, de a Nesszusz-történetben még valami rejtőzik. Az, hogy mi volt a kapcsolat Nesszusz és Heraklész felesége közt. És mért küldte ez az asszony az inget férjének, akinek így gyilkosa lett?

- Nyilván, bosszúból.

- Nem bosszúból. Szerelemből. Deianeira nem bosszút állt, hanem a bosszú eszköze lett. Ez így szokott lenni. A hűtlenséget akarta megállítani, és féltékenységével megölte Heraklészt. Aztán saját magát... Érti, miről van szó?

- Úgy látszik, sok mindenről. De honnan veszi ezeket - ránézett Sofiára... - kicsi lány!

Sofia elpirult.

- Ezt, eddig, Szophoklészben is megtalálja - mondta zavartan. - De további értelme is van ennek a történetnek, amely aztán ott folytatódik, hogy a lányt, aki oka volt Deianeira féltékenységének, Heraklész halálakor fiának hagyja. Itt jut az ember tovább a történelem és a mitológia mély rétegébe.

- És - szólt Banicza - ilyen... hogy is mondjam... ilyen lemeztelenített dolgokhoz jut az ember?

- Tudni annyi, mint tisztaság. Szemünket eltakarni: piszkos. Aki a szemét betakarja, az ujjai résén át kacsingat a meztelenségre, és ez a piszkos.

Banicza odafordult a mellette ülő lányhoz. Nem volt nagy szakértő ezekben a dolgokban, de annyit látott, hogy érintetlen nő ül mellette a padon, itt, a barakk előtt.

- Hány éves maga, kicsi lány?

- Tizennyolc... Tizennyolc leszek.

- A szülei élnek?

- Egész biztosan. Az apám külföldön van; mindig egészséges volt... Az anyámtól tegnap kaptam levelet. Őérte aggódtam. Mert ő nem a legerősebbek közül való.

- Sürgönyzött neki?

- Igen. Egy lengyel lány adott rá pénzt. Jószívű gyerek. Biztos látta. Olyan szép lány, hogy feltűnik. Tegnap utazott el, megnézni Párizst. Az amerikai orvosezredessel.

- Áá, avval a kopasszal? Na, ja, igen. Láttam azt a nőt... És azt a kopasz vénembert... Maga ettől a lánytól kért pénzt? Mért nem szólt nekem, ha sürgönyre kellett? Nekem az osztrák fiúk hagytak pénzt mielőtt elmentek!

- Őszintén megmondom: maga volt a második jelölt. Szóltam volna, hiszen már elég jól ismerem. De olyan egyszerű volt! Nem is kértem, csak azt kérdeztem, lehet-e sürgönyözni? És Sofia, véletlenül ő is Sofia, azonnal a kezembe nyomott tíz dollárt. Hát nem sérthettem meg. A felesleget persze visszaadtam. Ezért is majdnem megharagudott.

- Na, ha én voltam a kettes jelölt, szóval, akkor most lemegyünk a városba, és veszünk magának egy ruhát!

- Ráér Pestig! És...

- Ezt nem mondanám. Pest és Buda elpusztult, nincsenek üzletek. Nemrég hallottam, hogy a Keleti pályaudvartól, azaz attól a helytől, ahol a Keleti pályaudvar valaha volt, ellátni a Dunáig... És át a Várhegyre. Mesélik, Pesten minden csupa rom, és Buda még romosabb. Ellenben nekem van itt egy összegem, egy varrónőnél, lenn a városban. Az éppen jó lesz.

- Magának pénzei vannak? - Sofia megütközve nézett rá, és odábbhúzódott. - Letétje?

- Nem letét. Sokkal egyszerűbb. Volt itt egy őr, dolgoztam neki, tőle járna egy kis fizetség. Megadta a címét, azaz a felesége címét, aki varrónő. Vagy tud adni ez a varrónő valami ruhát, vagy összecsap valamit. Ennyi az egész.

- Nem sürgős.

- De igenis, sürgős! Csak nem akarja megijeszteni a mamáját ebben az öltözékben? Nem gondolok én estélyi toalettre, hanem valami egyszerű, emberi ruhára! Valami kis... hát olyan szövet... vagy perkál vagy hogy híják...

- Nem kell.

- Dehogynem. Ez megint olyan dolog, mint a sárga folttal. Igazán, nem értem magát!

- Majd egyszer megmagyarázom.

- Mikor?

- Mikor majd maga elmondja a mérnökségét, a börtönőrt, és hogyan volt az a mitológiával.

- Most mondjam el? Hosszú história; nincs rá idő.

- Ne most, de majd egyszer. Jó?

- Jó... Egyszer... De most és azonnal mást csinálunk. Lemegyünk oda, ahhoz a varrónőhöz.

- Majd máskor.

- Nem! Ezt nem máskor, hanem most és rögtön! Nem szabad halogatni. Lehet, hogy holnap már indulunk.

- De otthon megadom magának, amivel tartozom.

- Azt, kérem, megteheti. Menjünk.

- Holnap menjünk.

- Hát jó. Nem bánom, holnap.

Timo Stuhr kimászott az elhagyott fedezékből, melyben a nappalait töltötte, már több napot. Nem tudott tovább jutni, mint ameddig már első nap eljutottak Strümerrel. Innen, ebből a lyukból hallgatta napokig a közeli lövöldözést. Aztán az ütközet távolodott, elmúlt, de a kanyargó hegyiúton még éjjel se szűnt meg a mozgás. Az erdő csendjét még fel-felverte egy rövid sorozat.

Már nem maradhatott tovább az erdőben. Lázas volt, és ha a meztelen vállát az arcához érintette, érezte, hogy tüzel a seb. Szédült.

A felcser talán egész jól megcsinálta az operációt, csakhogy az első éjjel megszökött mellőle. Otthagyta az orvosi kistáskát is, sőt, azt tette Stuhr feje alá párnának. A kötszerek, injekcióstű, kámforampullák és a jód ottmaradt a táskában. Aranyfogakat hiába keresett benne Stuhr. Sőt, Strümer az egyenruháját is otthagyta a fedezékben. Kiderült, hogy ravaszabb volt, mint Stuhr, az egyenruha alatt teljes civilöltözéket hozott, míg ő egy lágerfogoly zebraruhájában jött ki, azt vette tiszti uniformisa alá.

Hiába maradt nála a kötszer, nem volt, aki bekötözze. Ezért szánta rá magát, hogy lemegy a városba. A lövöldözés jóformán már elmúlt, csendes, fáradt emberek is nagy ritkán imbolyogtak az utakon.

A takarókat, a megmaradt konzerveket és kétszersültet Stuhr gondosan összecsomagolta egy sátorlapba, a sátorlapot szigetelőszalaggal leragasztotta. Az eldobott utászásóval, melyen a fedezékben már kiütött a rozsda, valahogy gödröt ásott. Ide dobta a sátorlapba csomagolt holmit. A kötszereket, a táskával együtt, utánahajította, és földet hányt a holmira. De akármilyen óvatosan használta is ép karját, így is szúrt, szaggatott a beteg válla, a hónalja. Mikor elkészült, harasztot szórt a friss földre. Az ásót egy fa ágai közé rejtette, pontosan kimért negyvenöt lépésre az elásott holmitól, és úgy, hogy aki nem tudja, hogy ott ásó van, ne láthassa. Bár abban reménykedett, hogy nem kell ide visszajönni, mégis mindent nagyon megfontolva végzett, megjegyezte az irányt, hogy akár éjjel is visszataláljon.

Elindult, aztán gyorsan visszafordult. Eszébe jutott, hogy a frissen földelt sír vagy sírféle kevésbé lesz gyanús ebben az erdőben, mintha valamit takargatnak. Eltávolította a harasztot, és csak most indult útra. Lázasan, fáradtan. Hegynek lefelé is tántorogva ment, merev lábai mintha az agyához koppintanák a gerincét.

Korán reggel ért a város szélére. Útközben még arra gondolt, hogy mindjárt továbbmegy, messzebbre, nagyobb városba, hiszen rabruhában, borostás, rőt szakállal nem lehet ez olyan veszélyes... De a város szélére érve elfogta a rettegés és olyan gyengeség, hogy odavánszorgott az első, útjába eső épülethez, melyen - micsoda szerencse - vöröskeresztes zászló volt és a kapun angol felírás.

Befogadták. A zebracsíkos fogolyruha jó ajánlólevél volt. Itt az ilyen kórházakban, még a frontkatonák érzése uralkodott. Az az idő járta még, mikor egy amerikai ezredes Weimar egész lakosságát felhajtotta Buchenwaldba: „Azt mondjátok, nem tudjátok mi történt? Itt, szinte a szemetek előtt? Hát tessék, nézzétek, Weimar lakói! Weimar városának lakói! a városé, ahol Goethe és Schiller háza áll, és testük itt porlad városotok földjében!” A frontkatonák kemény, diplomata- és papírgyűlölő lelke honolt ebben a kis kórházban, és a rabruhás embert, aki rögtön elájult - ez nem volt tettetés, a gennyesedő, lázas sebe okozta -, a rabruhás embert, akinek se neve, se papírja, se csomagja, semmije, azonnal felvették. Ez a semmi volt a legjobb ajánlólevél. Itt és ekkor.

Bent az ápolóknál már a viselkedése lett külön ajánlólevél. Nem habzsolt állati mohósággal, mint néhány más, volt lágerlakó. Így, persze, nem kapott utálatos hasmenést, és nem kellett rá folyton tiszta ruhát adni, nem kellett lemosogatni. És sohase követelőzött, se különleges figyelmet nem követelt, mint egyesek. Azt se kérte, hogy engedjék továbbutazni, mint mások. A többiek, volt lágerbeliek, akik elindultak, és az úton összeestek, ingerlékeny, zavart ideg-rendszerű emberek voltak valamennyien. Kiabálósak, sírógörcsökkel küszködők. Ő nem. Amit kapott, szerényen megköszönte; tudott néhány szót angolul is, és mindenre azt mondja: Thank you very much!

Az amerikai katonák, akik sebesülten vagy betegen feküdtek itt, cigarettát adtak neki és cso-koládét. Malmozott a vulkanikusan jókedvű, hol elborultan szomorú négerekkel. Az orvosok előtt fegyelmezetten összerántotta magát, de nem túlságos katonásan.

Timo Stuhr - vagy ahogy most az ágy végére erősített beteglapján állt -, Otto Rutsch, minden-kinél kiegyensúlyozottabb volt. Ha ápolónők mosdatták, és a hasára fektették, nem volt olyan csúnyán sovány, mint a többi lágerből jött. Hátgerince nem állt ki, mint a fűrész, combjai végén nem látszott ki a lottyadt farból a csúnya nyílás. A bőre sima volt. Az orvosokra pedig úgy nézett könyörgő szemű alázattal, mint akik a halál torkából rántották vissza; csak ő tudta, hogy ez mennyire igaz.

Az ápolónőkre is úgy nézett, de ilyenkor valami tartózkodó, de erős nemi éhességgel is. A sok férfi közt állandó izgalomban égő, megviselt nőket bizsergette ez a szukaremegtető, vetkeztető nézés, melyet se szavak, se tenyerek széles fogása nem kísért. A négerek fogdosása után felhorkanó puritán borzalom járta át őket, mivel jólesett és elgyengültek. A fehér katonák ceremóniátlan szerelmi támadásai is kellemesek voltak, de el kellett utasítani. Stuhr hódolatos nézésében, melyet se szó, se fogdosás nem követett, még valami mást is éreztek, ami fiatal vágyálmaikra emlékeztette őket, arra a sohase volt valóságra, melyet most, azt gondolták, megtaláltak...

A csúnyán elgennyesedett hónalj szépen gyógyult, és ő, aki most Otto Rutsch, a fájdalmas kö-tözés és jó reggeli után, mikor a nővérek eljöttek megnézni, hogy jól fekszik-e a párna a feje alatt, a megóvottság gyönyörűségétől elbágyadva, elrévülten feküdt a tiszta kórházi ágyon.

Az ebédet egy gyöngyöző homlokú, hótiszta zakós néger fiú hozta, aki biztató, kedves mosolygással is megtoldotta szolgálatát.

Ebéd után a főnővér jött, hosszú léptekkel a földszintes barakkba, szikár, idősebb nő. Szigorú papagájhangon nyugalmat és alvást parancsolt.

Stuhr erre az idős nőre is férfiszemmel nézett egy pillanatig. Maga is csodálkozott, hogy akár ez a nő is kívánatos lehetett volna. De rögtön le is hunyta a szemét, mint egy engedelmes kisfiú, és így aztán ő volt az egyetlen a kórteremben - de talán az egész kórházban -, akinek a homlokát ilyenkor a főnővér gyöngéden megsimogatta. Ez jólesett, és csak segített, hogy a gondolatai mindjárt messze elkószáljanak...

- -

... A bergstrassei kis faluban van, ahol háború előtt tanítóskodott...

Tiszta, fehér házak, a dombokon szőlő, a tanító piros fedelű házára gesztenyefák lombja hajlik. Hogyan élt ő ott? Hogyan? Tanította a nebulókat, ebéd után aludt, alvás után elolvasta az újságot, este elment a vendéglőbe, ahol sört ittak, s néha a dalegyletben énekeltek.

Du bist wie eine Blume,
so schön, so hold, so rein -

Az egész dalárda belépett az NSAP-be, és ő velük. A többi is így ment, már a többi is így ment, szinte magától. A leghűbbnek mutatkozni volt a legelőnyösebb. Tulajdonképpen ezért került az SS-hez. Nem mindegy-e, milyen alakulatban szolgál? Persze, mindegy! Csak még egyszer elkerüljön innen, újra tanító lesz! Csendesen, nyugodtan. A falu mindig nyugodt volt, és nyugodt maradt. A gyerekeket is úgy kezeli, mint régen. Csak ritkán kerül elő a pálca, ha nem lehet bírni velük... Ritkán, de a katedrafiókban mindig ott legyen. Mogyorófa-pálca.

A dalárda tagjai? Ők kiabálták: „Meine Ehre heisst Treue!"

Ő is ezt mondta. Most is segít az ilyen jelszó, éppen mikor az ember nagyon fél...

... Kevés dalárdista jött vissza. A hentes fia valahol Ukrajnában esett el, a postamester is eltűnt; már egy éve megírták hazulról. De ő Otto Rutschból újra Timo Stuhr lesz, és hazamegy! Szépen, csendesen élni! Jobb is, ha nem alakul dalegylet. Semmit se tudni, senkiről se tudni. Nem volna ez nehéz... És nem szabad hozzányúlni ahhoz az ökölnyi aranygombóchoz, amit a kis zsákban, a liszt közé csúsztatva, küldött az apjának. Gombóccá összekalapált arany. De ha szétbontanák, kilapítanák, akkor beszélne a szájak helyett, ahonnan ezt az aranyat Strümer kihuzigálta.

Strümernek biztos tízszer ennyi maradt. Ezért is félt tőle, ezért szökött el mellőle. Ez a Strümer bitang fráter. „Meine Ehre heisst Treue." Jobb volna, ha nincs meg az az arany... talán le is égett a ház, Sebastian Stuhr háza... az „amik" tankjai végigdübörögtek a Bergstrassen, és szőlők, piros fedelű házak, almáskertek, gesztenyefák fölött még a földbe elásott aranygombócot is szétlapították... Ha az apja nem él, meg se találja. Vagy most is még foltozza az öreg a cipőket? Falábát hosszan kinyújtja, és kalapál a kis műhelyben. Az öreg verduni harcos, a polgári lövészegylet elnöke, komor és hallgatag ivó...

Tanító akar lenni? És tud-e tanító lenni? Mért ne tudna? A háború elmúlt, minden elmúlik, a sírokra fű nő, a sírok behorpadnak, a földdel egyenlődnek; nyugodtan kell már élni.

És ha nem lehet tanító? Akkor jó, ha megkerül az arany. És ha az arany sincs meg?

A nőknek mindig maradt valamijük. Szívesen támogatják Otto Rutschot itt, és Timo Stuhrhoz majd férjhez akarnak menni... Félni elég volt Neunkirchenben.

- -

Neunkirchen... Bombatámadás percei. Micsoda vad rángatódzással párosodni ott, a pincében. Lerántotta maga mellé a nőt, és mikor felettük recsegett a padló, ingott a ház, a falak szinte csak azt várták, hogy utolsó szorítással nyomják még erősebben egymásba a testüket... Neunkirchen. Egy hét alatt tízszer volt légiriadó. Egy hétig, veszélyben és kéjben.

Végül is vissza kellett autózni, a szétfröcskölt kövezetű úton, a lágerbe. És jelenti. „Semmit se tudtam vételezni." Seegras csak bólintott: „No persze, persze." És legközelebb mást küldött Neunkirchenbe.

Azelőtt nem kívánta így a nőket, mint akkor, ennél a bombatámadásnál. A félelem növeli a kéjt...

- -

Ezután ágyban fogok szeretkezni, csipkepárnás, puha, dupla ágyban, kétszer egy héten, ahogy Luther Márton tanácsolta. Elég is lesz. Óvóhelyek, tisztikantinok, hadibordélyok helyett családi ágy, nagyhasú asszony, szülésznő, feltűrt ujjal... békeidőbeli vér... Nem! Ez nem lesz jó. Gyerek nem kell. Olyan biztonságos többé sose lesz az élet. Nagypipás, öreg tanító nem lesz belőlem, akihez nyári vakációra eljönnek a fiai; fehér bor a talpas, zöld üvegpoharakban.

És még unokák is! Ezt már nem!... Háború után csak a féllábú rokkantak csinálnak gyereket, részeg fejjel, bajtársi találkozók után hazamenve, örömükben, hogy őket is asszony várja... Ááá, szolidan kell élni. Az öreg hagyja abba a cipőfoltozást, és inkább sertést hizlaljon, nagy, rózsaszínű, jó fajtát. Eleinte párat, aztán többet; ezt is szépen, óvatosan. A városba szállítjuk, Frankfurtba. Egy teherautót szerezni igazán nem lesz nehéz, százával fekszenek a bedöglött gépek a városok végén, az országút árkában. Az autó nem bűzlik, mint a hulla, nem kell se eltemetni, se elégetni. És, ha most még itt kell is feküdni, de marad még...

- -

Így szendergett és gondolkozott most is az ebéd utáni csendben, lehunyt szemmel, bóbiskolva és mégis számítgatva.

Mennyit keresne, ha tanító lenne, és a disznóhizlalás csak mellékfoglalkozása? Vagy ha nem lesz tanító? Megnősül és kereskedik. Mennyi ideig lesznek élelmiszerjegyek egy háború után? Ezt az öreg tudná pontosan megmondani... Jó, hogy még nem nős. Túlságosan az se zavarná, de így egyszerűbb. Valami más, úribb is lehetne. Mondjuk, egy részvénytársaságban a könyvelőnek ad utasításokat. Ezt Seegras mellett jól megtanulta. Szervezni! Igen! Talán a vállalkozásban, ahová beházasodik?... Fiatal lány?... Ha özvegy, még jobb! Az jól felizgatná, ha...

- -

Ebben a pillanatban valaki lerántotta róla a takarót Stuhr, azaz Otto Rutsch fölijedt, kimeresztette a szemét. Az ágy két oldalán két férfi állt, a harmadik az ágy lábánál. Mire magához tért, már felhasították az ingét.

- Honnan jöttél? - kérdezi, aki az ágy lábánál áll.

Stuhrnak nem kellett gondolkodni, azt mondta, amit ezerszer előre készített: - Keletről.

- Kápó voltál? - mutat sima hasára a pengearcú, égő szemű ember és ráhajol.

- Nem igaz! - De máris eszébe jut, hogy ez még mindig csak a kisebbik veszély. - És ha az lettem volna? - teszi hozzá kötekedőn. Ha kápó volt, Keletről jön, és még él, akkor semmi ok, hogy őt most itt, a kórházban megöljék. És mért ölnék meg? Ki ez a három ember? Bizottság? Milyen bizottság? Mit bizonyít? Hogy a testén hús is van? Akkor Pokornyit is meglincselhetnék, aki jól élt a rádiódobozokból. És az írnokot, aki külön porciókat kapott! És van ilyen sok!...

De a három ember csak összenéz. Stuhr nem tudja kitalálni, mire gondolnak. Az egyik kést vesz elő, megfogta vállán a kötést; el akarta vágni.

- Hagyd! - szól a másik, és mindhárman kimennek. Lábujjhegyen, ahogy jöttek.

Stuhrnak hevesen dobog a szíve, gondolatai azonban már rendeződnek. „Mit akartak? Miért jöttek? Miért kérdeztek olyan keveset? Mert nem kellett több kérdés? Megismertek? Vagy visszajönnek, kibontják a kötést? És milyen most a seb? A gennyedés után felismernék, hogy Strümer csinálta lancettával?... Nem!

Ezek máris tudnak valamit, ezért nem kérdeznek! De az inget akkor miért tépték le? Az az egy talán nem ismert?”

Stuhr nem felel saját kérdéseire. Kiugrik az ágyból, és ott terem az ajtóba erősített fogasnál. A szakadt ingre felölti csíkos fogolyruháját. A három szobatárs közönyös, bágyadt szemmel kísérte mozdulatait; nem értették meg, mit csinál. A német beszédből egy szót se értettek; még ha tudtak volna németül, akkor se értenék.

Önkéntelenül megfogja az ajtó kilincsét, de mintha hideg kígyót markolt volna, elugrik az ajtótól, és szalad a betegszoba ellenkező oldalára, a nyitott ablakhoz. Kiugrik. Az ebéd utáni, üres udvaron nem látta senki, senki se tartja vissza. Odaér a kapuhoz.

Az őr egy széken ül. Valami rézgyűrűt reszelget, hogy valahogy elmúlassa az unalmas szolgálatot. Fegyvere a falhoz támasztva. Észrevette a közeledő, csíkos ruhás beteget, de ez mért zavarná? Kimenni mindenkinek szabad, csak a befelé igyekezőtől kell igazolást kérni, ha ugyan kell; ez is csak olyan ostoba parancs, melyet a háború már régen elkoptatott, mert felesleges. Akinek nincs itt dolga, úgyse jön. Nyugodtan reszelgeti a rézgyűrűt, nemsokára kiveszi zsebéből a smirglipapírt, és mire a dörzsöléssel végez, kész a gyűrű, letelik az őrségidő. Már két rézgyűrűt csinált itt a kórházban, minden kapuszolgálatnál egyet. A csíkos ruhás ember elmegy mellette. Rendben. De most megáll. Visszafordul. „Talán elfelejtett valamit. Nem érdemes észrevenni."

A csíkosruhás kinyújtja a karját; magához rántja a falhoz támasztott fegyvert.

Az őr felugrik.

Hogy gondolhatott volna erre? Miképp olvashatta volna ennek az embernek a szemében a szándékot, mikor abban a pillanatban, mikor elment előtte ez a csíkos ruhás ember, maga se tudta, hogy a következő pillanatban ezt fogja tenni?!

De a háborút megjárt katona gyorsan határoz. Utánakap a támadó karjának, mielőtt az ráfoghatná a fegyvert.

Ez sikerülne is, csakhogy a támadó nem támad, hanem fut.

A katona utána, lihegve, szótlanul. Nem csap lármát; tapasztalt katona, aki gondolkodás nélkül érti: a kiáltozás nemcsak bajtársakat hívhat, az ellenség figyelmét is ráirányozza.

Mikor pedig a csíkosruhás befordul a sarkon és eltűnik, az őr megáll. Ki tudja, mi vár rá, ha kimegy a sarokig. Újabb ellenség? Vagy - most ez jut eszébe - saját őrmestere? Az se jobb. Hagyta, hogy lefegyverezzék, és ezért büntetés jár.

Áll. Egy hangot se ejt, aztán lassan, a lihegését csillapítva megy vissza a kapuhoz. Körülnéz. Az udvaron még senki sincs. Egy újabb vétséget kell elkövetni: elhagyni az őrhelyet.

Gyorsan megy a közeli raktárba, ahol őrizetlenül állnak a romlott és gazdájukat vesztett fegyverek. Felkap egyet, amelyik épnek látszik, és kijön.

Az udvar még mindig kihalt. Az egyik baj tehát már elmúlt. Van fegyvere. Most a kisebbiket kell kisebbre csinálni. Nyugodt, himbálódzó léptekkel megy a latrina felé, onnan aztán kényelmesen vissza a kapuhoz. Végre is békeidő van már, ez itt kórház, nem muníciósraktár. Nincs olyan őrmester, aki belekötne. A latrina miatt? És ha mégis, mit adhatnak ezért? Egy soron kívüli őrszolgálat - legrosszabb esetben.

Stuhr találgatja: mit csinál most az a három? Az orvost várják, aki ebédszünet után bejön? A többi volt fogollyal tanácskoznak? Még van idő, neki valamit tennie kell. És ha fegyverrel van, akkor ezzel a fegyverrel...

Népesebb vidékre ér; a városka utcáin egy-két volt fogoly bolyong. A soványságukról, a kaszáló járásukról ismer rájuk. Civilben vannak. Fogolyruhában csak ő. Megrázza feje fölött a fegyvert, és elordítja: - Gyerünk! - De hogy miért hívja őket, még nem tudja.

Az ordításában, a fegyverrázásában van valami, amit a Karl May-regényekből tanult. A fronton ezt nem tanulhatta volna, ott ez másképp történik.

Sikerült néhány sovány embert megállítani; talán éppen, mert ilyen nem-katonásan üvöltözött. És most tudja már, miért hívta őket. - Gyerünk! Itt bujkál a kurvájával. Itt, a Mariengasséban - jut eszébe az, aki most felismerhetné. Hiszen itt bármely pillanatban találkozhatik vele.

- Ki? - érdeklődik lagymatagon egy borostás arcú, nagyon hosszú, karóvékony ember.

- Az SS. A kapuparancsnok! A börtönőr! Gyertek! Most én elintézem.

Winnetou-módra forgatja az amerikai katona fegyverét. Már volt ideje átgondolni, hogy lapulva, csendesen, nem menekülhetne.

Csak ordítva, gyilkolva...

Wohlbrück itt lakik, nem is messze, és az a bizottság, vagyis az a három ember, még nem tudhatja, hogy ő nem fekszik már a kórházi ágyon. Vagy már tudják, és halkan keresik a nyomát... A csend felé fognak szimatolni. A lárma- és lövöldözéssel ellenkező irányba...

- Gyertek! Elintézem! - ordít torkaszakadtából.

- -

És pontosan így is volt. Stuhrral valami ösztönös számítás, számító ösztön közölte: mi történik, miközben ő az összecsődült, vele ordító, kérdező és összevissza felelő emberek előtt futólépésben, súlyban tartott fegyverrel már a Mariengasse felé közeledett...

A kórházban egész csoport beteg tódult a szobába. Az ágy üres volt. A nyitott ablakon át megtalálták a friss nyomot. Néhányan kiugrottak az ablakon, a többiek, hogy gyorsabban kiérjenek, az ajtó felé mentek; az udvaron találkoztak az elsőkkel. A nyomok a kapuhoz vezettek. Kérdezték a kapuőrt, merre ment egy beteg, épp az imént? Az őr nyomban megértette, kit keresnek, és menten megértette azt is, hogy neki nem arrafelé kell mutatni, amerre az az ember szaladt, aki az ő fegyverét elvette. - Arra! - mutatott az erdő felé. Semmi kedve se volt találkozni azzal, aki lefegyverezte, és a fegyverével még kevésbé.

Az üldözőket nagyon kielégítette az őr útmutatása. Mentek az erdő felé. Néhánynál géppisztoly is volt, a többi botokkal, széklábakkal a kezében követte a fegyvereseket. Amikor kiértek az utcából, az erdő előtti réten rajvonalba széledtek, és úgy mentek tovább az erdőbe.

- Nézze - mondta Sofia, és megállt.

- Igen - felelt Banicza.

Alattuk mélyen látszott a nagy folyó, napfényben csillogó pikkelyekkel, egy farkával kanyart csapó óriáshal.

Már jó messze voltak a tábortól, de a mélyút fordulója eltakarta a várost, egyedül a kolostori templom tornyának világító sárgássága és a tető tompa zöldje látszott a hegyhát mögött. Májusi napfény volt. Felmelegedett fenyőfák délutáni illata. Lent, alattuk a folyó, és ahol ők álltak, csend.

- Igen - ismételte Banicza, és megállt. Félt közelebb lépni. Érezte, hogy akkor a lány a karjára támaszkodik. És tovább mi legyen? Hazugság, pillanatnyi ostobaság volna átfogni a lány vállát, hiszen merő véletlenség, hogy együtt látnak egy tündöklő folyót.

- Menjünk - mondta a lány.

- Menjünk - felelt Banicza. Szégyellte magát. A lánynak - most észrevette - nem is voltak olyan gondolatai, amilyeneket ő feltételezett. Kedves, jólelkű kislány ez. Ő a romlott, számító és gyáva.

Elérték az út újabb fordulóját, és egyszerre lármával és egészen közel ott volt alattuk a város. Piros cserepű és szürke palatetős házak a tavaszi zöld között. Almafák, almafák.

- Itt, mindjárt, ez lesz a Mariengasse - mutatta. - Mi a harmadik házba megyünk!

- Szép kis kertes utca - mondta Sofia.

Ahogy közeledtek, a lárma erősödött, zavaros kiáltozást hallottak. De oly régen voltak városban, hogy ebben semmi különösséget se éreztek... Oly régen voltak városban...

- Talán nem is jó - kezdte Sofia -, hogy maga most - de nem tudta, hogy mondja tovább.

- Mi nem jó?

- Az, hogy követel. Adósságot akar fizettetni. Nem kellemetlen?

- Csacsiság. Az az ember örül majd, hogy megszabadul az adósságtól. Ez olyan. De ha tévednék, erőltetni nem fogjuk. Akkor majd kigondolunk valami mást. Szerzünk a raktárból.

Sofia a fejét rázta. Baniczának nem volt ideje felelni, már megérkeztek a lárma közepébe, mely épp ott volt a keresett mariengassei háznál. Tíz-húsz ember állt az utcán; tele volt az udvar is. Egy rabruhás ember kemény bakanccsal rugdosta az ajtót. Kis rés nyílt, Banicza megismerte Wohlbrück sápadt arcát... Ingujjban volt, széles, lila nadrágtartó az ing felett.

Banicza megértette, hogy mi kezdődik. Hátrahagyta a lányt, befurakodott az udvarra, meg akarta menteni Wohlbrücköt. De ebben a pillanatban fegyver berrent. Az ajtóban álló Wohlbrück lassan lehanyatlott.

- Így jár... - ordított az udvaron állók felé fordulva a fegyveres, és Banicza felismerte Timo Stuhrt...

Azaz, nem, nem így volt! Banicza még nem ismerte volna fel Timo Stuhrt, ha az nem ismeri fel őt, nem akad torkán a szó, és nem merevedik görcsbe egy pillanatra.

Banicza valaki kezéből kitépi a géppisztolyt. Ugyanebben a másodpercben Stuhr eldobja fegyverét, és ugrik le a tornác lépcsőjén, és nagy ugrásokban rohan az almáskert felé... Banicza arcához emeli a fegyvert és lő. Még látja, hogy Stuhr egy nagyot ugrik és eltűnik...

Csak *ezután* érték el gondolatai tettének gyorsaságát. Stuhr után akart rohanni, de már közrefogták, fegyvercsövek kerek szeme mered rá.

- Én ismerem! - mondja támadóinak.

De a fegyverek csöve csak rá meredt, és a fegyvereknél is veszedelmesebb emberszemek. Talán csak azért nem lőnek, mert lábaikkal kívánják széttiporni.

- Ismerem! Ez egy...

- Te ki vagy? - kérdezi a mellét érintő fegyvercső gazdája.

Valaki félretolja a fegyvert.

- Állj! Ez a szerelőnk!

- A magyar, a garázsból - hallatszik egy hang a hátsó sorból is.

A gyűrű kissé meglazul; Sofia csak most tud odaérni hozzá.

- Ez Stuhr volt, az SS - lihegi Banicza a tétován álló embereknek, a fegyvereknek, a szemeknek.

- Stuhr?!

Az ember, aki az imént még Baniczára fogta fegyverét, most abba az irányba veti magát, amerre Timo Stuhrt futni látta. Néhányan követik. De az összegyűltek zöme ott marad az udvaron és a ház előtt.

Banicza felmegy a tornácra; senki se tartja vissza. A nyitva maradt ajtón belép a kis előszobába. Sofia a küszöbig követi, megáll, aztán ő is bemegy.

Wohlbrück a tiszta, viaszszínű deszkapadlón fekszik már óriási vértócsában. Egy nő, sovány, beteges, térdel a nagy Wohlbrück mellett.

- Orvost! Mentőket! - kiáltja Sofia, az udvaron álldogáló embereknek, és ugyanakkor ő is elrohan.

Banicza állva maradt a térdeplő nő mögött. Wohlbrück még él, melle hevesen emelkedik, lassan horpad. Megtört szemei már a halál kapuját látják.

Néhány ember feljött a tornácra, de a küszöböt nem lépték át.

- A kapuparancsnok! - mondja ugyanaz, aki Baniczát is felismerte. Közömbösen vállat von. - Semmi közünk az egészhez. - Lemegy a lépcsőn, lassan kimegy a kertajtón, vissza se fordul.

- Elszámolás - mondta valaki, és követte.

- Elszámolás, nem leszámolás - mondja egy hátrább álló, és valamennyien kezdenek elszállingózni.

Épp ekkor jön Sofia. Egy amerikai katonaorvost vezet, beszél hozzá, a zubbonya ujját rángatja. Két néger szanitéc jön utánuk hordággyal.

Az orvos ránéz a betegre, int a szanitéceknek. A két néger a falhoz támasztja a hordágyat, és bejön az előszobába.

Az orvos maga nyitja ki a lakószoba ajtaját.

- Oda menjenek - szól.

Banicza, Sofia és a varrónő engedelmesen bemennek.

A nő leveszi az ágytakarót.

Banicza most meglátja a rádiót, amelyet ő készített. Horgolt csipketerítővel volt letakarva. Az ágyra néz. Nem az a nikkelágy, amit ő csinált, hanem egy régi, keskeny faágy. A varrógép nyitva: két női ruha fekszik a lapján. Éppen dolgozhatott az asszony, mikor az ajtón dörömbölni kezdtek. Férfiholmi nem látszik a szobában. Wohlbrück talán a padláson rejtőzködött... De miért jött le?

A varrógép petróleum-, az új ruhaanyagok csirizes szaga elkeveredett a szoba káposztalevestől savanyú, fülledt levegőjével.

- Soha senkinek se vétett! - mondja sírva az asszony, és pontosan összehajtogatja az ágyterítőt.

- Aki rálőtt, híres gyilkos volt, a parancsnok segédtisztje - mondja Banicza igenlés helyett.

- Maga ismerte őket?

Banicza bólintott.

- Ugye, tanúskodik mellette?

- Ha szükség lesz rá - felelt Banicza. És arra gondolt, hogy nem látja-e ez az asszony, hogy Wohlbrücknek néhány órája maradt csak. „Olyan kevés haldoklót látott?”

Sofiához fordult:

- Menjünk!

- Kérem, adja meg a címét - jött az ajtóhoz az asszony.

- A címemet? Fent lakom a lágerban - mondja kedvetlenül Banicza, és kinyitja az ajtót.

A négerek éppen letették a hordágyat Wohlbrück mellé. Banicza és Sofia nem tudtak továbbmenni a keskeny előszobában. Nézték, ahogy a szanitécek gyengéden hordágyra teszik Wohlbrück nagy testét, megmarkolják a hordágy fogantyúját.

- Én is megyek - mondja a sovány varrónő. Az orvos bólint, elindulnak.

Elöl mennek a szanitécek és az orvos, utánuk Banicza és Sofia. Az asszony gondosan bezárta a lakást, aztán utánuk futott. A hordágy mellé ment. Meglátja, hogy lelóg a nadrágtartó. Fel akarja emelni, de aztán szinte csak magának int, és belenéz Wohlbrück nyitott, nem látó szemébe. A nadrágtartó hosszan lóg, majdnem a földig; csak helyenként lila, a többi feketés, véres, nehéz. Ritka cseppek hullanak róla a földre.

Sofia és Banicza megállt. Egy ideig még nézték a hordágyat. Aztán megfordultak és mentek. Visszafelé, szótlanul. Banicza szinte elfeledkezett a mellette menő lányról, mikor az hirtelen megszólalt:

- Mi jogon lőtte meg maga azt az embert?

Váratlanul érte a hang, meghökkent. De amin eddig töprengett, és nem tudott megoldani, eldöntötte ez a kihívás.

- Az igazságszolgáltatás jogán - mondta keményen.

- Ki adta ezt a jogot?

- Az igazság.

- Ilyen jogot csak a bosszú ismer. Az igazság ilyen jogot nem adhat.

- Hát ki adhat? - kérdezte ingerülten Banicza. - Ugye, az isten, az adhat.

- Nem értem az olyan istent, aki jogot ad a bosszúra - felelte Sofia valami rég bemagolt lecke módjára, melyet maga készített magának. - A bosszú sohasem jogos.

- Maga úgy beszél, mint én, fiatal koromban.

- Ember korában! - vágta rá Sofia.

- Szóval, nem vagyok ember?

- Elromlott ember, aki szaporítja a bűnt. Folytatja Ézsau bűnét.

- Szaporítom? Igen? Szaporítom?! - ismételte Banicza. - Én úgy tudom, Ézsau senkit se ölt meg. Becsapták és még szidják is mindmáig.

- Káint akartam mondani.

- Szóval nem Ézsau, hanem Káin bűnét szaporítom?

- Igen.

- Abban az esetben, ha rosszul céloztam.

- Most, mikor maga az erősebb, úgy viselkedik, mint az a...

- Stuhr a neve - segített bosszúsan Banicza.

- Mindegy, hogy hívják, és ki volt. Most már menekülő volt. És maga biztonságban.

- Biztonságban? Ha ideje marad, engem is kicsinál. Azért menekült, mert erre nem volt már ideje. Én voltam a legkevésbé biztonságban. Maga, úgy látszik, olyan biztonságban volt, hogy ezt nem is vette észre! - nézett gúnyosan a lányra. - Hiszen majdnem meglincseltek!

- Majdnem.

- Maga is csak majdnem pusztult el a lágerben. Majdnem!

- Ezért nem is ölném meg őket.

- Tehát csak azoknak van joguk erre, akiket már megöltek!

- Igen.

- Az adott esetben ennek a Wohlbrücknek?

- Igen.

- De csak abban az esetben, ha meghal.

- Hát, igen.

- Szóval, annak, aki nincs. Tehát senkinek!

- Tehát senkinek. Ez a dolog igazi értelme.

Sofia ellenkezése volt Banicza számára a legjobb megnyugtatás. Nem folytatta a vitát, csak mindenáron való ellentmondási dühöt érzett Sofia szavaiban.

- Rendben van - mondta. - És hagyja békén Ézsaut. Az egy tisztességes vadászember volt, proli. De azért még egy ilyen mitológiát tudó ifjú hölgy is...

Elérkezett arra a helyre, ahol lefelé menet is megálltak. A meredek út Baniczát kifullasztotta. Megállt, visszafordult a folyó felé, és hallgatott. Sofia is sápadt volt a fáradtságtól, és lihegett.

A nagy folyó úgy csillogott, mint egy óra előtt, mint száz év előtt, mint ezer év előtt, tízezer évek óta minden napfényes, májusi délben. Az ezer évek előtti déli csillogás még pontosabban olyan volt, mint az egy óra előtti, mert azóta fordult a föld.

Mikor lélegzete kissé egyenletesebb lett, Banicza szétterpesztett lábbal odaállt a lány elé.

- Ön, kisasszony, mit fog tenni? Mivel szándékozik foglalkozni Budapesten?

Ezzel kikapcsolódott beszélgetésükből a ruha, amiért lementek a Mariengasséba, és ami ott a Mariengasséban történt. Banicza ezt szándékosan tette.

- Görög-latin szakosnak iratkozom az egyetemre.

- Én pedig eltakarítom a szemetet, hogy maga zavartalanul járhasson a Trefort utcába.

Csakhogy ami az imént történt, megint ott volt előttük. Abban is, ahogy Sofia felelt.

- A Múzeum körúton - mondta dacosan. - Az utat tisztítani fogom én is. Takarítani fogok, lapáttal és talicskával. Erről biztosíthatom.

- Nagyon helyes! És ha egy gyilkos fut az utcán, akit felismer, akkor szépen elfordítja a fejét? Vagy mit csinál?

- Erre a célra ott lesz maga.

- Köszönöm szépen. Az ön kacsója tiszta marad. - Banicza érezte: ott állnak mögötte, Prenn, Harkály, és most mellette áll Pokornyi.

- Milyen igazságtalanok az igazságszolgáltatók! Én is csakúgy lágerben voltam, mint maga.

- Ez még nem érdem - dörmögte Banicza.

Sofia hallgatott.

- Ha mindenki csak felejteni akar, könnyű dolga lesz az efféle Stuhroknak.

- Én önként voltam ott! - Sofia végre kimondta, amit már rég mondani akart. Lehajtotta a fejét.

- Nem értem! Önként?

Sofia ránézett.

- Erről nem akartam beszélni... Én nem vagyok zsidó...

- Véletlen? Ez mégsem annyi, mint önként.

- Önként - Sofia elhallgatott, aztán kimondta: -, a magam akaratából.

Banicza megfogta a lány kezét.

- Hogyan? Mondja el! - Érezte, hogy a lány nem szeretne tovább beszélni. - Ha elkezdte, most már magyarázza meg!

- Elég egyszerű. Nem akartam más sorsot, mint azoké, akikkel az igazságtalanság történt.

- Ezt nem nagyon értem. És ha értem, akkor se helyeslem. Menteni kellett volna azokat, akik nem önként jöttek szenvedni!... és menteni az olyan meghipnotizáltakat, mint maga, akiket a szenvedés vonz! - mondta szinte gorombán.

- Én nem vagyok hipnotizált nyulacska. Ember vagyok.

- Igen. Tudom. Értem. - És már hozzátette: - Ne haragudjon, kis Sofia.

- Nem haragszom. Csak nem hiszem, hogy ért,

- Érteni, értem. Az más, hogy nem helyeslem. Többet is tehetett volna! Én, ha lett volna mód, rögtön megszököm. Csatlakoztam volna a partizánokhoz... Ez nem jutott eszébe?

- Nem. Különben is, mindenki csak a maga, saját kiválasztott dolgát végzi egész életében.

- Akkor miért ítélkezett éppen az imént? Felettem. Miért éppen engem ítél? Én Stuhrt ítéltem el, maga engem. Vagy evvel az ítélkezéssel talán a saját dolgát végezte?

- Belátom, hogy ez se volt helyes. Ha lehetséges volna, szeretném az egészet elfelejteni. Csakhogy hát tudjuk: ez lehetetlen.

- Tudjuk.

- Ne higgye - szólt Sofia csendesen -, hogy én túlbecsülöm a lépést, amely most idehozott - mutatott a láthatatlan tábor irányába. - Nem. Az a pesszimizmus van csak mögötte, hogy így is, úgy is meghalunk. Kicsit előbb, kicsit később: ez nem sokat jelent.

- Igen, kislány. Pesszimizmus. De optimizmus is. Ezt ne hallgassa el. Optimizmus az, hogy nagy jelentőséget tulajdonítunk a becsületnek. Mert tetteink örökéletűeknek tartjuk, hatásukban elpusztíthatatlannak.

- Így van ez. Ebben...

- Na, végre eljutottunk egy ponthoz, ahol találkoznak nézeteink!

- Ebben, ebben igen. Csakhogy...

Banicza egyszerre csak rádöbbent, hogy a nőt érzi Sofia ruhája alatt.

- Gyerünk - mondta.

Egy darabig szótlanul mentek. Mikor kifulladtak, és újra meg kellett állni, Banicza már csak a ruhát vette észre, melyben a lány megállt előtte.

- Nincs más megoldás, kislány, bemegyünk a raktárba. Ott kap egy öltözet ruhát.

- Nem! Ebben a ruhában kell maradnom, ez most már egészen bizonyos. Az se lett volna jó, ha ott, abban a házban adnak rám egy Nesszusz-inget.

- Hát ezt miért mondja?

- Tudom, hogy normális joga lett volna megkapni azt a ruhát a munkájáért. De láttuk, hogy mi volt ott. Láttuk, hogy ennek így kellett történnie. Ezért...

- Nem is kértem.

- És ne is kérje. Így kellett ennek lenni. Látszik, hogy azt kell felvennem, amit az anyám hordott. Gyerünk szépen - mondta most a lány.

Éppen felértek a lágerbe, mikor megjöttek a pesti teherautók. Sofia hajnalban elutazott. Egy cédulát hagyott, melyre felírta anyja címét. Mert Banicza még nem utazhatott; a Wohlbrück-ügy feltartotta. Igaz, hogy Wohlbrück még az éjjel meghalt, Stuhr pedig nyomtalanul eltűnt, mégis valami jegyzőkönyvfélét kellett felvenni, mert már nem volt háború, mikor nem számolják a halottakat...

Banicza sajnálta a börtönőrt, de így valahogy megmenekült a felelősségtől, talán úgyse tudta volna megmenteni, és úgyis eléggé nyomta őt Trend és Harkály emléke.

Timo Stuhrnak nyoma veszett. A szó szoros értelmében nem maradt mögötte távolabb vezető nyom. Mert Stuhr ott bújt meg, abban a házban, melynek kertje határos volt a varrónő házával.

Két nő vitte be magához, akik úgy érezték, hogy az az ember, aki a varrónő férjét lelőtte - hozzájuk tartozik. Az ő férjeik a fronton estek el, ez a nagytestű, lomha Wohlbrück pedig itt, a kerten túli szomszédházban nyomta a sovány varrónőt az ágyban.

Az egyik pénztárosnő volt a vasút forgalmi irodájában már évek óta, a másik régebben mint eladónő dolgozott, de a háború kezdete óta ápolónő a városka hadikórházában.

Sokszor látták Timo Stuhrt járkálni a városban, jól szabott bricseszben, fényes, nyikorgó csizmában, de mostani ruhájában is rögtön felismerték.

Az egresbokrok közül emelték ki, ahová óriási ugrás után sebesülten bukott le, és nem tudott felkelni. Ők ott hallgatóztak néhány lépésnyire a bokrok közt. Felvitték Stuhrt a házba, sebét gondosan bekötözték; éjjel az ápolónő orvost is hozott.

Timo Stuhr megint a karján kapott sebet, néhány centiméterre attól a helytől, a hóna alján, ahol a felcser kapargált. De ez már valódi seb volt; a golyó a csontot is átütötte, két-három hét kellett a gyógyuláshoz.

Ez nem is volt baj. Ennél előbb úgyse lett volna jó elhagyni a házat. A pénztárosnő férjének ruhái mintha rá lettek volna szabva. Az ápolónő pedig megígérte, hogy szerez iratokat, melyekkel nyugodtan utazhat Münchenbe vagy Kölnbe vagy Frankfurtba, ahová csak akar.

A pénztárosnő is, az ápolónő is szívesen ment volna vele. Várták, hogy Stuhr majd nyilatkozik, és érezhető volt versengésük. De ő az őszinteséget választotta; ez volt most a legelőnyösebb. Megmondta, hogy egyedül megy. Egyelőre... Azt viszont mind a kettőnek megígérte: „Ha majd biztosítottam az egzisztenciámat, írok neked.”

Már nem azt tervezte, mint az amerikai kórházban, hogy újra tanító lesz, hogy békében meghúzódik. Újra egyenruhában látta magát, strammul vonuló csapategység élén. „Vagy nem lesz hadsereg? Hanem, ahogyan az öregem mesélte, úgy lesz, mint az első elvesztett háború után, mikor különítmények harcoltak a Baltikumban? Vagy nem így? Csak rendőrség marad?” Mert az biztos, hogy megmarad. A kórházban még hol tanító volt képzeletben, hol teherautón, ponyvákkal leterített húst vitt a városba, kioltott lámpákkal, hogy kikerülje az ellenőrző rendőrséget.

Most más! Most úgy képzelte a dolgot, hogy ismeretlen ember ül a teherautón, és ő szürke rendőrtiszti egyenruhában motoros különítményével fák árnyékában lesi a sima országutat. Az autó fordul a kanyarnál, a motoros különítmény lámpái egyszerre felgyulladnak. „Stop! Stop!” Nyolc fényszóró kereszteződik a teherautón, a teherautó megáll. Izgatott pasas hadarva magyaráz, ő pedig int, és legényei szedik le a húst, hogy elkobozzák. Ekkor lép ki a reflektorok mögül. Szája szögletéből odasúgja az autósnak:

- Ha legközelebb vinni akar valamit, akkor előbb beszélje meg velem.

A hentes így felel:

- Jawohl, kamerád!

Biztos, hogy azt mondja, „kamerád”, még ha nem is volt kamerád, még ha civil volt is egész életében. Erre ő majd így felel:

- Jójó. Ehhez tartsa magát...

- -

Stuhr elmosolyodott. Az ablak mellett ült az emeleten, a pénztárosnő szobájában. Az ablak nyitva volt, a fák közül kilátszott a varrónő házának zsindelyteteje. A pénztárosnő az irodájában, az ápolónő pedig lent van a konyhában, éjjelre megy szolgálatba. Hallatszott, ahogy tologatja a serpenyőt; a konyha épp a szoba alatt volt. Gramofon hangja és szárított hagyma szaga együtt, hullámokban csaptak be hozzá a szobába. „Arról szó sincs - gondolta -, hogy ezt a nőt elhívjam. Ennél különbet is kapok. A másik, az még vacakabb... Minden férfit felszednének, vagy ha nem mindenkit, akkor is sokat. »Egyformán gondolkozunk«, mondták, mikor elbújtattak. Ismerjük ezt. Ilyen is sok van, ilyen pártnő, aki egyformán gondolkozik, mikor gondolkodás nélkül az ágyába húz bárkit. És ezek a hülye lemezek! Amit ott lent még főzés közben is játszatnak. Már megint és mindenütt!”

> *Du bist, wie eine Blume,*
> *so schön so hold so rein.*

El innen. Amint csak lehet. Amint csak menni bír. Mindenkit otthagyni az úton. Otthagyni és felvenni, felvenni és otthagyni. Csak az erős, aki magának él. Olyan lemezjátszót kell szerezni, amilyen az orvosnak volt az amerikai kórházban. Édes, fülledt, néger melódiákat... Megmarad-e az angol lemezjátszó, amit a Párizsból jött tiszttől vásárolt? Kár, hogy ottmaradt a láger melletti házban. Menthetetlen. A pompás lemezek! Kétszer is feljelentették a néger lemezek miatt, mert fajellenes vétség... De Seegras leintette a feljelentőket... és azok pár nap múlva búcsúzhattak. Tiszteletükre, amikor a frontra mentek, ő a Horst Wesseldalt tette föl a

lemezjátszóra. Mi egyébbel búcsúztatják a frontra induló, stramm bajtársakat? A Sztálin-orgonát majd a fronton hallgathatják, ha nem tetszik a néger zene...

De nem is néger zenét szeretne most. Nem. Zsoltárokat, orgonát... Égbe nyúlon kóválygog a zene tiszta felhője, olyan magasra, a magányosságba, ahonnan isten személyét is elhajtja. Az üres ég kell, ahol az isten is fázik, ha ott van és hallja...

A konyhaablakból égett hagymaszag újabb hulláma jött fel, és vetett zsíros tajtékot. Stuhr felkelt. Egészséges kezével dühösen becsapta az ablakot. Az ablakráma és a kiszáradt gitt között megzörrent az üveg, majdnem eltört. Rögtön lecsendesedett, meghökkent. „Azt mondtam volna: a szél!" Óvatosan zárjára fordította az ablakkilincset. „Vigyázni kell ezzel a két sárló szukával. Még kidobhatnak időnek előtte!"

Nyílt az ajtó. Az ápolónő bűvölőnek szánt mosollyal hozta az ebédet, a hagymaszag közt olcsó ibolyaparfüm. „Csak vigyázni - erősítgette magában. - Akkor mindig is üldöző maradok, hogy ne legyek üldözött..."

Banicza a teherautó fenekén ült, a kék szélű konyharuhába kötött batyuján. Lassan ment az autó a szétlőtt, sebtében kijavított és a lánctalpaktól újra szétszabdalt úton, kanyarogva és asztmásan fújtatva. Banicza elbóbiskolt, egy-egy zökkenéstől felriadt, újra elszundított. Ha kinyitotta a szemét, az út mentén városok és falvak árnyai álltak. Földig égve, szétlapítva; még a kémények se maradtak állva, mint ahogy tűzvész után az lenni szokott. Más falvak épebbek, de egy se volt itt az országút mentén, melyen nincsenek fekete, csúnya romsebek.

- Hát ez bizony ötven év! - mondta egy borostás arcú, vörös szemhéjú ember a teherautó fenekén.

- Mi ötven év? - kérdezte értetlenül és bágyadtan egy másik.

- Ötven év kell, mire felépítik, ami volt! - mondta a borostásarcú, és összehúzta szemét. - Ötven év, míg helyrehozzuk, de közben más, szerencsésebb ország, száz évet megy előre!

- Hadd menjenek! Én itt maradok! - szólt most egy nagyon sápadt, idős ember.

Banicza helyeselni akart. Úgy érezte, kötelessége helyeselni. De olyan gyenge, hogy megint csak elbóbiskol...

A szálloda, ahol Pesten letették, ahol, mint mondták, elszállásolják, még csak felében-harmadában volt kijavítva. A forgóajtón deszkák helyettesítették az üveget, a hallt deszkafal választotta el az étteremtől.

A fiatal lány, aki a portásnál kulcsot adott neki, hivatalos komolysággal közölte:

- Holnap reggel, kilenckor, Banicza elvtárs, jelentkezik a Pártközpontban. - És visszament a portás pultja mögé.

- Kérem, egy pillanatra!

A fiatal lány furcsán hangtalan léptekkel jött vissza, és Banicza most ránézett a lábára. Cukorspárgából font cipő volt a lányon. Ruhája valami fehér lepedőből készült. De tiszta volt és apácai.

- Hol van a központ? - kérdezte Banicza.

- Jaj! Bocsánat!... A Tisza Kálmán téren. Nahát, elfelejtettem mondani. Tetszik tudni, hol van a Tisza Kálmán tér?

- Tudom, kérem. Köszönöm.

A szobát nagyon komfortosnak találta. Az ágy ruganyos matracán tiszta ágynemű látszott. Egy kis ajtó, kinyitotta, a fürdőszoba volt előtte. Itt is körülnézett. A csapból csöpögött a víz. „Víz is van." Kijött a fürdőszobából. Most látta meg a legfontosabbat, a legfőbbet: kulcs a szoba ajtaján, kulcs belül! Ha akarja, bezárkózhat! A próba kedvéért, tiszta örömből megfordította a kulcsot az ajtó zárjában. Csak ezután tette le batyuját az asztalra. Egyedül volt, és senki se jöhetett be!

Benyitott a fürdőszobába. „Törülköző nincs - konstatálta. - De van nékem." Kiment a szobába. Szétbontotta a batyut, a holmit az asztalra söpörte. Így felszabadult a kék sávos konyharuha. A szétgurult holmi közt megtalálta a kis darab szappanát is... Visszatért a fürdőszobába. A konyharuha piszkos volt, azt kellett először kimosni. Kinyitotta mindkét csapot a mosdó felett, de persze csak hideg víz volt. A meleg vizes csap korgó hangokon kívül egyebet nem adott.

Kimosta a konyharuhát, kimosta a zsebkendőjét, aztán újra a szobába ment. Az ablakkilincsre akasztotta a kék szélű vásznat, melynek ezentúlra a törülköző szerepét adta. Ottmaradt az ablak mellett, várt, míg megszárad.

Szemben egy romos bérházba látott. A háznak nem volt eleje, a hátulsó fala azonban szinte ép volt. Mint valami építészeti kiállításra készült makett, mely a keresztmetszetet szemlélteti. A háromfalú szobában középen ajtó, a falakon tapéta, a konyhában vízvezeték, lefolyó, fehér, kormos csempe.

„Helyre lehet hozni egy ilyen épületet? - kérdezte magától. - Nem. Egészen le kell bontani."

Nem volt türelme várni, míg a konyharuha teljesen megszárad. Leakasztotta az ablakkilincsről, és bement vele a fürdőszobába. Most végre jól megmosakodott, és nem is rosszul megtörölközött, és mikor evvel is végzett, lefeküdt az ágyba kicsit nyújtózni. Nem érzett álmosságot, hiszen majdnem egész úton bóbiskolt. Mégis egy perc múlva már mélyen aludt.

Erős kopogásra ijedt föl. Nem tudta, hol van, és mért kopognak. Csak, mikor látta, hogy a kilincset próbálgatták, értette meg, hogy ő bezárta az ajtót. Odaszaladt, visszafordította a kulcsot.

- Ne haragudj, hogy zavartalak - szólt a belépő még az ajtóban.

- Anton! Pokornyi! De jó, hogy felköltöttél!

- Csak nem Anton, hanem Géza, nem Pokornyi, hanem Kertes. Vagy talán nem tudtad?

- Utolsó nap említetted. Keresztnevedet, azt hiszem, nem mondtad. De jó, hogy felébresztettél!

Álmában Banicza ott volt a tüzelőraktárban a fa alatt, és Stuhr szuronnyal piszkálta a deszkákat, a szurony közvetlen közelében ment mélyebbre a fák közt, a bőre mellett, úgy, hogy érezte a vas hidegét. Milyen jó volt a valóság! És Pokornyi milyen friss! A csehekkel ment együtt Prága felé, és máris jó néhány kilót hízott!

- Szlovákiában éltem valamikor, aztán Brünnbe kerültem, de ez nem fontos - beszélt Pokornyi. - A fontos, hogy tudd: milyen néven találsz meg! Különben ez se fontos. Holnap tízkor autót küldök érted, és bejössz hozzám a szerkesztőségbe.

- Szerkesztőségbe?

- Igen. Hozzám. Az elméleti folyóiratnak vagyok a szerkesztője, és te nálam fogsz dolgozni.

- Én? Szerkesztőségben? Elméleti folyóiratnál?

- Régi párttag vagy, tudsz oroszul, tudsz németül.

- Csakhogy...

- Tudom, mit akarsz mondani: holnapra behívtak, hogy majd ott rendelkezzenek veled. Tudom! Ezért jöttem előbb. Majd áttelefonálok, és megmondom, hogy beszéltem veled. És hogy megegyeztünk. Ott ugyanis csak kartotékot csinálnak. Kérdezik, ki vagy, mihez értesz...

- Hát, újságíráshoz nem!

- Illegális lapot szerkesztettél?... Szerkesztettél!

- Szerkesztettem, de...

- De! Nem szeretem ezeket a „de”-ket! Már megint miféle „de”?!

- Az, hogy akkor se voltam újságíró. Teoretikus még kevésbé. Szerveztem, és csak szükségből voltam szerkesztő néha, kisegítésképp. Igazi újságíró a kabátja ujjából kiráz egy olyan cikket, amin én három napig izzadok.

- Belejössz!

- A szakmámban szeretnék dolgozni! Mérnöknek taníttattak, az akarok lenni!

- Mérnökünk még csak volna... de talán nem tudod, hogy gyárunk nincs?

- Majd én felépítem!

- Ott még nem tartunk. És a régi tulajok nem sietnek. Egy ideig ez így lesz. Aligha fognak ők építeni.

- Hát éppen ez az! Ez a baj!

- Bajnak, még nem is baj, mert akkor jövünk mi! Persze, erre sor kerül. Egyébként, mikor dolgoztál utoljára üzemben?

- Régen, és mint mérnök, mindössze pár hónapig. Haza kellett jönnöm.

- Na látod! És itthon szerkesztettél és szerveztél. Vagy ha úgy tetszik: szerveztél és szerkesztettél. Tehát elsősorban politikus vagy.

- Voltam. Most, saját véleményem szerint is rossz mérnök vagyok, elmaradtam. De mégis mérnök! Olyasféle mérnök, mint az az orvos, akitől Lenin óva intette Gorkijt. Azt mondta vagy írta, nem tudom már: „A jó párttag rendszerint rossz orvos. Kezeltesse magát polgári specialistával.” Így?

- Körülbelül. Ezt mondom én is.

- Csakhogy most más lesz a helyzet. Egy finommechanikai üzemben szeretnék elhelyezkedni.

- Nincs.

- Akkor egyetemre mennék. Nem vagyok fiatal, de gyorsan kipótolnám, amit elmulasztottam. Ma már a jó párttagnak jó mérnöknek kell lenni, és ha orvos, jó orvosnak.

- Minderre csak akkor lesz szükség, ha a párt átveszi a hatalmat. Ha azonban a régi párttag most beül az iskolapadba, most mikor a legnagyobb szüksége van rá a pártnak, akkor mi lesz? A párt vezetőszerepe egyre növekedni fog.

- Ugyanezt mondom, más szavakkal.

- Én ezeket a más szavakat nem nagyon szeretem. Mintha el akarnál bújni.

- Ezt mi jogon mondod, Pokornyi? - Banicza haragosan elébe állt.

- A pártfegyelem jogán!

- Véleményem szerint más a fegyelem egy titkos szervezetben, és más itt és most.

- Tévedsz! Ott dolgozol, ahol parancsoljuk!

- Milyen jogon parancsolsz?

- Egész biztosra veheted, van rá jogom. És azt is kijelentem kereken, hogy nem valami lelkesítő, hogy kényelmes munkát keresel.

Bosszantotta, hogy Pokornyi úgy beszélt, mint a lágerban. Dehogyis úgy! Sokkal furcsábban!

- Mi jogosít fel az ilyen gyanúsításra?

- Ne beszéljünk erről! Írd föl a telefonszámomat. Kertes... - és lehadarta a számot.

Baniczának nem volt tiszta papírja. Annak a cédulának a hátára írta Kertes nevét és számát, melyen Sofia címe is állt.

Kertes ezután lanyhán kezet fogott.

- Hát... tudod... menj csak be, kilencre - tette hozzá -, mert kocsit nem küldök... Ha akarsz, azért felhívhatsz.

Banicza a papírlapot Trend Richárd összegöngyölt, kék füzete fölé csúsztatta, a cipőpertli alá. Mert ez is és minden holmija még ott feküdt szétszórva a szállodai szoba asztalán.

Mikor Kertes elment, kinyitotta a nagy ruhaszekrényt. Látta, hogy egyetlen polcon elfért minden holmija: azt a polcot választotta, amelyik karmagasságnál kissé alacsonyabban volt, a kényelmest.

„Én hívjam fel? - kérdezte magát, mikor Trend füzetét tette a polc hátsó részébe, hogy ki ne gurulhasson. - Mondta, hívjam, de ez formaság. Maga se gondolta, hogy felhívom."

Bántotta, hogy Pokornyi, azaz Kertes ilyen durván beszélt vele, noha belátta, lényegében igaza volt. Egy új és jó államapparátus kell; a volt tulajdonosok nem fognak építkezni, de a régit se hozzák helyre, ha szovjet katonák vannak itt az országban. Az államapparátushoz pedig párt kell. Alapjában ezt mondta Pokornyi, és ebben igaza volt. De miért úgy mondta, ahogy mondta... Ez nem mindegy! Vagy így kell beszélni. Igen? Igen!

Ugyanakkor érezte, hogy ebben a pillanatban Prennt szereti, aki nem akarta, hogy majd Pokornyi így beszéljen vele. És attól, hogy Prenn, aki ezt tudta, végleg kimarad a jövőjéből, valami elsorvadt benne, valami régi... talán ifjúsága utolsó töredéke.

Nem feküdt vissza az ágyra. Felöltözött, és lement a szálloda megkopott lépcsőjén, melyen csak a kis sárga rézkarikák mutatták, hogy valamikor szőnyeg is volt rajta. A kulcsot leadta az aranypaszományos portásnak. A jól táplált portást kápónak nézte, aki most álöltözéket visel. Elmosolyodott magán, és figyelmeztette magát: „Nem minden zsíros fickó gazember." - Ez a maga-tanítás jókedvre hangolta, és akkor is mosolygott még, mikor kiment a deszkával kipótolt forgóajtón.

A körúton kupacokban álltak a romok. De a szabaddá tett síneken épp akkor fordult be egy villamos; idétlen hangon nyivákolt a sín. A körútról egy szűk, jól ismert józsefvárosi utcába ment be. Itt kevesebb volt az összedőlt ház, álltak az épületek, bár golyónyomoktól himlőhelyesek és piszkosak. A kanálisok, romok, házak enyészetesen bűzlöttek, de így, betegen is éltek. És emberek nyüzsögtek az utcán. Nők, fehér vagy sárga vászonruhában, mint az a lány

is, aki a kulcsot adta. Más nők nehéz plüssben, amit talán valami függöny maradékából varrtak össze. És spárgapapucsok csoszogtak, fatalpú cipők és kőszerűen merev bakancsok kopogtak a hepehupás kövezeten. A kocsiúton víztócsa, a víztócsában olaj szivárványok. Honnan? Nem járt itt más, mint kézikocsi. És a kézikocsikat sovány emberek húzták és tolták; néha egész családok. A kocsikon zsibvásári holmi, sok kötéllel lekötözve. Tolvajoktól féltek? Vagy a nagy zökkenőkre számítottak? Némely kézikocsi ponyvával is le volt takarva. Zsákok lehettek rajta, melyekből még így is látszottak a krumplik dudorai. A ponyva tulajdonképp csupa tábori sátorlap; utálatos, zöld-fehér-lila-összevisszaságra tarkítva, és helyenként mintha házatlan csigáknak undorító nyalkájától fénylene.

Az emberek erőlködtek, szitkozódtak, siettek. „Hangyák vagyunk - gondolta Banicza -, nagy építők."

Nézte ezeket a józsefvárosi utcákat. Sokat járt itt valaha, megismerte a házakat. Itt, ebben a házban lakott, mikor először jött Pestre. Innen ment mindennap reggel az építkezésre malterosan és már reggel is fáradtan.

Erősen előrenyújtotta a karját, hogy gyűrődött kabátujja magától feltüremlett. Nézte a csuklóját. Akkoriban sötétvörös volt még a kötél nyoma. Most szinte semmi. Csak ha jól megnézi, látszik még valami elmosódott csík, nem vörös, inkább világosabb, mint a bőre. Minden elmúlik, de egészen semmi se!

Kifordult a szűk utcából egy másikba. Balra. Emlékezett, ezen ki fog érni a Keleti pályaudvar közelébe. Ebben az utcában, ahogy közelebb ért a pályaudvarhoz, megint sok volt az összedőlt ház. Éppen talicskázták a tégladarabokat, a törmeléket. „A Keletitől ellátsz a Dunáig" - ez járt most a fejében, erre sokszor gondolt már; hetek óta erre gondolt...

Leszegett fejjel ment tovább. Kiért a Rákóczi útra, de sehová se nézett. Kiért a térre, és csak a lába elé nézve eljutott a Baross-szobor talapzatáig. Itt megfordult, innen tekintett most a Duna irányába.

Egy szélroham vakolat- és téglaport sodort, a szemébe is belekerült a csípős, éles por, megkönnyeztette, megvakította. Keze fejével dörzsölte a szemét, bár tudta, hogy ez nem jó. Aztán türelmesebb lett, óvatosan húzogatta a szemhéját, míg az éles, rettentő nagynak érződő porszem végre kikönnyeződött a szeméből. Még lehunyta a szemét és várt. Mikor pedig érezte, hogy jól fog már látni, végignézett a hosszú utcán, az Erzsébet-híd, a Gellérthegy irányába. Nem látta a hidat, de hiszen ezt úgyis tudta: az Erzsébet-híd nem létezik. De nem látta a hegyet se. Épületek takarták el. És por és füst. A hegy, az megvan. Tehát házak állnak, maradt valami.

„De ha csak a puszta föld maradt volna, akkor is felépítenénk. - Érezte, hogy joga van ezt mondani, éppen mert aligha volt valaki élő leromlottabb és soványabb, mint ő. És hozzátette: - A halottakat pedig eltemetjük."

Hazament. Újra megmosakodott, mert port érzett az arcán, a fülében; a fogai közt is porkristályok csikorogtak.

A vízcsap makacskodott; kevesebb vizet adott, mint délelőtt. De azért sikerült a mosdót megtölteni és megtisztálkodni. És jól érezte magát. Egy pincérféle kopogott. Az volt a különös, hogy kopogott. Két darab zsíros kenyeret hozott ez a pincér, ezenkívül kenyér- és ételjegyeket adott.

Másnap reggel Banicza persze nem telefonált, hanem elment, és a Tisza Kálmán téren jelentkezett. És munkát is kapott a külföldi osztályon. Megmagyarázták neki, hogy orosz és német lapokból kell fordítania, és biztatták, hogy szakkönyvek olvasására is jut majd idő.

Trend Richárd füzete, Sofia címe, Kertes telefonszáma érintetlenül vártak a polc hátánál. Még soká vártak. A szállodában lakott, és szinte ugyanazon az úton járt naponként a Tisza Kálmán térre, mint első nap, és mint nagyon régen, mikor tizenkilenc után először jutott Pestre. De nem volt sírós kedve, és ha az éles porszemek néha megkönnyeztették, tiszta zsebkendővel törölte ki a szemét. Zsebkendője már volt.

TREND RICHÁRD VALLOMÁSAI

ELSŐ RÉSZ

ANTE, APUD... ULTRA, TRANS

Mikor még építésznek számítottam - a magam szemében -, már a tervrajz első vonalának meghúzása előtt nagyon pontosan számba vettem, hogy kinek, mi célból, milyen városban, annak melyik részében épül majd, amit építeni szándékozom. Pályázatokat akartam megnyerni, nagyon gondosan készültem. A napos órák évi átlagát, a középhőmérsékletet, a széljárást is figyelembe vettem. Tudtam, hogy milyen a talaj. A tájat jól megnéztem. Számba vettem a fő- és bekötőutakat, ez természetes, és csak igen gondos előmunkálatok után fogtam a tulajdonképpeni tervezéshez.

Ám legtöbbször - dehogy legtöbbször -, szinte kivétel nélkül csak a tervek elkészítéséig jutottam. A pályázatot más nyerte meg, akkor is, ha jeligés volt. Hogyan tudják meg a bírálók, hogy az én lezárt borítékomban a Trend Richárd név van? Ezt, lehet, nem is tudták. Elég volt tudni, milyen név vagy fedőnév alatt pályáztak ők maguk, üzlettársuk vagy unokaöccsük, szóval... Mellékes! Nos, ezek a tapasztalatok lassan, de biztosan végeztek velem. Igaz, hogy nagy erőfeszítésekre és csatákra is ösztökéltek, de jó nagyokat zökkentem is és estem.

Ezekről írjak ebben a füzetben? Itt? Most? Ugyan!

Építész koromban a terv papírra vetésének kezdetén már pontosan előre láttam, hogy mi kerül a papírra. Most csak az üres papír van előttem, és előzetes tervek nélkül kezdtem leírni befejezetlen életem, mely tulajdonképpen már nincs. Azt se tudom, hogy történetét vagy tanulságát írom-e le? Nem tudom, mi lesz holnap, csak sejtem. Ettől - legalábbis ezekre a leírandó lapokra redukálva - még lehetnének terveim. Ha ismerném: milyen a talaj, amire építek? Kevésbé nagyképűen: tervem ezzel az írással akkor lehetne, ha tudnám, hogy ki, mikor, milyen körülmények közt fogja elolvasni, amit most írok. Megtalálják? És ha megtalálják, vajon elolvassák-e? Már ez is kétséges, azonban további kérdések is vannak: érdemes lesz-e még elolvasni néhány év vagy talán évtized elmúltával, és ha igen: érdemes lesz-e elolvasására az ismeretlen olvasó.

Persze, én azt hiszem, hogy megtalálják és elolvassák, és érdemes embernek érdemes lesz elolvasni, amit én, Trend Richárd, itt, most, Gödön, íme 1944-ben egy elhagyottnak látszó, kívülről lakattal lezárt víkendházban leírok. Ha nem hinném: nem írnék.

De túlságosan biztos nem lehetek se abban, hogy megmarad, se abban, hogy érdemes ember kezébe kerülhet ez a füzet. Olyan idők járják, mikor gyerekkórházak romjai védelmi sánccá válnak, és a turistakilátók tüzérségi megfigyelővé alakulnak. Ám hinni akarom, hogy fordítva is történhetik, talán a várakból turistaházak lesznek, a kazamatákból söröspincék és a katonai megfigyelőtoronyból békés reléállomás.

Tudjak elég őszinte lenni, és akkor lehetetlen, hogy vallomásaimnak ne volna haszna. Nincs olyan élet, melynek ne volna tanulsága; az is tanulságos, amiből az élet élője nem tanult. Az is tanulságos, amit nem tanulság céljával írtak, de őszintén. Vagy semmiből se tanulunk, mert ami már elmúlt, jelen többé nem lesz, mert az élet nem invertálható, mert úgy élünk, hogy nem is élünk.

Egyébként az úgynevezett „legfontosabb kérdések” csak látszólag a legnehezebbek. Ezekre mindenki készen tartja a kész feleletet - ha mást nem, egyszerűen elszajkózza a tízparancsolatot.

A tízparancsolatot mindenki tudja. De ki tartja be? Legfeljebb azok, akik nem ismerik. A „primitív”, a természetisten bosszújától félő vadak, az úgynevezett pogányok - ők is, azt hiszem, csak részben.

Nem vizsgáltam ezt, nem is érdekelt. De tapasztaltam, hogy az úgynevezett „általános érvényű” igazságok egy garast se érnek. Potyomkini falvak, ház nélküli homlokzatok. Mondogatják egymásnak az emberek, és mindig csupa olyan dolgot, amit a másik is tud. Amit a másiknak is hasznos volna tudni, arról hallgatnak...

Nem tudom folytatni az elmélkedést. Különös, de egy régi kép jelenik meg előttem, egy nagybácsim. Apai oldalról volt rokonom, jómódú, gutaütés-piros, testes hentesmester. A mellényzsebében hordta a dupla fedelű aranyóráját, még a fehér hentesköpeny alatt is. A vastag aranylánc negyedkörben fűzte körül a hasát. Őt látom, amint magyaráz.

Én éppen náluk voltam látogatóban, mikor eljött hozzá egyik unokaöccse is, nekünk nem rokonunk. Sápadt, csendes fiatalember. Csodáltam, mikor elmondta, hogy megunta a segédséget, saját hentesüzletet akar nyitni, abban a közeli városban, ahol eddig segéd volt.

A bácsi legfinomabb falatokkal etette, legjobb borából itatta bőségesen, és most is látom, amint ételnél is bőségesebben ontja tanácsait. Először: hol nyissa a boltot. Másodszor: hogy csalogassa át volt gazdája vevőit. Harmadszor: mennyi árut vegyen és kiknél. Mindezt nagyon részletesen taglalta és magyarázta, ebédtől egész a vacsoráig. Fel se keltünk az asztaltól. Aztán a vacsora alatt azt magyarázta, hogyan kell nősülni. Aztán: hogyan kell meggazdagodni. Ekkor egyben mint végszót azt is értésére adta, hogy pénzzel nem segítheti.

„De én nem pénzt akarok” - mondta a legény. - „Csak azt mondja meg a bácsi, hogy milyen recept szerint csinálja a debreceni kolbászt?”

„Hja, öcsém” felelt nagybácsink, „ezt a receptet én boldogult apámtól örököltem. És ha majd férjhez adom a lányomat, a vejemnek mondom el. Csakis...”

Nos, az építész, aki én vagyok, a volt építész, a csak tervezésig jutott építész, elárulnám-e saját kolbászreceptemet másik okulására? Ha volna, nagyon szívesen. De az én titkom nem recept az életre, hanem ellenkezője: az, hogy ennek az egész zűrzavarnak, ami az élet, nincs egyetlen titka se, melyet megtudni érdemes. Erre jöttem rá, legalábbis saját esetemben így van. És miért közlöm? Ez az a kérdés, melyre most és már sokszor próbáltam válaszolni. Rombolni akarok, mert építeni nem lehetett? Ez így nem igaz. Primitív, ostoba magyarázat. Mai politikai szónoklatok üres hordókongása. A világ elég vacakul áll - pusztulását felesleges volna segíteni, nem kell vizet hordozni a tengerbe, satöbbi, satöbbi.

Van valami célom az őszinteséggel? Maga az őszinteség a cél. Vagy önigazolás? Nézzük, hogyan csinálom, magam se tudom pontosan, mi minden lesz ebben a vallomásban.

Most mintha más szálon indítanám gondolataimat. Vagy legalábbis, mintha a magam kezdeteiből akarnék elkövetkeztetni a mai véghez. Nem tudom, hogy egészen ez e a figura, de hadd kezdjem újra, vagyis hadd folytassam, amit elmondani akarok.

Volt egy gyerekkori igen komoly játékom. Hanyatt feküdtem a díványon, és megkíséreltem, hogy csakis a nyakszirtemen álljak. Nem sikerült. A vállam érte a díványt és a két könyököm is, amivel tartottam magam. De ha talán rendszeresen trenírozok, és nem süppedő díványon,

hanem padlón és egy cirkuszi dresszírozó kegyetlen mesterkeze alatt, akkor sikerül. Ám, én a játékban már kész „Miszter, miszter Gogula” voltam, duplán miszter: légtornász és varázsló Gogula.

Ilyeneket játszottam, de aztán, további életemben, vagyis mikor már építésznek készültem, igen alaposan meg- és kitanultam a mesterséget. Körültekintőn, vagy mondjuk, széleskörűen. Azt hiszem, ezt már említettem és azt is, hogy csak most, mikor ezeket a mit tudom én, milyen olvasónak szánt vallomásokat írom, próbálok valahogy miszter, miszter Gogula módjára lábbal felfelé nyakszirtemen állva tornászni.

De a talaj nem puha dívány, hanem kemény agyag.

Önéletrajz? Kezdjük rendszeresen, mert egyszerűbb? Most, 1944-ben lettem éppen negyven éves. Félzsidó, úgynevezett haladó értelmiségi, építész. Helyszín Göd, Kovács Pista „barátom” (és mellékesen sógorom) víkendháza, ahol újév óta bujkálok, azaz bújok, és még a kis vaskályhát se használhatom, mert egy kívülről lakatra zárt épület kéménye nem füstölhet... Van egy petróleumfőzőm, mely meleget is ad, és Pista petróleumot is hoz szombat esténként - bámulatos, hogy háború ide, háború oda, ezt is tud szerezni. Igaz, hogy egyenruhát hord, főorvos. Zsidóságomat még lehetne leplezni, mert anyai ági, ez azonban némileg rosszabb, mint a teljes zsidóság, mert

1. gyanúsabb, „bűnösebb” kapcsolat eredménye,

2. mert én magamat soha nem tartottam zsidónak

3. mert a zsidók se tartanak annak, és így az ő segítségükre se számíthatok. Sőt, hozzám nem jön el a híres kálvinista pap se, Szilády Áron parókiájának örököse, aki bejár a gettóba keresztelni. Mert engem születésemkor megkereszteltek. (Egyébként úgy hallom, elkergették a presbiterek a híres vagy legendás papot.) Még nehezebb a helyzet az én haladó vagy „radikális” voltom (avagy csak hírem?) miatt. Ezt sohasem bocsátja meg Koppányhegyi-Schnabel műépítész úr, a mai rezsim neobarokk mestere, akit néhány cikkben volt szerencsém lepocskondiázni - nem mint Schnabel svábot és nem mint Koppányhegyi turul-testvért, hanem csak mint pocsék építészt. Ami a legnagyobb baj, mert úgy is mint Schnabel, úgy is mint Koppányhegyi, ez a Koppányhegyi-Schnabel az építészetből, pontosabban telekspekulációkból és állami megrendelésekből tengeti életét, tizenkét szobás villájában, itt, átellenben, körülbelül szemben Göddel, a Duna jobb partján. Ezt a villát még láthatnám is a hegyoldalban, ha kimerészkedhetnék ebből a víkendházból - amit, persze, nem tehetek. Ez a villa és minden, ami körülötte és benne van, annak a kvintesszenciája, amit nem irigylek. A nagy igazságszolgáltatást abban látom, hogy Koppányhegyinek saját villája rémképei közt kell leélnie életét, vejével, családjával és minden oda bejáratos hús-vér kísértettel együtt. Az építésznek olyan lakásban kellene laknia a túlvilágon is, amilyet itt a földön épített. Úgy izzadjon és fázzon, a víz épp úgy apadjon el nyáron és fagyjon télen a csőbe, mint épületeiben, a szörnyszobrok, gipszkariatidok lehulló darabjai ijesszék, a falak engedjék át a lármát, hogy hallja a megkínzottak ordítását, és... Persze, ettől nekem még semmi se könnyebb...

Egyéb baj is van velem, és ezt nem háríthatom másra, ezt magamnak köszönhetem. Ugyanis én csak Koppányhegyi-Schnabel és cégtársai és szövetségesei szemében és velük szemben vagyok haladó gondolkozású, tehát felforgató elem. Viszont a „felforgató elem”, azaz a kommunisták szemében nem vagyok az. Sőt, rohadt intellektuel vagyok, aki elvetette a politikát, ami - így mondják - „maga is politika”, mégpedig gyáva és ocsmány.

Én ocsmányságnak, persze, nem nevezném. Talán célszerűtlen; ez lehet. De hozzám csak ez való. Egyébként a saját mesterségemben a célszerűség volt az egyetlen építészeti elv, melynek érdekében még némi harcos kiállásra is képes voltam.

És ez választott el legközelebbi barátaimtól, a weimariaktól, a Bauhaus-osoktól, akik ugyan célszerűen építették a homlokzatot, az ablakokat, a kilincset is, de néha nem gondoltak arra, hogy hideg lesz a szoba a csupa üveg lakásban télen, vagy túl meleg ugyanez a szoba nyáron (akkor még nem volt kondicionált levegő), nem számoltak eléggé a költségekkel, és a WC-ket néha majdhogy ki nem felejtették.

Túlzás? A lényeget mindig túlzásban lehet csak érthetően kifejezni. Feltehetőleg Koppányhegyi-Schnabel se tartja a villáját istenke büntetésének és kínzókamrának. Pedig lényegében az, és ami késik, nem múlik. Persze, úgy is lehet, hogy a jövőben tündérlaknak képzeli majd ezt a villát, ha netán egy bomba belevág, vagy neki menekülnie kell, és valaki beleül ebbe a ma is büdös kakukkfészekbe. No, mindegy...

Ami engem illet, én már elszakadtam minden baráttól és ellenségtől. Kényszerűségből és jószántamból. Jószántamból? Nem ez a helyes szó, de jobbat hamarjában nem találok. A lényeg, hogy már régen rájöttem: úgy ahogy vagyok, és ahogy az események alakultak (és még egyre alakulnak), építész már sose lehetek, más lenni pedig nem tudok. De hát mi vagyok? Mit határoztam? Semmi vagyok, és a semmit határoztam... Mikor? Épp ez az, hogy már nagyon régen.

Itt megálltam. Nem a belsőm döbbent meg ettől az őszinteségtől, hanem mert mintha azt hallottam volna, hogy kint, a ház közelében megcsikordult a kavics, mintha valaki jönne. Rögtön eldugtam ezt a füzetet és vártam. Ez volt első gondom. Talán, mert magamat elrejteni úgyse tudnám? Akárhogy is volt, lám, ezt a füzetet életemen túlra igyekszem menteni. De persze nem hiszem, hogy teleírása egyenlő lenne azzal, amit „életcél”-nak neveznek. Ha mást tehetnék, nem tennék-e mást? Nem az építészet vonzana, dehogy, hanem az, ami nekem több, a legtöbb: egy nő legtestibb közelsége. Olyan közelség, melyben eggyé leszünk. Ez a legtöbb, ez az egyetlen, vagyis a legtöbbnél is több. Ez az, amit már régen tudok...

Vagy képzelődtem, vagy továbbment az a valaki, akinek lépteit hallottam. Egyébként ebbe a házba csak betörő jöhet be, és csak úgy, ha leüti a lakatot. De az aztán tehet, amit akar. Fegyverem nincs. Nem biztos, hogy megölne. Ha valami csavargó, nem ölne meg. Ha esetleg valami szomszéd, akit ismerek, biztos megöl. És legtöbbször a szomszédok törnek be a lakatlan vagy lakatlannak látszó házakba. Ez háborús tapasztalat... Ica nemrég jött Beregszászról. Ő mondta el, hogy a házukban orosz katonák laktak két napig. Aztán elmentek. Ők harmadnap jöttek vissza: a ház üres volt, kifosztották. Nagyon természetesnek tartották: c’est la guerre. De aztán a havon feketebors nyomát látták, a ház mögött az udvaron. És a nyomok a közvetlen szomszéd ajtajáig vezettek - akik - úgynevezett „rendes emberek” jó hírében éltek egész életükben. Békeidőben.

Persze, a katonák, helyesebben a katonaság - bármely hadsereg legyen is az - fosztogat. De inkább a hadtápi patkány. A frontkatona megeszi, amit egy ültében megehet. Ezenkívül legfeljebb egy oldal szalonnát visz magával és kenyeret. És inkább egy fej hagymát, mint egy gyűrűt. Vagy a gyűrűt, órát csak ráadásnak. Tapasztalatból beszélek, ezt láttam, mikor munkaszolgálatos voltam, ezt mesélte az apám is, aki az első világháborúban Galíciában és a Piavénál volt. Hanem a hadtáp, a törzskar és tisztiszolgáik - ezek aztán gondolnak a jövőjükre...

Szóval nem jött senki, talán a kavics se csikorgott. Ideges vagyok ebben a kívülről lelakatolt házban. Hiszen rab vagyok egy őrizetlen börtönben. Őrizetlen?...

Az ablakokra kék papír van ragasztva. Ez véd a repülőtámadások ellen - látszólag -, valójában a kíváncsi szemek ellen. De eltakarja előlem a világot. A két előbbi célja feltételes, az utóbbi bizonyos. A nappali fény idebenn hullaszerű, kísérteties. Néha már észre sem veszem, de ezt nem nevezhetem megszokásnak...

Nos, kezdjük újra a kérdéssel: kinek írok? És: lesz-e haszna, feltéve, hogy elolvassák, amit írtam, és feltéve, hogy az, aki kézbe veszi ezt a füzetet, értelmes és tisztességes ember. Nem tudom. A matematikusok, fizikusok biztosak abban, hogy írásba foglalt közlendőjük megfelelő befogadásra talál - az arra alkalmasaknál. Ezt hiszik az írók is, még inkább a filozófusok és vallásalapítók. De nem tévednek-e? És maga a megértés a megértésnek milyen szintjén történik? Azt érzi-e a Bach-zene hallgatója, amit Bach érzett és közölni feltétlenül szükségesnek tartott?

De vegyük újra a fizikust, aki új alaptörvények felismeréséig jutott. Vajon érteni tudja-e az a másik, aki magától nem ért el odáig? Csak lassan, több közvetítő, sokoldalúan kiegészítő bizonyíték után tudják gondolatait mások is követni.

Én, az építész, hogyan lehetnék optimista a megértés dolgában? Az olasz nép évezredek óta jár az építészet remekművei között - és van-e ország, ahol annyi ronda bútor, kép, csecsebecse lógna az emberek lakásában és magukon az embereken? Ha mint építész beszélek, akkor látnom kell, hogy az utánzás majomösztöne erősebb, mint a tanulságok felmérése. Városokat, utcákat kis eltéréssel úgy építenek ma is, mint mikor még gyaloghintók és gyalogosok jártak, és csak főbb helyeken lovasok és csak a paloták előtt hintók. De már a középkori ház is hanyatlás volt hivalkodó, ostoba faszádjával, kíváncsi ablakaival. Az ember unja a saját magával való együttlétet, és kinéz a járókelőkre. Mennyivel tökéletesebb a görög, a római ház belső udvara, és mennyivel emberibb. Az ilyen ház igazán lakhelye volt a matematikusnak és költőnek, filozófusnak és államférfinak - innen ment, ha a közügyek hívták, az agorára, innen indult Symposionokra, tornajátékokra és színházba. A mai város egymást néző együttélése katonai latrinák kollektivitására emlékeztet. És én? Szenvedek, mert nem láthatok az utcára...

Azok, akiket barátoknak kívántam - „individualistának” címkéztek. Akiknek ellenfele voltam: kommunista felforgatónak. Ma távol vagyok ezektől is, azoktól is. A kommunisták meg akarták magyarázni, hogy miért kötött a Szovjetunió megnemtámadási szerződést a hitleri Németországgal. Itt nincs mit megérteni, és ha van mit megérteni a taktikából, ezt helyeselni akkor se lehet. Ma ezt már ők is tudják, nem lehet nem tudni, de mért hallgatnak? Azaz, úgy magyarázzák, hogy amíg lehetett, elkerülték a háborút. Ha ez így van: akkor mégis jó. Sajnos, akárhogy is volt, egyedül vagyok. Sajnos, de nem az én hibám. Vagy: nemcsak az én hibám. (Az első fogalmazás érvényes: nem az én hibám.)

Egy életen át csináljuk, amit nem akarunk, hogy végre azt csinálhassuk, amit akarunk? Hogy a végén mégis az következzék, amit legkevésbé akartunk, akartál: a halál. Ilyen áron bátrak is lehettünk volna.

Az „erős kéz” uralmának imádatát lenézem. Gyenge kezűek imádják az erős kezet és gyenge elméjűek. A regényes „erős kéz” gyenge képzeletű romantika szüleménye. Több mint másfél évezrede bámulják Nagy Sándor részeg-szoldafon tettét: elvágta a gordiuszi csomót. Gyönyörű! Ahelyett, hogy vesződött volna! Hiszen a feladat lényege az volt, hogy a kötél sértetlen maradjon. Vajon büszke lehetett-e Arisztotelész, midőn látta, hogy tanítványa ilyen barom?

Rend kellene, és értelem a rendben; csak ezért lett volna érdemes bátornak lenni.

Talán az önéletrajz, helyesebben a vallomás a „legtanulságosabb”, vagy mondjuk, legérthetőbb, a másik emberhez legközelebb vivő „műfaj”. Tud-e tanulni az ember? A tények ennek

ellenkezőjét bizonyítják. Nemcsak abban, hogy újra és újra háborúk indulnak, hogy minden háborút mindegyik fél szentnek és jogosnak nyilvánít. Még a részletekből se tanulnak. Mert vajon nem ismételte-e meg Hitler Napóleon hibáját? Ősszel érni Moszkva elé? És a hiba mikor megismétlik, sokkal nagyobb és ostobább. Hitlert különben sem lehet Napóleonnal egy lélegzetben említeni. De azért érdekes volna tudni, hogy ez a nagy H. miben bízott? A mechanizált hadsereg gyorsaságában? Vagy semmire se gondolt, pusztán csak akart? Agyonverik, s mert nem tudott döntően győzni, virtuálisan már agyon is verték. Csak az a baj, hogy ettől én még nem úszom meg élve ezt a háborút. Sőt! És kívánhatom-e? Fiam van és feleségem. Számukra ma az a legnagyobb veszély, hogy létezem. Ha tudnám, hogy kisebb lesz a veszély, ha már csak léteztem - igazán nem volna nagy áldozat megsemmisíteni magamat. De az a pokoli az egészben, hogy ez sem váltja meg őket a veszélytől.

A farizeusság egyik fajtája a hibák könnyed beismerése, a makacskodás: ha megtettem, helytállok érte. Az ilyen önámítás, a bátorság szurrogátuma.

Hát akkor hogy is fogalmazzam meg saját tévedéseimet?

Az első, hogy minden csoportosulást klikknek neveztem. Pedig van helyes csoportosulás és jó fegyelem is. Ám egy egész életen át azt csinálni, amit nem akarok - erre nincs feloldás.

Azt tévesztettem el, amit mint építész mindig a legfontosabbnak tartottam: a helyes arányt. Pedig ez volt első tétele építészeti - pontosabban tervező - gyakorlatomnak. Úgy neveztem: a „közel is, távol is” tétel. Vagyis, hogy a munkahely és lakóhely ne legyen egészen egymáshoz szorítva, mint egy gyárvárosi proletárnegyedben, mint mondjuk az Angyalföldön, de ne is kelljen végigutazni egy mammut-várost, míg munkahelyére ér az ember. A közlekedés a legdrágább és legidőrablóbb, legegészségtelenebb „időtöltés”. Ha naponként kell ismételni, határozottan az. Éppolyan, vagy még nagyobb kár, mintha az ember örökké a munkahelyéhez és közvetlen környékéhez van láncolva, és nem mehet pihenésként más tájakra.

A jelen, azaz a háborút megelőző időben, az utazás, az automobilozás pokoli sznobizmussá dagadt, és minden jel szerint még daganatosabb jelenségeket hoz létre a jövőben. Az épülő stratégiai utak ennek készítik, pontosabban hengerlik a talajt és életérzést, ezt csak a vak nem látja.

Egy építész mindig békepárti, ha az épületek, melyeket emel, a szépségnek akárcsak a legkisebb elemét is magukban foglalják. Ebben a szépségben az arány a döntő tényező. Nem a legmagasabb épület, de a legkorszerűbb, nem a legdíszesebb, de a legalkalmasabb, minden értelemben tartós anyag, s a ritmus - mindez együttesen nem egyéb, mint arány - ez az építőmester vágya. Ha még nem jöttek rá, majd rájönnek, hogy nem a Szent Péter bazilika Róma legnagyszerűbb épülete, hanem a Pantheon. Tömege szerint törpe, arányaiban óriás. Az egyetlen épület Rómában, melynek nagyszerűségét egyetlen fénykép, sőt, úgy hiszem, film se képes érzékeltetni. Egyszerre - a szem és agy fénysebességével - kell látni az egészet. A részlet mindig kevesebb, mint az egész, akkor is, ha valamennyit összeadjuk.

A Pantheon mellett jól emlékszem még egy kicsi, teljesen dísztelen homlokzatú házra. Egy szálloda - hajdan már Ariosto is ott szállt meg. Nekem tanulságos és legkedvesebb. Itt Göddel szemben a másik parton, azon a parton, amelyet úgy szeretek, Koppányhegyi-Schnabel villája áll. Nem kívánom, hogy ostrom pusztítsa el. A közízlésnek kell lebontani, mint ahogy majd lebontja egyszer az Anker-palotát is.

Ebben a kopott és kopár kis víkendházban véletlenül itt maradtak Metternich emlékiratai; pompás vörös bőrkötésben. Engem Metternich sosem érdekelt. Legfeljebb a palotája, melyről valakinek (már nem emlékszem, hol olvastam) ezt mondta: „Itt (Bécs külvárosában) az én

Landstrassei házam kerítésénél van Európa határa." Ezzel ránk, magyarokra célzott. A palota - bécsi viszonylatban, ahol a Schwarzenbergeknek Fischer von Erlach épített, alig-alig közepes...

Most jobb híján elolvastam a két kötetet; más körülmények közt sohase olvastam volna végig. Öndicsérő, unalmas és hazug. Ez minden során érződik. De pár mondata, mert ott nem magáról beszél, se olyan eseményekről, melynek alakulásában részt vett, vagy részt vehetett volna - érdekes. Napóleon fénykorának Párizsból ír, ahol: „mindig nyugtalanságot keltett a hadsereg újabb győzelme, mert mindenki tudta, hogy ezek a győzelmek mindig újabb győzelmeket tesznek szükségessé, hogy elkészüljön a mű, melynek terjedelmét senki se tudta felmérni".

A most pusztuló és semmibe zsugorodó „mű" sohasem volt ilyen - ám annál veszedelmesebb. Egy egész világ pusztulhat el, ha a romboló atomenergiát fel tudják használni. Ez találgatás? Lehet, de félek, hogy több. És akkor is megtörtént volna a katasztrófa, ha Japán nem nyúl majommód a dunsztosüvegbe, és ott nem szorítja öklébe a talált diót: Indonéziát, Indiát... Most már könnyű konstatálni ezt a véletlen szerencsétlenséget, még nekem is, aki azért mégis az életével fog fizetni. De marad a kétség: ez a kifejlés-e a sors, vagy a másik is az lett, lehetett volna? Mert akkor minden csak véletlen. Irtóztató...

Köd van. Egy résen át, ahol a beragasztott ablak papírjának sarkát fel tudom emelni, látom a kertet. Egy nyírfa lehajló, finom ágai oly gyengédek. Szervességük egész bonyolultsága látszik rajtuk és halálos fáradtság. Pedig ez csak a biztonság közönye. Ha lesz tavasz, lesz rügy is, és nyárra levél és őszre avar és télen készülődő pihenés. Nekem a fa szépsége - a fa nyugalma.

Meddig? Mindegy!

A jelen a fontos, csak a jelen jó. Csak azok a percek érvényesek, mikor test testbe hatolva a jelent akarja, és a legkevésbé gondol a jövőre, melyet akkor nemz. Ebben az előrelátás hiányában rejlik a titok. Ezt a titkot minden élő érzi, tudnia nem is kell. Lényege, hogy van. Ilyenkor az se fontos, hogy tudjuk: meg fogunk halni.

Létezésünk és tettünk így a világegyetem létezésének örökké ható alkotórésze. Így jobb? Hát mondjuk... Küzdeni a pesszimizmus ellen - nevetséges. Hiszen küzdünk ellene - ezt létezésünk igazolja. Mért nem leszek öngyilkos? Ezért. Az, hogy vagyok - roppant optimizmus. Indokolatlan és egyben a legteljesebb bizonyítás. Ha most jóllakott volnék, szenvednék asszony nélkül. Így ez az éhség hozta gyengeség - jó.

Nem sajnálom, hogy nincs, amit megvalósítani nem tudtam? Ha nem sajnálnám, most nem írnék - mert unaloműzőnek nem jó ez a számvetés.

Olyan várost akartam építeni, azt hiszem, ezt már leírtam, ahol minden elég közel van és elég távol. Legyen jó közlekedés, de ne zavarjon a zaj. Az úttesten átmenő gyereket ne kelljen félteni, a lakóházak között ne legyen átmenő forgalom.

Fület a zajtól, szemet a vakoskodástól, embereket egymástól védje a ház - ők se legyenek túl közel és túl távol egymástól. A kis családi, egylakásos házak szétnyújtják a várost, a felhőkarcolók közlekedést összpontosítanak - az optimumot máshol kell keresni.

Weimar és Bauhaus lekaparta a gipszdíszeket - azaz fel se rakta őket, és világosságot eresztett a kuckókba. Ez jó volt, ezt én is így akartam. De puritánkodtak, s ez már nem tetszett nekem. És az építészek csak egy életformát képzeltek el - rendszerint a sajátjukat vagy ahhoz nagyon hasonlót. Dolgozószoba? Kinek kell, kinek nem kell. És elég-e, mondjuk, az ötszáz könyvre tervezett polc? Még harminc könyv - és kész a szeméttelep. Még egy gyerek - és máris szűk a lakás. A konyha legyen kicsi - mondták -, egyre kisebb, mert van közétkeztetés. De egy kis

lakásban talán olyan konyha kellene, ahol laknak is, vagy barkácsolnak. Vagy laknak és barkácsolnak, és a gyerekek vasutasdit és autósdit játszanak. Benne vagyunk a közlekedési őrületben - a gyerekek is folyton utaznak. A pesti úgynevezett „hall" semmire se jó. Mert nem is hall, mely a régi nagy lakás pompás középpontja volt, hanem egy kis lakás pótelőszobája, s hozzá még sötét is vagy üvegfalú, és semmire sem lehet jól használni...

A simaságot elfogadtam. Mert higiénikus, mert könnyen kezelhető. A díszt, ha kell, tegye fel a lakó. Sőt, a helyiségek is legyenek könnyen átszervezhetők, kisebbíthetők vagy nagyobbíthatók, kinek a könyvei, kinek a gyerekei javára. És legyen olcsó, könnyen megszerezhető, különben mi értelme az egésznek? Típuslakást, hogy olcsó legyen, típuslakást, mely variálható. És szép. Mert megfelel a szem és tapintás legrejtettebb esztétikai igényeinek is. A dolgozó milliók lakása érdekelt. A kommunisták mégis, sőt ezért csúfoltak utópistának, aki nem látja, hogy van valami afféle is, mint a munkanélküliség - s ma meg a háború. A Koppányhegyi-Schnabelok ugyanakkor vörös radikálisnak bélyegeztek. Nem volt igazuk. Egy építész nem lehet radikális, de utópista se lehet. A bombázók most gondoskodnak arról, hogy sok lakást kelljen építeni, de lesz-e, aki felépíti, és - ki törődik vele, hogy lakó is legyen?

Néha örökölt tehetség az építészség. Látszólag. Az apám építőmester volt, a járás legismertebb építőmestere. Rettenetes házakat ragasztott a kis járási székhely utcáira. A közeli Balaton-part villái ihlették meg, ezek a marcipán-paloták, lúdtalpon forgó lúdtalpas várkastélyok másolata, értelmetlen utánérzések falusiasra olcsóbbítva.

Fiatalember koromnak iszonyú dühe és szégyene volt apám „művészetének" látványa; pedig hát kis mértékben azt csinálta, amit a századvég és századunk eleje nagyban. Soha még oly mélyre nem süllyedt az építészet, mint ebben a korban - noha ugyanekkor festészet, irodalom legnagyobb műveit teremtette, és a zene óriások nyomdokain haladt. Én nem értem, mi az oka ennek az ellentmondásnak: nem is erről akarok szólni. Gyűlöltem apámat épületeiért, úrhatnámságáért és anyám iránti hűtlenségéért, azért, hogy megfogdosta a cselédeket, hogy berúgott, és összerondította magát. És anyámra is haragudtam, hogy ilyenkor tisztába teszi. Az anyámat se szerettem, mert sírt és hízott, és még az újságból is csak a folytatásos regényt olvasta el, és ha szemtelenül kikérdeztem, s pimaszul és gonoszkodva - a regény tartalmát se tudta értelmesen elmondani.

Pedig hát nekik köszönhettem, hogy iskoláztattak. Építész talán azért lettem, hogy az ellenkezőjét csináljam, mint az apám - az ő segítségével...

Ma már tudom, hogy a gipsz-várkastély iránti forró szenvedélye mellett jól értett a statikához, az épületek mindig erősek voltak, igaz: több anyag is volt bennük, mint kellett volna. Fantáziája is volt, csak másfajta, mint amilyenre építésznek van szüksége. Spekulált. Pénzét házakba ölte, Balaton-parti házakba, melyekre vevőt csak nehezen talált. Spekulációkban talán száz évre nézett előre, pedig építésznek ez veszte lehet. Néha nem tudott építkezést vállalni, mert minden pénze házakban feküdt; s megesett, hogy ráfizetéssel szabadult tőlük.

Azért valamiben - vagy sokban - őrá hasonlítok.

Egy építész jól akar építeni és jót. És ha ezt csak változott körülmények közt tartja elérhetőnek - ő lesz a legtipikusabb forradalmár. Az egész világot meg akarja változtatni, hogy az embereknek öröm legyen az életük. Erőt, egészséget, a jó közérzést akarja szolgálni - ezért épít napfényjárta és hűvös, munkahelytől távoli és mégis közeli, csendes és könnyen megközelíthető várost - munkálkodó emberek számára. Akik legfeljebb valami nagygyűlésre vagy rendkívüli látványosság esetén mennek a város centrumába - minden egyebet környezetükben

is megtalálnak. És csak akkor utaznak, ha annak valóságos értelme van, és lelki szükséglet számukra.

Koncentrikusan képzeltem el a várost, mely körül egész országrész terül el. A városcentrum teljes és bezárt kör. A központi tér alatt autóparkoló helyek váltakoznak liftekkel és mozgólépcsőkkel. A körön belül csak gyalogos a közlekedés, a kör közepén nagy kerek emelvény: gyűlések és szabadtéri színház pódiuma. Alatta a földalatti állomás. A centrum egyes emeletei egyben amfiteátrum-lépcsők, olyképpen, hogy ezekről a teraszokról lelássunk a nagy térre. Maga az épület főiskolák, könyvtárak, irodák, üzletek, színház és mozi értelmes együttese.

A város második köre a lakásoké, melyeket zöld övezet fog körül. Harmadiknak az üzemek fogják körbe a lakóterületet.

A távolsági utak, az országutak mint érintők jutnak el az üzemek köréhez, és csillagalakot mutatnak a térképen. (A tervrajznak csak a helyét hagyta üresen Trend Richárd. L. J.)

A csatorna, vízvezeték, villany és telefon egyetlen alagútban legyen, mely bárhol felnyitható, anélkül hogy újra és újra fel kellene bontani az úttestet.

A központban legnagyobb a koncentráció. A kifutó utakat a lakásnegyedtől fák védőövezete választja el - hang-, füst- és porfogóként. A lakóházak és üzemek határánál kisebb univerzális áruházak legyenek, még kisebbek az utak mentén is. Az óvodák és elemi iskolák a lakótelepen, hogy oda gyalog és veszélytelenül járhassanak a gyerekek.

A sporttelepek helye az üzemek között van. Játszóterek az óvodák, iskolák közelében. A lakástelepen nincsenek parkok, de kertek mindenütt; csak annyi, hogy a levegő tisztaságát biztosítsák, különben kényelmetlenül szétterül a város, és sok termőföldet vonunk el a megműveléstől. A lakások levegőjének állandó hőfokát és tisztaságát kondicionálással kell elérni.

Ahol folyó van, a közlekedés főleg hangtalan és füsttelen vízijáratokkal történjék.

Az emberek az újfajta élet lényegét túlságosan is, a sok és gyors közlekedésben látják. Rá kellene vezetni őket, hogy a közlekedés - munkanapokon - csak rossz szervezés következménye.

Helyváltoztatásra, gépi erők segítségével, csak a látogatás, kirándulás, tanulmányút és áruszállítás kényszerítse az embert, s aki nem a közlekedés szolgálatában dolgozik, lehetőleg keveset használja a járműveket, és mozgási igényét sporttal elégítse ki.

Hát ezekért a tervekért, melyekről sokszor írtam, ragasztottak rám címkét; egyik oldalról utópistának, a másik oldalról felforgatónak neveztek. Én tiltakoztam. Még az imént is. Pedig - most látom - mindkét oldalon eltalálták az igazat...

Nem nekem való idők jöttek, azt érlelték, ami most van - a háborút. Mit tehettem volna? Az építész talán legesleginkább a jelen perc embere - csak a közvetlenül előtte álló cél szerint, csak élő ember megbízásából építhet. De úgy, hogy munkája és annak haszna túlélje a jelent. Ami az építész munkájából nem három dimenzióban áll a földön, ami csak terv marad, az nincs is, az csak észveszejtő fájdalom.

És ekkor már csak egy vigasztalása marad: lenézi embertársait, akik nem akarják elfogadni azt, amit adni akar, akik nem is fogják fel, hogy mit kaphatnának.

Így, mert igazában nem építhettem, lettem véglegesen egoista. Könnyedén építettem palotát egy paprikagyárosnak és három templomot - három különböző felekezetnek. Ezt neveztem a „tisztára építészi érdeklődés”-nek. Ravasz szavak - és nem mondhatom, hogy nem tudtam, mi van mögöttük. Az így szerzett sikereknek örülni nem bírtam. A kommunisták már kézlegyin-

téssel intéztek el, a Koppányhegyi-Schnabelok viszont konkurrensnek tartottak. Sajnálták tőlem a keresetet. De joggal híresztelték, hogy vacak építész a Trend Richárd. Amit ők felsőfokon csináltak: tornyocska-lépcsőház, lőrésablak, lovagterem-ebédlő és Pompadour-hálószoba a miniszteri tanácsosnak, neobarokk-jezsuita templom a Bálvány utcai textilesnek - azt én csak enyhébb-pimaszul mertem megépíteni, hogy azért lakhatók is legyenek a házak.

Züllés volt, vagy ha úgy tetszik, számolás a tényekkel. Nem kell, ami jó? Nesztek! Elérkeztem a nulla ponthoz. És akkor egyszerre könnyű lett az élet. Sajnálhattam magamat, és úgy éreztem, jogom van az egyéni jó érzés felsőfokára törekedni. És meg is találtam. Nem terveztem, hanem éltem, a kilátástalanság és spontaneitás felsőfokán - mely minden tervezés ellentéte. Előjött igazi énem, melyet sohase fogok megtagadni. A test öröme lett egyetlen féktelen örömmé. Ez a legnagyobb izgalom, melyet vágytalan fáradtság követ. Kilépés önmagunkból, eljutás a másikhoz; vad és gyengéd egyesülés, határok egybeolvadása, feszülés és enyhülés, lankadás és újrakezdés - a test nagy pillanata.

Nem volt ez új. Csak arra jöttem rá, hogy az egyetlen. Az öldöklő és védő ölelkezés, mely gazdag jutalma lelkünk testének, több mint amit megérdemeltünk. Mert ami csak annyi, amennyit érdemlünk - az semmi. Az a semminél is kevesebb. A többet csak az asszonyi test adja, a többet csak az asszonyi testnek bírjuk adni. Itt nincs mérték, arány, ez kezdet és vég, mely se végre, se kezdetre nem számít.

Tagadom, hogy ez a kétségbeesés védekező magyarázata! A valódi nagyszerűség ez. De hiszen ismeri ezt mindenki.

Magam is tudni akarom végre: mi történt velem? Nem tudtam? Tudtam, de csak a hogyant. Most a miértre vagyok kíváncsi. Ez se pontos, a miértet is tudom. A miért részeire volnék kíváncsi: a kapcsolódások, a pillérek és a gyámfák szerkezetére - és arra, hogy mi a rossz dísz. Mert jó is van. A rossz dísz az, amit rárakunk az életünkre, mint egy érdemrendet, mint egy nyakkendőtűt. Közben tudjuk, hogy a kő talmi, és tudjuk az árát érdemrendnek és ékszernek egyaránt.

De a legjobban az foglalkoztat, hogy mindez még mindig miért érdekel.

Egy bizonyos: a közlésvágy az egyetlen, ami még az emberekhez kapcsol. Ha ez nem volna, egy magányos zugot keresnék csak (a házon kívül, hogy el ne rondítsam), elbújnék, mint a kimúlását érző állat. De érzi-e az állat a halál közeledtét? Azaz tudja-e, hogy mi az, amit ekkor érez? Vagy csak azért bújik megközelíthetetlen zugba, mert gyenge, ellenségei elbánhatnának vele, csak elrejtőzve érzi magát kissé biztonságban - tehát élni akar. És vigyáz, hogy egy szalmaszál se zörrenjen.

Én? Én vonítok a fájdalomtól, s ha vonítok, ez még élet. Az utolsó perc már nem vonítás, hanem csat tudatnélküli hördülés, mikor a végső erőfeszítés elmúltával a levegő kitódul a tüdőből - ez nem a halál előtti, ez a halál utáni pillanat. Még érzem a vonítás vágyát, mely dicsekvésvágy is és felszólítás: sajnáljatok, és tanítómesteri gesztus: erosz a megváltó!

Így menekülök a teljes leszakadástól, létem még létezik, a tudatban még összefügg minden létezővel, akar valamit - és egész érthető nyomot hagy a rettentő dzsungelben, ahol majd mások is utat teresnek. De senkit sem biztatok, hogy van út.

A „testi” szerelemgyönyör az egyetlen, ami van, és ha nem volna, akkor semmi sem lenne.

Milyen ez? Mint minden tudálékos magyarázó, én is azzal kezdem, hogy mitől különbözik. Leginkább a Velmoat vicomte-ok szerelmétől különbözik, akiknek diadaluk gyönyörűsége a

legdrágább. Ők megalázó gondolatnak tartják, hogy függhetnének az „uralom alá hajtott rabszolgától”, a győzelemben rejlik boldogságuk teljessége, s így a Velmont vicomte-ok számára érthetetlen, hogy tökéletes boldogságban csak egy bizonyos asszony részesíthet.

Pedig csak egy bizonyos asszony adhat teljes boldogságot - ha nem így van, akkor az már nem teljes boldogság. Bár, hosszú vagy rövid idő múlva ez az egyetlen, egy másik asszony is lehet - az adott pillanatban egyedül csak ő az -, aki a teljes gyönyört és boldogságot adja. Asszonyoknál ez még erősebben így van. „A férfi azt a boldogságot élvezi, amit érez, az asszony pedig azt, amit másnak szerez.” Micsoda kamasz-elképzelés. Húszéves korom előtt hittem talán ezt.

Nekem nem elég, ha kapok, és nem elég, amit kapok, ha nem teljes, amit tőlem kap, akit szeretek. De ami boldog időben boldogság, boldogtalanság idején gyötrelmeink kútfeje...

Nos, már én is unom ezt a sok bölcselkedést, hát még az a valaki, aki ezt a füzetet olvasni akarná. Kimondom hát miről van szó: féltékeny vagyok!

A nő, aki a feleségem, akitől fiam is született, velem, általam, engem befogadva, egyre gyorsabban ért el a gyönyörűség felső fokára. Erre nem minden nő képes: gyorsabb lett, mint én. És engem az örömadás öröme felajzott a végletekig. Úgy kifárasztottuk egymást a gyönyörben, hogy egymás karjában aludtunk el, és gyöngéd szerelemben, barátságban ébredtünk. Az éjszaka első felének hevessége volt gyengéd és gondoskodó ébredésünk feltétele.

De akit így hozzászoktattam a gyönyörhöz, most mit tegyen, mit csináljon? Higgyem-e, lehet-e hinni, jogos-e remélni is, hogy aki ennyit tudott elfogadni és adni, most sanyargassa magát? Miért tenné? Huszonnégy éves. Ha engem kérdezne - mit tanácsolhatnék neki?

Huszonnégy éves, most a legszebb. A szülés nyomai eltűntek, melle még ma is feszül.

Nagyon szép, nagyon magabiztos lány volt. Nem én voltam az első, aki megkapta. De biztos, hogy még sohase hagyták el; ő volt, aki elhagyott férfit vagy férfiakat, lány korában is. Ezt tudtam, de nem zavart. Nos, mit akadhatok?

Építési rajzoló volt. A Schnabel, a Koppányhegyi-Schnabel papájának nagy tervezőirodájában találtam rá. Nem az öreg főnök babája volt, az öreg csak áhítattól lefittyedt ajakkal nézegette; az egyik fiatal mérnök volt a szerelme.

Megkaptam, és néhány hónappal később elhatároztuk, hogy összeházasodunk. Nem bántuk meg. Örökké tartó szerelem lett volna? Nem hiszem. De a hat évet még kevésnek találtuk, az bizonyos.

Most, a háború óta, szinte ijesztően élelmes lett. Eltartja magát, a fiunkat, és rólam is gondoskodik. És vigyáz, hogy lehetőleg veszélybe se sodorja magát. Ahol most ezeket a sorokat írom, itt Gödön, az ő orvosbátyjának a víkendháza. Megszervezte, hogy kapok élelmiszercsomagokat. Rendszertelenül, de ez a természetes. A bátyjával nem jön össze, harmadik személlyel küldi „neki” a csomagokat, és a bátyja hozza ki.

Ez a sógor nagyon korrekt és hűvös, és mindig fáradt. Egy nagy hadikórház sebész-főorvosa. Törkölyt iszik, de nem rúg be. Felesége valami zongoraművésznő, alig ismerem... Kevés örömük lehet egymásban, s biztosan fél a nő, ha ugyan tudja, hogy hozzám jár a férje. Kevés örömük lehet egymásban, ez az arcukra van írva - úgynevezett jó házasságban élnek -, látszólag tisztelik egymást és egymás hibáit.

A sógor és én nem tiszteljük egymást, és elnézők se vagyunk egymással. Ő villát szeretne.

„Bástyatorony, lőrés? - kérdeztem tőle egyszer - ahogy a Schnabel épít?”

„Miért ne, ha kényelmes a fürdőszoba” - vágott vissza. - „És te is inkább csinálj tornyot és tornyocskát a toronyra. Akkor legalább felépül a saját házad is. Ha úgy tetszik, a méhsejt elmélet szerint.” - A felesége, aki először volt nálunk, és nézte a lakásunkat, jót nevetett.

Ezt nagy ütésnek szánta a sógor, „méhsejt elmélet”. Pedig a méhsejt, a hatszög, minden egyéb, csak nem elmélet, hanem empirikus természetmásolás. Ha ő lenne az, aki ezt a füzetet a kezébe kapja (amit nem szeretnék), és (ami ennél is hihetetlenebb) ha eljutna idáig a füzet olvasásában, hadd mondjam el, amit annyiszor elmondtam neki is, és később annyiszor tartottam már feleslegesnek elmondani, hogy a hatszögekre bontott alaprajz a legésszerűbb, leggyakorlatiasabb, a legtermészetesebb és legolcsóbb is. Ezenkívül a napfény, a levegő, a kilátás a hatszögletű lakásban a legváltozatosabb, a szobák célszerű elhelyezésének ez a legjobb módja. Mert akkor nem lennének sötét, értelmetlen, pesti, úgynevezett „hall-ok” az egy- két- vagy háromszobás kis lakásban, melyeket, kedves sógor - éppen a húga, az én feleségem nevezett el „fordított alkóvnak” - mert a régi, jó alkóvokkal ellentétben, nem a szoba végében vannak, ahol volt értelmük és rendeltetésük, hanem elöl, s mert vagy semmi vagy csak üvegajtó választja el őket a szobától - értéktelenek, használhatatlanok.

Igen, Ilona adta a méhsejt-gyakorlat egyik indítékát is. A sarokszekrénnyel, első saját lakásunkban. A többit aztán lassan dolgoztuk ki, jóformán együtt. Tudva és látva, hogy a vasbetonépület már nem szükségszerűen kockaformájú, és a feszített vasbeton körök, ívek és csúcsívek olyan formagazdagságát adja, pontosabban szólva, adhatja, amilyet építőanyag még sohasem adott. Csak érteni kell ennek az anyagnak a nyelvét, ki kell találni - ki kell számítani - titkait.

„Fordított alkóv”. Szerettem Ilona csípős mondásait. A dolgok lényegére tudott tapintani. Értett is az építészethez. Két szemeszter műegyetem segítette ebben. Pedig ez nem mindig segít; van eset, hogy ront az ízlésen és értelmen. Építési rajzoló idejében, az öreg Schnabelnél, talán csak jót látott? Igaz, hogy Schnabelhez már a kényszerűség vitte, mikor a papa egy pisztolylövéssel megmentette, amit náluk családi becsületnek tartanak. Ám hazudnék, ha azt mondanám, hogy én érzéketlen vagyok a becsület megmentése dolgában. De jobb, ha van, és nem kell menteni...

Emlékeztetlek, Ilona, bár nem hiszem, hogy te lennél az olvasó. Mikor otthagytuk a „Bauhaus”-t, Weimart és az egész puritán-bohém társaságot, ahol olyan jól érezted magad, ragyogtál, fiatalasszony, és boldoggá tettél ragyogásoddal. Aztán visszajöttünk. És a pesti, új, ötszobás lakásunkban az első bútordarab - ágy és négy szék után - egy aranysárga körtefa-sarokszekrény volt. Te vetted. „Megtöröm a négyszög kopárságát.” Ebből született legszebb építészeti diadalom, melyet pedig te játszva ajándékoztál nekem. Szebb volt ez a diadal, mint a ragyogó réztábla: „TREND RICHÁRD MŰÉPÍTÉSZ.” Ezt is te rendelted. És te csavartad négy kis sróffal a kiskert kapujára, a csengő fölé. Mert aztán jöttek a villák. Iróniával segítettél elkülönülni ezektől a rondaságoktól. Emlékszel: „Tégy nekik oda az udvarra pár darab kopjafát”. Sőt te is rajzoltad őket, hiszen munkatársak voltunk. Ez pontosan akkor volt, mikor az ifjú Schnabel Koppányhegyivel duplásította a nevét. A Koppányhegy és a kopjafák és a faragott székek motívuma a kapuk fölött, egy ideig jó vicc volt. Csak akkor lett rossz vicc, mikor mindez állatian komollyá vált és életekre tört.

Te kíméltél - levetted a terhet rólam. Azért nem vagy felelős, hogy én nem tudtam értelmes terhet viselve megingathatatlanná és értelmessé tenni az életet. Már belenyugodtam, hogy rosszat építek, és jót - csak tervezek. Azaz: tervezem, hogy tervezni fogom. Az élet te voltál. És csókolom érte a ruhád szegélyét, szerelmesem.

A fiunk? Valahogy nem érdekel. Ha együtt nevelhetnénk, érdekelne. Az apró csecsemőkezeire emlékszem, a természet gyönyörű csodájára; az a csöpp és drága valami, ami egy csecsemő keze - amiből minden lesz és lehet, mindent tudni fog és tehet. És szemecskéi, melyekből én apai ostobasággal az értelem minden sugarát kiolvastam...

Csókolom a ruhád szegélyét. Jó, hogy annyira nőies vagy és szerelemre termett és ügyes. Élni fogtok, te is, a fiad is. Azt hiszem, ez jó és örülök, hogy tudod - ez már csak rád tartozik...

Tegnap álmomban vonaton utaztam. Jött a kalauz. Menetjegyem nincs. Menetjegy helyett egy radírgumit adok a kezébe. Mogorván néz rám, de nem szól. Csíptetőjével igyekszik kipattintani egy kis lyukat, mintha nem is gumi lenne. Sikerül. „Egész jó" mondom mentegetőzve. A kalauz rám néz, kutatóan, bizalmatlanul, és nem felel...

Nagyon illettünk mi egymáshoz, sokszor nem bírtuk megvárni, míg este lesz, és ágyba kerülünk. Szép volt a Bauhaus-idő. Nem voltam féltékeny, vagy még magamnak se vallottam be. A Benczúr utcai lakás is a te érdemed - az is, hogy lett, az is, hogy szép volt.

És Rómában egymást tanítottuk. Emlékszel, mennyire zavarba jöttünk, és csak este vallottuk be egymásnak felfedezésünket: a San Pietro túlméretezett. Hogy egy pontból elképzelt díszlet, mely csak erről az egy helyről nézve mutat értelmes képet. És elkezdtük szidni a barokkot, az ellenreformációt. Aztán láttuk, hogy a Sixtusi kápolna Krisztusa pogány, az üdvözültek nem látszanak boldogoknak, csak a kárhozottak valóban kárhozottak. És mikor mégis bementünk a Péter templomba: a pápai trónszék és Szent Péter sírja felett az irtózatos bronzoszlopok. Itt már sátáni a hivalkodás. De ez csak egypár napig tartott. Aztán éreztük, hogy milyen nagy és életerős Róma, a sok kútú, a jó vizű, és milyen nagyszerű ma is a Pantheon, pedig bronzát a négy szentpéteri oszlop öntésére már elhordták. A Mussolini-építészet végzetes hivalkodásán már mulatni is tudtunk, és végül a legbanálisabb turistacsalogatónál, a barokk egyik titkát is kilocsogta a víz. Ugye, emlékszel: a Fontana Trevire. Erre a műemlékre, amelyet a „komoly" és „intelligens" utazó, aki hisz a Bädeckernek, kikerül. Túl új, Róma régiségéhez mérve, és túl idegenforgalmi. „Csak a sznobnak való" - a szupersznob tehát kötelességszerűen megveti. Pedig a lovak, embertestek, víz összefonódása, ez a barokk csúcsa. A célszerűség teljes kiiktatása, vad és értelmetlen érzéki szépséget valósít meg: a külsőlegesség itt művészi végcél és értelem. Aztán te mondtad, hogy Bach, a nagy Johann Sebastian is barokk, és Shakespeare is az, amint Michelangelo is a Medici síremlékben. Együtt értettünk meg dolgokat, és ezt a testi közelség adta. És a lélek?

Igen, igen... Két rézpénzt dobtál a kútba. „A egyiket megbízatásból", így mondtad. Belém nyílalt, de nem kérdeztelek, csak magamban faggattalak: „Nem vagyok elég?"

Nem magammal sakkozom. Győztes sem lehetek már. Döntetlenre sincs reményem.

Veszett ügy az enyém: a véges élet nyomorúsága. Ha a véges életben nincs is öröm, az örökkévalóság, vagyis inkább a végtelen adta öröm nincs megcáfolva. De bizonyítva sincs. A marxista mártírok is mindig a jövőre hivatkoznak, bár nem hisznek a túlvilágban. Nos, számomra csak annyi létezik, amennyi megtestesül. Megtestesül, e szó közvetlen és minden értelmében. Ha építész vagyok, ez annyi, hogy a kétdimenziós terv háromdimenziós valósággá válik. És ha testhez érek: mikor mindenestől beléhatolok: szemmel, kézzel, minden érzékszervemmel.

Amikor elmondom mindenféle bajaimat, kétségeimet, kétségbeesésemet - az maga bizonyítja, hogy van bennem némi optimizmus is és remény. Aki nem bízik a közlés értelmében - hallgat. Még az öngyilkosságra való felszólítás is optimistább és segíteni kívánóbb, mint a mással nem törődő hallgatás. Micsoda fölény. Nem igaz?

Az, hogy ma itt élek, bizonyítja, hogy érdemesnek tartom, hogy éljek. Egy kötelet még mindig tud szerezni az ember - az ingemből is csinálhatnék. Az igazi pesszimista nem figyelmezteti embertársát; „Hagyj fel az élet butaságával".

De ennél tovább, a közlés vágyán túl, nem terjed optimizmusom. Érdemesnek tartom elvégezni a magam és a világ önvizsgálatát, kiszámítani az eredményt. Kinek? Az, hogy életemben úgyse olvashatja senki - ha élve maradok, talán meg is semmisítem ezt az írást -, a szokásosnál némileg több őszinteségre tesz képessé. És:

Nem mondhatom el senkinek
Elmondom hát mindenkinek.

Nem tudom ellenőrizni az idézetet, nincs itt más könyv, mint ez a buta kétkötetes, vörös bőrkötéses, aranyozott Metternich.

Semmi más könyv. Miért olvassa Metternichet egy sebész, aki ellenez minden „konzervatív gyógymódot", és csak a késben bízik? Legalább a „Mein Kampf" volna itt. Az igen, az aztán nem konzervatív. Ha bírna, mindent felrobbantana. Saját magát is, Németországot is fel fogja robbantani. Azaz, sajnos, csak utolsósorban saját magát. És hogy ez így lesz, tudta Teleki, tudja Mussolini, a Vatikán még sokkal inkább tudja. Némelyek „megállj"-t is kiáltottak, aztán csak mentek, mennek vele vagy mellette és menni fognak... És oly jól megtanultuk a rejtett kapcsolatok feltárását, komplikált dolgok feltárását, hogy a legegyszerűbb és legelemibb dolgokat már szinte elfelejtettük. Azt, hogy „Ne ölj". Ám azt tudjuk: „Aki fegyvert fog, fegyver által pusztul el." De nem hisszük. Mondjuk, de nem hisszük!

Gyávákból álló népet lehet legkönnyebben háborúba vinni. Bátor embernek az volna a dolga, hogy harcba fogjon a békéért életet nem kímélve. Vagy harcba fogjon a háború befejezéséért, ha már elmulasztotta, hogy a kezdetét megakadályozza.

Akármilyen a német (én valamikor nagyon jól éreztem magamat közöttük), de milyen vagyok én? Nem volna-e kötelességem fegyvert fogni, és legalább egyet elpusztítani, azt, aki kezet fog emelni rám. Hisz nem vagyok oly ostoba, hogy azt higgyen, hogy éppen „ausgerechnet" én megúszom az egészet.

Bámultuk a német autósztrádákat. Zseniálisan megoldották a közlekedés problémáit, megszüntették a munkanélküliséget. De a céljuk...

Tehát rossz volt az útépítés? Dehogy. A cél volt rossz.

Előre tudni: az ember jellegzetes tulajdonsága. Az állatban is megvan, tudás formájában is, de főképp ösztöneiben. Mégis, az embert előretudásának mértéke különbözteti meg jelentősen minden más élőlénytől.

Tudom, hogy ide is eljutnak hozzám az üldözőim. Már egy hete tudom. Azt, hogy én megelőzöm őket, és előbb elmegyek innen, még régebben tudom. De már napok óta ijedezem, ha az udvaron megcsikordul a kavics. Mert amit én előre tudok, azt más is előre tudhatja, és esetleg megváltoztathatja elhatározását, útirányát - „szabad akaratát". Az ember nem jósol, de jövendöl, előrelát.

Az előretudás gyötrelmét Balzac írta le egyik ragyogó művében. A „Szamárbőr" egyre inkább zsugorodik...

Egyelőre bírom. A sógorom igen bölcs példázatokban beszél. Elmondta, hogy a szemátültetések, melyeket közvetlenül végeztek - azaz egy balesetben elhunyt szemét azonmód transponálták egy vakra - nem sikerültek. Az első műtét akkor sikerült, mikor kénytelenek

voltak légiriadó miatt az átültetést másnapra halasztani. (Lehet, hogy nem is légiriadót mondott és az egész még a háború előtt történt. De bennem most minden a riadtsághoz kapcsolódik.) Mikor látta, hogy ez számomra nehezen érthető, elmondta, hogy az útilapu, ez a közönséges fű valóban jó sebtapasz és vérelállító szer. De hatékonysága fokozódik, ha három-négy fokkal a fagypont felett - vagy lehet, úgy mondta: alatt - tartják egy ideig, amitől majdnem elpusztul. Majdnem. Így koncentrál energiát.

- Ez jó vigasz az üldözöttnek. De ha a hőmérséklet pár fokkal lejjebb süllyed? - mondtam én.

- Egyébként, ez a németek energiájának a magyarázata is - folytatta saját gondolatmenetét feleségem bátyja. - A versailles-i békében megnyomorították őket, és ők „aus der Not eine Tugend machend" - fokozott dinamizmussal törnek előre.

- Tehát győznek? - kérdeztem. - Győztök?

- Nem. Egy külügyi embertől tudom, mit mondott Churchill a magyar követnek, nem sokkal a háború előtt. Pokróc-goromba alak, de tudja, amit tud, és tudja, mit akar: a régi Angliát, az Old merry Englandot. Azt mondta a követnek, hogy ő „ellentétben a többi angollal" tud térképet olvasni, és ebből politikai következtetéseket is le tud vonni. Tehát érti külpolitikánkat, azt, hogy „egy kis állam rendszerint nem önmaga választja meg politikai beállítottságát".

- Szép és kegyes.

- Nem nagyon. Kerek-perec kimondta: „Aki a békebontók, a »politikai gengszterek« mellé áll - sorsukban is osztozni fog."

- Ezt tudják nálunk, és mégis sodródnak.

- Na, nem ezt akartam mondani, nem a nagy politika érdekel, hanem amit Churchill mondott a magyar diplomatának a fasizmus és a nácik kérdéséről. Azzal dicsekszenek, hogy ők erőben és akaratban megifjodott nemzet, mely verhetetlen. A kövér Churchill szerint, és ezt szóról szóra megjegyeztem: „Mi, mármint az angolok, sajnos, a békeszerződések megkötése után" - ez alatt Versailles-t és Trianont értette - „sokáig aludtunk és ellustultunk, de, hála Hitler úrnak, felébredtünk".

- Ők fognak győzni.

- Sátáni véletlen akadályozhatná csak meg. De Churchillék a véletlenekkel is számolnak. Norvégiában a pokol kapuját belerobbantották a pokol torkába.

- Poétikus sebész vagy - mondtam.

Ostoba megjegyzés volt, a sebész-főorvos úr azonnal átadta a csomagot, és szó nélkül távozott.

Könyvet kérni, persze, elfelejtettem. De ha eszembe jut, se kérek. Épp eleget cepekedik a csomagokkal. Kár volt elmarni, biztos tudott még egyet-mást a norvégiai robbanásról.

Kiszámítottam: a német autósztrádák még egy pánikszerű és többfelől özönlő visszavonulás esetén is bírják a forgalmat, akkor is, ha minden autójuk megmarad, amit nem lehet feltételezni. Persze abban az esetben, ha a légiterüket védelmezni tudják. De pánikszerű visszavonulás éppen akkor következik be, mikor már nem tudják védeni a légiteret.

Bánja az ördög. Csak jó, mikor számolásba kezdek. Mert csakhamar a békeidők kerülnek számításaimba. A városokban, Bécs vagy Róma központjában, de akár egy Hallében is, a békebeli autók számának megduplázódása már megakasztja a forgalmat. Pedig gyorsan meg fog duplázódni. Ezt nem nehéz előre látni. Sőt, ha megduplázódik, újabb és gyorsuló sokszoro-

zódások születnek. Toronyház? Helymegtakarítás, igen - csakhogy a parkolóhelyek geometriai arányban nőnek. Belgium egész területét aszfalt kell hogy borítsa. Ilyenformán.

A háború után talán tíz, talán húsz év se kell és eltűnik az öregségtől való félelem az éhségtől való félelemmel együtt. Eltűnik a vagyonért való rettegés - erre megtanít a sok veszteség és a kommunisták. A sok új gyógyszer segítségével tűnőben lesz a betegségtől való félelem.

Pénz, hamis morál, nem lesz akadály, betegségtől és szüléstől való félelem se. Egészségesebb lesz az emberek kapcsolata.

Csak egy! Hogy a halálfélelmet jó szándékkal veszítsük el. Ne úgy, hogy más megölése céljából - ne féltsük életünket. Attól rettegjünk, hogy miattunk, a mi életünk miatt más ne kárhoztassék halálra. Így, itt legyen az önzés korlátja.

Rendbejöhet a világ, és nemcsak ember, állat se kellene, hogy féljen. Primitíven moralizálok és légüres térben. Egye fene, jobbat nem tudok.

Ideje menekülni! Az írásokat dobozba zárom, a dobozt behegesztem, bezsírozom és elásom. Jobb, ha nem találják meg, minthogy megsemmisítsék. „Hiú" dolog, hogy így gondoskodom egy félig teleírt füzet jövőjéről? Az, ha csak a tartalmát veszem figyelembe. De hát, íme, ez az egyetlen tiltakozás, melyre módom adatott. Egy piszok sors ellen tiltakozom, tilosra állítom a szemafort: rajtam nem bírsz úgy átlépni, hogy ne érezd, hullán gázoltál keresztül! Kerülj ki, ha tudsz, de csak úgy, egyszerűen, nem engedlek továbbsiklani „kedves olvasó"...

Újra itt volt a sógorom. Felszólított, hogy három napon belül hagyjam el ezt a házat. Értesült, hogy nagyarányú „átfésülés"-re készülnek. Először a városban, aztán Pest és Buda környékén. Véleménye szerint öt nap múlva kerül sor Gödre. Meg is magyarázta: az ilyen „nagyarányú" „átfogó", „alapos" művelethez lassú és alapos előkészületek kellenek. Ez szóról szóra igaz. Vártam és számítottam is egy ilyen műveletre.

Kár, hogy még egy csomó érvet is felsorakoztatott. Azt, hogy feleségem és fiam érdekében se szabad kockáztatni, hogy a sógoromnál fogjanak le. Hát ennyire nem bízik bennem?

Aztán: őt áthelyezik a győri helyőrségi kórházba, többet nem tud kijönni, élelmezni. Egész csomó élelmiszert, konzervet és kétszersültet hozott, és még több tanácsot. Elhatároztam, hogy nem várok három napot, csak kettőt. Néhány jól konspirált levelet adtam át, hogy dobja be Pesten egy postaládába. Tudom, hogy feleségem bátyja rendesen viselkedett és önzetlenül. Nem szeret, nem bánná, ha a feleségem megszabadulna tőlem, és mégis megtett, amennyit tehetett. Közben kölcsönösen haragszunk egymásra, és nem szeretnénk találkozni, akármiképp fordulnak is a dolgok.

Nem is fogunk találkozni, de miért ez a lojális ellenségesség?

Gyorsan átlapoztam ezt a füzetet. Nem találtam meg, aminek benne kellene lenni: az igent vagy nemet. De mintha az se volna világos, hogy mire kellene igent vagy nemet mondani?

Abbahagytam. Odatérdeltem az ablakhoz, felhajtottam az ablak alsó sarkában a kék papirost. Felfelé kellett néznem, mert térdeltem. A nyílás, a kis háromszög: fordított Isten szeme. „Auge Gottes", amilyet egyházi épületeken látni - Bécsben egy garniszállodán is... „Isten szeme mindent lát, el ne lopd..." Különös: éppen a rímet felejtettem el... Valahogy kihullottak a rímek. Ami megmaradt: Ante, apud, ad, adversus, circum, circa, citra... itt valami kihagyás... Penes, pone, post... secundum, supra, versus, ultra, trans.

Az idők és helyzetek. A legnagyobb szimbólumok. Az agyam defektusai helyrehozhatatlanok. Igen?

Az első pofon, a munkaszolgálatos idő óta van ez. Nem a kisebbfajta agyrázkódás okozta, a belső rázkódás.

Pofozni fognak?

Vagy rugdalni? Hasba?

Vagy puskatussal hátba, gerincre?...

Ó, pisztoly kicsi kúpja légy kegyelmes!

Barátok?

Nem tudok rájuk gondolni. Mert nincsenek. Vagy nem élnek. Nem gondolnak rám, ha élnek is. A leveleimre úgy néznek majd holnap, mintha a másvilágról küldték volna. De hiszen én is így vagyok velük. Mindegy ki a hibás. Már csak kisgyerekek és nagy hadüzenők erősködnek, hogy a másik kezdte. Nevetséges: voltak barátaim és nincsenek.

Persze hogy voltak. Elvesztettem őket, ők vesztettek el engem - egész mindegy. Ha jól meggondolom, a férfiak kollégák voltak, küzdőtársak vagy ellenségek, tanítók vagy rágalmazók, csak nők voltak a barátaim, fiúk csak addig a napig, mikor szüzességemet elveszítettem. Castort és Polluxot kevésbé tartom jellemzőnek mint Philemont és Baucist. A biszekszualitás hiányzik belőlem. Ez tény, nem erény...

Most eszembe jutott a rím: „Isten szeme mindent lát, el ne lopd a ceruzát”. Eddig mindig az jutott eszembe: tolltartót. De az nem rím... És a helyes nem is „ceruzát”, hanem „léniát”. Ezzel fejezem be sikertelen vallomásomat? Semmit se mondtam még, és csikorog a kerti kavics.

Többfelől.

Tehát slussz!?

Ultra, trans...

MÁSODIK RÉSZ

Idehoztak, itt vagyok. Azt mondják a láger már jobb, mint az út.

A pofonokat megkaptam, a rúgásokat is, a puskatust is. A golyó elkerült. Elkerült? Én kerültem el; megkaphattam volna Gödön, abban a pillanatban, mikor bejöttek. És az úton. És ma vagy holnap. De csak behúzom a nyakam. Mindig. Az élet nem ér egy lyukas garast se, mégis imádjuk. Meddig? Az utolsó percig!

Sőt, írni akarok. Folytatni, amit eddig írtam. Sikerült eldugni azt a füzetet. Megmenteni, erre volt gondom, s nem arra, hogy ellenálljak.

Noha mint ellenállót hoztak ide és félzsidót. Az első nem igaz, a másik félig, a fél feléig, negyedéig.

Azt mondják, ez a jó. Ezt sokan mondják, akik egész-politikaiak és egész-zsidók. Én azt tartom a legrosszabbnak, ami van, ami vagyok, ami velem történik.

Újra írom életrajzom-vallomásom... Egyébként magammal hozhattam volna füzetemet. Annyira semmibe vesznek bennünket, hogy felületesek. Amikor behajtottak, persze „teljes" motozást végeztek, belenéztek a szájunkba, fülünkbe, hátuljunkba, és mégis valahogy néztek is meg nem is. Akinek eldugnivalója volt, átcsúsztatta egy régi fogolynak. És ha nem volt értékes, vissza is kapta tőle. Én tehát vissza is kaphattam volna a régi füzetet. Más meggondolásokból tekintve viszont jobb is, hogy nincs velem. Majd megmondom valakinek, hol találja meg, de erre még ráérek. Ráérek. Kiben bízhatom, hogy nem árul el? És kiben, hogy túléli ezt? De magamban bízhatom a legkevésbé.

Az életemet - nem tulajdonítok ennek fontosságot - már az anyám méhében elátkozták. De elég mulatságosnak tartom, hogyan. Apám családja gyűlölte az anyámat. Mert szép volt, különb és idegen. Már egy éve volt férjnél, mikor végre terhes lett. És az első gyerek négy nap múlva meghalt.

Apám és nővére csak nagyanyámnál találkoztak, nem is beszéltek egymással anyám miatt. Illetve az elosztatlan örökség miatt. Nagyanyám akkor már betegeskedett, a hátulsó szobában feküdt, az almaszagú nagy szobában. A szobára jól emlékszem, a történetet meg sokszor hallottam. Hogyan, hogyan nem, a néném azt mondta: „Hát iszen a második gyereke se él majd meg". Ez én voltam, azaz lettem.

Apám erre arcul ütötte, kilökte a szobából, és a házból is kikergette nénémet. Amitől mindenféle további perpatvarok lettek, hiszen ügyvéd volt a néném férje.

Az bizonyos, hogy nemegyszer kívánták a halálomat, még mielőtt megszülettem. És úgy látszik, azóta is vannak, akik kívánják. Én? Én is.

Mért gondolok vissza most erre, hiszen meg kellett születnem haragos diadal és dühös átkok között. Mondják, felhőszakadás volt azon a délutánon, a kert alatti vízmosás, a Bönge nem bírta el a nagy vizet, és elárasztotta a kertünk alját. Ezt mesélték. És azt is, hogy az első, a bátyám, a halott volt az igazi. „Szép vagy te is, de az sokkal-sokkal szebb volt, mint te..."

A régmúltra gondolok, mert nem akarok a tegnapra gondolni. A tegnapelőttre se. Nem vágyom vissza abba az ágyba, ahol utoljára ember voltam - csontváz ne feküdjön élő asszony mellé. Nemcsak neked nem kellek már, te se kellesz... Vissza, messzebb gondolok, és eljutok a legelső szerelemhez, a dajkámhoz.

Tiszta szagára, a tejére emlékszem, de nem tudom, milyen volt a melle, melyből szoptatott. A melle táplált, de csak az arcára emlékszem, annak szépségét szerettem. Barna bőrű, meleg, sápadt rózsájú arc. Sima hollóhaj, középen elválasztva... Később tanult szóval mondom most: besenyő madonna, Mária.

A karjában tart védve és ölelve... Karonülő vagyok már, kanállal etet: megfújja az ételt, nyelvével megpróbálja. Csak így eszem meg.

Egész pontos emlékeim vannak! Vásár van, Mari szép kerek nyakához hajtott fejjel megyünk az utcánkba is betelepült vásárban, sátrak között, az ő sudár termete magasságából látom az embereket: nézelődök az ő szemével. A fehér kaláris az én arcomtól és az ő vérétől kétfelől melegszik át. A jó szagú, gyönyörű oszlopnyak, élő gyámfa, én az áll szép eresze alatt. Így lebegünk a sípos-dobos, sok színű pántlikás, forró zajban, melyért kezemet nyújtom.

Valaki megérinti a kezem, felhajtja rólam a tüllfátylat, mellyel legyek elől védett a dajkám.

- Lázas ez a gyerek - merednek rám.

És Mari fénylő, megnőtt szeme, mellyel eddig együtt néztünk, most fölöttem van és megretten. Érzem, és hozzá bújok.

Rohanunk haza. Ágyba fektetnek.

Senki másra, semmi másra nem emlékszem, megint csak Mari szemére, mikor ágyam fölé hajol - csak Marira, és nem az anyámra.

Aztán később tejet kellett innom. Nem akartam. Undorodtam a tej vastag fölétől. Csak, ha Mari szűrte, Mari adta, akkor ittam, csak az ölében ülve, és ha mesélt is.

Nagyon sokáig ittam. Ott akartam ülni és hallgatni a meséket. Nem is meséket, csak egyetlen mesét, a legkedvesebbet, a Csuparánc törpéről, a jóságos csodatevőről, a bölcsről, a mohaszakállúról... Mindig róla...

De mit is csinált Csuparánc?

Hogyan történhetett, hogy ezt a mesét elfeledtem, épp ezt, és nem tudom, mit művelt Csuparánc. Annyi mesére emlékszem. Pedig ezt volna érdemes tudni, úgy hiszem, csak ezt. És ezért az egyért nem volna kár a többit mind elfelejteni.

Mikor már nagyobb vagyok, Marival, aki - akkor már tudom - Bogár Mária, csak az utcán találkozunk, ritkán. Egymásnak rohanunk, Mari felkap, magához szorít, heves csókjait érzem. Az ő csókjai jók, mások csókjait utálom, menekülök, ha csókolni akarnak.

Ekkor láttam csak, hogy magas, karcsú, a keze csontos, kissé reszelős, de ezt is szeretem.

Ez volt az első égi-földi, nevét nem ismerő szerelem.

Nagyon földi és testi volt szerelmem a nagytestű, szőke német lánnyal. Mikor volt? Iskolába még nem jártam, és még szüleim szobájában aludtam. Hálószoba, közepén az ő dupla ágyuk, előtte dívány. Az én kis rácsos ágyam oldalt, a falnál.

Szüleim útra készülnek, pár napra, talán anyai nagyapámhoz. A német lánynak meghagyja anyám, hogy ezekben a napokban aludjon a díványon, hogy ne legyek egyedül, hogy ne féljek.

Nem emlékszem, hogy féltem volna. A félelem valahogy később furakodott életembe. Anyám, emlékszem erre - nem is értem, hogy lehet, de emlékszem -, azt is megmondta a lánynak, hogy ne fektessen magához a díványra. Miért gondolta, hogy így lesz? Miért? Mert valóban így lett, odafektetett, és én csókoltam, csókoltam szerelmesen. Hogy is hívták? Talán Micinek. A derekát, a hátát csókoltam, és amikor magára fektetett, az arcát. A mellétől féltem, pedig ő a nagy, puha mellét kívánta csókoltatni, azt nyomta hozzám, mikor én rajta feküdtem, de én az arcát szerettem, a nyakát, a vállát, a hátát, és csókoltam hevesen sokáig, sokáig...

Visszaérkeztek a szüleim, és többet így, szerelmesen nem csókolóztunk. Bár arra nem is emlékszem, hogy ő akkor megcsókolt-e?

Aztán gyakran jártunk délutánonként a malomhoz. Milyen szép volt a zakatoló gőzmalom. A fekete, nagy molnárlegény a tenyerére ültetett, és úgy jártunk, jártunk a homályos malomban. A malom körüli réten kamillát szedtünk fonott kosárba, jó szagú kamillát, amit otthon, a tornácon szárítottunk. Ennek a kamillának a szagát aztán újra megtaláltam Mici lenszínű hajában.

A lány - most úgy emlékszem - nem szorított többé magához, csak simogatott szelíden és szomorúan.

Én még nem voltam földi test, még nem tudtam, mi a fájdalom, és mi a féltékenység. Nemsokára elutazott Mici vissza Leobenbe. Leobenbe? Igen, Leobenból jöttek és oda mentek vissza a német lányok. Mici is, a balti lányok korai hírnöke.

És én, most úgy emlékszem, hogy nemsokára ezután kezdtem onanizálni, hevesen, örökös kielégülések és kielégületlenségek között. Persze, észrevették, fenyegettek, és főképp ijesztgettek. És bár rettenetesen féltem, folytonos kívánsággal suhantam be az üres szobába, a díványra. A félelem nem tudott visszatartani. Ekkor vagy ez időben kezdtem vékony és csúnya lenni. De nem hiszem, hogy ettől. Nem is hinném, ma, hogy kisfiú koromban szép voltam, ha nem volna róla emlékem. A házunk előtt állok - hetivásár napja lehet, de az is lehet, hogy országos vásár. Nagyon sokan járnak az utcán. Három parasztasszony jön; ismeretlen vásárosok, karjukon kosár. Megállnak, néznek. Aztán az egyik lehajol hozzám, az egyik kezével megfogta a fejemet. A másik keze két ujját megnyálazza, és dörzsöli az arcomat oly erősen, hogy meleg lesz a bőröm.

Aztán megnézi az ujjait, az arcomat, és odafordul a másik kettőhöz. „Nem föstött" mondja, és mindhárman továbbmennek.

Én beszaladok a házba, elmondom, mi történt. Nevetnek. „Még megverik a szemükkel" mondja a mosónő. Az apám a nagy nevetésre kinéz az irodából. „Ostobaság" - mondja szigorúan. Erre mindenki elhallgat.

Nos, ez a gyermeki szépség eltűnt. Már kisiskolás koromban éreztem, hogy észre se vesznek. És ezután már sohase vettek észre. Talán ezért nem is kellett nekem más, csak a testiség. Vagy talán fordítva. Vagy mégse, hanem így.

Volt nálunk a kisvárosban három lánytestvér. A legidősebb Ilonka, már túl volt a huszadik évén, kezdett elterebélyesedni. A második, Olga szép volt, de felnőtt, nem tudom, hogy most is szépnek tartanám-e arca márványozott pirosságát. Aligha. Különben is, szégyelltem volna beleszeretni, túlságosan nagy lány volt, eladó korú. A legkisebb lány Józsa. Ő is idősebb nálam egy évvel. Belé voltam szerelmes, iskolatársaimmal együtt. És összeesküdtünk; kicsaljuk a Böngőbe, ahol a szőlődombok közt kanyarog a mély vízmosás. Megkötözzük, és... azt se tudtuk mit...

Én is az összeesküvők közt voltam, de nekem saját és áruló tervem volt. Ott, a Böngőben elkergetem majd a többieket. Igen. Ez nem volt egészen irreális, mert egyenként küzdve valamennyinél erősebb voltam. És ezután hősként, megmentőként állok a gúzsba kötött lány elé, feloldom a köteleket, és nagyon, de nagyon megverem, aztán hazaengedem.

A folytatása, persze, az lett, hogy valaki elárult bennünket a tanítónak. A tanító mit sem értett a dologból. De vajon én érteném-e, ha nekem mesélnének ilyesmit? A tanító büntetésül bezárta az egész osztályt. Egy órára, ha jól emlékszem. Másnap, mint azelőtt is, a Fő utcán sétáltam Józsával, este, vacsora előtt, ahogy már nálunk szokás volt, más kisfiúkkal és Józsa nevelőnőjével, a szőke gráci Micivel. Vagy talán ez is leobeni volt...

Ő is Mici, ez biztos, de belé nem voltam szerelmes. Józsának pedig sohase beszéltem se mentő, se megverő szándékomról.

A dolog, azt hittem, rég elfelejtődött, mikor a nyári szünidőben hazajött Dezső, Józsa bátyja, Ilonka és Olga öccse. Tizenöt éves volt és gimnazista, tehát még egyszer annyi idős, mint én. Valamit megtudhatott a mi összeesküvésünkről, és faggatni kezdett. Mikor kiderült, hogy én nem is tudom, mit kellett volna csinálni egy lánnyal, nagyon jót mulatott rajtam.

Kánikulai délután volt. Olyan forró, hogy a kertbe se lehetett kimenni. A papájuk, az ügyvéd, ebéd utáni álmát aludta irodája díványán. Biztosan aludt a mama is. Dezső szobája a ház legvégében volt. Az öreg ház nedves falai penészes hűvösséggel enyhítették a forróságot.

- Mit tudsz te? Semmit! Én K.....-en minden szerdán lejárok a piros lámpás házba - dicsekedett Dezső. Részletesen elmesélte kalandjait, és hogy milyen veszélyekkel jár az ilyen kaland.

- Ha rajtakapnak a papok, rögtön kicsapnak. De a piros lámpás ház még csak semmi! Van egy úrilány, Tilda. Én vele is...

Erről a Tildáról mesélt. Úriasszony lánya, de az igazi apja az egyik paptanár. És hogy Tilda neki igazi szeretője. Hahotázott, mikor kérdéseimmel mindinkább elárultam tudatlanságomat.

És Dezső elmagyarázta és meg is mutatta, mit kell tenni. Én ijedten, megrettenve néztem, és féltem tőle, mint egy megvadult állattól...

- Most - lihegte -, itthon a Micivel akarok...

Izgatott lettem, s nem is vettem észre, hogy nyílik az ajtó. Mici lépett be, égő szemmel.

- Mindent hallottam! - kiáltotta fojtottan és remegőn.

Szép arcán vörös foltok égtek.

- És megmondom! De nem a mamának mondom ám meg! Hanem a papának! Igenis!

Mi mint a némák.

- Gyerünk uzsonnázni! - parancsolt megvetően Mici, és kinyitotta az ajtót.

Józsa ott kuncogott az ajtó előtt, a folyosón. Nyilván, kettesben hallgatóztak. Megvert kutyákként kullogtunk.

A vadszőlővel befuttatott szaletliben kaptunk uzsonnát. Zöldes színű, utálatos tejeskávét, meg jó tejszínhabot és epret.

Mici már nem haragudott. Megbántott volt, szomorú és sértődött.

Dezső papája sohase tudta meg, mit beszélt és csinált a fia. Nemsokára Mici - ebben mai tapasztalataim következtében biztos vagyok - hozzásegítette a fiút ahhoz, amiről nekem Dezső talán csak hazudott...

Én ezt nem láthattam, de Józsa elmondta, hogy éjjel, a házban árnyékot látott járni a folyosón. Ha sétálni mentünk, Józsa és én mentünk elöl, ők messze mögöttünk, csendesen, halkan.

Álmaimban még sokszor felbukkant ez a szoba, különösen féltékenységi álmaimban. Sajnos.

A legutóbbi időben és megint csak azt mondhatom: sajnos - már ilyen álmaim sincsenek, hanem csak üldözők, börtönök, menekülések garázdálkodnak idegeimben. Álmaimban is.

Tulajdonképpen Dezsőtől tanultam meg a dolgok fiziológiáját. Én magam azonban sohase foglalkoztam nemi felvilágosítással. Valahogy nem éreztem az effélét az én dolgomnak.

Nem lettem exhibicionista, és utálkozva emlékeztem erre a délutánra. Csak most, mikor ezt találom leírásra érdemesnek, vagyok nyilván - efféle.

Nem magyarázom, miért. Itt nálunk, ez a láger klastromian szűzies. A testi vágyak ostora nem kínoz itt senkit, vagy legfeljebb csak a kevés jóllakottat, a „prominenseket", kápót, őrséget. Ők szenvednek, és néha fiúkkal kárpótolják magukat. Ezt én nem értem, annyira idegen, hogy nem is bánt, ítélkezésre se késztet.

Nekünk, akik laikus barátok, közrendűek vagyunk ebben a klastromban, a Nirvána ködös szürke fátyla integet, és már csak megsemmisülni volna jó. A legtöbben ezt nem érzik. Enni, enni ez az egyetlen vágyuk. És ahogy én gyerekkori emlékeimből a testek együttes gyönyörének első emlékeit idézem, úgy ők arra emlékeznek, amit tíz, húsz, harminc év előtt ettek. Egész sonkát kenyértésztában kisütve, füstölt húst babbal vagy kaviárt - és habzsolják, amit enni fognak, ha ugyan fognak. Képzeletben már a vasúti állomáson vannak, virsli roppan és fecskendez a foguk közt, sör fehér habja a szájuk szélén...

Ha ugyan lesz majd akkor vonat, resti, virsli és sör. Én ebben is kételkedem, és abban még inkább, hogy ők léteznek majd. Hát persze, azért lesz, aki élve marad. Elsősorban a kommunisták. Azért, mert ők bíznak legerősebben. Úgy tudják: rájuk szükség lesz. Meg akarnak maradni, és megmaradnak.

Én nem akarok, és nem fogok megmaradni. Az én rezignációm édestestvére a fiatal katona tapasztalatlanságának: ő se fél, én se félek a haláltól. Aztán hogy mint lesz, mikor valójában eljön az a pillanat? Ő is, én is egyazon könyörgő szóval búcsúzunk: „Anyám”?

Ám a Nirvána... hogyan is van ez? Weimarban volt egy kínai barátom, ő is építésznek készült. Ő mesélt egy buddhista kolostorról, mely a szerzetesi hierarchia legmagasabb körét zárja el a külvilágtól. Ebben a kolostorban falfestmény és szobor, kép és könyv a nemi kicsapongás kultuszát szolgálja. És legfőképp a gyakorlat... Eszerint a megnyugvás, a túlvilágot váró vágytalanság, a Nirvána - mindez csak vastag kolostorfal, vizesárok, csapda, újabb várfal a kicsapongás fellegvára körül.

Jó tudni: otthon senki se vár. Jó, hogy már semmi se kell, és hogy már senkinek se kellesz. Hogy a halál lassan, nem is olyan lassan - végzi benned munkáját. Ha ebben megnyugszol: megnyílik az út a korlátlan szabadság terébe, a tisztasághoz. Egyéb szabadság nincs.

Aki égő házból menekül, fejével töri ki az ablakot. Arca véres, de tüdeje tiszta levegővel telik meg. Ez azonban csak egyetlen pillanat! Mert tovább nem jut, mindenütt csak tűz csap feléje. Aki visszatorpan, vagy válla megakad az ablakrámában, azt a huzattól felkorbácsolt lángok nyalják végig, és felcsapódnak feje fölé. Talán jobb lett volna a füstben megfulladni...

Attól a pillanattól fogva szabad az ember, amint nem fél a haláltól, mikor tudja, hogy nem a halál a legnagyobb szerencsétlenség. A kommunisták, az evangélisták erényeit követelik. „Aki engem követ, hagyja el apját, anyját, feleségét, gyermekeit”. Nekem jobb. Mert nincs senkim, és ha senkim sincs, senkit se kell elhagyni. És nincs kit követni. Senkit és semmit se akarni - ez a teljes, kötetlenség. Egyedüllét: teljesült egység a világgal. A többi a kötöttség, csak rész ehhez képest. Kicsi, fájó bölcsesség. Mert kötelék. Szeretni - kötelék. Gyűlölni - kötelék. Állítani - kötelék. Tagadni - kötelék. A kötelék: kötél. Szorít, kínoz, elválaszt, és a világ részekre szakad.

Én ne tudnám: a kötetlenség halál, a kötelék élet! De minek nekem ez az élet, a csupa fájdalom, és kötelék tépése, melyek a húsba vágódnak. A legnagyobb és legerősebb kötelék, mikor az élet csomót köt a kötélen, és két élet egymásba kötődik, és határaik elvesznek egymásban.

Ebből származik aztán a kötelesség. A munkagond, kenyérgond, jövőgond. A kenyér még a szántón várja az aratást, de neked már gond. Még az eső dolga-gondja is a tiéd. És házi gond - gond a ház miatt, melynek tégláit még ki se égette a kemence. De már védened kell, hogy ellenség soha le ne ronthassa.

Nagy bölccsé kényszerültem lenni a rideg szabadság szemlélődő bölcsességében, mikor most utoljára emlékezem a forró, kínlódó, osztó, szaporodó, szerető, bosszuló, egymásba fonódó

életre. Remélem, tudom, elvárom, hogy ne várjon senki, hogy senki se zavarja az én Nirvánámat. Itt az ilyen embert, aki már élve sem él, Musselmann-nak hívják. Nem tudom, hogy ragadt rájuk ez a név, de én vagyok a prófétájuk.

A hurik? Megadtam nékik az imádatot, amely csak a földön illeti őket. Én már nem vagyok a földön, de még nem vagyok a földben. Ne várjon senki semmit, legalábbis tőlem ne várjon! És tudom, és tudd meg, ez a jó. Mert „kincs, ami nincs, a kéj élvezve meghal". Igen, ezt mondatja Shakespeare, de talán nem is Troilos mondja, hanem Kresida.

Elolvastam, amit két hét előtt írtam. Hazug és fellengző - azonkívül ízléstelen.

De kérdem: olyan nagyon akartam meghalni? Nem lett volna száz alkalom, mikor Gödön elfogtak? Nekikrohanni... Túl aktív talán? Nos, elég lett volna félreugrani, mikor kísértek. Milyen szívesen segítettek volna; „Szökés közben lelövetett".

És ha akkor nem voltam erre kész, miért nem teszem meg ma? Elég kibicegni a szögesdróthoz: villanyáram és géppisztoly versengnének az elsőbbségért.

De bízunk. Akiket behajtanak a gázkamrába, még mindig azt gondolják: hátha mégiscsak fürdő. És nem zsidó tulajdonság ez. Bízik itt német, orosz, mindenféle. Aki nem bízik, remél.

A kommunisták, akár zsidók, akár nem zsidók, erősek. Ők a hivők. Olyanok, mint a vesztett háború népe, mint az átültetésre készített szem, melynek várni kell, és a hidegben didergő útilapu. Valami hasonló történt a németekkel a vesztett világháború után, és meg is fog velük ismétlődni, mert ezt a háborút még alaposabban elvesztik. Valami hasonló s mégis ellentétes?

Szóval a tény, hogy élek, mindennél inkább bizonyítja, hogy még élni akarok. És hogy ezt a füzetet oly óvatosan rejtegetem, és még a társaim előtt is titkolózva írok most a takaró védelme alatt, ez még több is: önfenntartásomat ki akarom vetíteni életem befejezésén túlra.

Hiúság? Ám legyen. Szolgálat? Ám legyen. Én leírtam, te olvasod - akárhogy nevezzük, de így sorakozik be az élet tárgyi tényei közé.

A gyerekkori erotika hamar elmúlt. Nagyon komoly kisfiú lettem, a lányokat megvetettem. Féltem tőlük. Talán ezért gondoltam, hogy buták, akikkel semmi okosat se lehet kezdeni.

Én lettem a jó tornász, úszó, durva futballista, de tisztességes verekedő és jó matematikus. A többi tantárgyból alig közepes. De szegények lettünk, mikor meghalt az apám. Akkor a többi tárgyból is olyan jegyeket kellett szereznem, hogy biztos legyen a tandíjmentesség. Magyarból, történelemből ez könnyen ment, latinból nehezen.

Anyám rokonainál laktam, tanítással fizettem, úgy éreztem, kvittek vagyunk; most is így tartom.

Kemény és rideg voltam, a tanítás elvette a futballozási időt. Az úszás és a tisztességes verekedés maradt. A lovagiasságot tartottam az egyetlen erénynek.

Jó matematikus voltam - ez az egy bizonyos. És mikor pályaválasztásra kezdtem gondolni, építész kívántam lenni.

Anyai nagybátyám orvos volt és zsidó. Ő megmondta: Orvos légy! Nem veszed észre, mi kezdődik? Aki nem tiszta „fajmagyar", annak nem lesz maradása. Összeköttetéseid nincsenek, vagyonotok nincs.

- Összeköttetés és vagyon nélkül is megállom a helyemet. Én magyar vagyok.

- Én tudom, hogy igen. De ők tudják, hogy nem.

- Majd megmutatom.

- Hát én csak annyit mondok - felelt nagybátyám haragtól vörösen, a fülei égtek, a szemét felhúzta a szemüveg fölé, és úgy nézett rám - én csak annyit mondok, hogy a beteg, ha komoly baj van, nem a legfajtisztább és fajvédőbb orvoshoz rohan, hanem a legjobbhoz. Őfelsége is báró Herzl Manót hívatta fel Bécsbe, ha beteg volt, pedig Ferenc József se imádta a zsidókat.

- De én nem tudnék jó orvos lenni, engem a sok egészséges ember érdekel.

- A te dolgod - felelt nagybátyám. Levette a szemüvegét. Aztán a szemüveg alapos tisztítása következett egy kis darab szarvasbőrrel. Ez volt a számára az átmenet az izgalomból a nyugodt ítélethez. Ismertem ezt, vártam, mit mond, de most nem szólt többet.

Szegény anyám, aki szintén feljött már Pestre, és szobákat adott ki, és a rokoni támogatás keserű kenyerét ette - még megpróbálkozott.

- Hivatalnok lehetnél egy bankban.

- Nem.

- Egyetemre akarsz menni? Ha vegyész lennél, a rokonok segítenének, és Miska bácsi behozna a textilgyárba.

- Építész leszek.

- Mint az apád?

Nem feleltem. Mert nem apám tradícióit akartam követni. Az ő egész építészetét akartam semmivé tenni, nem rombolással, hanem igazi nagy, emberi középületek és lakóházak építésével.

Igaza lett nagybátyámnak, igaza volt anyámnak. Ha megfogadtam volna az ő tanácsukat... de nem gondoltam meg. Nem meggondolás vezeti az ifjút, azaz nem ilyen külső meggondolás.

Nem választottam pályát, hanem mentem az egyetlen úton. Úgy mentem, mint a szerelmes a sóhajtozó nők kertjében, csak az egyhez és egyetlenhez, és így lettem építész! Talán nem tudtam, hogy én leszek a gyengébb fél, aki csak építeni akarok, és az erősebbek azok, akik az építői megbízást adják? Hiszen én középületeket képzeltem el, egész városokat, ahol út és kert, víz és jólét, iskola és kórház közügy - és mindenkinek magánügye is. A mai városok helyett városok összhangja kellett volna, kiszámított és mégis olyan élet, melynek végeérhetetlenül sok a variánsa. Hát nem tudtam, hogy ez nem fog sikerülni? Vagy csak akkor értettem meg, mikor már a zsidó bankárok is jobbnak látták, hogy „kurzusos” - építészeknél rendeljék meg a terveket? Még magánvillát is ha hármat építettem, ahogy én akartam, a többibe beleszóltak, és én csináltam, amit akartak. És csak egy, egyetlenegy irodaház van, amit nem szégyenlek. Ez volt minden, ami valósággá vált, a földön állt földi valóságként. Ha ugyan le nem bombázták néhány héttel ezelőtt. Egyébként az se baj. Nem műremekek pusztultak el, műremekeim meg se születtek.

Megszülettek volna? Ma már nem hiszem. Mert volt abban valami előretudott, hogy olyan védtelenül indultam. Kevés volt bennem a siker vágya.

Mert nem úgy készültem, ahogy sikeres útra készülni kell. Bizony víkendre menve, ha nem is messzebb, mint a budai hegyekbe, mindent gondosan előkészítettem, nagy előrelátással. A vajat úgy pakoltam, hogy ne olvadjon el a hátizsákban se a nap melegétől, se izzadó testemtől. Egy kis alumíniumdobozba tettem, és azt is a zsák közepébe. Nem felejtettem el se a kenyeret,

se a konzerveket, se a tartalékharisnyát. És vigyáztam, hogy ne cipeljek se feleslegesen sokat, se túl keveset. Pedig nem a Himalája megmászása volt a cél, hanem a Pilis.

Ha egész higgadtan nézek vissza, nem tarthatom magamat valóban elhivatottnak. Az hogy nem tudtam mást választani még nem bizonyítéka elhivatottságomnak. Az éji lepke beleröpül a gyertyalángba, de ezért még nem a legjobb lepke. És nálam? Nem is ez... Valami hiányzott belőlem.

Az megvolt bennem, ami most sorsom magyarázatára késztet - mert nem leírás ez. De nem volt olyan düh és szenvedély, mellyel az igazi tehetség célja felé tör. Épp belső realitásomban nem voltam az a „sokat ígérő tehetség", aminek néha neveztek, én pedig beváltódó ígéretnek hittem. Kétkedés emésztett legönhittebb perceimben is. Ma már tudom, hogy így volt már a kezdés pillanatában - és ez a kétkedés nőtt, ez térített el.

Másképp is mehettem volna? A megalkuvás útján, „az élet realitásait felmérve"? Eljutunk-e ezen az úton odáig, hogy annyi erőt gyűjtsünk, amennyivel aztán másfelé fordulhatunk? Ilyen nincs! Még senkinek se sikerült. Mire az ilyen túl okos, nagy taktikázó eléri azt a bizonyos pozíciót, ahonnan úgy mehet felfelé, ahogy ifjúkorában menni akart, mire ideér, kidöglik, vagy ő maga vagy az alkotóvágya - és slussz, fertig.

Semmi okom azt hinni, hogy a megalkuvás után jöhet felfelé ívelő út. Ezt nem hiszem, nem is mondom. Aki mondja, tovább hazudik. És nálam: hol a bizonyíték? Maradtak tervek a hagyatékomban? Nem. Pedig tervrajzokat el lehetett volna rejteni, ha már olyan nagyon törődöm az utókorral. De én mást rejtettem el: ennek a vallomásnak az elejét és alig néhány vázlatot.

Letértem az útról, amely ha letértem róla, nem az én utam volt. Magyarázni ezt könnyű. Mondtam is nemegyszer és nem is volt ez hazugság: „Aki konkrét rendelés nélkül tervez, mikor nem látja a teret, amelybe belerögzíti az alkotást, annak a munkája egyenértékű az önfertőzéssel". Csakhogy az építész önfertőzéséből megmaradtak volna a legszebb teremtmények tündérképei. Ha én csakugyan az az Isten kegyelméből való nagy építőmester vagyok, akinek ifjúkoromban (pillanatokra) képzeltem magamat, akkor egy bezsírozott vasládában - a láda műanyaglappal behúzva, és szigetelőszalaggal leragasztva - ott volnának most valószínűleg a veszprémi nagyapa házának pincéjében, egy méterrel a pince földje alatt, mint ahogy ott vannak máshol - nem véletlenül írom ide - ilyen állapotban a vallomásaim. És ott van a vallomásaim mellett a tíz aranypénz, hogy a megtaláló juttassa el írásaimat a feleségemnek, a fiamnak, igen, inkább a fiamnak. A tíz arannyal, vagy többel ifjúságom hősét utánoztam volna. Egy ifjúsági regény nyomán: Zrínyi Miklós utolsó kirohanása előtt száz aranyat tett legszebb harci díszruhája zsebébe: hadd lássa a pogány, ki volt az a hős, akit megölt Szigetvár romba dőlt kapuja előtt. De hát ez a mai tarfejű, aki megtalálja, vajon nem égeti-e el naplóimat? No, tegyük föl, a rajzok, vázlatok megmaradnak. Ma már fene mindegy, megmaradtak-e vagy elpusztultak. Ki épít a háború után?... Leonardo rajzai mindenesetre megmaradtak. A festmények, a repülőgép terve és az a Pesten életre kelt lovasszobor. A szobor alkotójára éppen a megmaradt rajzokból lehetett következtetni.

Utánam nem marad semmi.

Ezer vázlat helyett legfeljebb tíz, és mert csak tíz, ez nemcsak számszerűen kevés! Ez már a lényegig ér el. A forrás, melyből csak annyi eredt, szivárgó forrás volt. Nem is volt igazi forrás!

Mert nem lehet mindent a rossz körülményekre fogni! A fizikai pusztulásomban itt, magam is részes vagyok, és leszek. Hacsak erőm engedi, sokkal aktívabban is részes.

Ma már sehova se menekülhetnék. Ám pár év előtt még volt rá mód, hogy Angliába jussak. A Szovjetunióba is kijuthattam volna, ha kissé igyekszem. Némi utánjárás, és kapok meghívót. Vannak, akik meghívót se vártak és mentek, és ma boldogok! A legnagyobb magyar szobrász, mert az lesz belőle, az ott van, maga ment ki, és most boldogan él, alkot, hiszen erről hírek jöttek.

Hát én polgár voltam. Világnézetileg - ez a furcsa - kevésbé, mint életvitelemben. De Mexikó igazán nyitva volt előttem, és vonzott is, érthető. Ha megyek, ma Diego Rivéra közelében és megrendüléseire rezonálva építek és építhetek.

De én mindig annak örültem, ha nem kellett választanom. Nagybátyám akkor lett örökre ellenszenvessé, mikor a választás lehetőségét cáfolhatatlanul elém tárta. Általában a tanácsokat nem szerettem, és ha a tanács okos volt, megharagudtam a tanácsolóra. És én, most? Nem tanácsokat osztok. Ez csak önfenntartó ösztönöm közlésvágya. Építész is így voltam. Hogy ma ebben a füzetben mindezt leírom, az egyetlen lehetőség, mely számomra megmaradt. Ez pótélet. Ám az nem volt pótélet, hanem a valódi és egyetlen, hogy közlés helyett közösültem - a szó legfelsőbb és legtestibb értelmében, és hacsak percek voltak is, intenzitásuk mindent felülmúl. És minden magány leküzdése ez. Mikor a nyelv nem beszél, hanem legkívántabb ellenfele szájába hatol, és megakadályozza a szót, mely csak gyengébb lehetne, mint ez a szótlanság.

A szavakban való közlés már csak harmadfoka életemnek. De néha egy-egy nagy fellendülés és baráti melegségek árama is mélyebbre hatolt lelkem felületénél. A cikkeimre gondolok most, melyeket mégiscsak megírtam egy kis folyóiratban - úgy hiszem, kommunisták voltak a szerkesztői.

Itt írtam meg, hogy nem a házak a legszebb épületek, hanem a szép építményekkel körülvett nagy közterek: napfényes vagy csillagos vagy esőfüggönyös égbolt a tér bolthajtása és kupolás fedele. Ahová a város főutcái mint folyamok medrei hozzák és viszik az embereket - folyamok, melyeknek duzzasztója és tava ez a tér, természet és emberkéz alkotta gyönyörű teremtmény - és tornyait mi építettük. Nagy középületek legközepe, igen, olyan, mint az anyaméh, megtalálása annak, ami elrejtve és magától is már megvolt.

És továbbfejtegettem terveimet. A város, az utak, az üzemek, a tápláló földek ésszerűséggel és természettel egyesült álomképét, melyet „per forza di levare”, ahogy Michelangelo oly utolérhetetlen pontossággal mondja, a meglevő világ márványtömbjéből kell kifejteni értelmes széppé.

Ezek a cikkek az ok, ezek nyomán jön néha ez a Banicza - a piros „K” a zubbonyán - ide a barakkba. Szögletes, kellemetlen ember. Nem értjük egymást. Vagyis én értem őt, ő nem ért engem - és lelket akar belém önteni, akkor is, amikor mérges rám, a „zavaros kispolgárra”.

Baniczában van valami, ami megbecsülésre kényszerít. De nem szeretem, sohase tudnám szeretni. Barátsága hűvös. Semmi kétség, nagyon elégedett saját személyével, mert hát - gondolja -, ha van is baj, ő és ők azt elintézik, és jöhet az aranykor. Barátkozni próbál - de nem lesz ebből semmi. Mégis ez a Banicza, fizikailag is, valami más levegőt hoz a mi legrondább barakkunkba. Egy műhely olajszagát és ruháján a munka nyomát, a normalitást.

A szagok itt egyébként rettenetesek. Ammoniákbűzünk és fogláraink pimasz parfümszaga pokollá egyesül. A szép fenyveserdők se fenyőillatot lehelnek, ha nyílik az ajtó - mert nem az ablakon, hanem az ajtón át szellőztetnek nálunk -, hanem valami sátánkonyha zsíros, égett bűzét. És mindez keveredik, vegyül, egymáson áthatol és fokozódik.

Parancsra mosakodni is kell. Ez a Banicza mintha nem parancsra is érezne kedvet az ilyenhez. Hogy lehet ez? Hát ennyire kiszáradt a lelke, nem érez undort?

Ha egy őr megérint, vagy csak közelembe ér, undorral érzem magamon a borbélyműhely szagát. És ő, az őr, biztos érzi a mi szagunkat, akármilyen illatos fürdőből mászott is ki. Bűzlünk egymásnak.

Azok a cikkek, melyekre az a Banicza emlékszik, és a tervek is, melyek nem valósulhatnak - micsoda gyenge pótlék. És maga az építés is, legalábbis nekem már alig volt több. Még mindig azt mondták, hogy „sokat ígérő tehetség" vagyok, mikor én már tudtam, néha meg is mondtam: nem. És nem is törekedtem már a nekem tulajdonított ígéretek beváltására. Nem ígértem olyat, amiről tudtam, hogy hazugság.

Okosabb lettem? Nem lettem, voltam. Így léteztem. Már tudtam: ahhoz hogy a nagy teljesítmény győztes hőse vagy mártírja lehessen, többnek kell lennie az embernek, vagy kevesebbnek. Nekem másféle győzelem maradt...

Első németországi út... Balti-tenger, szőke lányok tengere. Hajuk világosabb, mint válluk és combjaik. Testük a nedves homok és borostyán barnaságának párja, hajuk átlátszó borostyán-napfényben aranylik, mikor szárad, és mikor kiúsznak az erős hullámokon, és visszajönnek fénylőn és hidegen, és kilépnek a partra, s a homokban megszáradnak, csókolod őket, és ajkad a tenger ízét érzi napszagú vállukon és erős derekuk hajlásában. Felmelegedő fókavénuszok. Felforrósodol, kirohansz a hullámokba, dideregve visszajössz, testükhöz érsz, rajtuk felmelegedsz. És ők nem borzadnak hidegségedtől, mikor vállad vállukhoz ér, és mikor túlságos a forróság, ők dobják magukat vissza a tengerbe, és most, ott is látod fehérleni derekukat, mint a tajték... Visszajönnek, és így maradnak. Fehérségükben, barnaságukban. Fehér mellel és ágyékuk aranyfüvével, melyet nem hűthet le egy egész tenger se, és csak forróbbá tesz a csók, a csók, a még, a sok, ezen a hűvös tengerparton, ahol a forróság keresi a forróságot.

Micsoda vér forr ezekben a habból és aranyból épült lányokban. Combok borostyántornyai, simára csiszoltak, fénylőn duzzadók, örvénybe vivő szelídek. Sose kívánsz elmenni tőlük, és mégis leszakadsz róluk, mint a kőre vetődött hullám. Ők nem várnak, csak a jelenben élnek, de mikor visszajössz, újra megtalálod őket, s ha egyhez is jöttél, mind ott van, kitárulkozóbban, mint valaha.

Akkor, először, mindig kettesben voltunk. Ezrek között is csak egymástól forrósodva. Most az emlékezetben olyan sokan vannak, és mindet kívánod. Csakhogy már nem téged várnak, nem hozzád futnak, nem tőled riadnak. Finn-öböl, Rügen és a svéd partok leányai. A füvetlen dűnék szélcsendes hajlatai a combjuk közt, csiszolatlan borostyán-barnaság, kicsiszolt fényű szőkeség. Elmentél, és lábuk nyomát és lábad nyomát egy perc múlva szétnyalta az első hullám, nem látszik, ahogy egymás felé szaladtatok, összeértetek és elestetek a gyönyörtől, és te ezeket a percig se tartó lábnyomokat látod, életed utolsó pillanatáig.

Sokszor voltam boldogtalan. De egész boldog csak a testiség földöntúli pillanataiban, melyek hosszabbak, mint a végtelen. A lét megtalált értelme ez. Ennél több nincs, nem lehet, és ehhez képest minden csak halál utáni árnyék.

És halálom pillanatában erre az elrabolhatatlanra kell gondolnom, melynek ismétlődése lehetetlen - ezért nem kell az élet.

Ezt Banicza nem értené. Nem is mondom el neki. Ők úgy szeretik az életet, hogy meg is tudnának érte halni. Nem tudom, hogy ezt ők hogy magyarázzák, de így van.

Köztünk nagyobb az ellentét és ellentmondás, semhogy ő ezt felfoghatná. Mert nincs semmi, amiért meg tudnék halni. És nagyon kívánom a halált.

Sokszor kívántam már, de most, hihetőleg nemsokára megkapom.

HARMADIK RÉSZ

Törvényszerűtlen, hogy itt vagyok és élek. Legalábbis nem törvény szerint kerültem ide ebbe a rokkantmenhelybe, mert nem vagyok háborús sebesült.

A teherautókat, melyeken a gázkamra felé vittek, ha jól emlékszem, négyszázunkat, az úton bombatámadás érte. Láttuk a repülőket, és örültünk, hogy itt a vég, mert még hosszú lett volna az út a kiirtóhelyig. Úgy beszélték, „az otthoni már nem működik".

Aztán már csak egy kórházban tértem eszméletre, ahol igen gondosan gyógyították - azt, ami belőlem megmaradt. Mikor evvel elkészültek, sokadmagammal és már saját kérésemre elhoztak erre a helyre, melynek nincs neve és nincs postája. Hely ahonnan elkéretődzhetünk, de visszajutni nehéz. Ha valaki elmegy, pontosabban, ha az előcsarnokban átveszik hozzátartozói, szigorú kötelezvényt kell aláírni, hogy ennek az intézménynek, ahol volt, nemcsak helyét, de rendeltetését is teljes titokban tartják, ő is, azok is, akik elviszik.

Itt azok az emberek kaptak hajlékot és tisztességes ellátást, akik a halálból részben maradtak itt. Nékem csak az egyik karom és az egyik lábam hiányzik - ebben a házban a könnyebb esetek közé tartozom. Szerencsés flótásnak tartanak, sokan nem is értik, mi oka, hogy itt maradok. „Mért nem keresed meg a családodat?" - kérdik.

Én tudom, hogy mért nem keresem. Azaz keresnem se kellene. Marika, a szakácsnőnk kinyomozta, hogy mi van velük és hogyan élnek. Szóval megvannak.

Ám nekem itt jó. És nem azért - vagy nemcsak azért, mert itt én szerencsés fickónak számítok. A közmondás úgy tartja: „Vakok közt a félszemű a látó". Nem ezért, hanem mert megértettem és helyeslem ezt az intézményt, mely megkíméli az élő és újraéledő világot a borzalmak látásától. Humánus intézmény. Katonai kórházi zsoldot kapunk. Akinek egy keze sincs, etetik. Akinek lába nincs, de keze van, az kiskocsiban viszi magát az ablakhoz és nézi a parkot. Akinek szeme nincs, vagy szeme sincs, az mesél vagy hallgat.

Élni mind akar. Én is. És inni iszik valamennyi, ha zsoldot kap, vagy ha valami titokzatos központi szerv útján pénzutalványon jött pénzt adnak át valakinek. Mind idegbajosok vagyunk így vagy úgy. Az embereknek talán fele, talán több is, epilepsziás, vagy valami ehhez hasonló: ivás után habzó szájjal fetrengenek - sok dolguk van velünk az ápolóknak.

Az ápolók egy része maga is rokkant. Másik részük nem tudom miféle. A földre szállt angyal se kevés közöttük; miközben katonás fegyelmet tartanak, maguk is katonai fegyelem alatt élnek, és a fegyelmet néha érettünk, megszegik.

Nehéz bennünket kordában tartani, hisz a büntetést már a vétség előtt megkaptuk - mit adhatnak ráadásként? Egy büntetési mód volna csak hatásos, az élelem megvonása. De ez tilos, és mi tudjuk, hogy tilos. Marad még egy, ezt alkalmazni is szokták: a zsoldot vagy pénzküldeményt takarékkönyvecskében adják ki. Elég súlyos büntetés, hiszen ezzel a jövőre figyelmeztetnek minket, életfogytiglanosokat.

... De megbüntetett társunk ital nélkül nem marad. Erről gondoskodunk.

Élni mind akar. Aki nem akarna, még a legtehetetlenebb is, találna módot öngyilkosságra. Ha se keze, se lába nincs, titkos éhezéssel. Volt egy ilyen. Hazakéredzkedett, aztán visszakéredzkedett, és itt végzett magával, így.

Mi, akik nem mehetünk el, vagy nem akarunk elmenni, nem leszünk öngyilkosok. Ez a tény. Megmagyarázni nehéz, ha a tény nem lenne elég magyarázat. Persze, másképp is és sokféleképp lehetne magyarázni. Nálam a dolog teljesen világos. Először is szakadatlan pozitív cselekedet, hogy abban a hitben tartom a velem kapcsolatot érző - vagy már felejtő - néhány embert, hogy nem vagyok. Másodszor, így lehetek a világnak és magamnak legkevésbé terhére. És harmadszor: így és itt érdekel is a világ folyása; esetleg még hasznos dolgokat eredményezhet ez az érdeklődés.

Egyébként itt Harkáli a nevem. A fiúk tréfából Klórkálinak, máskor ciánkálinak hívnak. Ugyanis tréfálkozunk, nevetünk, legalább annyit, mint egy összeszokott asztaltársaság, csak talán jóízűen többet, gonoszul kevesebbet nevetünk.

A Harkáli név vagy akkor ragadt rám, mikor testünk darabjait és talán iratainkat összeszedték az autóroncsok között. Vagy a kórházban értették félre, amit félrebeszéltem. Úgy tartom, ha már így esett, meg is maradok ennél a véletlennél. Szegény doktor Harkályt egyébként nem szenvedhettem. De mit tesz az.

Gyönyörű ősparkra nyílnak az ablakok. Egy helyen, a fák között, látni az utat is. Mindennap órákat ülök ennél az ablaknál a folyosón, napról napra figyelem a fák változásait. Télen is naponta, óránként, percenként változnak. Ha nem is a fák, a hó, a zúzmara, a jégcsap és az olvadás. Ezt magamnak nézem. Ezenkívül havonta egyszer megszámolom az úton elhaladó járműveket. Ez már munka, rendszeresen számítgatom ugyanis, milyen mértékben sűrűsödik a közlekedés itt, egy adott helyen. Könyveket is kapok - a parancsnokság érdeklődik munkám iránt. Néha bánt ez, mert semmi kétség, más jobban, szélesebb látókörrel végzi ugyanezeket a számításokat. A cél világos: országtervezés, várostervezés.

Ha itt ilyen rendesen bánnak velünk, akkor ennek sok értelme kell legyen a jövőt illetően. Az emberek valami jobb jövőre készülnek. Ennek sok jele látszik. Persze, az ellenkezője is elképzelhető. Azoknak is igaza lehet, akik legyintve mondják: a katonaság tart el bennünket, és azért ilyen zártan, mert ugyan ki lenne hajlandó háborúba menni, hogy egyszer, egy pillanatra is - meglátna minket.

Igaz. De ha ez volna és semmi más, akkor a megsemmisítés lenne a legegyszerűbb. Gyors és olcsó. S mivel nem teszik, tehát más is van.

Múlt életemben azt hittem, hogy a legborzasztóbb vaknak lenni. Nem így van - a vakok nem látják magukat. De az egyik fiú, aki odajön mellém az ablakhoz, és a kitárt ablakszárny tükrében nézi magát, és látja egyetlen szemét valahol az orra helyén és a száját az arc oldalán, fekete és lila ripacsos, rücskös, nyers arcbőrét, ő többet szenved, mint a vakok.

Egy másik a saját fényképét nézi, van egy törött tükörcserepe. Szőke, szabályos szépfiút mutat a kép. És skalpolt a feje és fekete tölcsér van a homlokán. Nézi a képet és a tükröt. Inkább lenne vak...

Ilyenek vagyunk tizenegyen a szobában. Mert nekem is rettenetes az arcom, nemcsak hogy egy kezem, egy lábam hiányzik.

Egy ágy üres. A tizenkettediket nemrég elvitte az apja. Hátizsákban. Se keze, se lába. De az arca, a szeme, mint egy cherubiné. Az apja vitte, nem is lehetett nehéz szegény Keljfeljancsi, aki még Keljfeljancsi se lehetne, mert nem tud felkelni, mint a bábu. A bábuban ólomnehezék van alul, nála meg gennyedő, fájó seb, nem súly, hanem süly, melyre nem lehet rábillenni... De az apja vitte el. Biztos, hogy ennek nem kell visszakéretődzni.

Negyvenötben, mikor mi idekerültünk, ebben a szép, oszlopos, empire kastélyban és a szárnyépületekben, melyek zárt udvart alkotnak, egy ezredet tett ki a számunk. Tíz év múlt el. A fele még él. Kényelmesen megvagyunk. Rengeteget sakkozunk - sakk, dominó, halma hozzátartozik a szoba felszereléséhez. A kártya tilos. Kártyát magunk csinálunk. Szerzünk kartont, én aztán rajzolom a figurákat. Szép kártyákat csinálok. Tudja a parancsnok, tudja a főorvos, szívesen célozgatnak is rá és mosolyognak. A megszegett szabályok teszik kellemessé köztársaságunk életét. Már tíz éve megy ez, szinte elképzelhetetlen, pedig olyan egyszerű.

Újság a társalgóba jár. De fel is lehet hozni, ha a társalgóban már felolvasták. A felolvasás és általában az újságok igazában csak a vakokat érdeklik. Én is elolvastam, de nem minden nap. Könyveket rendszeresen.

Privát értesüléseinket Marikának köszönhetjük, aki a szakácsnőnk. Négyszer egy évben megy el, mindig két-három napra. Pesten vannak leánykori ismerősei, volt úrikisasszonyok. Ő parasztlány volt, lehet hogy kuláklány. Minden hírt elmond, és megmondja, kitől hallotta. Őt a parasztok baja izgatja, ha ugyan lehet ezt mondani, hogy „izgatja”. Marika negyven körül van, nem volt soha férjnél, lehet vagy kilencven kiló, nagyon nyugodt, és mindenkinek azt adja, amit kér; nekem híreket hoz.

Tőle tudtam meg, már jó régen, hogy a feleségem férjhez ment Baniczához. Ez megnyugtató, igen, engem ez megnyugtat. Biztosan az én kék füzetem hozta őket össze, tehát valami törvényszerűség - a véletlen burkában rejtőző. És minden rendben van, a tények saját magukat igazolják.

Ahogy Baniczát elképzelem, ő vigyázni fog, hogy a fiam ne olvassa a füzeteket időnek előtte - lehet, hogy soha. Még korai volna, gondolom most, mikor írtam, erre nem gondoltam. És nem tudom, mikor lenne nem korán. Túl őszinte, leleplező - tehát pesszimista vallomások, amik gyengévé tehetnek egy fiatalembert, és ez kár volna. Hisz nem tudom, fiamban mennyi a tőlem örökölt ingadozás és mennyi az anyai részről kapott élelmesség. Én nem szeretném, ha akár az egyik, akár a másik folytatódna benne. Különös. Régi időkben az atyák fiaik okulására jegyezték fel emlékezéseiket. Én talán nem? Határozott nemet nem mondhatok.

Marika hozza a híreket, azokat a híreket, amikről nem ír az újság. És ha megkérjük, elintézi, amire megkérjük. Ez a nagy, pirospozsgás, vörös kezű, erőteljes parasztlány a megtestesült tapintat. Életében talán még sohase hazudott, igaz, saját maga dolgairól jóformán semmit se beszél. Nem titkolódzó, hanem zárkózott. Ha megkérjük, hogy tudjon meg valamit, akkor, úgy vettem észre, tapintatossága avval kezdődik: vigyáz, nehogy olyat tudjon meg, amit aztán el kellene hallgatni, azaz le kellene tagadni.

Nálam észrevette, hogy a feleségemről és Baniczáról kapott hír megnyugtatott. Azóta negyedévenként megtudom, hogy mit csinál Banicza, a felesége és a fiú. Ha ugyan Marika két utazása közt történt valami változás.

Sok jel azt mutatja, hogy Banicza dolgai valahogy nem jól mennek. Egyszer már azt hittük, hogy letartóztatták. Negyedév elmúltával Marika kiderítette, hogy a lakása üres ugyan, de az ő nevén van. Akkor tehát nincs börtönben. A következő negyedévben biztos hírt kaptam: Banicza és családja külföldön van; egyik követségünk első tanácsosa.

Furcsa. Feleségemnek, persze, ez nagy karrier. Baniczának meg - így magyarázták Marikának leánykori barátnői - nem egyéb, mint „tiszteletbeli száműzetés”.

Nem volt könnyű megérteni. Diplomatának lenni, egy polgár gondolatvilágában, a siker csúcsa. De más egy régi párttag, főképp szakember esetében. Ilyennek valóban száműzetésféle lehet, ha távol kell maradnia saját szférájától. Egy nagy üzem vagy tröszt igazgatójának lenni - ez volna a több.

Szóval, szegény Banicza se úgy képzelte el saját jövőjét és a jövőt, ahogy eljött. A maga jövőjét talán egyszerűbbnek képzelte, a nép jövőjét talán ragyogóbbnak. De hát magával pereljen ez a Banicza, ha a proletárok nyertek ugyan egy egész világot, de a láncaikat, úgy látszik, nem vesztették el még teljesen.

Miért a munkás szegény. Éppen a családos, sokgyerekes munkás él nehezen. Az „öntudat"? Biztos, hogy fontos dolog, és van is, csak hát erősebb-e, mint a lét? Én különben is a létbiztonságot tartom fontosnak, azt hogy nincs munkanélküliség. A megalázó létbizonytalanságnak ezt a részét a magam bőrén éreztem, éppen ifjúkoromban. De mit érezhet valaki az elmúlt veszedelemből, ha a veszedelem elmúltát nevezik ma haladásnak? A munkás rosszul él, a parasztnál seprővel szedik össze az utolsó szem gabonát is a padláson... Mi ez? Hol vagyunk?... Viszont minket ebben a házban tisztességesen, humánusan tartanak. Minket, akiket a fasiszta állambölcsesség, mint használhatatlan selejtet - fajkülönbség nélkül - megsemmisített volna.

Az, hogy mi itt vagyunk, beletartozik Banicza elgondolásaiba. De hogyan fér el ott az a másik rész. Miért volt ez a Banicza bátor? És ma talán nyugodt? Ez az a pont, ahol én is érzem a fájdalmat, a Banicza fájdalmát. És valahogy úgy érzem: az én volt feleségem ebben nem társa. Tudtommal párttag ő is. Ez se jó jel. Nem egyértelmű, ennyit talán mondhatok.

Jónak tartom feleségem választását - Banicza választásának jóságában már nem vagyok ily biztos.

Könnyen beszélek ennek a papirosnak, mikor itt mindentől oly messze vagyok.

Marika mindenkinek azt adja, amit várnak tőle.

Tíznaponként, vagy hetenként egyszer, bejön a szobánkba. Este, villanyoltás után. És magára engedi a vakokat, és az ölébe ül a bénáknak. Nagyon halkan, őt magát nem is halljuk.

Egyforma mindenkihez, mindenkinek szeretetből adja, amit az kíván, és biztos, hogy teljes öröme telik benne angyallelkű, feszülő, nagy testének. A mi szobánkba jönnek a szomszéd szoba lakói is. Oda nem megy Marika. Mert ott az egyik fiúnak a combjával együtt a heréje is elveszett.

Marika kemény húsú, óriási istenteremtése. Két vastag, izmos karja könnyen emeli a beteget, mikor a szegény nyeszlett ápolóknak jön segíteni. Beteg szívű, gyenge rokkant az ápolók legtöbbje.

És Marika nem kérdezve is tudta, hogy hozzám ezért nem kell odajönni. Én, szerencsémre, aggastyáni nyugalommal, testi vágyak nélkül élek, nagyon megváltoztam. Nekem Marika a bizalmasom. Beszélgetünk, ha van ideje.

Milyen lesz a jövő, éppenhogy a közeljövő világa? A roppant fáradtság, a háború utáni lankadtság kitermeli saját ellenszerét. A fáradhatatlanságot. Ezt a jelenséget mindenki ismerhetné, aki már volt nagyon beteg. A fáradhatatlanságban az értelem és megszállottság együttesen ölt testet. A pszichológusok dolga, hogy ennek nevet is adjanak. Az építésznek a talajt, fundamentumot, utat és épületet kell előkészíteni, mely a fáradhatatlan tevékenység alanyait és cselekvésük eredményeit befogadja.

A háború a forradalom előőrse volt. - ma már nem lehet ezt nem látni. A forradalom olyan diszkontinuitás a társadalom fejlődésében, melyet a gátolt kontinuitás vált ki.

A tudomány is gyakran - talán mindig - diszkontinuitásokban ismeri fel a valóságot - miközben kontinuitásokra törekszik. Klasszikus példája ennek Mendelejev tabellája és Einstein...

A háború veszteségeit csökkenteni igyekvő orvostudomány ma gyógyítással meghosszabbítja az életet. Mi is az ő kísérleti nyulai vagyunk...

A vagyon, az örökség jelentőségének csökkenése, a fiatalság meghosszabbítása, a nemi betegségek eltűnése és az abortusz ismerete felszabadította az embert - legalábbis a nemiség gátlásai alól. Persze, önként szülni csak akkor fognak az anyák, ha jó körülményeket tudnak biztosítani nekik és a gyerekeiknek. A szegény népeknél még az ellenkező okokból, a biztonság hiánya miatt van sok gyerek. Tulajdonképp ezekről volna érdemes gondolkozni, gondoskodni egy igazi építésznek.

De innen az ablakból is, ezen az egyetlen úton, melyet figyelhetek, sok minden látszik, bizonyítja és érthetővé teszi, amit olvasok.

Párizsban például a város központjában az autó már lassabban mozog, mint a gyalogjáró. Los Angeles száz kilométerre terpeszkedik szét vagy tán többre is. Bevásárolni, színházba menni autó nélkül lehetetlen, de még így is roppant időrabló, nehéz feladat. Frank Lloyd Wright - a híres amerikai építész -, aki vagy romantikus „természetességgel" épít, vagy nem sajnálja utópisztikus fantazmagóriákra az építtetők pénzét (és velem ellentétben, talál pénzt, hogy sokat meg is valósíthasson fantáziáiból), olvasom -, azt javasolja, hogy építsenek másfél kilométer magas felhőkarcolót. Technikailag megoldható. Tiszta szerencse, hogy akadtak józan emberek, akik kiszámították: ilymódon minden hektár beépített területen öt négyzetkilométer út és parkolóhely kellene. Szóval ostobaság.

Itt, most, ebben az országban, ahol a magántulajdon nem béklyóz és a munkanélküliség nem sorvaszt, a lakóhely állandósága és a munkahely állandósága összehangolható. A közlekedés, ebből következően csökkenthető. A lakások standardizálása pedig egyszerűvé tenné a cserét, vagyis a munkahelyet változtató ember lakóhelyet is cserélhetne. Az optimális közelség a munkahelyhez, ugyanakkor optimális távolság, hogy a lakás tiszta levegőjű és csendes legyen - ez lám, az én régi vesszőparipám. Akkor azt mondták: utópia. Ma már nem mondhatnák. Ma bizonyára azt neveznék utópiának, ha arra hívnám fel a figyelmet, hogy az autó néhány évtized múlva tökéletesen elavult közlekedési eszközzé válik - jó volna ezt tervezésünkben figyelembe venni. Erre aztán hiába mondanák, hogy utópia, be tudnám bizonyítani.

A közlekedés gyorsasága a mai ember irracionális rögeszméje. A világ a közlekedés gyorsasága által kicsi lett, ez igaz, de a problémák sokfélesége által igen nagy. És a gyorsaság nem oldja meg a problémákat...

A főorvos fekete Skodája itt csillog az ablak alatt; szép kis bogár. Meg is hívott kirándulni, de én nem megyek. Bebizonyítottam, hogy a kirándulás neki csak fáradtság és idegrongálás, a kirándulás alatti alkoholtilalommal súlyosbítva - és a kirándulás után kocsimosással tetőzve.

- Magának sikerül elrontani a gusztusomat - felelte.

Igazán nem ez volt a célom. De azért alaposan megvizsgáltam magamat. Nem arról van szó, hogy „savanyú a szőlő”, nem a béna ember akarja a fürge világ mozgását leszólni, lesrófolni. Van értelmes és helyes mozgás: séta, torna, tájaknak nézése és esetleg látogatás. Betegeit látogató orvosnak hasznos a gép. De van értelmetlen nyüzsgés, mely a divatnál is több, mert már mániává fajul.

Nem, nem és nem! Nem a bénaság torzította el látásomat. Ha ez így volna, jobb volna a közérzetem.

Így se rossz. Ugyanis nem hiszem, hogy újra lehet háború. Az emberek olyan szenvedélyesen építenek; lehetetlen, hogy beleegyezzenek a pusztításba. Csakhogy! Csakhogy lehetetlen-e, hogy akaratuk ellenére csússzanak bele egy háborúba. Eddig így volt. Az következik ebből: ezután is így lesz? Hamis logika. Mégis, nem tehetek róla, néha - és nem is ritkán - nyugtalanít a nagyváros sebezhetősége. Egy bomba tönkreteheti a vízvezetéket. Kész. Egy másik az energiaszolgáltatást. Ez már ráadás. Vagy most még egyszerűbb lesz, mert egy atombomba mindennel és mindenkivel egy csapásra végez?

Csak a munkanélküliség és a krízisek leküzdésére gyártja Amerika a rengeteg fegyvert - nyugtatom magamat. Ez így nem igaz, mert volna mit adni a gyarmatok népeinek, akár száz évig termelhetnének szakadatlanul. De az is jó, hogy már nem sokáig tudják szegényíteni a gyarmati népeket - segíteni majd ezek a népek maguk fognak magukon.

Védekezni kell az agresszió ellen, a védekezésre fel kell készülni. Én leszek az utolsó, aki ezt tagadom. De itt álljunk meg, és ne szajkózzunk: „A legjobb védekezés a támadás.”

A védelmi fegyvereknek valóban védelmi fegyvereknek kell lenni. Olyanoknak, hogy megsemmisítsék a felénk repülő ellenséges lövedéket. És aztán? Az agresszort az egész világ egyesülten fegyverezze le.

Utópia? Nos, míg ez utópia, utópia marad minden egyéb örökbéke gondolat is. Ezt szabad nem látni. Szeretném tudni, mit mondana erre Banicza?

Ez a nagy, fákkal körülvett magány, melyből mégis lelátok az útra, vajon csak kárpótlás vagy értelme életemnek?

Az élet értelme az, hogy élünk. A lét értelme a létezés. Az ember sokszor kívánja a halált, de ez korántsem megbékélés a halál gondolatával. Még csak belenyugvásnak se nevezhetném. Minden tettünket a halál megsemmisítésére tesszük. A halál - így akarjuk - csak az üres álcát kapja, amiből már kipergett a lényeg. A terv: két dimenzió, az épület három. Ha élnek benne, az a negyedik, ha fognak benne élni, az ötödik, ha visszagondolnak benne - a hatodik. És mennyi van még, én nem tudom.

És ha tíz év előtt meghalok az országúton a bombatámadás pillanatában? Nos, akkor is megmaradt volna sok minden. Banicza mai élete bizony másként alakul, ha nem adom neki a kék füzetet. Pedig virtuálisan az ő számára rég halott vagyok.

Szinte optimistának érzem magamat... Ha a nemcselekvés boldogság volna, mi ebben a házban, igen, mi volnánk a boldogok. De a nemtevés nem ment fel a felelősség alól, és a tehetetlenség se mentség magunk előtt. Előbb jön a halál, aztán hal meg a szándék.

Persze, ezek csak percek. Oly ritkán jönnek, mint amilyen ritkán van kedvem valamit feljegyezni.

Utak. Nevetséges, hogy utak kellenek; hiszen minden úton csak egyszer járunk, én csak egyszer járok...

Nem is tudom, mikor volt. Mikor a lágerből vittek meghalni, vagy mikor a kórházba vittek meggyógyulni? Vagy mikor ide szállítottak se meghalni, se gyógyulni?

A fejem a teherautó tartalékkerekén, és nézem az eget. Szürkéskéken sötét és rézszínű égő viharfelhők. Mélységesnek látszanak, veszélyesen szép, feneketlen tengernek: nem magasságnak, mint mikor állva néztem, egész azelőtti életemben... Aztán fahídon robogott át az autó, aztán egy erdei úton zúgott. A hatalmas fenyők százéves ágai most alulról felfelé nézve elárulták változatosságuk értelmét. Más a jelentőségük, nem az, hogy épületanyag vagy festői szépség legyen belőlük. Már nem is fák. Közönyük a közönyös búcsú, kifürkészhetetlen öröklét, melyet fejsze ki nem irt. A nem létező visszaút fensége.

1956 októberében aztán éreztük, hogy nem élünk kívül a világon. Tíz éve éppen, vagy alig kevesebb, hogy ebben a házban voltam. Mert másfél év kórház után hoztak ide, tehát nem negyvenötben, mint néha gondolom.

Puskalövést nem hallottunk, de az úton rohangáltak a teherautók, tankok jöttek, és minden hír hulláma felcsapott a mi parkunk kőfalára, eljött a házig, tajtékozva zúdult ránk.

Nagyszerű és megborzasztó. Mert nagyszerű és szörnyű, mikor minden ember megmutatja elképesztő és csodálatos valódi lelkét. És a múltját. Az emberek megmaradtak nyilasnak és kommunistának, parasztnak és urbánusnak - és az, hogy a volt rezsim éppen velünk embertelenül bánt, ilyenkor igazán nem számít. Az, hogy kitört a régi én, a legkevésbé se csodálatos.

Olyan egy se volt, aki sajnálta volna a bukott vezéreket - ebben teljes volt az egység. A különbség abban mutatkozott, hogy mit akarnánk a jövőben. És itt voltak azok a dolgok, melyeket nem is tudtunk magunkról, nem tudtunk másról. A jövő, természetesen, nem magunk miatt kellett, hanem a világnak.

Néhány kommunista nagyon féltette a jövőt: „Most visszajönnek a földbirtokosok és gyárosok, és mindent visszacsinálnak” röviden így foglalható össze, amit beszéltek. És ehhez a nagyon kevéshez egy-két olyan is csatlakozott, aki azelőtt közönyös volt. Például én.

De így is kevesen voltunk. A többi kommunista mást mondott: „A gyáros, a földbirtokos, a Nyugat nem várt volna máig, a munkásság unta meg Rákosiék önkényuralmát”.

Nagyban veszekedtek egymás közt, mikor a gondnok, aki legfőbb párttag volt, végigjárta a szobákat, és hozzánk is bejött. Minket kért, hogy bizonyítsuk: ő mindig „hű magyar ember” volt.

Hallgattunk. Jól tudtuk, hogy ki ő. A főorvos közben disszidált. Autója volt és piros kiskönyve, az autóját elvitte, a kiskönyvét a kályhában találták meg; egyik sarkát meghagyta a tűz.

Marika volt a mindenünk. A gondnok kinyitotta a raktárt - a felkelőket kell segíteni, úgymond ő - a hiányt eltussolni - gondoltuk mi.

Ezután már csak magára volt gondja a gondnoknak, és eliszkolt, jókor. Ekkor ment le Marika a faluba, hogy a legszükségesebbet összeszedje. Két nagy kosárral indult, három parasztkocsival jött vissza. Az egyik kocsi tele hízott libával, a másik kocsiban liszt, a harmadikban krumpli, sárgarépa és alma. Meg szőlő is.

Elhozták az élelmet a parasztok, de volt egy kikötésük. Meg akarták nézni az egész épületet, pincétől padlásig. Ezt előre megmondták Marikának, mikor náluk kéregetett. És azt is, hogy miért. Az a „hír” járta a falvakban, hogy titkos hadiüzem a mi szigorúan zárt házunk. Mikor aztán megláttak bennünket, valamennyien sírtak. A férfiak is. És lepakolták, amit hoztak.

- Hát igen - mondta szobatársam, Tusa Pál, - mikor már láttuk, hogy a kocsik kifordulnak a kapun -, szocialista lett a paraszt, már nemcsak magára gondol.

- Téged a parasztok mentettek meg - szóltam.

Tusa Pálról csak annyit tudtunk, hogy partizán volt, és géppisztoly őrölte apróra mindkét lábát. Parasztok szedték fel és rejtegették.

- Igen. És mégis más volt az, másféle rokonság.

Nem magyarázta, hogy osztályt vagy népet vagy katonát tartottak-e benne rokonnak megmentői. - Ez, úgy hidd el, szocializmus bennük. Persze, lehet, hogy megvernének, ha szemükbe mondanád...

Én még kérdeztem volna, de látszott, hiába kérdezném. Tusa Pál még ennyit se szokott beszélni.

Az ápoltaknak nem volt tagkönyvük, de neki volt. Ha kérdezték: „Mit használ ez neked?” nem felelt. Elfordult haragosan. Mogorva ember volt, vagy az akart lenni.

Ami hír Marika útján ekkoriban bejutott, sokszor megzavart bennünket. Én legalábbis nem tudtam volna, hogy mit kell tenni, ha én is kinn vagyok. Az emberek egy része azt mondta, forradalom van. Mások ugyanerre azt mondták; ellenforradalom. A gondnok „magyar szabadságharc”-nak nevezte ugyanezt, mikor széthordták a raktárt. Aztán, mondtam, nemsokára elpucolt. Én azt mondtam: „felkelés”. Tusa Pált figyeltem, és ő mintha egy szemrebbenéssel helyeselt volna. „Gyilkolódás” mondta Marika. Ez Tusának, megint figyeltem, nem tetszett. De én ekkor, magammal ellentétben Marikának adtam igazat.

De benne lenni a dolgok örök folyásában, nem kívül maradni - ezt nem tudtam. Irányt látni igen. Irányt adni - erre organikusan képtelen voltam egész életemben. Jóváhagytam, ami volt - még akkor is, mikor tiltakoztam ellene.

Külsőleg minden csöndesedett. Ezt az utak hétköznapjain mértem. De a lelkek még nem tudták lekattintani a lakatot, még nem zárultak be. Egyik nap Marika mondott valamit, először mióta ismerem...

Vasárnap délután volt. Odajött a folyosóra az ablakhoz, ahol tudta, hogy engem mindig megtalál. Vasárnap hideg vacsorát kaptunk, éppúgy, mint azelőtt, és ilyenkor nem volt dolog a konyhán.

- Elbólyáskodik az ember esze - mondja.

Bólintok, várok.

Kis ideig hallgat, aztán kimondja:

- Én igazán mindig csak gyereket akartam. És éppen az nem lett. Nem tudom, mi bennem, a hiba...

Nem tudtam, mit felelhetnék, hát kérdeztem. És mert okosan kérdezni nem tudtam, ostobán kérdeztem:

- És férjet nem akartál, Marika?

- De - feleli. - Akartam. Akinek hívséges hitvese lehettem volna, olyant.

Ránézek. Olyan mellei vannak, mint az óriáslánynak, aki Gullivert a mellbimbójához szorította. Csakhogy Marika jó szagú is. Reggel hideg vízben fürdik. Este meleg vízben, szagos szappannal mossa le magáról a konyhaszagot. És nagy kezei olyan anyásak, ha hozzánk nyúl, pokolvaros, sülyös, folyós sebű emberekhez, ha megfordít bennünket az ágyon, vagy felemel valakit, míg az ápoló aláteszi a tiszta lepedőt.

Persze, mosakszik utánunk, de mi betegek érezzük, hogy nem utálkozik.

Három hónap elmúltával már minden még inkább csendesedett. Az újságokban olvastam Baniczáról. Ő kitartott. Úgy hiszem, Tusa Pál módjára. Irigylem, ezért igen, irigylem.

Aztán egy újsághírből megtudtam: Banicza meghalt. Érthetetlen. Hogy halhat meg előbb a mentő, a menteni akaró, mint az, akit meg akart menteni?

Véletlenek játszanak emberrel, emberekkel?

Gyenge vagyok. Semmi különös. Voltam már így, aztán minden megint helyrebillent.

Marika gyakran jön az ágyamhoz. Tegnap leült az ágy mellé, közel hozzám, hogy suttogva beszélhessen.

- Ha gyerekem volna - mondta -, annyi tejem lenne, hogy neked is jutna - és megsimogatta a kezemet.

Különös. Én ettől a pár szótól szinte meggyógyultam.

Mielőtt...